İSTANBUL MEVLEVÎHANELERİ

MEVLEVÎNAME
Çeviri Metinler ve Resimlerle
Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik

Dr. Rıza DURU

2. Baskı:
İstanbul-2015

Kitabın 2. kısmıdır
s. 629-1024 arası

© Türkçeye çevrilmiş metinler ve resim altı yazıları dahil olmak üzere,
her türlü hakkı Dr. Rıza DURU'ya aittir.

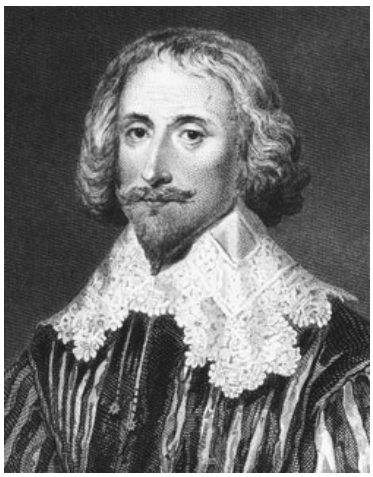
Mevleviname_2b.indd 607 12.07.2015 15:27:17

Galata Mevlevîhanesi

Şeyh Galip Türbesi, Galata Mevlevîhanesi Önünde Selâmlaşma,
KEÇECİOĞLU, Hüseyin Rif'at (Ressam), 1928, Tuval üstüne yağlı boya, 93,5 x 139,5 cm.

George SANDYS

(1577-1644). İngiliz seyyah, kolonici ve şair. Fransa, İtalya, Venedik, Türkiye, Mısır, Filistin, Kıbrıs ve İtalya'yı ihtiva edecek seyahatlerine 1610'da başladı. Amerika'daki erken İngiliz kolonileşmesine alâka duydu. 1621'de Virginia'nın koloni defterdarı oldu. 1626'da memleketine geri dönene kadar bazı idarî makamlarda bulundu. Öldüğünde hiç evlenmemişti. Bir diğer eseri: Paraphrase upon the Psalms of David (1636).

[1610 civarı]- "…Ve onların, salı ve cumaları kendi camilerinde raks ettiklerini sık sık görmüş bulunduğum dervişler denilen *monk* [keşiş; derviş] tarikatları vardır; çokçası beraberce, barbarca bir musikiye göre, muayyen bir anda yere düşene kadar, devamlı dönüşlerden ibaret raksı ederler ve hayvanlar gibi boylu boyunca uzanarak, ruhen semavî sohbetlere dalmış sanılırlar. Elan, (ızgaraların arasından bakmak için saklı yerlere sahip olsalar da) hassaten, İran ve Habeşistan'ın kadınları gibi kesilmemiş [sünnet olmamış] olanlar onların kulluk amellerine kısmen rahatsızlık verdiklerinden, kadınların onların mabetlerine girmelerine müsaade edilmez."

SANDYS, George, **Sandys Travels Containing an History of the Original and Present State of the Turkish Empire**, 7. B., s. 43 [Galata], London: John Williams Junior, 1673.

Dervice,
[Derviş -Mevlevî şeyhi-],
Osmanlı Okulu,
Kağıt üstüne kesif sulu boya ve mürekkep, 19,9 x 13 cm.,
[MUNDY, Peter, A Brief Relation of the Turckes, their Kings, Emperors or Grandsigneurs, their Conquests, Religion, Costumes, Habbits, etc., 1618 civarı, Resimli yazma].

Faquerre,
[Fakir -Sikkesine istiva çekmiş Mevlevî şeyhi-],
Osmanlı Okulu,
Kağıt üstüne kesif sulu boya ve mürekkep, 19,9 x 13 cm.,
[MUNDY, Peter, A Brief Relation of the Turckes, their Kings, Emperors or Grandsigneurs, their Conquests, Religion, Costumes, Habbits, etc., 1618 civarı, Resimli yazma].

A Mevlevi Dervish Named Omer,
[-Elinde bir yelpaze ve bir kitap tutan, sikkesine istiva çekmiş-
Ömer Adlı Mevlevî Dervişi],
1600 civarı, Osmanlı Devleti veya Tebriz'de yapılmış,
The British Library Heritage Images.

Pietro DELLA VALLE

(1586-1652). İtalyan seyyah. Hayal kırıklığıyla sonlanan bir aşk macerası üzerine intihar edecekken, Napoli'de bir tıp profesörü olan Mario Schipano'nun tavsiyesiyle seyahate başladı ve bunların günlüklerini tuttu. Asya'daki seyahatinin ilk durağı İstanbul'a 8 Haziran 1614'de geldi. Burada bir yıldan fazla kaldı. 1615 Eylül'ünde İskenderiye'deydi. 8 Mart 1616'da Paskalya yortusunda Kudüs'deydi. Buradan Şam, Halep, Bağdat yoluyla İran'a ulaştı. 1618 yazında, misafiri olarak, Şah Abbas'ın seferine iştirak etti. 1623-1624 arasında Hindistan'da dolaştı. 1625 başında Muskat'a geldi. Mayıs'ta Halep'e geldi ve Kıbrıs üzerinden 28 Mart 1626'da Roma'ya döndü. Dönüşünde Papa Urban VIII. ve edebiyat çevreleri tarafından şereflendirildi. Della Valle bazı musiki parçaları da bestelemiştir. Diğer eserleri: Account of Shah Abbas (1627), The Travels in Persia (İki kısım, 1658; üçüncü kısım -Hindistan- 1663).

[25 Ekim 1614 tarihli mektup; ziyaret tarihi bu tarihle 7 Şubat 1614 arasındadır]- "Türklerin âdetlerine göre, cumaları alelâde olmayan *meschite* [mescit, cami]lerden birine gidilir ve vaaz dinlenilir; ben de burada, mukim bulunduğum Pera'nın mahallelerinden birindeki *derviscio* [dervişler]in mahalline gittim; anlaşılan böyle günlerde itiyatları olan o iyi musikiyi yaptıkları yer burasıydı. Bunlar, bizim keşişlerimizin tarzında olarak, dinî müesseselerinde dünyayı terk etmiş bulunan Türk erkeklerinden dervişlerdir. Hemen hemen bizim kukuletalı binişlerimizin renginde, şekil olarak birbirinden farklı, kaba biniş giyerler; beraber yaşarlar ve fakirlik iddiasındadırlar, çünkü mecazen munis kastedilse de, derviş adının manası muhakkak fakir demektir. Bir dindarın kabul edebileceği hoş âdetleri olan, iyi insanlardır. Cami ve bahçeyi ihtiva eden bir yer olan tekkelerinde beraber yaşarlar, burayı çok temiz ve nezih tutmaktan sevinç duyarlar. Bizim keşişlerimiz gibi bu hayat tarzını ölene dek muhafaza etmeye zorlanıp zorlanmadıklarını, katı itaat ve benzeri diğer keyfiyetin bulunup bulunmadığını bilmiyorum, lâkin gördüğümüz, ibadet işiyle meşgul oldukları ve aynı zamanda semavî şeylerin kesif bir şekilde tefekkürünü talim etmek suretiyle ruhlarını yücelttikleridir. Gene de Hristiyan şeriatının haricinde hakikaten iyi bir şey bulunmadığı doğrudur; nitekim Muhammedîler arasında diğerlerine nazaran en iyileri olmaları lâzım gelen onların çoğu mamafih en kötü hafilikler içinde olmalarıyla meşhurdurlar ve diğer şeyler arasında zahiren çok büyük bir iffet gösterişine rağmen, şaşırtıcı bir şekilde, çocuklara aşka muvafakat ederler (çünkü aşağılık şeyler olarak kadınlara hiddet duyarlar) ve onların bu hileli aşkları umursanmazsa manevî, kutsî ve fazilet dolu bir aşka döner; bununla beraber, tecrübe, onları tam da şehevî, baştan çıkmış ve rezil olmasalardı zirvede bitiremeyeceklerini söyleyen kadim Yunan filozofları gibi makul gösterir. Bu kadar yetişir; onların Pera'daki, üzüm bağları arasındaki mahallerine gittim ve onları hâlen vaaz dinlerlerken buldum. Burası; sadece mescidin içi değil aynı zamanda dışarıdaki avlu da kapılar ve yere yakın pencerelerden dinleyen insanlarla tıklım tıklım doluydu. Yüksek bir kürsüdeki vaiz uzunca ve çoğu kez hararetle hitap etti, lâkin söylediklerini duyamadım, kaldı ki hâlihazırda bu lisana pek az vukufiyetim vardır. Vaazın ardından dervişler mescidin ortasına sırayla toplandılar ve kamıştan mamul beş veya altı flüt [ney]'in sesi duyuldu; *bas*, *tenor*, *soprano* ve *kontralto*; bütün seslerden farklıydı ve hoş bir ahengi vardı. Dervişler raks etmeye başladılar. Bazen raks olmaksızın terennüm ediyorlar, bazen de raks ve terennüm beraber vuku buluyordu. Şimdiki hâlde hep beraber; bazısı bir arada, bazısı tek başına raks etmekteydiler. Raks ederken ayaklarının hareketi aynı İspanya'daki Mağribî'lerin öğrettiği İspanyol *chaconne* [şakon; eski bir İspanyol dansı]'larında olduğu gibiydi; fakat bunlar daima bir ayaklarının üstünde dönüyorlardı, dönüşleri daha sür'atliydi, dönerken daha mukavimdiler ve daha mükemmel adamlardılar. Evvelâ yavaş yavaş, hafif ve narin bir hareketle başlarlar, ama sonra tedricen ısınırlar, artık sonuna kadar, bütün devre boyunca aşırı gayretli bir tarzda inkişaf edip, hızlanıp giderler. O kadar çok acele ederler ve kendi etraflarında o kadar sür'atli dönerler ki bakanlar onları güç belâ müşahede edebilirler. Dönerken Tanrı'ya sıkça müna-

Şakon dansı.

A Dervish Dansing,
[Raks Eden Bir Derviş],
1620, Osmanlı Okulu,
Kağıt üstüne boyama,
[The Habits of the Grand Signor's Court, Yazma, Albüm, Varak 95b, The British Museum].

catta bulunurlar, *Hû* kelimesini döne döne, çok sayıda tekrarlarlar. Bu kelimenin tercümesi O'dur ve Tanrı manasına gelir; tek başına olduğunda, bu doğrudur. Bu kadar çok ve uzun müddet dönmeye başlarının nasıl dayanabildiği kat'iyetle şaşırtıcıdır, çünkü onların yaptıkları çokça yarım saat sürer ve daha fazlası da bir saatte biter. Bu yüzden artık onlardan bazısı durur ve raksa geri döndüklerinde zindelik verecek kadar istirahat ederler, daha zinde olan diğerleri bayılıp yere yıkılana kadar asla kesmezler. Onlardan, çok fazla dönenler ve ağızlarından iğrenç köpükler saçarak nefeslerinin ve göğüslerinin olanca kuvvetiyle *Hû* diye çokça bağıranlar vardır. Bu hareketlerle, eğer bana söylenen ve menşeini bilmediğim malûmat doğruysa, meleklerin dönüşlerini taklit eder gibi görünürler; başkaca, devirleri daha sür'atlidir, bu hususta kendi bazı filozoflarının fikirleri de mutabıktır. Duyduğum ikincisi, bilvasıta, cevheri Tanrı'da bulunan ilâhî tenviratın mukaddes ışığını saçan semavî kürelerin hareketinin muhakkak bir raks olduğudur. Her bir kürenin tenvir cevheri, Tanrı'nın tenviratının ona malûm olmasındandır ve bilvasıta ışık saçan her bir küre hareket ve her hareket vesilesiyle de tenvir meydana getirir. Bu sebepten, bizim idrakimize onlar göğe bakıp onu taklit ediyorlar ve harekete ve ilâhî tenvire muktedirler gibi gözükürler. Tanrı'nın aklına yücelmek ve alınan ilâhî ışığı idrak etmek gayesi ile hareket ve tenvir arasında böyle bir münasebet vererek, şahsî hareketle, bedenin o fena tatbikatıyla karmakarışık edilerek galeyana gelirler. Ne kadar tefekkür iştiyakıyla doluysalar o kadar hızlı hareket ederler, hareketlerini arttırdıkça tenvirleri de artacak ve tenvirin artmasıyla hareket de artacak gibi gözükür, onlara gökte böyle olduğu söylenmiştir.

[Burada müellif, dervişlerin rakslarının aslında kat'iyetle Tanrı'ya niyaz ve onu tefekkür manasında olduğunu ortaya koymak için Eski Ahid'in Samuel bülümünden bazı nakillerde bulunuyor.]

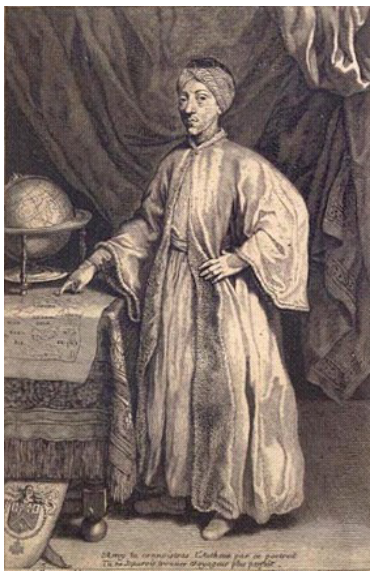
İcra ettikleri musiki üstündür ve hakikaten duyulmaya lâyıktır; kamıştan mamul olduğundan, hakikatte Farsça'da kamış manasına gelen *nay* veya daha doğrusu *ney* diye isimlendirilen o flütlerin seslerinin nasıl yumuşak olduğuna inanamazsınız. Musiki çalgıları arasında bugüne değin sesi duyulan *Pane* [Ormanlar, otlaklar, sürüler ve çobanlar tanrısı Pan]'ın kavalını burada buldum: Kamışlardan müteşekkil olmasına rağmen Türkler onu *muscal*, Rum'lar ise *muscagli* diye isimlendirirler, lâkin küçük ve tuhaf kamışlardan mamuldürler; kamışların erganunu olmak hasebiyle biri diğerlerinden daha uzundur; mamafih, *Virgilio*'daki *Coridone*'un mucibince, ayrı ayrı yedi flüt değildir:

Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fìstula
[Kamış, ayrılmış yedi kalın ehlî
boruya]

Ama, çalan, on dört, on beş, belki daha da fazla kamış er ya da geç dudaklara uzanır. Kamışlar, abidelerde resmedilmiş veya kazınmış olarak gördüğüm bazıları gibi, birbirlerine bir hatta bitişik olmasa da, bir dereceye kadar kemer gibi kavisli bir kaval olarak kalmış gözükürler. Ama sesin yumuşaklığı, büyük bir farkla, dervişlerin neylerindekine erişemez."

DELLA VALLE, Pietro, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino** (Con Minuto Ragguaglio di Tutte le Cose Notabili Osseruate in Essi, Descritti da Lui Medesimo in 54 Lettere Familiari), Haz.: Mario Schipano, 3 C., C. I, s. 61-66 [Galata], Venetia: Paolo Baglioni, 1667.

Jean de THEVENOT

(1633-1667). Fransız seyyah, dilci, tabiî bilimci, botanikçi. 1652'de seyahat maksadıyla Fransa'dan ayrıldı. İngiltere, Hollanda, Almanya, İtalya, Malta ve Türkiye'yi dolaştı. 1655'in Mayıs ve Ağustos'u arasında İstanbul'da kaldı. Sonrasında İzmir ve Ege Adaları'nı dolaştı. 1657'de bir yıl kalacağı Mısır'a gitti. Ardından Filistin'e geçti. 1659'da Kuzey Afrika kıyılarını gezerek memleketine döndü. 1663'de yeniden Şark'a döndü. Filistin, Suriye ve Irak'ta bulundu. 1664'de İran'a, 1665'de Hindistan'a geçti. Seyahatlerinin ilk kısmı 1665 yılında Paris'te yayınlandı; toplu baskısı 1689'da Paris'te, ikinci baskı olarak ise beş cilt hâlinde Amsterdam'da yayınlandı. 1667 yazında İsfahan'da bir kaza kurşunuyla sakatlandı. Ekim'de Tebriz'e yola çıktı, Kasım'da Miyana'da öldü. Türkçe, Farsça ve Arapça biliyordu. Diğer eseri: Relation d'un Voyage fait au Levant (1664).

MÜNZEVİLERİN DERVİŞ ÇEŞİDİ

[1656'nın ilk yedi ayı içinde]- "Keza, *religieux* [münzevi]lerin birkaç çeşidi vardır, onların aralarında *Dervichs* [Dervişler] en meşhur ve müeddep olanlarıdır, diğerlerini Mısır'dan bahsederken zikredeceğim. Dervişler topluluk hâlinde yaşarlar ve bizim münzevilerimizde olduğu gibi *superieur* [manastır başrahibi; şeyh]leri vardır. Çok basit bir surette giyinirler ve başlarında tahminen bizim gece külâhlarımız gibi beyaz keçeden bir kalpak taşırlar. Bu münzeviler her salı ve cuma yeterince makbule geçer bir raks icra ederler. Raks ettikleri günlerde camileri olan büyük bir divanhanede toplanırlar. Buranın ortasında; meydanı hemen etrafında, dış tarafında bulunanlardan ayıran dört köşe, kapalı bir parmaklık bulunur.

DERVİŞLERİN RAKSI

Kâfi derecede büyük olmayan bu bölünmüş odada, *Keble* [kıble] deki bir basamak üstünde, birbirine bitişik iki makam vardı; birisine şeyh, birisine de vekil oturmuştu. Onların karşısında, divanhanenin öbür ucunda, parmaklığın dış tarafında, küçük bir yapı iskelesinde birkaç derviş flüt [ney] ve tef çalıyor, parmaklığın içindeki diğerleri söylüyordu. Bir Fransız olarak aşinalığım bulunan musikicilerin iskelesine yerleştim. Sonra hep beraber bazı niyazlar terennüm ettiler; şeyh bir parça *Alcoran* [Kur'an] okudu, manasını verdi; sonra vekil, Kur'an'dan, şeyhin Türk'e mahsus bir lisan üzere konuştuğuna bir menşe olarak hizmet gören Arapça bazı kelimeler okudu. Vaazını bitirince makamından indi ve vekil ve diğer dervişlerle beraber divanhanenin etrafını iki kere dolaştı, bu müddette musikicilerden biri Kur'an'ın bazı ayetlerini haylice hoşa gider bir makamda terennüm etti. Bunun ardından bütün çalgılar küçük bir konser verdiler, bu esnada dervişler rakslarına başladılar. Biri diğerinin ardından, şeyhlerinin önünden çok aşağıya eğilmek suretiyle baş selâmı vererek geçtiler, sonra, *bale*nin ilk adımı gibi bir sıçrayış yaparak çıplak ayaklarla dönmeye başladılar; yerden kaldırmadıklarından, sol ayak mihver olarak vazife görüyordu; ama kendilerini böylesine ustalıkla döndüren diğer ayaklarını kaldırıyorlardı; dönmeleri seyredenlerde yorgunluk meydana getirmiyordu. Onların ekserisi kocamıştı ve büyük, uzun libasları vardı. Bu dönüş teflerin ve neylerin sedasıyla icra edildi. Onlar durduktan sonra, raks müddetince vekiliyle beraber yüce makamında dikilmiş bulunan şeyh kalktı, cenup tarafına iki adım atarak baş selâmı verdi, keza dervişler de onun önünden geçtikçe aşağıya doğru hürmetle eğildiler ve sonuncusu diğerlerinden daha uzun olmak üzere, dört kereye varıncaya değin, yeniden dönmeye koyuldular. Rüzgârla tamamen dolmuş değirmenler gibi kolları yayılı ve bazen gözleri yumulu olmakla beraber, ne kadar çok yakına gelseler de asla bir diğerine temas etmeksizin, parmaklığın bir canibinden bir canibine geçerek, sür'atle ve daima ahenkle döndüler. Musiki biter bitmez hemen bulundukları yerde, birdenbire, tökezlemeden durdular, başka bir harekette de bulunmadılar. Bu raksın müellifi onların aralarında veli saydıkları *Hazreti Mewlana Dervich* [Derviş Hazret-i Mevlânâ]'ydı. Bütün dervişler ve veliler insanlara kendilerini Tanrı'yı külliyen müşahede ediyor gösterdiklerinden umumiyetle büyük mürailerdir ve bu arada istisnasız fena âdetlerle murdarlanmışlardır."

[THEVENOT, Jean de],**Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, Asie et Afrique, 5 C., C. I, 3. B., s. 168-171 [Galata], Amsterdam: Michel Charles le Céne, 1727.

Paul RICAUT

DERVİŞLER HAKKINDA

(1628-1700). İngiliz tarihçi, yazar, diplomat. Kraliyet Cemiyeti'nin azasıydı. Döneminin doğu Akdeniz'deki en önemli ticaret merkezi olan İzmir'de 1667-1678 yıllarında İngiltere'nin şehbenderliğini yaptı. Türkiye'de on yedi yıl geçirdi. Sonrasında İrlanda ve Britanya'da resmî vazifeleri oldu. 1685'de şövalye oldu. Diğer eserleri: The Present State of the Greek and Armenian Churches Anno Christi 1678 (1679), Knolle's General Histoire of the Turks'ın devamı ve Platina'dan Latin History of the Popes tercümesi.

"…Türkler arasında hâlâ şöhretinden dolayı; bu tasnifte en sona konulan *Mevelevee* [Mevlevî]lerden başlayarak, bunlardan birkaç tarikata ayrıca temas edeceğiz; onlar başta gelenlerdir; en geniş ölçüde ve hususan onları ele alacağız.

MEVLEVÎLERİN BAŞI

Mevlevîler; başka türlü denildiği ve en ekseri isimlendirildiği şekliyle fakir ve dünyadan vazgeçenler olmaya delâlet eden *Dervise* [Derviş]ler; *Iconium* [Konya]'da en az 400 dervişi ihtiva eden ve bu tarikatın bütün diğer *convent* [erkek manastırı; tekke]lerine emreden *chief* [reis; şeyh; çelebi] ve ana müesseselerine sahiptirler. Dinlerine sadakatlerinden dolayı eskiden onların müderrisleri olduklarından, *prior* [rahip; şeyh] veya *superior* [manastır başpapazı; şeyh]lerinin kendilerini hanedan tahtlarına çıkardığı Muhammedî kralların ilki Osmanlılar tarafından çelebiye verilen bir imtiyaz vardır; bu, taç giyme [tahta çıkma] merasiminin esası olan kılıcın kuşandırılmasıdır; aynı meslekten bütün diğerleri üzerine bol bol salâhiyeti bulunan ve hükmeden o ve halefleri bunu yerine getirir.

TAVIRLARI

Şeyhlerinin veya diğerlerinin mevcudiyetinde sabır, tevazu, iffet, hayırseverlik ve sükût iddia ederler, gözleri daima aşağıya doğrudur, başları göğüsleri üzerinde salınmıştır ve vücutlarını ileriye doğru eğerler.

ELBİSELERİ

Omuzlarının üstündeki beyaz bir binişle beraber gömlekleri en kaba ketenden mamul olmalıdır, ama ekserisi Konya veya Anadolu yününden, koyu renkte bol bir elbise giyerler; baş örtüleri veya başlarına giydikleri en geniş ebattaki bir şapka tepesi gibidir, beyazımsı renkte kaba keçedendir, bacakları daima çıplaktır ve onların bazılarının büyük bir hasroluşun işareti olarak yaktıkları veya dağladıkları göğüsleri açıktır. Aynı zamanda tokası üstünde mermer veya kaymaktaşı, somaki, fildişi veya harika bir görünüş veya parıltı yapan bir şey gibi bazı ışıldayan taşlar tutturulmuş, deri bir kuşak takarlar. Daima bizim keşişlerimizin tespihleri ile yaptıkları gibi çok sık üstünden geçtikleri *tesbe* [tespih] denilen bir boncuk dizisi taşırlar, her bir boncukta Tanrı'nın adını tekraren söylerler. Bu tarikatın şeyhi vefat ettiğinde ekseriyetle onu küçük bir ibadethane içindeki bir cenaze arabasına koyarlar ve onun üstüne ceviz kadar büyük boncuklardan uzun bir dizi sererler. Diğer Türkler arasında da ellerinde onunla oynamak üzere boncuk dizisi taşımak müşterektir ve onların bir diğer iştigali bulunmadığında bu nev'iden bir eğlentinin boş ve kötü fikirleri def edeceği söylenir.

ORUÇLARI

Ramazan oruçlarını tutarlar. Her Perşembe haftalık bir oruç tutarlar, bazı sıhhat keyifsizlikleri veya diğer şer'î sebepleri bulunmadıkça güneşin batmasından sonraya kadar hiçbiri yemeye ruhsatlı değildir.

DÖNMELERİ

Tekkenin şeyhi her salı ve cuma vaaz verir veya Kur'an'ın bazı ayetlerinden veya müessisleri veya Muhammedî şeriatın bazı diğer müderrisleri tarafından yazılmış bulunan kitaplardan tefsir eder. Bu yapıldıktan

The Habit of Dervises,
[-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Dervişlerin Kıyafetleri]
[RICAUT, Paul, The History of the Present State of the Ottoman Empire, Düzeltilmiş 6. B., s. 242-243 arasında, London: Charles Brome, 1686].

Diferens Habillemens des Dervis,
[Farklı Derviş Kıyafetleri -Galata Mevlevîhanesi'ne mensup dervişler-],
PICART, Bernard (Ressam, hakkâk),
[PICART, Bernard, Cérémonies et Coutumes Religieuses de Tous les Peuples du Mond, 10 C., C. V, s. 251, Amsterdam: J. F. Bernard, 1733 (1723-1743)].

Galata Mevlevîhanesi'ne Mensup İki Derviş,
1737,
Bernard PICART'ın çizimini esas alan başka bir hak.

The Prior over a Convent of Dervises,
[Dervişler Tekkesinin Şeyhi -Muhtemelen Galata Mevlevîhanesi postnişini Gavsî Ahmed Dede-],
[RICAUT, PAUL, The History of the Present State of the Ottoman Empire, Düzeltilmiş 6. B., s. 242-243 arasında, London: Charles Brome, 1686].

Prieur d'un Convent de Dervis,
[Derviş Tekkesinin Şeyhi -Muhtemelen Galata Mevlevîhanesi postnişini Gavsî Ahmed Dede-],
PICART, Bernard (Ressam, Hakkâk),
[PICART, Bernard, Cérémonies et Coutumes Religieuses de Tous les Peuples du Mond, 10 C., C. V, s. 251, Amsterdam: J. F. Bernard, 1733 (1723-1743)].

Prieur d'un Couvent de Dervis,
[Derviş Tekkesinin Şeyhi -Muhtemelen Galata Mevlevîhanesi postnişini Gavsî Ahmed Dede-],
1737,
Bernard PICART'ın çizimini esas alan başka bir hak.

Kutb-ı Nâyî Hamza Dede,
Lefkoşa (Mevlevîhanesi)
Türk Müzesi.

sonra, dervişler şeyhlerine hayret edilecek bir tevazu ve ihtiramla baş eğip selâm vererek dönmeye başlarlar. Çabuk hareket eden onlardan bazısının çehreleri zorlukla görülebilir. Bütün bu hareket müddetinde kamıştan mamul muayyen bir kaval ses verir. Ve birdenbire musiki dindiğinde, hepsi çocukluk veya gençliklerinden beri buna alışmış bulunduklarından, seneler içinde o hareket tabiîleştiğinden herhangi bir rahatsızlık veya dimağ dönmesi alâmeti göstermeksizin; başları veya midelerinde, ileri doğru yürümek veya tabiatlarının hoşlandığı herhangi bir diğer idmandaki kadar az bir rahatsızlıkla, kusursuzca ve sağlamlıkla dururlar. Onların büyük bir hasroluşla yerine getirdikleri bu âdetin; on dört gün müddetle herhangi bir gıda almadan, dostu veya yoldaşı *Hamze* [Hamza]'nin flüt [ney] veya kavalıyla bu müddette ona seda vermek suretiyle harikulâde muaveneti vasıtasıyla bu baş döndürücü harekete devam eden, en nihayet bir vecde dalarak acayip keşifler ve tarikatının tesisi için ilâhî buyruklar almış bulunan ilk müessisleri *Mevelana* [Mevlânâ]'yı taklitle olduğunu söylerler. Kutsîleştirilmiş kadim bir musiki [aleti] çeşidi olduğu ve Yakup ve Eski Ahit'teki diğer mübarek çobanlar kendisiyle Tanrı'ya hamd ettikleri için çaldıkları kavala itibar gösterirler.

O kederli, kara sevdalı bir sese sahiptir, ama onların devamlı talimleri ve çalışışları, bu gibi bir çalgının hayal edilebileceği kadar, onu musikiye mensup kılar. Konya'dan gelenler o kamışların en iyileri addedilir ve yirmi beş dolar fiyatındadırlar. Lâkin çalgı musikisiyle bu kulluk ameli çeşidinin doğruluğundan Türklerin kendisi şüphe ederler; bir insan olarak çok fazla ruhanî olan onların müessislerinin böyle bir ibdada bulunduğunu veya kendisi dönerken musiki istimal ettiğini inkâr ederler; çünkü Kur'an tabiî ve canlı sesten başkasıyla, musikiyle Tanrı'ya kulluk veya ayini açıkça men eder ve bu, onların niçin insanları ibadete çağırmak için çan kullanmadıklarının, sadece bir insanın sesini kullandıklarının sebebidir. Ve bu sebeple, benim zamanımda, dervişlerin bu tatbikatına karşı amme idaresi tarafından yasaklar konulmuştu. Ama onlar aksine Davud'un misalini ve onun sandığın önünde raks etmesini, musikileri ve dönmeleri için burhanlar olarak söyleyerek; ekserisi onların kulluk amelinden mühim derecede müteessir olmuş bulunan kudretli birkaç şahsın yardımıyla bu âdeti ve bu tarikatın ilk kurucusunun müessesesini zaman zaman devam ettirdiler. Yine de, Zat-ı Şahane tarafından âlim bir zat olarak itibar gören büyük *seigh* [şeyh; şeyhülislâm] veya *preacher* [vaiz] *Vanni* [Vanî] Efendi ve bütün mahkeme, salâhiyetiyle, onların arasındaki (onun adlandırdığı şekliyle) bu bozulmayı ıslaha gayret etti.

ALENEN İKRAR ETTİKLERİ

Onlar, *Capuchin* veya *St. Francis* tarikatı keşişleri gibi, alenen, fakirlik, iffet ve itaat ikrar ederler; fakat herhangi birisi ismet istidadında değilse, tekkeyi terk ve izdivaç etmek ruhsatını elde edebilir; ama bunlar, hiç de, Tanrı'nın hizmetine bu vakfoluştan vazgeçip, işlerinin tıkırında gitmesini veya gönül hoşluğuyla saadet içinde yaşamayı gözlemezler.

St. Francis keşişleri.

İSTİHDAMLARI

Çıraklar en aşağılık vazifelerde hizmet ederler ve onların mahallerinin diğer ihtiyaçlarını vaktinde giderirler.

Capuchin keşişleri.

A Mevlevi Adept Playing the Flute. From an Old Turkish Miniature, [Ney Çalan Bir Mevlevî Üstadı. Eski bir Türk Minyatüründen -Kutb-ı Nâyî Hamza Dede-], 1909, [LUKACH, Harry Charles, The City of the Dancing Dervishes, s. Kitabın kapağında, London: Macmillan and Co., 1914].

Bir hücrede ikisi bir arada yoldaşlar olarak dururlar. Onların bazısı vakitlerini Türkçe, Arapça ve Farsça okuma ve yazma öğrenmekle geçirirler, ama ekserisi tabiî bir şekilde müptelâ oldukları tembellik huyuna teslim ederler. Hâlbuki insanın tabiatı kıpırdaktır ve kendini ya iyi ya kötü fiillerde istihdam etmelidir; bunların ekserisi bir nevi *Legerdemain* [el çabukluğu] idmanını veya bayağı halkın zihinleri oyalama hilelerini hatıra getirirler ve bazısı hakikaten aşina ruhların yardımıyla büyücülük ve ruh çağırmaya müracaat ederler. *Busbequius*, muazzam ağırlık ve büyüklükteki bir taşı bir öküzü yere yıkacak veya en dayanıklı devlerin kemiklerini kıracak kifayette bir kuvvet ve şiddetle çıplak bağrına çalan tanıştığı birinin garip hikâyelerini söyler; aynı adam kızgın bir demir çubuğu ateşten alıyor ve ağzında tutuyormuş ve ağzının tükürük ve nemi hararetle tıslıyormuş, buna rağmen hayal edilebilir en az bir yara veya yanık olmaksızın bunu yine devam ettiriyormuş.

Bütün diğer Türklerin bu çeşit ahalisi kendilerini şarap, sert içkiler ve diğer sarhoş eden içkilere müptelâ ederler ve vücutlarını o istikamette derece derece istismar ederek, o miktarda afyon yerler; kendisini zehirle gıdalandıran hiçbir şarlatan veya *mithridate* [miktarını azar azar arttırarak kendisini zehirlenmekten muaf kılan] bu adamların yuttuklarının yarım hissesini hazmetmeye muktedir değildir. Bunun tesiri, başlangıçta, sarhoş veya deli adamlarda olduğu gibi, onların ruhlarını aklı başından gitmiş bir çeşit cümbüşe yükseltmedir; sonradan keskin buharlar istihlâk ve sarf edilince ve ilk kurucularını taklit ederek çok mübarek ve ilâhî saydıkları ve onların vecd olarak adlandırdıkları hissiz bir sersemlik onların üstesinden gelince, çoğu kere kendilerini bu hâle konulmuş görürler ve o nedenle çümbüş veya aklı başından gitmeyi tahrik etmekte bulunabilecek çareler şer'îdir ve bu tarikatta caizdir."

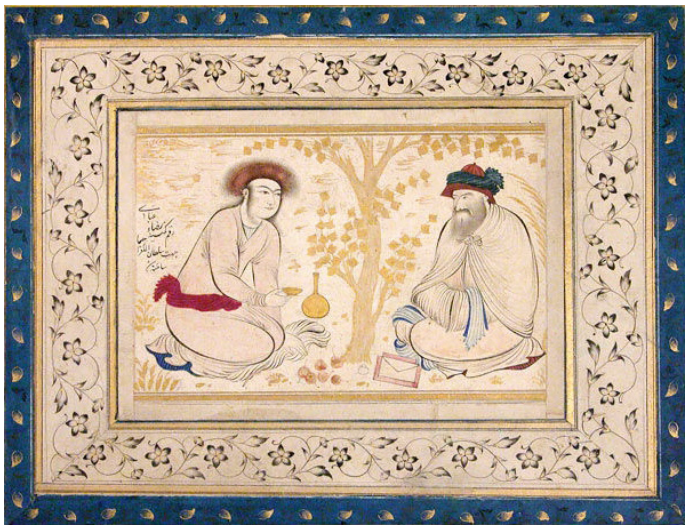
[Müellif, buradan itibaren aynı başlık altında olarak Mısır Kadirîleri ve belki Edirne'deki Kalenderîlerden bahis açıyor; her ne kadar hem Ricaut hem de diğer müellifler 'dervişler' tanımlamasıyla umumiyetle Mevlevîleri kastetseler de, Ricaut'un yukarıda tercüme ettiğimiz metninde Mevlevîlere atfedilemeyecek ve başka tarikatlara ait olduğu anlaşılan hususiyetler de göze çarpıyor.]. [1670 baskısı].

DERVİŞLER HAKKINDA

"Türkler Hristiyanları taklitle kendi *convent* [erkek manastırı]lerine ve dindar zevat için tarikatlarına da sahiptirler ki, bunun hakkında, onların bu cemiyetlerinin umumiyetle *superior* [manastır başrahibi; şeyh]leri olan en âlim vaizlerinin ağzından kaptığım, verebileceğim en iyi izahı vereceğim.

Türk tekkelerinin aslına dair bazı izler *Muhammed*'in kendisinin ve onun çömezi *Hali* [Ali]'nin zamanına kadar gider, ama Türk tarihleri onlardan takriben 350 sene evveline, bu dinî tarikatların ilk müessisi olmakla rabıtalandırılan *Orhan*'ın hükümdarlığına kadar bahsederler.

Tarikatların esas idaresine sahip olanlar *Calvette* [Halvetî] ve *Nacksbendec* [Nakşibendî]lerdi. Birinciden altısı türemiştir. Bu tarikatlar ilk müessisleriyle şunlardır: *Nimetullah*'tan *Nimetulahi* [Nimetullahî],

Prince and Dervish,
[Şehzade ve Derviş
-Sağdaki muhtemelen Mevlânâ-],
Rıza ABBASÎ,
Safevî Hanedanlığı devri, 1630,
Kağıt üstüne mürekkep,
boya ve altınla, 24.1 x 17,8 cm.,
The Metropolitan Museum of Art.

Edhem'den *Edhemî*, *Kadri*'den *Kadri* [Kadirî], *Hizo* [Hızır]'dan *Hizrevî*, *Kalender*'den *Kalenderî*, Bektaş'tan *Bextasse* [Bektaşî].

İkincisinden sadece ikisi devam etmiştir: *Eburahar* [Ebu Buharî]'dan *Ebruharec* [Ebubuharî] ve *Meveleva* [Mevlânâ]'dan *Mevlevec* [Mevlevî].

Türkler arasında en şöhretlisi olduğundan sonuncuyla başlayacağız.

Mevlevîlik diğer adıyla -elinden geldiği kadar fakir olma manasına gelen- Dervişler, *Iconium* [Konya]'da 400 dervişi ihtiva eden ana müesseselerine sahiptirler. Bu tekke aynı tarikatın bütün kalanlarına emreder.

Onların ana ikrarları fakirlik, iffet ve itaattir; bu, onları şeyhlerinin önünde daima, başları ve gözleri yere doğru, hakir bir duruşta bulundurur.

Omuzları üstünde bir hırka; onun altında yünden, koyu renkli, bol bir elbiseyle beraber, kaba keten giyinmişlerdir; bacakları çıplaktır ve bağırları açıktır. Bel çevresinde, tokası üstüne mermer, somaki veya fildişinden bazı taşlar tutturulmuş deri bir kuşakları vardır. Başlarına beyaz keçeden bir başlık giyerler ve ellerinde Tanrı'nın adını tekrarlayarak çok sık sık çektikleri bir boncuk dizisi görebilirsiniz. Eğer tekkeyi terk ederlerse izdivaç müsaadesine sahiptirler.

Ramazan orucundan başka, her salı güneş batana kadar haftalık bir oruç tutarlar; bunun haricinde her salı ve cuma şeyhleri onlara Kur'an'dan veya eski Muhammedî âlimlerin bazı diğer kitaplarından çıkarılmış bazı metin parçalarını izah ederek okutur. Sonra şeyhe çok mütevazı bir baş eğme selâmında bulunurlar; bu yapıldıktan sonra hepsi öyle yumuşak bir hareketle dönerler ki yüzleri zar zor ayırt edilir, bütün bu müddette kamıştan mamul bir borunun sedası olur, o seda kesildiğinde hepsi bu gayretli hareket bahanesiyle, takipçileri arasında keşiflerini ihzar etmiş bulunan müessisleri Mevlânâ'yı taklitle, küçüklüklerinden beri ona alışık olduklarından, baş dönmesinin en az bir işareti bile olmaksızın bir lâhzada durur.

Onların çıraklarına umumiyetle bayağıları oyalamak için hokkabazlık talim ettirilir, bazısı büyücüler olmanın itibarına sahiptirler. Bu ihvanın Mısır'daki meşhur bir tekkeye mensup bir güruhu, pek çok noktalardan bizim *St. George*'umuzla mutabık bulunan, kendisine ejderhaları ve bütün diğer çeşit zehirli hayvanları öldürme kuvveti atfedilen ve bu kuvvetin de takipçilerine naklolduğunu söyledikleri *Kedera* denilen bir azize en mahsus bir itibar göstermek ikrarındadırlar.

Dervişler Türk imparatorluğunun hükûmeti altındaki belli başlı yerlerin ekserisinde tekkelere sahiptirler; Muhammedî imanın ikrar edildiği yerlerin ekserisinde, onların tarikatlarından olup da seyahat eden herkes buralarda misafir edilir." [Aynı kitabın bir diğer baskısı, s. 54-55, London: A. Roper, R. Basset, A. Bosvile, 1701].

RICAUT, Paul, **Histoire de L'Etat Present de L'Empire Ottoman** (Contenant les Maximes Politiques des Turcs; les Principaux Points de la Religion Mahometane, ses Sectes, ses Héresies et ses Diverses Sortes de Religieux…), İngilizceden Fransızcaya tercüme eden bilinmiyor, s. 249-251, Paris: S. Mabre-Cramoisy, 1670. **The History of the Present State of the Ottoman Empire** (Containing the Maxims of the Turkish Polity, the Most Material Points of the Mahometan Religion, Their Sects and Heresies, Their Convents and Religious Votaries…), Düzeltilmiş 6. B., s. 262-269, London: Charles Brome, 1686; ayrıca, aynı kitabın bir diğer baskısı, s. 54-55, London: A. Roper, R. Basset, A. Bosvile, 1701.

Mevleviname_2b.indd 620

Espece de Deruis qui courent dans le monde.

Habit des Deruis.

Prieur d'vn conuent de Deruis.

12.07.2015 15:27:21

John COVEL

John (Colville) Covel. (1638-1722). İngiliz din ve ilim adamı. 1670'de geldiği İstanbul'da İngiliz sefaretinin papazlığını yaptı. Anadolu'yu gezdi, gördüğü her şeyi tafsilatıyla kaydetti. Çok sayıda Rum yazması toplayarak memleketine götürdü. Cambridge'deki Christ College'ın idarecisi oldu. Son yıllarında, kendini fosil çalışmalarına verdi.

Na'y, [Ney], [LANE, Edward William, An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians (Written in Egypt during the Years 1833-35), 5. B., s. 26, London: JohnMurray, 1860].

Soldaki sayfada:
Habit des Dervis, Prieur d'un Convent de Dervis, [Derviş Kıyafeti, Derviş Tekkesinin Şeyhi -İstanbul-], LE CLERC, S. (Ressam ve hakkâk), [RICAUT, Paul, Histoire de l'État Present de l'Empire Ottoman, s. 249, Paris: S. Mabre-Cramoisy, 1670].

[1676 Ağustos'u]- "Galata'daki dervişlerden *Näizam bashè* [neyzenbaşı] veya *Näi* [nây; ney][1] olarak isimlendirilen boruyu çalanların başı *Dervise Mustapha* [Derviş Mustafa]'ylaydım. On dört senedir burada bulunuyor, maaşı 45 akçedir; kalanlara hak kazandıkça beş, altı, yedi, sekiz veya daha fazla tediye eder. Her sene 100 kilo buğday, senelik 100 *vakouf* [vakıf][2], adam başı 3.000 akçe; Zat-ı Şahane'den küçük *Beiram* [bayram]da 10, *Ramazan*'da 100 koyun alırlar. Onlar hanelerinde mutat ibadetle meşgul olanlardır ve o bütün gece boyunca ibadet, oruç, vesaireye hasrolmuş olmalıdır. Dört *tekye*[3] veya manastır vardır; onlardan birisi burasıdır, ikincisi *Kasoumpasha* [Kasımpaşa]'da, üçüncüsü *Bisicktash* [Beşiktaş]'ta, dördüncüsü *Yenicapon* [Yenikapı]'dadır; *Stambal* [İstanbul] tarafında, onların çeşidinden on sekiz tane bulunur. Bunlar ilk, *Molàh Hunkyòr* [Molla Hünkâr] ve *Harset Meulanàh* [Hazret-i Mevlânâ] isimleriyle tanınan kimse tarafından tesis edilmişlerdir. Şimdiye kadar her salı ve cuma vaaz ve raks etmişler ve boru çalmışlardır. Üçü burada defnedilmiş yatar: 1. *Arzéh Mahmet Effendi* [Arzî Mehmet Efendi], onların büyük velinimeti; 2. *Ismèl Effendi* [İsmail Efendi], bir zamanlar onların *sheik* [şeyh]'i (veya başı; yine, asil olmaya da işaret eder) ve velinimetleriydi; 3. *Ismaèl Effendi* [İsmail Efendi], onlara on odacık bina eden ve 1.000 *dolar* bırakan diğer bir velinimet. Onlar yakın kimselerin paraları için burada defnedilmelerine müsaade ederler. Vaktiyle Galata sarayının *baltagee* [baltacı][4]'sı, burada defnedilmişti, şimdi onların ayrı bir köşesi vardır. Burada şimdi *Govisè Achmet* [Gavsî Ahmed] onların *şeyh*idir, bütün parayı tahsil eder ve günde bir buçuk *dolar* kendisinindir. Mutribânı; bir *tambor* [tambur] ve biri pest, biri tiz olmak üzere iki çeşidine sahip oldukları *ney* veya borularıyla, kendisine seda verdikleri uzun, hafif, küçük, tel kaytanlı bir uddur. *Ney* onların en yakın hissemendidir, bu küçük boruların yukarı tarafının üstünde bir dizi hâlinde yedi delik vardır; sekizincisi en altta, biraz yan taraftadır ve arka tarafta, (en aşağıdaki sekizinci deliğin yukarısına doğru ölçerek) tam ortadaki dokuzuncu deliktir. Bunların bazıları bir buçuk ayak uzunluğundadır, bazısı daha kısa, bazısı daha uzundur. Uzun borunun bir tarafında üç ve ona müsavi mesafede üç olmak üzere altı deliği vardır, arka tarafında sadece yarı mesafede yedinci bir delik bulunur. Ne yukarısında bir tahta tapa, ne de ağzında bir ağızlık vardır, ama başına boynuz konulmuş ve çok güzel bir ağız hâsıl edilmiştir; ağıza yandan dayanır; bu *πλαγιαυλος* [plagiaulos][5]; bizim *flagiolet*imizden, (bizim) oğlanların eskiden meşe palamudu kâselerini vızıldattıkları gibi ses verir. Çobanlar ağızlarıyla bu gibi küçük tahta borular çalarlar ve görmüş olduğum bazısı karga, toy kuşu, pelikan, vesairenin[6] kanat ve bizim eskiden *tibia* dediğimiz uyluk kemiklerindendi. Bu dervişlerin boruları çok pahalıdır, âlâ ve doğru olduğu tespit edilenler yirmide biri değildir. En küçük ve en pest olanlarına üç dolar isterken, en büyük olan birine yirmi dolar kıymet biçti. Bu tekkenin 300 seneden beri sahip olduğu bir tanesine elli dolar kıymet biçti, amma, kadimliğinden dolayı onun hoşluğu daha çoktu. Onlar kederli nağmeler çalarlar, fakat nadiren musikinin herhangi bir kısmından da çalarlar. [Neylerin] hepsi, tam da İngiltere'deki bizim

1 *Näi*= Kamıştan mamul bir flüt.
2 *Vakouf*= Cami mülkiyetinden gelen para.
3 *Tekie*= Dervişlerin manastırı.
4 *Baltagee*= Balta taşıyan.
5 *πλαγιαυλος*= Modern Yunanca'da bir yan flüt.
6 Hâlâ Yunan adalarında kullanılır.

olta kamışlarımız gibi Hint kamışından mamuldür, âlâ oluşlarını tespit etmekteki zanaat ve de talihle onlara fiyat verirler. Her boğumu, mukavemetten ziyade bezeme için, bağırsak kaytanlarla sararlar. Mevcut Zat-ı Şahane onlardan çokça memnundur."

COVEL, John, *Extract from the Diaries of Dr. John Covel, 1670-1679*, **Early Voyages and Travels in the Levant**, Haz.. J. Theodore Bent, s. 168-170 [Galata], London: Hakluyt Society, 1893.

Aubry de la MOTRAYE

(1674-1743). Fransız seyyah. 1689'da İstanbul'a geldi. 1696'dan başlayarak 26 yıl müddetle Avrupa, Rusya, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'da seyahatlerde bulundu. Gezdiği bölgelerin tarih ve mevcut durumlarını kaydetti. Voltaire'in "Remarques Historiques et Critiques sur L'Histoire de Charles XII Roi de Suède" kitabına bir ek yazdı. Diğer bir eseri: Voyages en Anglois et en François d'A. de La Motraye : En Diverses Provinces et Places de la Prusse Ducale et Royale, de la Russie, de la Pologne (1732).

MUHAMMEDÎ MÜNZEVİLERİN DİNÎ RAKSLARI

Dervişler arasında kullanılan bu raks çeşidi beyan edildiği üzere kâfi derecede emsalsizdir. Fakat muhtelif münasebetlerden zaten pek çok şey öğrenildiğinden kısaca bahsedeceğim. Tablo XVII'de (a) ile işaretlenmiş *cheith* [şeyh] veya *superior* [manastır başrahibi; şeyh]in ardından hususî bir merasim icra olundu ve onlar muhtelif niyazlarda bulundular, Tanrı'ya birkaç hamd ve sena ilâhîsi söylediler. Sonra, tabloda (b) ile işaretlenmiş zilli tefler, küçük davullar ve enli flütler işitilmeye başlandı. Tabloda (a) ile işaretlenmiş şeyh, makamından kalktı ve dizilmiş hâldeki ve flütler kadar hareketsiz dervişlerin önünden geçerek ahenkle yürüdü ve *teke* [tekke]nin[1] ortasına geldi; dervişlerin her biri vücutlarını iyice aşağıya eğerek ona hürmetle mukabele ettiler. Sonra dervişler bir ilhama kapılmış gibi derece derece tahrik oldular ve ilk zamanlar aynı şeyhin yaptığı gibi ama ona nazaran daha çabuklukla döndüler. Şeyhin makamına dönmesiyle çalgıların sesi giderek çoğaldı, dervişlerin hareketleri nispeten arttı. Şeyhlerini ve birbirlerini üçüncü bir kere selâmlamaları haricinde bir daha durmadılar. Sonra çocukların bütün kuvvetleriyle kamçıladığı tahta topaçlar kadar sür'atle ayak uçlarında dönmeye başladılar. Bu raks müddetince bellerine iliştirdikleri hususî bir etek onlar tahrik oldukça havayla dolarak çan veya İngiltere'de görülen balina dişli geniş eteklerin şeklini teşkil ediyordu. Bu vaziyet tablodaki (c) harfleriyle tasvir olunur. Bu cebrî dönüş fasılasız olarak ve alışmış olmayanların başını döndürecek tarzda bir çeyrek saat sürdü. Muhtelif durup başlamalarla iki saatten daha fazla müddetle devam etti, bu müddette hepsi derin bir sükûneti muhafaza ettiler. Bütün deveranın sonunda tabloda (d) ile işaret edildiği gibi yeri öpmeye eğildiler. Bu cebrî tahrike rağmen bütün gün boyunca hiçbir şey yapmadan oturmuş gibi sessizdiler. Alelâde Türk kadınları bu emsalsiz tapınma çeşidinde çok sayıdaydılar; bunlar, istedikleri vakit, peçeli olmak kaydıyla *tekke*ye ziyaretçi olarak girerler."

Tahta topaç.

Balina dişli etek.

1 Bir kubbeyle nihayet bulan bir çeşit cami. Pera'daki *tekke*nin içi Tablo'da tasvir olunduğu gibidir.

DE LA MOTRAYE, A., **Voyages du Sr. A. De la Motraye en Europe, Asie et Afrique**, 2 C., C. I, s. 228, 231-232 [Galata], La Haye: T. Johnson et J. van Duren, 1727.

Mevleviname_2b.indd 623

Danse des Derviches,
[Dervişlerin Raksı -ve Pera'daki Tekkenin İçi, (a/1) Şeyh -Nâcî Ahmed Dede- (b/2) Çalgılar (c/3) Çan Gibi Açılan Etekleri (d/4) Yeri Öpmeye Eğilmeleri-],
SMITH ve HOGARTH, William (Hakkâklar), 1699,
[DE LA MOTRAYE, A., Voyages du Sr. A. de la Motraye en Europe, Asie et Afrique, 2 C., C. I, s. 228-229 arasında, La Haye: T. Johnson ve J. Van Duren, 1727].

12.07.2015 15:27:22

Joseph Pitton de TOURNEFORT

(1656-1708). Fransız botanik mütehassısı. 1699'da hükûmeti tarafından botanik araştırmaları yapmak ve bitkiler toplamak için Şark'a gönderildi. Mart 1701'de Ege Adaları üstünden İstanbul'a geldi. Anadolu ve Kafkaslar'ı dolaştı. 1702'de Marsilya'ya geri döndü. Seyahatinin verimlerini kitaplaştıramadan bir araba kazasında öldü. Kitabının ilk baskısı 1717 yılında yapılabildi.

Mevlevi Derviche ou Derviche qui Tourne, [Mevlevî Dervişi veya Dönen Derviş -Şeyh-], Bir Türk sanatkâr tarafından, 1688, [Costumes Turcs de la Cour et de la Ville de Constantinople en 1720, Yazma, Albüm, Bibliothèque Nationale de France, Département des Estampes et de la Photographie].

[1701 Mart'ı]- "*Dervis* [derviş] diye isimlendirilenlerin haricindekileri hemen hemen hiç görmediğimizden, dindar Türkler arasındaki farklı tarikatların tafsilatına girmek için kâfi derecede malûmat sahibi değilim. Dervişler hususî surette hüküm yürüten bir *superieur* [manastır başrahibi; şeyh]in nezareti altında *monastere* [manastır; tekke]lerde müştereken hayat süren münzevi üstadlardır. Bu dervişler fakirlik, bekâret ve itaat yemini etmişlerdir, fakat ilk ikisinden kolaylıkla muaf tutulabilirler, hatta herhangi bir kepazelik olmaksızın da tarikatlarını terk edebilirler; arzu ettiklerinde teehhül ederler. Türkler "insanın başı aynı hâlde uzun vakit kalmak için çok hafiftir" meseline dayanırlar. Derviş tarikatının *general* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan]ı, Küçük Asya'daki *Lycaonie*'nin başşehri eski adı *Iconium* olan *Cogna* [Konya]'da ikamet eder. Türklerin ilk padişahı, tarikatın başına bu şehirde bir baş *couvent* [erkek manastırı; tekke] tesis etti ve bu aileye büyük imtiyazlar bağışladı. Maişetlerini beş dinî mülkiyet sahipliği [vakıf] temin eder. Kurucuları aynı şehirde *Meleleva* [Mevlânâ] diye isimlendirilen bir *sultan*dı; *Melelevi* [Mevlevî]'ler olarak isimlendirilmeleri de buradan gelir. Tekkelerinde bu *sultan*ın mezarına sahiptirler.

Dervişler günahlarına kefaret olması için çadır bezinden kendi icatları bir gömlek giyerler, dilediklerinde düğmelerler, fakat ekseri vakitler göğüsleri siyah deriden kuşaklarına kadar açıktır. Cepkenlerinin kolları Fransa'daki kadınların gömlekleri gibi geniştir; kolları sadece dirseklerine kadar inen, hususî bir tür binici gömleği veya mintanı gibi bir üst kıyafet giyerler. Bu münzevilerin bacakları çıplaktır ve ekseriyetle alelâde bir terlik kullanırlar. Başları deve yününden, kirli sarı renkte, herhangi bir kenarı bulunmayan, kelle şeker gibi imal edilmiş ve yine kubbe tarzında döndürülmüş; bazılarının sarık yapmak için etrafına bir keten doladığı bir başlıkla kapalıdır.

Şeyhlerinin ve ecnebilerin mevcudiyetinde bu münzeviler gözleri yerde ve derin bir sessizlik içinde, ağırbaşlılıkla müteessirdirler. Başka yerde bu kadar ağırbaşlı olmadıkları söylenir; büyük konyak ve dahi şarap ayyaşıdırlar. Diğer Türklere nazaran bunlar esrar istimaline daha aşinadırlar. Dervişler müptelâsı olmadıkları ve çok küçük bir miktarı diğer insanları öldüren bir zehir olan bu maddeye, bir kerede, bir adamın iki şarap arasındaki neşesine benzer şekilde, çok küçük bir miktar yiyerek başlarlar. Bizim çürüten şevk diye isimlendirdiğimiz yumuşak bir taşkınlık, tuhaf insanların şiddetle arzuladığı bu neşeyi takip eder; madde kanlarına öylesine intişar etmiştir ki, sebebini idrak edemesek de, beyinlerindeki çok miktarda seruma benzer mayiden bir tembih boşalması husule gelir, sonrasında tatminle yıkılırlar ve bütün bir günü kollarını ve bacaklarını kımıldatmaksızın geçirirler. Bu nev'iden atalet, onlar için oruç günü olan ve bu müddette, kaidelerini takiben, güneşin batışına dek hiçbir şey yemedikleri bütün perşembeyi işgal eder.

Dervişler çok fazla nezaket sahibidirler; sakalları temizdir, iyi taranmıştır. Şiirleri asla kadınlar etrafında dönüp durmaz, onları cennette görmeyi ümit ederler. Eskiden yapanlar gibi kendilerini kesecek ve bedenlerini dilecek kadar ahmak değildirler, günümüzde sadece ciltlerine temas ederler, bununla beraber aşklarının maksuduna iptilâlarının bir işaretini vermek için asla küçük mumlarla bağırlarını yakmazlar. Bizim şarlatanlarımız gibi ahalinin hayranlığını çekmek için kendilerini yakmadan taşıdıkları ateşi bir vakit ağızlarında tutarlar. Eğilip bükülerek binlerce dönüş yaparlar ve hokkalarla şaşılacak bir şekilde oynarlar. Elbiselerine iliştirdikleri hususî bir mahiyet vasıtasıyla zehirli yılanları teshir ettikleri iddiasında bulunurlar. Şark memleketlerine seyahat eden Türklerin olanı

Danse des Dervis,
[Derviş Raksı -Galata Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevîler-],
AUBRIET, Claude (Ressam), 1701, Oyma baskı, [TOURNEFORT, Joseph Pitton de, Relation d'un Voyage du Levant, 4 C., C. II, s. 116, Paris: Imprimerie Royale, 1717].

bunlardır, Moğol diyarı ve ötesine giderler, onlara verilen büyük sadakalardan istifade ederler, yoldayken bütün münzevilerle beraber yemeyi ihmal etmezler. Musiki onların tatbikatının bir parçasıdır; makam ile okuyuşları kederlidir, lâkin ahenkli olduklarını gördük. Tanrı'ya çalgılarla niyaz etmek Kur'an tarafından men edilmesine rağmen, Sultan'ın fermanını ve aşırı derecede dindar insanların zulmünü kâle almayarak böyle yapmakta ayak diretirler.

Dervişlerin başlıca talimi salı ve cumaları raks etmektir. Bu *komedi* [taklit oyunu] çeşidine tekkenin şeyhi veya onun vekili tarafından yapılan vaaz takaddüm eder. Onların ahlâklarının iyi olduğuna ve [böylece] dinlerden herhangi bir dinin mümtazen kullanılabileceğine kani olduk. Erkeklerin bulunduğu yerlerin bütününde bulunmaları men edilmiş olan kadınlara bu vaazda bulunma müsaadesi verilmiştir, onlar da bulunmazlık etmezler. Bu müddette münzeviler topukları üstünde, kollarını kavuşturmuş ve başları aşağıda oturur vaziyette parmaklık içinde kaim olurlar. Merasimden sonra muganni başları flütlerin ve zilli teflerin seslerini bahşeden çok uzun bir ilâhî okuyan mutribânın yer tuttuğu bir mahfilde yerleşirler. Uzun bir cübbe ve kolları sarkan bir cepken içindeki şeyh, elleriyle, bir yandan öbür yana dönmenin işaretini vurur. Bu işaret üzerine münzeviler kalkarlar, derin bir ihtiramla şeyhi selâmladıktan sonra birbirini müteakip dönmeye başlarlar. Parmakları üstünde öyle sür'atle dönerler ki, üzerlerindeki cepkenlerin etekleri şaşırtıcı bir tarzda bir *pavillon* [köşk; çadır, otağ] gibi genişler ve yuvarlaklaşır. Bütün bu raksçılar büsbütün hoş, büyük bir daire teşkil ederler. Şeyhin verdiği ilk işaretle birdenbire dururlar, sanki hiç kımıldanmamışlar gibi taravetli bir şekilde kendilerini ilk vaziyetlerine geri koyarlar. Münzeviler nefes nefese kaldıklarından, sonuncusu daha uzun olmak üzere dört veya beş istirahati müteakip, aynı işaretle raksa geri dönülür ve baş dönmesi olmaksızın uzunca icra edilen bu idman nihayete erer. Bazı Türkler münzevilere hürmet ederler; onlara çocuk hükmü verdiklerinden, onların çok fazla tekkeye sahip olmasına müsaade etmezler. *Sultan Murat*, Cumhuriyet için lüzumlu olmadıklarından ve ahali bu kimselere çok fazla itibar gösterdiğinden *derviş* kimselerin kökünü kazımayı arzu etti, fakat sadece onları Konya'ya sürgüne göndermekle iktifa etti. Hâlâ Pera'da bir haneye maliktirler, diğeri Trakya Boğazı [Beşiktaş]'ndadır.

A Dance of Dervices,
[Dervişlerin Bir Raksı -Galata Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevîler-],
AUBRIET, Claude (Ressam), Bakır levhaya hak, [TOURNEFORT, Joseph Pitton de, A Voyage into the Levant, 2 C., C. II, Resim: 88, Londra, 1718 -Tournefort'un kitabının ilk baskısının İngilizce'ye tercümesi-].

TOURNEFORT, Pitton de, **Relation d'un Voyage du Levant** (Fait par Ordre du Roi…), 2 C., C. II, s. 59-61 [Galata], Amsterdam: La Compagnie, 1743.

Mary Wortley MONTAGU

(1689-1762). İngiliz asilzâde, yazar ve şair. Günümüzde daha çok Türkiye seyahatinin mektuplarıyla hatırlanır. Kocası Edward Wortley Montagu'nun 1716'da Bâb-ı Âlî'ye sefir tayin edilmesi üzerine İstanbul'a geldi, Ekim 1718'e kadar burada kaldı. Buradan yakınlarına 52 mektup gönderdi. Osmanlı'nın günlük hayattaki tatbikatını memleketine nakletti, Edward Jenner onun suçiçeği aşılaması hakkındaki naklinden yararlanarak bu aşıyı geliştirdi. 1739'da kocasını terk etti ve İtalya'ya gitti. Latince, İtalyanca, Fransızca ve Türkçe biliyordu. Diğer bazı eserleri: Six Town Eclogues, with Some Other Poems, by the Right Honorable Lady M. W. M. (1747), Poetical Works of the Right Honorable Lady My Wy Me (1768).

16 Mart 1717 [tarihli mektup], Pera- "Diğer amme binaları *han*lar ve *monastery* [manastır; tekke]lerdir; birincileri çok geniş ve çok sayıdadırlar, ikincileri sayıca az miktardadırlar ve kat'iyen muhteşem değillerdir. Onlardan birini ziyaret ve dervişlerin niyazını Roma'daki bazı acayiplikler kadar müşahede etmek tecessüsündeydim. Bu kimseler izdivaç müsaadesine maliktirler ve çıplak kol ve ayaklarının çevresine sadece bir parça beyaz kumaş bürünmek gibi tuhaf bir itiyada kapılmışlardır. Onların tarikatlarının, her salı ve cuma o garip ayinlerini icra etmek haricinde, bu tarzda ifa edilen diğer başka nizamları da bulunur: Geniş bir divanhanede bir araya toplanırlar; *imaum* [imam; şeyh] veya *preacher* [vaiz] orta yere yerleştirilmiş bir kürsüde Kur'an'dan parçalar okurken, gözleri zemine sabitlenmiş, kolları çapraz dikilirler. Bu yapıldıktan sonra onların sekiz ilâ onu ahenkli olmadıkları söylenemeyecek borularıyla kasvetli bir *konser*e giriştiler. Sonra *superior* [manastır başrahibi; şeyh] leri yeniden okudu ve okuduğunu kısaca şerh etti. Sonrasında içlerinden sadece o yeşil giyinmiş olan şeyhleri ayağa kalkana kadar nağmelerini söylediler ve çaldılar ve bir tür dinî bir raksa başladılar. Onların hepsi nizamî bir şahsiyet olarak şeyhin etrafında duruyorlardı. Bazısı çalarken diğerleri de çok geniş olan elbiselerini bellerinin etrafına sıkıca bağlıyorlardı. Hayranlık uyandıran bir çeviklikle dairevî dönüyorlardı ve yine makam çalındıkça, musikiye mükemmel bir riayetle daha yavaş veya daha sür'atle hareket ediyorlardı. Bu, içlerinden hiçbiri en az bile sersemleme izhar etmeksizin bir saatin üzerinde sürdü. Onların hepsinin tıfıllığından beri buna alışkın oldukları, pek çoğunun doğumlarından itibaren bu hayat tarzına hasrolmuş bulundukları mütalâa edildiğinde bu hâle hayret edilemez. Orada altı veya yedi yaşlarında bazı küçük dervişler de onların aralarında döndüler, icralarında diğerlerinden daha intizamsız olduklarını müşahede edilmiyordu. Merasimin bitişinde "Tanrı'dan başka tanrı yoktur, *Muhammed* onun peygamberidir" diye yüksek sesle bağırdılar. Sonrasında şeyhlerinin elini öptüler ve çekildiler. Külliyen çok vakur bir ciddiyet ile icrada bulundular. Hiçbir şey bu insanların üslûplarından daha süssüz, sade olamaz; asla gözlerini kaldırmadılar, tefekküre dalmış görünüyorlardı. Deruhte ettikleri [şey] tevazu ve çile tavrına bağlı bir şey olduğundan tarifi bu kadar tuhaftır."

[MONTAGU, Mary Wortley], **Letters of the Right Honourable Lady M[ar] y W[ortley] M[ONTAG]U** (Written during her Travels in Europe, Asia and Africa…), 3 C., C. III, s. 22-25 [Galata], London: T. Becket and P. A. de Hondt, 1763. **The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu**, Haz.: Lord Wharncliffe, 3 C., C. II, s. 42-44 [Galata], London: Richard Bentley Publication, 1837.

Ballo divoto delli Dervis, o sacerdoti de' Turchi, [Dervişlerin Kulluk Raksı veya Türk Ruhbanlar], 1751, Bakır levhaya hak, Yay.: Giovanni Albrizzi.

John BELL

(1691-1780). İskoç hekim ve seyyah. 1714'te Petersburg'a gitti, buradan Rusya'nın İran ve Çin elçiliklerine tayin oldu. Asya'da bazı keşif seyahatlerinde bulundu. 1738 yılında Rus hükûmeti tarafından İstanbul misyonuna gönderildi. Birkaç yıl kaldığı burada ticaret yaptı ve evlendi.

7 Mart 1738, Cuma- "Sonra gelen yürüyüşüm tapınmada dervişleri görmekti; onlar, Pera'da *Mullah* [Molla; şeyh] için bir kürsü ve musiki için bir oyuk içine kurulmuş dairevî yapılmış bir mahfille, dairevî bir şekilde inşa edilmiş bir camie sahip olan, Muhammedîlerin dinî bir tarikatıdır. Vaaz nihayete erince musikiciler Avrupalı flütler ve *obua*lar gibi olan muhtelif çalgılarla başladılar; bunun üzerine dervişlerin beşi ayağa kalktı ve camiin etrafında kendinden geçmiş bir tarzda, kendi etrafında dönerek raks etti; onlar böylesi hızlı bir hareketle ilerledikçe yüzleri başlarının diğer kısımlarından güç belâ tefrik olunabiliyordu. Bir diğerini muayyen mesafelerde takip ettiler, ama kırklı yaşlarda ihtiyar bir adam dönme çabukluğunda diğerlerine üstün geldi. Henüz bırakmamışken, hareketin cebri tarafından hiç de rahatı bozulmuş gözükmedi. Bu müfrit fırka fakirlik ve ismet yeminleri eder, Muhammedîliğin hâkim olduğu bütün Şarkta baştan başa seyahat ederler ve o mesleğe hasrolmakla muazzam itibarı ellerinde tutarlar."

7 Mart 1738- BELL, John, **Travels from St. Petersburg in Russia to Diverse Parts of Asia**, 2 C., C. II, s. 413-414 [Galata], Glasgow: Robert and Andrew Foulis, 1763.

Movlesi. Derviches Tourneurs. Constantinople,
[Mevlevî Dönen Dervişler, İstanbul],
HENIKSTEIN, Auguste de (Ressam), 1826,
Çizim kağıdı üstüne kurşunkalem ve suluboya, 19,9 x 25 cm.

Mevleviname_2b.indd 628 12.07.2015 15:27:24

GUER

Jean Antoine Guer. (1713-1764). Fransız hukukçu, yazar. Diğer eserleri: Cesar Aveugle et Voyageur (1740), Histoire Critique de l'Âme des Bètes (1749).

MEVLEVÎLER

ŞAHSİYETLERİ

Müessisleri *Mévéleva* [Mevlânâ] tarafından öyle isimlendirilmiş bulunan *Mévélevi* [Mevlevî]ler; sabır, alçakgönüllülük, edep ve merhametle donanmışlardır; İstanbul'da dolaştırdıkları, fakir insanlara dağıtmak için üstüne su yüklenmiş bir at vardır. *Supérieur* [manastır başrahibi; şeyh] leri ve yabancıların mevcudiyetinde derin bir sükûneti muhafaza ederler; onları gözler yere sabitlenmiş, baş yere eğik ve beden bükük görürsünüz. Onların ekserisi büyük, kahverengi, yün çarşaf giyinirler; kenarları olmayan yüksek ve geniş bir şapkaya benzeyen başlıkları beyaza çalan deve yününden mamuldür. Daima çıplak bacaklıdırlar ve bazılarının zahitlik işareti olarak kızgın demirle dağladıkları bağırları açıktır, deri bir kuşak kuşanırlar ve senenin her perşembesi oruç tutarlar.

HIZLA DÖNMELERİ

Her salı ve cuma, onların *couvent* [erkek manastırı; tekke]lerinin şeyhi Kur'an'ın bazı ayetleri ve müessislerinin veya diğer meşhur Müslüman âlimlerin yazılarından seçilmiş metin parçaları üzerine bir vaaz verir. Vaazdan sonra bütün dervişler bir halka hâlinde, çehreleri zar zor görülebilecek derecede, çok fazla sür'atle dönerler; bu müddette içlerinden biri onların hızla dönmek suretiyle kulluk amellerine gayret veren kamıştan mamul bir flüt [ney] çalar; neyin sesini artık duymaz olduklarında dururlar ve heykellerle boy ölçüşecek şekilde, sersemleme göstermeksizin ayakları üstünde sabit kalırlar. Onların gençliklerinden beri alışık oldukları bu icra; dostu *Haraze* [Hamza] ney çalarken tam on dört gün boyunca herhangi bir gıda almaksızın benzer şekilde dönmüş bulunan ve daha sonra vecd içinde yere kapanıp harika keşifler elde eden ve semadan tarikatının nizamını devşiren Mevlânâ'nın hatırası bilinir. Bu salâhiyet sahibinin telifinin ardından, öyle gözükür ki, onlara aşırı dönmelerinin ve kederli ve kara sevdalı musikilerinin sebebini sormak faydasız olacaktır.

İCRALARI

Bazı Mevlevîler Arapça ve Farsça öğrenirler, lâkin ekserisi kendilerini gevşekliğe bırakırlar; kimisi insanları eğlendirmek için hokkabaz numaraları yapmayı talim eder, diğerleri sihir ve ruh çağırma tatbikinde bulunurlar. *Rusbec* [Busbeque], bu dervişlerden birinin kendini yaralamaksızın göğsünü kabaca darp etmesi ve yanmaksızın kızgın demir çubuğu ağzına alması gibi kendi erbaplığındaki emsalsiz nice işlerini haber verir. Bu Türk keşişleri şarap, konyak ve likörün bütün çeşitlerini içerler. Aşırı derecede afyon yerler ve sarhoşluktan yanaklarının kızardığı, kendilerinin vecd diye isimlendirdikleri ebleh bir uyuşma hâline düşerler.

Ana haneleri *Coigni* [Konya]'dadır ve buradaki tekkenin şeyhi bütün tarikatın Osmanlı'nın kendisine imtiyaz verdiği ve valilik bahşettiği *général* [çelebi]sidir. Keza imparatorluğun en mühim eyaletlerinde *monastére* [manastır; tekke]leri vardır. Mevlevîler; veli olarak, ahalisine göre hayatı boyunca memleketin bütün ejderhalarını ve diğer zehirli hayvanlarını imha etmiş bulunan yiğit bir süvari olan bir *Kédirli*'ye müracaat edilen Mısır'da, çok yüksek itibara sahip olanlardan biridirler. Ölümünden bu yana, Tanrı ona zor ve tehlikeli bir vaziyette, hassaten suda batma tehlikesinde, yardımı için ona müracaat eden iyi insanları dünyanın bir ucundan diğerine, bir göz kırpıştırmasında uçup giderek himaye etmeyi bağışladı.

Soldaki sayfada:
Dansende Derwisjen in het Mevlevikloster te Pera,
[Pera'daki Mevlevî Tekkesindeki Raks Eden Dervişler],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam),
1711-1737 arası,
Tuval üstüne yağlı boya,
76 x 101 cm.,
Rijksmuseum, Amsterdam.

Bu tekkenin *religieux* [keşiş, ruhban; derviş]leri, Kadirî musahabetinin kendilerine verdiği kuvvetle, yılan ve engerekleri öldürme kuvvetine maliktirler. Onlara, Türklerin itibar ettiği üç diğer hayvan olan, İsa Mesih'in bindiği merkep, *Muhammed*'in devesi ve yedi uyurların köpeğiyle beraber, cennetteki atları sunulur. Mevlevîlerin bu haneleri, tarikatlarının, Kur'an itikadının öğrettiğini bahane edinerek, tekkelerinin harcaması ve arkadaş olduklarının sadakasıyla, devamlı, İran, Çin ve Moğol'da seyahatlerde bulunan hacılarının han ve istirahat yeri olarak vazife görür. Onların huyları hakkında iyi bir fikir vermeyen bu hacılar bütün Şarkın en iyi casuslarıdırlar. Meşhur vezir Köprülü, onların Edirne'deki tekkelerinin tesislerini, şehrin çapkın kadınlarıyla buluşmaya hizmet ettiği için yerle bir etti."

GUER, **Moeurs et Usages des Turcs** (Leur Religion, Leur Gouvernement Civil, Militaire et Politique), s. 276-279 [Galata], Paris: Coustelier, 1746.

Dervis, [Derviş],
DUFLOS, Cl., [Hakkâk], [GUER, Jean Antoine, Moeurs et Usages des Turcs (Leur Religion, Leur Gouvernement Civil, Militaire et Politique), 2 C., C. I, s. 274-275 arasında, Paris: Coustelier, 1746-1747.]

James PORTER

(1710-1776). İngiliz diplomat. 1741'de Viyana sefaretinde göreve başladı. 1747-1762 arasında 15 yıl İngiltere'nin Bâb-ı Âlî nezdinde sefiriydi. Kendi kendini yetiştirmişti. İstanbul'daki vazifesi sırasında hem hatıralarını hem de astronomi ve jeoloji üzerine yazdı. 1762-1765 arasında Brüksel'de İngiliz nazırıydı.

[1747-1762 arasında İstanbul'daki İngiliz sefirliği dönemi]- "*Mevelevi* [Mevlevî]ler isimlerini banileri *Mevelana* [Mevlânâ]'dan alırlar. Bir tapınma ameliyesi olarak birbiri arkasından iki veya üç saat müddetle öyle bir sür'atle dönerler ki seyirci onların çehrelerinden bir eser bile idrak edemez. Musiki ve hassaten, Hint kamışından yapılmış bir flüt onların hazzıdır. Bir *monastery* [manastır; tekke]de yaşarlar, fakirlik ve tevazu izhar ederler, yabancılara ziyadesiyle mütevazı ve naziktirler, hangi dinden olursa olsun onları ziyaret etmek isteyenlerin tamamını kabul ederler ve sadaka alırlar. Hangi milletten olursa olsun ecnebilere kahveyle ikramda bulunurlar. Eğer bir Müslümanın ayakları yahut mestleri kirlenmişse derhâl ona yıkamasını teklif ederler. Pera'da bir tekkeleri vardır."

PORTER, James, **Turkey: Its History and Progress** (from the Journals and Correspondence of Sir James Porter), Haz.: George Larpent, 2 C., C. I, s. 240 [Galata], London: Hurst and Blackett, 1854.

Mevlevî Dervişi -Çorbacıbaşı, An'anevî Kıyafet İçinde İki Kadın, Merasim Kıyafeti İçinde Bir Yeniçeri, Vezirin Hademesi, Mahallî Kıyafetli Bir Hanım, Sarayın Aşçıbaşısı, Bir Derviş, Bir Hacı Bektaş Dervişi ve Bir Yahudi portresinden meydana gelen bir resim içinde-, VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam) ve takipçileri, 1711-1737 arası, Tuval üstüne yağlı boya, 33 x 25 cm., Bir Avrupalının hususî koleksiyonunda.

James PORTER

FIRKALAR HAKKINDA

[1747-1762 arasında İstanbul'daki İngiliz sefirliği dönemi]- "*Scheikh* [şeyh]ler[1]; *dervişler* (veya keşişler)'inin başlarıdır ve ettikleri dinî yeminler üzerine dinî cemaat veya tarikatları teşkil ederler. Kendilerini dinî vazifelerine, ammeye fedakârlığa ve ahaliye duaya ve vaaza tahsis ederler. Bu tarikatların dördü Bektaşî, Kadirî, *Mevelevi* [Mevlevî][2] ve baştan başa bütün imparatorlukta çok sayıda olan *Seyyah*lar'dır."

1 *Şeyh*ler sık sık hükûmet aleyhine şiddetli husumet ve ağır hakaretle vaazederler; o sebepten veya dine hürmetten, hükûmet dairesindeki en büyük zatlar tarafından hakikî veya sahte bir tavırla, kuvvetle kucaklanır ve hürmet edilirler. Vezirler umumiyetle onlardan birini çok sevdikleri kimselerden kılarlar. Bu kimseler çoğu kere emsalsiz serbesti ve küstahlıkla hareket ederler.

2 Mevlevîler adlarını kurucuları *Mevelana* [Mevlânâ]'dan alırlar. Bunlar birbiri arkasından iki veya üç saat süreyle ibadet fiiliyle meşgul olarak öyle bir sür'atle etrafta dönerler ki seyirci tarafından çehrelerinin bir izi bile görülemez. Bilhassa, Hint kamışından yapılma bir *flüt*ün meydana getirdiği musiki onların hazzıdır, kendi *manastır*larında yaşarlar, fakirlik ve tevazu iddia ederler, ecnebilere fevkalâde ılımlı ve müşfik gözükürler, kendilerini ziyarete gelen her dinden herkesi kabul ederler ve sadaka alırlar. Her milletten ecnebilere kahve ikramıyla muamele ederler. Eğer bir Müslümanın ayakları veya mestleri kirlenmişse hemen yıkamasını teklif ederler. Pera'da bir *convent* [erkek manastırı; tekke]leri vardır.

PORTER, James, **Observations on the Religion, Law, Government and Manners of the Turks**, 2 C., C. I, s. 34-35 [Galata], Dublin: P. Wilson et al., 1768.

BALTIMORE Lordu

Frederick Calvert. (1731-1771). İngiliz asilzâde, altıncı ve son Baltimore lordu. Amerika'daki Maryland kolonisinin veraseten mülk sahibi ve valisiydi. Bir müddet İstanbul'da bulundu, ama hususî harem işletmek suçlamasıyla burayı terk etmek zorunda kaldı. 1768'de kaçırma ve tecavüzden yargılandı. Sayısız gayrimeşru çocuğu vardı. Amerikan inkılabıyla buradaki bütün haklarını kaybetti. Ölümüne kadar olan hayatını Napoli'de geçirdi.

[Eylül-Ekim 1763]- "Türk musikisi bizimkilere tam zıt olmasına rağmen nahoş değildir, ekseriya aynı perdededendir. Pera'da haftada iki kere dervişlerin raksının icra edildiği bir mabet vardır. Burası görmüş olduğum en fevkâlade şeylerden biridir. Kendilerini icrada mevcut bulunan herkesi ikna edecek kadar cezb edici tasavvur ederek Hristiyanları buraya kabul ederler. Yüksek külâhlı ve üst kısmında daralan ve altta çok geniş bir nevi uzun fistanlı yedi veya sekiz derviş büyük bir meydana girerler. Dervişler *president* [reis]lerine baş kestikten sonra, başlangıçta yavaşça fakat gittikçe azamî bir çabuklukla, musikinin ölçüsüne uyarak devrederek dönmeye başlarlar. Hareketlerini benzer tarzda sür'atlendirirlerken takriben yirmi dakika bunu devam ettirirler.

BALTIMORE, Lord, **A Tour to the East in the Years 1763 and 1764** (with Remarks on the City of Constantinople and the Turks), s. 78-79 [Galata], London: W. Richardson and S. Clark, 1767.

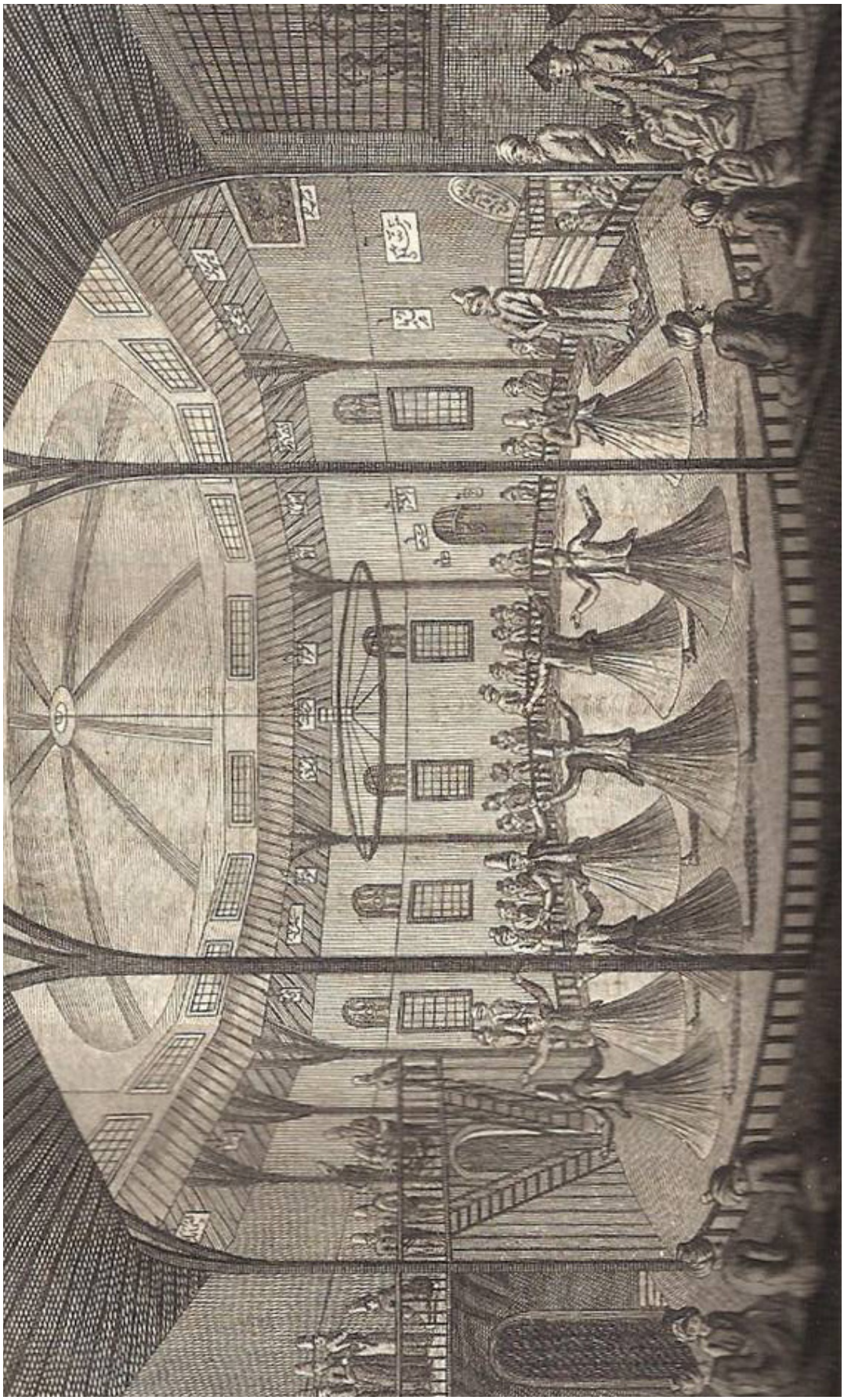

Seated Dervish, [Oturmuş Derviş], Isfahan Tarzı, 19. yy., Kağıt üstüne mürekkep ve altın, 6,7 x 10,5 cm., 17. yy. başlarında yapılmış bir minyatürün kopyası.

SESTINI

Domenico Sestini. (1750-1832). İtalyan rahip, seyyah, tabiatsever, arkeolog, nümizmatikçi. İtalya ve Almanya'daki pek çok akademilerin azasıydı. 1776 yılında Sicilya'daki Katanya'dan başlayıp şarka gittiği seyahatte kendisine Fransız yazar ve Paris müzesinin kâtibi Jean-Claude Pingeron eşlik etti. Bu seyahati sırasında Toskana'daki bir arkadaşına yazdığı mektupları kitaplaştırıldı. Çok sayıdaki eserlerinden bazıları: Opuscoli (1785), Viaggio di Ritorno da Bassora a Costantinopoli (1788), Viaggi e Opuscoli Diversi (1807), Lettere e Dissertazioni Numismatiche (1813), Viaggio Curioso-Scientifico-Antiquario per la Valachia (1815), Descrizione degli Stateri Antichi Illustrati con le Madeglie (1817).

[1778]- "Merasim bittikten sonra dervişlerden biri acınacak bir ses rengiyle teganni etti ve bitirdiğinde hanende cemaatinden aşağıya indi ve kendini korkuluklar tarafından çevrilmiş bir yere yerleştirdi. Bu çevrili mahalde bulunan sekiz derviş derhâl kalktılar, *kirkà* [hırka] denilen pelerinlerini attılar ve muhtelif renklerde, belleri etrafından bağlanmış, *fistan* denilen uzun bir iç etekliği ve *nimtem* denilen dar korseta veya kolsuz elbiseyle kaldılar. Elan bir nevi bir *overture* [açılış musikisi] muhtelif çalgılarla icra edildi ve bu nihayete erdiğinde, dervişlerin *chief* [reis; şeyh]i, korkuluğun etrafında bir nevi vezinle yürüyüşe başladı. Diğer dervişler onu müsavi mesafelerde takip ettiler. Üç kere bu devri ettiler. Tanrı'nın adı olan *Allah*'ın yazılı olduğu yerden her defasında derin bir ihtiramla geçtiler. Bu merasimden sonra şeyhleri oturdu ve diğer dervişler evvelâ ellerini yere vurup sonra onları havaya kaldırarak dönmeye başladılar. İlk derviş, göğsünde çaprazlanmış elleriyle *superior* [manastır başrahibi] veya *scieh* [şeyh]e doğru ilerledi ve çok emsalsiz bir duruşla, evvelâ vücudunun hareketiyle ve sonra ayaklarıyla bir yarım daire teşkil ederek, ona baş eğerek selâm verdi. Aynı tarzda, diğer dervişler de urbaları bir çember veya huni teşkil edene kadar bu talime devam ederek, elbiselerini genişletmeye ve dönmeye başladılar. Elleriyle musikinin veznini vurarak musiki çalgılarının sesine göre büyük bir sür'atle döndüler. Hanende cemaatindeki musikiciler muhtelif ses renklerinde, *Allah, Allah* diye haykırdılar ve seslerini nefesleri tükenene kadar derece derece yükselttiler ve artık feryat edemediler. Bu suretle kendi mihverleri etrafında

The Dance of the Dervishes, [Dervişlerin Raksı],
Oyma baskı, [BALTIMORE, Lord, A Tour to the East in the Years 1763 and 1764 (with Remarks on the City of Constantinople and the Turks), London: W. Richardson and S. Clark, 1767].

dönerlerken korkulukların etrafını da katettiler. Hatırı sayılır bir müddet döndükten sonra hep beraber hareketsiz ayakta durdular ve *fistan*ları ayakları üzerine düştü. Onların her biri kendi yerine döndü ve teganninin refakat ettiği musiki çaldı; ilâahir."

SESTINI, **Lettres de Monsieur Abbé Dom. Sestini**, İtalyancadan Fransızcaya tercüme eden: Pingeron, 3 C., Paris: 1789. [Yazarı bilinmeyen, *Pingeron's Translation of Sestini's Letters*, **Appendix to the Second Volume of the Monthly Review Enlarged**, C. II, s. 498 [Galata], Ağustos 1790, London: R. Griffiths'in içinde].

Joseph MORENO

José Moreno. İspanyol. 1782'deki Osmanlı-İspanyol barışı devrinde keşif seferi için İstanbul'a gönderildi.

[1784 Güz'ü]- "Farklı isim ve müesseseler hâlinde bölünen tarikatlardan iki tanesi mühimdir. Onlardan biri boş zamanlarında inzivaya çekilen veya seyahat eden *Dervises* [Dervişler] veya *Santones Mevlevis* [Abdal Mevlevî]lerdir. Diğeri ise evleri veya sabit bir tekkeleri bulunmayan Bektaşîlerdir.

Mevlevîler tarikatının çok hususî iki kaidesi vardır. İlki bir hayli yumuşak ve nazik bir musikinin sesine uyarak kendilerini sayılamayacak kadar çok döndürmeleridir. Müesseselerinin gayesi olan bu çile veya ifrat itiyadının zorlamasıyla başları dönüp bayılabilirler. *Perinolas vivientes* [canlı topaçlar] dönüşlerini çok büyük bir huzur içinde nihayete erdirirler ve cemaatin mevcut bulunan her ferdi iftiharla ayrılır. Mevlevîlerin diğer bir kaidesi; kederli olmayan, diğer insanları acı sözlerle inciterek eğlenmeyen, onlara tahammül edemeyecekleri bir kibirle muamele etmeyen bir hayat sürmektir. Ana talimlerinin mabetlerinin etrafında diğerleri arkalarında olduğu hâlde yavaşça yürümek ve dümbeleğin vuruşuna uyarak çok yüksek sesle Tanrı'nın adını tekrarlamaktan ibaret olduğu, çok mübarek bir hayat yaşarlar. [Buradan sonra, müellif, sanki Mevlevîlerden söz ediyor gibi devam ederek, Rıfaîleri tarif ediyor.]"

MORENO, Joseph, **Viage à Constantinopla en el Año de 1784**, s. 102-103 [Galata], Madrid: [Yayıncısı belirlenemedi], 1790.

Meçhul bir seyyah

Mevlevy Derevisch,
[-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup-
Mevlevî Derviş],
RÅLAMB, Clas (Ressam), 1657,
[RÅLAMB, Clas, Rålambska Dräktboken,
s. 134, Yazma, Kungliga Biblioteket,
Handskriftsenheten, Stockholm, Sverige].

"Dervişler misafiri nezaketle karşılayan ve çok kibar Türk ruhbanlarıdırlar. Her salı ve cuma, seyretmesi hayli makbule geçer bir raksları vardır. Bunu flüt [ney]lerin ve teflerin şamatasında yerine getirirler, [raks] camide Muhammed'in şanına, dairevî dönmekten ibarettir. Yalın ayaktırlar ve sol ayaklarını bir mil gibi kullanırlar. Sadece sağ ayaklarını yerden kaldırırlar. Bu dairevî hareketin çabukluğu o kadar fazladır ki gözler onlara bakmaktan, dervişlerin dönerken kendilerini yormadıkları kadar yorulur. Hepsi, büyük elbiselere sarınmışlardır ve asla vezni kaybetmezler. Çok yakından takip etmelerine rağmen asla bir diğerine temas etmeksizin dönerlerken kolları yayılmıştır ve bazen gözleri kapalıdır ve musiki diner dinmez, herhangi bir yanlış adım atmaksızın, kolayca dururlar. Bu raksın müellifi onların arasında aziz olarak geçer."

Yazarı bilinmeyen, **Le François a Constantinople**, s. 46-48 [Galata], Paris: ?, 1787.

CHOISEUL-GOUFFIER Kontu

Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier. (1752-1817). Fransız seyyah, diplomat. 1776'da Yunanistan'a gitti, Barthélemy'den Yunanca öğrendi, bu dildeki abidevî eserleri okudu. Memleketine döndüğünde Voyage Pittoresque de la Grèce (1782)'yi yayınladı. Önce Rusya'ya, ardından 1784'te, 1791'e kadar kalacağı İstanbul'a sefir tayin edildi. İhtilalde Konvansiyon'la anlaşamadı. 1791'de yeni hükûmetin sefiri olarak Londra'ya geçti. 1792'de Rusya'ya göç etti. İmparatoriçe Katerina II.'yla dostluk geliştirdi, kendisine Litvanya'da arazi verildi. Restorasyon döneminde, bir monarşist olarak Fransa'nın dış işleri bakanı oldu. Soyundan gelenler, Komunistler onları sürene kadar Litvanya'da yaşadılar. Değerli antika koleksiyonu Louvre müzesindedir.

DERVİŞLER

[1784 Ekim'i]- "*Muhammed* Kur'an'da inziva hayatından bahseder, ama bu sadece Hristiyanlara müteallik olaraktır. Dervişler iki tarikata ayrılırlar: Mevlevîler ve Bektaşîler. Mevlevîler *téki* [tekke]lere sahiptir ve safa demlerinde halâs bulmak için serbesti elde ettikleri bu yerlerde cem olurlar. *Tourneurs* [dönenler] ve *hurleurs* [feryat edenler] her ne kadar kıyafet nizamıyla biri diğerinden ayrılsa da Mevlevî tarikatına mensupturlar. Bektaşîlerin tekkeleri veya sabit mekânları yoktur. Dünyayı dolaşırlar ve çok kere büyük kimselere yapışırlar. Bu Bektaşî dervişlerinden bir çok kimse dahi seferde ordunun ardınca giderler ve onlardan biri yürüyüşü açmadıkça, *yeniçeri*ler ne hisar değiştirmek için hareket ederler, ne de harbe ve merasime giderler. Bu nevi dervişlerin bu gibi vaziyetlerde ekseriya, ayakları, bacakları ve göğüsten yukarıları çıplaktır. Omuzları üstüne kaplan, aslan veya diğer bir vahşi hayvanın derisinden bir şal atarlar; ellerinde bir harbi, kargı veya harp baltası tutarlar ve *yeniçeri*leri metheden, *Muhammed*'in fahri ve imparatorluğun saadeti için niyaz eden beyitler söyleyerek yürürler.

İstanbul'da Pera'nın dervişleri dönenler tarikatındandırlar. Bir kabristan, küçük ve alçak bir cami ve her tarafından fakirlik izhar eden haneler derç eden hayli hatırı sayılır bir çevrili yere sahiptirler. Fark edilir giyinişleri vardır: Kısa ve kaba bir hırka; külâh şeklinde, tamamı yekpare, uzun, akça bir kavuk taşırlar ve yalın ayak gezerler. Her hafta salı ve cumaları, gülünç olduğu kadar acayip de olan merasimlerini icra etmek üzere camilerinde içtima ederler; buna herkes, hatta kendilerine ızgara tatbik edilmiş mahfiller verildiğinden Türk kadınları bile iştirak edebilir. Girmeme müsaade ederken hiçbir itiraz yükseltmediler, bilâkis başlamak üzere gidecekleri sırada, kendileriyle yarım saatten fazla kaldığım iki veya üç derviş, bana kahve ikram ederek büyük bir misafirperverlikle camiin içine soktular. Beni ola ki bir derviş gibi gösteren kıyafetimden dolayı bana bu misafirperver tarzı gösterdiklerini düşünebilirdim, lâkin bizden bir müddet sonra vasıl olan zabitlerimize de aynı itibarla muamele ettiler. Onlar, bütün merasimlerinin dönmek suretiyle vuku bulması nedeniyle, *derviches tourneurs* [dönen dervişler] olarak isimlendirilirler; işte bizatihi gördüklerimin hakikî tarifi de budur.

Galata Mevlevîhanesi ve Dervişlerin Raksı, VANMOUR çevresi, 18. yy., Tuval üstüne kaba yonca yağıyla, 46 x 63 cm., Bir hususî koleksiyonda.

Sikkesine İstiva Çekmiş
Mevlevî Dervişi,
Bir Batılı yazmasından.

Bildirilmiş bir saatte camie giderler; bazı secde ve niyazlarda bulunurlar, gözleri yere sabitlenmiş ve kolları kavuşturulmuş olarak tekrar ayağa kalkarlar. Sonra camiin derununda yerleşmiş ve bacakları üstüne oturmuş *supérieur* [manastır başpapazı; şeyh]leri beş altı dakika süren kısa bir hitaba başlar, bunun ardından dervişlerden neyler ve küçük nakkareler taşıyan beş altısı bir mahfile çıkarlar, içlerinden biri Kur'an'dan bir kıraatta bulunur. Bu kıraat yapılır, aynı derviş onunla beraber mahfilde bulunan hepsi de tekrar etmek suretiyle Muhammed'e iman izharını söyler, çalgılar kesinlikle nahoş olmayan bir şekilde çalmaya başlar. Bir an sonra aşağıdaki bir düzine dervişin hepsi hırkalarını bırakırlar, büyük bir etek şeklindeki uzun elbiselerini yere düşürürler ve ayakları üstünde, musikinin usulünü dikkatle takip ederek dönmeye başlarlar; bu usul sür'atlendikçe onlar da hayal edilemez bir son sür'atle dönerler, bir topaç veya fırfır onlardan daha sür'atli dönemez; bununla beraber, meydan kâfi derecede dar olmasına rağmen asla dokunuşmadılar, hatta çocukluklarından beri bu tuhaf talime alışmış bulunduklarından düşmediler bile; dikkat ettiğim birisi sadece on on iki yaşlarındaydı. Bir saatten fazla devam eden bu mahsus raks müddetince sadece üç veya dört dakikaklık bir veya iki tevakkuf vardı. Sonunda hepsi secdeye vardılar ve yüksek sesle ve çokça tekrar ile, '*la ilah ella allah oua Mohammed raçoul allah*' [Lâ ilâhe illallah, Muhammedun rasûlullah] yani 'Sadece Tanrı Tanrı'dır ve *Muhammed* O'nun peygamberidir' diye hep beraber söyleyiverdiler. Bunun ardından kalktılar ve şeyhlerinden başlayarak sulh busesi verdiler ve çekildiler."

DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage à Constantinople** (Fait à L'Occasion de L'Ambassade de M. Le Comte de Choiseul-Gouffier à la Porte Ottomane), Hazırlayan: Guillaume Martin, s. 186-190 [Galata], Paris: Fn. Plèe, 1821.

Buck WHALEY

(1766-1800). İrlandalı siyasetçi. 1782'de Paris'te müsrifçe yaşadı. Bir bahis üzerine Eylül 1788-Haziran 1789 arasında, Yunanistan ve Türkiye'den geçerek Kudüs'e gitti.

DERVİŞLER

23 Aralık [1788, Salı]- "Saat dokuzda, *yeniçeri*lerimiz tarafından; sayıca, bir düzine dervişin cemetmiş bulunduğu ve yüzden fazla seyircinin iştirak ettiği divanhaneye iletildik. Sahne, en gülünç tabiattaki bir raks tarafından açıldı; dervişlerin üçü, en acayip bir kıyafet içinde bir vakit için dikildiler; onların bir kısmının kıyafeti, bellerinin hemen üstünden bağlanmış bir nevi fistan ve önü açık, kısa bir cepkendi ve kolları çıplaktı. Yarım saatten ziyade sürmek üzere, kendilerini döndürmeye başladılar; ta ki, baş dönmesi tamamen galip gelip te, onların üçü, seyircilerin alkışları arasında, hissiz yere yıkılana kadar döndüler."

WHALEY, Buck, **Buck Whaley's Memoirs,** Hazırlayan: Edward Sullivan, s. 121-122 [Galata], London: Alexander Moring, 1906.

D'OHSSON

Mouradgea Ignatius d'Ohsson. (1740-1807). Annesi Levanten, babası Ermeni Katolik olup, İstanbul'da doğmuştur. Fransisken ve Dominikan okullarında tahsil gördü. 1763'te babası gibi İsveç sefaretinde tercümanlığa başladı. 1775'de İsveç kralının hususî kâtipliğine tayin edildi. 1764-1784 arasında yazdığı Osmanlı tarih ve kültürü hakkındaki kitabı Selim III.'e takdim edildi ve onun iltifatına mazhar oldu. Kitapta yer alan ve Kapıdağlı Konstantin gibi Osmanlı ve yabancı ressamlar tarafından çizilen 233 illüstrasyonun gravür baskılarını Paris'te bulunan Hilaire, Le Barbier gibi hakkâklar çıkardı. 1784-1792 arasında Paris ve Viyana'da yaşadı. Fransız inkılâbına taraftar oldu. Ardından İstanbul'a dönerek yine sefarette çalıştı. 1795-1799 arasında sefirlik etti. Rusya ve İngiltere'nin baskıları neticesi Bâb-ı Âli tarafından istenmeyen kişi ilan edildi ve Fransa'ya gitti.

DERVİŞLER

"İstanbul'da, imparatorluğun bütün büyük şehirlerinde olduğu gibi, bilhassa *Mewlévy* [Mevlevî] *derwisch* [derviş]leri arasında, kendilerini ona [musikiye] aşkla hasreden daima muayyen bir sayıda şehirli vardır." s. 415.

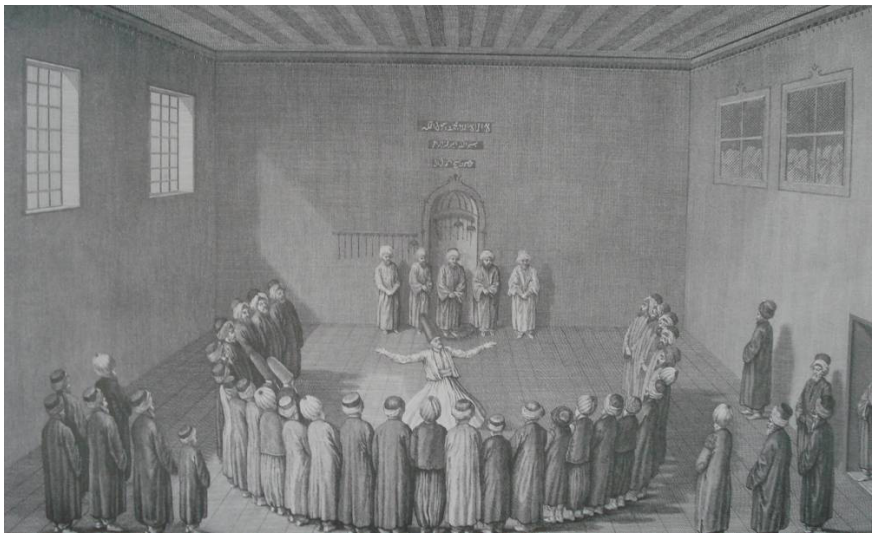
"Mevlevîler ve Bekrîler gibi bazıları uzun başlıklar taşırlar ki bu *külâh* da keçedendir." s. 630.

"Aceminin imtihanları Mevlevîlerde daha da sert gözükür ve bu dervişlerin kabulü onlara mahsus olan merasimlerle beraber gider. Heveskârın *couvent* [erkek manastırı; tekke]de mutfağın en son işlerinde, peş peşe bin bir gün müddetle çalışması istenir; bu ona *Kara-coulloukdjy* [kara kullukçu] denmesinin niçinidir. Bu hizmette bir gün bile eksik olursa veya tek bir gece mevcut bulunmazsa acemiliğine tekrardan başlamaya mecburdur. Buyurulan vakitte kendi azalığa kabul merasimine çıkar. En azim dervişlerden biri olan mutfağın reisi *Aschdjy-Baschy* [aşçıbaşı] onu, sedirindeki köşesinde oturan, tekkenin bütün dervişlerinin umumî bir meclisi esnasında kabul eden *Scheïkh* [şeyh]e takdim eder. Namzet *chef* [reis; şeyh]in elini öper ve onun önüne, divanhanenin tahta döşemesini örten hasırın üstüne oturur. Mutfağın reisi sağ elini cemaate girenin ensesine ve sol elini alnına koyar, bu esnada *şeyh* onun başlığını çıkarır ve başının üzerinde asılı tutar; tarikatın müessisinin düzdüğü şu Farsça beyiti ezberden söyler: «Bu gerçek ululuktur ve gönlü insan arzularına kapayan sahih bir saadettir. Dünyanın boş gururundan vaz geçmek mübarek peygamberimizin ihsan ettiği bu muzaffer kuvvetin bahtlı neticesidir[1].» Bu beyit, söz başı olan *Tekbir* tarafından takip edilir, sonra *şeyh aşçıbaşı*yla beraber divanhanenin ortasında yerleşmiş bulunan yeni dervişin başını örter; her ikisi de eller göğüste çaprazlanmış, sol ayak sağ ayağın altında ve baş sol omuza doğru eğik olarak, en mütevazı bir vaziyeti devam ettirir. Sonra şeyh mutfağın reisine şu suretle hitap eder: «Derviş kardeşinizin hizmeti Ebedî ve Ezelî olanın ve *Pir*'imizin gözünde makbul ola; onun hoşnutluğu, saadeti ve izzeti bu tevazu yuvasında, bu fakirlik hücresinde çoğala; *Mewlana* [Mevlânâ]'mızın şanına *Hou* [Hû] diyelim[2].» *Hû* diye mukabele ederler ve hoca [aşçıbaşı]nın yerini terk ederek tekrar *şeyh*in elini öpmeye gider; şeyh, o esnada, ona, hâlinden dolayı boynuna borç olanlar üzerine babacan, teşvik edici sözler söyler ve toplanmış bütün dervişlere yeni hemdemlerini kabul etmelerini ve kucaklamalarını emrederek bitirir." s. 634-637.

"Birkaç dakikalık bir fasıla üçüncü bir sahneye yol verir. Bu, *şeyh*in sağına yerleşmiş olan iki kıdemliden ikincisinin söylediği bir *ilâhî*nin vasatında icra edilir. İlâhîler, evvelce mülâhaza edildiği gibi, azizlik şöhreti içinde vefat etmiş bulunan *şeyh*leri tarafından hemen hemen hepsi Farsça düzülmüş manevî mezmurlardır. Dervişler o zaman hareketlerini tacil ettirirler ve bunun yavaşlamasından sakınmak için, onların başlarından biri merkezde yerleşir ve kendi örneğiyle onları canlandırır. Eğer mecliste yabancı dervişler bulunuyorsa -ki çok sık bulunurlar-, nezaketen kendi şeref yerlerini onlara verirler; buraları hepsi, biri diğerinin ardından peş peşe doldururlar; kendilerini aynı heyecana teslim ederler. Buna yegâne

1 *Ser zi hewa yaftn isth, server isth*
Terk hewa couweth Peighamber isth.

2 *Derwisch cardaschin khizméty derkiahh izzété vé houzour pirdé caboul ola:*
Aschiyann foucaradé safésy ziyadé ola; fakhry mezid ola; dem mewlana, hou diyélim.

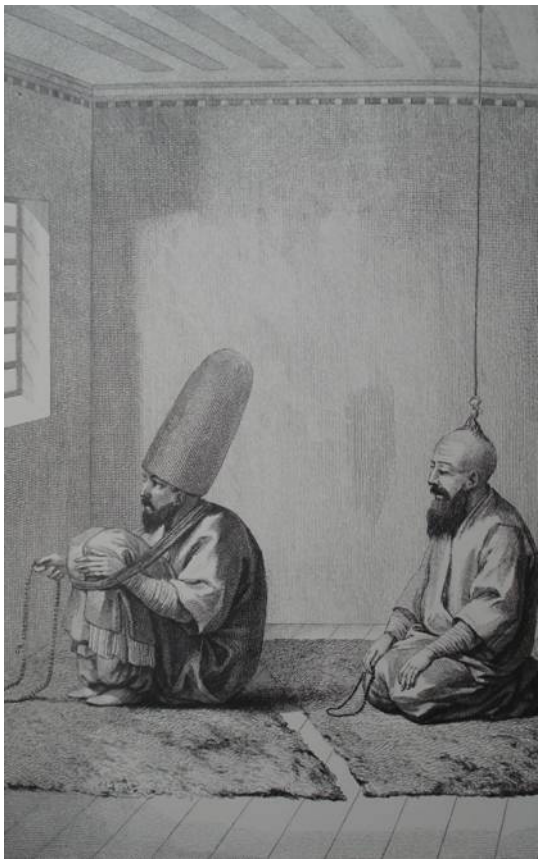

Pl. 130: Exercises des Derwichs Rufayis,
[Resim 130: -İstanbul'da- Rıfaî Dervişlerinin İcrası -Birisi sema eden, üç misafir Mevlevî-],
HILAIR, Jean Baptiste (Ressam),
LINGÉE (Hakkâk),
[D'OHSSON, Mouradgea, Tableau Général de L'Empire Othoman, 7 C., Paris: Imprimerie de Monsieur, 1791].

istisna Mevlevîlerdir; onlar kendilerine yakışır olan rakstan hiçbir zaman sapmazlar; her biri ayrı ayrı topuk üstünde dönerler. Resim 130'a bakınız." s. 643-644 [Rıfaîlere misafir olan Mevlevîler].

"Mevlevîler; diğer cemaatlerle müşterek bir şey olmayan rakslarının emsalsizliğiyle tefrik olunurlar; keza bu raks, *devr* yerine *sema* ve buna hasrolunan divanhaneleri de *sémâ-khané* [semahane] olarak adlandırılır. Semahanelerin yapıları dahi farklıdır: Bu hisse, yetişir aydınlıkta ve sekiz ağaç direğin taşıdığı bir nevi dört köşeli bir evceğiz sunar. Keza bu dervişlerin niyaz ve tatbikleri de kendilerine mahsustur; alenî icraları ekseri sadece dokuz, on bir veya on üç fertledir. Birbirinden müsavi mesafelerde tahta döşeme üstüne yayılmış bulunan koyun postlarına oturup bir halka teşkil ederek başlarlar; çaprazlanmış kollar, kapalı gözler, eğik başladırlar ve derin bir tefekkür içindedirler.

Şeyh küçük bir halı üstündeki makamının ucuna yerleşir, sessizlik ulûhiyetin şanına bir ilâhî tarafından kırılır; şeyh, meclisi Kur'an'ın ilk faslını kendisiyle beraber tilâvet etmeye davet eder. Şöyle söyler: «Tanrı'nın mukaddes adının izzetine; peygamberlerin bahtlı bölüğünün ama bilhassa bütün semavî elçilerin en büyüğü, en ulusu, en azametlisi *Muhammed-ü'l Mustafa*'nın şanına ve ilk dört halifenin, pak *Fatıma*'nın, ehli iffet *Hatice*'nin, *imam*lar *Hasan* ve *Hüseyin*'in, *Kerbela*'nın unutulmaz gününün bütün şehitlerinin, müjdelenmiş on sahabenin, mübarek peygamberimizin iffetli ehillerinin, bütün gayretli ve sadık ashabının, bütün *müçtehid imam* (mübarek müfessirler) lerin, bütün âlimlerin ve Müslümanlığın bütün aziz ve azizelerinin hatırasına *Fatiha*'yı tilâvet edelim. Tarikatımızın müessisi *Hazreth Mewlana* [Hazret-i Mevlânâ]'nın şanına, (babası) *Hazreth Sultan-ul Oulema* [Hazret-i Sultan-u'l Ulema]'nın, (hocası) *Seyyid Burhanüddîn*'in, (adanmışı) *Şeyh Şemseddîn*'in, (annesi) *Valide Sultan*'ın, (oğlu ve vekili) *Muhammed Alâeddîn Efendi*'nin, halefleri *Çelebi*lerin hepsinin, bütün şeyhlerin, bütün dervişlerin ve -Yüce Mevcud onlara huzur ve mağfiret kerem etmeye tenezzül buyursun- müessesemizin bütün hamilerinin şanına tilâvet edelim. Mübarek cemaatimizin daim devleti için, çok âlim ve çok muhterem üstadımız ve efendimiz (tarikatın başı) *Tschélébi-Efendy* [Çelebi Efendi] için, İslâm'ın pek azametli ve pek merhametli imparatoru olan hüküm süren Sultan'ın hıfzı için, *Vezir*-i Azam'ın ve *Şeyh-ü'l İslâm*'ın devleti için ve bütün Muhammedî askerler ve mübarek Mekke şehrindeki bütün hacılar için dua edelim. Bütün muallimler, bütün *şeyh*ler ve diğer tarikatlardan bütün dervişlerin ruhlarının huzuru için; bütün iyi insanlar için; hayırlı işleri, tesisleri ve amelleriyle kendilerini tefrik ettirenler için de dua edelim. Şarktaki ve garptaki, bu veya diğer cinsiyetten bütün Müslümanlar için dua edelim; bütün saadetlerin hıfzı için, bütün musibetlerin uzaklaşması için;, bütün hayırlı duaların itmamı için ve bütün memduh teşebbüslerin hüsnü neticesi için; nihayet, Tanrı'dan, inayeti ve mukaddes aşkının ateşinden bize bağışladıklarını muhafaza etmeyi tenezzül buyurmasını talep edelim.»

Pl. 134: Tschillé ou Penitence Particulaire des Derwischs,
[Resim 134: Çile veya Dervişlerin Hususî Tevbesi -Galata Mevlevîhanesi-],
[D'OHSSON, Mouradgea De, Tableau Général de L'Empire Othoman, 7 C., C. 4/2, Paris: Imprimerie de Monsieur, 1791].

Tschillé ou Penitence Particulaire des Derwischs,
[Çile veya Dervişlerin Hususî Tevbesi -Galata Mevlevîhanesi-],
[FERRARIO, Guilio, Le Costume Ancien et Moderne ou Histoire du Gouvernement, de la Milice, de la Religion, des Arts, Sciences et Usages de tous les Peuples, Anciens et Modernes…, Milano: Jules Ferrario, 1827-1829].

Penitence, [Çile],
1870'ler, [BROWN, John P., The Darvishes, s. 116, London: Oxford University Press-Humphrey Milford, 1927].

Tschilé ou Penitence Particulaire des Derwischs,
[Çile veya Dervişlerin Hususî Tevbesi -Galata Mevlevîhanesi-],
D'Ohsson'un kitabındaki çizimi esas alan başka bir çizim.

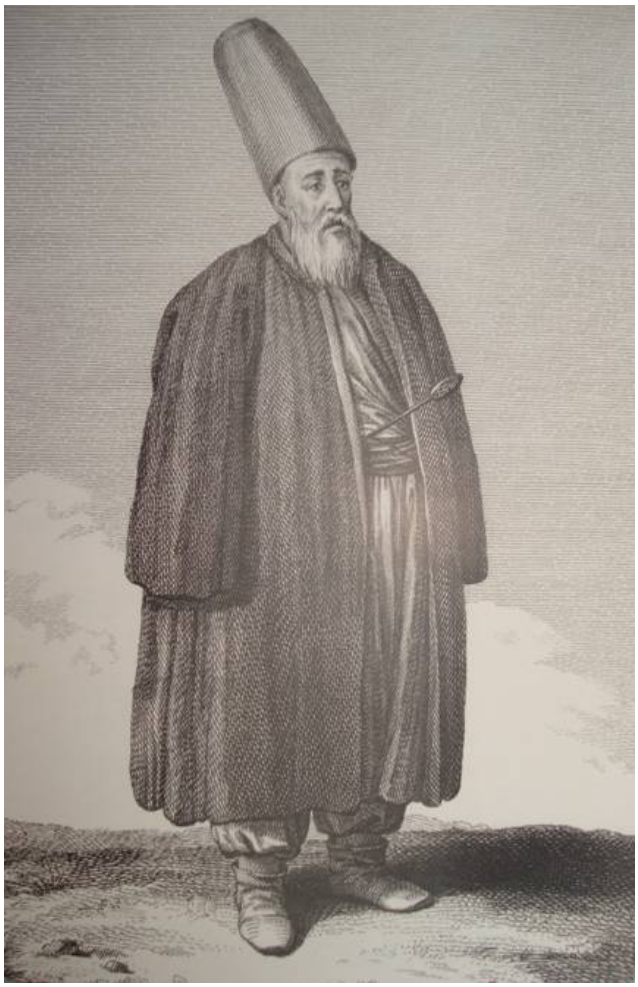
Pl. 109: Scheïkh des Mewléwys,
[Resim 109: Mevlevîlerin Şeyhi -Galata Mevlevîhanesi postnişini-],
LE BARBIER, Jean-Jacques-François (Ressam),
HENRIQUEZ, Blaise-Louis (Hakkâk),
[D'OHSSON, Mouradgea,
Tableau Général de L'Empire Othoman, 7 C., C. 4/2,
s. 424-425 arasında,
Paris: Imprimerie de Monsieur, 1791].

Meclisin toplulukla tilâvet ettiği *Fatiha*'dan sonra şeyh *Tekbir* ve *Salavat*'ı söyler, bunu dervişlerin raksı takip eder. Hepsi aynı zamanda yerlerini terk ederek *supérieur* [manastır başrahibi; şeyh]in soluna bir hatta dizilirler ve kollar çaprazlanmış ve baş yere doğru eğik, yavaşça ona ilerlerler. Dervişlerin birincisi *şeyh*in yüzünün yakınına varır, onun makamının yukarısında bulunan ve tarikatın müessisi *Hazret-i Mevlânâ*'nın adını takdim eden taş levhayı derin bir eğilmeyle selâmlar. Daha sonra iki sıçrayışta şeyhin sağ tarafını alarak ona doğru döner, derinden baş eğerek selâmlar ve raksa başlar. Bu; yavaşça ileri giderek ve hissettirmeden divanhanenin etrafında işleyerek, kapalı gözler ve açık kollarla, sağ ayağın topuğu üstünde dönmekten ibarettir. Birinci dervişi ikincisi, bir üçüncüsü ve böylece bütün divanhaneyi işgali itmam eden diğerleri takip ederler; hepsi bir diğerinden belli bir mesafede, ayrı ayrı aynı icrayı tekrar ederler. Resim 133'e bakınız.

Bu raks takriben iki saat sürer, o esnada *şeyh*in muhtelif dualar okuduğu sadece iki küçük fasılayla kesilir. İcranın sonuna doğru şeyhin kendisi dervişlerin ortasında yerleşerek iştirak eder, daha sonra tekrar yerini alarak din ve devletin ikbali için duaları beyan eden Farsça beyitleri ezberden okur. Hem hüküm süren Sultan'ın, hem de tarikatın başının adı şu lâfızlarla bir kere daha anılır: «Müslümanların imparatoru ve âl-i Osman'ın en ulu padişahı, sultan oğlu sultan, *Sultan Selim Han*'ın torunu, *Sultan Mustafa Han*'ın oğlu, ilh.» Burada şiir bütün şehzâdeleri, *vezir*-i azamı, *Müftü*'yü, imparatorluğun bütün *paşa*larını, *ulema*yı, tarikatın bütün şeyhleri ve kerem edicilerini ve onların ordularının imparatorluğun düşmanlarına karşı muvaffakiyeti için semadan bereketini istimdad ederek bütün Müslüman askerleri anar. «Nihayet, mevcut ve gaip bütün dervişler için, mübarek cemaatimizin bütün dostları için ve umumen, şarkta olsun, garpta olsun, ölmüş ve hayatta olan bütün müminler için dua edelim.» Merasim diğer bir Fatiha tilâvetiyle sona erer.

Her bir müessesenin bütün bu icraları, umumiyetle, haftada bir veya iki kez vuku bulur. Rıfaîlerde perşembeleri, Mevlevîlerde salı ve cumaları, diğerlerinde pazartesileri, ilh." s. 649-655.

"Bu tatbik [musiki tatbiki] İslâm tarafından reddedilmesine rağmen, sıra ile Rıfaîler, Mevlevîler, Bedevîler, Sadîler ve Eşrefîler hizipleri tarafından yine de kabul edilmiştir. Mevlevîler buna, *neïh* [ney] dedikleri bir nevi flüt ilâve ettiler; bu tarikatın dervişlerinin çoğu bunda kemal mertebesindedir; icralarına hepsi tatlı, yumuşak ve rikkat veren muhtelif nağmelerin refakat ettiği yegâne onlardır. Bu cemaatin ana tekkesi kendini bütün diğerlerinden, farklı altı çalgıdan tam bir musiki takımıyla tefrik eder; Konya'da mekân tutmuş olan bu hanenin dervişleri ney ve tefin yanında kanun, *sistre* [zilli, vurmalı bir çalgı], pest kemançe ve da-

Pl. 110: Derwisch Mewléwy,
[Resim 110: -Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Mevlevî Derviş],
LE BARBIER, Jean-Jacques-François (Ressam),
HENRIQUEZ, Blaise-Louis (Hakkâk),
[D'OHSSON, Mouradgea,
Tableau Général de L'Empire Othoman, 7 C., C. 4/2,
Paris: Imprimerie de Monsieur, 1791].

ire dahi çalarlar.

Bu alenî icralar her müessesede farklı günlerde olduğundan, bazı dervişler müşareket ile birbirlerini ziyaret etme ve birbirlerinin dinî rakslarında hazır bulunma âdetindedirler, hatta o amellerin sevabından hissedar olmak için bunlara iştirak etmek onlar için bir vazifedir. Derviş musikiciler yâranları yanında hemen hemen daima çalgılarıyla bulunmak dikkatindedirler ve o tarikatların musikiyi kabul etmekte en gönülsüz olanları bile, kendi icraları müddetinde, onların çalgılarını çalmalarına müsaade etme çelebiliğini gösterirler. Bu hatırnazlık, diğer müesseseleri yanlarında neylerini taşımaksızın asla ziyaret etmeyen Mevlevîler hakkında daha da göze çarpıcıdır. Bununla beraber bu Mevlevîler kendi rakslarına hiçbir haricînin iştirak etmesine müsaade etmezler ve Bektaşîler bütün diğerlerininkine iştirak etme serbestisine sahip oldukları hâlde kendi icralarında kapılarını kapatan yegânelerdir." s. 656-657.

"Onların bazısı, bilhassa Mevlevîler fakirlere su tevzi etmek hikmetine hâlâ sahiptirler, bu sebepten onlara *Saka* denilir ([172. sayfadaki]Resim 125'e bakınız). Sırtlarına yüklenmiş bir kırbayla caddeler boyunca *fy-sebil'illah* [fî sebilillah] (bu, Tanrı uğruna veya daha evlâsı, Tanrı'nın makbulune geçmek için demektir) diye bağırarak dolaşırlar ve isteyen herkese herhangi bir şey talep etmeksizin su verirler. Bununla beraber ecirleri fakirlere geri vermek veya en azından onlarla paylaşmak için kabul ederler." s. 661.

"Mevlevîlerin ana tekkesi bu umumî âdetin [teehhül edebilme] kanununu bozan yegânesidir. Burada bir gece geçirmek için bile müteehhil dervişlere müsaade edilmez. Giysiler ve hayatın diğer ihtiyaçları ise onlara tedarik edilir ve onların bazısı herhangi bir türden bir sanat veya zanaatı icra ederler. Eli yakışanlar kitap veya çok aranan işlemelerin nüshasını çıkartmaya çalışırlar. Eğer biri kendisine çaresiz kalırsa, daima, ya kendi ebeveyninin insaniyetini ya ulların keremini yahut da *şeyh*inin cömertliğini bulur." s. 663.

"En zengin tekkelerin aynı tarikattaki zaruret içinde olanlara yardım etmesi lâzım gelir. Mevlevîler bütün hepsinin en iyi teçhiz edilmiş olanlarıdır. Ana tekke; Selçukluların eski sultanları tarafından kendisine *vakıf* olarak bağışlanmış ve bu, Karaman fethedildiğinde âl-i Osman tarafından tasdik edilmiş hatırı sayılır arazilere sahiptir. *Murad IV*. de atalarının sehavetine ilâvede bulundu. 1044 (1634)'de İran'a karşı yürüyüp de Konya'dan geçerken, bu tarikatın kumandanını lütuf ve imtiyazlarla donattı ve daim *vakıf* olarak onun cemaatine, bu şehirde oturan ehlizimmet kulların haracının bütün yekûnunu bıraktı. Ama bir tekkenin veya diğerinin çareleri çok zengin olsa da, reisler ifrat ve gösteriş ihsas edebilecek herhangi bir şeyi asla yapmazlar. Gelirlerinin artanı fukaraya dağıtılır ve din ve hayır müesseselerinde kullanılır. Şeyhler ve dervişler kendi key-

Sistre.

Pl. 133: Danse des Derwischs Mewléwis,
[Resim 133: Mevlevî Dervişlerinin Raksı -Galata Mevlevîhanesi-],
HILAIR, Jean Baptiste (Ressam),
LINGÉE (Hakkâk),
[D'OHSSON, Mouradgea,
Tableau Général de L'Empire Othoman, 7 C., Paris:
Imprimerie de Monsieur, 1791].

fiyetlerinin bozulmaz hikmetine titizlikle bağlıdırlar, çocukluktan beri bütün mahrumluklara alışkındırlar; kendi kaidelerinin siyanetine çok sadıktırlar.

Hiçbir veçhile yemin bağlarıyla mecbur edilmiş olmasalar da, hepsi cemiyet tebdil etmede usta olanlardır ve hatta dünyaya geri dönerler ve orada hazzaldıkları meşgale nev'inden bir işe el vururlar, bununla beraber onların arasından birinin bu serbestiyi kullandığını görmek nadirdir. Her biri kendi dininin âdeti üzere günlerini tüketmek mübarek vazifesini yerine getirir. Kendi reislerine itaatli bulunan herkese örnek olan bu fakirlik ve müdavemet ruhuna vasıl olunmalıdır. Bu itaat onların sadece kendi tekkelerinin içinde değil, aynı zamanda cemiyette de bütün hareketleriyle beraber giden derin tevazuları tarafından yüceltilir. Onlara her yerde eğik baş ve çok hürmetkâr bir çehreyle rastlanılır. Bilhassa Mevlevîler ve Bektaşîler *Ya-hou* [Yâ Hû] sözünden başkasıyla asla selâmlamazlar. Mükâlemelerinde devamlı surette *Ey-v'allah* [eyvallah] tekrarlanır ve en âbit veya en divane-i Hudaları sadece rüyalar, görüşler, semavî ruhlar, tabiatüstü şeyler, vs. hakkında konuşurlar." s. 665-666.

"Ulular Mevlevîlere meyil gösterir gözükürler ve bu tarikata ortaklık bağlayanlar yalnızken sarıklarından neredeyse asla vazgeçmezler ve bu dervişlerin büyük *kulahh* [külâh]ını giyinirler. Bu tatbik *Orhan I.*'in oğlu *Süleyman Paşa*'nın zamanına kadar gider. Yukarıda, bu şehzadenin Aşağı İmparatorluk Rumlarına karşı olan seferden yana semanın bereketini istemek için Konya'daki Mevlevîlerin başına yollandığını görmüştük; bu *prélat* [keşiş başı; şeyh] dualar ederek ve inandırarak, onun başını; Halvetîler, Kadirîler, Rıfaîler ve Sadîlerden tefrik eder görünen kendi başlığıyla örttü. Bu tarikatlara dâhil olmaktan kaygı çekmeyen o aynı insanların ekserisi, bazen onların rakslarında hazır bulunmak dikkatini gösterirler. Bu veya diğer cinsten, her payeden insanlardan seyircilerin arasında görülürler. Mutat olan, odanın köşelerine veya sağdaki erkekler için ve soldaki kadınlar için olan ayrı mahfillere yerleşmektir; erkekler için olan mahfiller açıktır, diğerleri ise kafeslenmiştir. Halkın hazır bulunduğu vecibe esnasında camilerin içine asla giremeyen Hristiyanlar, ama bilhassa ecnebiler ve göze çarpan kimseler herhangi bir güçlük olmaksızın bu dervişlere kabul edilirler. Onları kabul eden ve mahfillere yerleştiren daima dervişlerden biridir. İstanbul'daki muhtelif tekkelerde sık sık bu icralarda hazır bulunduğumuzdan, bu itibarla onların şehirliliklerine şahadet edebiliriz." s. 675-676.

D'OHSSON, M[ouradgea Ignatius], **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 415, 634-637, 643-644, 649-655, 656-657 [Galata], 661, 663, 665-666, 675-676 [Konya, Galata], Paris: Imprimerie de Monsieur, 1791.

William HUNTER

İngiliz seyyah, Londra barosuna kayıtlı hukukçu, şövalye.

29 Haziran 1792, [Cuma tarihli mektup]- "Bu muhtelif dinî fırkalar arasında dervişler en dikkate değer olmanın yanında, en gülünç olanlardır da. Onlar tamamen Tanrı'nın hizmetine vakfedilmiş olma iddiasında bulunan ve aynı zamanda da tereddüt etmeksizin her rezalet ve şenaat fiilini işleyen, adı çıkmış mürailerdir. Bu *monk* [keşiş; münzevi] leR tefekkür etmeksizin tuttukları ve tereddütsüz ihlâl ettikleri zahitlik, itaat ve iffet yemini ederler. Başlıca, *monastery* [manastır; tekke]lerde, bir *superior* [manastır başpapazı; şeyh]in nizamlarına tâbi yaşarlar, fakat onların ekserisi seyyahtır ve itikatlarının neşri için ahalinin hurafelerine tesir etmeye çalışan uydurma bir şevk iddiasının hükmündedirler ve hatırı sayılır teberrular elde ederler. Anadolu'daki kadim *Iconium*, *Cogni* [Konya]'nin sultanlarından biri olan *Meveleva* [Mevlânâ] onların müessisidir. Ana tekkeleri tarikatlarının *general* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan]ının mutat ikametgâhı olan o şehirdedir. Muhtelif derviş çeşitleri vardır. …Makul olmayan herhangi bir şeyle hâlâ alâkası olmayan bir diğer derviş fırkası daha vardır, onların başlıca meşgalesi birkaç ihvanlarıyla flüt [ney]in ve diğer musiki çalgılarının sesine uyarak raks etmek ve tamamen takati kesilene ve artık bitkinliğe tahammül edemeyene kadar dönmektir. Başlarına deve yününden bir başlık giyerler ve bellerine deriden yapılma bir kuşak kuşanırlar. Kadınların fistanı gibi aşağı doğru sarkan elbiseleri, çark gibi döndüklerinde, hareketin sür'atinden uçuşur ve bizim operalarımızın zarif dansçıları tarafından teşhir edildiğini sık sık gördüğümüzden farklı olmayarak çok gülünç bir tesir meydana getirir. Bu zavallı, fena yola sevk olmuş, meftun olmuş bîçareler bu baş döndürücü hareketi öyle uzun bir müddet, sık sık devam ettirirler ki, sonunda aşırı gayretten dolayı hissiz, zemine ölü gibi düşerler, o zaman kusmaya ve kan tükürmeye tutulurlar. Müessisleri Mevlânâ'nın, yoldaşı *Hamsa* [Hamza] ney çalarken on dört gün boyunca durmaksızın dönmeye devam ettiğini, ardından vecdlere gark olduğunu ve tarikatının tesisi hakkında hayret verici keşiflere maruz kaldığını iddia ederler. Onun hatırasına hürmeten ve takdire lâyık misalini taklitle, vezni tam olarak işaretleyen neyin sesine uyarak ve musiki değiştikçe daha çabuk veya daha yavaş işleyerek raks etme tatbikini devam ettirirler. Her perşembe gün batışına kadar oruç tutarlar ve salıları ve cumaları Kur'an'dan birkaç cümle kıraat eden şeyhlerinin önünde toplanırlar; kıraatı, onu izah yolu ile beraber bir vaaz takip eder. Bu merasim sürerken, onlar, kavuşturulmuş kollar ve zemine sabit, kımıldamaz gözlerle hareketsiz kalmaya en zahidane ciddiyetle dikkat ederler ve son kısımda "Bir Tanrı'dan gayrısı yoktur ve Muhammed O'nun peygamberidir" diye yüksek sesle bağırırlar. O zaman bir işaret verilir ve kesilen icraları başlar ve onlar ayrılmadan evvel birkaç kere tekrarlanır. Bu münzevilerin ekserisi diğer meşguliyetlere devam ederler, ama kısmen kendilerine ve kısmen diğerlerine işleyen bir vergi nizamının, onların istihdam ve itikatlarının esası olduğu gözükür. Onlar hokkabazlık tatbik eden ve keşif, sihir ve göz bağcılık esrarlı sanatlarında mahir olduklarını iddia eden büyük şarlatanlardır."

Derviche Tourneur, Espèce de Religieux Turc, [Dönen Derviş, Türk Münzevi Çeşidi], Suluboya, [Recueil. Dessins Originaux de Costumes Turcs: Un Recueil de Aquarelles, Yazma, s. 22, 18. yy., Bibliothéque Nationale de France, Département Estampes et Photographie].

HUNTER, William, **Travels through France, Turkey and Hungary to Vienna in 1792** (to which are Added Several Tours in Hungary, in 1799 and 1800, in a Series of Letters to His Sister in England), 3. B., 2 C., C. II, s. 76-81 [Galata], London: J. White, 1803.

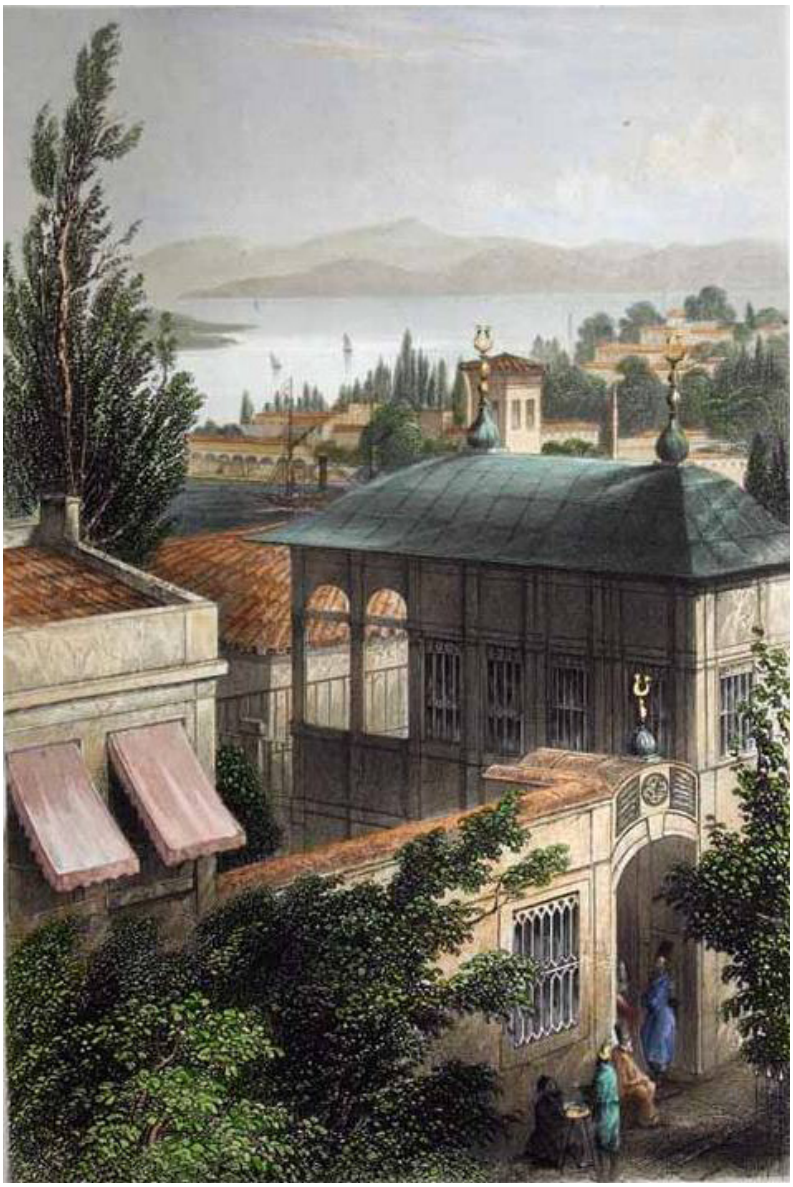
Heinrich Christoph von REIMERS

(1768-1812). Alman diplomat. 1787-1812 Osmanlı-Rus harbinin ardından sağlanan sulhün mimarıdır. Diğer eseri: St. Petersburg am Ende Seines Ersten Jahrhunderts (1805).

[1793 Kasım'ı]- "Şimdi, büyükelçi, *vezir*-i azamdan hediye olarak aldığı beğenilecek surette süslü aygırına bindi ve keza biz de kendimizi atların sırtına yerleştirdik ve karşıya geçmek için mutat olduğu üzere sürdük. Takriben öğleden sonra dörtte Pera'ya geri dönmüş olduk.

Mewlewy [Mevlevî]ler olarak isimlendirilen zevata ait, Rusya sarayından uzak olmayan bir ibadethane veya *dewr-khané* [devirhane]deyiz. Burası çok geniş olmayan, müdevver bir binadır. Zemininde insanlar için çepeçevre bir mahfil ve ortasında bir parmaklığın çevirdiği dairevî ibadet yeri bulunur. Salı ve cumaları öğleden sonra 1'den 2'ye kadar mabet açıktır ve Avrupalıların ibadete girmelerine müsaade edilir. Böyle bir günde mahfilden onların ayinlerini seyrettim. Onlar böyle bir vesile üzerine ve Türklerin bütün meclislerinde hatta *sultan* ve *vezir*-i azamın huzurunda bile şapkalarını başlarında muhafaza ederler. Şunu da söylemeyi unutmamalıyım ki birisi odanın içinde şapkasını çıkarmakla nezaketsizliğe geçit vermiş olur. Bu tuhaf ibadet kısa bir tarifi hak eder.

İnsanlar uzun bir vakit, sessizlik içinde *namaz*larını kıldılar, sonra ibadethanenin dervişleri bir araya toplandılar. Yünden cepkenler giyinmişlerdi, çıplak ayaklarına terlikler geçirmişlerdi ve başlarında *kulahh* [külâh] olarak isimlendirilen yüksek, kül rengi, keçe şapkalar vardı. Bunların arasında on ilâ on iki yaşlarında genç Türkler de bulunuyordu. Yüzleri çok soluktu ve çok ciddî, istiğrak ifadeleriyle orada dikiliyorlardı; *scheïk* [şeyh] vaaz ederken yüzleri üstüne zemine düştüler ve niyaz ettiler. İbadethanenin yukarı mahfilinden bir musiki yükseldi, bir çift derviş *panflüt* üflüyor ve diğerleri onlara refakatle söylüyorlardı; bir *feaux bourdon* [telli ve nefesli çalgıların pest tonu] (Fransa'da bir kilisede duyduğum, buna bütünüyle benzer bir ses rengindeki musiki) da teganniye refakat ediyordu ve her şey oldukça ahenkli bir ittifak husule getiriyordu. Mabedin üç *vorsteher* [idareci; şeyh]i (tahminen, Katolik memleketlerindeki piskopos veya başpiskoposa tekabül eden rütbede; başında yüksek, kahverengi ve alt tarafına beyaz sargı sarılmış *külâh*larıyla; uzun, boz sakallı ihtiyar erkekler) diğer üç dervişle beraber, etrafı tahdit edilmiş dairevî halkanın içindeydiler. Şeyh ileriye doğru çıktı ve mahzun gözleriyle, tevazuyla dolu bir sürü derviş çiftler hâlinde onu takip etti. Sonra şeyhler diğer dervişlerle beraber önce birinci, sonra ikinci ve en son üçüncü kere dönerek dolaşmayı müteakip, kapının karşı tarafına bağdaş kurup yan yana oturdular ve bu fırkaya mahsus bir şekilde *derwischentanz* [dervişlerin raksı]yla Tanrı'ya tapınma başladı. Dervişler yün kumaştan katlarının düşmesine müsaade ettiler ve çok uzun, geniş, yere değecek şekilde sarkık ve koyu yeşil bir iç eteklik ve buna benzer kısa bir yelek içinde, hep beraber raks etmeye başladılar. Biri diğerinin ardından, kapalı gözler ve ayrılıp açılmış kollarla; sağ topuklarının üstünde, aceleyle kendi etrafında dönmeye başladı ve bütün dervişlerin çabucak, bu tarzda kendi mihveri etrafında döndüğü görüldü; ihtiyar bir zat raks halkasının içinde oraya buraya gezindi. Vakıa tarikat kaidelerini titizlikle takip ettiler ve daima belli bir noktada ve sadece sağ topukları üstünde döndüler. Tahminen on dakika boyunca böylece devam ettiler, sonra birden hareketsiz durdular; bu, başları dönmeksizin oldu. Başlarını şeyhlerine veya daha doğrusu Mekke istikametine, yere doğru eğdiler. Sonra birdenbire fevkalâde düz raks zeminine kendilerini tekrar fırlatarak yeniden dönmeye başladılar ve bu gülünç merasimi birkaç kere daha tekrar ettiler. Bu gibi kendi mihveri etrafında dönmeler boyunca bir derviş aynı bir mahruta benzer. Sür'atle döndüklerinden fistanları yukarıda yüksek, dar, sivri *külâh*larıyla etraflarında geniş bir daire teşkil eder. Mısırlı, Yunan ve Romalıların mutat, mukaddes rakslarının muhtemelen

Derwischkloster (Teke) in Pera, [Pera'daki Derviş Manastırı (Tekke)], WALLIS, F. (Ressam), Renkli çelik hak, 18,5 x 12,5 cm., [PAYNE, A. H., Payne's Universum or Pictorial World: Being a Collection of Engravings of Views in All Countries, Portraits of Great Men and Specimens of Works of Art, of All Ages and of Every Character, Leipzig ve Dresden: A. H. Payne, 1850].

bir taklidi olan bütün her şey, dervişlerin şeyhlerinin elini öpmesiyle nihayet buldu. Muhammed'in camilere kabullerini men etmeyi tavsiye ettiği kadınlar, bu yüzden, ibadethanede, ayini dışarıdan, pencerelerin arkasından seyrettiler.

Keza sizin de gördüğünüz gibi Muhammedîlik dinindekiler Tanrı'nın şan ve şerefini tahkir eden avarelerdir[1]. Dervişler sınıfının münzevilik terbiyesi Katolik memleketlerindekinden bütünüyle daha katıdır. Ağaçlarda yaşarlar ve şurada burada gezen batıl itikatlı kimselerdir, kendilerinin mukaddes olduklarını var sayarlar, gıdaları temin edilir. Muhammedîlik dininde birbirinden farklı yirmi yediden çok fırka sayılır.

Burada, size, Türkiye'de aynı zamanda bağnazların öğrettiği her şeye körü körüne inanmayan, mütefekkir kafalar olduğunun delili olarak hizmet görecek bir küçük hikâyeyi anlatmam lâzım.

Bir zaman evvel bir *şeyh*[2] kendi fikrince Tanrı'ya inanmanın saadetiyle bir hareket tarzına girişmişti. 27 farklı fırkanın hepsinin fikirlerini kendi inanç yoldaşlarına öğretmek için toplamıştı. Bazı parçaları unutmuş veya bir şeyleri hariçte bırakmış olup olmadığından emin değildi, bu yüzden, kitabını Asya'daki *Bithinya*'nın başşehri *Brussa* [Bursa]'ya götürmek için bir seyahat yaptı. Kitabını umuma açık ders mevzuu etmeden evvel, orada, muazzam ilmiyle maruf olan ihtiyar bir Türkün tenkidine arz etti. İhtiyar zat müellifle birlikte çalışmaktan hoşnut olmakla beraber, ona, çalışmasına geri döndüğünde, unutmuş bulunduğu otuz yedi fırkaya başlamasını söyledi. O zaman nasıl olacaktı? –'Hiçbir şeye inanmamış olmaktan bu bizim ait olduğumuza kadar!' diye genişletti ihtiyar şahıs.

Seyahatimde kat'î bir şekilde mukni olduğum, bütün farklı dinlerden insanların sahip olduğu bir hakikat dervişlerin ibadethanesindeki ayinle kendini bana yürekten telkin etti. Bununla beraber, En Yüce Mevcut'a hürmet için insanları aldatma onları zaten her yerde bulunan hokkabaz ve göz boyayıcıların derekesine düşürmüştür."

1 *Dalaway*, Türkiye'de kırk üç farklı dinî tarikata erişmiştir.

2 *Şeyh*'den, cumaları vaaz eden Türk din adamı anlaşılır.

[REIMERS, Heinrich Christoph von], **Reise der Russisch-Kaiserlichen Ausserordentlichen Gesandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahr 1793**, 3 C., C. II, s. 76-80 [Galata], St. Petersburg: Schnoorschen, 1803.

John B. S. MORRITT

John Bacon Sawrey Morritt. (1771-1843). İngiliz seyyah ve klasik âlimi. Kanada'da doğdu. Göç ettiği İngiltere'de parlamento azalığında bulundu. Diğer bazı eserleri: A Vindication of Homer and of the Ancient Poets and Historians (1798), Preliminary Dissertation to the Second Volume of Ancient Specimens (1831).

RAKS EDEN DERVİŞLER

[29 Ağustos 1794, Cuma tarihli mektup]- "Muhtıralarımda zikredilmiş bulduğum bir sonraki şey, mahalli terk etmeden hemen evvel görmeye gittiğim dervişlerdir. Raks ettikleri Galata ve Üsküdar'da epeyce sayıdadırlar. Halk cemiyetleri Galata'da pazartesi ve cuma, diğerinde ise salı ve perşembe günleridir. Etrafındaki hasırlar üstüne seyircilerin oturduğu geniş bir odanın içine götürüldük. Ortası *Astley* cambazhanesi [Philip Astley ilk modern sirkin kurucusudur] gibi parmaklıkla çevrilmişti ve yukarıdaki bir mahfilde başlıca flüt [ney]ler ve dümbeleklerden meydana gelen bir musiki vardı. Takriben yirmi derviş bu iç halkanın etrafında aşağı çökmüşlerdi ve *president* [reis; şeyh] şarkı söyler gibi bir perdeden, yüksek sesle bir şeyi ezberden okuyordu; dervişlerin hepsi manasız ve gösterişli secdeler ve sairelerle buna iştirak ediyorlardı. Musiki yavaşça çalmaya başladı ve onlar bir vakit odanın etrafında yürüdüler; musiki daha canlı hâle geldiğinde üst elbiselerini çıkardılar ve kollu bir yelek ve çok uzun kumaş fistandan başka elbise kalmadı; raksa başladılar. İlk gelen etrafında ikinciye döndü, evvelâ şeyhi ve sonra onu başıyla selâmladı, kendini sersemleterek bir çocuk gibi etrafta dönmeye başladı. Hareketin sür'atiyle fistanları dışa doğru yayılıyordu ve hatırladığım kadarıyla, onlarda aynen dinî merasimlerde çizilen bir endam bıraktı. İkinci de kendi misalini takip etti ve bu tarzla tamamı kolları uzatılmış bir hâlde yarım saatten daha fazla etrafta hızla döndüler. Sonra yere kapaklandılar, etrafta yürüdüler ve tekrar başladılar. Sersemleyip düşmeksizin böyle bir tatbikatı kendi kendilerine nasıl meydana getirebiliyorlar, idrak edemiyorum. Onun büyük bir dinî iktisap olduğunu düşündüğünüzde benimle mutabık kalacağınızdan ve evimize döndüğümüzde bu fikir tarafından, ahlâken aşırı derecede yükseldiğimi ve düzeldiğimi söylediğimde şaşırmayacağınızdan eminim."

MORRITT, John B. S., **The Letters of John B. S. Morritt of Rokeby** (Descriptive of Journeys in Europe and Asia Minor in the Years 1794-1796), Hazırlayan: G. E. Marindin, s. 96-97 [Galata], London: John Murray, 1914.

Antoine-Laurent CASTELLAN

(1772-1838). Fransız seyyah, yazar, ressam, hakkâk. Türkiye, Yunanistan, İtalya ve İsviçre'yi gezdi; buralardan gönderdiği mektuplar daha sonra kendi resim ve gravür baskılarıyla yayınlandı. 1812'de yayınladığı Osmanlılar hakkındaki kitabı, Lord Byron tarafından çok övüldü. Diğer eserleri: Moeurs, Usages, Costumes des Othomans et Abrégé de Leur Histoire (1812), Lettres sur L'Italie (1819), Etudes sur le Chateau de Fontainebleau (1838).

"Mevlevîlerin keza çok emsalsiz tatbikleri vardır. Cem oldukları mahal iki mahfilin hüküm sürdüğü sekiz köşeli bir divanhanedir: Yukarıdaki sazende ve hanendelere tayin olunmuştur, diğeri insan aklının hayal edebileceği en tuhaf merasimlerden birinin dünyevî seyircileri içindir. Divanhanenin etrafında yazılarla yüklü levhalar asılıdır.

Supérieur [manastır başrahibi; şeyh] ilkler arasındadır ve yerini alır, sonra *monk* [keşiş; münzevi; derviş]ler birer birer vasıl olurlar, şeyhi selâmlamaya gelirler ve söylenir ki ancak yirmisinin de başladıkları kifayet bulsun diye oturmaya gitmeyi beklerler. O zaman şeyh yüksek sesle bir dua okur, *dervych* [derviş]ler öper gibi yaparak mahfile karşı zemine ellerini vururlar, sonra musikinin refakatinde bazı yalvarışlar terennüm ederler. Şeyh ayağa kalkmasıyla odanın etrafında, yavaş adımlarla, önünden geçerken yukarıda baş üstünde asılı yazıyı daima selâmlayarak üç kere dönüş yapar; derhâl bütün dervişler onun misalini takip ederler ve şeyh kendi yerine döner. Bu üç kere dönüş yapıldı, dervişler binişlerini çabuklukla yere attılar, taşımak itiyadında oldukları yün veya çuhadan bir çeşit fistanı çözdüler, sonra her biri hemen hemen yerini terk etmeksizin bir daire içinde dönmeye başlar. Kendilerini çevreleyenlerin hiçbirine temas etmeksizin, takip eden yirmi dakika boyunca sür'ati çoğaltarak, bir merkezde, tek ayak üstünde dönüş yaparlar; dahası, bu ilâhî

ilham çeşidinin zahmetini arttırmak için ellerini omuzları kadar yüksekte tutarlar ve bu talimin baş dönmesi onları asla devirmez. Hareketin sür'ati arttıkça ellerini daha da kaldırırlar ve nihayetinde kollarını bütün uzunluğunca ufkî olarak yayarlar ve asla komşularına veya duvara temas etmezler. Ardı sıra üç kere tekrarlanan bu merasim bütün orkestranın gürültüsü içinde icra edilir ve nizamı ve ciddiyeti yoktur."

CASTELLAN, A. L., **Moeurs, Usages, Costumes des Othomans et Abrégé de Leur Histoire**, 6 C., C. V, s. 60, 63 ve 70-72 [Galata], C. VI, s. 24-25, Paris: Nepveu, 1812.

Antoine-Laurent CASTELLAN

[1797 Nisan'ı]- "…Aynı basma resimde [Levha XXXII], servilerin gölgelendirdiği bir kabristanın ortasında sekiz köşeli bir hane görülür. Burası dervişlerin içtima hanesidir. Dönenler *Tableau de l'Empire Ottoman* müellifinin tarif ettiği emsalsiz icrada bulunanlardır."

CASTELLAN, A. L., **Lettres Sur la Morée** (L'Hellespont et Constantinople), 3 C., C. II, 2. B., s. 78 [Galata], Paris: Chez A. Nepveu, 1820.

Pl. 32: Tour de Galata, [Levha 32: Galata Kulesi -ve Mevlevîhane-], CASTELLAN, (Ressam, hakkâk), 1797, [CASTELLAN, A. L., Lettres sur la Morée L'Hellespont et Constantinople, 3 C., C. II, 2. B., s. 78, Paris: A. Nepveu, 1820].

John TWEDDELL

(1769-1799). İngiliz klasik âlimi. 1792 yılında Trinity College'ın ilim heyetine aza olarak seçildi. 1795 yılının Eylül ayında Avrupa, Ege Adaları ve Türkiye'yi kapsayan seyahati için yola çıktı. Bu seyahati sırasında akraba ve dostlarına mektuplar gönderdi. Ölümünden sonra mektupları derlenerek yayınlandı.

15 Haziran 1798, [Cuma], İngiliz Sarayı, Pera- "Bugün *Kont De Ludolf*'la yemek yemek için sözleşmiş bulunuyoruz, ama bu sabah, Dervişler[1]'in raksı var ve *ball* [balo]ya davetliyim."

1 Derviş; Farsça'dan iştikak ettirilmiş bir kelimedir ve bir kapının eşiğine delâlet eder; bu sebepten, müşahebetle 'tevazu meşrebi'dir. Tekmil Türk dervişleri veya keşişleri *Mevlevî* ve *Bektaşî*'lerin iki ulu tarikatına taksimi mümkündür, fakat onların arasında müşahede edilen usuller veya nizamlar ve âdetler, Osmanlı İmparatorluğu içindeki bu âbitlerin 32 farklı çeşidini teşkil etmek için, dinî zümreler sayısınca çoğalmış bulunmaktadır.

TWEDDELL, John, **Remains of the Late John Tweddell Fellow of Trinity-College Cambridge Being a Selection of His Letters**, Haz.: Robert Tweddell, s. 229 [Galata], London: J. Mawman, 1815.

"22 Şubat 1779 tarihinde, İstanbul'da İngiliz Sarayı'nda verilmiş olan Türk konseri. Britanya kralı hazretlerinin Osmanlı kapısındaki büyükelçisi Ekselansları Şövalye Robertainslie'ye, kendisinin mütevazı ve sadık yaveri Major d'Otée tarafından minyatür biçiminde çizilmiş, boyanmış ve ekselanslarına sunulmuştur. Polonya kralının yardımıyla. 4 parmak yüksekliğinde ve 4 1/2 parmak genişliğinde olan orijinalinden Rum ressamların yaptığı kopya."
-Sikkeli iki neyzen Mevlevî dervişi-,
1779, Varşova Üniversitesi Kütüphanesi, Baskı Bölümü, Kraliyet Koleksiyonu.

William WITTMAN

(?-1815). İngiliz askerî cerrah. Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine 1799'da Suriye'ye yürüyen Türk ordusuyla beraber hareket eden İngiliz askerî misyonunda cerrahtı. İstanbul'da bir yıl geçirdi. Sonra Yafa'ya ve Mısır'a geçti. Bu seyahati süresince bulunduğu bölgelerdeki yaygın hastalıklar hakkında tıbbî raporlar yayınladı.

20 [Ocak 1800, Pazartesi]- "20'sinde, dervişlerin veyahut da Türk *priest* [rahip; derviş]lerin bir dinî merasiminde hazır bulundum. İçinde meclis oldukları hane sekiz köşeliydi. Buranın iki mahfili vardı; çok yumuşak ve ağırbaşlı bir musiki çalan hanende ve sazendeler tarafından işgal edilen üstte olanı sütunlar tarafından taşınıyordu. Aşağı mahfilde bu çok emsalsiz ayini seyretmek için iştirak etmiş Türkler ve diğerleri yerleşmişlerdi. Dairenin etrafına muhtelif Arapça cümlelerden çerçeveler asılmıştı; onlardan biri hassaten dervişlerin *superior* [manastır başpapazı; şeyh]inin tam başı üzerine asılmıştı. Şeyh oturmuştu ve dervişlerin her biri girince ona baş kesti ve sonra aşağı mahfilde yerini aldı. Bu münzevilerin yirmi ilâ otuzu bir araya toplanmıştı; şeyh, devamı müddetince dervişlerin dizüstü oturdukları ve ara sıra belli ki öpmek için başlarını yere eğdikleri bir duayı tekrarladı. Ardından mahfildeki musikinin refakatiyle bir vakit teganni ettiler; şeyh kalktı ve yavaş ve ciddî bir gidişle dairenin etrafını üç kere yürüdü, alt tarafında oturmuş bulunduğu Arapça kitabenin önünden geçtiğinde baş kesiyordu. Şimdiki hâlde, diğer der-

vişler kalktılar ve onun ardından bu merasimi tekrar ettiler, şeyh tekrar kendi yerini aldı.

Ayinin en tuhaf kısmı henüz gelmemişti. Hemen sonra mutaassıp dervişler binişlerini üstlerinden attılar ve bir nevi kumaş veya yünden bir fistanı birdenbire düşürerek; onların her biri, yirmi dakikalık müddette, sanki bir mihver gibi, üzerinde dönmeye devam edeceği bir durak tutarak, kendisine en yakın olanlarla temasa gelmeksizin, birbirinin ardından etrafta eğirilerek dönmeye başladılar. Bu talimde, büyük hızla dönmeleri esnasında mukaddes bir mestlik hâsıl eden baş dönmesini çoğaltmak için, başlangıçta elleri omuzları üstüne yerleştirilmiş olarak kolları çaprazlanmıştır. Hareketlerinin hızı arttıkça onları teşhir ederler ve sonunda ufkî bir vaziyette yayarlar, ama menzilleri içindekilerle yine de çarpışmazlar. Üç kere tatbik edilen bu merasime, mahfildeki yumuşak musiki tarafından biteviye refakat edilir ve onun bütününe baştan başa büyük bir intizam ve ciddiyet hâkimdir. Bu dervişler tarafından giyilen kıyafet parlak *quaker* renkli [kurşunî veya kahverengi gibi canlı olmayan renkli]dir ve bu kıyafetin kifayetli bir tasavvuru, onların şeyhlerinden birinin sadakatle temsil edilmiş olduğu Levha IV'te şekillendirilmiştir.

Dinî merasimlerini biraz evvel tarif etmiş bulunduğum ve *Mewliach* [Mevlevî]ler unvanı verilenlerden kıyafetleriyle çok farklı bir diğer derviş fırkası daha vardır. Bunlar *Tacta Tepen* [Tahta Tepen]ler'dir, onların tarikatının nizamı daha da neşesiz ve zahittir. Onların, bahsettiğim gibi, evvelki fırkanın dairevî hareketlerindeki uzuvlarına müsavi olarak akciğerlerinin gayretine ihtiyaç gösteren kulluk tatbiklerinde mevcut olma fırsatını elde edemedim. Mevlevîlerin, bu hareketleri icra ederken baş döndürücü mestliği arttırmak suretiyle nispeten daha büyük bir kuvvet elde ettikleri gibi; Tahta Tepenler de mabetleri etrafında büyük bir ciddiyetle bir diğerini takip ederek ve bir davulun vuruşuna uyarak yüksek sesle '*Allah!*' kelimesini tekrar ederler; bu çabalar pek çok misalde kan tükürmenin takip ettiği gayretleri meydana getiren bir dereceye kadar devam eder. Dervişler aldatılmış kalabalıklar tarafından umumiyetle *prophets* [peygamberler; kâhinler] olarak telakki edilirler."

WITTMAN, William, **Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and across the Desert into Egypt** (During the Years 1799, 1800 and 1801 in Company with the Turkish Army and the British Military Mission), s. 84-86 [Galata], London: Richard Phillips, 1803.

Pl. IV: The Superior of the Dervishes,
Levha IV: Dervişlerin Şeyhi
-Muhtemelen Galata Mevlevîhanesi postnişini
Mehmed Rûhî Dede-
[İki versiyon-],
1800, [WITTMAN, William,
Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and across the Desert into Egypt,
s. 84-85 arasında, London:
Richard Phillips, 1803].

Thomas MACGILL

(1776-1844). İngiliz seyyah, tâcir. Yunan Kurtarıcı tarikatının şövalyesi. 38 yıl yaşadığı Malta'da tabakçılık şirketinin ortağıydı. Aynı zamanda Yunanistan ve Bavyera'nın Malta konsolosluğunu yaptı. Diğer bazı eserleri: An Account of Tunis: Of Its Government, Manners, Customs (1811), A Handbook or Guide for Strangers Visiting Malta (1839).

DERVİŞLERİN RAKSI-
KULLANDIKLARI EMSALSİZ ALETLER

İstanbul, 1806 [Temmuz'u]- "Size geçen Cuma şahit olduğum merakı celp edici bir ağırlamanın beyanını vermeden İstanbul'u kesemem.

Bazı ahbaplarla beraber bize hakikaten büyük avuntu hâsıl eden dervişlerin mübarek raksını görmek üzere Pera'dan Galata'ya giden yoldaki küçük bir camie gittik. Cami, *chapel* [büyük bir mabet içindeki müstakil bir nevi ibadetgâh] veya raks odası -isimlerden hangisinin oraya münasip olacağını bilmiyorum- dairevî şekildeydi. İçinde çalgının da yerleştirildiği küçük bir mahfile oturduk. Çalgı; iki küçük 'çift dümbelek' ve dört adet kamış veya bu nev'iden flütten ibaretti. Bu kamışların musikisi çok hoş ve yumuşaktı ve dervişler tarafından bunlarla bazı ahenkli nağmeler çalındı. Kapının karşısında, halkanın en ucunda raks heyetinin reisi bir minder üstüne oturmuştu. Kısa zamanda fistan gibi uzun, yerde sürünen kisveleri ve başlarında şeker kelleleri gibi, yüksek külâhlarla çok sayıda derviş içeri girdi ve elleri göğüsleri üstünde kavuşturulmuş olarak odanın etrafında alay hâlinde yürüdüler. Her biri reisin önünden geçtikçe, şeker kellesi neredeyse yeri öpecek surette, vücutlarının büyük bir kavislenmesiyle onu selâmlıyorlardı. Bu veçhile üç veya dört kere alay geçidi yaptıktan sonra hepsi topuklarının üstünde çark ederek devrettiler ve bir topaç gibi çevrildiler. Bol kisveleri havayla doldu ve en acayip bir görünüş arz etti. Bu *twirling* [çevrilme] fasılasız olarak devam etti. Hepsi bir lâhzada kestiklerinde, evvelki gibi birkaç kere alay olup tekrar harekete geçtiler; o vakit çevrilme yeniden başladı ve en az çeyrek saat devam etti. Bu merasimler üç veya dört kere tekrarlanır ve sonra heyet dağılır.

Derviche dans la Priere,
[Kendi Niyazındaki Derviş],
Fransız Okulu,
18. yy.ın üçüncü çeyreği,
Arşive ait kağıt üstüne sulu boya,
Üstün aşırı krom püskürtme boyayla baskı, School of Oriental and African Studies, University of London.

Bu zavallı sefillerin böylesine sür'atle kendi etraflarında dönmelerinden dolayı sersemlemeleri ve kendilerinden geçmeleri sıklıkla vaki olur. Bu olduğunda yoldaşları tarafından etrafları sarılır ve onların *vision* [görüntü]ler gördükleri farz edilir, bu lâhzalar boyunca mırıldandıkları bütün kelimeler ilhamın onlara yığdığı hazinelerdir.

Bu temaşayla bütünüyle oyalanmıştık, ama gayretleri neticesinde beyinleri dönmüş olması lâzım gelen bu zavallı mahlûklara acıyıp yardım edemedim. Onlar sararmış benizli, ölü gibi, pis görünüşlü varlıklardır ve birden fazla çeşitte haşaratla kaplanmışlardır. Elbiseleri kaba ve basittir ve umumiyetle sanki onları -öyle olsun veya olmasınlar- delilermiş gibi gösteren gülünç bir alet taşırlar. Bunun gibi taşıdıkları diğer alet de vardır. Bir vakit bunu ne için kullandıklarını idrak edemedim; bir törpününki gibi dişleriyle, uzun saplı bir kaşığa müşabih bir şeydi; nizamları onların bunu parmaklarıyla yapmalarını kat'iyetle men ettiğinden, onu kendilerini kaşımak için kullanıyorlardı."

MACGILL, Thomas, **Travels in Turkey, Italy and Russia** (During the Years 1803, 1804, 1805 and 1806 with an Account of Some of the Greek Islands), 2 C., C. II, s. 133-136 [Galata], London: John Murray, 1808.

J. C. HOBHOUSE

MEVLEVÎLER

John Cam Hobhouse. (1786-1869). İngiliz yazar, siyasetçi. Birinci Broughton baronu. Lord Byron'un dostu; İspanya, Yunanistan ve Türkiye'ye olan seyahatinde ona eşlik etti. Diğer bazı eserleri: Imitations and Translations from the Ancient and Modern Classics (1809), Historical Illustrations of the Fourth Canto of Childe Harold (1818), Recollections of a Long Life (1865).

25 Mayıs 1810, Cuma- "İstanbul ahalisi (onlara başka bir muharrik tayin edilmemiş olabileceğinden) kendilerini eğlendirmek için kalabalıklar hâlinde *turning* [dönen] ve feryat eden dervişlerin teşhirlerine koşarlar. Hristiyanlığın şehirlerindeki tiyatrolara veya diğer eğlence yerlerine gittikleri gibi bütün ecnebiler de buralara taşınırlar.

İlk bahsedilen tarikat olan Mevlevîlerin (kurucuları Mevlânâ'dan ötürü öyle isimlendirilirler) Pera'da bir *monastery* [manastır; tekke] leri vardır ve 25 Mayıs [1810] Cuma günü onların merasimlerinin icrasına kabul edildik. Sekiz köşeli, tek bir oda olan ibadet mahallinin mahfili içine hususî bir kapı vasıtasıyla naklolunduk. Bu odanın zemininin ortası iyi bir şekilde cilâlanmış ahşaptandı ve seyircilerden dolayı korkulukla kapatılmıştı. Korkuluklara yakın kapının karşı tarafına kırmızı bir halı ve minder yerleştirilmişti, fakat bölmenin herhangi bir kısmında başkaca oturacak bir yer yoktu. Büyük kapı açılana kadar bir vakit bekledik ve bir tiyatroya olan izdiham gibi, bir adamlar ve oğlanlar kalabalığı içeriye hücum etti, ama onların her biri, girerken pabuçlarını çekip çıkarıyorlardı. Kapılar kapandığında korkuluksuz mahal ve bizim mahfilimiz beş dakika içinde dolmuştu. Dervişler birer birer damladılar ve her biri kollarını çaprazlayarak, çokça ihtiram ve en azamî nezaketle *superior* [manastır başpapazı; şeyh]lerinin makamını baş eğerek selâmladılar. Nihayet Şeyh kendi başına girdi, diğerlerine nazaran daha iyi giyinmişti ve ayakları kapalıydı. Onunla beraber, kalanlardan yine elbisesiyle tefrik olunan ve bir *clerk* [kâtip] olarak ayini idare ettiği sonradan aşikâr olan bir diğer zat da girdi. Diğer dervişler vasıl oldular ve şeyhin makamının karşısındaki dört adet zilli davulun bulunduğu mahfile girdiler. Şimdiki hâlde şeyh on dakika boyunca devam ettirdiği bir duaya başladı, sonra mahfilde bir adam ayağa kalktı ve bir kitaptan bir müddet terennüm etti; ziller vurmaya başladı ve dört derviş, *Cantemir*[1]'in bütün musiki çalgılarının en hoşu diye adlandırdığı *neih* [ney] veya uzun, kamış borularını ellerine alıp, asla nahoş olmayan ve hakikatte, kederli İngiliz havaları gibi bazı nağmeler çaldılar. Bir notanın çalınması üzerine dervişlerin hepsi yek ahenkle ellerini yere şaklatarak birdenbire yüzleri üstüne düştüler.

Musiki kesildi ve şeyh yeniden duaya başladı. Sonra kalktı ve diğerleri kendisini takip ettiği hâlde odanın etrafında üç kere yavaşça yürüdü. Hepsi şeyhin minderini baş eğerek selâmlıyordu; şeyhin kendisi de selâmlıyordu, ama bu selâm mindere değildi; sadece bir defa, onun yarım yol karşı tarafındayken bunu yapıyordu. Şeyh yeniden yerine oturdu ve kısa bir dua etti. İkinci defa musiki başladı; dervişlerin hepsi yerden kalktılar ve mevcut bulunan yirminin on dördü kenarında galiba bazı ağırlıkların bulunduğu uzun, renkli fistanlarını düşürdüler ve binişlerini üstlerinden atarak; kollu, dar bir yelek içinde meydana çıktılar. Sonra kâtip, şeyhin yanına yürüdü ve başıyla selâmladı ve hızla dönmeye başladı, uzun fistanı bir mahrut oluşturacak şekilde uçuyordu. Kalanlar takip etti ve onların hepsi, en sonunda, üçü veya dördü ortada olmak üzere, odanın etrafında bir halka teşkil ederek ilkinkiyle aynı tarzda dönüyorlardı. Bir adamın kolları, tek başına, yukarı doğru düz tutulmuştu; onlardan ikisi sağ kollarını bir çaydanlık emziği gibi kıvırmışlardı, kalanlar her iki kollarını da ufkî olarak yaymışlardı, umumiyetle bir ellerinin avuç içi yukarı doğruydu, parmakları tastamam kapalıydı. Bu görül-

1 *Ottoman History*, C. I, s. 40.

Dervis, in Atto di Danzare né Giorni delle sue Divozioni; Dervis, Dansant les Jours des ses Devotions,
[Raks fiilinde veya kulluk tatbiki günlerinde derviş],
VIERO, Teodoro (Ressam),
[VIERO, Teodoro, Raccolta de 120 Stampe, Che Rappresentano, Figure, ed Abiti di Varie Nazioni Secondo gli Originali..., Venice, 1790].

memiş sahnenin çok doğru ve canlı bir tasviri *Lord Baltimore's Travels* [Lord Baltimore'un Seyahatleri]'da bulunabilir. Onların bazısı büyük bir sür'atle döndüler; fistan ayaklarının hareketini gizlerken, insandan daha çok *otomaton* [isteğe bağlı olmadan veya mihanikî suretle hareket eden kimse]lar gibi görünerek, fark edilmez bir şekilde odanın etrafında devrettiler. Kâtip büyük bir ciddiyet ve dikkatle, fakat konuşmaksızın onların arasında gezindi. Şeyh vücudunu bir yandan bir yana yavaşça hareket ettirerek ve gülümseyerek minderinde kaldı. İcracılar amellerine, dört kısa fasıla haricinde yirmi beş dakika müddetle devam ettiler, son defasında on dakika müddetle döndüler. Gerçi onlardan bazısı çehreleri fark edilmeyecek bir sür'atle döndüler ve ikisi on beş ilâ on yedi yaşlarında oğlanlardı; görünüşte hiçbiri bu zahmetli talimden müteessir olmamışlardı. Dönme ve musiki kesildikten sonra kâtip yüksek sesle dua etti ve bir adam etrafta gezinerek, her biri kendi ilk yerlerinde yere eğilmiş bulunan dervişlerin üstüne birer biniş attı. Şeyh son duaya başladı ve beraberindekiler çekildi.

Biraz evvel tarif edilen merasimlerin yıldızların devrine bir telmih olduğu ve öyle olsun veya olmasın yüksek bir ilm-i nücûmun tesirinde bulunduğu; her biri Arap lisanı okuduklarından bu dervişlerin kat'iyetle kitabî hünere malik oldukları ve onun güzelliklerini tahlilî bir şekilde şahsen bilerek çalışmalarını yaptıkları *Volney* tarafından söylenir. Onların tekkeleri; buralarda müesseselere sahip olmaları veya ihvanlarından herhangi birinin buraları ziyaret etmiş olmasıyla, Şark memleketlerinden hatırı sayılır zahmet ve paha ile toplanmış çok sayıda nadir kitapları ihtiva eder.

Daha iyi okutulmuş herhangi bir insan zümresinin kendi vatandaşlarından daha batıl itikatlı olabilecekleri zannedilmemelidir, fakat onların herhangi bir tuhaf dinî merasimin umumun idrakinde yarattığı haşyet ve hayretin farkında olmaları ve hakikatte hevessiz bulunmaları çok muhtemeldir. Bazen, hatta Türkler arasında bile, o vasfa merbut şöhretin menfaatini elde ederler. Şeyh öyle şedit bir vazifenin ifasıyla kendine eza etmez. Velhâsıl müessesenin menfaati için maharetlerini izhar etmek üzere tutulmuş olabilecek temsilde istihdam edilen dervişlerin havası ve tarzına göre, hem onun hem de musikicilerin görünüşünde göze çarpan bir faikıyet olduğu ilâve edilmelidir.

Bununla beraber, eğer dinî merasim olarak mütalâa edilirse, gayretleri dünyada bilinen herhangi bütün taşkın ve hararetli kimselerinkinden daha izah edilemez ve daha iğrenç bulunan *Kadirî* veya Hû Çeken Dervişler'e göre makul âbitlerdir. Eğer sadece hokkabazların hünerleri olarak addedilirse de tecessüsün meşru nesneleridirler. Memleketlilerimizin büyük bir topluluğu Haziran'ın 26'sında da onları [Kadirîleri] görmeye gittiler."

HOBHOUSE, J. C., **A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey in Europe and Asia to Constantinople** (During the Years 1809 and 1810), 2 C., C. II, s. 310-313 [Galata], Philadelphia: M. Carey and Son, 1817. BROUGHTON, Lord, [HOBHOUSE, John Cam], **Travels in Albania and Other Provinces of Turkey in 1809 and 1810,** 2 C, C. II, Yeni B., s. 298-301 [Galata], London: John Murray, 1858.

Charles BERTUCH

Friedrich Johann Justin Bertuch. (1747-1822). Alman yayıncı ve sanat hamisi. Çocukların eğitimi için 12 cilt hâlinde yayınladığı ansiklopedide 6000 illustrasyon yer aldı. Diğer eseri: Polyxena (1775).

Dervişler, neredeyse sayısız muhtelif keşiş tarikatlarını teşkil ederler. Oruç ve hayattan geri çekilmeyle kulluk hâsıl etmek mecburiyetindedirler, ama hileleriyle ahalinin batıl itikatlarını idame ettirmeyi bilirler. Esrar istimali onları bir çeşit vecd içine fırlatır, o vakit burulup bükülürler ve raks ederek dönerler. Bu vasıtayla fevkalâde görüşler elde ettiklerini iddia ederler.

BERTUCH, Charles, **Bilderbuch für Kinder**, 12 C., C. VII, s. 75-76 [Galata], Weimar: Bureau d'Industrie, 1810 (1792-1843).

Külâh -Mevlevî sikkesi-, 19. yy., Gravür.

Külâh -Mevlevî sikkesi-, 19. yy., Gravür.

Trachten: XVII, No: 76, Türkische National-Trachten; Fig. 11: Die Mütze, oder der Kuloh einiger Derwische oder Türkischen Mönche, [Kıyafetler: XVII, Nu: 76, Türk Kıyafetleri; Şekil. 11: Başlık veya Bazı Derviş veya Türk Keşişlerin Külâhı -Mevlevi sikkesi-], Renkli oyma baskı, [BERTUCH, Charles, Bilderbuch für Kinder, 12 C., C. VII, s. 76, Weimar: Bureau d'Industrie, 1810].

Planche C, No.: 17: Le Kulah, [Levha C, Nu.: 17: Külâh -Mevlevî sikkesi-], CASTELLAN, A. L. (Ressam, hakkâk), [CASTELLAN, A. L., Moeurs, Usages, Costumes des Othomans et Abrégé de Leur Histoire, 6 C., C. VI, s. 24-25 arasında, Paris: Nepveu, 1812].

LAGARDE Kontu

Auguste Louis Charles La Garde-Chambonas. (1783-1853). Fransız. Lagarde kontu. Varşova, Krakov ve Napoli akademilerinin azası. Muhtelif Hristiyan tarikatlarının şövalyesi. 1790'da Avusturya'ya, sonra Polonya'ya göç etti. Polonya'da kont Potocki'nin yakınlığını gördü. 1815'de Fransa'ya geri döndü.

[1811 Kasım'ı]- "Geçen cuma günü dervişlerin meşhur raksını görmek için Pera'daydım; onları tam olarak bizim bale dansçılarımız kadar mülâyim bulmadım, ama şüphesiz ki daha fazla keskinlik ve garabete maliktirler.

Müesseseleri Muhammedî şeriata yabancı olsa da, bu münzevilerin Türkiye'de çok sayıda inzivahaneleri vardır; müesseselerini meşhur *sheikh* [şeyh] *Sadjybetach* [Hacı Bektaş]'a borçludurlar. Her cuma namazdan sonra reis 'merhametli Tanrı' manasına gelen *Allah-Keyrem* [Allah Kerim] sözünü tekrarlar, diğerleri Tanrı manasına gelen *Houva* [Hû] sözüyle mukabele ederler. Kuşaklarından tutup, semavî cisimlerin hareketlerini taklitle, ağızları köpüklenip ve takatleri tükenip yıkılana

Derwische in ihrem Dreh Tanze, [Dönme Rakslarında Dervişler], 19. yy., Gravür.

kadar halka hâlinde raks ederler. Tarikatlarının nizamınca, dualarını bütün dişlerini söktürerek söylemek mecburiyetinde olduklarına beni inandırdılar; fakat öyle gözüküyor ki onların gayretleri son derece gevşektir ve bu âdeti iptal etmişlerdir. Onların tekkelerinden merakımın pişmanlığını çekme korkusu olmaksızın ayrıldım; çünkü ihtiyatıma rağmen çok sayıda âbit Müslümanın beni örselemesine mâni olamadım ve belki de onlardan biri elbisesi üstünde benim ölüm hükmümü taşıyordu."

DE LAGARDE, **Voyage de Moscou à Vienne** (par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt ou Lettres Adressées a Jules Griffith), s. 245-246, [Galata], Paris: Treuttel et Würtz, 1824.

Trachten: XVII, No: 75, Türkische National-Trachten; Fig. 4, n. 5: Derwische oder Mahomedanische Mönche, [Kıyafetler: XVII, Nu: 75, Türk Kıyafetleri; Şekil. 4, Nu. 5: Derviş veya Muhammedî Keşişler], Renkli oyma baskı, [BERTUCH, Charles, Bilderbuch für Kinder, 12 C., C. VII, s. 75, Weimar: Bureau d'Industrie, 1810].

Dervych Hoùkechàn, Derviches Tournans, [Hû-keşân -Hû Çeken-, Dönen Dervişler], CASTELLAN, A. L. (Ressam, hakkâk), [CASTELLAN, A. L., Moeurs, Usages, Costumes des Othomans et Abrégé de Leur Histoire, 6 C., C. V, s. 60-61 arasında, Paris: Nepveu, 1812].

Dancing Dervishes, [Raks Eden Dervişler],
1841, [SNOW, Robert, Journal of a Steam Voyage (Down the Danube to Constantinople and thence by Way of Malta and Marseilles to England), s 51-53 arasında, London: Moyes and Barclay, 1842].

Derwische aus dem Orden der Mewlewi,
[-Mevlevî Tarikatının Dervişleri],
19. yy., Gravür.

Antoine-François ANDREOSSY

(1761-1828). Fransız asilzâde (kont), general, diplomat. 1787'de Hollanda iç savaşında hizmet gördü. Fransız devrimi savaşları sırasında Napolyon Bonapart'ın hizmetindeydi. 1797'de tuğgeneral oldu. 1803'te İngiltere'de, 1812-1814 arasında Türkiye'de sefirdi. 1827'ye kadar üst düzey askerî idarecilik yaptı.

DERVİŞLER

[1812]- "…Menşeinde takdire lâyık saiklere sahip olan derviş müesseseleri, nihayetinde, dervişlerin çok da muteber olmayan adamlara tebdil olduğu bir yozlaşmayı tecrübe etti. Bugün bir miktar itibarı *Mèvlèvi* [Mevlevî]ler zorlanmadan ellerinde tutmaktadırlar, diğerleri yüksek tabaka tarafından hakir görülmektedirler.

…Otuzun üzerinde derviş tarikatı olduğunu söylemiştik. Türkiye'de mevcut derviş tarikatları tasnif edildiğinde, başı çeken üç büyük fırka olan Mevlevîler, Bedevîler ve Rıfaîler hakkında konuşmakla iktifa edeceğiz.

MEVLEVÎ DERVİŞLERİ

Derviches Mèvlèvi [Mevlevî Dervişler]inin kurucusu lâkabı *Sultan-ul-Ulema* veya âlimlerin hükümdarı olan *Mevlânâ Celâleddîn Hûmî* [Rûmî] *Muhammed*'dir.

Celâleddîn Horasan'ın başşehri olan Belh'de *hicrî* 604'de doğdu. *Halife Ebu Bekir*'in soyundan geldiğinden ve annesi bir Horasan kralının kızı olduğundan, kendisi de temayüz etmiş bir aileden olan babasının babası; Horasan krallarından, *Harezmî* hanedanının sondan bir evvelki kralı olan *Alâaddin*'in kızıyla evlenmişti.

Celâleddîn babasının ilmini tevarüs etmekten başka *Sultan-ul-Ulema* unvanının da halefi oldu. *Iconium* [Konya]'da evvelki filozofların tarzıyla alenen fikretti ve bütün şehir derslerinden istifade etmek için ona koştu. 642'de dervişler tarikatının *cheïkh* [şeyh]i *Ebû Bekir*'in müridi *Tauris* [Tebriz]'li derviş *Chems-eddin* [Şemseddin] Konya'ya geldiğinde, tabiat ilimleri ve dünyevî şeylere teslim olmuş *Celâleddîn*'e tefekkür hayatını hatırlattı. Üstatlarının dersleri tatil ettiğini ve daima *Şemseddin*'le vakit geçirdiğini gören çok sayıdaki müridi bu dervişin helâk olmasını istediler. *Şemseddin* ölümden sakınmak için kaçmak zorunda kaldı. *Celâleddîn* onun terkiyle tesellisiz kalarak dünyadan alâkasını kesti, derviş oldu ve 643'de Mevlevî Dervişler tarikatını kurdu. Gazellerinin hatırı sayılır bir antolojisi olmaktan başka; beyitlerinin çoğunun darbımesel haline geldiği Şarkın en şöhretlisi olan *Mèsnèvi* [Mesnevî] serlevhalı kitabı onun ahlâk ambarıdır. Daima ahlâki mevzular üzerine olan *Celâleddîn*'in şiirleri canlı ve neşeli; kısa ve öz bir üslûptadır. Bizim millî şairlerimiz bu üslûbu çoğu kez muvaffakiyetle taklit ederler, lâkin Şarklı müelliflerdeki ve daha hassaten Kitab-ı Mukaddes'deki remizleri bulamazlar.

Celâleddîn 672'de altmış sekiz yaşında vefat etti. Konya (*Iconium*)'da ikamet eden *Tchèlèbi-Effendi* [Çelebi Efendi] şimdi, Mevlevîlerin reisidir. *Mevlânâ Celâleddîn*'in neslinden biri olarak, onun tarikatının tekkelerinin *şeyh*i olarak isimlenmek hakkını haizdir ve *Sultan*'a *Osman*'ın kılıcını kuşandırarak saltanat makamına koymak imtiyazına sahiptir.

Kendini Mevlevî olmaya hasretmiş biri bu dünyanın beyhudeliğinden alâkasını kesmelidir ve bin bir günlük çıraklık müddetince, tekkeden harice çıkamayarak, mutfakta en aşağı işlerde çalışmak mecburiyetindedir. Bu müddet dolduğunda *şeyh* namzedi kabul eder ve ona aza biraderlerinin yakınında bir oda tahsis eder ve bu suretle bu tarikatın bütün dinî tatbikatına kabul edilmiş olur.

Mevlevî dervişleri haftanın iki günü, salı ve cumaları öğle namazından sonra kendi ibadethanelerinde veya *tekye*[1]lerinde halka açık olarak

1 *Tekye*, muntazaman, sadece manastırın ibadethanesini değil, bütün manastırı ifade eder.

Derviche Mevlevi qui se Tourne, Kendini Döndüren Mevlevî Derviş], Osmanlı Okulu, 1790, Kağıt üstüne sulu boya, 22 x 37 cm., Türk kıyafetlerini gösteren 50 yapraklı bir Batılı albümünden, The British Museum.

vuku bulan talimlerle meşgul olurlar. Bu ibadethane biri yukarıda, diğeri zemin seviyesinde olmak üzere iki sıra mahfil tarafından ihata edilmiş, sekiz köşeli bir odadır. Aşağıdaki mahfil tarafından tahdit edilmiş mesaha büyük, yuvarlak başlı çivilerle sabitlenmiş; dervişlerin rahatça dönmesi için biri diğerine pek az mesafeyle yerleştirilmiş, enli tahtalarla döşenmişti. Bu odada büyük, altın harflerle yazılmış ve Mekke'ye bakan duvarın yukarı kısmındaki mahfile yerleştirilmiş müessisin adından başka süs görülmez. *Şeyh*in yeri müessisin adının altındaki, üzerine diz çöktüğü bir koyun postu tarafından belirtilir. Çalgıcıların yeri yüzü bu yazıya dönük olarak kurulmuştur. Ilâveten biraz yukarıda bir mevkide, dervişlerin taliminde hazır bulunduğunda Zat-ı Şahane'nin işgal ettiği ızgaralı bir mahfaza görülür.

Öğleyin ibadethanenin kapılarının açılması üzerine, meraklılar sürü hâlinde içeri girerler ve mahfile yayılırlar. Hemen ardından bazı dervişler girerler, müessisin remzini selâmlarlar ve odanın etrafına diz çökerler, yere doğru başlarını eğerler ve topukları üstünde otururlar. Kendi sırası geldiğinde *şeyh* girer, müessisin remzini başıyla derinden selâmlar, oturma yerine gider ve *Fat'-ha*[1] [Fatiha] olarak adlandırılan duayı ezberden okumaya başlar. Duadan sonra, çalgıcılar mahfilinde yerleşmiş bulunan dervişler Farsça bir gazeli çalgıların da refakatıyla söylerler.

Bu arada diğer dervişler gelirler ve hâzırunu selâmladıktan ve secde ettikten sonra kendi yerlerine oturmaya giderler. Küçük dümbelekler ve Hint kamışından mamul *neï* [ney] diye adlandırılan ağızlıklı flütlerden müteşekkil orkestra hep birden, ahenkli bir usulde bir musiki parçasını icra ederler. Musiki birdenbire kesilir, akabinde bütün dervişler ayağa kalkar ve başlarında *şeyh* olduğu hâlde odanın etrafını yavaş adımlarla üç kere yürürler.

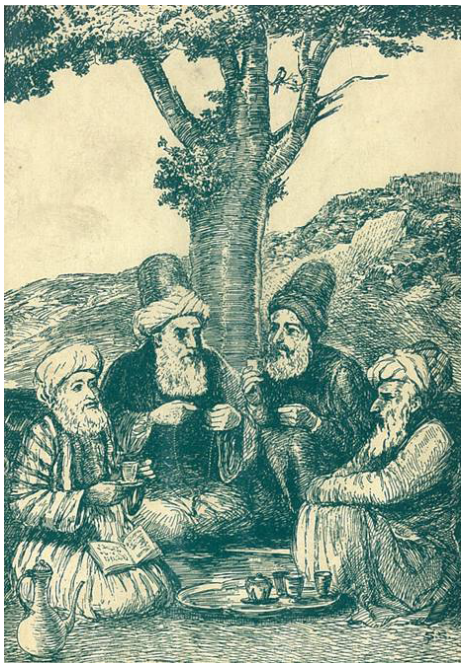
Üçüncü devir tamamlandığında *şeyh* durur ve dikilir. Her bir derviş elini tutmak ve onu dudaklarına ve alnına götürmek suretiyle onu derinden selâmlayarak geçer ve dönmeye başlar.

Derviş kıyafeti; uçlarından birini vücudun etrafında bir kuşak tarafından tutulan, uzun ve çok bol bir yün etekliğin tuttuğu, önü açık bir yelekten ibarettir. Etekliklerin hepsi aynı renkte değildir.

Dervişler bu etekliğe bir çan şekli teşkil ettirene kadar dönme hareketlerine hazırlanırlar. O vakit kendi kendilerine çok küçük bir daire tayin ederek dönerler ve mutribândaki çalgılar raksın hareketlerini tanzim eden bir hava çalarlar. Bu hava[2] aynı zamanda hemen hemen daima ahlâkî olan ve dervişlere vazifelerini hatırlatan bir gazelin söylenişine de refakat eder. Dervişlerin sayısı 9, 11 ve 13 olarak tayin edilir. Kollarını evvelâ göğüsleri üstünde çaprazlayarak başlarlar ve muvazenelerini sağlamak için yükseltip yayarak nihayete erdirirler.

1 *Fatiha* Kur'an'ın ilk kısmıdır. Bu kelime *feth* yani açmaktan gelir.

2 Bu hava Fransa'nın İstanbul sefiri *Mr. De Forriol*'un 1714'de Paris'te neşredilmiş yüz taş basması resmi ihtiva eden mükemmel kitabındaki gibi, Avrupalıların muhtıralarında nakledilir. Keza bu kitapta tekkenin içini ve girdap gibi dönme raksını temsil eden gravürler de bulunur [Anılan nota için bk. s. 575].

Rembrandt'a Göre Mevlânâ,
S., Ş. [Kopya eden ressam],
[UZLUK, Şahabettin,
Mevlevîlikte Resim, Resimde
Mevlevîler, Resim: 92, Ankara:
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
1957].

"Bir Ağacın
Altında
Oturmuş Dört
Şarklı"
-Sağdan ikinci
Mevlânâ-,
Hind-Türk Okulu,
17. yy.

Dervişler beş ilâ yedi dakikalık bir müddetle dönerler ve bunu dört kere tekrarlarlar. Talim zarfınca, ihtiyar bir derviş olan *Simazen-Bachi* [semazenbaşı] (raks müteallimi) her bir dervişin dönme yerini muhafaza etmesini temin eder.

Raks bittiğinde, *şeyh*, çekilmeden evvel, imparatorluğun refahı, hükümdarın ve hazır ve gaip bütün Müslümanların selâmeti için temennide bulunur. Dervişler buna Arapça mümtaz ve Tanrı[1] manasına '*Hou*' [Hû] diyerek mukabele ederler. Bunun ardından herhangi bir talimat gözetmeksizin dağılıp çıkarlar, *şeyh* en son terk eder.

Bu dönme tatbikini ilk istimal etmiş bulunan *Celâleddîn*'dir. Bu hususta kendi eserlerinde birkaç izahta bulunur, başlıca ikisi şöyledir: Tanrı'yı aramak için bütün noktalara bakılır; Tanrı her yerde olduğundan bütün taraflarda bulunması bir daireyi tarif eder. Bundan başka, mevkide devamlı tahavvül fiili, bu dünyanın şeylerinden hiç kimsenin durduramayacağı bir kopmayı işaret eder.

Girdap gibi dönme raksından evvel söylenen gazellerden birinin hemen hemen edebî bir tercümesi, umumî olarak dervişler, hususan da Mevlevîler hakkında ne demek istediğimizin bir nevi bir hulâsasını ortaya koyacaktır. Bu gazel *Celâleddîn*'indir. Onu meydana getirdiğinde, hayatını itmam edici mürşidi *Şemseddin*'den ayrı düşmüştü ve bu yüzden, evvelce söylemiş olduğumuz üzere, ona cebretmiş bulunan *Iconium*'un dervişlerinden şikayet etmedeydi. Bu derviş [Şemseddin] gaip olmuştu.

Burada okuyacağımız gazel asıl kitaptan bir parça olduğundan, içeriden başlatılmıştır. İki mısradan ibaret her beyit aynı kelime, *Dervichan* [Dervişan] (Dervişler) kelimesi ile itmam edilmiştir. Sadece baştaki ve sondaki mısra aynı kelimelerle kurulmuştur. Bu, *gazel* olarak adlandırılan bu türden küçük şiirlerde bir kaidedir. Mısralar Latin helezonları gibi ayaklardan ibarettir.

Bu gazelin gidişatında *derviş* kelimesinin iştikakındaki iki manasından birini veya diğerini (fakir veya varını yoğunu fukaraya yardım için hasreden erkek) takip ettiğimiz hususunda ikazda bulunmak lü-

Sağdaki sayfada:
-Bir Hint minyatürünün
üslûbunda olarak-
"Bir Ağacın Altında Oturmuş
Dört Şarklı"
-Sağdan ikinci Mevlânâ-,
REMBRANDT VAN RIJN (Ressam),
1656'dan sonra,
Şark kağıdı üstüne kara kalem ve
kahverengi mürekkeple çizim,
19,4 x 12,4 cm.

1 Bu, Kitab-ı Mukaddes'teki "*Ego sum qui sum*" [Neysem O'yum]'dur.

Mevleviname_2b.indd 659 12.07.2015 15:27:33

zumludur. Farsça metindeki devamlı cinaslar ve kelime oyunları tercümede güzelliğini kaybetmektedir. Bir Fransız'ın kulağına sıkıntı verici gelebilecek bu kelime tekrarları; tekrarlayan *rondo*larımızın bütün tılsımıyla, eski *balad*larımızın olanca safiyetiyle, asrî *vodvil*lerimizin nakaratlarının bütün zarafetiyle bize ahenkli geldiği gibi Farisîler için çok tatlı bir üslûptur[1].

GAZEL

Ben kendi haricime nakloldum ve dervişler için gayretin taşkınlığındayım;
Ama dervişlerin nerede bulunduğunu bilmiyorum!

Dervişle derviş kıyafeti giyen bir kimseyi kastetmiyorum;
Dünyada hakikati teslim etmeyen böyle pek çok insan var; yazık, bunlar dervişleri andırır!

Benim aradığım derviş ki bir fakirin ahını duyar,
Durur ve sorar: Ne istiyorsun? İşte ben buradayım.

Dervişin ve dervişlerin mesleği Muhammed tarafından sayılır;
Tanrı dahi semadan dervişlerin şerefine pek çok ayetler göndermiştir.

Temiz bir safanın refakatinde dervişlerin bu raksa başladığı lâhza…
Ki aynı lâhzada Tanrı onların canlarına nüfuz eder ve orada kaim olur.

Ve dervişler Tanrı aşkıyla sarhoş olduklarında,
Khyzir [Hızır] (*Elia*[2] [İlyas]) peygamber hayat pınarının suyuyla onları suvarmaya gelir.

Hakikî müminlerin şehzadesi Ali, Peygamber'in damadıydı,
Fakirler için hizmet kuşağını[3] sarınmıştı ve haykırıyordu: Ben fakirlerin kölesiyim!

Ve keza sen *Tauris* [Tebriz]li *Şems*[4] veya daha doğrusu ben *Celâl*; dervişler mesleğinin iştiyakında;
Kendini fakirleri gözetme defterine geçir, bu müttaki amelle ölümsüzlüğün menşeini bulacaksın!

---

1 *Mr. Ruffin*'in fikri.

2 Burada *Hızr* veya *Hızır* hayat pınarını bulmuş, bu sudan içmiş, kendisini ölümsüz kılmış yegâne zat addedilir; müellif [Mevlânâ] onun dervişlerin sakisi olduğunu söyler. Bazı Müslümanlar Hızır'ı *Elijah* [İlyas] peygamberle karıştırır; bizim söylediğimiz; hayat ağacı bu cennette bulunduğundan, onun dünyevî cennette baki kaldığı ve ölümsüzlüğüyle hoşça vakit geçirdiğidir, keza Müslümanların inhiraf pınarı adını verdikleri bir pınar daha vardır.

3 Farsça kuşak sarmak derviş olma yoluna girmeyi ifade eder, ama çok sıklıkla bu kelimeyle birisine hizmet etme gayreti kastedilir ve buradaki manası budur. Kuşak sarmak aynı zamanda, bir hanede uşak olarak hizmet etmeyi ifade eder:
"Hizmet için hazır ol, kuşağını bağla ve geldiğinde ve kapıyı çaldığında kapıyı ona derhâl açabilsinler diye, izdivaç ziyafetinden dönecek efendisini bekleyen adamlar gibi lâmbalarını yanık tut. Efendileri geldiğinde onları bekler bulması bu hizmetçiler için iyi olacaktır. Sana hakikati söylüyorum, hizmet kuşağını saracak olan sofrada arkasına yaslanacak ve ona hizmete gelinecek. (Dört İncil'den Luka'nınki, 12' nci kısım).

4 Burada *Chèms de Tauris* [Şems-i Tebrizî] kelimesi *Celâleddîn*'in mürşidine işaret etmez, fakat *Celâleddîn*'in kendisi, ilk defa olarak, hayrete kapılarak şaşırmış olabilir; buna dikkat edilmelidir. *Celâleddîn* kendisini *Chèms* [Şems]'le öyle aynîleştirmiştir ki onunla bir olmuş gibi gözükmektedir ve burada vuku bulduğu gibi, kendisine kendi adı yerine mürşidininkini vermiştir. Hakikaten, gazel olarak adlandırılan türün değişmeyen kaidelerinden biri çok sıklıkla beytin manasını kendisine tevcih ederek, şairin sona veya sondan bir evvelki beyte adını yerleştirmesidir. Ondan kalan, sahip olduğumuz derlemede *Djèlal* [Celâl] adını veya *Şems*'i kendisi için tefrik etmeyerek kullanır (*Mr. Du Caurroy*'un muhtırası).

Takip eden gazel, eski dervişlerin ahlâk tasavvuru hakkında bize bir fikir verecektir. Bu gazelin meyli bir hayli coşkuludur: Şair azametli insanları ayakları altında çiğner ve dinî umdeler mucibince bir hayata yol açmak arzusuyla onlara ölüm fikrini hatırlatır.

DİĞER GAZEL

Gel canım, gün ışıdı, uyan, Ebedî ve Ezelî Olan'a âşık ol, ondan daha dikkate değer bir şey yok;
Ne mutlu ona ki şafak ondan sonra uyanır!

Tek başınasın dindar insan, seherde kalkanların imtiyazını elde et.
Senin arifliğini buradan anlarım, öteki hayatın sevinçleri senin tarafından bir kenara ayırılmıştır.

Tan vakti olduğundandır ki sebat sahibi horoz bağırır: Haydi ayağa kalk; her kim olursan, uyuşukluğunu at! Ama sen sarhoşluk uykusu içinde duymazsın, onu duymak için akıl uyanıklığına ihtiyaç vardır.

Akıl der ki: Yataktan çık. Nefs cevap verir: Bir an daha.
Seherin En Büyük Efendi'nin buyruklarını açığa vurduğu an olduğunu fikrederek nefsi ayaklarının altında çiğne.

Hünerli ol ve cebreden arzuların dayanaksız kölesi olma; öleceğini bir an bile hatırından çıkarma, evet öleceksin!

Ne yapacağın sana kalmış, ya böylece pişmanlığın paha biçilmez gözyaşlarıyla bedelini ödersin ya da zayıflık kavi düşmanının tuzaklarından sakınırsın.

Ve sen de seher kadar erken kalk. Sana *Şems* veya *Sultan*[1] dememiz ne fark eder? Er geç tozların toprağa karışacak:
İftihar[2] duyduğun bu tantanandan, seni tefrik ettiren bu payelerinden[3] o zaman ayrılacaksın.

Mevlevî dervişleri İstanbul'da birkaç inzivahaneye sahiptir. En mühimi, Pera'nın dış mahallesinde bulunandır. *Tekke*; içinde tarikatın kabristanının da bulunduğu inzivahaneden ayrılmıştır. Kabristan meşhur *kont De Bonneval*'in mezarını da ihtiva eder. Türkçe tanzim edilmiş mezar taşında adı *Ahmed Paşa*[4] olarak okunur."

1 *Celâleddîn* doğuştan *Sultan*'dı. Arapça'da *Şemseddin* imanın güneşi demektir. Şair bu iki ismin iftihar vesilesi olarak takdim edildiklerini ima ediyor.

2 Bu iki gazeli birkaç vesileyle medihle zikrettiğim *M. Du Caurroy*'dan tercüme ettim.

3 Sarık: Dinî tarikatların *şeyh* veya reislerinin taşıdığı mahsus bir türban.

4 Mezar taşının tercümesi şöyledir:
"Her şeye gücü yeten Tanrı'nın adıyla,
O yegâne, ebedî ve ezelî olandır.
Tanrı çokça takdis ve lütfuyla,
Her iki cinsten müminlere ve
Humbaracı (bombacı) başı *Ahmed Paşa*'ya merhamet etsin.
11 *Receb* 1160 (23 Mart 1747)."
16 Temmuz 1675'de doğmuştu.

ANDREOSSY, [Antoine-François], **Constantinople et le Bosphore de Thrace** (Pendant les Années 1812, 1813 et 1814 et Pendant L'Année 1826), s. 97-107 [Galata], Paris: Thèophile Barrois et Benj. Duprat, 1828.

Priscilla WAKEFIELD

(1751-1832). İngiliz Quaker eğitimci yazar, feminist ve hayırsever. Hastane, kadın kulübü gibi hayır yapıları kurdu. Çocuklara eğlendirerek coğrafyayı öğretmek için bu hayalî seyahatnameyi yazdı. Diğer bir eseri: Reflections on the Present Condition of the Female Sex (1798).

DERVİŞLER

"Muhammedîlerin hususî bir tarikatı olan ve Pera'da bir camie sahip bulunan dervişlerin kulluk ameli tarzı, Kont'a ve takımına pek fevkalâde gözüktü. Ayin nihayete erdikten sonra, *obua* ve flütü hatıra getiren muhtelif nefesli çalgılarla musikiciler bir konser çalmaya ve bunun üzerine, dikilen beş derviş delirmiş gibi camiin etrafında kendilerini hızla döndürerek raks etmeye başladılar. Böylesi bir çabuklukla binanın cepheleri boyunca ilerledikçe, yüzlerini tefrik etmek zorlukla mümkün oluyordu. Bu fevkalâde merasimi henüz bitirdikleri hâlde maruz kalmış bulundukları şiddetli idman yüzünden en küçük bir bitkinlik göstermediler. Dervişler asla izdivaç etmemeye ve servete sahip olmamaya yemin ederler ve onların kutsiyetine fazlasıyla hürmet gösterilir."

WAKEFIELD, Priscilla, **The Juvenile Travellers** (Containing the Remarks of a Family during a Tour through the Principal States and Kingdoms of Europe), 11. B., s. 405 [Galata], London: Darton, Harvey and Darton, 1815.

A. BRAYER

Fransız hekim. 1816'da İstanbul'da hekimlik yaparken, bir Ermeni tüccardan 'kosso' adındaki tıbbî bitkinin Etyopya'da tenyanın tedavisinde kullanıldığını öğrendi ve bunu 1823'te tıp alemine tanıtarak, etnobotanik ve etnofarmasötike önemli bir katkı sağladı. Bu bitki günümüzde onun adıyla anılmaktadır.

SEDA VERME HASSASI- MUSİKİYE KABİLİYET

[1815-1824]- "Müslümanlar asla bir nağmeyi mırıldanmadıklarından musikiye hassas değildirler. Çalgıların iyiliğini onların çıkarttıkları gürültünün çokluğu veya azlığıyla; musikinin iyiliğini işitilebildiği mesafenin çokluğu veya azlığıyla takdir ederler. Bundan başka, musiki ve raksın peygamber tarafından lânetlendiğini bilirler; bunlar, onlara, kadın kölelerin paylaşıldığı büyük *harem*ler ve genç Rum'ların gezdiği halka açık mahaller ve meyhanelerdeki şeni sanatlar olarak görünür. Tepesi altın püsküllü, kızıl *fes*le süslenmiş; güzel kokulu ve omuzlar üstünde yüzen saçlı başları; siyaha boyanmış kirpikleri ve kaşları; kadın taklitçiler gibi kılık değiştirmiş hâlde, şehvet uyandırıcı rakslarla şarkı söylerler ve sonra en utanmaz fahişeler gibi kendilerini teslim ederler. Hiçbir şey, Türkiye'de bu iki sanatın bu rezalet derecesinde alçalması kadar hayret verici olamaz.

Lâkin *Mèvlèvi* [Mevlevî] dervişleri veya dönen dervişlere ait Pera'daki bir ibadetgâh veya *tèkè* [tekke]de haftada iki kere bunların kendilerini meşgul ettikleri talimler olur. Müslümanlar, *Frank* [Avrupalı] lar ve *raïa* [reaya] başmaklarını kapıda bırakmaya dikkat ederek buraya girebilir. Niyazdan sonra, *orkestra* mahfilinde yerleşmiş bulunan dervişler çalgıların refakatinde Farisî bir gazel söylediler. Hemen ardından küçük davullar ve Hint kamışından mamul, *neï* [ney] olarak isimlendirilen flütlerden ibaret bulunan mutribân mutedil harekette bir parçasını icra etti. Musiki ansızın, tiz mizaçlı hâle geldi; sonra bütün dervişler kalktı ve *cheïk* [şeyh]leri başlarında olduğu hâlde, büyük odanın etrafında yavaş adımlarla üç kere dönüş yaptılar. Bazı diğer muamelelerin ardından, dervişler dönmeye başladılar; başlangıçta kollarını göğüste kavuşturmuş ve yavaşça dönerlerken, sonra onları yayıp terazi vazifesi görmek üzere yükselttiler. Sonra meydanda beş ilâ yedi dakika döndüler ve bu talimi dört kez yenilediler; bu müddette, *simazen-bachi* [semazenbaşı] (teşrifatçı) olan ihtiyar bir derviş her bir dönenin yerini muhafaza edip etmediğine nezaret etti[1].

1 [ANDREOSSY], Voyage Constantinople et le Bosphore de Thrace (Paris, 1828), s. 98-107.

Çok defa duyduğum bu musiki bana iyi icra ediliyor gibi geldi; büyük bir tesiri yoktu ama yumuşak ve hoştu. Dönüş; başlangıçta sür'ati, müddeti ve kat'î mesafeyi muhafaza etmek bakımından şaşırtıcıydı, seyirciler için yorucu olarak nihayete erdi. Bu raks -eğer bu ad verilebilirse- ve terennüm kat'iyetle şehvet uyandırıcı ve zındıkça bir şey değildi, lâkin bu dervişlerin müesseseleri Kur'an'la zerre kadar muvafık bulunmadıklarından, onlara sadece müsamaha edilir; hatta kurdukları, hayale tesir etmeyi hedefleyen herhangi türden serbest tatbikleriyle ona tezat bile teşkil ederler."

BRAYER, A., **Neuf Années a Constantinople** (Observations sur la Topographie de Cette Capitale L'Hygiéne et les Moeurs de ses Habitants Habitants L'Islamisme et son Influence), 2 C., C. I, s. 211-213 [Galata], Paris: Bellizard, Barthés, Dufour et Lowell, 1836.

Derviches Fesant la Priere,
[Niyaz Eden Dervişler],
DE SAINT-SAUVEUR, Jacques Grasset (Ressam), LABROUSSE (Taş baskıcı),
1796, Madenî levhaya azot asidi ile hak ve elle renklandirme, 11,5 x 17 cm.

LA FERTÉ-MEUN Kontesi

Fransız kontes. 1816-1819 yılları arasında Fransa'nın İstanbul'daki konsolosluğunda ikamet etti.

[1816]- "Bugün, bir camide, fazlasıyla görülmeye lâyık bir temaşada hazır bulundum. Kadınlar için tayin olunmuş bir mahfile yerleştim, bugüne kadar duyduğum her şeyden daha ahenkli bir musikinin sedasıyla dönen dervişleri gördüm. Kur'an'ın bazı ayetlerinin okunması ibadetin başladığına alâmet etti, bu müddette dervişler camiin etrafında bir yürüyüş yaptılar ve önünden her geçtiklerinde *iman* [imam]ı selâmladılar. Başlangıcında ciddî ve halim olan bu tavaf, çok geçmeden daha canlı bir şahsiyet aldı; o zaman *moine* [keşiş; münzevi]lerin her biri bürünmüş oldukları, havayla şiştiğinde yuvarlak yapan, uzun fistanlar içinde kendilerini ortaya attılar. Bu görülmemiş merasim Fransa'da bizim kızlarımızın *fromage* [peynir] diye tesmiye olunan oyunlarını hatıra getirir.

Fromage veya Making Cheeses (Etek çevirme) oyunu.

Hiçbir şey bu dervişlerin tasavvur edilemez bir sür'atle döndükleri lâhzadan daha emsalsiz değildir. Eller önce göğüste kavuşturulmuş olarak rakslarına başladılar, sonra biri ve ardından diğeri yükseldi

ve nihayet, her ikisini de hatırı sayılır kifayette bir zaman boyunca yukarı çevirdiler. *Tournefort*'un tam bir tarifini verdiği bu safa veren ibadet icrası üç veya dört kere tekrarlanır. Bana mahfilin kapısını açan kadın *batchi* [bahşiş]imi kabul etmedi, ama şapkamdaki çiçeklerden birini istedi. Bir papatyayı çıkardım, zevkle kabul eder göründü."

[LA FERTÉ-MEUN], **Lettres sur le Bosphore** (Ou Relation d'un Voyage en Différentes Parties de L'Orient Pendant les Années 1816-1819), s. 164-165 [Galata], Paris: Domére, 1821.

T. R. JOLIFFE

Thomas Robert Joliffe. İngiliz belde lordu, şerif; rahip, kilise kâtibi, arkeolog. Platon'dan tercümeler yaptı. 1817'de Mısır'a seyahat etti. Diğer bazı eserleri: Letters from Palestine (1819), Narrative of an Excursion from Corfu to Smyrna (1827).

[1817]- "Müessis tarikatlardan Dervişler'in kutsiyetin mümtaz bir hissesine malik oldukları kabul edilir. Bu ehemmiyet, onların, öteki [tarikat]ların hoşlanmadığı imtiyazıyla elde edilmiştir. Onlar bazen kendilerine, şimdiye kadar olduğu gibi, şarap ve öteki sarhoşluk verici içkilere hudutsuz bir iptilâ ile nizamları suiistimal etme müsaadesi verirler. Bununla beraber, onların dinî usullerinden bazısı şevk ve samimiyetin çok fazla zuhuruyla ilân edilir. Şüphesiz ki tecessüs saikiyle onlara refakat edenlere sıklıkla bir bağlılık şuası naklolur. Bu başşehirde [Kahire] onların ahaliye açık başka yerlerini hiç ziyaret etmedim, fakat İstanbul'dayken, ayinin basitçe çark gibi dönüş hareketlerinden ibaret bulunduğu sekiz köşeli bir mabede kabul edilmiştim. İcra, kollarını göğüsleri üstüne kavuşturmuş eşhas tarafından başlatıldı. Her biri reislerine ihtiramla başlarını eğerek selâm verdiler. Eller tedricen başların üzerine yükseldi ve musiki çalmaya koyuldu; bütün iştirakçiler başta usulca, fakat hemen ardından neredeyse simalarını seçilmez kılan fevkalâde bir çabukluk istihsal ederek etraflarında dönmeye başladılar. Bu vaziyette, kollar yukarı doğru uzatılıp açılmaya başlandı, narin beller bir kuşağın tazyikindeydi, alttaki bol ve büklümlü kumaşlar dairevî hareketle şiştiler. Canlı kum saatleri bir araya gelmiş gibi gözüküyorlardı. Böylesi bir teşhir tesadüfî bir seyirciye en yüksek derecede bir hayal olarak tesir eder ve taş çatlasa, tapınma ifadesinin acayip bir tarzı gibi gözükebilir. Mamafih, su götürmez bir hakikattir ki, aralarında Yahudilerin de bulunduğu çoğu kadim milletler dinî ayinleriyle raksı birbirine karıştırma itiyadında olmuşlardır ve en büyük neşe ve zafer vesilelerinde onu kullanmışlardır. Belki cemiyetin en erken ve daha basit hâlinde, sevinmeye yol açan herhangi bir müstesna saik üzerine, musikinin yabanî ölçü ve ritimlerine bedenlerinin hareketlerini intibak ettirerek hissiyatını ifade etmek; medeniyetin daha terakki etmiş bir hâlinde, belâgatın âli suretler içinde fikirden lâfza dökülmesi veya şiirin tezyin edilmiş muntazamlığına göre beşeriyet için daha az tabiî mütalâa edilmezdi. Belki, ismini derhâl hatırıma getiremediğim, fakat müşahedelerini de kat'iyen kendime mal edemeyeceğim bir müellifin dediği gibi, "belki, terbiye görmemiş genç köylünün daima sıçrama ve velveleler, acemice hareketler ve şamata olarak ifade edilen kaba neşesi dâhi ve kibar zatlar tarafından, iki taraftan nizam ve usule tahvil olunmuştur ve bu surette raks ve şiir zuhur etmiştir."

Kur'an, emirlerinin çoğunda ziyadesiyle çok ince olmasına rağmen, farkında olduğum kadarıyla, yukarıda tarif edilmiş beyandaki kabullere benzer herhangi bir meyil veya bükülme emretmez. Menzilimin içindeki bir kitap olarak ve hâlâ ayağımdaki yaranın iltihabındaki artıştan mustarip bulunarak evde kapanıp kaldığımdan, Peygamber'in tatbik ettiği hususî akidelerindeki üslûbun bir tasavvurunu nakletmeye hizmet için, atide bu gibi hulâsalar yapmaya teşebbüs edeceğim."

JOLIFFE, T. R., **Letters from Egypt**, Yeni B., 2 C., C. II, s. 73-75 [Kahire, Galata], London: Partridge, Oakey and Co., 1854.

Edward Daniel CLARKE

(1769-1822). İngiliz din adamı, mineral bilimci, kimyacı, seyyah. Cambridge'deki Jesus College'ın ilim heyeti azası. Cambridge Felsefe Cemiyeti'nin kurucularından. 1792'de Almanya, İsviçre ve iki yıl kaldığı İtalya'yı dolaştı. 1799 Mayıs'ında yola çıktı; iki buçuk yıl içinde Avrupa, Rusya, Türkiye, Kıbrıs, Filistin, Mısır, Kırım ve Balkanları gezdi. 1808'de Cambridge'de mineraloji profesörü oldu.

DERVİŞLERİN RAKSI

"Tophane'deki bir camide dervişlerin raksı teşhir edildi. Üsküdar'daki bir diğerinde ise feryat eden din adamlarınınki vardı. Merasimler öylesine fevkalâdeydi ki onların hakikaten insanoğlu tarafından dindarlık nişaneleri olarak tatbik edildiğine inanmak için görülmeleri gerekir. Biz her ikisini de gördük, önce Tophane raksını seyir için nakledildik.

Camie girdiğimizde on iki ilâ on dört dervişin binanın kubbesinin altındaki korkulukla çevrilmiş küçük bir boşlukta, başlarında bir üstat olduğu hâlde dairevî şekilde yavaşça yürüdüklerini fark ettik. Birkaç seyirci parmaklığın dışına yerleştirilmişlerdi. Mutat olduğu üzere ayakkabılarımızı çıkartmamız emredilmişti; şenliğe katıldık. Girişin üzerindeki bir mahfile iki veya üç tef ve Türk borusu icracısı yerleştirilmişti. Hâlihazırda, dervişler kollarını göğüslerinin üstünde çapraz vaziyette bağlayarak ve ellerinin her biriyle omuzlarını kavrayarak sırtı duvara, yüzü camiin kapısına müteveccih bulunan üstatlarına hürmet göstermeye başladılar. Onu başlarıyla selâmlamayı bitirdikten sonra başta yavaşça, sonraları sür'atle dairevî şekilde dönmeye başladılar. Uzun elbiseleri dönme hareketiyle dışa doğru dalgalanıp uçuyordu. Bütün heyet, dönerken, tutamaçları yukarı gelmiş çok sayıda şemsiye gibi gözüküyorlardı. Rakslarına başladıkça elleri omuzlarından salıverildi ve tedricen başlarının üzerine yükseldi. Nihayetinde dönüşün sür'ati art-

Mevelevi Dervische,
[Mevlevî Dervişi],
MONNIER, Joseph Gabriel (Ressam),
16. -18. yy. arası,
Costumes et Vêtements au 16e-18e Siècle, Recueil de Costumes Turcs de l'Empire Ottoman,
The Bourg-en-Bresse Library.

Dance of Dervishes,
[Dervişlerin Raksı
-Galata Mevlevîhanesi-],
[TOWNSEND, Fyler,
A Cruise in the Bosphorus and
in the Marmora and Aegean Seas,
s. 94-95 arası, London:
Society for Promoting
Christian Knowledge, 1890].

tıkça hepsinin kollarını yanlara doğru uzattıkları, gözlerini kapattıkları, idraki mümkün olmayan bir sür'atle döndükleri görüldü. Sedaların refakat ettiği musiki onların neşesine hizmet ediyordu. Yeşil binişli, istikrarlı bir ihtiyar şahıs onların arasında sabit bir çehreyle yürüyordu, sanki merasimdeki en küçük bir beceriksizlik onun ömrünü nihayete erdirecekmişcesine ihtimamlı ve agâhdı. Teşhirde herkesin fark ettiği bir usule biz de dikkat ettik: Diğer ayak tabiî vaziyetini muhafaza ederken, vücudun her bir dönüşünde dönen ayaklarından sadece biriydi; bu ayağın parmakları olabildiğince içeriye kıvrılıyordu. Dervişlerin ihtiyarları vazifelerini ifa etmek üzere küçük bir zahmet veya gayret sarfederek meydana çıktılar, bedenleri şiddetli bir heyecana kapılmış bulunduğu hâlde, çehreleri rahat bir uykuda olduklarını vehmettiriyordu. Raksçıların genç olanları diğerlerine nazaran daha az sür'atli değillerdi, fakat hareketlerin işlekliği daha azdı. Bu fevkalâde talim on beş dakika müddetince devam etti; bu zaman zarfında, farz edilebilirdi ki, böylesi bir gayret ömrün kendisini tüketmeye kâfidir. Biteviye bir yöne dönen bu kadar şeyin manzarasıyla gözlerimiz acımaya başladı. Aniden raksın idarecileri tarafından verilen, seyircilerin fark etmediği bir işaret üzerine, dervişlerin hepsi bir makinenin tekerlekleri gibi aynı anda durdular. Daha fevkalâde olanı, hepsinin bir dairenin içinde, her zaman merkeze müteveccih yüzleriyle, kollarını göğüslerinde kavuşturarak ve omuzlarını evvelki gibi kavrayarak en nihaî intizamla, hep beraber başlarını eğip selâm vererek, neredeyse aynı anda oturmalarıydı. Onlara hayret nazarıyla baktık, içlerinden hiçbirinin en küçük derecede bile nefesi kesilmedi, hiçbiri hararetlenmedi yahut çehresinde hiçbir tahavvül husule gelmedi. Bundan sonra yürümeye başladılar, en başta korkuluk içindeki sahada biri diğerini takip ediyordu ve evvelki gibi üstadın önünden geçiyorlardı, hürmet arzları biter bitmez yeniden dönmeye başladılar. Bu ikinci teşhir evvelki kadar uzun sürdü ve benzer şekilde nihayete erdi. Sonra üçüncü kere dönmeye başladılar, raks uzadıkça musikinin sesi daha da yükseliyor ve canlanıyordu. Dervişlerin simalarında terleme bariz olmaya, aralarından bazılarının yayılıp açılmış elbiseleri sarkmaya başladı ve birinin elbisesinin diğerine çarpması gibi küçük kazalar meydana geldi. Bununla beraber, bu derecede bir sürtünme sebebiyle vücutlarından döşemeye büyük ter damlaları düşene kadar sebat ettiler. Ayaklarının döşemeye sürtünmesinden hâsıl olan gürültü seyirciler tarafından duyuluyordu. Bunun üzerine, duruş için üçüncü ve son işaret onlara verildi ve raks nihayete erdi.

Bu fevkalâde icra Türkler tarafından mucize kabilinden sayılır. Onların hukukunda raksın her türü yasaklanmıştır. Bu merasimde icra edilen gibi, huşu uyandıranları lağvetmeye bir teşebbüs ahalinin arasında bir isyanı tahrik edebilirdi."

CLARKE, Edward Daniel, **Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa**, 11 C., C. III, 4. B., s. 50-53 [Galata], London: T. Cadell and W. Davies Printing, [1769-1822] 1817.

Mevleviname_2b.indd 667

Galata Kulesi ve sağda Mevlevîhane,
19. yy., Gravür.

12.07.2015 15:27:35

Joseph von HAMMER

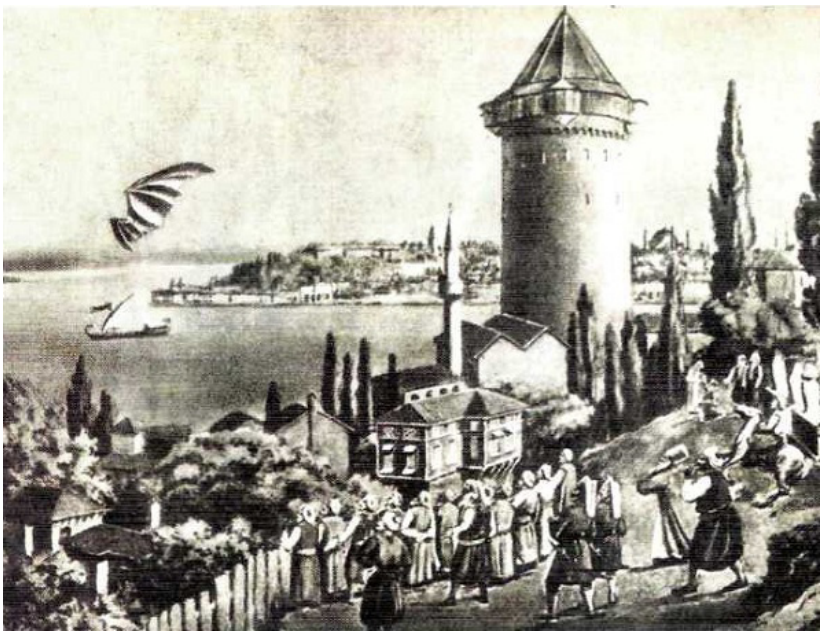
Josef Freiherr von Hammer-Purgstall. (1774-1856). Avusturyalı tarihçi, hariciyeci, şarkiyatçı. 1796'da hariciyenin hizmetine girdi. 1799'da Avusturya'nın İstanbul sefaretine tayin oldu. 1807'de Şark'tan döndü. Saraya müşavir oldu; kuruluşunu desteklediği Avusturya İlimler Akademisinde başkanlık yaptı. Türkçe, Arapça, Farsça, Latince, Yunanca, İtalyanca ve Fransızca biliyordu. 1835'den itibaren kendini tamamen tarih çalışmalarına verdi. 1959'da kurulan Avusturya Şarkiyat Cemiyeti onun adını taşır. Ölümünden 37 yıl evvel, mezar taşını İstanbul'daki ulema mezar taşları gibi tasarlayarak Arap harfleriyle imal ettirdi. Weidlinger mezarlığında yatmaktadır. Esas eseri 1827-1835 arasında yayınlanan Geschichte des Osmanischen Reiches'dır. Diğer bazı eserleri: Unfug und Betrug (1815), Constantinopolis und der Bosphorus (1822), Sur les Origines Russes (1825), Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinin tercümesi (1834), Geschichte der Osmanischen Dichkunst (1836), Geschichte der Goldenen Horde in Kiptschak (1840), Geschichte der Chane der Krim (1856), Literturgeschichte der Araber (bitmemiş, 1850-1856).

GALATA

"Hükûmet merkezinin haricinde bulunan Pera'nın mezarlığı küstah Rumlar ve gezinti yapan *Frank* [Avrupalı]larla kendini tefrik ettirir ve tam da kendine has bir şahsiyet elde etmiştir; ne karşıdaki Üsküdar'ın servi korusuna benzer, ne de diğer meskûn mezarlıklardan küçüktür. Bunlardan iki tane vardır: Küçük olan ve büyük olan. Küçük olan, Pera'nın arka tarafında, *Mewlewi* [Mevlevî]lerin *kloster* [manastır; tekke]sinin yerleşmiş bulunduğu mahallenin başındadır; büyük olan ise aynı yerin ta öteki ucundadır. Pera, bu ikisinin arasındaki tepenin zirvesinde, uzun bir bağırsak gibi uzanır ve birinci yarısı Mevlevîlerin tekkesinden *Galatasaray*'a, ikinci yarısı buradan büyük mezarlığa olan iki kısım arasında temas sağlar. Pera, yenice inşa edilmiş bulunan Tophane-i Şahane'nin methalidir. Yabancı sefaretlerin *saray*ları ilk ve en güzel kısımdadır, ikinci yarı sadece ehemmiyetsiz ve pis haneleri ihtiva eder.

[1829 tab'ındaki ifade şöyledir: "*Galatasaray* (elan bazı çocukların ilk tahsillerini görmeye hizmet eden bir imparatorluk sarayı)'la Pera iki yarıma taksim olur; *Mewlewi* [Mevlevî] *kloster* [tekke]sinden başlayıp aşağı doğru olanı, sefaret sarayları da burada bulunduğundan, daha büyük ve caziptir. Yukarı yarısı kirlidir ve ehemmiyetsiz haneler vardır. Mevlevîlerin tekkesinde meşhur Fransız mürted *Bonneval*'in mezarı bulunur. *Bonneval* başlangıçta Avusturya ordusunda generalken 1730'da Türklerin tarafına geçmiş, Muhammedî olmuş, aynı zamanda onun gelişiyle yeniden teşkil edilen Türk topçusunun başına getirilmişti. Bu tekkeden geçince *Dörtjol Agsi* [Dörtyol Ağzı]'na doğru solda Rus, sağda İsveç elçilik heyetinin sarayı vardır." HAMMER, Jos. v., *Constantinopolis und der Bosporus*, **Taschenbuch zur Verbreitung Geographischer Kenntnisse** (Eine Übersicht des Neuesten und Wissenswürdigsten im Gebiete der gesammten Länder und Völketkunde), Yayıncı: Johann Gottfried SOMMER, 7. Yıl, s. 128-129, Prag: J. G. Calve, 1829.]

Şimdi, Mevlevî tekkesinin yerleştiği uçtan yürüyüşümüze başlıyoruz ve diğer uçtaki büyük mezarlığa doğru sağlı sollu, en dikkate değer binaları ziyaret ederek geçiyoruz. Mevlevîlerin tekkesi (*Mewlewichane* [Mevlevîhane]), Avrupalılar için, civarda çift *reitz* [reis; şeyh]i bulunan bu tarikatın diğer tekkelerinin önünde gelir. *Eugen*'le araları bozulduktan sonra, onun ayak izlerini takip eden günümüzün dönmesi İskoç *Camel*'in vasfettiği gibi, Avusturya generali şapkasını Türk başlığıyla değiştiren ve İstanbul'da yeni kurulan Humbaracı kıt'alarının reisi olan Avrupa'lı maceraperest *Bonneval*'ın mezarı buradadır. Görünüşe bakılırsa onun burada defnedilmiş olması ne kendisi ne de son arzusunu yerine getirenlerin mes'ut bir tercihidir, biraz tesadüftür. Belki sadece, ölümünden sonra dahi kendine çekerek Avrupalıların İslâm'ın farkına varıp ihtida etmelerine vesile olsun diye Avrupalı mahallesinin mücavirliğinde defnedilmek istemiştir; hatta belki ölümünden sonra da Avrupalı mahallesinde bulunmayı tercih etttiğinden burada defnedilmeyi talep etmiştir veya *sofi* [sufî]lerin vakfolmalarında yaptıkları gibi, yüksek kıymetini idrak ederek, hayatı boyunca içinde olmaya ikrar verdiği Mevlevîlerin mesleğinden bilindiğindendir. Bu tekkede, bütün salı ve cumalar öğle vaktinde yapılan ibadet talimleri sadece bütün seyyahların alâkasını çekmekle kalmaz, aynı zamanda Pera'nın mutat mukimlerinin de sıklıkla meraklarını celp eder. Bu dinî raksların ve

Galata Kulesi ve
sağda Mevlevîhane.

flüt [ney] çalışların yüksek ve derin manasını hissedebilmiş tek bir tasvir vermeksizin, sadece belli bir mesafeden çok sık ve kâfi derecede tarifleri yapılmıştır. Onların *vals*i, ortada oturan *şeyh*in veya ney çalıcıların etrafında tek olarak ve kendi kendilerine yavaşça dönmeleridir. Bu suretle, dünya merkezi etrafındaki kürelerin ahenginin teşkil ettiği, yıldızların dairevî raksını temsil ederler. Bu manevî raks, sır ortağı bir delikanlının olup biten şeylerden bahseden eski mezar yazısındaki Semadirek sırlarından birinin aynısıdır; yazının manası şöyledir:

İki ayrı öbek hâlinde şüphesiz ölümlü canlar:
Yersiz yurtsuz, yeryüzünde oraya buraya gayesizce dolaşanlar ve ötekiler;
Gökte parlayan yıldızlarla halka kurup raksa başlayanlar.
Tanrı kılavuzum olduğundan işte bu benim katıldığım alaydır.

Semavî cisimleri tasvir eden bir Hint raks dairesi tasavvuruna göre, sahneye konulan bu, aynı manevî rakstır[1]. *Krişna* ve flüt çalıcısı *Rada*, Mevlevî *şeyh*i ve ney çalıcısı gibi otururlarken, onlar bir daire hâlinde raks ederler. Her ne kadar vaktiyle *Sir William Jones* ve onun âlim memleketlisi *General Malcolm* ve *Profesör Lumsden* muvafık olanı göstermişlerse de, *sufi*lerin parıltılı bir hikmeti ve emsalsiz bir mesleği olan bu raks, bugüne kadar dahi hususiyetiyle tam olarak pek az anlaşılmıştır. Ebedî ışığın içine aktığı veya ilâhîliğin onda kendini temsil ettirerek bilinir kıldığı dünya ve bütün mahlûklar sadece değişen şekiller ve son bulan hadiselerken; ışık, aşk ve Tanrı *sufi*ye tek bir şeydir ve yegâne mevcut, değişmez, ebedî cevherdir. *Sufi*lerin ulvî manevî şiirlerinin her yerinde ve mükemmelen her bir mısraı neyin refakati altında söylenen *Mesnevî*'de bu mesleğe çağırılır. Onlar bütünüyle ışık, aşk ve birlikle nefes alırlar; *sufi*ler ve onlara mensup olanların öğrettiği öz cevher budur. Bir kimse sadece kıt'alara tercüme edilmiş Farisî hitabet tarihiyle bile onun ulvîliğine kendi kendine hükmeder. Şöyle ki;

Işık

Şarkta ateşli gayretimizin ışığına tesadüf ettiğinde,
Ay bize hizmet eden bir saki olarak Süreyya'yı tutar.
İmanım tertemizdir inziva bahçemdeki,
Beni son mahkemenin nizamına uyandıran bir hayat.

1 *Moor*'un *Hindu Panteon*'u, s. 63'deki gravür levhaya bakınız. Orada, flüt çalan *Krişna* (*Murlidur* veya ahenk tanrısı diye isimlendirilen vasfı) haricinde, erkek ve kadın raksçıların halkaları dışında; altı Hint *Ritu* [takvim]'sunu veya mevsimleri temsil eden yarım davul, zil, flüt, gitar, borazan ve kös çalan altı kişi bulunur. Bu kadim Hint veya kadim Farisî yıldızlar raksı, Yunanlarda, aynı zamanda *Horen*'in raksı olan *Samothrace* [Semadirek] esrarı olarak ortaya çıkar. Bu, Farisîlerde telleri güneş şualarından gerilmiş lirle yıldızların dönme raksını ifade eden *Anachid* (Yunan'ların *Anaitis*'i)'dir ve kürelerin ahengini sevk ve idare eder.

Aşk

Ah aşk ve onun acısı!
Kalbimi yaktı.
Bütün diğerleri ona baş eğmiş olmalılar,
Tanrı'ya ve O'nun nişanelerine and olsun!

Tanrı

Dinle dilleri çözülmüş uttan
Aşk sedalarının bütün çeşitlerini

Gözü yaşlı, kuzeyden çağırır
Tanrı! Ey Tanrı! Ey Efendi ve Tanrı!

Basübadelmevt izdihamının merhameti
Semadaki yeryüzünde

Mevcudun karışması, âlemin mahvolması
O kendini bildirsin diye.

Birlik

Bir güzelliktir, bir dosttur, kelimedir,
Bir bedendir, candır, dosttur, kelimedir,

Bir kalptir, servettir, yanmadır bir;
Bir aşk ve inançtır, bir dosttur, kelimedir

Bir bilmektir, izahtır bir,
Bir kalp ve dildir, bir dosttur, kelimedir,

Bir aşk ve kederdir, derttir, şifadır bir;
Bir neşelenmedir, bir dosttur, kelimedir."

HAMMER, Joseph von, **Constantinopolis und der Bosporus (Örtlich und Geschichtlich Beschrieben)**, 2 C., C. II, s. 73-74 [Galata, Kasımpaşa], 119-125 [Galata], Pest: Hartlebens Verlag, 1822.

John FULLER

(1785-1853). İngiliz. Mısır ve Sudan seyahatinde Henry Foskett ve Nathaniel Pearce'la birlikteydi. Anglikan kilisesine karşı olan Hristiyanlardandı.

[1818 Ekim'i]- "Pera, *whirling dervishes* [hızla dönen dervişler] in teşhirlerine tahsis edilmiş; sık sık tarif edilmiş[1] bulunan, küçük ama nezih bir camie sahiptir."

1 Lady Mary Wortley Montague, Dr. Clarke, vs.ye bakınız.

FULLER, John, **Narrative of a Tour Through Some Parts of the Turkish Empire**, s. 80 [Galata], London: John Murray, 1830.

George RAPELJE

(1771-1835). Amerikan yazar, avukat. Muhtelif tarihlerde olmak üzere dört kıtaya seyahat etti.

15 Mart [1822], Cuma- "Sonra, yeniden Pera'ya döndük ve 'Muhammedî pazar' olan cumada bulunduğumuzdan Dervişlerin Camii'ne gittim. Burada girişten evvel çizmelerimizi çekip çıkarttıktan sonra içeri girmeme müsaade edildi. Merasim bir buçuk düzine adam ve bir oğlan tarafından icra edildi. Yalın ayaktılar ve fistan gibi bir şey ve uzun, geniş kolları olan, kül rengi bir kısa yelek ve en az yirmi parmak yüksekliğinde, yüksek bir şapka gibi gözüken, kül rengi, yüksek bir kenarsız şapka giyinmişlerdi. Yayılmış elleriyle bir daire içinde devrede devrede dönüyorlardı. O kadar hızlı dönüyorlardı ki,

Liturgical Dance of the Dervishes Mevlesinov, [Mevlevî Dervişlerin Ayin Kabilinden Raksları -Galata Mevlevîhanesi-], KORNEEVA, E. M. (Ressam), SKOTNIKOVA, E. O. (Hakkâk), 1809.

fistan, aşağı tarafında çok genişleyerek onların etrafında mükemmel bir daire çıkartmak suretiyle vücutlarından taşıp uçuyordu. Bir valsteki dansçıların attıklarının tamı tamına aynısı adım atıyor gözüküyorlardı. Aynı bir cambazhanedeki gibi korkulukla çevrilmiş bulunan benzer bir dairenin içinde, seyircilerse onun haricinde kaldılar. Binayı çepeçevre dolaşan ve dervişlerin raks musikisi için insan sesi ve hayli yumuşak bir flüt [ney] veya sesi boğulmuş bir *flageolet* [en yüksek sesli flüt] gibi çalgılardan meydana gelen mutribânın bulunduğu mahfil müstesna olmak üzere, herhangi bir oturacak yer bulunmuyordu. Binanın iç tarafı âlâ değildi, ama kalanlarla beraber bağdaş kurup oturduğum dış taraf hasır döşeliydi. Tavan ve duvarlar muhtelif renklerde, köşeli olarak ve çok hoş bir şekilde boyanmıştı. Bu dervişler her biri diğerinden farklı olan Muhammedî tarikatlardan, hususî bir çeşit münzevilerdir. Dinî merasimleri Amerika'daki *Shaking Quakers* [Sallanan Kardeşler] kadar tuhaftır, yalnız Amerikan *Shaking Quaker*'ları onlarla dinî raks etme ve şarkılar söyleme icrası haricinde, kendileriyle asla aynı yerde oturmayarak kadınları kabul ederler. Türkler asla hiçbir kadının kilise [mabet] lerine girmelerine müsaade etmezler; hoşlandıkları çok sayıda zevceleri olarak, onları ancak *harem*lerinde tutarlar; fakat alelâde kimseler dört zevceyle hudutlandırılmışlardır."

RAPELJE, George, **A Narrative of Excursions, Voyages and Travels** (Performed at Different Periods in America, Europe, Asia and Africa), s. 256-257 [Galata], New-York: West and Trow, 1834.

George Matthew JONES

(1785-1831). İngiliz deniz subayı, seyyah. 1802 yılında deniz kuvvetlerine girdi. Akdeniz ve Adriyatik'te muhtelif gemilerde vazife gördü, deniz çatışmalarında çok sayıda yara aldı. Cadiz'in savunmasında bulundu. 1817'de İrlanda kıyılarında vazife gördü. 1818'de, muhtelif memleketlerin denizcilik kaynaklarını tetkik etmek üzere Avrupa seyahatine çıktı. Kitabını yayınladıktan sonra felç geçirdi ve Malta'da öldü.

MEVLEVÎLER VEYA RAKS EDEN DERVİŞLER

28 Haziran 1823- "Namaz esnasında herhangi bir camiin içine asla kabul edilmememize rağmen, raks etme esrarları veya ayinlerinin icrası zarfında *Mevlevèh* [Mevlevî] veya *dancing dervises* [raks eden dervişler]in küçük ibadethanesine serbestçe girmemize müsaade edildi. Onların; pabuçlarımızı çıkarmak mecburiyetinde kalmadığımız ve çok fazla hürmetle oturduğumuz, bayağı bir kukla seyri veya cambaz, hokkabaz makulesinin teşhiri olduklarını haylice zannederdim.

Çok geçmeden onların kırkı girdiler, kendisine baştan sona en büyük hürmeti gösterdikleri bir *superior* [manastır başrahibi; şeyh]in refakatindeydiler. Namazdan sonra, eller haçvari omuzlarda; kemanlar, *flageolet*ler ve küçük davulların sedasına göre, çok ciddî adımlarla etrafı yürümeye başladılar. Mekke istikametindeki oyuğa geldiklerinde çok hakir baş eğdiler ve arkaya, şeyhe doğru geri çekildiler. Bu birkaç kere tekrarlandı, o zaman umumiyetle şeyhin elini öptüler, bundan sonra kollarını ufkî olarak yaydılar ve sanki (vals eder gibi odada devretmeleri haricinde) bir mil üstündeymiş gibi, bellerinin yukarısından sıkıca giyinmiş oldukları fistanları veya alt elbiselerinin şiştiği bir sür'atle dönüşe başladılar. Bu fevkalâde, dairevî hareket esnasında onların ekserisi

çok fazla sıkıntılı gözüktüler ve onların baş dönmesinden düşmelerini görmeyi bekledim; ama verilen bir işaret üzerine hemen durdular, etrafı yürüdüler ve evvelki gibi aynı itaati gösterdiler. Merasim sona erdiğinde, bu, bir saatin üç çeyreği müddetince birkaç kere tekrarlanmıştı ve hiçbir şey ödemeksizin veya neden görmeye müsaade edildiğimizin manasını kavrayabilmiş olarak çekildik."

JONES, George Matthew, **Travels in Norway, Sweden, Finland, Russia and Turkey**, 2 C., C. II, s. 485-486 [Galata], London: John Murray, 1827.

John CARNE

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 493

HIZLA DÖNEN DERVİŞLERİN
MERAKLI HİKÂYESİ

[1824, Ramazan bayramı]- "*Whirling dervishes* [hızla dönen dervişler]'in camii *Beiram* [bayram] yortusu müddetinde emsalsiz bir temsil hâsıl etti. Methalde pabuçlarımızı çıkartarak yere oturmuş bulunan Türk kalabalığının arasına karıştık. Binada muazzam derecede bir sadelik ve zarafet vardı. Ortada, içinde yirmi kadar dervişin bulunduğu büyük, değirmi bir meydan bir parmaklık tarafından ihata edilmişti. Yukarıda önü müzehhep kafes işinden, çalgıcılarla birlikte çok sayıda seyirciyi de içine alan bir mahfil vardı. İbadet -eğer öyle isimlendirilebilirse- mahfildeki bir dervişin Kur'an'dan bazı parçaları tilâvetiyle başladı. Dervişin sesi giderek daha da yükseldi ve aşağıdaki dervişler kollarını kavuşturmuş olarak bir daire etrafında yavaşça yürümeye başladılar. Nihayet, musiki neşeli bir nağme çalmaya başladı. Dervişlerden biri dairenin orta yerine ilerleyerek bir topaç gibi eğirilerek dönmeye başladı. Onların hepsi dış elbiselerinden tecrit oldular ve beyaz yelekleri içinde, başlarının üstündeki bir hatta açılmış kolları ve yumulmuş gözleriyle çevrilerek dönmeye giriştiler. Her biri birkaç dakikalık iki üç istirahat fasılasıyla bir saatten fazla devam ettirilen böylesi uzun bir müddette, bu gibi ardı arkası kesilmeyen bir harekete dayanmak hakikaten inanılmazdır. Küçük bir meydanda çok sayıda olmalarına ve yelekleri bir paraşüt gibi fırlayıp yayılmasına rağmen bir diğeriyle temasa gelmediler."

Balon paraşüt.

[CARNE, John], *Constantinople*, **The New Monthly Magazine and Literary Journal**, C. X, 1824, s. 145 [Galata], London: Henry Colburn. **Letters from the East**, 2 C., C. I, s. 27-28 [Galata], London: Henry Colburn, 1826.

R. R. MADDEN

Richard Robert Madden. (1798-1886). İrlandalı hekim, şair, yazar, tarihçi, hususi vazifeli sulh hakimi, seyyah. 1824-1827 arasında Yakın Doğu'da bulundu. 1833-1841 arası Jamaika, Küba ve Afrika'da köleliğe karşı mevzuatın yürürlüğünü gözetip denetledi.

15 Kasım 1824 [tarihli mektup]- "Dervişler İtalya'daki keşişlere tekabül ederler, tembel ve kirlidirler; bir perhiz hayatı yaşadıkları iddiasındadırlar, ama ben onların, büyük bir hasr-ı nefsle içki içtiklerini gördüm. Çok fazla haşiş yerler. Onların, müessislerinden dolayı *Mevelevi* [Mevlevî] denilen fırkası *whirling* [hızla dönen] dervişlerdir; ibadî amel maksadıyla devrede devrede bükülürler, o kadar çabukturlar ki ara sıra ölü gibi yere düşerler ve orada mestlik hâlinde gördükleri ilâhî görüntülerden müteessir olurlar ve *Don Quixotte* [Don Kişot]'un, gizli seyahatinden sonra tafsilatlandırması gibi, öylesine hayret verici tavsiflerle ihata eden kalabalığı ıslah ederler."

MADDEN, R. R., **Travels in Turkey, Egypt, Nubia and Palestine in 1824-27**, 2 C., C. I, 2. B., s. 62 [Galata], London: Whittaker, Treacher and Co., 1833.

Meçhul bir seyyah

1824 ve 1825'de seyahat etmiş Danimarka'lı bir seyyah.

GALATA'NIN RAKS EDEN DERVİŞLERİ (MEVLEVÎLER)

[1824-1825]- "Türk münzevi veya derviş tarikatlarından en mühimi, Galata'da dikkate şayan bir tekkeye sahip *Mewlewi* [Mevlevî]ler adı altında bilinenlerdir. *Halet Efendi*'nin ahbaplık ettiği evvelki genç sultanlar onun bu fırka veya tarikata dâhil olmasına müsaade ettiler, bu cihetle bu *kloster* [manastır; tekke] binaları ve ibadethane çokça düzeldi ve yenilendi.

…*Capellet* [küçük ibadethane] güzel, dairevî bir binadır. Orta yerinde billûrdan bir avize asılıdır ve bunun etrafında kandiller bulunur. Mabedi çevreleyen yükseltilmiş bir mahfilde her mertebeden seyirciler, sazende ve hanendeler için tanzim edilmiş oturma yerleri vardır. İbadethanenin ortasında pürüzsüz bir şekilde cilâlanmış ahşaptan ibadet kısmı bulunur ve bu kısım parmaklıkla ihata edilmiştir. İbadethaneye geldiğimdeki bu tespit ettiklerimin haricinde, ayakta dikilen veya yer örtülerinin üstünde oturan Türkler, Rumlar, Avrupalılar ve onların karıları ve çocuklarının dâhil olduğu bütün kalabalık, derviş canların dinî rakslarını seyretmek için doluşmuşlardı.

Dervişlerden; bazısı yeşil olmak üzere, beyaz, uzun esvaplar giyinmiş yirmi kadarı sükûnet içinde dikildiler. *Overhuved* [baş]ları veya *forstandet* [reis] (*sheik* [şeyh])leri kırmızı, ipek bir minder üstünde oturuyordu. Dervişler bir nevi *ceremoniemesteren* [teşrifatçı]nın yol gösterdiği yavaş bir alay yürüyüşüne başladılar ve şeyhlerinin önünden geçtiklerinde kendisini derin bir baş selâmıyla selâmladılar. Bu da bittiğinde, her biri bazı borular, bir nevi erganun ve bir dümbelekten ibaret musikiye uyarak, kendi durduğu noktanın etrafında, başlangıçta yavaşça, gittikçe sür'atlenerek hiç bırakmadan kendini döndürmeye başladı. Tedricen öyle sür'atlendiler ki *dandsende* [raksçılar]ın uzun esvapları onların etrafında sessizce havalanıp uçuşuyordu. Bu esnada mahfildeki koro bu tarikatın kurucusu olan müellif *Mevlevî* [Mevlânâ]'nın batınî dinî şiirlerini terennüm ediyordu. Dervişler, raksları boyunca, önce ellerini her biri diğer omzunu kavrayacak şekilde göğüslerine kavuşturdular, bundan sonra kollarını başlarının üzerine kaldırdılar ve sonra tekrar düşürdüler; nihayet, raksın sonuna kadar, ufkî olarak açılıp yayılmış kollarıyla, *gavur*ların onları neredeyse çekilmez bulacağı bir sür'atle döndüler. Teşrifatçı, onlardan herhangi birisine temas etmeksizin, raksçıların arasında yavaşça hareket etti. Takriben bir çeyrek saatlik bir müddetten sonra ve verilen bir işaret üzerine dervişler birdenbire raksı kestiler, sanki esrarengiz bir kuvvet onları tutmuş gibi bütün dervişler aynı lâhzada durdular. Ciddiyet içinde dikildiler ve devirlerinin ortasında hepsi oldukça zorlanmış bulunuyorlardı. Neredeyse hepsinin dayanamayarak zemine yığıldığı görülüyordu. Yürüyüş tekrar başladı, raksçılar iki kez daha yürüdüler ve merasimlerin yekûnu kabaca bir saat sürdü[1]. Çoğuna göre, bu mukaddes raksın dervişleri, Semadirek efsanelerindeki dairevî rakstan bir bakaya olabilecek şekilde, semavî hareketi ve kürelerin ahengini beyan ederler. Bunu tetkik etmeyi başkalarına bırakıyorum."

1 Keza, *Clarke* dervişlerin raksını tarif etmiştir. Ona göre hiçbir şey onların bunu böylesine uzun devam ettirmeleri kadar şaşırtıcı olamaz.

Yazarı bilinmeyen, *Skildringer og Reise-Optrin fra Tyrkiet og Constantinopel (Ubbrag af en Dansk Reisendes Dagbog i Karene 1824 og 1825)*, **Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst**, 1828, s. 419-421 [Galata], Kiöbenhavn: H. H. Thiele.

D.

Bir İngiliz kadın seyyah.

"İngiliz sefirinin ikamet ettiği hane diye adlandırılmakta olan Pera'daki İngiliz Sarayı'nın duvarlarından biraz uzak bir mesafede, bir parça rüzgârlı bir yaya yolunu seçerek, bazı alçak ve karanlık dar yollara yanaştık. *Reis* onlardan birine ilerledi ve birdenbire, bizi büyük, kubbe çatılı bir binanın merkezinde durduğu geniş bir bahçeye çıkartan, küçük bir kapı aralığından benimle beraber içeri girdi. Kapıda terliklerini çıkardı ve dudağı üstündeki parmağıyla, bana, aynısını yapmamı işaret etti. Müslüman zevcelerinin ziyaret ettikleri bir yerin eşiğine böyle hürmet etmelerinin mutat bir tatbik olduğunu işitmiştim, bu sebeple terliklerim onunkinin yanına bırakıldı. Girince kendimi orta yerindeki hatırı sayılır ebatta, parmaklıkla çevrilmiş bir meydanıyla sekiz köşeli şekilli, büyük bir çeşit divanhanede buldum. Yoldaşım beni küçük, alçak hududun içinde vaki olabileceklerin bütününün göz önünde bulunacağı şekilde, sırtım duvara doğru yerleştirdi. Karşıda, yukarıdaki bir mahfilde zarurî musikicilerin tam bir takımı oturuyordu. Görmeyi umduğum genç güzellikler için arzulu gözlerim, derhâl, içinde oturmuş kimseleri, fistanlar ve şallar içindeki şahısları kat'iyetle müşahede ettiğim meydana doğru atıldı. Lâkin sevimli ve şen kadın cinsinin pürüzsüz ve parlak yanağı veya ekseriyetle yaşmağından gözetleyen cilveli, geyik gibi gözü neredeydi? Orada bütün bunların hiçbirisi yoktu; sadece, sakallı ve ağırbaşlı çehreler görülebiliyordu. Bu, orada oturmuş olduklarını gördüğüm dervişlerin bir halkasıydı ve şakacı kılavuzumun beni getirdiği yer hakikaten bir baloydu, çünkü bunlar, *dancing dervishes* [raks eden dervişler] denilen tarikattandılar ve bugün o dinî ayin günlerinden biriydi. Hayal kırıklığına uğrasam da, dahası bir Muhammedî memlekette umulan herhangi diğer şeyleri idrak etmekte kendimi bir ahmak gibi hissetsem de dikkatimi, görebileceğim her şeyi müşahede etmeye çevirdim. Bu insanların elbiseleri koyu yeşildi, vücutlarını sıkıca sarmış kolları ve belden bırakılmış fistanıyla bir yelek tarzında teşkil edilmişti. Her ikisi de aynı renkten olmak üzere, etrafına bir şal sarınmış yüksek bir külâh her bir başın başlığıydı. Ama her biri henüz oturur hâlde kalırlarken, bu kıyafetin üzerine, Türklerin mutat, en kasvetli renginde; kolsuz, büyük bir haricî hırka giyiyorlardı. Hepsi gözlerini en dindarane bir şekilde yere eğmiş hâlde tutuyorlardı.

Danse Religieuse des Dervichs Mewlewis á Constantinople, [İstanbul'daki Mevlevî Dervişlerinin Dinî Raksları -Galata Mevlevîhanesi-], Fransız Okulu, 1811, Renkli hak, 46 x 61 cm., Bibliotheque des Arts Decoratifs, Paris.

Bu sessizlikte, ağırbaşlı heyeti hayretle seyrederken, musiki, mahfilden yavaşça teneffüs etmeye başladı. Hususî olarak teşkil edilmiş flüt [ney] takımından baş gösteren ve pestte, telli bir çalgının refakat ettiği nağmeler zarifti. Küçük bir davul vurduğunda, bu yumuşak ve kadınsı sedalar yarım saat devam etmiş bulunuyordu ve bütün dervişler takımı aniden başlarını yere eğerek selâmladılar. Sonra derhâl kalktılar ve meydanın etrafında birbirlerini takip ede-

Derviche Tourneur,
[Dönen Derviş],
Fransız Okulu, 19. yy.,
Sulu boya.

rek, musikinin ciddî veznine uyarak, yavaş ve ölçülü bir yürüyüşe başladılar. Tarikatın kurucusuna adanmış muayyen bir sütunun karşısına münavebe ile vardılar; her biri ona yaklaştıkça, hudut taşına çok derin bir hürmetle eğildiler; ondan sonra, bir ayak üstünde şimşek çakışı bir dönüşle döndüler ve hemen, bu suretle, anbean fasılalı, hüzünlü bir çeşit vals hareketine tekrar koyuldular. Manevra kat'iyetle gülünecek bir şey mahiyetindeydi, fakat müsekkinlikle birleşmiş ince sessizlik, çalgıların hakikaten ciddî bir şekilde teshir eden nağmeleri gülme arzumu durdurdu ve sonradan, onların hareketlerinin zarif intizamıyla meydana getirilen güzelliğe meftun bile oldum.

İnkişafın bu ilk usulünün üç devri yüründü ve üçüncünün sonunda, her derviş; muhterem, uzun sakallı bir şahsiyet olan *sheik* [şeyh] veya tarikatın *superior* [manastır başrahibi; mafevk]inin elini öptü, netice olarak o da onlara hayır dua ihsan etti. Bu yapıldı; soytarının değneği vurmuş gibi, bütün kardeşlik, hırkalarını attılar ve yeşil yelekleri ve eteklikli elbiseleri içinde zuhur ettiler. Sonra kollarını göğüslerine çaprazvari kavuşturarak, biri diğerinin ardından, muntazam sırayla, şaşırtıcı bir sür'atle dönmeye başladılar. Başladıkları noktayı asla terk etmiyor gözüküyorlardı; filvaki, bu esnada hepsi hemen fark edilmez bir şekilde, bütünün ahengini teşkil eden kolay bir hareket ve temkinli bir tavırla meydanı tavsif ettiler. Gözleri daima yere sabitlenmişti. Bir zaman sonra, ağırbaşlı nağmeler pek çabuk bir ölçüye değişti ve o zaman dervişlerin hepsi birdenbire kollarını sağa ve sola yayarak ve onları öylece tutarak, ama onları güçlükle görülebilen adamlara çeviren, daha doğrusu aynı sayıda, kocaman, muğlak topaçlar gibi gösteren bir dönüş yumuşaklığıyla dönme hareketlerine devam ettiler. Daha yavaş nağmeler birbirini tutmaz bir şekilde tekrarlarken, merasim bir diğer dinî gezinmeyle kapandı; bunun ardından, âbit icracıların tamamı sakin, ölçülü bir adımla ve mükemmel bir sükûnet içinde camii terk ettiler. Merasimin bir cami içinde olduğunu ve dervişlerin muhtelif tarikatlarından sadece onlara Hristiyanların da kabul edildiğini o zaman anladım."

D., *Scenes in the East*, **The Ladies' Monthly Museum**, C. XXI, Haziran 1825, s. 309-311 [Galata], London: Dean and Munday.

Arka sayfada solda: *Derviche Tourneur*, [-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Dönen Derviş],
SHAROPENKO, Grigoriy (Ressam), 1808-1826 arası, Kağıt üstüne sulu boya, 28.7 x 20.5 cm., [Kapağında Rusça 'Albüm' yazan; yine Rusça olarak, Grigoriy Sharopenko 'nun veliaht prens Aleksandr Aleksandrovich'e ithafta bulunduğu sayfayla beraber 85 çizim içeren, 1867 tarihli bir cilt içinde], New York Public Library, Stephen A. Schwarzman Building, Humanities and Social Sciences Library, George Argent Collection.

Arka sayfada sağda: *Cheh Mevlevy ou Supérieur d'un Ordre de Derviches*,
[Mevlevî Şeyhi veya Dervişler Tarikatının Başı -Muhtemelen Mahmud Ümîd Dede-],
SHAROPENKO, Grigoriy (Ressam), 1808-1826 arası, Kağıt üstüne sulu boya, 28.7 x 20.5 cm., [Kapağında Rusça 'Albüm' yazan; yine Rusça olarak, Grigoriy Sharopenko 'nun veliaht prens Aleksandr Aleksandrovich'e ithafta bulunduğu sayfayla beraber 85 çizim içeren, 1867 tarihli bir cilt içinde], New York Public Library, Stephen A. Schwarzman Building, Humanities and Social Sciences Library, George Argent Collection.

Mevleviname_2b.indd 676 12.07.2015 15:27:37

Chef Mevleviy, ou supérieur d'un ordre de Derviches

Mevleviname_2b.indd 677 12.07.2015 15:27:37

Charles DEVAL

(1806-1862). Fransız bir tercümanın oğlu olarak İstanbul'da doğdu. Göz hekimi. 1844'te Traité Chirurgie Oculaire adlı kitabıyla, göz cerrahisi uygulamasına yönelik bazı gelişmeleri Fransa'ya aktardı. Yirmi bin hasta üzerindeki tecrübelerini 1862'de Traité Théorique et Pratique kitabında yayınladı.

MÜNZEVİLER VEYA DERVİŞLER

[1825]- "Türkler kadar mutaassıp bir halkın katında, dinî yücelmelere açık melcelerin bulunmaması garip olurdu. Keza İstanbul'da çok sayıda *téké* [tekke] veya Türklerin *dervich* [derviş] dedikleri *moine* [keşiş; münzevi] cemiyetleri vardır. En dikkate şayanları *dervichs tourneurs* [dönen dervişler] ve *dervichs hurleurs* [feryat eden dervişler]dir.

Uzun zamandan bu yana bu cemiyetlerden birini ziyaret etmeyi arzu ediyordum. Fırsat hazır olunca onu şevkle kaptım. Böylece, dönen dervişlerin Pera ile Galata arasında kâin bulunan *couvent* [manastır; tekke]'sine gittim.

Ziyaretime münzevilerin hücrelerini kelâm ile başladım. Görülecek bir şey yoktur: Bunlar küçük, çirkin odalardır ve göreceğiniz bütün mefruşat elverir bir kerevet, bir iskemle ve bir testiydi.

Buradan adımlarımı münzevilerin salı ve cumaları mutat ibadet tatbikleriyle meşgul oldukları büyük odaya doğrulttum. Burası çok iyi tefriş edilmiş bir mahfille çevrilmiş; geniş, müdevver bir binadır.

Burada şahit olduğum sahne hiçbir şeyle kıyas edilemeyecek, maskaraca bir nümayişti. Münzevilerin gelmesinden hemen sonra musiki başladı. Bu vakte kadar, her ne kadar hudutsuz bir elem olsa da ciddiyetimi muhafaza etmiştim, şadlığım bastırdıkça daha şiddetli bir hâle geldi ve artık daha fazla tutamayarak büyük bir kahkaha koyverdim. Türklerin incinmiş bir hışımla beni kuşatmalarını nasıl nakledeceğimi bilemiyorum; bununla beraber, beni kapıya koymakla tehdit edip, benim ciddî ve ölçülü bir hava takındığımı görerek giderek yumuşadılar.

Mübarek orkestra Türklerin gözde çalgısı olan dört veya beş *mandolin*, birkaç tef ve çok tiz ve keskin sesli bir ahengi olan ve Müslüman kulaklara cezb edici gelen sekiz ilâ on *zourna* [zurna] veyahut yabanî düdükten müteşekkildi. *Tiyatro* [temsil] gibi, evvelâ açılış parçası çalındı; iki saat sürdü.

Sonra, *serenad* müddetince oturmuş vaziyette kalan sayıca otuz kırk dervişin hepsi beraber ayağa kalktılar ve gözleri Müslümanların bizim Kudüs'e gösterdiğimiz kadar çok hürmet ettikleri yer olan Mekke'ye doğru dikili olarak, ne olduğunu bilmediğim şeyler mırıldanarak derin bir tefekkürle secdeye vardılar. *Chef* [reis; şeyh]leri bir köşeye küçük bir halı üstüne oturmaya gitti; uzun maşlahlarını aşağıya yere koyup, büyük odanın etrafında birbiri ardınca dönerek işlemeye başladılar; musiki bu dinî *vals*e refakat ediyordu.

Bu *girouette* [fırdöndü] makulelerini görmek bile beni sersemletmek için yetişebilirdi. Lâkin odada büyük bir sessizlik hüküm sürüyordu.

Bir buçuk saatlik bir tatbikin sonunda bu zavallıların iki veya üçü ağır bir şekilde yere düştü, onların öldüklerini zannettim, sadece sersemlemişlerdi. Onları cebir ile sarstılar, fakat varlık işareti vermiyorlardı. Akıbet, hassaları için, onlara teneffüs ettirilen bazı tuzları kullanmak akıllarına geldi; onları kaldırdılar ve onlar da tedricen yeniden dönmeye başladılar. Bu esnada diğerleri, sırayla düşüyor, evvelkilere vaki olan aynı ameliye yenileniyordu.

Nihayet, dinî cemiyetin başı musikinin kesilmesi emrini verdi, hepsi

Galata Mevlevîhanesinin Girişi, 18. yy., Gravür.

itaat ettiler. Dervişler durdular, merasimin başındaki gibi Mekke cihetine döndüler, zatî kuvvetlerine tasarruf etmelerini hıfz eden Kadir-i Mutlak'a bir niyazda bulunuldu, her biri maşlahını tekrar aldı ve meclisin vakur başı celseyi kapattığını ilân etti.

Dinî tatbiklerinin bir suretini tarif ettiğim münzeviler baş dönmelerinde; kendilerini dünyadan koparmak ve eski zamanda *Pythie*'deki *Delphes*'de *Apollon*'un kalbine de ilham edilen ilâhîlikle temasa gelmek için, razılıkla ifa etmeleri lâzım gelen vazifelerini izhar ederler.

Dönen dervişler müessesesinin aslı *Muhammed* zamanına gider. Bu peygamber Müslümanlara *Kiaba* [Kâbe] veya Mekke mabedini bir ayakta sıçrayarak, birkaç defa dönmelerini söyler.

Müslümanların pabuçlarını bir mabedin hatta bir konağın kapısında bırakmaları ve eşiği sadece sahtiyan terliklerle geçmeleri âdetine göre girmeden evvel dervişlerin tekkesinin haricinde bıraktığım pabuçlarımı geri aldım."

DEVAL, Charles, **Deux Années a Constantinople et en Morée (1825-1826)**, s. 51-54 [Galata], London: R. G. Jones, 1828.

J. B. J. de CHANTAL

Jean-Baptiste-Joseph de Chantal. Jean-Baptiste-Joseph Champagnac'ın çalışmalarında kullandığı birkaç mahlasından biri. (1798-1858). Fransız yazar, sözlük editörü. Gençlik ve seyahat kitapları da yazdı.

MÜNZEVİLER VEYAHUT DERVİŞLER

Birkaç yılını İstanbul'da geçirmiş genç bir seyyah, Müslümanların bir nevi keşişleri olan meşhur dervişlere misafir oldu, merakı celp eden haberleri buraya yazıyoruz:

[Buradan itibaren, bizim de ilgili kısmının tercümesini verdiğimiz şu kitaptan alıntı yapılmıştır : DEVAL, Charles, **Deux Années à Constantinople et en Morée (1825-1826)**, s. 51-54, London: R. G. Jones, 1828.]

CHANTAL, J. B. J. de, **Beautés de L'Histoire des Voyages les Plus Fameux Autour du Monde**, 2 C., C. II, s. 180-183 [Galata], Paris: Fruger et Brunet, 1836.

B. DISRAELI

Benjamin Disraeli. (1804-1881). İngiliz edip, muhafazakâr siyasetçi, başbakan. 1826 yılından itibaren pek çok roman yayınladı.

[1826]- "Ve şimdi, *İstanbul*'da beş veya altı ay geçirmiş ve camilerinin içinden *dancing dervishes* [raks eden dervişler]e kadar onun bütün harikalarını görmüş olarak, ilerlemeye karar verdim. Böylece, soğuk bir Şubat sabahında Üsküdar'a geçtim ve başıboş dolaşan ayağım Asya toprağına bastı."

DISRAELI, B., **Contarini Fleming: A Psychological Romance**, Yeni B., s. 249 [Galata], London: David Bryce, 1853.

ALBERT-MONTÉMONT

Stephen Albert Montémont. (1788-1861). Hekim, şair, yazar, coğrafyacı, maliye bakanlığı büro şefi. Bonapartist olduğu için 1815'den itibaren on dört yıl İngiltere'de sürgün kaldı. Coğrafya Cemiyeti 1836'da, adını bir adaya verdi. Diğer bazı eserleri: Lettres sur l'Astronomie (1823), Histoire Universelle des Voyages (51 cilt).

[1826?]- *"Bayram* şenliği zarfında, İstanbul'daki 934 cami içinde en mühimi *derviches dansent* [raks eden dervişler]in döndüğüdür. İçerisi sade ve zariftir, orta yere dervişler yerleşirler. Merasim, Kur'an'dan bazı ayetlerle başlar. Muganni dervişin sesi yükseldikçe, dervişler göğüslerine kavuşturulmuş kollarıyla ilerlerler, musiki giderek canlanır. Raksçılar kapalı gözleri, yayılmış kollarıyla; ayak parmakları üstünde, daima artan bir sür'atle, beş dakikalık iki veya üç istirahat haricinde durmaksızın, bir saatten fazla bir süreyle, gömleklerini açarak dönerler. Hemen hemen bu dervişlerin tamamı hayli azgın densizlerdir. Hürmet edilen zahidane bir hayat sürdüklerinden onlara 'azizler' diye de tesmiye olunur."

ALBERT-MONTÉMONT, **Voyage dans les Cinq Parties du Monde ou l'on Décrit**, 6 C., C. II, 2. B., s. 200 [Galata], Paris: Selligue, 1828.

DE LA TOUR Kontu

Kont Dattili de la Tour. Sardinya'nın Cezayir'deki umumî konsolosluğu vazifesini gördü.

[1826 civarı]- "Pera'nın Türk kahvehaneleri arasında, adını Dervişler'in komşu tekkesinden alan *Tekhe* [Tekke] dikkate değerdir. Türk münzevileri olan *Dervishes-mewlewis* [Mevlevî dervişleri] Küçük Asya'da bir şehir olan *Cogna* [Konya]'daki ana tekkelerine tâbidirler. Güzel bir hanede mukimdirler ve beraberce yaşarlar. Bu hanenin içinde; bu münzevilerin kendi resmî ibadetlerine göre her salı ve cuma icra ettikleri raksta hazır bulunan seyirciler için çifte mahfiliyle dairevî bir mabet bulunur. Dervişler mabedin merkezindeki korkuluğun yakınında cemolurlar ve sağrıları üstüne yerleşirler. Bu vaziyetteyken, yarım saat müddetle, *niei* [ney] denilen bir Acem flütü tarafından refakat edilen bir ilâhî söylenir. Bundan sonra münzeviler *cheik* [şeyh] veya *superior* [manastır başpapazı; şeyh]lerini çok hürmetkârane selâmlarlar ve ilk işaretle *waltz* [vals] etmeye başlarlar ve bu raksı en hayret verici bir sür'atle yarım saat müddetle devam ettirirler. Bu öyle bir itiyat kudretidir ki asla sersemleşmezler. Dervişler nutuk vaaz ederler ve her salı sıkı bir oruç tutarlar. Fakirlik, iffet ve tevazu yemini ederler, ama ilk iki fazilette her zaman haşin değildirler. Mevlevî dervişlerinin kıyafeti çok sadedir; gümüşî keçeden, üstüvanî bir külâh; bir yelek, beyaz fistan ve ağartılmamış kumaştan bir maşlahtan ibarettir."

DE LA TOUR, Dattili, *Constantinople*, **Bowen's Boston News-Letter and City Record**, Haz.: Jerome V. C. Smith, C. II, Temmuz 1826-Ocak 1827, s. 172 [Galata], Boston: Abel Bowen.

Th. Renouard de BUSSIERRE

Marie-Théodore Renouard de Bussierre. (1802-1865). Fransız vikont, sefaret kâtibi, seyyah, etnolog. Diğer bazı eserleri: Histoire de la Ligue Formée Contre Charles le Téméraire (1846), Histoire de la Guerre des Paysans (1852), Histiore du Dévelepment du Protestanisme a Strasbourg et en Alsace (1859), L'Empire Mexicain (1863).

[1827]- "Bir buçukta, diğer meraklılarla beraber dervişlerin divanhanesine buyur edildim. Geniş bir mahfil tarafından ihata edilen sekiz köşeli bir oda gördüm. Mahfil, odanın merkezinden bir parmaklıkla ayrılmıştı. Bir kürsü küçük ahşap sütunlar üstünde duruyordu. Tavanda rengârenk kitabeler ve resimler vardı. Her taraf muhtelif renklerde küçük lâmbalarla süslenmişti. Benimle beraber aynı anda bir insan kalabalığı içtima yerine hücum etti. Mahfilin zeminini döşeyen son derece temiz yer örtülerinin üstüne kendimizi yerleştirdik. Çok geçmeden dervişler geldiler. Bir kısmı odanın ortasına çöktüler, diğerleri mahfile çıktılar. Yalın ayaktılar. Başlarına tepesinden yuvarlatılmış mahrutî, kurşunî, kunduz kürkü şapkalar; üstlerine ayak bileklerine kadar düşen uzun örtüler giyiyorlardı. Şapkasına sarılmış yeşil bir şişkinlikle vasıflanmış *président de l'assemblée* [meclis reisi] methalin karşısındaki yeri işgal ediyordu ve koyu kırmızıya boyanmış bir kürke oturmuştu. Her yeni gelen; derin bir eğilmeyle beraber salonun sütunlarına karşı yerleşti. Dervişler tamamlandığında *chef* [reis; şeyh]leri uzun bir duayı yeknesak bir sesle ezberden okudu. Bu esnada, muavinler heykeller gibi hareketsiz kaldılar. Duadan sonra, mahfilden gelen genizden, içe işleyen ve titrek bir ses son notalarını kuvvetle çekerek ve uzun zaman boyunca bunu devam ettirerek, bir nevi şükran ve neşe ilâhîsini terennüm etti. Münacatın bazı yerlerinde dervişler alınlarını yere vurdular. Çok geçmeden bu kederli ve yeknesak şarkı yerini hususî bir çalgı musikisine bıraktı. Musiki nahoş değildi, yumuşaklık ve ahenk hâkimdi, sesten mahrum ve yel esmesi gibi bir havayla çalınan çalgılardan geliyor gibiydi. Küçük bir dümbelek onun ölçüsünü meydana koyuyordu. Bu konser başlar başlamaz dervişler kalktılar; ciddiyetle, yavaş adımlarla odanın etrafını dönmeye koyuldular. Reislerinin oturmuş bulunduğu yere ve kapıdaki birine iki kez selâmlamada bulunuyorlardı. Bu yürüyüş on beş dakika sürdü. Sonra mahfildeki dervişler seslerini çalgıların sesine bitiştirdiler. Musiki daha sür'atli ve kuvvetli hâle geldi ve devamlı bir *crescendo*

Galata Mevlevîhanesi,
ÇALLI, İbrahim (Ressam), 1927.

[kreşendo; bir musiki parçasının sesinin giderek artması] meydana getirdi. Bu esnada, reis ve diğer ikisi haricinde, odadaki dervişler hırkalarını düşürdüler ve kalçaların üzerinde bağlı, bol kırmalı, ziyadesiyle geniş bir fistan ve uzun yenli, kısa bir cepkenden ibaret olan büsbütün beyaz bir kıyafet içinde ortaya çıktılar. Kollarını açtılar ve kendi kendilerine başlangıçta yavaşça ve azar azar inanılmaz bir sür'ate çıkarak dönmeye başladılar. Fistanları yayıldı ve onların etrafında bir çeşit çark teşkil etti. Sıkışık meydanda ziyadesiyle çok sayıda olmalarına rağmen, çok mahsus bir zarafetle döndüklerinden, bu talim zarfında birbirleriyle rast gelmediler. Bu ilerleme ve dönmeden meydana gelen çifte hareketi kâle almayarak bedenleri hemen hemen hareketsiz kaldı. Sanki haricî bir tahrike maruz kalmış bir makine gibiydiler. Başlarını dik tutuyorlardı, hatta biraz arkaya bile atmışlardı. Dervişlerin reisi ve dervişlerden diğer bir tanesi yerlerini terk etmediler, hırkalarını muhafaza ettiler ve yavaş adımlarla odada gezindiler. Zaman zaman musiki yüksek noktasına erişti, o zaman dönenler durdular ve ellerini göğüslerinde kavuşturarak diz çöktüler ve sonra tekrar harekete geçtiler.

Bu emsalsiz sahne hemen hemen iki saat müddetle sürdü ve *demi-voix* [yarım ses]le okunan dua ile sona erdi. Dervişlerin tefekkür tavrı, uzun sakalları ve hatta hareketlerinin zarafeti bu içtimaın ilk bakışta arz ettiği gülünç veçhesiydi.

Birine göre, onların maksatları yıldızların dönme hareketini taklitle, kendilerini Tanrı'ya daha yaklaştıran bir vecd hâline koymaktır. Bir diğerine göre, onlar ancak sadece bazı kalabalıkların zaafından istifade etmeye çalışan sahtekârlardır.

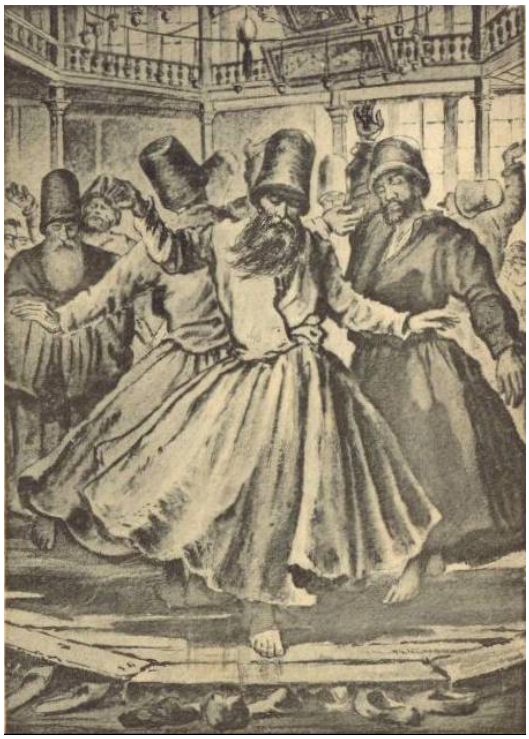
Mamafih muavinler arasında herhangi bir itibar nümayişi müşahede etmedim, bana sadece dikkat çeken ve oyalayan bir temaşa olarak gözüktüler."

BUSSIERRE, Th. Renouard de, **Lettres sur L'Orient Écrites Pendant les Années 1827 et 1828**, 2 C., C. I, s. 78-81 [Galata], Paris: Chez F. G. Levrault, 1829.

Charles Colville FRANKLAND

(1797-1876). İngiliz deniz subayı. 1810'da Kraliyet Deniz Kuvvetleri kolejine girdi. 1875'de amirallikten emekli oldu. Diğer bir eseri: Narrative of a Visit to the Courts of Russia and Sweden: In the Years 1830 and 1831 (1832).

24 Nisan 1827, [Salı]- "Bugün, *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]sini görmeye gittik ve onların mübarek dönme rakslarını seyrettik. Camiin dış avlusunda meşhur *Halet Efendi*'nin türbesi bulunur. Türbede elinde bir *quadrant* [kadran; yükseklik ölçme aleti]'la dikilen bir *imaum* [imam]a rast geldim, önünde küçük bir su havuzu vardı. Tercümanımız vasıtasıyla kendisine kadranla ne yaptığını sordum. Günün hangi saatinde olduğunu müşahede ettiği şeklinde cevapladı. Şimdi on buçuk sularıydı. Dervişlerin inkişaflarını seyretmek için takriben öğleden iki saat sonra geri gelmemiz söylendi. Bunu yaptık ve başlarımız üzerindeki kubbesiyle, temiz ve muntazam, sekiz köşeli, küçük bir binaya zorluk olmaksızın kabul edildik. Çizmelerimizi kapıda bıraktık ve bize temin edilmiş bulunan ter-

Les Derviches Tourneurs, *Constantinople*,
[Dönen Dervişler, İstanbul -Galata Mevlevîhanesi-],
20. yy.'ın ilk çeyreği, Preziosi'nin çizimini esas alan başka bir çizim, Siyah beyaz kartpostal, İstanbul: Etablissement Hurticole de Therapia.

liklerimizi giydik. Camiin içini neredeyse çepeçevre dolanan bir nevi dehlizin altına, hasırların üstüne bağdaş kurup oturduk. Şark tarafında Kur'an'ların konulduğu küçük bir kovuk vardı[1] ve kovuğun üzerinde altın harflerle bir kitabe mevcuttu. Bir yanından bir yanına kubbenin altında çok sayıda eski püskü görünüşlü, renk renk, Avrupa'da bizim umumî tenviratta kullandığımız gibi yağ dolu kandiller asılıydı. Mevkilerimizi çoktan kapmıştık. *Mévlévi* [Mevlevî] *sheik* [şeyh]i tarafından başı çekilen sayıca aşağı yukarı sekiz derviş büyük bir ağırbaşlılık ve sessiz adımlarla, yalın ayak olarak girdiler. Sayıca iki tane pek küçük çocuk vardı ve hepsi tarikatlarının tepesi kesik mahrut şeklindeki, yeşil, keçe serpuşuyla beraber, iyice yeşil cübbe, kahverengi elbise ve deri kuşak giyinmişlerdi. *Şeyh imam*, mukaddes Kur'an'ın önünde alnını yere koyarak secde etti. Onun bu yaptığı, onun hemen arkasında dizilmiş bulunan bütün dervişler tarafından takip edildi. Hepsi bir vakit niyazda kaldılar; sonrasında topukları üstüne oturarak, bazı bazı bir nevi aksülâmelde bulunarak, geçidin üzerindeki bir mahfilden gelen, bir takım pek yabanî fakat şahsına münhasır bir musikinin refakat ettiği *şeyh*in uzun bir hitabesini dinlediler.

Bu musiki bir nevi kaba bir boru tarafından meydana getiriliyor gözüküyordu; ona telli bir çalgı ve bir tef veya dümbelek tarafından refakat ediliyordu. Takriben yarım saat sonra bu kesildi ve *şeyh* oturur vaziyette kalırken, dervişler ayağa kalktılar. Camiin etrafında dizildiler; aşağı doğru eğik başları ve bağırları üstüne kavuşturulmuş elleriyle bir vakit kaldıktan sonra, *şeyh* tarafından verilen bir işaret üzerine, yayılmış kollarını sanki kendilerini tartıyormuş gibi zarafetle yukarı ve aşağı dalgalandırarak lâtif bir dönme hareketine koyuldular. Yerlerine sabitlenmiş hâlde kalmadılar, bilâkis camiin daire çevresini adeta mahrek yaptılar. Mahfildeki musiki onları kızıştırdıkça veya teskin ettikçe onlar da çabuklaştılar veya yatıştılar. *Şeyh* tarafından verilen bir işaret üzerine aniden durdular ve sonra evvelkinin aksine bir istikamete tekrar dönerek gitmeye başladılar. Elbiselerinin alabildiğine dışa açılmış şemsiyevari şekli, kollarının dalgalanan hareketi, dervişlerin sıcak basmış ve terleyen çehreleri, iki çocuğun bitkinliği ve aşikâr sersemlemişlikleri ve bütün takımın yüzme hareketi bende hemen hemen deniz tutmasının bütün nahoş tesirlerini hâsıl etti. Takriben bir saatin üç çeyreğinden sonra, henüz başım dönmemişken etrafta eğirilerek dönmeyi kestiler. Bir lâhzalık ikazla hepsi durdular, *Mevlevî şeyh*in önünde sık sık alınlarını yere koyarak secdeye vardılar. Tınlayan ama münasip bir sesle bir duayı ezberden okudular, bittiğinde hepsi kalktılar ve şeyh alayın başını çektiği hâlde, cami meydanının etrafını bir veya iki kere yürüdüler ve vardıkça, ayrılıp gittiler. Türkler bu temaşa tarafından çokça terbiye edilir gözükürler. Dehlizin üst tarafındaki kubbenin etrafının yarı mesafesini dolanan kafesli mahfillerde birçok kadın vardır. Buradayken hiçbir nezaketsizliğe tesadüf etmedik ve ayrılışımızda kapıda bekleyen bazı fakir Türk kadınlarına birkaç *para*yı hediyeten verdik."

1 Bu kovuğa hiçbir Kur'an konulmadığından, bu bir hatadır. Bu oyuk sadece Ulu Tanrı'nın görülmezliğini ifade etmeye ve ibadet eden eşhasın yüzünü Mekke'ye tevcih etmesine hizmet eder.

Sağdaki sayfada:
Les Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler -Galata Mevlevîhanesi-],
PREZIOSI, Amadeo (Ressam),
1850'ler, Sulu boya.

FRANKLAND, Charles Colville, **Travels to and from Constantinople in the Years 1827 and 1828** (or Personal Narrative of a Journey…), 2 C., C. I, s. 133-137 [Galata], London: Henry Colburn, 1829.

Mevleviname_2b.indd 683 12.07.2015 15:27:38

Whirling Dervishes in a Tekke,
[Bir Tekkede Hızla Dönen Dervişler -Galata Mevlevîhanesi-],
PREZIOSI, Amadeo (Ressam),
1845-1855 arası,
Kara kalem ve sulu boya,
26,2 x 18,4 cm.

Sağdaki sayfada:
Derviches Tourneurs, Stamboul,
[Dönen Dervişler, İstanbul -Galata Mevlevîhanesi-],
PREZIOSI Amadeo, (Ressam),
1857, Oyma, renkli baskı,
[PREZIOSI, Amadeo, Stamboul: Souvenirs d'Orient, Paris: Lemercier, 1858];
[PREZIOSI, Amadeo, Encyclopedie des Arts Decoratifs de l' Orient: Stamboul- Moeurs et Costumes, Paris: Canson, 1883];
Bibliothèque Nationale de France, Département des Estampes et de la Photographie.

A Whirling Dervish,
[-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Bir Dönen Derviş],
PREZIOSI, Amadeo (Ressam),
1857, Kara kalem ve sulu boya,
27 x 19,1 cm.

Mevleviname_2b.indd 684 12.07.2015 15:27:38

Constantinople and the Petit Champ des Morts from the Heights of Pera,
[İstanbul ve Küçük Mezarlık, Pera'nın Tepelerinden -Ortada, ayaküstü sohbet eden Mevlevî dervişi-],
ALLOM, Thomas (Ressam), COOKE, W. J. (Hakkâk), Çelik üstüne hak, Renkli baskı.

George JONES

(1800-1870). Amerikan denizci ve papaz. 1823'de Yale'den mezun olduktan iki yıl sonra, Brandywine fırkateyninde amiral kâtibi olarak denizcilik kariyerine başladı. Akdeniz seferindeyken, 1828'e kadar vazife göreceği Constitution fırkateynine nakloldu. Sonra Yale'e dönerek eğitici olarak çalıştı. 1830'da episkopal rahip olarak bir kilisenin idareciliğine tayin edildi. 1832'de yeniden denizcilik hizmetine girdi. Akdeniz'de bayrak dalgalandıran United States fırkateyninde gemi papazı oldu. Nakloldu Delaware gemisinde olarak Mısır, Filistin ve Lübnan'ı ziyaret etti. Amerika'ya döndüğünde, kuruluşunda bulunduğu deniz kuvvetleri akademisinde idareci ve okul papazı olarak vazife gördü. 1840-1845 arasında muhtelif gemilerde papazlık etti. 1850'lerde diplomatik vazifeyle Japonya'ya gitti. Japonya ve Ekvador'da, astronomik bir fenomen olan Zodyak ışıklarını gözledi ve notlar tuttu. Amerikan iç savaşı sırasında hastahanelerde gönüllü hastabakıcılık ve papazlık ifa etti. Diğer eserleri: Excursions to Cairo, Jerusalem, Damascus and Balbec (1836), Life-Scenes from the Four Gospels (1865), Life-Scenes from the Old Testament (1868).

Pera, 31 Ağustos 1827, [Cuma tarihli mektup; ziyaret tarihi 28 Ağustos 1827, Salı]-

"Kıymetli George,

Her seyyah, sizinle beraber olan seyyahların *Shaking Quakers* [Sallanan Kardeşler; bir Protestan tarikatı]'ın müesseselerini ziyaretlerine benzer tarzda, *Turning* [Dönen] ve *Howling* [Feryat Eden] dervişleri görmeye gider. Bu dönen dervişlerle Sallanan Kardeşler büyük benzerlik taşırlar. Feryat eden dervişler Üsküdar'da; diğerleri bizim borda evine yakın, haftada iki kez öğleden sonraları ikide icrada bulundukları Pera'daki camilerinde ikamet ederler. Ayın 28'inde, dönen dervişlerin teşhirlerine şahit olmak için bir araya geldik.

Müessese küçüktü, ama hoştu ve iyi tefriş edilmişti. Dervişlerin âlim ve âkil adamlar oldukları söyleniyordu. Onlara sıkça tesadüf ediyorduk ve onları beyaz keçeden, mahrutî başlıklarından tanıyorduk. Ağırbaşlı görünüşteydiler. Onların ibadetlerinin gösterişli icrası belki sadece, hayranlık ve saflıkla bakan bayağılara tesir etme niyetindedir. Bunun, onların ihvanı olan feryat eden dervişlerin de gayesi olduğuna şüphe yoktur. Pera'daki müessesenin daha evvel de tavsif ettiğim, gördüklerimin en şaşaalısı olan mermer bir çeşme binası vardır. Yokuş yukarı çıkarken sıklıkla durup pencerelerindeki perdahlanmış maşrapalarından yudumlarım. Onların bu mescitlerinin arkasında mermerden sekiz köşeli bir bina yer alır, üst tarafında kadınlar için kafesli bir kısımla, sazendeler için bir mahfili bulunur. Odayı baştan başa geçen dar bir kürsü veya sedirin aşağı tarafı; meşeyle kaplanmış ve iyice cilâlanmış, zeminden bir parmaklıkla ayrılmıştı. Sedirin ön kısmına kendimizi yerleştirdik, fakat hemen daha geriye geçmemiz emredildi. Ziyaretçiler pek çoktu ve tapınmanın erken safhasında, diğer camilerde yaptıkları gibi teşrikimesaide bulundular. Tapınma *chief dervish* [başderviş; şeyh] olan ihtiyar bir adam ve yardımcısı bir hizmetli tarafından zeminin ortasından idare edildi, üç çeyrek saat sürdü ve mahfilden söylenen şarkı ile nihayete erdi. Sayısı dokuz olan diğer dervişler inerek odanın etrafında yerlerini aldılar. Yüksek başlıklarıylaydılar, yerde sürüklenen bol elbiseleri, aşağısından kesif şekilde doldurulmuş gözüküyordu. Elbise; bir kuşakla göğüslerinin hemen altından bağlanmıştı, hepsinin üstlerinde bulunan geniş haricî elbiselerini bir yana bıraktılar, ayakları çıplaktı.

Terennüm şu anda kesildi ve biraz canlı bir musiki vurmaya başladı. Hepsi kollarını boylu boyunca göğüslerine kavuşturmuşlardı. Odanın etrafında yavaş bir yürüyüşle *superior* [manastır başpapazı; şeyh]i takip ediyorlardı. Yanına vardıklarında ve ondan uzaklaşacaklarında zemine yayılmış renkli bir koyun postuna ve aynı tarzda olmak üzere kapıya başlarını eğerek selâm veriyorlardı, şeyh yalnızca postu selâmlıyordu. Bu tarzda odayı üç kez devrettiler, sonra şeyh başıyla selâmlayıp postta durdu, onu geçtiler, tekrar başlarıyla selâmladılar ve dönmeye devam ettiler. Kalanları takip ettiler ve kısa bir zaman içinde dokuzu da zeminde dönüyordu. Kolları tedricen genişçe açıldı ve elbiseleri aşağı tarafından dışa doğru açılmaya başladı. Hareket sür'atliydi, ama çehreleri sakin ve mutedildi. Dönüş küçük bir gayretle oluyor gibi gözüküyordu, mamafih nihayetinde yüzlerinde terleme başladı ve mendil tatbik ettiler. Sol ayaklarının üstünde dönüyorlar, sağ ayaklarıyla hareket veriyorlardı. Böylece on beş dakika devam ettiler, musiki tarafından verilen bir işaret üzerine hepsi aniden durdular; kolları kavuşturulmuş, yüzleri yere eğikti. Bu altı dakika sürdü, dördü çekildiler ve kalanları evvelki gibi şeyhlerinin önünden geçerek yeni bir dönüşe başladılar. Musiki şimdi daha neşeliydi

ve dönenler daha sür'atliydi. Bu, diğer bir istirahat müddetine kadar on dakika sürdü. Aynı uzunlukta üçüncü bir dönüş takip etti, ardından bir istirahat daha geldi. Ve şimdi musiki had safhada sür'atlendirildi, evvelkilere nazaran çok daha sür'atli dördüncü bir dönüş başladı. Bariz şekilde takati kesiciydi, yüzlerinden ter boşanıyordu. Bu yirmi dakika sürdü, işaret verildiğinde hepsi aniden durdular, yüzleri yere eğikti ve birbirlerine secde ettiler. Hizmetliler binişlerini her birinin sırtına koydular. *Principal* [amir]in kısa bir duasından sonra bu emsalsiz ayin nihayete erdi. Ayin müddetince, üstünde tarikatın kisvesi bulunmayan bir zat onların etrafında gezindi, hareketlerini dikkatle murakabe etti. Amir, alt kısmının etrafına yeşil bir atkı sarılmış başlığı haricinde diğerlerine benzeyen kıyafetiyle, huşu uyandıran görünüşte bir zattı."

[JONES, George], By a Civilian, **Sketches of Naval Life** (with Notices of Men, Manners and Scenery on the Shores of the Mediterranean in a Series of Letters from the Brandywine and Constitution Frigates), 2 C., C. II, s. 130-133 [Galata], New Haven: Hezekiah Howe, 1829.

James WEBSTER

(1802-1828). İskoç hukukçu, seyyah. Bir papazın oğluydu. Hukuk tahsili gördükten sonra Avrupa'nın belli başlı ülkelerini dolaştı. Kitabındaki oyma baskıların çizimleri yapan William Newnham'la beraber Kırım, Türkiye ve Mısır'a seyahat etti. Son durağında, ayağını bir taşın kesmesinden mütevellit ateşlenerek öldü ve Eski Kahire'deki Rum mezarlığına defnedildi.

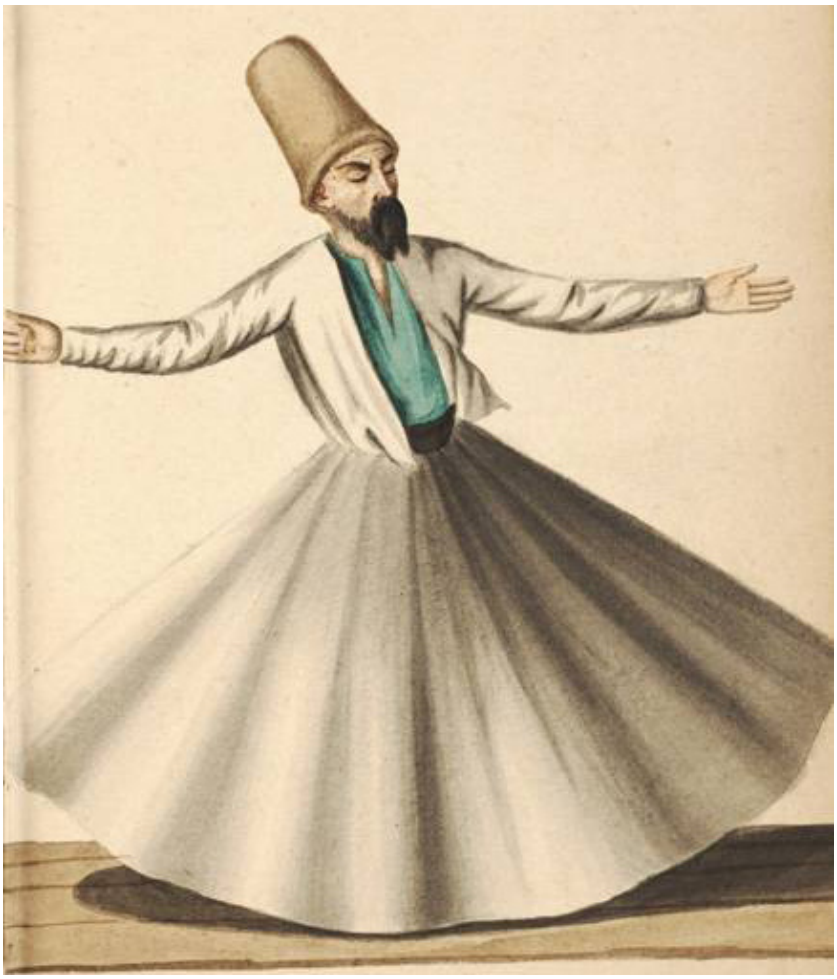
DERVİŞLERİN RAKSI

[20 Kasım 1827, Salı]- "Hanın yakınında icra edilen 'Dervişlerin Raksı'na gittik. Merasim haftada iki gün, salı ve cumaları vuku bulur; son zikredilen gün, bir bayram olarak, Hristiyanların pazarına tekabül eder. Tapınma yerinin sağına doğru, çıkıntılı bir çatının altında, sekiz köşeli şekilli, yüksekçe yapılmış mermer bir şadırvan vardır. Burada ahali mabede girmeden evvel abdest alırlar. Bu girişin ön tarafında ve taş döşeli avlunun sonunda, çok geniş bir sekiz köşe[li yapı] vardır. Aşağı yukarı yetmiş adım kutrundadır. Takriben bir ayak yükseltilmiş, sekiz ilâ on ayak eninde, parmaklıkla çevrilmiş ve hasırla kaplanmış bir sahanlık tarafından ihata edilmiş içerisi ziyadesiyle süslenmiştir. Aynı genişlikte iki mahfil vardır ve fırdolayı etrafı dolaşan sütunlar dizisi tarafından taşınırlar. Merkezdeki meydan dervişlere serbest bırakılmıştır. Muhtelif kısımlarda yazılar bulunur, sol tarafta Tevrat levhaları gibi büyük bir levha asılıdır ve her tarafta çokça nakış ve boyamalar vardır. Kapıda, biz yaklaşırken el talimi tekrarıyla kendilerini oyalayan silâhlı iki asker vardı. Kapının karşısında, merkezi kısmın diğer tarafında dervişlerin *chief* [reis; şeyh]leri için bir mahal bulunur. Binanın her tarafında kandiller asılıdır ve merkezi; kesme camdan büyük bir avize tezyin eder.

Girdiklerinde dervişlerin külliyetli miktarı kendilerini parmaklığın etrafına yerleştirdiler ve diğerleri mahfile çıktılar. Diğer üç dervişle beraber reis yeşil giyinmişti, kalanları çikolata renginde fistanlar giymişlerdi. Hepsinin yukarıya doğru gittikçe incelen ve kahverengimsi bir renkte, yüksek şapkaları vardı. Reis dervişin şapkası bir sarık hâlinde etrafına sarılmış, yeşil bir atkıyla tefrik olunuyordu. Dervişlerin ekserisi yalın ayaklıydı, birkaçı sarı çizmeler giymişlerdi. Mutat dualar, secdeler, diz çökmeler, vesaireyle merasime başladılar; bundan sonra yukarıdaki bir koro tarafından terennüm edilen bir nağmeye uyarak, hepsi birdenbire ve aynı zamanda olarak düşüp yeri öptüler. Sonra bir flüt [ney], bir davul ve az evvel zikredilen korodan müteşekkil musiki '*Allah il Allah*' (Tanrı Tanrı'dır)'a başladı. Bunun ardından reis kalktı ve oturmuş bulunduğu noktaya, Şarka doğru bakan *Kiaba* [Kâbe] semtine baş eğdi ve bütün dervişler bir hat teşkil ederek meydanın etrafında onu takip ettiler, her biri boş makamın önünden geçtikçe baş eğiyordu. Bu devir aynı tarzda, üç kere icra edildi ve sonra raks diye isimlendirilen başladı; bu raksın ihtiva ettiği şundan başka bir şey değildi: Reis kendi

Derviche Tourneur,
[Dönen Derviş],
Fransız Okulu, 18. yy., Kağıt üstüne zamklı sulu boya, 28.5 x 22. 5 cm.

Dancing Dervich, Constantinople, 1842, [Raks Eden Derviş, İstanbul, 1842], SHAW, Henry (Ressam), [SHAW, Henry, Journals, 5 C., C. II (Journal: Smyrna, Constantinople, Asia Minor), Yazma, The Missouri Botanical Garden Archives].

mevkiini alır ve kalanlar yavaşça etrafı yürürler, her biri önünden geçtikçe onun elini öper ve sonra hızlı bir dönüşe başlar. Boylu boyunca yayılmış kollarıyla her derviş dönmenin hızıyla, dışarıya doğru yayılan, çok geniş bir tür eteklik giyer ve bu eteklik bir mahrut teşkil ederek, bir makine parçası gibi dairevî bir şekilde hareket hâlinde olur. Şimdi, hepsinin aynı zamanda hem fırıl fırıl dönen, hem de ileriye doğru hareket eden bir çifte maharet icra ederek döndükleri görülür. Bu tarzda, devretmeyi tamamladıklarında musiki diner ve dervişler tedricen dururlar, etekleri aşağı dökülür ve ellerini göğüsleri üstüne çaprazlanmış koyarlar. Hemen sonra, evvelki gibi yeniden başlarlar ve aynı merasimi üç kere icra ettikten sonra, kendilerini bir hatta dizip reise doğru yavaşça yürüyüşe geçene kadar, öylece devam ederler. Her biri baş eğer ve onun elini öper, sonra yeni bir hat teşkil ederler; o vakit her biri *superior* [manastır başrahibi; şeyh] tarafından selâmlandıktan sonra hattaki herkesi selâmlar ve öper; bu suretle vazife sona erer. Raksçıların sayısı takriben bir düzineydi."

WEBSTER, James, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt** (Performed during the Years 1825-1828 …), 2 C., C. I, s. 135-138 [Galata], London: Henry Colburn and Richard Bentley, 1830.

Meçhul bir seyyah

İSTANBUL'UN RAKS EDEN VE FERYAT EDEN DERVİŞLERİ

Musikinin hafifmeşrep acayiplikleri; fena ve temkinsiz,
Cenab-ı Hakk'a ruh raksı et, iki yana sallanarak.
POPE

"Şarkın dervişleri pek fazla hürmet görmezler, daha az muhteremdirler ve Avrupa'nın keşişlerine nazaran, daha umumiyetle, onlara müsamaha edilir. Bir kilise-devlet dininde [din devletinde], böyle bir farmasonluğun mevcudiyetinin tehlikeli olduğu düşünülebilir. Aslî günah bizatihi dinin kendisinde olmasına rağmen, onun icap ettirdiği tehlikelere karşı, ihtiyat için bir zemin bulunduğunu teslim etmem lâzım gelir. Bununla beraber, işlerin başka türlü idare edildiği, ahalinin daha dindar olduğu veya devlet adamlarının böyle aykırı bir çarkı işletmekte en

Grimaldi'nin bir tablosu.

iyi oldukları ve hiç kimsenin, hakikatte arzu ettiğinden daha fazla din tedarik etmeye zorlanmadığı Türkiye'de bu gibi vesveselerle meşgul olunmaz. Onların *monk* [keşiş; münzevi]leri, aylakların eğlence ve avunması için, çoğu diğer siyanet edilmişler gibi siyanet edilirler. Diğer *theatrical* [temsilî] icracıların yokluğunda ruhlarını zinde tutan ve memleketin kâmilen atıl, kara sevdalı mizacının önünü alan bir çeşit *corps dramatique* [tiyatro topluluğu] olarak onlara sahip çıkarlar. Bu hususta ne daha iyi bir seçim yapılabilmiştir, ne de herhangi bir şey bu mutaassıpların tapınma maskaralıklarından daha *Grimaldesque* [İtalyan eklektik ressam *Giovanni Francesco Grimaldi* (1606-1680) ve halkasındaki ressamların hafif dokunuşlarla ve aşırı yeşil kullanarak gerçek veya hayalî manzaraları resmettikleri akım] olabilir. Bunun gibi bir temsile gülmesini katmaya razı gelmeyen bir kimsenin, hakikaten *ultrà-Osmanlı* [hadden ziyade Osmanlı] olması lâzım gelir. Bu tatbikatın ifade ettiği ahlâkî tenzil ve onların yanında bulunmakla beklenen ıstırap çektirici hisse gelince, benim için bir cevabı olmalı: İlk sırada geleni, Türkler Türktür ve kâfirdirler ve en fazla alçalmışı en iyisidir. Sonraki ise, *Jumper*'lar [Sıçrayanlar; Cennet'e sıçramaktan kinaye ile, Galler'deki dinî bir topluluk] ve *Ranter*'ların [Tantanayla Hitap Edenler; İngiltere'deki bir müfrit Quaker topluluğu] memleketinden yakın zamanlarda gelmiş bir adam hep beraber olurken o kadar aşırı ince olmaz. Fikrimce, yegâne idrak edilebilir az veya çok fark -sıçrama ve tantanayla hitap etme ile raks etme ve feryat etme tamamen aynıdırlar-; raksın raks için ve feryadın feryat için olduğudur. Türkler Hristiyanlardan hem çok daha iyi raks ederler, hem de feryat ederler.

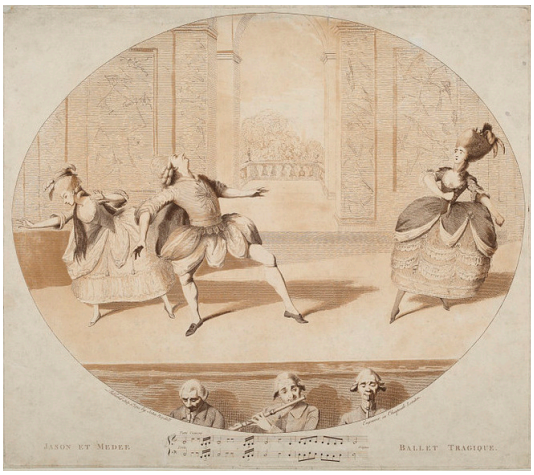

Jumper'lar.

İlâve edeyim, bu iki müessese İstanbul'un *Dancing* [Raks Eden] ve *Howling* [Feryat Eden] Dervişler'ine nazaran, bu yolda, haklı olarak, en büyük şöhrete sahip değildirler. Onlar kelimenin en bâtinî anlamında, şehrin en yeni ışıklarıdır. Bu ikisinden *Dancing Monastery* [Raks Eden Tekke], münevverlerin, en yüksek derecede muteberleridir. Açık bir şekilde ruhsat verilmese de, o sarih sebeple, bütün iktidarlar tarafından, hafi şekilde; çok ya da az, daha bir gayretle himaye edilirler. Saray ve *Ulema*; zevk ve dinin hoş bir kararına sahiptirler ve hem yüksek rütbeli devlet memuru, hem de *archbishop* [başpiskopos] olan *Mufti* [Müftü] bir flüt [ney] veya bir ayak üstünde dönüş yapma suretine girmeyen herhangi bir ibadete tahammülde âciz olarak, bu gibi narin ve nazik bir metanete sahip bir zattır. *Canterbury* başpiskoposunda veya merhum *Lord Eldon*'da *Quietism* [gönül ve fikir rahatlığı]'in böyle müşkülpesent bir meşrebini görmekten hoşlanıp hoşlanmayacağımızı bilmiyorum. Buna rağmen, *Chester* piskoposunun hava değişimiyle düzelebilecek atılgan ve çabuk öfkelenen tabiatını zikretmem lâzım gelir. Fakat bütün bu şeylerde insanlara milletlere nazaran daha az bakmak icap eder ve Türkiye'de, bu hususların zarifçe idraki İngiltere'ye göre daha fazladır. Siyasette, tabiatüstü olanın takdirkârları kendilerini dinî bir *uvertür*ün vecdlerine *corps perdu* [görülmeyen bedenle] fırlatır ve *vals* ve *kadril*le mukavemet olmaksızın dönerek cennetteki kendilerine hayran *houri* [huri]lerin kollarına bırakırlar. Hakikaten, her şey mütalâa edildiğinde, onların nizamlarındaki *imamum* [imam] ve *sheikh* [şeyh]lerin asık yüzlü ciddiyetlerinin ıslah ve terbiye edici bir ikame olduğunu düşünürüm. Eğer, en son icatlar arasından, müminin dikenli yollarını düzleş-

Ranter'lar.

Gaetan Vestris.

tirmek için bir kestirme seçmeye mecbur bırakılsaydım-bildiğim herhangi bir muallimdense, İstanbul'daki dindar *Vestris* [Paris Operası'nın yıldız dansçıları, Gaetan Vestris (1729-1808) ve oğlu Auguste]'lerden birinden dersler almayı daha tasarruflu bulurdum.

Feryat Eden Dervişler, *effendi* [efendi]lerin kibar bir adam gibi tapınmaları için hayli kaba bir muharriktirler ve bütün bedhah kelleler içinde bu en dindar, revaçta azizler buraya az uğrarlar. Buna mukabil onlar halkın perestiş ettikleridir ve bir vaizin vazife için, erkek çocuklar arasından tertip ettiği bu gür sesler ve *Herkül* gibi kuvvetli omuzların en açıkça yazılmış bir ihtira beratı olduğunu fikredenlerin tamamı tarafından takip edilirler. Onlar ne boru ne de sahra dinleyicilerileridir ve lâkin takipçilerdir, hanede yiyiciler ve içicilerdir ve bunun haricinde oruç tutanlardır; onların hayırseverliği hakikaten *Evangelical* [ihtida ettirici]'dir. Diğerlerini tebdille mes'utturlar, kendilerini tebdil etme endişesi ve fikriyle de o kadar alâkalıdırlar. Bir kelimeyle; vaaz veya ders vermiyorlarsa feryat ederler; *Khoran* [Kur'an]'dan bir feryadın ikna edici teshirine tastamam hassas olup da, münasip zaman ve yerde bir muhsinden en az istekte bulunan kimse ne günahkârdır. Tahmin edilebileceği gibi, bütün biraderlerinden ve hassaten zahiren ve içerdeki insanın bütün metanet ve kuvvetine muhtaç oldukları bir mücadelede kendilerine kadınlar gibi muamele ettikleri en yakın akrabaları ve rakipleri olan raksçılardan nefret ederler. Öte taraftan Raksçılar, yine daha büyük bir aklıselimle, Feryat Edenler'i; kazanmaya çalışmış olmaları ve yalvarışlarıyla bir razılık içine çekmemeleri lâzım gelen Tanrı'nın merhametine edepsiz ve küstah bir şekilde hak iddia edenler olarak mütalâa ederler. Raksçılar inancın aristokratları, Feryat Edenler demokratlarıdır. Her nerede demokratlar varsa orada aristokratlar olmalıdır ve maalesef aristokratların bulunduğu yerde demokratların olması mes'ut bir şeydir; hakikatte pederşahî olan hükûmet, yiyeceği tedarik edilmiş ve tahdit edilmeksizin hoşnut edilmiş bulunan bütün çocuklarının çeşnilerine müsaade eder. Bu her iki fırka bir diğerine bir hususta hakikaten müşabihtir: Her biri kendilerinin yegâne doğru ve rakiplerinin yegâne yanlış olduklarını düşünürler. İyi huylu âlem her ikisine de inanır ve onların ne doğru ne de yanlış olduklarını düşünür. Bununla beraber, manevî insan için bu ehemmiyetsiz bir teferruattır ve her ikisi de dünyanın sadece raks ederek veya feryat ederek kurtulacağı ve raksçılar ve feryat edenler müstesna, vuku bulduğunda, yekpare dünyayı, hiç kimsenin yukarıdan göremeyeceği o günün yakın olduğu kehanetinde bulunarak, başladıkları gibi devam ederler. Hakikaten bu hidayete ermenin kat'î müddetinin sabit olmadığı doğrudur, bu müddetin lüzumsuz olmaması da icap eder. İman etmesi ümit edilen ve iman eden insanların bulunması tamamen kâfi değildir. Bu arada *Dervish Bashi* [dervişbaşı; şeyh]'ler ve tekkenin rütbelileri halkın inandığının ve beklediğinin üzerinde, iyi tahsisat alırlar ve iyi yaşarlar.

Auguste Vestris.

Nazariyatta bile ne Raksçılar, ne de Feryat Edenler'e, alelâde bir merak bile hissetmediğimi ikrar etmeme rağmen, ilâhiyata ait zihnî idmanların safi bir heveslisi olarak, *ortodoksi* [akidenin doğruluğu]'ye en iyi serlevhalar olan bu ikisini tahkik ettim. Kilise Kitabı [İngiliz Kilisesi'nin ayinlerde kullandığı dua kitabı] Türkiye'de

en çok istenendir; *Doctor Southey*'inkinin *Ulema* içinde bolluğu olsa da, yine de bu membaın esasına inmek samimiyeti gibidir ve *Ulema*, onun hakkında çok fazla ihtimamlı -şayet gösteriyorlarsa- veya onu biliyor görünmeyen bizim piskoposlarımızdan farklı olarak, onu küçümser. Burada ve orada; hangi fırkanın münakaşalı hasımlarının oklarına istihfafla gülebileceği hakkında çok farklı, inkâr edilemez deliller ve en tesirli neticeler topladım; teshir edici bu tam zırh takımını, istekli ve onun kıymetini anlamaya lâyık olan ilk Muhammedî'ye devretmeye hazırım. Bu teçhizatı ikmal etmek ve diğer ilâhiyatçılardan farklı olarak, tarif ettiğimi gördüğümü ispat etmek maksadıyla, tafsilatını vermek üzere bulunduğum iki kısa yolculuk yaptım.

Muayyen bir günde, her iki *convent* [erkek manastırı; tekke] veya *dervishery* [dervişhane]de de büyük bir bayram kutlanacağı malûmatını aldığımda, *Terapia* [Tarabya]'da birkaç haftalık bir ikametteydim. Bu kat'iyetle çok arzuladığım bir fırsattı. Münasip vakitte, lüzumlu hazırlık tanzimlerini yaptım ve tayin edilen sabah erkenden kalktım.

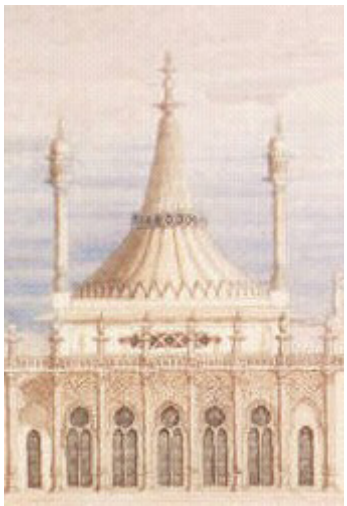
… Şimdi, imparatorluk şehrine yaklaştık ve daha yeni başlamış bulunan vebaya rağmen bir kez daha, Tophane'de karaya çıktık. *Hadrianople* [Edirne] kapısının haricine günde sadece altı ceset nakledilmekteydi ve bu yine de, sadece, tırpanın temkinli bir ciddiyetle vurup, kaldırmadan evvelki küçük bir tecrübesi olarak, ucundan en az bir koparmaydı[1]; Avrupa'lı hademelerimiz elbiselerinin eteklerine mükemmelen dikkat ediyorlardı. Hiçbirimiz *Alexandria* [İskenderiye]'daki benzer bir tehlikede arkadaşlarımızdan biri gibi, kalabalığı ve sirayeti uzak tutmak için kılıca davranmamamıza rağmen sopaları göz önüne almıyor değildik. Galata ve Pera'nın dar yollarındaki, sanki hepsi çoktan beridir insafsız bir ani saldırışla kapıp götüren leş yiyen hayvanlar olmuş bulunan, muğlak simalar ihtilatından bu surette sakındıktan sonra, nihayet, o gün, halka açık, ilâhî ayin raksının olduğu Raks Eden Dervişler'in camiine vardık. Matbaayı teşvik eden ve *Kalligraphy*[2] [el yazısı; hüsnühat]'nin desiselerine kurban düşen münevver *Sultan Selim* bu müttaki müesseseye taraf olmuştu ve onlara, tebaasının akideye muvafık terbiyesi için, bizim İrlanda'daki papaz okulları ve cemaat kiliselerimize devam ettiğimiz derecede çok inanmıştı. Hiçbir şey insanları raks etme kadar fazla bir araya getiremez, o sebepten irtibata gelirler; ahlâk, iyi ve kötünün malûmatı ve bu gibi ilimlerin diğer bütün inayetleri umumiyetle onunla hâsıl olur. Camiin kendisi, dostlarının arzu ettiği en temiz ve yakışıklı vaziyetteydi ve rakipsiz çok sevmenin bütün parlaklık ve şaşaası içinde ışıldıyordu. Dış cephesine kırmızı ve mavi, altın sarısı ve yeşil; *Ulema*'nın himayesi altında olduğu iddia edilen bütün koyu, açık renkler, bukalemun renkleri bol bol harcanmıştı. Çatı *Brighton*'daki *pagoda*nın bile gıptaya tenezzül edebileceği minareler, ikinci derecede minareler ve yarım minarelerle bezenmişti. Bu, oraya ait emlâk ve gelirin münasip bir şekilde taksim edildiğini ima eder gözükür, lâkin burada bir idare heyeti mer'iyette

Brighton pagodası.

1 "Edirne kapısından her gece bin geçiş görene kadar Frenkler korksunlar; ki artık veba İstanbul'da değildir." diyor Türkler.

2 İstanbul'un geniş çarşısındaki yazarlar Üsküdar'daki matbaayla zarar görmüşlerdi ve ilk isyan edenlerin aralarındaydılar.

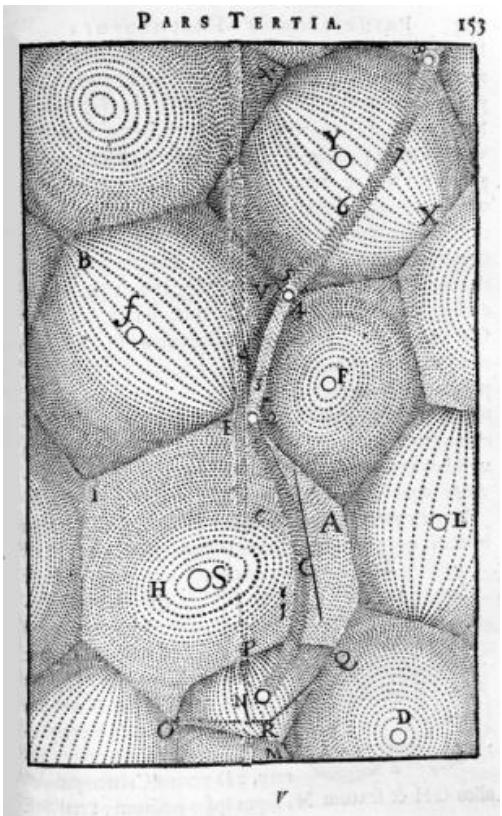

Brighton pagodasının bir kısmı.

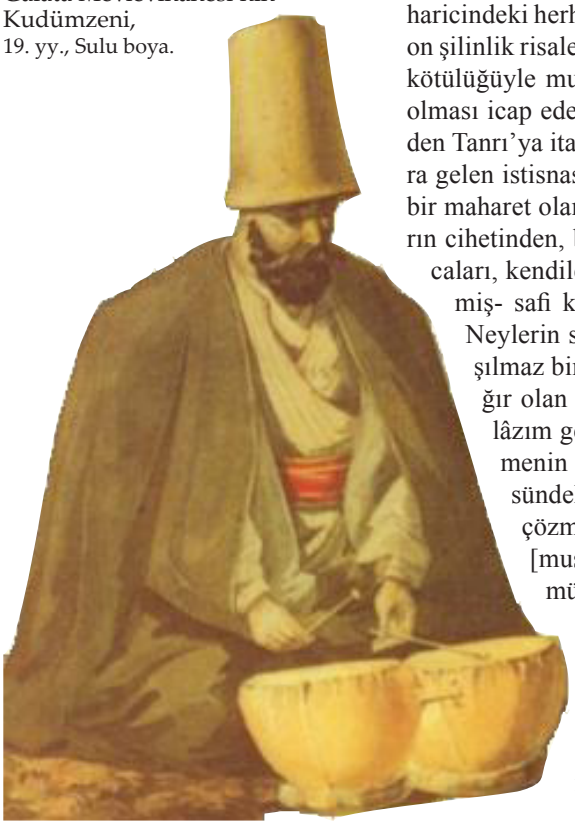
olmamasına rağmen, tamirat, ara sıra, zengin bir Rum (Şarkın Papacıları)'u pek münasipçe sıkıştırmak veya şişman bir Ermeni'nin hazırlıksız, başını vurmakla kâfi derecede refahla ve dindarane devam eder. Yol üstünde tesadüf ettiğimiz; Türklere göre bir dönme, Hristiyanlara göre bir sapkın olan, fakat her hâlükârda neredeyse günümüzün en fazla iyi talih getiren bir çeşit azizi olarak (şayet bir tane istiyorlarsa) Şark efsanesi imalâtçılarına tavsiye etmem lâzım gelen *Pasha Count Bonval* [Paşa Kont Bonneval]'in mezarında hazırlık mahiyetinde bazı müşahedelerin ardından avluya ve sonra camie girdik. Geçerken bazı müşkülâtla karşılaştık ve en iyi hâlde sadece imansız köpekler olduğumuzun şuurunda, pabuçlarımızı çıkarma merasiminden ve belki onları yitirmekten uzak olmayı temenni ederek ve böyle bir çağrıya bizim haddi aşan kulak asmayışımız üzerine müminlerin istihzasına maruz kalmaktan korkarak; [aynı], kapıda olabildiğimiz kadar sessiz bir şekilde yerlerimizi aldık. Seyirciler sayısız ama güzideydiler. Cami genişti ve hem raks etme, hem de ibadet için beğenilecek surette intibak ettirilmişti. Kenarları, Şarkın, bütün, taş üstüne zengin yaprak oymalarıyla süslenmiş bir çifte mahfil, şehrin Garp kısmının bütün mümin ve âbitleriyle, sadece, ney çalanların mahfili olarak tahsis edilmiş kısım müstesna iyice dolmuştu. Buraya, aynı bizim serbest *Asylum* [sığınacak yer] veya küçük kiliselerimiz gibi, İstanbul'da revaçtalığı veya mukaddesliği olan her türlü mevcudiyet kadar iştirak edilir. Bu beyler bir nevi semavî şakrak kuşu tarzında notalarını katıp karıştırmaya ve Cennet'e ait ölçüleri ve takip etmek üzere oldukları acayip vecdleri peşrev etmeye zaten başlamış bulunuyorlardı. Ortadaki meydan veya camiin ana kısmı iyi bir şekilde tahta ile kaplanmıştı ve bu dindarane amellerin devamlı tatbiki orayı cam kadar düz yapabilmişti. Burası; müttaki kutlayıcıların dindarlıklarının girdabında, tesadüf ederek ayaklarını parçalamasınlar ve onlar bu suretle tabiî insan için eğlence olsunlar, iman etmeyenler ve Tanrı'ya itaatsiz olanlarca da hakir görülsünler diye, taş veya çivi olup olmadığına bakmak için zaman zaman karşıdan karşıya geçen bir çeşit teşrifatçı beyler haricinde henüz işgal edilmemişti. Bütün bu hazırlıkların bana ayin hakkında yüksek bir fikir verdiğini ve benim hasroluşumu ve sabırsızlığımı çokça tahrik eden, cemaatin hürmetkâr fısıltılarını birleştirdiğini teslim ederim. Birkaç dakika içinde vazifeli kimseler çıkageldiler. Görünüşe kalırsa, Tanrı'ya hürmetkâr sıranın bir *Bethesda* [meleklerden biri] görünüşü daha, kendilerine lütuf ilham edilmiş mümtazların mükemmel ve kusursuz bir ayini daha kayboldu; yenice tebdil etmiş günahkârlar tarafından güçlükle akla getirilse bile görünüşlerden gayrısıyla yapacak bir şeyim yoktur. Bundan sonra, endişesiz veya ayak parmakları ucuna serzeniş ederek; adımlarını giderken bir çeşit kılı kırk yaran tarzda kısa kısa atıp, vakarla, dimdik; ağır ve muntazam adımlarla yürüdüler; bununla, gelenlere ve gidenlere, nefesin inkıtalarına işaret etmenin kastedildiğini tahmin ederim. Kolları, en içe işleyen bir tarzda göğüsleri üstüne kavuşturulmuştu; gözleri bu haricî âlemin kerihliklerine karşı pişmanlıkla kapalıydı ve beyaz ayakları; uzun ve ağır, bol büklümlü kumaşlarının kırmalarından, şairin fareleri gibi, tevazuyla içeri ve dışarı ağır ağır ve ihtiyatla hareket ederek açık terliklerinin aralıklarından bakıyordu. Elbiseleri manastır hayatına ait ve münzeviceydi: Peygambervari, belleri etrafına deri bir kayışla bağlanmış, ayak bileklerine inen, açık kahverengi kumaştan,

Bethesda.

Descartes'ın burgaçları.

Galata Mevlevîhanesi'nin Kudümzeni,
19. yy., Sulu boya.

çok bol, kollu bir entari ve başlarında zuhur eden, bana Kitab-ı Mukaddes'teki boynuzun remzi kabilinden olduğu malûmatı verilen, entarileriyle aynı renkte; uzun, mahrutî keçe bir külâh. Yüzleri, kalanların hepsi kadar solgun veya açık kahverengiydi ve ibadet, oruç ve raks etme hayırlı gayesinde çokça cefa çekmiş gözüküyorlardı. Onlar ilerledikçe neyler onlara refakat ettiler, lâkin imkân dâhilindeki en iyi niyetle dahi kendimi onların musikisinin maneviyatına yükseltemedim ve onu, hürmetsizce, bizim orkestralarımızın hazırlık mahiyetindeki nağmelerine benzettim. Sanat görünüşünün bulunmadığı bu musiki pek âlâ maharetle idare edildi. *Kont Palin*'in hiyeroglifleri izahı gibi, hemen nasıl istersiniz; başlangıçta, sonda veya ortada başlayabilirsiniz; mükemmel bir şekilde tümü birbirinin aynıdır. Kâfi derecede asude iki veya üç devirden ve ibadetlerinin inkişafı giderek daha hissedilebilir bir hâl aldıktan sonra, fazlaca aşırı tatlı dilli iki *chief* [reis; şeyh], erkeklerin lisanında bir çeşit *pas de deux* [bir bale terimi: 'çift yürüyüşü'] denilebilecek suretle başa geçtiler. Bu, hemen, hattın diğer tarafında, Mezmurlar'ın ikinci ayetine dâhil olma gibi bir nevi mukabeleyle takip edildi. Yakınımdaki iki veya üç ihtiyar Türkün manzaradaki manevî teselliyle derunen inlemelerini duyabiliyordum. Bu, çok geçmeden, daha kendinden sürur hâlinde bir harekete tebdil etti: 'Çift yürüyüşü' bir *vals* hâsıl etti ve sonra bütün tekke hep beraber ayine başlayana dek bir ikincisi, bir üçüncüsü, bir dördüncüsü, bir beşincisi vaki oldu; *Des Cartes* [Descartes]'ın, tapınağın bütün dairesinin bir yanından öbür yanına müşterek iltihaklar peşindeki *tourbillon* [burgaç]ları gibi kendi etrafında vals ederek biri diğerinin ardından ilerledi. Fakat valsin Muhammedîliğin vakar ve asaletini çok fazla zedeleyecek ve Türkiye haricindeki herhangi diğer bir memlekette cevaben, yarım düzine, ciddî, on şilinlik risaleleri onların kulaklarının civarına getirecek olan dünyevî kötülüğüyle mukayesesi hâlinde, onların bu manevî *vals*lerinin hatalı olması icap eder. İlk istisna olarak, derviş valsi münferittir ve bu yüzden Tanrı'ya itaatsizler arasında revaç bulması muhtemel değildir; sonra gelen istisnası, her şey, seçilmiş kimseler haricinde icra edilemeyen bir maharet olan *pirouette* [tek ayak üstünde dönüş yapmak]'dır. Onların cihetinden, bizim dünyevî tiyatrolarımızın en hünerli tilmiz ve hocaları, kendilerine keremen ilham edilmiş -seslenilmiş ama seçilmemiş- safi kaçıklardır; sadece, insan taklitçisi inayet çocuklarıdır. Neylerin sesi derece derece daha dünyevî olmayan ve daha anlaşılmaz bir hâle geldi. Felsefecilere göre, kürelerin musikisine sağır olan bizler tabiî ki bu seslerin o kadar çok müşabih olması lâzım gelene münasip, çok iyi bir kulağa sahip olamayız. Nağmenin bu tam da üçüncü kat gökteki çeşidinin atkı ve çözgüsündeki dokuyarak birbirine birleştirmeler ve geçirmeleri çözme muvaffakiyeti ihtimalimiz hiç de büyük olamaz. Ona [musikiye] hayran oldum ama anlayamadım; buna mebni, mümin veya kâfir, cemaatin kalanı hayran oldular ve ziyadesiyle ıslah ve terbiye edildiler. *Vals* etme devam ederken, rüzgâr açık kahverengi, kollu entarilerini tedricen şişirdi ve nihayet öyle bir dereceye kadar şişti ki yalnızca dervişlerin başları görülebiliyordu; bu hâl Katoliklik gibi ve müraice görünüyordu ve benim canımı sıktı; lâkin gözlerin kibirsizce, hâlâ kapalı kalma-

Dancing Dervish, Constantinople, [Raks Eden Derviş, İstanbul], KELLOGG, Miner Kilbourne (Ressam), 1844, Kara kalem taslak çizim, 20,3 x 12,7 cm., The AMICA Library, Smithsonian American Art Museum, New York.

ya devam ettiğini müşahede ettim. Tecrübe müddeti şimdi hemen hemen bitiyor ve zafer alayı hızla yaklaşıyordu; solgun çehrelerde, asude ağızların etrafında zuhur eden ve zail olan gamzelerde kendi kadrini bilmenin vakur bir gülümsemesi merkezden etrafa yayılmaya başladı; her manevî adam muvaffakiyetli mahsulüyle sakin bir şekilde iftihar ediyor gözüktü ve onların *vals* ardına *vals*, çark ardına çarkla Peygamber'in cennetlerine ve taahhüt edilmiş bahçelerine tedricî yaklaşmaları seyircilere donuk bir surette, hayal gibi göründü. O vakit reis sanki kara gözlü *huri*lerin davetini kabul eder gibi, kolları kendinden geçmiş bir şekilde yayılı, yavaşça kalktı, tek ayak üstünde dönme daha çabuklaştı ve *Dervişbaşı* basiretli bir baba gibi müdahale edip beşerle Cenab-ı Hak arasına girdiğinde, hasroluşları her bir lâhza son derece fazla gözüktü. Vecdin idareli sarfedilmesi doğruydu ve müminler iştiraklerine mukabil ıslah ve terbiye oldular. Fakat fasıla kısaydı, birkaç saniye içinde dinî merasimler yeniden başladı ve bütün tekke bir kere daha hareket hâlindeydi. İlâhî sohbetin kemali şimdi onlara kalmıştı, neyler daha hoyrat ve tarif olunamaz tizlik ve incelikle inkişaf ettiler, safalar ruhların üzerinde seyelân ediyordu, idare edilemez bir neşe onları kavramış ve alt etmişti, vecd yığınına erişmişlerdi, alınları üstünde ilâhî çiyler parıldıyordu. İlâhî zevkin yükü altındaki mestlik ve sersemlik, onları, birini diğerinin ardından, kendilerini bir zafer gülümsemesiyle ayrı ayrı hücrelerine kapıp götüren hayran hizmetkârların kollarına sendeletir ve bayıltır; akşam olana kadar burada uyurlar, tütün içerler ve lütufları için Tanrı'ya ve *Dervişbaşı*'na dua ederler.

Hanımlar üzerinde hâsıl ettiği tesiri görmek için hevesle mahfile doğru, yukarı baktığımda merasim ancak bitmişti. Hane tecrübem onların böyle mühim bir vesile üzerine nazik hâlden anlamalarını göstermekte, en göze çarpan olacakların neticesini çıkarmakta bana kılavuzluk etti. Ama yazık ki Türkiye'de kadın veliler yoktur, bu memlekette hanımların takbih edecek veya kurtarılacak bir ruhları yoktur, erkekler çok zor bir vazife olan Cennet'e onlarsız gidebilmelidirler.

Camii terk etme esnasında, bu yanlış isimlendirilmiş vahşi adamların büyük dinî medeniyeti üzerine çokça tefekküre daldım. O zaman, şimdi düşündüğüm gibi, bir Raks Eden *misyoner* [vazifeli]in, keşmekeş içindeki ve fena bir yola sapmış -mesela İrlanda gibi- böyle bir memlekette her şeyi bir kere daha intizam, ahenk ve mükemmel huzura

Jig dansçıları.

sevk etmek için azamî derecede faydalı olabileceğini düşündüm. Onları ihtilâflı yiğitliklerinden dolayı *Doktor Doyle* veya *Kaptan Gordon* veçhile tenkit ediyorsak da, kim dostane bir 'çift yürüyüşü'nde *Mr. Pope* ve *Mr. M'Guire*'a makul surette karşı durabilirdi veyahut kim böylesi kudretli *vals*çiler nezdinde alt edilmiş hissetmezdi ki? Çok fazla saldıran ve hiçbir şeyi vurmayan kelimelerden ibaret münakaşalar yerine, sadece *Evangelical* [müjdeci] bir neyin tatlı ahenksizliklerine sahip olmalıyız. *Rotunda* [daire şeklindeki kubbeli oda] kendi eski ve daha makul kullanılışına geri döner, adamlar başkalarını kendi dinine sokma gayretleri ile beraber faziletleri de öğrenirler; en nihayet '*suaviter in modo*' [tarzda nazik], '*fortiter in re*' [tatbikte azimkâr] ile birleşmiş olur ve bütün hesaplar on kat daha zevkli ve hakikaten *Lord Roden* ve *Farnham*'ın Kitab-ı Mukaddes balyaları kadar çok kat'iyette dinî bir *balo* veya üç ilâ dört bin ciddî *kadril* tertibi tarafından ifsat edilir. Madem ki *Doktor Magee*'ye sahiptik, en ziyade ikmal etmiş bulunan *Dervişbaşı*'nın mevcudiyetini asla isteyemezdik. O hâlde, Türkiye'de bu kadar fazla yapıldığını gördüğümüz ondan İrlanda'da niçin ümitsiz olalım ki? İrlandalı'lar doğuştan hafifmeşrep ve raks eden insanlardır ve onların kafaları yerine ayaklarına hitap eden ikinci bir *Reformasyon* [16. yüzyılda Protestan kiliselerinin tesisi ile neticelenen dinî devrim], muvaffak olmak için bu gibi muallimlerin emrinde olmaya dikkat ederdi. Doğrusu, ilk önce, *jig* [oynak ve hızlı bir dans] *dans*çıları gibi hizipçileri 'neylerin ve yumuşak zurnalar'ın daha vakur ruh hâline ikna etmekte küçük bir sıkıntı olurdu; fakat gaydaların ve gaydacıların biraz hararetlenmesiyle bu, vakitlice neticeye vardırılmış olabilirdi; her hâlükârda tecrübe çok sayıda diğerlerine göre daha az pahalıdır ve bir başkası onların muvaffakiyetsizlik ihtimaline müsaade eder; niçin tek başıma hariç tutulmuş olduğuma herhangi bir sebep görmüyorum. İrlanda tecrübenin en büyük memleketidir; bütün teşrihçiler için üzerinde tecrübe yapılandır; hakikaten erkeklerin kelimeleri kadar fiillerini de muhakeme ediyorsak da, şimdiki hâlde, bütün eller kadınların başka hiçbir şeyde iyi olmadıkları üzerine mutabıktırlar; onlar ancak Napoli'de *Grotto del Cane*'de, ziyaretçilerin zevkleri ve seyahat eden filozofların irfan sahibi olmaları ve ahlâk öğrenmeleri için günde yirmi kere öldürüp dirilttikleri, boğdukları veya hayata getirdikleri bir köpeği beslerler. Belki Müslümanları daha az vahşîlere çevirmekte, şimdiye kadar pek az mesafe katedildiği tasavvuruna itiraz edilebilir; fakat, "ancak daha fazla dindar değiller mi" diye cevaplayabilirim. Bundan başka, biz sadece tabiî olmayan, aynı zamanda seçilmiş bir insandan bahsederken itiraz yalan söylemez. Yeniliğe gelince, hatırlanmış olsun ki *Reformasyon*'un kendisi ve başpiskoposluk makamı bir vakitler icattılar ve birkaç sene evvel buharlı gemilere gülen bizler, çok geçmeden buharlı arabalarda seyahat ediyoruz. Hür fikirli bir kafa bu şeylere serbest ve Avrupa'lı bir tarzda dikkat gösterir. Eğer Amsterdam'lı Hristiyan Yahudi'ler harikalarla uğraşıyorlarsa, biz niçin Türkiye'li raksçılar kadar sayıca çok ve iyi olmayı ummayalım.

Olanı bu akislerdi ve din değiştirmediğime memnundum, müsaademi aldım ve diğer çok sayıdaki din değiştirmişler gibi düşmanların kampından derhâl yola koyuldum. Üsküdar'a geçtim ve geç vakit, onların rakiplerinin camiine vardım. Merasim henüz başlamamıştı. Rastgele ve haklı olarak kendi kendime düşündüm; Raks Eden Dervişler beni neredeyse uykuya sokmuşlarken, ihvanları olan Feryat Edenler çok geçmeden ziyadesiyle uyandırıyorlardı."

Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, **The New Monthly Magazine**, C. 22, 1828, s. 152-161 [Galata], London: Henry Colburn.

Charles MAC FARLANE

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 329

DERVİŞLERİN TEKKESİ

"Pera'daki en fazla âdet hükmüne girmiş uğraklarımdan biri, Türk mezarlığından ve azametli Ceneviz kulesinden sonra, bir tepenin sırtında hoş bir şekilde kâin bulunan; bir tarafında İstanbul ve Altın Boynuz'un görünüşü, diğer tarafında Boğaz ve Üsküdar'ın zarif manzarasıyla *dancing dervishes* [raks eden dervişler]'in *teckè* [tekke]sidir. Bina zarafete yaklaşan bir derecede derli topluluktadır ve bütün kısımları dikkate değer derecede temiz tutulur. Taşla bir iyi döşenmiş büyük bir avluya girince, sağ kolunuzda, yaldızlanmış parmaklıklı ve has, serin suyla dolu ağızlıklı kâselerle güzel bir mermer şadırvan görürsünüz; solunuza doğru güzel bir demir çitle çevrilmiş ve maceracı Fransız dönme *Bonneval*'in mezarını ihtiva eden, çiçeği çok bir çiçeklik bulunur; hemen önünüzdeki Çin çatısıyla güzel bir zevki aksettiren bir 'çok kenarlı' olan *tekke*dir ve oradan uzanarak sağlam bir kütüphane, bazı zarif köşkler ve dervişlerin, muhtaç bir Katolik erkek manastırını hayli hatıra getiren, ortak bir revangâh veren, alçak ve dar hücrelerin bir cem'i olan bir *college* [medrese]si bulunur.

MUHAMMEDÎ KEŞİŞLER

…Bu *tekke* haftada iki gün umuma açılır ve Boğaz'ın Avrupa yakasında, yakın bir köyde kâin bir diğer *tekke* diğer iki gün boyunca açılır, böylece derviş raksının sevenleri yedi günün dördünde zevklerini tatmin edebilirler. Bununla beraber onlar İstanbul'da kalan yegâne *tekke*lerdir ve her ikisi de Mevlevîler veya raks eden tarikata aittir. *Mahmud*, aylak ve mutaassıp dervişleri ıslahatlarına dâhil etti. Yeniçerilerle çok yakından rabıtaları bilinen Bektaşîler veya feryat eden dervişler gibi diğer ve çok sayıda tarikatlar ve karışıklık çıkaran tehlikeli adamlar, Sultan onların kuvvetlerinden emin olur olmaz, tamamıyla bastırıldı. Peygamber'in lânetlediği putperestlik ayinlerinin gayetle taklitçileri olan Muhammedi keşişlerin bu her iki fırkasının merasim veya icraları muhtelif milletlerden seyyahlar tarafından bol bol yetecek kadar tarif edilmişlerdir. Üsküdar'daki Asya kıyısında kâin olan, *Baal* rahiplerinin taklitçilerinin şamatacı mabedi olan Bektaşî tarikatının *tekke*si kapatıldı ve benim varışımdan uzun müddet evvel sessizdi, lâkin Pera medresesinde gözlerimin önünden sık sık geçenin kısa ve çabuk bir tarifi; gördüğüm, okumuş olduğum beyanların ekserisinden epeyce farklı olduğundan belki de eğlendirir.

Galata Kulesi
-Arkası dönük, yürüyen Mevlevî dervişi-,
LÖWENHEIM, Carl Gustaf (Ressam), 1820'ler.

RAKS EDEN DERVİŞLER

Dervişlerin raks etmekte ve "baş dönmesinin ruhun tenviriyle karıştırılmakta" olduğu, tayin olunan sabahlarda ahalinin izdihamı avluda ve medresenin önündeki bir mezarlıkta bir araya gelmeye başlıyordu. Kadınlar ve çocukların erkeklere hissesi zannediyorum ki altıya birdi, ne de sayıları *Osmanlı* kadınları ve evladıyla mahduttu, genç aileleriyle Ermeni ve Yahudi güzelleri Türkler kadar sıktı ve hepsi tam da aynı hisle, musiki aşkıyla cezbolunmuşlardı. Hepsi; bol, beyaz, pamuk *yaşmak*lar içinde; peçeli yüzlerle, geniş, şekilsiz örtü veya elbiselere sarınmış ve yürürken sadece ayak burnuna ilişen ve sarkan terliklere dönen bol, Fas derisi tabansız çizmelerle; kadınların bu tuhaf görünüşlü takımları pek büyük, kara gözleriyle -burada Türk,

Ermeni veya Yahudi, bütün gözler siyah ve büyüktür- etrafta avare avare dolaşıyorlar veya topukları üstünde taife taife oturuyorlardı ve çeşitli sabırsızlık ifadeleri göstermeksizin *tekke*nin açılmasını ve icranın başlamasını bekliyorlardı. Türk güzelleri mağrur kocalarının tesirinde olarak, kendi cinsiyetlerinden olan bütün kimselerin üzerine, kibirli kocalarının onlara tesiriyle, açık bir şekilde takaddüm iddiasındaydılar. Onları *reaya* kadınlarla kaynaşırken nadiren gördüm ve onlarla konuştuklarında, bu, kısa, az ve öz tarzdaydı. Öte taraftan Ermeni hanımlar müsavi şekilde Yahudi hanımlarına karşı mahcuptular ve bu karşılıklıydı. Genç dallar olan, ihtilâf hâlinde olan üç itikadın çocuklarına, beşikten itibaren, birbirlerinden uzakta kalmaları bariz bir şekilde öğretilmişti. Teşhirin alışıldık olan kısmı bana en fazla oyalanma veren Türk çocuklarıydı. *Tobie* amcamın dizinden daha yüksek olmayan, al takkesi bir yana eğik ve alnının bir tarafından öbür tarafına bir tülbent parçası (bir sarık goncası) örülü, tombul, küçük bir arkadaş ziyadesiyle sert ve kuvvetli görünüyordu ve göz atışlarla, küçük keratanın bakışlarını sarı çizmelerine ve sarkan *çakşır*ına atfettiğini görebilirdiniz; "biri" olmanın şimdiden şuurundaydı. Daha aşağı sınıftan dokuz on yaşlarında küçük Türk kızları yüzleri peçesiz hâldeydiler. Onların arasında çok sayıda güzel çehreler gördüm, lâkin o hâlde, erken yaşlarında bile öylece büyük bir cazibe addedildikleri bir sima buruluşu, kaşların birleşmesi veya iki yerine bir kaş daima görülebilirdi. Ve netice elde eden o küçük güzellik heveskârlarındaki itinayı ve usulün eserini görebilirdiniz. Kimisinde tam kaşa doğru hafif tüylü bir hat keşfedilebilirken, diğerlerinde kavisler arasında ve burnun hemen üstünde küçük parmağınızla örtebileceğiniz küçük bir ayırıcı nokta olurdu. Bu Türk kızlarının saçları umumiyetle çok süslüdür; kırmızı *fes*lerinin tepesinden kurtulurlar ve daima, ebeveynlerinin servetine göre, madenî para, altın ve gümüşî şeritlerle süslenmişlerdir; saçlar geri çekilmiştir, örgülüdür ve kar beyaz, çıplak ayaklarla oynayan veya yeri süpüren -şiir güzelliğinde, hakikatte ondan da güzel- uzun, siyah saç uçlarının ayırt ettirici hususiyetini bir kereden fazla gördüm ve bunlar sadece dokuz veya on yaşlarında çocuklardadır. Elbiseleri resim gibi bir vahşiliktedir ve tıpatıp aynısı kadınlar tarafından evdeyken ve dışarıda, onları başıboş dolaşan eskici hayaletleri gibi gösteren hantal pelerinlerinden ve haricî örtülerinden kurtulmuşken giyilir.

Saat on birle on iki arasında *tekke*nin veya dervişler tiyatrosunun kapıları mutat üzere açılıverdi ve onu, hissiyatla heyecanlanmış bütün kadınların sarı, mavi ve kahverengi terliklerinin teşhire doğru acele ederek, hızlı bir sürüklenmesi takip etti. Onların *tekke*deki (tahmin edileceği üzere erkeklerden genişçe ayrı tutulmuş bulunan) mahalli manastır kiliselerinde rahibelerin işgal ettikleri mahfillere benzer ve onlar gibi sıkı kafes işiyle kaplanmış, yükseltilmiş bir mahfil veya kürsünün içindedir; kafes arasından sadece, parlak gözlerin bir galaksisini ve ışık veren cisimlerin etrafında savrulan uzun, tüylü yün kümelerine benzeyen bulutlar gibi görünen beyaz *yaşmak*ların tekessüfünü görebilirsiniz. Erkek seyirciler meydanı çeviren, takriben yirmi ayak genişliğinde, yüksekçe bir yere topukları üstüne oturdular. Frenk üslûbunda donanmışsanız ayakkabı veya çizmeleri, Şark üslûbundaysanız *pabuç*ları çıkarmak haricinde hiçbir merasim lüzumlu değildir. *Osmanlı*lar, camileri olduğu için, *tekke*de *gâvur*ların mevcudiyetinden ıstırap hissederler; bu arada etrafımdakilerin benim için *pezevenk* adını mırıldandıklarını duydum ve bir terzi gibi çöküp oturmaktan yorulup, bacaklarımı hürmetsizce Şarka doğru uzattığım için beni kaba bir surette dürten bir seyirciyi elimle ikaz etmek etmek mecburiyetinde kaldım. Onların, camilerine giren Hristiyanları veya diğer imansızları ağırlamaktan hoşlanmayışları bu raks haneleri-

ne kadar uzanmaz; zira sadece muhtelif sınıflardan kadınlar serbestçe girmekle kalmazlar, aynı zamanda erkeklerin ve hatta bir Frenkin varlığına bile itirazda bulunulmaz. Tersine ben ziyaretlerimde iyi bir görüş yeri ve bana tahsis edilen temiz bir altlık elde ederek bazı imtiyazlara nail oldum, bunların hepsi için dervişlere *rubiye* veya üç kuruş vermeye alışkındım. *Tekke* çoğu kere kalabalık olmasına ve bazen "*Gâvur*" ve "*Pezevenk*" seslerinin mırıltısını duyabilmeme rağmen, bir terzi gibi o kadar uzun müddet oturarak yorulduğum ve kasıldığımdan bacaklarımı uzatmak mecburiyetinde kalmam ve bunun da mukaddes Şarka doğru olmasından dolayı nobran bir ihtiyar herifin ayak parmağıyla vurması haricinde herhangi bir seyirci tarafından asla çok fazla kızdırılmadım. Bu, bildiğim, *Müslimin*in bu kadar fazla ehemmiyet iliştirdiği ve âbit Katoliklerin mihraba veya misafire arkalarını dönmekte yaptıkları gibi, ayak başparmağını hatta zannederim ki bir parmağını Şarka doğru çevirmeyi hürmetsizlik olarak mütalâa ettiklerinin ilk defasıydı. Şahsî rahata vesile olmanın yanında, bir seyyah için, herhangi bir dinî tarafgirliği veya kendisini öyle takdim ettikleri bir örfü hor görmemek bir vazife addedilebilir; öyle kaba bir tarzda bildirilse de bu ders için müteşekkirim.

*Tekke*nin dışını Çin tarzı veya askıda çatısıyla bir 'çok kenarlı' olarak tarif etmiştim, iç kısımda aynı şekil muhafaza edilmiştir ve altında tuhaf âbidane talimlerin icra edildiği çatıya bir kubbe şekli verilmiştir. İnce, ağaç sütunlar ve bir tırabzan; meydanı, erkek seyirciler tarafından işgal edilmiş bulunan aynı seviyedeki yüksekçe yerlerden ayırır. Direkler ve duvarlar gösterişsiz renklerle boyanmıştır, ama şarka doğru duran *Kâbe*'de tezyinata bir teşebbüs vardır ve tavan hoş bir şekilde renklendirilmiş ve süslenmiştir. Kur'an'dan Arapça ve çok büyük, siyah harflerle, resimler gibi, çerçeveler içinde duvara asılı bir veya iki kitabe; *superior* [manastır başrahibi; şeyh] için yeşil kumaştan bir minder ve Mısır mamulü birkaç hasır yegâne tefriştir. Döşeme çınar ağacının geniş tahtalarındandır ve döner raksın vuku bulduğu meydanın içi cam gibi düz ve kaygan görünür. *Tekke*nin kapısının üzerinde, peygamberin mezarına doğrulmuş oyuğun karşısında ve dişilere tahsis edilmiş ızgaralı mahfille bir hat üzerinde, daha küçük ve açık olan, orada sahnelerini alan musikiciler ve teganni eden iki veya üç derviş için *orkestra* ve *koro* olarak hizmet eden bir diğer mahfil vardır.

*Tekke*nin yukarı veya şark yanları; kendileri aracılığıyla emsalsiz mabedin bir tarafından öbür tarafına bakış atan gözün gayret sarfetmeksizin inen hafif *kayık*larının sürüsüyle, Asya kıyısı ve dağlarıyla, Üsküdar'ın camileri ve minareleriyle, nihayetsiz mezarlık ve servileriyle serin ve ok gibi bir Boğaz manzarasını yakalayabileceği geniş ve azametli pencerelere açılır. Kat'iyen ne geniş ne de çok iyi tamirat görmüş olan *tekke*nin içini bitirirken; ahşap işi yıpranmıştır ve boyamanın tazelemeye ihtiyacı vardır; kesesini buraya sarfeden *Halet Efendi*'nin zamanından beri tamirat veya tezyinat cihetinde hiçbir şey yapılmamıştır. Katolik memleketlerin *Capuchin*'leri gibi dilenci bir tarikat olan, onların yaptıkları gibi kulluk ruhuyla matem eden Dervişler halk arasında gerilemededir, makbuzlarının yekûnuna göre kıymetleri takdir olunur.

Raks eden dervişlerin merasimi şu suretle başladı: Yeşil giyinmiş ve yüksek, üstüvanî keçe başlığının etrafına küçük, yeşil bir sarık sarmış; kısa, buruş buruş olmuş ihtiyar bir zat olan şeyh gitti ve divanhanenin şark ucundaki bir minder üstünde, arkası *Kâbe*'ye, yüzü kapıya doğru yerini aldı. İki veya üç ihtiyar derviş göğüslerinde çaprazlanmış kollarla onunla beraber ayakta durdular. Sonra on iki, bazen on dört veya on beş derviş meydana girdiler ve birbirlerinden muntazam mesafelerde, bir daire hâlinde dikildiler; onların da kolları çaprazlanmıştı, gözleri yere

Sheykh of the Rufai Dervishes,
[Rıfaî Dervişlerinin Şeyhi
-Rıfaîlerin ayinine misafir olan bir Mevlevî şeyhi, İstanbul-],
Bir Rum ressam
-Stratford Canning'in himayesindeki Konstantin Kapıdağlı çevresinden-,
1809 civarı, Sulu boya,
36,4 x 50,1 cm.

eğikti ve çehrelerinin ifade ve rengi ya tabiî olarak veya yapmacıktan, çok ciddî ve ölü gibiydiler. Şeyh tarafından verilen bir işaret üzerine koro "*Allah il Allah!*" diye bağırdı ve bu münacatı şeyh tarafından söylenen kısa bir dua takip etti ve dervişlerce, hepsi de diz çökmüş olarak halkaya iştirak edildi ve ara sıra alınlarını yere eğdiler. Kısa bir sessizlik takip etti, ama ölüm sessizliğiydi; sonra tefler, küçük davullar ve Türk flütleri veya kavallarından meydana gelen orkestranın refakatinde, çok yavaş, yumuşak ve zapt edilmiş bir ses rengiyle bir tertile başladılar. O vakit halkanın içindeki dervişler yün hırkalarını attılar, bir pagodadaki bir Çin putu kadar katı ve hareketsiz bir şekilde ayakta duran şeyhin önünden ölçülü adımlarla birer birer geçtiler. Onunla bir hat içinde olduklarında, onun ayaklarının dibindeki halıya doğru tevazuyla baş eğerek selâmlamada bulundular ve onun önünden geçer geçmez derhâl döne döne çevrilmeye başladılar; başlangıçta çok yavaşçaydılar ve musikinin pest ve temkinli notalarının veznindeydiler, kollarını hâlâ çaprazlanmış tutuyorlardı ve ellerini omuzlarına iliştirmişlerdi. Fakat musiki tedricen daha yüksek sesli bir hâle geldi, koroculuların Arapça münacatları yeniden bir haykırış hâline yükseldi, dervişler çifte dönme[1] dizilerinde giderek daha da hızlandılar, elleri omuzlarından ayrıldı, kolları tam uzunluklarına yayıldı ve ufkî olarak tutuldu, bol elbiseleri şişti ve yarı açık şemsiyeler gibi yayıldı ve bu suretle koronun ve Şark musiki aletlerinin yabanî ve titreşen notalarına uyarak meydanın etrafında bir müddet döndüler; ses ve hareketin birbirine karışmış bir vecdiydi. Elimdeki saatle, onların bu hayrette bırakan sür'atle eğirilerek dönerek on, on iki, on beş ve bir keresinde on sekiz dakika devam ettiklerini gördüm ve muhtemelen yine de *Dr. Clarke*'ın dediği gibi, kendi başına hayatı tüketmeye kâfi gözüken bu gayretin devamı; raksın idarecileri tarafından verilen, seyircilerce fark edilmeyen bir işaret üzerine dervişlerin birdenbire hepsi aynı anda, bir makinenin muhtelif çarkları gibi durduklarındaki bitişinden daha dikkate değer değildir. Ve daha da fevkalâde olanı, hepsi bir daire içinde olarak (tam da başladıkları gibi, birbirinden muntazam mesafelerde oldukları ilâve edilmelidir), her zaman merkeze doğru olan yüzlerle, kollarını gö-

1 Dünya kendi mihverinde dönerken, aynı zamanda güneşin etrafında da döner; bu yüzden bu raksçılar kendi mihverlerinde (ayaklarında) dönerler, bu esnada meydan dönüşünü de icra ederler.

A Mevlevi or Whirling Dervish,
[Bir Mevlevî veya Hızla Dönen Derviş, İstanbul],
Bir Rum ressam
-Stratford Canning'in himayesindeki Konstantin Kapıdağlı çevresinden-,
1809 civarı, Sulu boya,
32,2 x 18,6 cm.

ğüslerinde çaprazlamaları, evvelki gibi omuzlarını kavramaları ve beraberce, hepsi aynı zamanda, en ziyade bir intizamda, neredeyse yere kadar baş eğip selâmlamalarıydı. Meydana getirilen tesir harikaydı ve okuyucunun kolaylıkla itibar edeceği bir hakikattir ki, bu teşhiri ilk kez, sessiz bir şekilde topuklarımın üstünde oturur hâlde, gözlerimi hepsi bir yöne ve öylesine sür'atle dönen, çok sayıda nesneler üzerine o kadar uzun müddet sabitlenmiş tutarak gördüğümde başım dönmüştü ve ani, beklenmedik ve hemen hemen heykel gibi durmalarında az kalsın yüzümün üzerine düşüyordum. Çok kısa bir istirahatin ardından, korkuluğa yakın bir dairenin etrafında teker teker, evvelki gibi, şeyhin önünden geçerek ve onu baş eğip selâmlayarak yürümeye başladılar; her biri yeniden ve tam olarak aynı tarzda, başlangıçta yavaş bir şekilde, bir bocurgat üstünde devrolan çarkın her bir dönüşüyle çabuklaşan halat gibi, çevrilerek dönmeye başladı. Bütün raks boyunca, yeşil *cübbe*li veya hırkalı ve soluk, sabit ve ifadesiz çehreli bir "muhkem, ihtiyar herif" ya merkezde durdu veya herhangi bir kaza meydana gelebilecek olan icrayı nizama sokmak için, yavaşça ve mihanikî bir surette onların arasında azametle yürüdü. O kendini her nasıl takdim ederse etsin; hepsi, birbirine yakın bir şekilde ve kol uzunluğunda yayılmış elleriyle topaçlar gibi eğirilerek dönen bu heriflerin arasında, onlar tarafından çarpılmaksızın öylece yürümesinin beni şaşırtmasına alışığım. Yine de böyle bir şey asla olmadı, ne de diğer seyyahlar tarafından zikredilen, dervişlerin birbirine çarpması veya birbirini itip kakması gibi küçük bir kaza görmüş değilim. Daha evvel tarif edilmiş olduğu gibi harika bir diğer duruştan ve bir diğer kısa istirahatten sonra, umumiyetle daha çılgın, daha sür'atli ve bir evvel gelenden daha delirmiş gibi üçüncü bir raksa başlarlardı. *Allah il Allah, La illa il Allah* [Allah illallah, Lâ ilâhe illallah] sesleri daha yüksek ve tiz olarak yükseldi, musikinin ölçüsü daha çabuk ve daha tahrik edici oldu, kavallar acı acı haykırdılar, tefler ve küçük davullar çınladılar, raksçılar, kendi mahreklerini büyük damlalar hâlinde yere düşen terle işaretleyerek eğirildiler; *Müslimîn* seyircilerin gözleri zevkle parıldadı, şekil ve yüzlerinin hareketsizliği gitti, heyecanlanmış ve bazı tarihçilerce, 'onların önlerindeki hızlı, baş döndürücü hızla dönme tarafından kuvvetlendirilen ve ses ve hareket arasındaki mevcut olan rabıtadan başka bir esrardan ileri gelen bir tesir' diye tarif edildiği gibi, kadim musikinin vahşi dimağ üzerindeki tesirlerine geniş bir derecede

Fransiskenlerin giydikleri santa lana.

sahip olmuş gözüktüler. Alçak, ahşap kubbe ozanların gayretleriyle yeniden yankılandı ve titredi ve bütün *tekke* sonunda (benim gözlerime) çılgına dönmüş raksçılarla beraber dönüyor gözüktü. Medeniyetsiz ama tesir edici icralar tarafından alınıp götürülmemek imkânsızdı ve onların en canlı kısmı müddetinde, birkaç kere zihnimin izahı güç bir dalâlet hâline düştüğünü hissettim.

Dr. Clarke, bu raksı tarif ederken, akıl almaz sür'atle döndüklerinde gözlerinin kapalı olduğunu söyler. Bununla beraber, benim gördüğüme göre, gözlerinin kapalı olduğunu söyleyemem; göz kapakları hemen hemen göz bebeğini örtecek şekilde, uyur gibi aşağı sarkıktı; lâkin göz, görülebilirdi ve yuvalarına sabitlenmişti ve âdeta rüyada gibilerdi; bu esnada yüz, ölü gibi bir renkteydi ve beden sanki havada sür'atle yüzer gibiydi; bu, korkunç, berbat ve daha iyi bir ıstılah istenirse, bizim tabiatüstü diye söylemeye alışkın olduklarımıza yaklaşan bir tesirdi. Aralarında *Chandler*'ın dikkati çektiği diğer seyyahlar, Türk imparatorluğunun diğer kısımlarındaki bu raks eden dervişlerin bir beyanını verirlerken, raks ederlerken Allah diye bağırdıkları ve Baküs'ün mestâneleri gibi bir gürültü yaptıklarını ve merasimin, onların bazısının halkayı bırakmaları ve bîtap düşmeleri ve "o esnada vecdane görüşlerle lütuflandırıldıklarına inanılan" bayılmalarıyla nihayete erdiğini söylerler. Fakat Pera'daki *tekke*de üçüncü ve son işarette derhâl durmaları ve ilk duruşlarında tarif edildiği gibi, merkeze dönük yüzlerle, muntazam bir halka hâlinde, evvelki kadar zinde ve sakin olmamakla beraber ve menzillerinin sonundaki fazlaca sürülmüş atlar gibi, her gözeneğinden buğu çıkararak ve her tarafı titreyerek ayakta durmaları haricinde herhangi bir diğer neticeyi asla görmedim. Şeyhe, hürmetli bir şekilde ve tekrar tekrar baş eğerek selâm vermenin ve alınlarını iki veya üç kere yerle temasa getirmelerinin ardından dimdik ayakta dururlar; (kukuletası haricinde) malzeme ve kesimi *Fransisken*lerin *Santa lana*sından farklı olmayan yün hırkalarını aldılar ve yabanî musiki derece derece inen uzun ve pest bir perdeyle yavaş yavaş kesilirken, buhar çıkaran vücutlarını iyice sararak *tekke*den çekilirler. Bu dervişler hakkında; onların icrasıyla tahrik edilmiş olan hayreti arttırmak için, icranın hemen ardından, sakin bir şekilde, sanki sadece seyircilermiş gibi *çubuk*larını çekerken görüldükleri nakledilir ve Pera *college* [medrese; tekke]sinde birkaç kez şahit olduğumdan, bu doğrudur. Bununla beraber, bu gibi hayret verici gayretler ne bitkinlik meydana getirmeksizin gösterilirler, ne de sıhhate zararsız olarak sık sık tekrarlanabilirler. Dervişlerin daima yorgun ve açlıktan bitkin ve son derece sararmış olan çehrelerindeki fena tesirler resmedilir. Taşkınlık; muvakkat ama cebrî iş gayretlerine mahkûm edilmiş bulunan bütün sınıflardan erkekler arasında çok umumîdir, bunu tam bir aylaklık takip eder, bütün raks eden dervişler aşırı içmekle bilinirler ve Bütün *İstanbul*'da ve varoşlarında Pera'daki *tekke*nin kûşe-i inzivasındaki kadar fazla rom ve *rakı*nın istihlâk edildiği başka bir hane bulunmadığı zannedilir. Kendi hissiyatımın delillerinden, bu hakikati ispatladım; zira kendisiyle tanışık olduğum ve tekkenin orkestrasında çalan musikici bir dost veya yakına

Dervish,
[-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Derviş],
PREZIOSI, Amadeo (Ressam), 1857, Pease'in çizimini esas alan başka bir çizim, Sulu boya.

A Dervish, Constantinople, [-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Bir Derviş, İstanbul], PEASE, J. (Ressam), 1845, Kara kalem ve sulu boya, 22,4 x13,6 cm.

sahip bulunan ve bu suretle, mübarek kardeşlerle arası samimî olan bir Ermeni, çok akşam, onlarla biraz *keyif* etmek için beni tekkeye götürmeyi teklif etti. Ermeni; şarhoş olduklarında bilhassa sert ve tehlikeli olan Türkler hususundaki beni ürküten müşkülâtı, dervişlerin ona alışık oldukları için kuzular gibi sakin olduklarına ve dahası, mâni olamadığı gibi, bundan başka, kötü huya iştirak eden, haneye bağlanabilecek onların düşkünlüğünden meydana gelen bekrî kavgalarının herhangi bir kepazeliğinden tasalanan şeyh tarafından korkutulduklarına beni temin ederek, tevil etti. Ve belki de, *Mevlewi* [Mevlevî] lerin medresesindeki mizaç üzerine; diğer memleketlerde, *Saint Francis* manastırlarında sık olarak yapmış olduğum gibi, sarhoş dervişler üzerine ve sıhhat vaziyetimce mâni olunmadıkça "bedenini kuvvetlice ferahlatan" keşişler üzerine tedrise gitmeliydim. Dostum Ermeni bir keresinde akşam karanlığında bir ziyarette bulundu; gideli çok olmamıştı, ne miktarda *rakı* içmiş olduğunu bilmiyorum, fakat gittiğinde sakin ve ağır olan, kendi sınıfı olduğundan Fransızca ve İtalyanca konuşmayı seçen o, geri döndüğünde onların buyruğu veya tedbiri olmaksızın, dervişler gibi eğirilerek dönmeye kuvvetli bir meyil gösteriyordu ve Türkçeden başka bir şey konuşamıyordu. Ertesi sabah, onun, azizane *Müslimîn*in müptelâ olduğu yerden kendisini sakınmakta ehil olamadığını ve kat'î surette benzer bir vaziyetteki *Anastasius* gibi "çok fazla müteredditt" olma tehlikesi evhamını hissettiğini kendi özürlerinden öğrendik.[1]"

1 Bk. Anastasius, kısım X. Hovarda dervişlerin, bütün *Mr. Hope* Şark taslaklarındaki gibi, şahsiyetçe mükemmel ve geçimli oldukları, sözün kısası, benim müşahedeme kalırsa doğrudur.

MAC FARLANE, Charles, **Constantinople in 1828** (A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces), 2. B., 2 C., C. II, s. 398-418 [Galata], London: Saunders and Otley, 1829.

Thomas ALCOCK

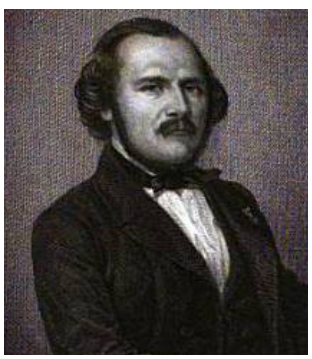
(1801-1866). İngiliz seyyah, parlamento azası. 1828-1829'da Türkiye'de seyahat etti. Diğer eseri: The Tenure of Land in Ireland Considered (1848).

[1829]- "Mevcut Sultan'ın emriyle 1827'de yirmi bin yeniçerinin bertaraf edildiği mevkiden, raks eden ve feryat eden dervişlerin fevkalâde dinî merasimlerine kadar herhangi dikkate değer yerleri veya manzaraları ziyaret etmeye muvaffak olduğumuza inanıyorum."

ALCOCK, Thomas, **Travels in Russia, Persia, Turkey and Greece in 1828-9**, s. 135-136 [Galata], London: Kendi yayını, 1831.

MICHAUD ve POUJULAT

Joseph François Michaud. (1767-1839). Fransız. Haçlı tarihçisi. Fransız Akademisi azası. Fransız devrimine karşı çıktı, kraliyet taraftarı gazeteler çıkardı; bu yüzden askerî konsey tarafından idama mahkum edildi. 1800'de kısa bir hapis cezasının ardından gazeteciliği bıraktı ve yazarlığa başladı. 1806'da "Biographie Moderne ou Dictionnaire des Hommes qui se sont fait un Nom en Europe, depuis 1789" adlı kitabı çıkardı. 1830-31 yıllarında Suriye ve Mısır'a seyahat etti. Bu seyahatinde tilmizi, kâşif Jean Joseph François Poujoulat da ona eşlik etti. Diğer eserleri: Histoire des Croisades (1840), Nouvelle Collection des Mémoires pour Servir de l'Histoire de France (32 cilt, Poujoulat'yla beraber, 1836-1844).

Jean Joseph François Poujoulat. (1808-1880). Fransız din tarihçisi ve gazeteci. Kralcı. M. Michaud'nun tilmizi; haçlıları araştırdıkları seyahatinde onun yanındaydı. Diğer bazı eserleri: Histoire de Jérusalem (1840-42), Histoire de St. Augustin (1844).

1330 [1830] Eylül'ü; Pera- "*Hellespont* [Çanakkale Boğazı] kıyılarında tesadüf ettiğimiz iki dervişi unutmamışsınızdır; fındık ağaçları vadisinin bu iki *cénobite* [tekkenişîn]i ile sohbet ederken, Türkiye'de dinî hayatın nasıl olduğunu öğrenmeye başlamıştık. Diğer *mèvlévi* [Mevlevî]leri veya *derviches tourneurs* [dönen dervişler]'i Pera'da bulduk; her salı ve cuma bağışladıkları, görülmeye lâyık olan temaşaya zaman zaman hep beraber iştirak ettik. Öğle *namaz*ları ile meşgul oldukları *oratoire* [ibadetgâh] onlara ait olan bir mezarlıkta kâindi ve onların *téké* [tekke] veya manastırlarından ayrıydı. Pek çok seyyah onların, flüt [ney] ve nakkare şamatası içindeki dinî ayinlerini tarif etmişlerdir. Mevlevîler, Türklerin kıymet verdiği ve çok hürmet gösterdiği tekkenişînlerin cümlesidir. Hakikî müminler dualarını onlara havale ederler veya onlarla arkadaşlıklarında yakın alâka gösterirler ve onlara mübadele ile sadakalar bağışlarlar veya ölürken mallarını miras bırakırlar. Meşhur *Halet Efendi* bu tarikatın yakın bir azasıydı ve Mevlevî *tekke*sinde bir kütüphane kurmuştu. *Halet Efendi*'nin başı için Boğaz'da balık yakalamaya gidenler Mevlevîlerdir, *visir* [vezir]in başını ihtiva eden türbeyi onların mezarlığında görebilirsiniz. Bu dervişler tasallutun sık kurbanlarına, hassaten onların cemaatini yakın alâka bağlarıyla tutan zevata kalan vazifelerini ifa ettiler. Tekkenin *supérieur* [manastır başrahibi; şeyh]i Pera mahallesi Müslümanlarının *iman* [imam]ı gibidir. Mevlevîler hoş ve merhametlidirler ve onlardan herkes hoşlanır. Kurucuları olan *Djélalédin* [Celâleddîn]'in "Benim aradığım derviş odur ki zavallının ahlarını duyar, onu durdurur ve sorar: İstediğin nedir? Ben buradayım." buyruğunu istikametle gözetirler. Dönen dervişlerin mezarlığında, taşta, *Achmed-Pacha* [Ahmet Paşa] tesmiye olunan, topçuların başı *Bonneval* kontunun makberesini gösterdiler. *Jean-Baptiste Rousseau*, *Bonneval* kontuna, Alman ordusunda birinci ferik [tuğgeneral] iken bir kaside ithaf etmiştir. *Bonneval*'in Müslüman kontunun mezarında bu nazım parçasını okuma zevki bana verildi. *Rousseau* bu kasideyi yazdığında, kahramanının dervişlerin mezarlığında, üstünde bir sarık duran mezarında bir gün ezberden söyleneceğinden zerrece şüphelenmemiştir. Kur'an'ın itikadına biraz zıt olan sondan bir evvelki kıt'a, bu keyfiyette bana hassaten keskin gözüktü. Güzün bağ bozucuların sarhoşluğunu tasvir ettikten sonra, *Rousseau*, o zamanlar general olan *Ahmet Paşa*'ya dönerek, şöyle devam eder:

Bütün kır,
Safalı divanelikleriyle eğlenirken,
Tokaye [bir tür şarap] ve şampanyayla;
Ahenk içinde çalışırken;
Konulmuş ev putlarınızın,
Kıyı ve dağ şaraplarının yakınında;
Kararsız seyre hükmet."

Derviche Tourneur, [Dönen Derviş], 1787, Kağıt üstüne zamklı sulu boya, 33,5 x 20 cm., Bibliothèque-Musée De l'Opéra, Paris.

MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, 7 C., C. II, s. 383-385 [Galata], C. VI., s. 398-399 [Trablusşam], Paris: Ducollet, 1833.

Frederick CHAMIER

(1796-1870). Romancı, seyahat kitapları yazarı, deniz subayı. 1810'da Çanakkale'de bulundu. 1827'de emekli oldu ve deniz romanları yazdı. Diğer bir eseri: The Spitfire (1840).

"İstanbul'un camilerini görmemize müsaade edildi ve *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in daimî dönmelerine güldük -eğer raks etme denilebilirse; dervişlerin raksı bir camide değildi-." [1831'deki baskıdan.]

"Raks eden dervişlerin ve onların çılgın muamelelerinin sadece pek zayıf bir tasavvurunu verebilirdim, lâkin ben pek az seyyahın sahip olduğu iki fırsatı elde etmiştim; birisi camilerin içini görmek, ikincisi ise veziriazamla akşam yemeği yemekti." [1850'deki baskıdan.]

CHAMIER, Frederick, *The Life of a Sailor-IV*, **The Metropolitan**, C. I, Mayıs-Ağustos 1831, s. 385 [Galata], London: James Cochrane and Co.. **The Life of a Sailor**, Yeni B., s. 54 [Galata], London: Richard Bentley, 1850.

Antonio BARATTA

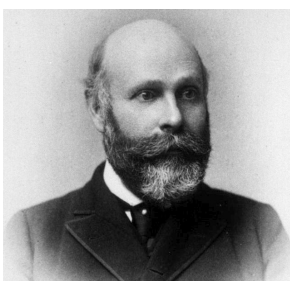
(1801-1866). İtalyan seyyah, yazar.

"Günümüzde İstanbul'da şöhretli olan [tarikatlar]; muhteşem tekkeleri, tahttaki sultanın meşhur ve maktul veziri *Kalet-Effendi* [Halet Efendi] tarafından Galata ile Pera arasında bina ettirilmiş bulunan *Mevlevì del Tekié* [Tekke Mevlevîleri] ve Üsküdar'daki *Ruhanì* [Rıfaî]'lerdir. *Giratori* [devredenler] (*tourneurs* [dönenler]) adıyla tasvir olunan birincilerin, bir nevi mukaddes raks olan icraları haftada iki kere kendi camilerinde vuku bulur. Bu raks dindarane bir musikinin giderek terakki eden hafiften nağmesine uyarak, kapalı gözlerle, yukarı kaldırılmış başlar ve açılmış kollarla, ayak uçlarında sür'atli bir şekilde dönmekten ibarettir. İnanılmaz bir müddetle, böylece, hiçbiri bir diğerine çarpmaksızın veya düşme emaresi göstermeksizin bu zahmet verici vaziyeti devam ettirirler.

…Lâkin hakkaniyet aşkı bizi ikaz etmeye icbar ediyor: Dervişlerin raksı güldürücü olmaktan uzaktır; çoğunun söylediği gibi, edep dolu ve tesir edici bir dinî icraattır."

BARATTA, Antonio, **Constantinopoli nel 1831** (Ossia Notizie Esatte e Recentissime Intorno a Questa Capitale ed Agli Usi e Costumi de' Suoi Abitanti), s. 288-289 [Galata], Genova: Pellas, 1831.

GOODELL

William Goodell. (1792-1862). Amerikan Congregational [cemaatçi] misyoner. 1822'de misyonerlik için Malta'ya gitti. Bir yıl sonra Beyrut'a geçti. Bedevîlerin tehdidiyle 1826'da Yunanistan'a gitti. 1831'de gittiği İstanbul'da Ermenileri Protestanlaştırma vazifesini üstlendi. İncil'i Ermeniceye ve Osmanlı Türkçesine tercüme etti.

DERVİŞLER

2 Aralık 1831, [Cuma]- *"Commodore* [komodor; filo kumandanı; kıdemli gemi süvârisi] *Porter*, *Komodor* ve *Dr. DeKay* ile beraber Pera'daki *dancing* [raks eden] veya *whirling* [hızla dönen] dervişleri görmeye gittik. Büyük bir sür'at ve hatırı sayılır bir müddetle dönme kabiliyetleri ve mihver etrafında dönmeleri ve başka bir merkezin etrafında devretmeleriyle tarif ettikleri, seyyareler gibi iki katlı hareketleri hem lisan, hem de resimle çok sık ve hünerle tasvir edilmiştir ki tavsife kalkışmayacağım. Müesseseyle rabıtalı olarak, erişmesi ve okuması bütün herkese serbest olan Türkçe, Arapça ve Farsça kitaplardan bir kütüphane vardır. Dervişler, doğru ifadeyle, bekârlık yeminiyle bağlı olmamaları haricinde, Türk *priesthood* [papazlık; ruhbanlık]ının *monk* [keşiş; münzevi] leridirler. Bu tarikatta Roma kilisesindeki gibi zahidane bir hayata varmaya ikrar verirler ve onlar gibi çok sefih ve günahkâr biri olarak yaşadıkları çok umumiyetle kabul olunur. Ekseri Müslümanlar onlara açıkça muhalif bir şekilde konuşmaktan tereddüt etmezler; Sultan zaman zaman onların eski irat membalarını kendi hazinesine çevirir ve ihtimal odur ki onların müesseselerinin mevcudiyetinin sona ermesi uzak bir devrede değildir."

GOODELL, *Constantinople (Extracts from the Journal of Mr. Goodell)*, **The Missionary Herald**, C. XXVIII, No.:10, Ekim 1832, s. 326 [Galata], Boston: American Board of Commissioners for Foreign Missions.

David PORTER

(1780-1843). Amerikan Deniz Kuvvetleri'nde kumandan. Buradan emekli olduktan sonra 1826'da Cezayir şehbenderi, 1831'de İstanbul'da maslahatgüzar, 1841'de şehbender oldu. İstanbul'da öldü. Diğer bir eseri: Journal of a Cruise Made to the Pacific Ocean (1815).

27 Temmuz 1832 tarihli mektup- [Tam beş sayfa Üsküdar Rıfaîlerini tarif ettikten sonra] "Pera'nın *dancing* [raks eden] ya da *whirling* [hızla dönen] dervişlerinin bir tarifini isterseniz, *Jones*'un *Naval Sketches*'inde onların tam bir beyanını bulacaksınız. Onun *Hobhouse*'dan istinsah ettiğini zannediyorum, mamafih beyan mükemmelen doğrudur. Size daha önce ima ettiğim gibi, onları tarif etmeye değmez."

[PORTER, David], By an American, Long Resident at Constantinople, **Constantinople and its Environs** (in a Series of Letters Exhibiting the Actual State of the Manners, Customs and Habits of the Turks, Armenians, Jews and Greeks, as Modified by the Policy of Sultan Mahmoud), 2 C., C. II, s.18 [Galata], New York: Harper and Brothers, 1835.

James Ellsworth De KAY

(1792-1851). Amerikan tıp doktoru, zoolog. İki yaşındayken ailesi ile Portekiz'den Amerika'ya göç etti. 1819'da hekim oldu. Doktoru olarak çalıştığı kayınpederinin gemisiyle seyahat etti. 1831-32 arasında Cebelitarık, Yunanistan, Türkiye ve Suriye'yi ziyaret etti. Diğer bir eseri: Zoology of New York or the New York Fauna (1842-1844).

VALS EDEN DERVİŞLER

"*Dancing* [raks eden], daha doğrusu *waltzing* [vals eden] dervişleri ziyarette, bir takım ciddî dinî maskaralıkları veya bizim kendi *shaker* [sallanan]larımızın talim ettiği gibi bazı manasız ve gösterişli ayinleri görmeye hazırlandık ve bunda hayal kırıklığına uğramadık. Bu dervişlerin *tekkay* [tekke] veya küçük mabedi Pera'nın ana caddesinde dikilidir ve güzel ve zarif bir binadır. Ana kapıdan girdiğimizde soldaki, semavî tabakalarda Muhammed ile birlikte vasıtalık ve nüfuzları bulunduğu fazlaca tasavvur edilen ve dünya yüzünde hayatları mükemmel numuneler olmuş veliler için bir küçük mezarlıktır.

Kim bu takva numuneleri arasında, aşağıda bir *paşa*nın yattığını ilân eden çok iyi yontulmuş sarıklı taşıyla bir Fransız askerini bulacağını umar ki? O, Fransız askeriyesinde general rütbesine çıkmış, gayretli ve son derece muvaffak bir Fransız zabiti olan *Bonneval*'ın kabridir. Muhatap olduğu bazı muamelelerden bezmiş, vazifesinden istifa etmiş ve kabiliyet ve cesaretinin kendisini mareşal rütbesine çıkardığı Avusturya askeriyesine girmişti. *Prens Eugene*'le birkaç çekişme üzerine ona meydan okudu ve askeriyenin sert nizamları yüzünden şûra tarafından ölüme mahkûm edildi. Venedik'e firar etti, fakat düşmanları orada onu ele geçirmek üzereyken İstanbul'a kaçtı. Avusturya nazırı onun için Türk hükûmetinden resmî bir talepte bulunduğundan burada da emniyette değildi. Bundan sakınmak için Müslüman ve Türk tebaası oldu veya kendi ifade ettiği gibi "gece külâhını bir sarıkla değiş tokuş etti". *Jean Baptiste Rousseau*'nun samimî arkadaşıydı ve çok yüksek edebî marifetlerin adamı olarak tezahür etmişti. Türk askeriyesinde sür'atle yükseldi ve kendisini muhtelif kanlı çarpışmalarda temayüz ettirdi. Karaman *paşa*sı yapıldı ve 1746'da bir humbaracı [mühendis] general ve üç tuğlu bir *paşa* olarak öldü.

Çizmelerimizi ve pabuçlarımızı mabedin kapısında dikkatle çıkararak ve onları kollarımızın altında taşıyarak, talimler tam başlamışken girdik. Mabedin merkezinde bulunan ve seyircilerden parmaklıkla ayrılmış geniş bir meydanın içinde beş derviş, yüksek sesli flüt gibi olan ancak burun vasıtasıyla üflenen bir çalgı mahfilden dışarıya yeknesak ve mahzun bir hava dökerken, topaçlar gibi devrederek hızla dönüyorlardı. Dervişlerin başları yüksek, mahrutî bir külâhla örtülmüştü, kısa bir cepken vücudu sarmalamıştı ve kaba, bol bir entari kıyafetlerini tamamlıyordu.

İhata edilmiş mahallin şark tarafında ihtiyar bir derviş dikiliyordu ve aynı zamanda *master of ceremonies* [teşrifatçı; semazenbaşı]nın ve diğerlerinin muhabbetlerinin ana gayesi olduğu belli oluyordu. Gözleri

Whirling Dervishes, [Hızla Dönen Dervişler],
Avrupa Okulu, 18. yy., Arşive ait kağıt üstüne sulu boya, Üstün aşırı krom püskürtme boyayla baskı, Hususî koleksiyon.

kapalı dönüşlerini icra ederlerken, elleri sabit bir şekilde yayıldı ve devretmelerinden ötürü, entarileri, memlekette bizim küçük insanlarımızın talim ettiği gibi, *"making cheeses"* [kız çocuklarının dönerken eteklerini havalandırmaları oyunu] tarzında dışarı doğru açıldı. Musiki tedricen daha ağır bir havaya girdi ve bir tef ve dümbelek yabanî ve feryat eden nağmeler çaldı. Takriben beş dakikalık vaktin dolmasıyla musiki ve hızla dönme kesildi ve bilâhare bir Paris salonunda bile zarif addedilecek, bir dizi başla selâmlamalar başladı. *Divers ad libitum* [istenildiği kadar çeşitli] farklarla birkaç *selâm* daha icra ettikten ve bütün gözeneklerinden ter sızdırdıktan sonra; birkaç erkek sesi, feryat eden koroya şimdicek iştirak etmişken; ihtimamla cilâlanmış zeminin üstünde tekrar eğirilerek dönmeye başladılar. Saat ikide musiki, eğirilerek dönme, makamla söyleme ve başla selâmlama kesildi; vazifeliler çabucak soğumaktan alıkoymak için onların üzerine kalın cübbeler atarken, *waltzers* [valsçiler] yüzleri zemine doğru dizlerinin üzerine düştüler. Din adı altında tatbik olunan böyle çok acayip saçmalıkları seyir üzerine, hakir görmeyle karışık hislerle ve onları ilâhî ilhamların ışığında mütalâa etmek meylinde gözüken seyircilere acıma ile mabedi terk ettik."

[DE KAY, James Ellsworth], By an American, **Sketches of Turkey in 1831 and 1832**, s. 241-243 [Galata], New York: J. and J. Harper, 1833.

R. WALSH

Robert Walsh. (1772-1852). İngiliz misyoner. 1820'de İstanbul Protestan papazı oldu. 1821-1824 arasında baştan başa Türkiye'yi dolaştı. Takip eden yıllarda, Türkiye hakkında muhtelif kitaplar yayınladı. Kitabının ilk baskısı 1831 yılında Narrative of a Journey from Constantinople to England adıyla çıktı. Diğer bir eseri: Constantinople and the Scenery of the Seven Churches (Thomas Allom'un gravürleriyle, 1838).

[1832]- "Mutaassıplar arasında olarak dervişler halkın idrakinde hâlâ büyük bir itibara maliktirler. Onların *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]leri *teké* [tekke] olarak isimlendirilir ve başşehirde Türk hayırseverlik hususiyetiyle temayüz etmiş birkaç tane vardır. Su tevzii en revaçta bir hayır tatbikidir; *bent*ler ve onların aygıtlarıyla, şehrin mücavirliğinde bulunan küçük derelerden elde edilen bu mühim unsur, ihtimamla, mermer bir hazne içine alınmak suretiyle tedarik edilir ve kâselerle kullanılır. Şehirdeki her *tekke* yolcular için, daima halis suyla dolu bulunan, içlerinden biri kullanıldığında içeride duran bir derviş tarafından tekrar doldurulan; bir dizi yaldızlı, maden kâselerin boyunca durduğu, caddeye karşı bir pencereye sahiptir.

Bu tekkelerin sakinleri işlerinde çalışırken her yerde görülürler. Mahrutî şapkaları ve beyazca bir kumaştan, yün binişleri; bir elde ucu demir bir sırık ve umumiyetle diğerinde uzun bir boynuzla tefrik olunurlar. Boğaziçi'nin mezarlıkları arasındaki bazı büyük kahvehanelere yazları Türkler tarafından çokça uğranır ve benim de bir iskemle ve bir *çubuk* alıp onların arasına, kapının önündeki yeşil kerevete oturmuşluğum vardır. Umumiyetle, ortada dikilip topluluğa nasihat eden bir derviş gözükür ve sonra onların sadakalarını toplamak için uzun boynuzuyla etrafı dolaşır.

Lâkin kardeşliğin en temayüz etmiş olanları raks ederek ve feryat ederek ayinlerini icra edenlerdir. Bunların ilki kurucularından dolayı *Mevelevi* [Mevlevî] diye isimlendirilirler ve ana tekkeleri Küçük Asya'da *Koniah* [Konya]'dadır. Umumiyetle mütevazı, mutedil ve hayırseverdirler. Her salı güneş batana kadar oruç tutarlar ve salı ve cuma günü *superior* [manastır başrahibi; şeyh]leri onlara Kur'an'dan bazı metinleri tefsir eder. Onların ibadetinin bir parçası devrederek dönmektir, çünkü onlar, dostu *Haraze* [Hamza] flüt [ney] çalarken kurucularının fasılasız olarak on beş gün müddetle böyle yaptığını ve *Yakup* ve cetlerinin nağmesinden hazzettikleri aynı çalgının kendilerinin de bir an'anesi olduğunu söylerler. Bunu Konya'da imal ederler ve orada yapılan bir ney daima en yüksek fiyatı icbar eder, *Ricaut*'un devrinde yirmi *kron*a satılıyordu. *St. Francis* tarikatı gibi iffet, itaat ve fakirlik yemini ederler, filvaki sonun-

Atina'daki Rüzgârlar Tapınağı

cusu derviş kelimesine zımnen delâlet eder. Pera'da *Kioutopkane* [Kütüphane] denilen yerde, kaideye muvafık Muhammedî camilerde reddedildiği gibi hiç kimsenin reddedilmediği, bütün dinî kanaatlerden insanların girmesine müsaade edilen bir tekkeleri vardır. Oraya sık sık baktığımdan, merasimin çok dikkat çeken bir şey olduğunu düşündüm. İbadethaneleri sekiz köşeli bir binaydı, bu münasebetle Atina'da ayinlerini icra etmek için kullandıkları *Temple of the Winds* [Rüzgârlar Tapınağı]'e benziyordu. Bir Türk musikiciler takımının yerleşmiş bulunduğu bir mahfil hemen hemen buranın etrafını dolaşıyordu. Ana çalgı, ozanın ara sıra aldığı nefesi burnuyla içine estirdiği neydi. Yapının merkezinin alt katı parmaklıkla çevrilmişti ve pabuçlarını kapıda emanet etmiş bulunan cemaat çevrili yerle duvar arasına sıralandılar. *Chief dervish* [başderviş; şeyh] bir halının üstüne yerleştirilmiş kırmızı bir mindere oturmuştu. Tarikatının beyaz, mahrutî külâhıyla beraber, yeşil bir kaftan giymişti ama külâha yeşil bir tül sarılmıştı. Onun yanında, muhtelif yerlere oturmuş birkaç başka kimse de vardı. Zemin koyu ağaçtandı ve şekilleri aksettirecek şekilde iyice cilâlanmıştı, odanın etrafında üzerlerine Kur'an'dan parçalar yazılmış muhtelif siyah yaftalar asılmıştı.

Dervişlerden birinin birkaç parçayı alçak ama vakur bir sesle okuması, daha doğrusu nağmeyle söylemesiyle ayin başladı. Ne zaman ki o bitirdi, mahfildeki neyler başladılar; bu esnada dervişler gözlerini yere sabitlemişlerdi ve sessiz bir hasroluşa dalmış gözüküyorlardı. Görülen ve duyulanda son derece heybetli bir şey bulunduğunu mütalâa ettim ve mevcut bütün seyirciler onlarla aynı hissiyatı paylaşıyor gözüküyorlardı. Bu sona erdiğinde büyük ziller ve davullar daha canlı bir nağme çaldılar ve dervişler yerden kalkarak alay hâlinde etrafta yürüyüşe geçtiler, hepsi *chief* [reis; şeyh]in önünden geçtikçe onu çok derin bir hürmetle selâmlıyorlardı. Sonra, en öndeki kendini merkeze yerleştirdi ve yavaş bir hareketle dönmeye başladı. Uzun, yünlü elbisesinin eteklerinin aşağı tarafına, döndükçe onların etrafında geniş bir çember teşkil ederek yayılsınlar diye ağırlık konulmuş gibi gözüküyordu. Bütün zemin hareket eden kişilerle dolana kadar, kalanların hepsi silsile ile onu takip ettiler. Evvelâ her şahıs yerini değiştirmeksizin döndü; şimdilik, hâlâ kendi mihveri üzerinde dönerek, en görülmemiş, dolaşık bir raks teşkil edene kadar bir diğerinin yanında sessizce hareket ettiler. Yürütülen bu büklümlerdeki fevkalâde tabiîlik ve maharete hayran olmamak elimde değildi. Meydanın içindeki kalabalık sayıca çok az olmasına rağmen, onların kabarmış elbiseleri asla bir diğerine mâni olmadı, ama eli işe yakışmaz bir Türk için mümkün olduğunu zannettiğimden daha bir rahatlık, hafiflik ve zarafetle muvaffak oldular. Böylesi yeni bir şeye hayranlık ve zevkten meydana gelen ilk hissimin bitmesini daha az hoş olan biri takip etti. Öyle bir sür'atle kıvrılarak dönen bu kadar çok sayıda kişinin müşahedesi ve ardı arkası kesilmeyen hareket seyircilerin başlarını sersemletti ve ahbaplarımdan bazısı cemaatten diğerleriyle beraber açık havaya gitmeye mecbur kaldılar. Bununla beraber, şeyh tarafından verilen bir işaret üzerine birdenbire durana kadar, azal-

Atina'daki Rüzgârlar Tapınağı'nın içi.

mayan bir sür'atle hareketlerini devam ettiren icracılar müteessir olmuş gözükmüyorlardı. Musiki çabuklaştıkça veya yavaşlaştıkça tacil veya tehir ettirilen bu hareketler, umumiyetle on veya on iki dakika süren, kısa fasılalarla yenilendi. Dervişler oturma yerlerine geri döndüklerinde, merasim takriben bir saat sürmüş bulunuyordu ve cemaat dağıldı. Ayinde hiç de gülünç veya malayani telakki edilecek bir şey bulunmuyordu, bilâkis herkeste bıraktığı intibaın ciddî ifadesi herhangi diğer dinî bir merasimdeki kadar gözüküyordu. Bununla beraber, Şark milletleri tarafından daima ciddî bir ibadet fiili kabul edilen bunun, bize bir hafifmeşreplik fiili gözükeceğini hatırımdan çıkaramadım. Yahudiler tarafından da öyle [ciddî] telakki edilir. Mezmurlar "Rabb'e zilli tef ve raksla hamd et" diye emreder ve *Davud*, *Obad Edim*'den sandığı getirirken "Rabb'in önünde raks etti" ve on üçüncü asırda bu tatbik *Flander*'ların muhtelif şehirlerinde bu ayini teşhir eden bazı Hristiyan fırkaları tarafından kabul edilmişti. Bu, Mevlevîler tarafından, camilerdeki nizamî ibadetle karışmasın diye cuma hariç haftada bir kere icra edilir."

WALSH, R., **A Residence at Constantinople** (During a Period Including the Commencement, Progress and Termination of the Greek and Turkish Revolutions), 2 C., C. II, s. 464-468 [Galata], London: Frederick Westley and A. H. Davis, 1836.

Godfrey LEVINGE

İrlandalı seyyah. 1832-1834 arasında İtalya, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Filistin ve Mısır'ı dolaştı. Yunanistan ve Doğu Akdeniz hakkında beğenebileceği bir rehber kitabı bulamaması üzerine kendi kitabını kaleme aldı. Evvelce arkadaşlarına el basması olarak dağıttığı seyahat kitabını hususî dağıtım için kendisi yayınlamaya çalıştı ve bu yedi yıl sürdü. Sivrisineklerden kurtulmak için içine girilip uyunan bir çanta olan "Levinge çantası"nın mucididir.

İSTANBUL – TEŞHİRLER

[1833 civarı]- "*Mevlevî*ler veya *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler] fevkalâde dinî ayinlerini her cumartesi Pera'da, İngiliz sefaretinden pek uzak bulunmayan küçük bir camide teşhir ederler. Bu tarikat milâttan sonra 1256, *Hicrî* 642 senesinde Konya'da herkesin önünde tefekkür etmiş, kendisine "irfan sahibi" soyismi verilmiş *Mevlana Jelaleddin* [Mevlânâ Celâleddîn] tarafından tesis edildi. Binanın iç kısmı sekiz köşeli şekildedir, takriben altmış ayak kutrundadır ve zemin iyice cilâlanmış ahşaptandır. Kenarların altısı boyunca iki derin mahfil uzanır. Aşağıda olanı zeminden birkaç ayak yükseltilmiştir ve Acem halılarıyla örtülmüştür, ahali pabuçsuz olarak buraya kabul edilir. Yukarıda olanında çalgı ve muganniler yerleştirilmiştir ve buranın bir kısmı kadınların merasimleri seyretmesi için ahşap kafes işi ile çevrilmiştir. Dervişler birer birer girerler ve bir parmaklık tarafından çevrilmiş kısım içinde yerlerini alırlar. Orada bir vakit niyaza dalmış olarak dururlar. Tarikatın *superior* [manastır başpapazı; şeyh]i *geulaff* [külâh] olarak isimlendirilen, etrafına yeşil bir atkı bağlanmış, çok yüksek, üstüvanî şekilli bir şapkayla yeşil bir biniş tarafından tefrik olunur. Diğerlerinin şapkaları benzer şekildedir ve ayin boyunca başlarında tutarlar. Binişleri çok geniş ve neredeyse zemine değen koyu kumaştandır.

Temsilin ilk kısmı, *chief priest* [başpapaz; şeyh] veya dervişlerden biri tarafından mutribân ile beraber tilâvet edilen Kur'an'ın cümlelerini dinlemeye, duaya dayanır. Sonra şeyh ağır musikiye uyarak yavaş bir adımla alayın başını çeker. Her birinin, banilerinin isminin asılı bulunduğu şark tarafına varması üzerine, şeyh, ilk devri müteakip duvara sırtını vererek mevkiini alır ve bir daha hareket etmez. Diğerleri alay olup bir miktar yürüdükten ve baş kestikten sonra, musikideki bir tahavvül üzerine uzun binişlerini çıkarıverirler ve başlangıçta kolları kıvrık, sonra bir kol, nihayet her ikisi de uzanıp açılmış olarak hızla dönmeye başlarlar. Gözleri kapalıdır ve en büyük bir ciddiyet havasına bürünmüşlerdir. Çehreleri uyuyakalmış adamlarınki gibi gözükür. Etrafta daireler çizerek dönmeye, musiki ve tilâvete bağlı kalarak şaşkına çeviren bir sür'atle, durmaksızın devam ederler. Dönme hareketinin sür'atiyle uzun elbiseler

en tuhaf bir görünüş arz ederek dalgalanır. Bütün temsil aşağı yukarı bir saat devam eder. Her din ve memleketten ecnebilerin girmesine serbestçe müsaade edilir. Herhangi bir tarif onun hakkında çok kifayetsiz bir fikir teşkil etmiş olabileceğinden, asla ihmal edilmemesi gereken bir ziyaret olarak, girişte hiçbir şey ödenmez; talep edilen şeyin olanı pabuçsuz oturmak ve sessiz olmaktır."

LEVINGE, Godfrey, **The Traveller in the East** (Being a Guide Through Greece and the Levant, Syria and Palestine, Egpyt and Nubia), 2 C., C. I, s. 301-303 [Galata], London: [Yazar tarafından yayımlanmıştır], 1839.

John AULDJO

(1805-1886). İngiliz yer bilimci, alpinist, seyahat yazarı. Diğer eserleri: Narrative of an Ascent to the Summit of Mont Blanc (1830), Sketches of the Vezuvius with Short Accounts of its Principal Eruptions (1833).

RAKS EDEN DERVİŞLER

14 Mayıs 1833, Salı – "*Dancing dervishes* [raks eden dervişler]in merasimlerine şahit olmak için Pera'daki camii ziyaret ettik. Bu büyük bina sekiz köşeli şekilde inşa edilmiştir, altında ahalinin oturduğu ve binanın içeriden altı tarafına uzatılmış bir mahfili mevcuttur. Bu mahfillerden birinde dervişlerin binişleri asılıdır; bir diğeri ise bir davul, Türk flütü [ney] ve bir santurdan ibaret musikinin hizmetine verilmiştir. Binanın dışında, girişin bir kafes işiyle ayrılmış sol tarafı kadınların kabulü içindir; merasimlerde payı olmadığı hâlde, burası dahi tahsis edilmiş diğer kısımlar kadar kalabalıktı. Camiin merkezi parmaklıklarla çevrilmişti. Yeşil esvap giyinmiş, kısmen yeşil atkıyla örtülmüş beyaz şapkalı *chief priest* [baş papaz; şeyh] büyük girişin karşısında, kırmızı bir minderin üstünde oturuyordu. Kestane kerestesinden ve dervişlerin ayaklarının mütemadi sürtünmelerinden meydana gelen parlaklıkla cilâlanmış zeminin üstüne bir halı yayılmıştı. Bir sekiz köşeli pirinç şebekeye raptedilmiş muhtelif çaplarda kandiller çatının merkezinden sarkıyordu. Sütunların takviye ettiği mahfillerde Kur'an'dan parçalar hakkedilmiş birkaç metrekarelik siyah boyalı bez veya mukavva parçaları asılıydı.

Büyük yapının içine erişmek üzere pabuçlarımı girişte bıraktım; ayin başlamıştı. Her bir derviş, girdikçe, şeyhi selâmlıyordu; onlardan başka, parmaklığa yakın muhtelif mahallerde oturmuş beş *priest* [papaz; derviş] daha bulunuyordu. Girişin sağındaki biri elinde içinden bazı nazımları yeknesak bir sedayla tilâvet ettiği bir kitap tutuyordu. Bu esnada diğerleri gözlerini zemine eğmiş, sessiz ve hareketsiz oturuyorlardı. O durduğunda neylerle davulun eşlik ettiği, asla nahoş bir tesir bırakmayan, yavaş ve vakur bir hava çalınıyordu; birkaç dakika içinde diğer çalgılar *vals* ile *marş* arasında bir beste nev'ine giriştiler, bütün dervişler sıçrayıp kalktılar. Tüm meclis *high priest* [yüksek papaz; şeyh] rehberliğinde, her biri diğerini takip ederek çevrilmiş meydanı yavaşça döndüler. Rehberlerinin makamının karşısına vardıklarında kolları göğüslerinin üstüne çaprazlanmış bir hâlde, başlarını eğerek üç defa selâm verdiler. Makamın yanından geçerken büyük bir adım atıp döndüler ve sonra yürüyüşlerine kaldıkları yerden devam ettiler. Bu manasızlıkların üçüncü icrasından sonra şeyh oturdu ve şimdiye kadar *marş* çalmaya devam eden musiki, bu andan sonra, bazı seslerin tilâvetinin refakat ettiği bir nevi *vals*i andıran bir hava vurmaya koyuldu. Dervişler binişlerinden kurtuldular; şeyhin önünden yeniden yürüyerek geçmek için, hepsi beraber oldukları hâlde, kollarını tekrar göğüslerinin üstünde kıvırdılar ve üç kere baş selâmı verdiler; onun makamından geçerken aşağıya eğiliyorlardı ve onun ellerini öpüyorlardı. Nihayetinde, dönüş hakikaten başladı, başlangıçta kıvrılmış olan kollardan önce biri uzanıp açıldı, daha sonra diğeri hafifçe büküldü ve dirsekten geniş bir zaviye meydana getirecek şekilde tutuldu. Böylece her bir tanesi, yumulmuş gözlerle ve dik bedenle, diğer ayağının par-

Derwische Tourneurs,
[Dönen Dervişler
-Galata Mevlevîhanesi-],
BAYOT, A. (Hakkâk),
[Le Bosphore et Constantinople,
Paris, 1855].

makları üstünde direk tutarak bir ayağıyla döndükçe döndü. Musiki ve terennümün daha çok veya daha az canlı olmasına göre hareketlerini sür'atlendirerek veya yavaşlatarak, çevrili yerin her tarafında tedricen ilerleyerek dönüyorlardı. Durup baktığımda, vasatî olarak dakikada altmış dört kere döndüklerini tespit ettim. Takriben beş dakika dairevî döndükten sonra, şeyhin bir işareti üzerine musiki ve raksçılar aniden durdular, fakat birkaç saniye içinde, evvelki gibi başlarıyla selâm vererek yeniden başladılar. Üçüncü keresinde, dokuz dakika kırk beş saniye devam ettirdiler. Artık başım onların inkişaflarını zorlukla sayabilecek kadar çok dönüyordu. Onların başlarının aynı tarzda bir tesirden masun kalabilmiş olması harikulâdeydi. Bir küçük arkadaşın hayrete düşüren bir ayak uyduruşla ötekilerine yettiğine dikkat kesildim. Dördüncü ve son seferde beş dakika kırk beş saniye döndüler. Böylece dönüşlerin tamamı şu hesaba vardı: 5 + 3 + 9 ¾ + 5 ¾ [Dört dönüşün dakika değeriyle süreleri]= 23 ½ x 64 [Toplam dönüş süresinin dakikadaki dönüş sayısıyla çarpımı]= 1504.

Bu fevkalâde teşhirden fazlasıyla hayrete düşmüş olarak, onların diğer ihvanlarının [Rıfaîlerin] nerede ve ne zamanlar bulunduklarını tespit etmek için sabırsızlanıyordum."

Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler -Galata Mevlevîhanesi-],
19. yy'ın ikinci yarısı,
Bayot'nun çizimini esas alan başka bir hak.

AULDJO, John, **Journal of a Visit to Constantinople** (and Some of the Greek Islands in the Spring and Summer of 1833), s. 73-76 [Galata], London: Longman, Rees, Orme, Brown, Green and Longman, 1835.

Alphonse de LAMARTINE

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 454

25 Mayıs 1833, [Cumartesi]- "Bu akşam, Marmara Denizi'nden ve hatta *Olympe* [Uludağ] Dağı'nın ebedî karlarının mor hatlarından akseden nurlu bir ay ışığında, Ölüler'in [mezarlığın] merdivenlerinin servileri altında yalnız başıma oturdum. Bu serviler, Müslümanların sayısız mezarlarına saye salarler ve Pera'nın tepelerinden, denizin kıyılarına inerler; İstanbul kapısından, *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in camiine çıkan yaya yollarının arasını az çok keserler. Bu vakitte kimse geçmez ve servilerin titreyen dallarında solmaya gelen, rüzgârın getirdiği binlerce akşam sesine rağmen, insan, kendini, büyük bir şehirden yüzlerce mil ötede zanneder."

LAMARTINE, Alphonse de, **Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages Pendant un Voyage en Orient (1832-1833) ou Notes d'un Voyageur**, 4 C., C. III, s. 208 [Galata], Paris: Librairie de Charles Gosselin, 1835.

Greenville TEMPLE

Greenville T. Temple. İngiliz baronet, binbaşı, seyyah. 1832'de Tunus ve Cezayir'e seyahat etti. Diğer eseri: Excursions in the Mediterranean: Algiers and Tunis (1835).

PERA'NIN BÜKÜLEREK DÖNEN DERVİŞLERİNİN TEKKESİ

[1833 Aralık'ı]- "…Bu muhteremlerin bir teklifi, en azından onlardan ikisinin, Pera'daki *spinners* [bükülerek dönenler]in ve Üsküdar'daki *howlers* [feryat edenler]in *tekkeh* [tekke]lerine bir ziyaret ihmal edilemezdi.

*Mevlevî*ler fırkası olan öncekiler her cuma saat ikide icrada bulunurlar. Tekkeleri Pera'daki ana cadde üzerindedir ve *Petit Champ des Morts* [Küçük Mezarlık; Kulekapısı Mezarlığı]'na yakındır. Oraya ilk kez gittiğimizde haylice erkenciydik ve çok sayıda askerle beraber her nevi ve sınıftan kalabalıkla dolu avluda bir zaman bekledik. Kapılar nihayet açıldı ve girdik, fakat nöbetçiler çizmelerimizi ve pabuçlarımızı çıkarttırdı. Binanın içi sekiz köşeliydi, üst ve alt mahfiller tarafından çepeçevre sarılıyordu. Ayrıca, yukarıda pencere kafesleri tarafından taksim edilmiş ve Türk hanımları için ayrılmış bazı odalar bulunuyordu. Meydan, Paris'in *parke*leri gibi çok iyi cilâlanmış ahşaptan teşkil edilmişti.

Hemen sonra sekiz derviş meydana çıktılar, bağdaş kurarak kendi başlarına oturdular. *Chief* [reis; şeyh]leri mahrut şekilli, azametli başlığının kaidesinin etrafına yeşil bir atkı sarmıştı. Niyazları hem kıraat, hem de terennümdü; tuhaf, yabanî bir musiki bunlara eşlik ediyordu. Bir zaman sonra dervişler binişlerinden tecrit oldular ve meydanın etrafında, kolları göğüslerinin üstüne kavuşturulmuş olarak vakarla yürüdüler. Odanın baş tarafında yer alan ve şeyhin oturmakta bulunduğu kırmızı bir halının yanından her ne zaman geçseler onun önünde secde ediyorlardı. Birkaç dönüşten sonra her biri, yoldaşlarının inkişaflarına mâni olmaksızın kendi zemininde bükülerek dönebilecekleri bir yer tutana kadar vals etmeye başladılar. Ayakları çıplaktı ve ellerini yukarıda tutuyorlardı; zannımca, baş dönmesini durdurmak için gözlerini sabitlemişlerdi. Devirleri esnasında geniş daireler şeklinde dışa doğru alabildiğine açtıkları uzun, bol etekleriyle sıkı yelekler giyiyorlardı. Şeyh dönmüyordu. Üç perdeye bölünen icra müddetince musiki çaldı. Sonuncu perdenin nihayetinde hepimiz fena hissediyorduk, galiba icracılardan daha fazla başımız önüyordu. Seyir boyunca yanımda oturan bir kimse, çok iyi bir İngilizce ile bana: "Pekala beyim bütün bu manasızlığa ne dersiniz?" dedi. Böylesi hitap edilmekten şaşakalmıştım. Neden sonra onun, Kahire'de bir az tanışıklık hâsıl ettiğim ve bir Avrupalı tedrisatı görmek üzere İngiltere *Paşa*'sı tarafından bana, İngiltere'ye gönderilen bir Mısırlı olduğunu keşfettim."

Whirling Dervish,
[-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Hızla Dönen Derviş],
19. yy., Sulu boya,
The Victoria and Albert Museum,
Prints and Drawings Study Room.

TEMPLE, Greenville, **Travels in Greece and Turkey** (Being the Second Part of Excursions in the Mediterranean), 2 C., C. II, s. 180-182 [Galata], London: Saunders and Otley, 1836.

VON TIETZ

Friedrich von Tietz. Alman baron, diplomat. Prusya'nın İstanbul sefaretinin müşaviriydi. Bazı diğer eserleri: Närrische Leute (1859), Berliner im Olymp (1860), Großmütterchen und Enkel (1867).

MEVLEVÎLER

[1833 Aralık'ı; Ramazan]- "*Mewlewian* [Mevlevîyan, Mevlevîler] olarak isimlendirilen raks eden dervişlerin fırkasını, Rus sefaret sarayından pek uzak olmayan *chapel* [küçük ibadethane] olan *dewa khané* [devrhane]'de salı ve cumaları, öğleyin, saat 1'den 2'ye kadar alenî olarak icra ettikleri, bütün Frenk'lerin serbestçe içeriye kabul edildikleri dinî talimlerinde bizatihi ziyaret ettim. Bu mabet iç tarafında dairevîdir; bunun dış tarafında, avamın, ibadetleri olan *namaz*ı tekrarladıkları, bir korkuluk tarafından ihata edilmiş diğer bir daire vardır. Uzun, yünlü, koyu esvap giyinmiş ve başları üstüne bir şeker kellesi şeklinde, *külâh* diye isimlendirilen, yüksek, sivri uçlu başlık takmış dervişler iç dairede içtima ederler. Onların arasında güzel ama yekpare soluk ve bundan dolayı da yabanî bir şevk ifadesi veren çehreler görülebilir. Evvelâ, bir *sheikh* [şeyh] tarafından kısa bir vaazda bulunuldu, bunu dervişlerin flüt [ney]lerin de refakat ettiği ahenkli bir nağmesi takip eder.

EMSALSİZ MERASİMLERİ

Sonra, başları yere eğik olarak ve yüksek külâhlarının etrafı paye işareti olarak beyaz bir şeritle sarmalanmış iki kılavuzun yol göstermesiyle, dairenin etrafında, çiftler hâlinde harekete geçerler. İki kılavuz, ibadethanenin Mekke'ye en yakın kısmında Türk usulünde aşağı çökmüşlerken, dervişlerin hepsi üç kere etrafı dönerler. Şimdiki hâlde, o emsalsiz raksları başlar; dervişler haricî binişlerini bir kenara atarak, dizlerine erişen, geniş, koyu yeşil elbiseler içinde ayakta dururlar. İçlerinden biri, yumulu gözlerle ileriye doğru adım atarak ve kollarını dışa yayarak, sağ dizi üzerinde sür'atle döner; sonra bir ikincisi aynı inkişafı icra eder ve sonra diğerleri, ta ki bütün topluluk bir divane insanlar takımı gibi etrafta çevrilene kadar… Bu hareket esnasında hava uzun elbiselerini onlara en gülünç bir görünüş verecek şekilde dışa yayar. Bütün *koro*; baş dönmesi olmaksızın, kımıldamadan ve sabit bir şekilde aniden durduğunda, bu, merkez etrafında dönüşler aşağı yukarı on dakika sürmüş bulunur. Yüzleri Mekke'ye dönük olarak kendilerini yere atarlar; bu şekilde kısa bir niyaz tekrarladıktan sonra, benzer tarzda dönüp devretmek için hepsi tekrar yukarı fırlarlar. Merasim müddetince bir kılavuz, beylerin hepsinin sağ topuk üstünde ve bir noktada dönüp dönmediklerine bakmak için etrafta gezinir. Her kim bu noktadan saparsa onun ciddî bir tekdirine maruz kalır. Nihayet, bütün dervişler, rehberlerinin ellerini öperler ve ibadethanenin mücavirliğindeki güzel inzivahanelerine doğru sessizce yürüyüşe geçerler. Belki, başkalarının dinî merasimlerinde gülmek yanlıştır, ama bu dönüş ve buruluşun müşahedesi öylesine güldürücüydü ki bir tebessümü zapt edememiş olmam mümkündür."

Les Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişler], 19. yy., Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

VON TIETZ, **St. Petersburgh, Constantinople and Napoli di Romania in 1833 and 1834**, Almancadan İngilizceye tercüme eden: J. D. Haas, 2 C., C. II, s. 117-119 [Galata], London: Adolphus Richter and Co., 1836.

RAGUSE Dükü

Auguste-Frédéric-Louis Viesse de Marmont. (1774-1852). Fransız. Raguza dükü, mareşal. Fransız inkılap savaşlarında çarpıştı. 22 yaşında albay oldu. İki yıl sonra, Mısır seferinde general oldu. 1806'da Dalmaçya valisiydi. 1808'de Raguza dükü ve mareşal oldu. 1811'e kadar İllirya valisiydi. 1812 Salamanca savaşında ağır yaralandı. Sonraki yıllarda Bonapartistlerle arası açıldı, 1830'da sürgüne gitti. Bazı diğer eserleri: Voyage en Hongrie (1837), Voyage en Sicile (1838), Mémoires (1856).

[29 Temmuz 1834, Salı]- "*Derviches tourneurs* [dönen dervişler]'i seyretmeye gittik. Bunlar, ecnebilerin merasimlerine iştirak etmelerine müsaade ederler. Seyirciler için çepeçevre bir çeşit mahfil teşkil edilmiş, bir hayli geniş bir odanın içine buyur edildik. Dervişler alay hâlinde içeri girdiler. *Chef* [reis; şeyh] dua etmeye başladı, odanın üst tarafından işitilen fena bir musikiye teganniler refakat ediyordu. Sonra dervişler tek ayakları üstünde öyle sür'atli bir şekilde dönmeye başladılar ki elbiseleri neredeyse ufkî bir vaziyet aldı. Hepsi çeviklikle hamle etti ve sadece yorgunluk tarafından dermansız bırakılınca kendilerini geri çektiler. Gülmeye neden olan hiçbir şey bu kadar gülünç değildir, mamafih bu temaşa benim üzerimde bu gibi bir tesir meydana getirmedi. Tanrı'ya hamd ve ibadetin böyle olacağına iman etmiş, muhterem görünüşlü bu adamlardaki ciddiyet ve ifratın bu terkibi bana muazzam bir hüzün telkin etti; bir tımarhanede bulunurken daima olduğu gibi, bir rikkat hissi beni sardı; kendimi insanlığın tenzilinin önünde buldum. Zihinlerindeki mefhumların acayipliği tarafından güdülebilir olan bu adamların ifratları tarafından hayrette bırakılarak ayrıldım.

İnsan şahsiyeti aklın sınırlarını aşan fiillere kapılmaktan kendini kurtaracak kadar kuvvetlidir, hassaten dinî fikirler onun başlıca heyecanı olduğunda bu böyledir. Manasız olsun veya olmasın, dönen dervişlerin inanışı belki daha da izah edilebilir. Fakat daha çok acımaya lâyık bu bedbahtlar ahalinin idrak edilemeyen hürmetinin maksududurlar. Eskiden bir hayli fazla olan bu hürmet biraz azalmıştır. Cemaat, eskiden, bugün de muhafaza ettiği had safhada itibar ve imtiyaza malik kılınmıştır. Tahta çıkan sultana Osman'ın kılıcını kuşatan raks eden dervişlerin reisidir ve böylece haşmetmeâba tahtı göstererek resmî merasimin ilk kısmında vazife görür."

RAGUSE, Maréchal Duc de, **Voyage du Maréchal Duc de Raguse** (en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie Méridionale, en Crimée, et sur les Bords de la Mer D'Azoff, a Constantinople …), 5 C., C. II, s. 88-90 [Galata], Paris: Chez Ladvocat, 1837.

Richard BURGESS

(1796-1881). İngiliz İncil âlimi, kilise ruhbanı, misyoner. 1828'de Cenova'da, 1831'de Roma'da İngiliz kilisesinin resmî vazifelisiydi. Daha sonra Upper Chelsea'de papazlık etti. Diğer eserleri: A Letter to the Rev. W. F. Hook (1846), National Schools and National School Teachers (1848).

DERVİŞLER

14 Ağustos 1834, [Perşembe]- "Şimdi dervişlerden bahsedeceğim. Muhammedîlerin Yunanlar ve Romalılar gibi kendi dinî tarikatları vardır ve onlar pek çok itibarla iki müfritliğin, şehvet ve iptilânın her ikisinde de aynı hususiyetleri arz ederler. Gezginci dervişler kutsiyet pelerini altında en korkunç ifratlara teşebbüs ettiler, ama şimdi feshedildiler, *convent* [erkek manastırı; tekke]leri yakıldı ve tahrip edildi. İstanbul'da iki sınıf kaldı: *Mevlevì* [Mevlevî]ler veya Galata yakınlarında, şimdiki padişahın boynunu vurdurduğu talihsiz nazır Halet Efendi tarafından dikilmiş, debdebeli bir erkek manastırı olan *tekié* [tekye, tekke]nin raksçıları ve *Ruhani* [Rıfaî]ler veya Üsküdar'ın hû çekenleri. Raksçılar haftada iki sefer çıkarlar. Fakat onların müessesesi şimdilerde tamir altındadır, bu yüzden onların devretmesine şahit olamadım. Mevlevî Dervişleri tarikatlarının temeli olan ve kendisine İlim Padişahı lâkabı verilmiş bulunan *Mevlânâ Djèlaleddin* [Mevlânâ Celâleddîn]'in etkisi altındadırlar. O, *hicri* 604 senesinde Horasan'ın başşehrinde dünyaya geldi. Konya'da fikirlerini ahaliye izhar etti ve 643 senesinde tarikatını kurdu. *Mesneve* [Mesnevî] başlıklı eseri *Scriptures* [Kitab-ı Mukaddes]'ten iktibas edilmiş bazı şeyleri havidir. 672'de yani milâdî 1257'de öldü. Bir derviş bu tarikata kabul edilmeden önce, 1001 gün boyunca, süflî işleri gören bir hizmetçi olarak hizmet etmelidir."

BURGESS, Richard, **Greece and the Levant** (or Diary of a Summer's Excursion in 1834 with Epistolary Supplements), 2 C., C. II, s. 222-223 [Galata], London: Longman, Rees, Orme, Brown, Green and Longman, 1835.

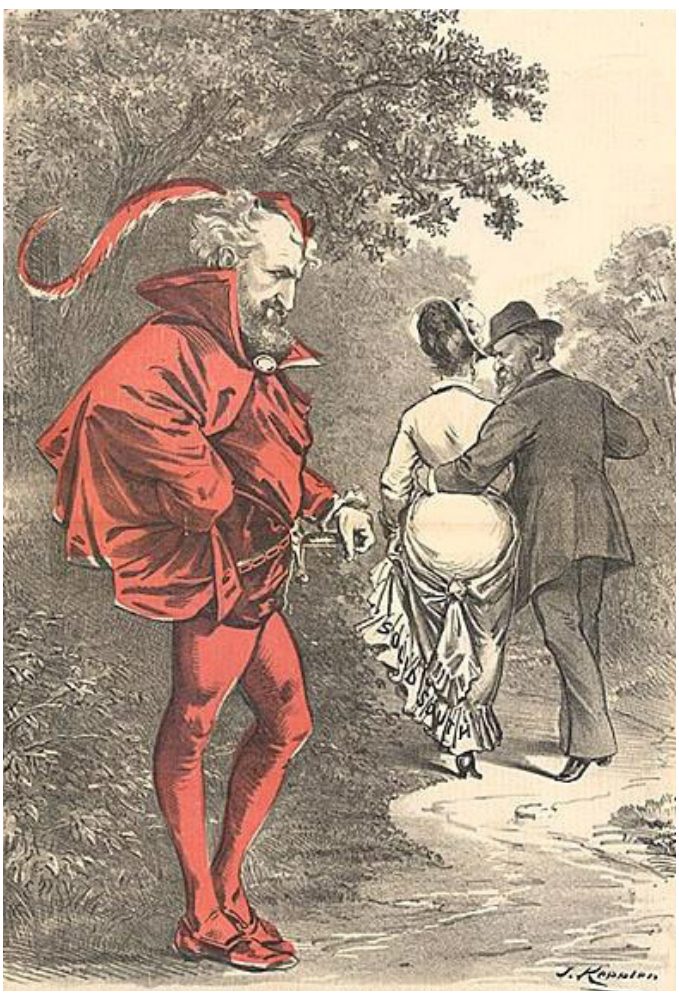
STUART

RAKS EDEN DERVİŞLER

Charles Stuart. (1810-1892). İngiliz subay. İngiliz ordusunun 13. Hafif piyade alayında yarbayken, akrabası olan Sir Henry Ellis'in 1835 yılında İran sarayına fevkalâde elçi olarak tayin edilmesi üzerine, onun hususî kâtibi olarak bu ülkeye gitti. Onun müsaadesiyle civar memleketleri de dolaştı. Generalliğe kadar yükseldi. 1832-33'de Buteshire parlamentosunda azalık etti.

[1835]- "Sonra, Pera'daki *convent* [erkek manastırı; tekke]lerinde *dancing dervishes* [raks eden dervişler]i görmeye gittik. Ayakkabılarımızı kapıda bırakmaya mecbur tutulduk. Kubbeli bir sekiz köşeli olan yapının içi parlak ve aydınlıktı, tavana birkaç lâmba asılmıştı. Merasim münasebetiyle çok sayıdaki seyirci parmaklıklı meydanı çevreleyen mahfilin altındaki dehlize yerleşmişti. Yeşil ya da kahverengi pelerinli, koyu kurşunî renkli keçeden yapılmış, yüksek dairevî başlıklı sekiz derviş kendilerini bu bölmenin karşısına yerleştirdiler. Beyaz sakalıyla huşu uyandıran *chief* [reis; şeyh]lerinin oturduğu yer zeminden hafifçe yukarı yükseltilmişti. Bazen başlarını zemine doğru eğiyorlar, niyaz ve tefekküre dalmış gözüküyorlardı. Bir tür davul ve borudan, mahfilin göremediğim bir bölümünden geldiğini sandığım yeknesak bir musiki duyuluyordu. Aniden musiki canlanmaya başladı ve dervişler şimdi sayıları artmış olarak belirdiler. Binişlerini üzerlerinden silkeleyip düşürdüler; hizmetinde bulundukları şeyhleri önlerinden yürüyordu. Meydanın etrafında yavaşça üç kere yürüdüler. Önünden geçtiklerinde, şeyhlerinin boş mahallini her iki taraftan da başlarını derinden eğerek selâmlıyorlardı. Sonra yol gösteren derviş dönmeye başladı, ihvanı silsile hâlinde onu takip etti, nihayet şeyhleri ve bir diğer derviş haricinde hepsi hareketlenmiş oldu. Bu diğer derviş *Mephistophiles* [Rönesans'la beraber Avrupa edebiyatında ortaya çıkan, kanatlarıyla veya omzunda kırmızı pelerini ve baştan çıkarıcı gülümsemesiyle tarif edilen, şeytanların başlarından biri; iblis]'i andırıyordu, dönen kalabalığın arasında en esrarengiz bir tarzda dokunulmaz, yürüyordu. Hareket başlangıçta yavaştı, dirsekler bükük ve eller omuzlara dokunmaktaydı; fakat icra ilerledikçe dönüşleri daha hızlı olmaya başladı. Başlarını bir yanlarına eğik arkaya atmışlardı, kolları genişçe açılmış, gözleri kapalıydı. Bir diğerinden sakınmalarının ya da *Mephistophiles*'in onlardan sakınmasının yolunu nasıl bulduklarını anlayamadım. Bazen vakur gezinmelerine yeniden başlıyorlardı. Hiçbir şey bu dindarların hepsi dönerek ilerlediklerindeki görünüşlerinden daha manasız olamaz. Hayal etmesi imkânsız, ama her nasılsa istihza ya da gülmeye meyil hissetmedim. İçlerinden biri neredeyse çocuktu, birkaçı yeni rüşde ermişti. Çok geçmeden teşhir edilenden usandım ve dışarı çıktım. Bu dervişler fırkasının üyeleri zamanlarının büyük bir kısmını niyazla geçiren, umumiyetle takdire şayan erkeklerdir, ama hayatın alelâde meşgalelerini de ihmal etmezler."

Mephistophiles.

STUART, **Journal of a Residence in Northern Persia and the Adjacent Provinces of Turkey**, s. 42-44 [Galata], London: Richard Bentley, 1854.

Jules A. DAVID

Jules-Antoine David. Fransız edip, şarkiyatçı. Kendisi gibi edip olan babası Jean Baptiste Laurent Pierre Etienne David (1772-1846) İzmir konsolosluğu yapmıştı. Çok sayıda roman yayınladı. Diğer bazı eserleri: La Duchesse de Presles (1836), Le Club des Désoeuvrés (1838), Jacques Patru (1840), Adolphe de la Gardie (1840), Frédéric le Lion (1840), Un Prétendant (1841), La Reine des Voleurs (1844), Tel Père Tel Fils (1847).

[Kurban Bayramı arefesi]- "…Mamafih, *Lucien*'in yol arkadaşlığı onun heyecanını mahvetmişti ve siyah servilerin gölgeleriyle gölgelendirdiği, yanlarına mezarlar sıralanmış bir patika boyunca, *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in merasimi için olan dinî maksatlı gezintilerinde onlara rehberlik etti.

Çok geçmeden bir camiin kapısına vardılar, tevazu ile girdiler ve kendilerini muhitteki mahfillere yerleştirdiler. İbadetler zaten başlamış bulunuyordu ve dervişler sırlarını nihayete erdirme noktasındalardı. Burada, harikayı nasıl titizlikle nihayete erdirdiklerini söylemem lâzım.

Evvelâ dervişlerin her biri Kur'an'ın ciddî ve heybetli birkaç ayetini yükselip alçalan bir sesle tekrarlayarak, basit ve saf bir musikinin refakatıyla kendi kendilerine döndüler. Çok geçmeden onlarda baş dönmesinin işaretleri meydana geldi: Dünyevî şekiller ortadan kaybolmaya başladı; tabiatın hatları daha bulanık, daha müstereddit bir hâle geldi; bu dünyanın şeylerinin titrek gölgeleri renklerin çabucak saçılan şuaları içinde soldu. O zaman, hızla dönmenin hâsıl ettiği bu zihin karışıklığı yüzünden haricî hatlar parçalanır; mevcudiyetin yegâne mücerretliği içinde tedricen manası mükemmelleştirilmiş ruh, resim malzemesinin ağır zincirlerinden halâs olur.

Bunun neticesi olarak, fikrini ihata etmek için, daha çok şekil, yükselişini sınırlamak için daha çok ufuk olur. Burası matematiğin kanunları tarafından sınırlanmamış fezada ruhun zevk ve hakikate can atarak ileri doğru koşturduğu bir noktadır. Çünkü şimdiden sonra artık kendine karşı dikilmeyen, çok büyük sahanın uçsuz bucaksızlığından bir mânianın böldüğü bir buut üzerindedir. Burası tabiat kanunlarının fesholduğu tek bir feza, vücutlar arasında bir farkın artık mevcut bulunmadığı tek bir hakikattır.

Ve orada renkler hâlâ bakidir; dönme hareketi, şimdilik, ışığın muhtelif değişmelerinin üzerine zihnin karışık hatlarının uzanacağı kadar sür'atli değildir. Bununla beraber dönmenin sür'ati arttıkça, güneşin camiin yaldızlı duvarlarındaki akisleri ihata edilmiş yerde canlandırılmış bulunan şualarla buluşacaktır. *Hançer*i veya mümin sarığını tezyin eden kıymetli taşların göz kamaştırıcı parıltısı her parçasından kıvılcımlar fışkıran bu canlılığın ortasında yine de zayi olur. Muavinler kalabalığının yakın düşmekten sakındıkları bin ince fark vardır: Renklerin harmanı, askerlerin kırmızı *kaftan*ı, *Ömer* torunlarının yeşil sarığı, dervişlerin mavi elbisesi, hepsi beyazlığın hâsıl ettiğinden daha hayranlık verici şekillerdir. Renk onların dönüşüyle ortadan kalkar, artık saf, basit ve hakikaten çok ince semavî bir ışıktan başka bir şey kalmaz.

Bu lâhzalarda dervişlerin bu alışılmamış heyecanlarının acayip hisler olduğunu kim söyleyebilir? Onların fizikî teşekküllerinin müptelâsı olduğu şiddet sadmelerinin semeresi olarak kalplerinden boşalan her ihtizazı nasıl zapt ederler? Onları bu yüce vecdlere nakleden zahidane hassasiyetin terkibini hangi fikirler nizamında arayabiliriz?

Garplı hayatımızdan dolayı, meğer ki yeknesak, meğer ki şiirden boş olsun, onların anlatılamaz bir şekilde vecde dalmalarının esrarı üzerinde büyük bir farkla, güçlükle tefekkür edebiliriz. Ve ifadeyi isabet ettiremesem de, kelimeler bu gibi fikirlerde mevcut olamayacak bir beşer lisanını telâffuz etmese de, mutlakın önünde bir ölçü olarak, asrî zamanların şüpheciliğiyle benzeri bir temaşanın idraki ister istemez bizi güldürür.

Mamafih bizim sefil tabiatımızı musiki, sadece Şarkın hakkını muhafaza ettiği bu hararetli zevk, semavî bir teselli olan musiki hislerimize temin ettiği mestlikle telâfi edebilirdi. İnanıyorum ki bu dervişler, misalen, dönme hareketinde vücutları en yüksek sür'ate erdiğinde, ruhları hislerinin müsaade ettiği en son dereceye vardığında bütün bir yeni dünya, yeni bir feza, *Beethoven*'ın ateşin dehası veya *Mozart*'ın hararetli oyunundaki hayal sahalarının icap ettirdiği gibi yeni fikirler görmezler.

Fikirlerinde ileri gidişlerinde dervişleri takip edelim ve eğer mümkün olursa, en yüksek ruhanîliğinde hakikî hayat yolunda onları terk etmeyelim. Dindarane talimlerine ancak başlamışlardır ki, kendilerini her şeyden evvel, büyük bir fikrin mevcudiyeti içine yerleşmiş bulurlar: Hakikatte bu, ilk dairevî devirleri ifa ettiklerinde okudukları Kur'an'ın ilk ayetleridir: "Merhametli ve şefkatli Tanrı'nın adıyla!" diye çağırırlar ve zihinleri bu fikre doğru açılırken; gözleri hedefinde, kendini Mâbud'la yüz yüze bulduğu, onun önünden geçmek lüzumunda olduğu meydanı tartar gibi gözükür; bedeni saadet yolunda daima öndedir ve şeni idraklerinden tedricen halâs olur.

Fakat, hayatın manası olan bu mestlik dönen dervişlerin bütün marifetlerini henüz aşırı heyecanın zirvesine getirmemiştir. Bir kez ışığa tasarruf edince onlar için isimsiz, bir diğer hayrı aramaya koyulurlar; çünkü müşterek hayat onlarda bizdekinden daha az mevcuttur. Musiki hakkında konuşmak istiyorum. Onların dimağ liflerinin titremesiyle mutantan orkestranın zaten muvafık oldukları görülür, olan bütün ses perdelerine uyarak kendi sinirlerini gererler, kendi ses perdelerini ayarlarlar, olan bütün ayak vuruşlarına uyarak kendilerini sertleştirirler. Tesirleri bizim çalgılarımızdan daha zengindir, bir cahil *fakir*in hummasıyla tahmin ve tasavvur edilmiş ahenk bizim Garplı ilmimizden daha kuvvetlidir. Pestlerin böylesine heybetli vezni asla onların kulaklarına saldırmaz, kemanın canlı üslûbu onları şaşırtmaz ve hâlâ en çeviktirler, mukabeleleri en acayibidir, ritimleri en aslî olandır, hiçbir şey ihmal edilmez. Burada, basit bir ahengin nezaret ettiği ve desteklediği bir şarkı berraklık ve sarahatiyle zuhur eder. Kumandanın nidasıyla resim kararır, musiki tasavvurunun yas elbisesini giymiş olarak gözyaşları içinde etrafta süründüğü görülür. Sonra orkestranın işi hissedilmeye başlanır; bütün muzafferler göğün en yüksek ihtişamlarına yükselene kadar, berbat sesli trombon, cenaze taşıyan darbukalar, parıltılı borazan, ikinci diziden ses kıymetleri üzerinde münavebe ile ileriye fırlarlar.

Bu müddette, dönen dervişler kendi beden ve ruhlarını o kadar iyi teşhis etmişlerdir ki, cebrî dönüşle afallamış ve bitkinlikten yere yığılmışken bile hakikaten Cenab-ı Hakk'ın sinesinde olduklarını hayal ederler. İşte o, muavinlerin şevklerinin en yüksek olduğu zamandır. Herkes mübarek zevatın izzetini açığa vurur ve kutsiyet hâsıl ettirmiş cübbelerinin parçasını öpmek için dervişlerin döndüğü meydana koşuşur.

Şarka vardığından bu yana, *Spalma*'nın gözlerinin önünde neşrolunmuş bulunan bu müteakip resimler, onun ruhunda mütehakkim bir şekilde müessir oldu, mukaddes ve faydalı bir su tarafından yeniden canlandırılmış gibi hissetti ve dönen dervişlerin camiini terk ettiğinde onun hayali istirahate çekildi, kutsiyete yücelmiş kalbi hidayete erişinin işaretini vermişti.

Gece çöktü; *Kurban Bayramı* arefesi olduğundan bütün İstanbul ışıklandırılmıştı."

DAVID, Jules A., **Lucien Spalma**, 2 C., C. II, s. 311-317 [Galata], Bruxelles: J. P. Meline, 1835.

Nathaniel P. WILLIS

RAKS EDEN DERVİŞLER

Nathaniel Parker Willis. (1806-1867). Amerikan şair, yazar, gazeteci. Yale mezunu. 1832-1834 arasında New York Mirror gazetesinin muhabiri ve dış haberler editörü olarak Avrupa'da bulunduğu sırada yazdığı mektuplar 1844'de Evening Mirror gazetesinde yayınlanmaya başladı ve çok revaç buldu. 1852 yılında İtalya, Arnavutluk, Avusturya, Yunanistan ve Türkiye'ye seyahat etti. Diğer eserleri: Sketches (1827), Fugitive Poetry (1829), Melanie and other Poems (1835), Inklings of Adventure (1836), Letters from under a Bridge (1840), Two Ways of Dying for a Husband (1840), Dashes at Life with a Free Pencil (1846), Prose and Poetical Works (1846), Rural Letters (1849), Life Here and There (1850), Hurry-Graphs (1851), Outdoors at Idlewild (1854), Ragbag (1855), Paul Fane (1856), Convalescent (1859).

"*Dancing dervishes* [raks eden dervişler]in *chapel* [küçük ibadethane]sine gittik. Servilerin gölgelediği küçük bir kabristan ve güzel bir yapı içine konulmuş bir şadırvanla tezyin edilmiş avlusuyla lâtif, mermer bir binadır; Pera'nın varoş caddesinden, iç tarafında bulunduğu yaldızlı kafesler tarafından saklanır. Onlar burada haftada iki kere raks ederler. Vaktinden evvel vardık ve kapıda, çizmelerimizi çıkarmaksızın içeri girmemize müsaade etmeyecek olan, nöbetteki bir asker tarafından alıkonulduk; çizmelerimizin kayışları arasındaki bir madde ve onların çok çamurlu vaziyetleri yüzünden biraz münakaşa ettik. Mesele bir karara bağlanmadan evvel dervişler vasıl olmaya başladılar; onlardan biri, zarif görünüşlü ihtiyar bir adam bizi içeriye buyur edince *Mr. H.* müşkülâtı izah etti. "Girin," dedi, "girin!" ve tüfekli titiz Müslümana dönerek "Ahmak herif!" dedi, "Eğer daha az dik kafalı olsaydın sana *bakshish* [bahşiş] (Türkçe, duhuliye yerine) verirlerdi". Kendisine daha az dikkatli olması söylenmiş olmalıydı ki, kirli çizmelerimiz mukaddes zeminin temiz, beyaz Acem hasır örmesini pisletirken, zavallı herif dehşetten donakalmış bakıyordu.

Bazı çok medenî memleketlerde bulunurken birinin aklına gelip söylediği, "kiliseye ne kadar yakın olursan, Tanrı'dan o kadar uzak olursun" lâfı burada doğrudur. [*Bu cümle sadece 1853 baskısında vardır.*]

Binanın ön tarafına göre eğik bir şekilde duran, peygamberin türbesinin istikametini işaret eden *mihrab*ı veya kovuğuyla mahfilli, hoş, sekiz köşeli bir dâhilî kısmı vardı. Yüzlerce küçük lâmba meydana ve mahfillerin arasına, çepeçevre, dervişlerin uzun başlıklarının menzilinin hemen dışına asılmıştı. Zeminin bir kısmı yükseltilmiş, örtüyle örtülmüş ve bir korkuluk tarafından *church* [kilise; mabet]in ana gövdesinden taksim edilmişti. Burası son derece hoş bir *balo* salonu olurdu.

Dervişlerden başka hiç kimse çitin içine girmedi. Nihayet dervişler girmeye başladı, her biri evvelâ mihraba doğru ilerliyordu ve on beş veya yirmi dakikalık yere kapanmalar ve niyazlar ifa ediyorlardı. Kıyafetleri çok mütevazıydı. Başı muhafaza eden yüksek, beyaz, kenarsız, en kısa [kuturlu] ucunda biraz genişlemiş bir şeker kellesine benzer keçe bir başlık ve çamur rengi kumaştan, ta topuklarına uzanan, bir kuşakla belden bağlanmış uzun bir elbise kıyafeti tamamlar. Onlar dindar gözükmek kararına varmış adamlar gibi görünürler, mamafih çok iyi insanlar topluluğu oldukları söylenir. Umumiyetle yüzlerinde onları tiksindirici kılan iki yüzlü bir ifade bulunur. Mamafih kalanların hepsi zeminde kendi yerlerine oturduktan sonra giren, fırkanın başını hariç tutmalıyım. Kısa bir veya iki diz çökmeden sonra, pahalı ve güzel bir Ankara halısı, onun için, *mihrab*ın yanına yerleştirildi. Küçük, ihtiyar bir zattı; kıyafetçe, sadece başlığına (Mekke'ye haccının işareti olan) yeşil bir atkı ilâvesiyle tefrik ediliyordu; sofuca bir ifade tamamen namevcuttu. Hâlâ ciddîydi ve duru, zeki gözlerinde ve tatlı hususiyetlerinde herhangi bir tereddüt veya sadakatinde samimiyet arzusu işareti bulunmuyordu. Onun âlim bir zat olduğu söylenir ve o, Birleşik Devletler'in herhangi bir şehrinde bir dilenci olarak kabul edilebilecek olsa da, kat'iyetle çok cazibeli biridir. Aklıma gelmişken, şu "asılı duran dünya hakkında" insanın öğreneceği bir şey, insanlar hakkında kanaat teşkil etmenin onların kıyafetlerinden tamamen müstakil olduğudur.

Bir müddet *quaker* [Sallanan; Bir Hristiyan tarikatının üyelerine

verilen ad] tefekkürüyle oturduktan sonra ihvan birer birer kalktılar (zannederim onlardan on tane vardı) ve içine kıvrık ayak parmaklarıyla odanın etrafında, mahfilin bir kısmında görünmeden çalınan bir davul ve bir İran flütünün sesine uyarak muntazam adımla yürüdüler. Bağdaş kurmuş *chief* [reis; şeyh]lerinin halısının önünden geçtikçe ustalıkla büküldüler ve üç *salaam* [selâm]da bulundular ve sonra bütün raks boyunca düz tutmaya tahammül ettikleri kollarını yükselttiler; bir ayak üstünde, akabinde diğerini hareketi idame ettirmek için bir kürek tarzında kullanarak hızla dönmeye başladılar. Onların raksa girişmeden evvel haricî esvaplarını bir yana koyduklarını zikretmeyi unuttum. Sür'atle dönüşlerinin muntazam hareketiyle, rüzgâr onları üfleyip bir çember hâlinde kabartsın diye, altta çok bol olan ve yere varan kirli beyaz renkteki entarileri içinde kaldılar. Memleketimizdeki kızların *"making cheeses* [etek döndürme]" diye isimlendirdikleri gibiydiler. Şaşırtıcı kusursuzluk ve sür'atle, yek diğerine temas etmeden burularak döndüler, makine intizamıyla yerlerini muhafaza ettiler. Bir hayli vals etme gördüm, fakat zannımca raks eden dervişler kat'îlik ve canlılık hususunda Almanlara bile ders verebilirler.

Onları burularak dönerlerken bıraktık. Bir çeyrek saat devam etmişlerdi ve çok daimî bir hareket gibi gelmeye başlamıştı. Beyinlerinin cılkı çıkmadıkça, en azından bu baş döndürücü temsil boyunca ubudiyetleri tamamen tatil edilmiş olmalıdır. Böylesi burnu seçilemeyecek bir sür'atle devrederken yaratıcısı hakkında tefekkür edebilen bir kimse, bir miktar tecrit kudretine sahip bulunmalıdır."

WILLIS, Nathaniel P., *Sketches of Turkey*, **The Parterre of Fiction, Poetry, History and General Literature**, C. II, 1835, s. 316-317 [Galata], London: Effingham Wilson. **Pencillings by the Way**, 3 C., C. II, s. 280-284 [Galata], London: John Macrone, 1835. **Summer Cruise in the Mediterranean** (On Board an American Frigate), s. 218-220 [Galata], London: T. Bosworth, 1853.

Henri CORNILLE

1831-1833 arasında İstanbul, Yunanistan, Kudüs ve Mısır'da bulundu. Diğer eserleri: Souvenirs d'Espagne (1836).

"Bu arada, *derviches tourneurs* [dönen dervişler] dinî kutlamalarında boğuk bir flütün sesiyle kendilerini merhametsizce tahrik ederler; başları arkada, kolları uzatılmış dönerler, dönerler, tekrar dönerler. Nihayet, dönmekle, sahip olmuş bulundukları pek az aklı da kaybederler. Orada ne kadar az kalırsanız, o kadar noksansız saadetin komşusu olursunuz.

Sadece kaçakçılık için girmedikleri, İslâmiyet'in esrarından ilham almaya gitmiş olabilecekleri hâlde bütün camilerin haricinde bırakılan Hristiyanlar, dervişlerin *tecké* [tekke] veya *collége* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]lerine kabul edilirler. Bu çarklar, topukları üstündeki mukaddes dönüşlerinde tefekkür ederlerken, *Muhammed*'in şeriatının ahlâkça yükselticileridirler.

Yabanî musiki onlara rehberlik eder ve uyutucu kuvvetten kat'iyetle mahrum bulunduğundan onları canlandırır. Mahfilden dağılan ve dönme hareketine iliştirilen musiki bu hareketin mıknatısî tesirine bariz şekilde yardımda bulunur. Sonra, fiziğin izah edeceği bir vakıa olarak, cami; bütün meclis ve sütunlarıyla, kürsüleriyle, yukarıdaki ızgaralarıyla; halkanın ortasına kurulmuş, keyfiyetin icbar ve emsalin sirayet etmesiyle sakalına rağmen dönen *père supérieur* [reis baba]yla onların aksi istikametinde deveran ediyor, bir mihverde dönüyor gibi gözükür."

CORNILLE, Henri, **Souvenirs D'Orient**, 2. B., s. 44-45 [Galata], Paris: Arthus Bertrand, 1836.

Charles G. ADDISON

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 478

[17 Haziran 1835, Cuma]- "İstanbul'a yeniden varmakla, bazı veba vak'alarının olmuş bulunduğunu işittik. Bu bizi hareketimizi çabuklaştırmaya azmettirdi. Pera'daki, muayyen vesileler üzerine bir araya içtima eden ve bir musiki aletinin sesine uyarak *twisting* [burularak dönen] veya *dancing* [raks eden] dervişlere bir ziyarette bulunduk; kolları alabildiğine açılmıştı ve havada çevrilen uzun fistanları ağırlıklarla doldurulmuştu. Odanın etrafında biri diğerini bir daire içerisinde takip ediyordu ve çehreleri fark edilemeyecek denli sür'atle dönüyorlardı."

ADDISON, Charles G., **Damascus and Palmyra** (A Journey to the East with a Sketch of the State and Prospects of Syria under Ibrahim Pasha), 2 C., C. I, s. 153-154 [Galata], Philadelphia: E. L. Carey and A. Hart, 1838.

PARDOE

Julia Sophia Pardoe. (1806-1862). İngiliz şair, romancı, tarihçi ve seyyah. Erken yaşlarda edebiyata ilgi duydu. Kuvvetli bir gözlemciydi. Şark seyahatleri buralardaki insanlar ve örfleri hakkında ona tam ve derin bir malûmat verdi. 1836 yılında babası Binbaşı Pardoe ile beraber İstanbul'a geldi. Modern okuyucu onu bu seyahatiyle tanıdı. Daha sonra sanatkâr William Henry Bartlett'le beraber çalışarak, İstanbul'un resimli bir beyanı olan The Beauties of the Bosphorus (1839)'u meydana getirdi. Bazı diğer eserleri: Traits and Traditions of Portugal (1834), Romance of Harem (1839), The City of the Magyar or Hungary and its Institutions (1840), The Rival Beauties (1848), Lady Arabella or the Adventures of a Doll (1856), Episodes of French History during the Consulate and the First Empire (1859).

RAKS EDEN DERVİŞLER

DÖNEN DERVİŞLER-
TEKYE'NİN GÖRÜNÜŞÜ- TÜRBE

[1836 Ocak'ı, Ramazan]- "*Turning* [Dönen] veya Avrupa'da çoğunlukla dedikleri gibi *Dancing* [Raks Eden] Dervişler'in; Galata'ya doğru inen *Petit Champs de Morts* [Küçük Mezarlık]'un karşısında kâin, *convent* [erkek manastırı; tekke]sine (eğer öyle isimlendirilebilirse) iki ziyarette bulundum. *Tekiè* [tekye, tekke]'nin avlusuna cömertçe tezyin edilmiş bir kapıdan girilir ve burayı geçince sol kolunuzda ihvanın kabristanı, sağ kolunuzda ise ana binanın damının üç köşesi olur. Tekkenin önüne vardıkça avlu genişler, orta yerde çok eski zamanlardan muhteşem bir çınar ağacı durur, etrafı dikkatli bir şekilde parmaklıkla çevrilmiştir; buradayken, bir tarafınızda tarikatın üst derecelilerinin yattığı zarif türbe varken, diğer tarafınızda bir ufak ibadethane gibi çatı ile örtülmüş ve tüm altı cihetinden de, kötü hava şartlarından muhafaza için kapatılmış, dervişlerin mabede girmeden evvel temizlendikleri, beyaz mermerden bir şadırvan bulunur. Türbe sekiz köşe şeklindedir; zemin, merkezde, etrafında ancak bir kimsenin dolanabilmesine kifayet edecek bir mesafe bırakarak iki adım yükseltilmiştir. Sandukalar kil renkli, düz kumaşlarla örtülmüştür ve her mezarın başına hafif renkli ipekler ve altın tirelerle nakışlanmış şeffaf bir müslin mendille etrafı sarılmış *geulaf* [külâh] veya derviş şapkası yerleştirilmiştir. İğne işiyle işlenmiş bir şapka temsilini çeviren, üzerine Kur'an'dan bir cümlenin hakkedilmiş bulunduğu bir tahta dilimi üstünde duran geniş, yaldızlı bir çerçeve sandukalardan birinin karşısında dayalıydı. Kül rengi, düz şamdanlardaki kocaman mumlar mezarların arasına serpilmişti.

DERVİŞLERİN VAZİFELERİ

Tekke; müştemilâtında topluluğun, hanımları ve çocuklarıyla çok rahatça yaşadığı güzel bir binadır. Onlar dinî vazifeleri icra ederek, şehirdeki muhtelif meşguliyetleri için buradan toplu hâlde çıkarlar ve müsavi şartlarda kendi refiklerine katılırlar. Roma kilisesinin keşişlerinden farklı olarak, kendilerini veya tekkelerini zenginleştirmek için servet biriktirmek dervişlere men edilmiştir. En basit yiyecek, en az pahalı kıyafet kendilerinin ve ailelerinin kullanması için aynı hizmeti görür; meşguliyet, sükûnet ve ibadet onların vazifeleridir. Her ne zaman, bunu yapmak için kendilerini hazır görürlerse, kendi kendilerine kabul ettikleri mecburiyetlerinden ayrılma serbestisindedirler. Baştan başa bütün sene, en meşgul günlerinde bile, Tanrı'ya pek çok saatler ibadet etmek için zaman

bulan bu topluluk arasında kayıtsızlık yoktur. Diğer Müslüman hemşehrilerinin aksine, sadece beylerin girmeden evvel pabuçlarını çıkarmaları şartıyla, ibadethanelerinin kapılarını ecnebilere açarlar.

TEKKENİN MABEDİ- ŞEYH

Hataen 'cami' denilen bu ibadethane; *fresk* [yaş sıva üstüne yapılmış duvar resmi]le zevkli bir şekilde boyayarak süslenmiş, mutedil ebatta, sekiz köşeli bir binadır. Zeminin merkezi parmaklıkla çevrilmiştir; hasırla kaplı haricî halka ziyaretçilere tahsis edilmişken, bu çevrili mahal kardeşliğe ithaf edilmiştir. Derin bir mahfil binanın altı tarafını fırdolayı dolanır ve onun altında, girerken sol kolunuzda, Türk kadınların onun vasıtasıyla ayini seyrettiği kafesler görülür. Parmaklığın içindeki halkayı dar bir hasır çevirir ve ihvan ibadet esnasında bunun üstüne diz çöker. Zeminin merkezi daimî sürtünmeyle öyle çok cilâlanmıştır ki bir aynaya benzer. Tahtalar; inkişafları müddetince dervişlerin ayaklarının kazaya maruz kalmasının önünü almak için, bir *şilin* kadar geniş, başlı çivilerle raptedilmiştir. Muhtelif renk ve şekillerde külliyetli sayıda cam kandili taşıyan, sekiz köşe şekilli, kendisine enine çubuklar bağlanmış demir bir çubuk kubbeli çatının merkezinden iner. Buna mukabil, benim kırk iki saydığım, kubbeyi taşıyan çok sayıda sütuna içinde Peygamber'den parçaların yazılı olduğu çerçeveler asılıdır. *Superior* [manastır başrahibi; şeyh]'in makamının yukarısında, *tekke*nin kurucusunun adı siyah zemin üstüne altınla, çok büyük harflerle yazılıdır. Bu makam, üstüne koyu kırmızı bir seccade yayılmış, küçük bir halıdan ibaretti; girdiğimizde geniş, sarkan kollarıyla toprak kahverengisi, bol bir biniş ve yeşil bir şal sarılmış *külâh* veyahut yeşil keçeden yüksek şapkası içindeki muhterem *principal* [amir; şeyh] bunun üzerine çökmüştü. Mabedin ucundaki dört pencere vasıtasıyla açıkça görülen İstanbul'un ince, uzun minareleri ve azametli camilerinin ışıkta şulelenerek bu mesafeden parıldadığı Boğaz'a sırtını dönmüş olduğundan ona acıdım.

Bir şilin.

KARDEŞLİĞİN KILIK KIYAFETİ-
KEDERLİ MUSİKİ

Dervişler çevrili mahallin küçük kapısında, derinden baş eğip selâmlayarak, birer birer mabede girdiler; hasırın üstünde yerlerini aldılar ve aşağıya eğilerek huşu ile yeri öptüler ve sonra kollarını göğüsleri üstünde halimce kavuşturarak, kapalı gözleri ve bedenleriyle yavaşça ileri geri sallanarak niyaza gömüldüler. Hepsi sarkan kollarıyla koyu renk kumaştan, geniş binişlere sarınmışlardı ve bütün ayin müddetince alıkoydukları *külâh*larını giymişlerdi.

Raks Eden Dervişler'in mütalâasıyla zihnimde meydana gelmiş bulunan intibaın ciddî olanın tam zıddı olduğunu itiraf ederim. Neticede onların dinî ayinlerinin teşhirinin tesirine tamamen hazırlıksızdım, çünkü bu ayin her bir fırkanın kendi hususiyetindeki şenlik gıdasını bulmayı önceden kararlaştırmamış bulunanlara gayret sarfetmekte muvaffak değildi. Sadece, niyaz nefesiyle veya fâniliğe düşmüş meleklerin, içinde zorla ıstırap çektikleri bir bulutun arkasından hoş sesli şikayetleri gibi, seslerini neşreder gözüken boğuk sesli çalgıların keder figanıyla kırılan derin sükûnet; asla, bir kere bile gözlerini ibadethanelerine üşüşmüş kalabalığın üzerine çevirmeyen topluluğun kendini kesif ve dindar ihmali; mutribân cemaatindeki ihvanın derin, zengin ilâhîsi; içinde bulundukları aydınlık ve sanki perilere ait mabedin hâsıl ettiğinden farklı olarak, ken-

di sakin ve içe çekilmiş zevahirleri veçhile Hâlık'larına halimce hizmet etmeleri manzaranın tesirini çoğaltır. Dinin tam da melceinde bir lâtife arayacak ruhun cür'et ve dünyaperestliği zımnen tekdir edilir.

AYİNİN CİDDİYETİ

Ayin; maiyetteki dervişlerin göğüsleri üstüne kavuşturdukları kolları ve yere dikili gözleriyle dinledikleri *chief priest* [baş rahip; şeyh]in irticalî bir duasıyla başladı. Bunun neticesinde hepsi alınlarını yere eğdiler ve mutribân bugüne kadar duymuş olduğum bütün diğer nağmelerden farklı olan, o, alışılmışın haricinde, yabanî ve kederli Türk havalarından birini çalmaya koyuldu. Hemen ihvanın tok sesleri hep beraber katıldı ve tesir heyecan verici oldu. Şimdiki hâlde, sesler, göçen bir ruhun nefes vermesi gibi yavaş yavaş kesildi ve birdenbire, bir kez daha dünyevî değil gibi gözüken, derin ve kasvetli bir ahenge yükseldiler. Takriben bir dakikalık ikinci bir sükût, alçak sesli dinî musiki yeniden eski hâlini alana kadar takip etti ve dervişler yavaşça yerden kalkarak çevrili mahallin etrafında üç kere şeyhlerini takip ettiler. Şeyhin makamının yukarısında asılı bulunan, kurucularının isminin gölgesinin altında iki kere, aşağıya doğru baş selâmı verdiler. Bu ululama; kavuşturulmuş kollarını göğüslerinden kaldırmaksızın, sırtlarını yazıya doğru dönmeyi engelleyecek bir tarzda, ilk keresinde yaklaştıkları taraftan ve sonra sağ ayak üstünde yavaşça dönerek ilerledikleri aksi taraftan icra edildi. Alaya ikinci bir secdeyle son verildi, bunun ardından her bir derviş kendi yerine vararak pelerinini bıraktı, yün terlikler içinde yürür gibi kendilerini geri çektiler ve şeyhin önünden ciddiyetle geçerek inkişaflarına başladılar.

MODERN BİR SEYYAHIN HATALARI

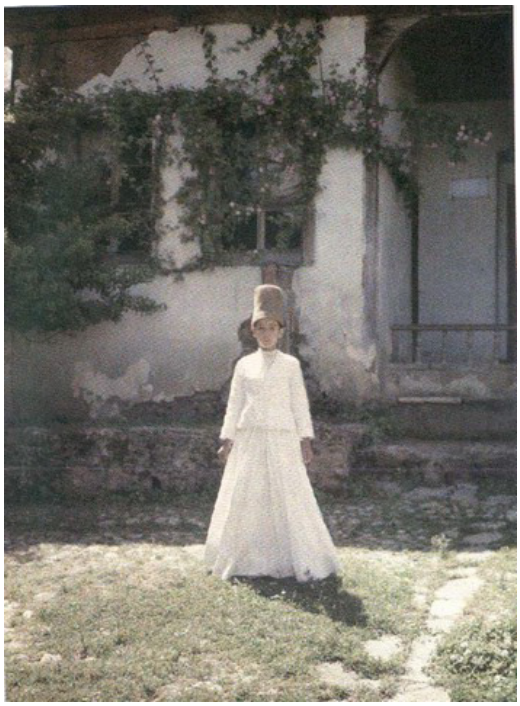
Hemen sonra şahit olduğum pek fevkalâde ve acayip merasimi Donkişotvari [saçma şekilde romantik] bir müdafaa teşebbüsüne kat'iyen ne hazır ne de meyyaldim, ama yine de onu 'bir manasızlık' olarak tarif eden bir modern seyyahla [John AULDJO, 1833] muvafık olamam. Onun, bizim Avrupa'lı, insicamlı ve yaraşır tapınma tasavvurumuzla mutabık olmayışı yegâne akla sığmayış değildir; şurası muhakkaktır ki, şimdiye kadar kimsenin, kendi zanlarına göre Tanrı'ya hizmet eden bu kusur bulunamaz şahsiyetteki adamlara hürmetten başkasını hissetmediğini tahayyül edebiliyorum.

MERASİMİN İZAHI

Adını Raks Edenler veyahut hakikatte oldukları ve çok daha münasip bir şekilde denildiği gibi -her şey onların inkişaflarına nazaran raks etmeye daha tam benzediğinden- Dönen Dervişler'e veren bu fevkalâde merasim manasız değildir. Topluluk, evvelâ, geçmiş günahlarının affı ve gelecekteki hayatlarının ıslahı için dua eder ve sonra tahavvülle neticelenmesini takviye etmek için, sessiz bir niyazın ardından hususî ve yorgunluk verici hareketlerle, 'ayaklarındaki tozu silkeleme' ve bütün dünyevî bağlardan ayrılma arzularını resmederler.

Safi saçma hâsıl eden o âdete inanmaya kendimi razı edemediğimden manasını tahkikte biraz zahmet çektim. Onu yerine getirmeleri zarfında, farklı ayinlerde merasimlerin farklılaşıp farklılaşmadığını tahkik etmek için ikinci bir kez mabedi ziyaret ettiğimde, hiçbir değişiklik görmeyip yine zahmet çekmiştim.

Şeyhin dikilerek durduğu yeri iki kere icra edilen ciddî bir hürmetle geçmenin hemen ardından dervişler kollarını yaydılar ve sağ el avuç içini yukarı doğru ve solunkini aşağı doğru tutarak dönme hareketlerine başladılar. Alt kıyafetleri (evvelce, binişlerini bir kenara koyduklarını

Jeune Derviche Tourneur, Bursa,
[Genç Dönen Derviş, Bursa],
COSMO (Fotoğrafçı),
3 Haziran 1913,
Renklendirilmiş fotoğraf,
Renklendiren: Auguste Léon,
Musée Albert-Kahn,
Département des Hauts-de-Seine.

Mumya.

Sağdaki sayfada:
The Chapel of the Turning Dervishes,
[Dönen Dervişlerin Mabedi
-Galata Mevlevihanesi-],
PARDOE, Julia (Ressam),
DAY ve HAGHE (Hakkâklar),
1836, [PARDOE, Julia, The City of the Sultan (and Domestic Manners of the Turks in 1836), 2 C., C. I, s. Baş sayfa, London: Henry Colburn, 1837.]

söylemiştim) koyu renkli kumaştan bir cepken ve ayaklarına inen bir fistandan ibaretti; ihvanın en yüksek rütbelisi yeşil, diğerleri kahverengi veya sarımsı kül rengi giyinmişlerdi. Bellerinin etrafına; cepkenin solu serbest sarkarken sağ tarafını sıkıca bağlamak için, kırmızıdan kenar yapılmış, geniş bir kuşak giymişlerdi. Fistanları çok büyük enlilikteydi, kırmaları kuşağın altında birikiyordu, taşıyıcıları mihverleri üzerinde döndükçe çan gibi bir görünüş meydana getiriyordu. Bununla beraber, bu son kıyafetler sadece merasim esnasında giyilir ve yazları daha hafif malzemeden, beyaz olanıyla değiştirilir.

'Vazife başında' -başka türlü nasıl ifade edildiğini bilmediğimden- olanların sayısı dokuzdu; yedisi erkek ve kalan ikisi safi oğlan çocuklarıydı, en genci kat'iyetle on yaşından daha fazla değildi. Dokuz, on bir ve on üç topluluğa tesiri büyük olan ve onların asla aşmadıkları esrarlı sayılardır. Kardeşliğin azalarının kalanları, yoldaşlarının inkişafları müddetince, çevrili mahallin içinde niyaz ile meşgul olmaya devam ettiler; yirmiyi baliği bu vaziyet üzereydi ve her biri bir sütuna yaslanmıştı. Bu esnada, mahfildeki davulun sesi devreden dervişlerin harekete geçme zamanını gösterir ve tesir tarifi âciz bırakan bir derecede eşsizdir. Hareketleri o kadar doğru ve isabetlidir ki, işgal ettikleri meydan bir dereceye kadar tahdit edilmiş olmasına rağmen asla bir diğeriyle aradaki mesafeyi kapatmadılar. Beş dakika müddetle, sanki makine tarafından sevk ediliyor gibi devrede devrede çevrildiler. Soluk, heyecansız çehreleri mükemmelen hareketsizdi; başları sağ omuzlarına doğru hafifçe meyletmişti ve şişmiş elbiseleri hareketlerinin çabukluğundan dolayı mabedin içinde soğuk, sert bir hava husule getiriyordu. Bu devrenin nihayetinde, Peygamber'in adı mahfildeki ilâhîde fasılasız olarak vaki oldu. Hepsi bir arada ve ellerini göğüsleri üstüne kavuşturarak duraklayıp derin hürmetle aşağıya eğildiklerinde, bol elbiseleri ani duruş üzerine onların etrafına sarıldı ve onlara bir lâhza için mumyaların görünüşünü verdi.

DUA

Bir niyaz fasılası takip etti ve aynı merasim üç kere icra edildi, bunun nihayetinde hepsi yere secdeye kapandı; o vakit, şimdiye kadar seyirci kalmış olanlar onların üstüne binişlerini attılar. Şeyhin soluna diz çökmüş biri kalktı; *Phillips*'i utandırmayacak, dolgun derinlikte bir *octave* [oktav; sekizlik perde tertibi]la; her cümlenin son kelimesini '*ha-ha-ha*' telâffuzuyla uzatarak; kısımlara bölünmüş, uzun bir duayı pek çabuk ve ciddî bir sesle söyledi.

Bu dua, yeryüzünün nüfuzlu kimseleri olan, 'bu dünyadaki en büyük kimseler' içindi ve bu kimselerin hepsinin onların üzerinde hâkimiyeti bulunuyordu, her bir azametli isimde başlarını göğüslerine eğdiler; ta ki, *Sultan*'ınki zikredilince bir kere daha yüz üstü yere kapanıp, duymuş olduğum en dehşet verici sesle uludular.

SELÂMET BUSESİ

Mahfilden gelen feveranla mutribânın meşakkati nihayete erdi. Şeyh, diğerleri secdeye devam ederken dizleri üzerine doğruldu, kendi tarzınca birkaç dakika dua etti ve sonra, o, kızıl seccadesinde ayağa kalkmış olarak, [diğerleri] birer birer ona yaklaştılar ve elini kavrayarak dudaklarına ve alınlarına bastırdılar. O zaman, ilk geçen kimse kendisini şeyhin sağına yerleştirdi ve ikincisinin gelişini bekledi; onun erişmesi

Mevleviname_2b.indd 725 12.07.2015 15:27:49

üzerine, keza biraz önce şeyhe arz ettiği selâmet busesini ona da verdi. Her biri, silsile hâlinde kendisinin önünden yürümüş olan herkesle sakal altını okşamak suretiyle kabul edilen aynı merasimi icra etti.

Bu, teşhirin nihaî ameliyesiydi ve şeyh çevrili mahalli bir yandan öbür yana yavaşça ve sessizce katetti, beş saniye içinde ibadethane boşaldı ve cemaat methalde çizme, pabuç ve terliklerini geri istemekle meşgul oldular.

Şimdiye kadar, ikinci ziyaretimde de, ne dervişlerin ibadethanesine üşüşenler gibi renkli topluluklar gördüm, ne de herhangi bir halk meclisinde daha mükemmel bir nizama şahit oldum. Bütün merasim zarfında derin bir sükûnet hüküm sürdü; bu, sadece, yanımda dikilen orta yaşlı bir Türkün hıçkırarak ağlamaları tarafından yer yer kesildi;, mutribânın kederlendirici figanından o kadar müteessir oluyordu ki gözyaşlarını tutamıyordu, bu hâl bütün sınıfların musikinin tesirine bilhassa hassas oldukları bu memlekette asla nadir değildir.

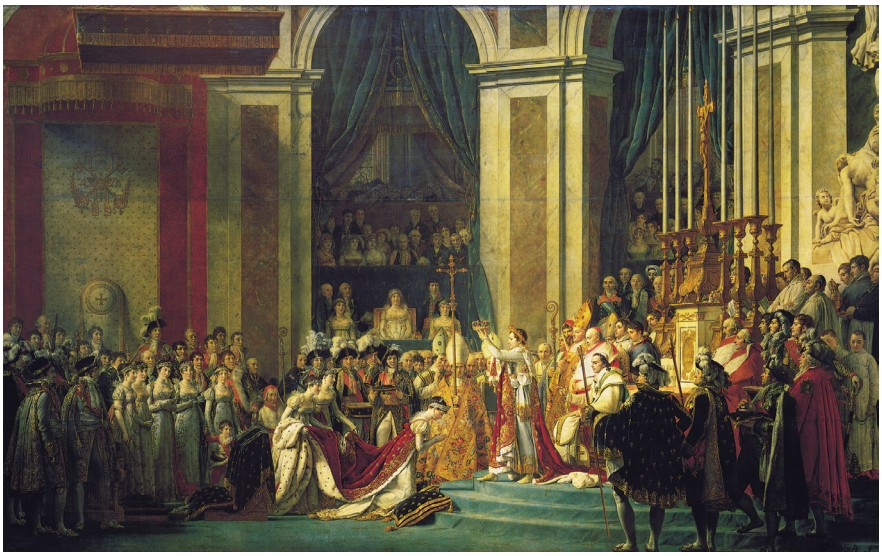
MABEDİN GÖRÜNÜŞÜ

Merkezini ölçülü giyinmiş dervişlerin işgal ettiği yapının içi mükemmel suretteydi; haricî halkayı bürüyen kalın paltolar ve kırmızı külâhlar içindeki asker toplulukları; zengin bir şekilde kürkle kaplanmış, koyu morumsu kırmızı renkte cübbeler içinde muhterem Türkler, yeşil sarıkları ve heybetli sakallarıyla Muhammed'in ahfadı ve oldukça koyu kahverengi, kaba kisveleri içinde köylüler doldurmuştu; hepsi aynı meramdaydı ve aynı derecede intizamlıydılar.

TÜRKLERİN DİNÎ MÜSAMAHASI

Türkler dinî mülâhazalar hususunda son derecede müsamahalıdırlar, akideleri İngiltere Kilisesi'nde olduğu kadar çok sayıda fırkaya ayrılmış bulunur ve her bir fert münasip gördüğünü, kendi vicdanının emrettiğini takip etmekte müsavi olarak serbest bırakılmıştır. Dervişler birkaç farklı tarikattırlar. *Mivlavi* [Mevlevî]'ler itikatlarında *materialist* [maddeci] dirler, *Zerrin*'ler bakire Meryem'e tapınırlar ve *Bektachi* [Bektaşî]'ler Mesih ve on iki havariye inanırlar. Her tarikat sade İslâmiyet'in kaidelerinden farklı olarak kendi hususî nizamnamesine sahiptir. Ama onlar fırka tarafgirliklerine rağmen, *Musselmaun* [Müslüman]lar tarafından her zaman ve her yerde hürmet görürler. Umumiyetle ilm-i nücûm ve musikide hünerlidirler, büyü ve nazardan mustarip olanları dualarla kurtarırlar ve daima sakin ve halim tavırlıdırlar; ne saray dalaverelerine, ne de *uléma* [ulema]'nın fitnelerine karışırlar.

Türklerin kendi dervişlerine hürmet etmeleri şaşırtıcı değildir; sırasında, Hristiyan keşişlerine sadece müsamaha göstermekle kalmazlar, hatta onları hürmete lâyık sayarlar ve onların azizlerin adını taşıyan ve tamamen Tanrı'ya hasrolmuş erkeklerin ikamet ettiği manastırlarını mukaddes mahaller addederler. Hakikaten bu hürmeti göstermekte mübalağa ederler. İstanbul'dan iki fersahtan daha uzak olmayan *Propontis*'de kâin, 'Prenslerin Adaları' denilen, meftun edici küçük bir öbek adada inşa edilmiş birkaç manastır topluluğuna müsaade etmişlerdir; bunlar, ibadet için mabetlerine çan çalarak çağırırlar; bu imtiyaz, umumî cemaate hasredilmiş herhangi bir Hristiyan kilisesine verilmemiştir. Fakat, onların filvaki mevcut dinî cemiyetlere hürmetlerine gösterilebilecek belki en büyük delil, Konya'daki ana *tekke*nin türbesinde en meşhur Müslüman velilerden biri olan *Mollah Hunkiar* [Molla Hünkâr]'ın yanında, hayatı boyunca kendisine şefkatle bağlanmış bulunduğu, ölümden sonra ayrılmamalarını vasiyetinde istediği bir Hristiyan keşişin yattığıdır. İki mezar hâlâ mevcuttur ve menkıbenin anlattığı hâlâ çok fazla kayda değerdir;

çünkü vaziyet odur ki, tam da bu *monastery* [manastır; dergâh]ın *chèïk* [şeyh] veya *abbot* [manastır başrahibi; şeyh]'i, Osmanlı tahtına çıkması üzerine *Eyuob* [Eyüp] Camii'nde, Sultan'a kılıç kuşatma imtiyazına sahiptir.

Onlar Türk kadınlarının derviş olmaya lâyık olmadıklarını düşünürler, fakat yine de Hristiyan rahibelere hürmet ederler. Bu vakıanın bir dereceye kadar meraka şayan olan bir delili; Cenova'daki bir kız kardeşlik tarafından yazılan, Fransız inkılapçılarının manastırlarına verdikleri hasarın beyan edildiği; ibadethanelerinin zeminine örtmek için biri kızıl, ikincisi pembe ve üçüncüsü yeşil, üç Türk halısının kendilerine gönderilmesinin talep ve buna karşılık olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun aziz başının sıhhat, muvaffakiyet ve şanı için dua etmenin taahhüt edildiği; 'çok müttaki zatiâlilerine' ricasıyla son verilen iki ariza *Sultan* ve onun gözde nazırı *Halet Efendi* tarafından kabul edildi. *Sultan* onların ricasına nazik bir tavırla muvafakat etti ve *Roxalana* [Hürrem Sultan]'nın vatandaşları, bir Müslüman imparatorun Hristiyan ibadetine tahsis edilmiş bir mabedin süsüne teberru etmiş bulunduğu muhteşem hediyeyi mümkün olan en az gecikmeyle aldılar.

Halet Efendi, Napolyon'un taç giyme töreninde. Resimden detay.

FRANSIZ DÖNME- TEKYE'NİN KURUCUSU HALET EFENDİ'NİN KISA TARİFİ

Pera'daki *tekke*nin kabristanında, bir *pasha* [paşa] olarak ölen Fransız dönme *Marquis de Bonneval*'in cesedi yatar ve tekkenin kurucusu olduğunu söylemeyi atladığım *Halet Efendi*'nin başını bir zamanlar kapatan, tamamen mermerden taş dilim onun mezarında hâlâ bakidir. *Efendi*'nin başı mezarlığın daha az mübarek bir yerinde kalmıştır ve bir vatan haininin mezarı olduğu anlaşılır.

…Velinimetlerinin bu dehşetli hatırası [başı], ısrarcı istirhamları üzerine Pera'daki dervişlere tevdi edildi; onların mezarlıklarına, bir Türk mezarlığında üstüne yerleştirildiği merhumun cebirle öldüğünü ima ile işaret eden küçük bir taş diliminin altına defnedildi. Fakat orada birkaç günden daha fazla yatmadı; *Sultan*'ın tesadüfen, onun nasıl elden çıkarıldığını sual edip de, Efendi'nin de bir azası olduğu, eskiden ibadethanesinde sultanın kendi tekâmülünün icabını yerine getirdiği, hâlâ sık sık gittiği, ziyaretlerinde kafesli bölmelerden birini mahrem olarak işgal ettiği *Mevlavy* [Mevlevî]ler unvanlı tarikatın *tekke*sinde defnedildiğini duyduğunda derhâl mezarından çıkarılmasını ve şehrin umumî lağımının buradan Boğaz'a boşaldığı *Balata* [Balat]'ya nakledilmesini emretti. Binaenaleyh bu yapıldı ve taş diliminin üstüne takılı sarıklı başlı sütun, şimdi sadece *Halet Efendi*'nin haysiyetsiz başının birkaç kısa gün istirahat ettiği noktayı işaret etmeye hizmet eder."

PARDOE, [Julia], **The City of the Sultan** (and Domestic Manners of the Turks in 1836), 2 C., C. I, s. 40-55 [Galata], London: Henry Colburn, 1837.

Hugh Edwin STRICKLAND

(1811-1853). İngiliz yer bilimci, kuş bilimci ve sınıflamacı. William John Hamilton'a 1835'de Küçük Asya'ya olan ilmî seyahatinde eşlik etti. Bu ve ardından Ermenistan seyahatinin neticelerini Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia (1842)'da yayınladı. 1852'de Kraliyet Cemiyeti'ne seçildi. Tren çarpması sonucu hayatını kaybetti. Bazı diğer eserleri: The Dodo and its Kindred (1848), Ornithological Synonyms (1855).

23 [Şubat 1836, Salı]- "Şehbender *Mr. Cartwright*; *kavas* veyahut da Türk muhafızını şehrin karşı yakası için refakat etmek üzere bize yolladı. Adı *Mustafa*'ydı, meşhur bir şahıstı, '*Maid of Kars*' romanında takdim edilmiştir ve tarihçesi '*Keppel's Travels*'da bulunabilir. Evvelâ *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]sini ziyaret ettik. Haftalık rakslarını icra ettikleri gün olduğundan o tuhaf teşhire şahit olma fırsatını elde ettik. Teşhir; geniş, sekiz köşeli, ziyadar ve zarif yapıda bir odada vaki olur. Merkezde; seyircilerin etrafında oturduğu, parmaklık tarafından ihata edilmiş bir meydan vardır. Bir Türk camiine girerken daima lâzım gelen bir merasim olarak pabuçlarımızı kapıda bıraktık. On ilâ on iki derviş ortadaki meydana girdiler ve Muhammedîlerin muntazam mabet ayinlerini teşkil eden ilâhîler, dualar ve secdeler icra ettiler. Sonra her biri, *head dervish* [başderviş; şeyh]in, üstünde mevkiini almış bulunduğu halının önünden geçtikçe baş selâmı vererek odanın etrafında yürüdüler. Şimdi, kolları göğüsleri üstünde kavuşturulmuş olarak, odanın etrafından müsavi mesafelerde bulunan kendi yerlerini geri aldılar. Çalgıları bir davul ve flüt [ney] olmak üzere, mahfildeki mutribân çalmaya başladı. Dervişler açılıp yayılmış kollarla ve odanın etrafında yavaşça ilerleyerek, hatırı sayılır bir sür'atle, kendi etrafında dönme şeklinde bir nevi valse başladılar. Uzun fistanları merkezkaç kuvvetle geniş bir mahrut hâline şişti. İcradaki büyük kabiliyet, takriben yarım saat devam ettirdikleri dönme hareketini muhafazayla mükemmel bir intizamı havidir. Onların bazısı çok gençti, biri galiba yirmi yaşından daha fazla değildi. Hiçbir şey medenî Muhammedîlerdense Güney Denizi Adalılarına daha lâyık olan bu merasimden daha putperestçe değildir."

STRICKLAND, Hugh Edwin, **Memoirs of Hugh Edwin Strickland**, Hazırlayan: William Jardine, s. C-CI [100-101] [Galata], London: John van Voorst, 1858.

J. Baillie FRASER

James Baillie Fraser. (1783-1856). İskoç seyyah ve yazar. Erken yaşlarda West Indies ve Hindistan'a gitti. 1815'de Himalayalar'a bir keşif gezisi yaptı. 1836'da diplomatik görevle İran'a gönderildi, Anadolu'dan Tahran'a at sırtında seyahat etti. Bu yüzden sıhhati bozuldu. Suluboya resme büyük kabiliyeti vardı, pek çok resimleri gravür hâline getirilmişti. Seyahatlerinde astronomik gözlemlerde de bulundu. Bazı diğer eserleri: Journal of a Tour through Part of the Himala Mountains (1820), A Narrative of a Journey into Khorasan in the Years 1823 and 1822 (1825), The Kuzzilbash, a Tale of Khorasan (1828), A Winter's Journey from Constantinople to Teheran (1838), Mesopotamia and Assyria (1842).

RAKS EDEN DERVİŞLER

[1836 Nisan'ı]- "Görmeye gittiğimiz bir diğer manzara daha vardı ve sizi usandırmaya cür'etle hakkında birkaç kelime edeceğim. O, meşhur *dancing dervishes* [raks eden dervişler]di. Bu emsalsiz azizler muayyen günlerde ve herkesin önünde icrada bulunurlar. Onların icra yerleri temiz ve düzgün, küçük, sekiz köşeli bir camiydi; bir tiyatro, daha doğrusu cambazhane gibiydi; beyaz ve yeşile boyanmıştı ve temizce tezyin edilmişti, zemini tahta döşeliydi ve on ayak enginliğinde bir meydan bırakılarak, bütün etrafı orayı tamamen dolduran seyirciler için korkulukla çevrilmişti, arkasında bu dinî budalalık numunesini görmeyi tercih eden kadınlar için kafesli bir yeri vardı. Kısa cepkenleri üzerine atılmış uzun elbiseler ve içine uzun, çok bol fistanlar giyinmiş dervişler, başlarında şeker kelleleri gibi, uzun, mahrutî, kül rengi, keçe başlıklar olduğu hâlde birer birer girdiler ve ilk önce *superior* [manastır başpapazı; şeyh] veyahut *peer* [pîr]lerine derinden baş eğerek sekiz köşelinin etrafına yerleştiler; şuursuz bakışlarını, sanki tüm fikrî mütalâaları terk etmişler gibi bütün istikametlere çevirerek, görünüşte tecrit olmuş hâlde kaldılar. Bu sessiz tefekkürle geçen hayli bezdirici bir fasıladan sonra, bir sıçrayışla birer birer, birden harekete geçtiler ve *Koraun* [Kur'an]'dan ayetler terennüm ederek ve şeyhin mevkiinin etrafından dönerken derin bir şekilde baş eğerek odanın etrafını resmiyetle yürüdüler. Teganni ziyadesiyle âlâydı, enfes bir *recitative* [re-

Les Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişler], 19. yy., Renkli fotoğraf kartpostal.

sitatif; konuşur gibi okunan güfte veya makam]di. Bunun bir müddet devam etmesinin ardından bir diğeri daha doğruldu ve binişini çıkararak ve dikkatle katlayarak, cepkeni ve fistanıyla raksa başladı; bir ciddî dönüş silsilesiydi ki, onun esnasında her fert valsde olduğu gibi kendi merkezinde dönerken, aynı zamanda odanın etrafında da devrediyordu. Derece derece on beş veya yirmi kadarı bu suretle hareket hâlinde oldular, bol fistanları, çocukları hoşnut etmek için alt elbiselerinin eteklerini açtırarak dönen hanımlar gibi, büyük kuturda seyelân ediyordu; kolları muhtelif meyillerde yükseltilmişti ve gözleri kapalıydı. Onların yavaş ve ciddî hareketlerine bakmak tuhaf bir şeydi, çünkü bu raksa başlarken dönüşleri yavaştı, ayakları haricinde şekilleri hareketsizdi, çehreleri makine tertibatı tarafından hareket ettirilen heykeller gibi sabit ve ciddîydi. Aynı vaziyeti devam ettirme ve devamlı surette tek ayak üstünde dönerken muvazenelerini sağlama kabiliyeti kat'iyetle çok dikkate değerdir ve bütün muamele ciddiyet ve maskaralığın muhayyilede derin tesir bırakabilecek bir halitası hâlindeydi. Bana burada umumiyetle üç raksın icra edildiği, bunların her birinde sırayla, hareket mükemmel bir dönüşe dönene kadar işleyişlerin sür'atçe arttırıldığı malûmatı verildi. Gördüğüm ilk ve en yavaş kısmıydı ki icranın geri kalan kısmında dışarıda kalamazdım. Her şey en mükemmel usul ve intizamla yürütüldü, ama tersine, şüphesiz, dinî bir ayinden ziyade sokakta gösterilen bir oyunu andırdı. Bu dervişler iyi irat bağlanmış bir *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke] veya denildiği gibi, *medressa* [medrese]ye mensupturlar. İhtiyar dervişler büyük rahatlık içinde yaşarlar ve arada, işleri yolunda gitmeyen *mooreed* [mürit] veya taraftarlar, münasip tecrübe süresinden sonra, üstatları tarafından kullanılan menfaatleri umarlar. Bize bu manasız ve tahkire lâyık gibi görünen her şey, hakikatte, *Romish* [Roma Katolik] kilisesinin manastırındaki manasız ve gösterişli dinî ayindekinden veya memleketimizdeki bazı fırkaların ifratlarından daha fazla değildir; diğerlerinden bahsetmeden, mesela hakikî dine bir istihza atfeden *Jumpers* [Sıçrayanlar; Cennet'e sıçramaktan kinaye ile, Galler'deki dinî bir topluluk]'ın ibadet şekillerinin yabanî hürmetsizliği aklı başında tüm insanlara ne kertede gözükür?"

FRASER, J. Baillie, **Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.**, 2 C., C. II, s. 401-404 [Galata], London: Richard Bentley, 184[?].

Gotthilf Heinrich von SCHUBERT

(1780-1860). Alman hekim, tabiî ilimler araştırmacısı, yazar. İlâhiyat tahsilini bırakarak tıp ve tabiat ilimlerine yöneldi. Birkaç yıl Nuremberg'deki bir gramer okulunun başöğretmenliğini yaptıktan sonra, 1819'da Erlangen Üniversitesi'nin tabiî ilimler kürsüsüne tayin oldu. 1827'de profesör ve Münih Akademisi'nin azası oldu. 1836-37'de Şark'a seyahat etti. 1853'de kendisine asalet unvanı verildi. İlk eserlerinden olan Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaften (1808)'de tabiî ilimlere saf materyalistik yaklaşımı tenkit etti. Kainata din zemininde bir tefsir getirmeye çalıştı. Antropoloji ve edebiyatla ilgilendi. Bazı diğer eserleri: Die Symbolik des Traumes (1814), Geschichte der Seele (1830), Biographien und Erzählunger (1847), Vermischte Schriften (1856-60).

Krişna.

[1836]- "İkametgâhımızın hemen dibindeki mezarlığın servi korusu, gölgesinde yürüyerek dolaşmak için çok kere aşağıya bizi çekti. Bununla beraber civarda bundan daha çok bir diğeri merakımızı kendisine çekti, bu, *Mewlewi* [Mevlevî]'lerin *tanzhalle* [raks divanhanesi] ydi. Bu tarikatın dervişleri, orada, atalarından gelen İslâm'dan edinmiş oldukları gizli talimlerin kadim mirasının günümüzdeki bağlıları olarak, haftada iki kere, salı ve cumaları, o sırrî kürelerin raksına girişiyorlardı. Divanhanenin ortasında, refakat eden flüt [ney]in çalınışıyla raks eden *scheich* [şeyh] durur; dervişler onun etrafında kendi başlarına ve bu suretle tavsif edilmiş çemberde ciddî çehreyle, yavaşça dönerler. Yoksa, canlı nağmeleri çalan oturan halkanın haricinde, ortada duran *führer* [reis; şeyh] de, diğer bir tarafa doğru raksa girişir; yavaş dönüşlerle bir diğeri, biri ve biri daha, hepsi raksın devriyle kendilerini sarsınca o kadar muvazeneli ve kuvvetlidirler ki, elbiselerin kenarları bir çan veya hemen hemen yayılmış bir tekerlek şekli gibi ayaklarının etrafında döner. Eğer raksçıların göğüslerinden fırlatılan "*Huh* [Hû]" veya "*Ja Huh* [Yâ Hû]" yani *Jehovah* [Yehova] diye haykırmanın öz gayesi sarhoşluğun bu gibi veya diğer ifadeleriyse, o hâlde bu vaziyet insan şehvetinin hayran bırakan iradesiz patlamasını hatıra getirir ki, yukarıdan gelen o kudretler görülebilen oluşun devridaimi ve tabiatın meydana getirdiği varoluşlardır. Onun coşku dalgalarında heyecanlanırlar; serbest iradeleri, zihinden doğan idrakleri bulunmaksızın hareketlerin dizginlerini toplayabilir ve onları idare edebilirler. Zira, insan tabiatının geçmişinde çift heyecan mahiyeti bulunur; biri aynı zamanda *Silenische* [Silenisk; şarap tanrısı Dionysos'un yoldaşı ve eğitmeni olan Silenius'la ilgili] denilen veya mıknatısî ve sırrî denebilecek bedenî, diğeri de peygamberî olandır. Sayesinde, *silenisk* sarhoşluk veya mıknatısî cebir veya sırrî gerilmeye yol açabileni; kendinden apaçık emin olmaya, serbest iradenin öz hükümranlığına, pek çok kez kendi hatırlamasından soyunmaya işaret eder; çoğunlukla iradeleriyle hüzne tâbi hâlde bulunurlar ve diğer kimselerin bedenî unsurları üzerine tesirle onlara kumanda ederler. Uyanık durmayı kuvvetlendirmede kendinden emin iradesi, insan ruhunun terakki etme ve büyümesinde nadiren mutlak tesire sahiptir. Buna karşı Peygamberî heyecan; kendinden emin ve hür iradeyi uyanık tutarak insanı temkinli bırakır, ona konuşmasını ve yapmasını buyurur, o da itaat eder; eğer ne için itaat ettiğini bilirse, annesini adıyla çağıran ve onun kelimelerini anlayan o çocuğun, hayatın hamurunu yoğuran annesinin bağrında uyuyor gibi, sadece hoşa giden açmış gül ve leylakların değil, aynı zamanda saadetin tadına da varır. Kendi etrafında ve Güneş'in etrafındaki mahrekte dönen seyyarelerin tarif ve izah edilmiş hareketlerini taklit eden kürelerin raksı iradesizdir. Aynısını bugünkü Mevlevî dervişlerinde bulduğumuz bu raks, Hindistan'da ve kadim İran'da (*Krişna*'nın bir *şeyh* olarak, öncülük edip başlattığı) mukaddes bir rakstı; Krişna sabit bakışlarla, dikkatle, hayretle bakıyor ve iradesiz olarak onların hareketlerini taklit ediyordu; putperestlerin tapınma ve en mukaddes

Silenius.

Bonneval Ahmed Paşa.

cazibe merkeziydi: O güneşti, gündüzlerin kraliçesiydi, pırıl pırıl parıldayan ve her tarafı tahdit eden kılavuzdu, 'halka raksı'nın ve yıldızların ahenkli hareketlerinin liriydi[1]. Son asrın Hristiyan bir seyyahı olan *Stephan Schulze*'a göre; sadece sür'atle tekrarlanan, ayçiçeğini andıran bu hareketler, seyreden Müslümanlara bundan dolayı aynı şekilde hürmet uyandırır görünür. O; mutaassıp Muhammedî aşağı tabaka tarafından, öldürmek için taşlanma tehlikesine maruz kalıp, Mevlevî Dervişleri gibi kendi etrafında dönerek, raks etmek (doğru veya iyi yapılmış olup olmadığını söyleyemiyorum) suretiyle kurtulmuştu. Zira derhâl çağırılmış olan, genç mutaassıpların fenalığını o ana kadar sessizce seyreden ihtiyarlar, şimdi onu incitmelerine müsaade etmediler; o mübarek bir zattı.

Mevlevîlerin raks divanhanelerinin komşuluğunda eskiden meşhur bir Fransız olan *Bonneval*'in mezarı da vardır. *Eugene*'nin emrinde Avusturya generali rütbesine kadar ilerlediği hâlde talihinden hiç hoşnut olmadı; atalarının inanışını inkâr ederek Osmanlı İmparatorluğu'nda, aradığı daha büyük bir muvaffakiyeti elde etti. Topçu birliklerinin başı olarak burada öldü."

1 Mevlevî Dervişleri'nin Küreler Raksı ve Ehemmiyeti, *J. v. Hammers, Constantinopolis und der Bosporus*, C. II, s. 112.

SCHUBERT, Gotthilf Heinrich von, **Reise in das Morgenland in den Jahren 1836 und 1837**, 3 C., C. I, s. 233-236 [Galata], Erlangen: Palm und Ernst Enke, 1838.

R. T. CLARIDGE

Richard Tappin Claridge. (1797-1857). İngiliz deniz subayı, asfalt kaldırım işletmecisi. Hidropati (hidroterapi) yani soğuk su tedavisinin öncülerinden. Hidropatiyle uğraşmaya başlamadan evvel, 1836'da Türkiye ve Avrupa'yı dolaştı. 1854'te istifa edene kadar gemi kaptanlığında bulundu. Bazı eserleri: Hydropathy: The Cold Water Cure (1842), Facts and Evidence in Support of Hydropathy (1844), Cholera: Its Prevention and Cure by Hydropathy (1849), Every Man His Own Doctor (1849).

DİNÎ SINIFLAR

[1836]- "Muhammed tarafından takdir edilmiş olmamasına rağmen, Dervişler, yabanî taassuplarında eski Latin münzevilerini taklit eden ve diğer insanlara nazaran daha büyük bir kutsiyet vasfını istihsal etmiş bulunan bir diğer dinî tarikattır. Onlar, bir şeker kellesinin rengi ve şeklinden çokça hissedar bulunan şapkalarıyla ve diğer hususiyetleriyle tefrik edilirler. Her cuma saat birde Pera'da zikretmeye değer bir merasim vuku bulur. *Champs du Morts* veyahut kabristanın karşısındaki temiz ve düzgün bir avluya girince, bir tarafta yaldızlı çubukları ve kâseleriyle soğuk taze su için bir çeşme, diğer tarafta Fransız dönme *Bonneval*'in türbesi mevcuttur. Cephede; *tecké* [tekke] olarak isimlendirilen, etrafına seyircilerin çöktüğü, bir tırabzanla dervişlere tahsis edilmiş merkez olan sekiz köşeli bir bina bulunur. Seyirciler haricî terliklerini kapıda bırakırlar, bu, Türkler gibi ecnebilerin de itaat etmek zorunda bulunduğu bir itiyattır. Muayyen bir vakitte, bu dindarların otuz ilâ kırkı, *chief* [reis; şeyh]leri onlarla beraber olarak, *Allah il Allah* diye bir haykırış yükseltiler; kısa bir dua takip etti ve sonra kendilerini yüzükoyun bırakarak ve yeri öperek, biri diğerinin ardında, bir halka yaparak ve şarka delâlet eden bir hattı karşıdan karşıya geçerken mütemadiyen iki kere başlarıyla selâmlayarak, ciddiyetle uygun adımla yürüdüler; bunu üç kere yaptılar. Bu merasim ikmal üzereyken, bir mahfilden baş gösteren, sadece eski bir ambarın yarıkları arasından sür'atle akan rüzgârla kıyaslanabilecek

Opera dansçısı.

bir ses, musiki işitildi. Bu, bir çocuk oyuncağı kadar bayağı, bir nevi davulun kifayetsiz bir taklidi tarafından takip edildi ve onlar için işaret olan bu musikiyle, beraberce ellerini şaklattılar ve zemini öptüler. Bu yapıldı, aniden kalktılar ve binişlerini üstlerinden attılar; iç kıyafetleri sadece kısa, beyaz bir cepken ve fistanı izhar ediyordu. Şeyhlerinin önünden geçtikten ve onun altındaki halıya doğru başlarını eğerek selâm verdikten sonra, bir istikamette bükülmüş kollarıyla, ekseriyeti sersemlik ve bitkinlikten yıkılana dek etrafta dönmeye başladılar. Bu teşhirdeki büyük hüner tek ayağı üstünde dönüş yapan bir *opera* raksçısı gibi fistanı tam bir daire yapmaktan ibaret gözükür, fakat onlar kafalarındaki baş dönmesini ruhun tenviratıyla bariz şekilde karıştırırlar. Bu hızla dönüş iki veya üç kere tekrarlanır, dervişlerin dinî vazifeleri neticeye erer.

Bu şarlatanların diğer bir takımı her salı aynı saatte Üsküdar'da teşhirde bulunurlar…"

CLARIDGE, R. T., **A Guide Along the Danube** (from Vienna to Constantinople, Smyrna, Athens, the Morea, the Ionian Islands and Venice from the Notes of a Journey Made in the Year 1836), s. 139-140 [Galata], London: F. C. Westley, 1837.

Francis HERVÉ

(1781-1850). Fransa doğumlu İngiliz ressam ve seyahat yazarı. İngiliz Yunansever general Richard Church tarafından, Yunan istiklal harbinin rehberlerinin portrelerini yapmakla görevlendirildi. Seyahat kitabındaki resim ve gravürler kendisi tarafından yapıldı.

RAKS EDEN DERVİŞLER

[Yaz başı]- "Her kim Türkiye'yi ziyaret ederse, kat'iyetle, raks eden dervişleri görmelidir. Medeniyetin en küçük bir gölgesinin bulunduğu herhangi bir memlekette böylesine aşırı manasız bir an'anenin hâlâ mevcut olabilmesi pek fevkalâde gözükür. Bu görülmemiş beşerler ayaklara uzanan, bol, uzun elbiseler ve kahverengimsi renkte, yüksek serpuşlar giyerler. Oldukça dikkat çeken çevikliklerini çevrilmiş dairevî bir yeri ihtiva eden, Pera'daki bir binada teşhir ederler; burasının kutru takriben yirmi ayaktır. Aşağı yukarı on yedi on sekiz derviş bu çevrili yere girerler ve buranın etrafında çok ciddiyetle ve zarafetle yürürler. Her ne zaman önünden geçseler *priest* [rahip; şeyh]e son derece aşağıya eğilip selâm verirler. Ansızın biri kollarını azamî uzunluğunda yaymaya başlar ve oldukça yavaş bir şekilde, gözleri yumulu döner. Bu misali çok geçmeden diğerleri takip eder ve nihayet bütün hepsinin yayılmış kollarıyla ve hatırı sayılır bir sür'atle eğirilerek döndükleri görülür. Sayıca ne kadar çok ve meydan ne kadar küçük olsa da asla kazara bile bir diğerine vurmaz veya onu itip kakmazlar.

Bir vakit sonra, feryat etmeye başlayacakları söylenmişti, ama böylesine eğirilerek dönen muammalı bir topaçlar takımına sabit bir şekilde gözümü dikip bakmakla o kadar sersemledim ki onları terk ettim ve kendi kendilerine feryat etmeye bıraktım. Tek ayakları üstünde dönüş ameliyesi boyunca en nefsine hâkim ciddiyeti muhafaza ederler. Bu bir dinî merasimdir, ama ne manaya geldiğini bilmem.

HERVÉ, Francis, **A Residence in Greece and Turkey** (with Notes of the Journey through Bulgaria, Servia, Hungary and the Balkan), 2 C., C. II, s. 162-164 [Galata], London: Whittaker and Co., 1837.

Meçhul bir seyyah

TEKKE- RAKS EDEN DERVİŞLER

"*Ellen*- …Türk keşişleri 'dervişler' diye isimlendirilir ve bazılarına da 'fakirler' adı verilir. Bu sonuncular hemen hemen yabanî adamlardır ve münzevi kimseler gibi mağaralarda ve korularda yaşarlar. Öncekiler *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]'lerde toplanırlar. *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler] Pera'nın yüksek caddesinde

bir *monastery* [manastır; dergâh, tekke]ye sahiptirler.

Mary- Raks Eden Dervişler mi? Onlar ne yaparlar ki? Hiç onları gördün mü?

Ellen- Evet, onların icra ettikleri kulluk talimlerini görmeye gittik. *Teké* [tekke] veyahut da *chapel* [küçük ibadethane]nin cephesindeki avluda güzel bir şadırvan ve dönme Muhammedîlerden, temayüz etmiş bir Fransız zabiti olan ve vefatını müteakip Türkler tarafından azizlik mertebesine yükseltilmiş *Bonneval*'in bakayasını muhtevi, parmaklıkla çevrili bir mezar vardır. *Tekke*; kubbe şekilli çatısıyla, temiz ve hayli nezih görünüşlü bir binadır. Kapılar açıldığında henüz varmış bulunuyorduk. İçeriye girdiğimizde ihtiyar bir Türk bizi geri itti ve beylerin ayakkabılarını göstererek onları çıkarmamızı işaret etti. Hâlihazırda, ökçesiz *papoush* [pabuç]ları çıkarmak bir Türk için müşkül olmayan bir meseledir, lâkin ahbaplarımızdan biri bir çift İngiliz çizmesi giymişti ve onu, çizmesini çekerken ve puflarken görmek kenarda duran kimseler için kat'iyetle çokça eğlendiriciydi; onları çekmeye çabalarken, İstanbul'da kaldığı müddetçe asla kolay pabuçlardan başka bir şey giymeyeceğine yemin ediyordu. *Tekke*nin içi sekiz köşe şekillidir; ince, ağaç sütunların taşıdığı bir mahfil onun etrafını dolanır; merkezi parmaklıkla çevrilidir ve parmaklıkla duvar arasında seyircilerin arzu ettikleri gibi oturup dikildikleri hasırla döşeli bir dehliz bulunur. Mahfilde musikiciler yerleşmişlerdir ve bir uçtaki, *jaluzi*lerle veya sepet örgüsüyle sıkıca kapatılmış yer Türk kadınları içindir. Merkezin zemini ziyadesiyle cilâlanmış kestane ağacındandır ve Kur'an'ların koyulduğu, Şarka nazır bir oyuk vardır; bu kovuğun yanında tekkenin *superior* [manastır başpapazı; şeyh]'i için bir minder konulmuştur. Ayakta durduğumuz yerden (dervişlerden başka hiç kimse mukaddes merkeze girmeye cür'et etmez) bütün bu şeyleri tetkik eder ve keza Şark istikametine açılan, Boğaziçi ve Asya sahilinin güzel bir manzarasına hâkim bulunan pencerelerden gözümüzü dikip bakarken, musikiciler birdenbire pest perdeden yeknesak bir nağme çalmaya başladılar ve birkaç saniye sonra dervişler girdiler. Şeyh yeşil bir sarık ve binişe sahipti, ama oradaki on üç veya on dört diğeri yüksek, mahrutî, keçe külâhlar; dar cepkenler ve kaba, geniş fistanlar giymişlerdi. Benizleri sararmış ve bitkin görünüşlüydüler. Gözleri sanki kuvvetli bir heyecanın tahriki altındaymış gibi kıvılcımlar saçıyordu. Bir dua söylendikten sonra dervişler yalın ayakları üstünde, başlangıçta çok yavaşça ama çok geçmeden giderek daha çabuk bir şekilde, birbirlerinin arasında en mükemmel bir intizamla hareket ederek, kıvrılarak dönmeye başladılar; ince, kuruyup büzülmüş ve buruşmuş kollarını azamî gerginliklerinde yaymışlardı; fistanları aşağıda, şemsiyeler gibi alabildiğine açılmıştı; musiki daha gürültülü ve daha tiz sesli bir hâle geldi, mahfildeki hanendeler tarafından Kur'an'dan ayetler terennüm edildi ve adamlar o kadar çabuk döndüler ki onlara bakma hissi çok meşakkatli hâle geldiğinden gözlerimi kapatmak zorunda kaldım. Birdenbire durdular, birer birer şeyhin önünde ve yere doğru üç defa ihtiramla baş kestiler, sonra tekrar kıvrılmaya başladılar. Bunun hepsi, zavallı dervişler münavebe ile durarak ve -eğer öyle isimlendirebilirsem- *vals* ederek, takriben bir saat sürdü. Kulluk talimlerini nihayete erdirdiklerinde her biri kendi yerine döndü ve yüzü üzere yere kapandı, bu esnada bir hizmetçi geldi ve onların üstüne birer biniş attı. Musiki dindi, şeyh bir duayı tekrarladı ve bir lâhza, derin bir sessizlik anından sonra dervişler kalktı ve yavaşça meydandan dışarı doğru yürüdüler, sanki bütün müddette öyle hayret verici bir tarzda devrede devrede dönmek yerine sakin oturmuş gibi gözüküyorlardı.

Mary- Ne merasim ama! *Vals*lerinin orta yerinde, söylediğin gibi

nasıl durabildiler ve şeyhin önünde baş kesebildiler? Yere yıkılmış olmalarını beklerdim.

Ellen- Bunu nasıl yapabildikleri şaşırtıcıdır, ama 'talim mükemmelleştirir'."

Yazarı bilinmeyen, **My Travels: A Series of Conversations with a Younger Sister** (After Returning from Journeys in France, Italy, Malta and Turkey), s. 202-205 [Galata], London: F. Westley and A. H. Davis, 1837.

W. G. ROSE

William George Rose. (1813-1877). İngiliz subay. 60. piyade birliğinin zabitlerindendi. Alayından izinli olduğu üç ay müddetle dolaştığı Yunanistan, İstanbul, Tuna ve Viyana üstünden memleketine döndü, hatıralarını kitabı için kaleme aldı. İstanbul'da on gün kaldı.

RAKS EDEN DERVİŞLER

[5-16 Temmuz 1837 arası]- "*Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in ibadethanesinde bir sabah geçirdik ve çoğu kereler tarif edilmiş olmasına rağmen, yine de, hassaten, daha evvel hiç kimsenin görmediğini görmekten feragat etmiş bulunarak, kısa ve kabaca bir tarifini vereceğim bütün merasimi seyrettik. Kabul müsaadesi elde etmekte zorluk yoktur, ama gayet tabiî olarak pabuçlarınızdan ayrı düşersiniz. Binanın içi değirmi şekildedir ve hatırı sayılır yüksekliktedir, kutru takriben kırk adım gelebilir; etrafında başından sonuna kadar, alt tarafı seyircilerin mahalli olan bir mahfil uzanır. Parmaklıkla çevrilmiş merkezde iyice cilâlanmış zeminiyle bir mahal vardı. Methalin hemen karşısında küçük bir hasır üstünde tamamen yalnız olarak dervişlerin *chief* [baş; şeyh]'i oturuyordu; başının yukarı tarafında banilerinin isminin üstüne altın harflerle yazılmış bulunduğu geniş, siyah bir tahta vardı. Onun karşısına, diğer -zannımca- yirmi ikisi birbirine yakın diz çökerek sıralanmıştı. İhtiyar beyefendi kendine geniş bir yer sahiplendiğinden onlar dairenin üçte birinden fazlasına uzanmıyorlardı. Ayin bu maksat için hazır bulunan insanlar tarafından söylenen uzun bir tilâvetle başladı. Hususî fasılaları bulunan ayin boyunca eğildiler ve alınlarıyla zemine temas ettiler. Bu nihayete erdikten sonra hepsi kalktılar ve elleri göğüsleri üstünde çaprazlanmış olarak sağa doğru dönerek yavaş bir gidişle yürüyüş yaptılar. Şeyhlerinin oturduğu noktanın yakınına geldiklerinde çok aşağı bir hizaya dek eğilerek baş kestiler ve oradan geçene kadar vaziyetlerini devam ettirdiler, çok hususî bir ayak atışıyla dönerek daima yüzlerini ona muntazır tuttular. Bunu üç kere tekrar ettiler ve sonra yerlerine döndüler. Şimdiye kadarki elbiseleri yüksek, keçe bir külâh ve yünden kaba bir binişti; bu ikincisini şimdi bir yana koydular; temiz ve düzgün bir nevi cepken ve yelek ve ayakta dikildiklerinde yerde sürünen çok uzun ve bol, beyaz bir fistan içinde meydana çıktılar. Şimdi kollarını sağ elin avuç içi yukarı doğru ve sol elinki aşağı olarak dışa doğru gerdiler ve sadece daha sarsıntısız ve düz adımlar atmaları haricinde, aynen *vals* eden insanlar gibi etrafta kıvrılarak dönmeye başladılar. Alt taraflarına ağırlık konulmuş olması gereken fistanları geniş bir yay çizerek dışa doğru dönüyor ve onların etrafında geniş bir daire teşkil ediyordu. Hepsi bu tarzda beraberce döndüklerinde, bu çemberlerin her birinin kenarları arasındaki takriben on beş santimetre haricinde bütün meydan tamamıyla doluyordu. Yine de bu küçük mesafe öylesine iyi muhafaza edildi ki biri diğeriyle bir defa bile temasa gelmedi. Gözleri yarı kapalıydı ve yüzleri en samimî ubudiyeti beyan ediyordu. Bir işaretle hepsi birdenbire durdular ve zemine baş kestiler, ardından iki kez daha raks ettiler. Teşhirde tiksindirici hiçbir şey bulunmuyordu ve de hakikaten (çoğu diğerlerinin kanaatinin hilâfına) gülünecek bir şey bulunmadığını mütalâa ettim. Sadece, böylesine fevkalâde bir tarzla Yaratıcı'sına hamd eden bir adamın kafasına giren bu gibi bir fikre hayret edersiniz ve o gayreti daha faydalı kullanamadığınıza hayıflanırsınız. Kapıda pabuçlarımızı geri almak için

çok fazla acele ettik ve tütsüleme [buharla dezenfekte] nedeniyle iki kat harçlık verdik."

ROSE, W. G., **Three Months Leave**, s. 91-94 [Galata], London: Richard Bentley, 1838.

L. P. B. D'AUBIGNOSC

Louis Philibert Brun d'Aubignosc. (1774-1847). Fransız polis şefi. İmparatorluk devrinde, Almanya'nın kuzey bölgelerinde umumî idarecilik yaptı. Diğer bir eseri: Dix Chapitres sur la Guerre d'Orient (1829).

Barok obua.

UMUMÎ POLİS

[1838 Ocak'ı]- "…*Polis* kısmını sona erdirmeden evvel, bu makalenin haricinde olarak, İstanbul'da kuvvetli kökleri bulunan bir zannı tanıtmamız gerekir. Sultan'ın, başşehirde memurların ve sözü geçen herhangi payedeki kişilerin tavırlarındaki kendisini alâkadar edebilecek herhangi bir şeyi kendisine bildirecek mükemmel bir çare bulduğu iddia edilir. Bu nevi tahkikat için *Moines-Tourneurs* [dönen münzeviler]in tarikatının icat edildiği söylenir. Hazretleri'nin, selefleri gibi, bu tarikata bağlı olduğunu ve kendisinin yeniçerilerin 31 inci *orta*sından (alayından) olduğunu biliyoruz.

Bir çeyrek saat süren talim boyunca, kısa fasılalarla üç kere yenilenen, vecd içinde hızla dönmeleri bu münzevilerin Tanrı'ya alışılmadık tapınma âdetleridir.

Baş mekânları Avrupa mahallesinde, İsveç elçilik sarayından çok uzak olmayan bir yerde dikilidir. İcrada bulundukları, methalin karşısındaki divanhane dayanacak yükseklikte bir parmaklıkla ihata edilmiş olup cambazhane gibi bir şekli vardır. Buranın dış tarafında merasim boyunca müminlerin ve meraklıların oturduğu halıyla döşeli bir mahfil hüküm sürer.

Merasime başlamaları icap ettiğinde obua ve küçük dümbeleklerden ibaret bir musiki duyulur, işin sonuna kadar çalması dinmez. Tarikatın *supérieur* [manastır başpapazı; şeyh]i iki muavin kendisine refakat ettiği hâlde, muhasara edilmiş yere girer; mukaddes şehirler Mekke ve Medine'ye yüzünü dönerek bir halının üstüne oturur.

Bu izzetli kişiler oturur oturmaz cemaat ileri çıkar, biraderler bir sırada ve en derin tefekkür içinde meydanın etrafını yürürler ve şeyhlerinin önünden geçerken hürmetle baş keserler, o da onların selâmlamalarını hislerini açığa vurmaksızın ve onlara dönmeyerek kabul eder.

Bu ön icraatı müteakip her bir derviş bir dönme hareketine başlar, evvelâ kenarda döner; bundan sonra, kendinden önce merkezî kısımda icrada bulunanlar gibi, orada yer kazanır. Bir zaman gelir ki parmaklığın içinin her tarafı dönen insanlarla kaplanır.

Çıraklar kendilerini halkın alâkasına teslim etmeden evvel uzun çalışmalar yaparlar.

Münzevilerin kolları haç şeklinde yayılmıştır, gözleri kapalıdır. Bu aşağı dünyanın fikriyatından bütünüyle bir ayrılmanın temin edebileceği tam bir terkle, başları bir omuz üzerine eğilmiştir.

Dikkate şayan olan, her biraderin kollarını haç şekline koymadan evvel, harekete girerken, elbisesinin bir kısmını kalçası kadar yüksekte tutan bir kuşağı fark ettirmeksizin yerinden sökmesidir. Bunun neticesi olarak cüsselerinden daha uzun hâle gelirler. Hava elbisenin altında hapsolur ve nihayet dönenin boyuna müsavi bir kuturda bir halka teşkil edecek şekilde onu havada tutar. Bununla daha fazla muvazene elde etmeyi murat ederler.

Pekâlâ! Bu açılmaya rağmen asla ne bir karışıklık olur, ne de bir esvap bitişiğindeki esvaba sürünür. Dönenlerin ortasında dolanan fark edilir kabiliyetteki nazırların, bir diğerine yakın gelenleri hemfikir ol-

dukları işaretlerle uyarmaları meşrudur.

Üç maslahat ifa edilir, cemaat yine sıraya geçer ve ihata edilmiş yeri, şeyhi de selâmlayarak bir kere daha döner. İşte o zaman şeyh kalkar, şürekâsı kendisini takip eder, oradaki bir sütuna tutunur ve o bir tek söz bile etmeksizin cümlesi dağılır.

Bahsetmiş olduğumuz musiki çalmayı kesmez ve hareketleri çok veya az canlı olsun, dönenlere daima rehberlik eder.

Talimlerine halkın kabul edildiği gün cumadır. Ecnebiler İstanbul'a varmaları üzerine buraya getirilmeyi eksik etmezler, münzevi dönenleri ziyaret etmeyi ihmal etmişlerse memleketin bütün nadidelerini görmüş bulunduklarına inanmazlar.

Bu talimler hususunda dindarane hareket eden Müslümanların paldır küldür yer verdiği Hristiyanlar bu temaşaya gelirler. Bu iyi dervişler, kendi saadetlerine nezaret edilmekle, mevcut olanlar arasında ihtida olmasını ümit ettiklerinden çok sayıda seyirciyi alırlar. Her hâlükârda ihtida nadirdir, zira hiç kimse iratta bulunmaz.

Bu dönenlerin tarikatı sayıca çoktur ve zengindirler. Müslümanlar arasında çokça hürmete mazhardırlar, hükûmet nezdinde ise daha çok itibar sahibidirler.

Tarikat *Beşiktaş* köyünde denizin kıyısında, sefadâr bir mevkide çok sayıda vazifeli kişiyle dolu, mühim bir şubeye sahiptir.

Bu yakada bir saray inşa etmeyi ve 1839 itibarıyla orada yaşamayı hesap eden *Sultan*, bu şubenin araya girmesiyle, sebep olduğu hadiseler karşısında kendisini utanmış buldu. Bu isteğinden uzun süre feragat ederek, bahasına akçe veya mübadele veya diğer bir tertibin münasipliğini tarikatla müzakere etti.

Bu vakfın adamları teklifler, ayartmalar ve ricalar hususunda eğilmezdiler. Ancak sadece yüz kulaç kadar ötede, yine deniz kıyısında, daha da güzel olarak yeniden bir mekân inşa edilmesinin buyurulması ve buranın imparatorluk sarayının ilk taşı konulmadan evvel yapılıp bitirilmesi, tefriş edilmesi, donatılması ve teslim edilmesi şartıyla feragatta bulundular.

Bu Tanrı adamları her noktada tatmin oldular. Peygamberin halifesinden burayı kopardılar.

Bu hikâye bizi maksudumuz olan mevzudan saptırdı. Geri dönüyoruz.

Sultan'ın Dönenler tarikatıyla sıkı münasebette bulunduğu söylenir. Ara sıra ya kendisi veya kandıran bazı hafi muhbirlerinin onların talimlerinde bulunduğu görülür.

İkinci faraziyeyle, münzevilerin, dönme hareketiyle Hazretleri'ne yakın gelmek ve yapılmış bulunan mühim konuşmalardan tuttuklarını ona söylemek için yol bulmaya bir vesile icat ettikleri sahih kılınır. Eğer *Han* bunu münasip bir şekilde duyduğuna hükmederse, diğer hiç kimsenin seçemeyeceği, ancak talep edenin kulak verdiği uygunlukta bir işaret verir veya diğer herhangi bir alâkayı gösterir.

Sultan'ın, İstanbul'da itibarı artmış bulunan bu yolla çok mühim haber aldığı zannını teyit ya da inkâr edemem. Bu, başka vakitlerde icra edilmiş ve o zaman buyruklar hassaten memleketin yüksek rütbedekilerini müteessir etmiş olabilirdi.

Bu münzevilerin, Hristiyanlığın papazlarında olduğu gibi, ne kadar yayılmış olup olmadıklarını tahmin edemeyiz, onların hâkimiyetlerine ilişkin faydalı bir malûmatı toplayan zatî bir ikrar da bulamayız."

D'AUBIGNOSC, L. P. B., **La Turquie Nouvelle** (Jugée au Point où L'Ont Amenée les Réformes du Sultan Mahmoud), 2 C., C. I, s. 201-206 [Galata, Beşiktaş], Paris: La Librairie de Delloye, 1839.

Charles Boileau ELLIOTT

(1803-1885). İngiliz papaz. Hindistan Godalmin'de piskopos vekili. Bengal'de memuriyette bulundu. Cambridge'deki Queen's College'da hocalık yaptı. Kraliyet Coğrafya Cemiyeti'nin azasıydı. Avusturya, Macaristan, Moldovya, Rusya, Kırım, Suriye, Filistin ve Ürdün'ü dolaştı. Diğer bir eseri: Letters from the North of Europe (1833).

RAKS EDEN DERVİŞLER

"Aynı veçhile şahit olduğumuz benzer bir manzara, az evvel işaret edilenle aynı şekilde Galata'da, ancak daha güzel bir binada *Dancing Dervéshes* [Raks Eden Dervişler] tarafından teşhir edildi. Her ikisinde de meydan aktörleri ve seyircileri tefrik eden alçak bir parmaklık tarafından çevrilmiştir. Burada, kapının karşı tarafında kızıl bir seccade üstüne uzun, dökümlü, yeşil cübbesi ve başında beyaz keçeden yüksek serpuşuyla *head of the party* [bölüğün başı] oturdu. Sayıca yirmi dört kadar olan dervişler zemine oturmak suretiyle çitin iç kısmına dizilmişlerdi ve şekilce reislerininkini andıran fakat farklı renklerdeki kıyafetler giymişlerdi. Başta bazı pest sesler çıkarıldı ve her biri başını eğdi. Çok geçmeden bütün bölük ayağa kalktığında musiki başladı. Odanın etrafında birkaç kere yürüdüler. Her biri, kızıl seccadeye yaklaştığında başını eğerek selâm verdi, sonra onu geçip döndü, tekrar başını eğerek selâmladı ve ilerledi; odanın öbür yanında keçenin karşı tarafına vardığında, üçüncü kere ama başını çevirmeksizin, eğerek selâm verdi. Lâzım olan sayıda hürmet eğilmeleriyle dört ağır ve mutantan devri tamamladıktan sonra, *superior* [manastır başpapazı; şeyh], mevkiinde eski halini aldı, sonra ihvanın her biri maşlahını üstünden attı ve beyaz müslinden çok bol bir fistan giyinmiş olarak meydana çıktı. Onların hepsi, dışa doğru gerilip açılmış kollarıyla, bir bacak üstünde muvazene temin edip bir dakikada hemen hemen altmış kadar nispette çark ederek döndüler. Ne biri bir lâhza için mahallini kaybetti, ne de herhangi birinin açılmış iki kolu bir diğerine temas etti. Bu "raks", ara sıra meydana gelen bir veya iki dakikalık fasılalarla bir yarım saatliğine devam etti ve sonra tapınma nihayete erdi."

ELLIOTT, C[harles] B[oileau], **Travels in the Three Great Empires of Austria, Russia and Turkey**, 2 C., C. I, s. 402-403 [Galata], London: Richard Bentley, 1838.

William KNIGHT

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 338

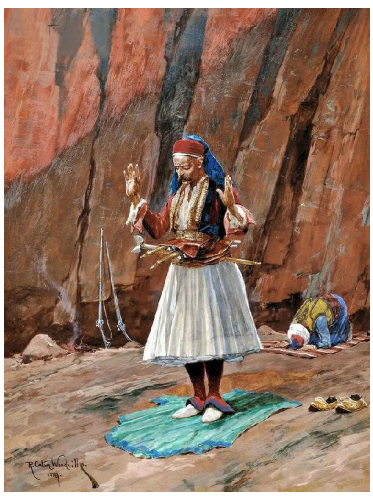
VALS EDEN DERVİŞLER

[1838]- "*Tekieh* [tekye; tekke] veya *Turning Dervishes* [Dönen Dervişler]in *college* [hane; medrese; asitane]si "*Stampa* [uğrak] Caddesi"ne paralel bir caddededir. Onlar mukaddes rakslarını haftada iki gün -salı ve cumaları- akşam ya da ona yakın bir vakitte icra ederler. Bu merasimi ilk kez gördüğümde ihtiyatımı kırıp merakla samimî müminlerin arasına karıştım. O hafta boyunca birkaç veba vak'ası da görülmüş olmakla birlikte merasim vaktinde biz bunu bilmiyorduk. Bana haylice mültefit davranan beyefendi ve bu hususta mutabık gözüken diğerleriyle birlikte kendimi, kararlaştırılan saatte, *Mevlevî* asitanesinin kapılarının açılmasını sabırsızlıkla bekleyen birkaç yüz Müslüman arasında tek *Frank* [Frenk; Avrupalı] olarak buldum. İyi bir yer edinmek için erkenden girmekteki aceleciliğim yüzünden çizmelerimi çıkarmayı unutmuşum. Nobran bir ihtiyar derviş epeyce kaba bir şekilde beni ikaz etti; bana kalırsa sadece bir ihmaldi. Çabucak onları çıkardım, girmeme müsaade edildi ve talihim varmış, iyi bir mevki elde ettim. Müteakip ziyaretlerimde terlik taşıdım ve *tekke*de onları giydim.

Bu merasimlerin icra edildiği bina çok sayıda pencereleri havi, görünüşü aydınlık ve nezih bir sekiz köşelidir. Duvarlardan yaklaşık iki metre içeride bulunan ahşaptan alçak kısımla duvarlar arasındaki döşeli yere ziyaretçiler Türk usulü otururlar. Baş üstü kısımda küçük sütunlar üstünde mahfil bulunur. Buranın bir kısmı Türk kadınlara, bir

Flageolet çalıcısı.

Arnavut fustanellası.

İngiliz El Bombalı Muhafızları.

kısmı da başlıca sazları ziller, tefler ve kasvetli ve feryat eden sesli bazı *flute* [flüt; ney]ler olan saz heyetine tahsis edilmiştir. Neyler *flageolet* [küçük soprano blok flüt]ü andıran tarzda çalınırlar, fakat ağızlıkları yoktur. Mevlevîlerce neyin Yakub ve Eski Ahit'in diğer çobanları tarafından kutsîleştirilmiş olduğu kabul edilir.

Ziyaret ettiğim günde, orada takriben on iki kadar derviş mevcuttu. İbadetleri için tahsis edilmiş bir boşluğa birbirlerinden farklı aralıklarla, yalın ayak olarak girdiler ve raksa başladılar. Bu boşluk öte tarafında seyirciler bulunan ahşap kısmın ihatasındaydı. Dervişlerin hepsi tarikatın yüksek, beyaz keçe başlıklarını giyiyorlardı; fakat uzun, bol elbiselerinin rengi farklıydı, hâkim tarz yeşil veya kırmızı görünüyordu.

Merasim, dervişlerin her biri sırtlarını bir sütuna vermiş bir vaziyet almalarıyla başladı. Yeterli sayıda derviş bir araya geldi, dört ufkî hat meydana getirdiler, ezberden birkaç dua okudular ve muhtelif dizlerini kırıp yere kapanma hareketleri yaptılar. Sonra *chief* [reis; amir; şeyh] ayrılmış sahanın etrafını üç farklı kere yavaşça katetti, dervişlerin kalanı tek sıra hâlinde onu takip ediyorlardı. Bu geçiş tamamlandıktan sonra şeyhin haricindekiler uzun dış elbiselerinden tecrit oldular; sadece tek renkli, apak yuvarlak cepkenlerini, Arnavutların tarzına benzer eteklerini alıkoydular. Keçeden beyaz başlık; *sugar loaf* [koni içinde kalıplandırılmış arı şeker; şeker kellesi]ne veya *British Grenadier Guards* [İngiliz El Bombalı Muhafızları]nın ayı derisinden başlıklarına oldukça benziyordu, onlar kadar yüksekti. Bu başlıklar merasim boyunca dervişler tarafından giyilir, sokaklarda bile nadiren onsuz görülürler.

Her bir müridin odanın baş kısmında hareketsiz duran *sheik* [şeyh] in önünden yavaşça geçmeleriyle raks başladı. Şeyh kollarını göğsünde kavuşturmuştu ve sararmış benzinde kederli bir dindarlık vardı. Dervişler amirlerinin yanından geçerken vücutlarını çok aşağıya eğdiler, aynı anda vals eder gibi başlarını kaldırmadan dönmeye başladılar. Bilâhare her biri dimdik durdu ve sırayla raksa başladılar. En sonunda hepsi kendi mahrekinde dönmeye başladı. Musiki zamana damgasını vururken adımlar yavaş, kollar çok zarif bir açıyla kaldırılmıştı. Raks edenlerin eteklerinin dışa doğru uçuşan ve düşen bir paraşütü veya açık bir şemsiyeyi andıran hususî hareketleriyle, *orchestra* [çalgıcılar; mutribân]den gelen acayip seslerle, dervişlerin ve seyircilerin ağırbaşlı halleriyle merasim derhâl dikkat ve fazlasıyla alâka çekici hale geldi. Raks takriben yarım saat kadar sürdü, bu sürede sıklıkla dervişler birbirine yarım metreden daha yakın geçtikleri hâlde hiç çarpışma meydana gelmedi.

Dönme merasimi, Allah'dan gelen cezbeye kapılarak on beş gün[1] boyunca böy-

1 Türkler bu hâlden daha fevkalâde olmadığını addetseler de, İstanbul'un Katolik ve Rumları arasında bazı harika hâller bildirilmiştir. Mektep hocasıyla birlikte *Les Grands Champs des Morts* [Büyük Mezarlık]'ta ay ışığında gezinen bir *Pereote* [Peralı] ile alâkalı bir hikâye işitmiştim. Mezarlıkta güzel bir köpek yavrusu bulurlar, onu evlerine götürürler, sedirin altına bağlarlar. Sabah olup yeni dostlarıyla alâkadar olmak istediklerinde, onun yerine -anlattığımdan ürperiyorum- bir Türkün kefenleri içindeki cesediyle karşılaşırlar. Pera'da yüzlercesi, orta tabakalar arasında bile, bu Müslümanın geceleri mezarından kalktığına ve sabahın kokusunu alıncaya kadar köpek veya kedi kılığına girdiğine, sabah olunca tekrar, *Mantilini* gibi soğuk, nemli, mel'un bir cesede döndüğüne inanır.

lece dönen tarikat kurucusunun âdetini çok sadıkane bir taklittir ve Türklerin kabulüne göre kutsal dervişin ermesi için muhtelif keşifler lüzumludur.

Raksın nihayete ermesini müteakip, asitanenin avlusundan çıkarken sağ kolda kalan küçük bir binanın penceresinden içeri baktım. Burada sandukalar ve birkaç müteveffa dervişin beyaz, keçe şapkalarını fark ettim. Caddenin içine kıvrıldığımda, bu kez, müritlerden birinin gelip geçenlerin maşrapalarına su doldurduğuna dikkat kesildim. Kabı boşaldıkça içinde bulunduğu ve yoldan bir demir parmaklıkla ayrılmış odanın içindeki bir çeşmeden yeniden dolduruyordu. Civarda bereketli mahsulün semeresini aldıkları görünen pek çok dilenci bulunuyordu. Hayırsever Osmanlı umumiyetle tebaaya sadaka olarak günlük dağıtılmak üzere kat'î bir yekûnu uhdesinde bulundurur. Benim ahalide şahit olduğum budur, ancak bu şahitliğim kabiliyetli diplomat, şarkiyatçı ve seyyah *Mr. Urquhart*'ınkiyle uyuşmaz. O şöyle der: "Açıkça ikrar etmekten çekindiğim, Türklerle münasebetlerim vasıtasıyla ortak istihsal olarak ortaya çıkmış bulunan fikirlerimdir."

KNIGHT, William, **Oriental Outlines** (or a Rambler's Recollections of a Tour in Turkey, Greece and Tuscany in 1838), s. 195-198 [Galata], London: Sampson Low, 1839.

Frédéric LACROIX

(?-1864). Tarihçi, idareci, gazeteci. Arabofil olarak bilinir. 1848-49 arasında Cezayir'de milis subaylığı ve kaymakamlık yaptı. Bazı diğer eserleri: Malte et le Goze (1834), Les Mystères de la Russie (1845).

"Galata Kulesi'nden biraz mesafede, Pera'nın ana caddesinde *Mewlewi* [Mevlevî] veya *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in tekkesine rast gelinir. Bu müessese ziyaret edildiğinde, kabristanda, İstanbul'da mütemayiz *Comparadgi-bachi* [humbaracıbaşı] makamına veya topçu generalliğine yükseltilen, Türklerin *Achmet-Pacha* [Ahmet Paşa] adını verdiği meşhur kont *Bonneval*'in mezarı görülür. Bu şahsiyet inanç olarak veyahut da menfaat maksadıyla İslâmiyeti kabul etmişti ve Türkler kendi kanaatlerinin faikıyetine atfettikleri bu şanlı din değiştirmeden ötürü mühim vazifelerle salâhiyet vererek onu mükafatlandırdılar. Mezarı hâlâ, âbit Müslümanların hürmet nişanıdır." s. 69.

At meydanı (manej)

"İstanbul'da görmekten muaf olunamayacak nadideler arasında *derviches tourneurs* [dönen dervişler] veyahut *Mevlèvi* [Mevlevî]'lerin dinî ifalarının ilk sırada bulunması lâzım gelir. Bu *moine* [münzevi]ler Şarkta nüfuz ve itibarı en büyük olanlardır. Her hafta cuma günü merasimlerine halkı kabul ederler. Ana mahalleri; Avrupalıların sakin olduğu varoşta, İsveç sefaretinin komşuluğunda yerleşmiştir. Hiçbir şey bu münzevilerin Tanrı'ya aşkları ve O'na gösterdikleri hürmet tarzları kadar emsalsiz değildir. Meraklılar, dervişlerin işlemesine ihdas edilmiş bir nevi at meydanının etrafında, çok mahsusen kondurulmuş bir mahfilde yer tutarlar. Evvelâ iki biraderin refakatinde olarak *supérieur* [manastır başpapazı; şeyh]in gelip, iki mukaddes şehir Mekke ve Medine'ye nazır seccadeye oturmak üzere girdiği görülür. Sonra biri diğerinin ardından derin bir sessizlik içinde ilerleyen tekke münzevilerinin kalabalığı gelir. Bu dindar alay odanın etrafını devreder ve her bir münzevi, önünden geçerken, hislerini açığa vurmayan şeyhi selâmlar. Bu yapılınca birden hepsinin kendilerini dönmeye bıraktıkları görülür, yavaş yavaş bu dönme hareketi çabuklaşır ve dervişler odaya dağılırlar. Kolları haç şeklinde yayılıdır, başları

Salut d'Orient; Derviches Musiciens, [Şark'tan Selâm; Hanende ve Sazende Dervişler], Renkli kartpostal, 19. yy.

bir omuz üzerine eğilmiştir, gözleri kapalıdır, çehreleri bir sayıklama ve kendinden geçme hâli ifade eder. İnkişaflarına başladıklarında kuşaktan maharetle kurtardıkları elbiseleri havayla şişer ve onu taşıyan kişiden birkaç ayak ötede bir mesafeye kadar bir çember hâline kabarır. Bir çeşit *balon* bu elbiselere dayak olur ve onların denkliğini muhafaza etmesine kuvvetle yardım eder. Bütün bu müddette ekşi zurnalar ve şamatacı nakkarelerden meydana gelen musikinin ahenksiz sedası duyulur. Tayin edilmiş kaidelere göre onları yavaşlatıp hızlandırmak suretiyle dönenlerin hareketlerine rehberlik eden sazendeler merasimin vasfıyla mükemmelen muvafıktır. Musiki pek tiz bir ölçüye çıktığında bir an gelir ki devreden bedenlerin hepsini fevkalâde bir heyecan basar ve vecdlerini en yüksek bir şiddete taşırlar. Bu emsalsiz temaşa itibar eden kimselere bazen baş dönmesi verir ve ecnebiler tuhaflığından dolayı burayı dilleri tutulmuş olarak taaccüple terk ederler.

Bu ifalar bir saatin üç çeyreği kadar sürer ve pervasız münzeviler bu müddette iki defadan fazla istirahat etmezler.

Mevlevîlerin siyasi inzibatın hafi vasıtaları oldukları iddia edilir. Onların zenginlikleri ve Müslüman cemiyetin bütün sınıfları üzerindeki nüfuzları, hükûmetin, hepsi çok ihmalkâr ve aynı zamanda istihbarat için zayıf bir şekilde hazırlanmış bulunan resmî hafiyelerinin kaçırdıkları keşif vasatını onlara temin eder. *Sultan*'ın bazen onların merasimlerinde hazır bulunduğu ve onların delice raksları müddetince, dönerek bu *Grand-Seigneur* [Zat-ı Şahane]'ün oturduğu yere yaklaşan, kendisine itimat edilen bazı biraderlerin ağzından, başşehrinde mühim neler olup bittiğini bazı karar verilmiş işaretler veya ona söylemek mecburiyetinde bulunulan bazı kelimeleri duymak suretiyle öğrendiği söylenir.

Bu fiilî niyazın üç perdesi nihayete erdiğinde, biraderler, kalkmış ve kendisini dindar bölüğünden bir köşeye çekmiş şeyhlerinin önünde baş selâmı vererek bir kere daha divanhanenin etrafını yürürler.

Kısaca şöyle ki, seyyahlar bu görmeye lâyık olan sahnede hazır bulunmak isterlerse kendilerini bir cuma Mevlevî tekkesine ilettirirler." s. 172-174.

LACROIX, Frédéric, **Guide du Voyageur à Constantinople et dans ses Environs**, s. 69 ve 172-174 [Galata], Paris: Bellizard, Dufour et Editeurs, 1839.

Charles FELLOWS

(1799-1860). İngiliz arkeolog, British Association azası, sir. Anadolu'nun batısındaki bazı ören yerlerini keşfetti. Bazı diğer eserleri: A Journal Written during an Excursion in Asia Minor (1839), The Xanthian Marbles; their Acquisition and Transmission to England (1843), An Account of the Ionic Trophy Monument Excavated at Xanthus (1848).

RAKS EDEN DERVİŞLER

[14? Mart 1838]- "Çok fevkalâde bir görünüşte bulunan dervişlerin, pek acayip bir dinî merasimine şahit oldum. Şüphesiz çok eski zamandan kalma bir dinî merasimdir ve bu temsil tarif ve resimlerden umduğum veçhile gülünecek derecede tuhaf değildir. Aynı zamanda on beş raks eden mevcuttu ve hiç bu niyaz ayinleri ve raksların tamamından daha çok ubudiyet işareti görmemiştim. Bu raks hakikaten dinî bir *rapsodi* [muhtelif parçalardan düzenlenmiş eser] olarak zuhur eder. İcracılar üç veya dört dakika boyunca ekseriya döndüler, sonra başlarıyla selâmladılar ve hemen derhâl tekrardan dönmeye başladılar; bütün zaman müddetince gözler kapalı gözüküyordu ve gövde, baş ve kolların mükemmel sabitliği tarafından hususî bir tesir meydana getirilmişti. Muayyen bir vaziyet takındılar, ayaklarının hareketini zorlukla fark edebiliyordum, endama verilen dönme hareketini izah etmek için hemen hemen şaşırmış vaziyette hissediyordum. Bu dervişler gerçi Peygamberin takipçileri olsalar da çok küçük bir fırkadırlar. Muhammedîlerin kalanlarından epey farklıdırlar. Burası imtiyazlı küçük bir tekkedir. Tarihlerini daha fazla öğrenmeyi ümit ederim. Davud mihrabın önünde raks etmişti, Çinliler niyazları boyunca raks ederler ve pek çok putperest milletler aynı âdete sahiptir. Ayine refakat eden musiki basit ve yeknesaktır ve uzun bir boru ve bir tef veya dümbelek tarafından icra edilir."

FELLOWS, Charles, **A Journal Written during an Excursion in Asia Minor**, s. 91-92 [Galata], London, John Murray, 1839. **Travels and Researches in Asia Minor** (More Particularly in the Province of Lycia), s. 68-69 [Galata], London: John Murray, 1852.

Dancing Dervishes, [-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Raks Eden Dervişler], 1838, [FELLOWS, Charles, A Journal Written during an Excursion in Asia Minor, s. 91, London, John Murray, 1839.]

Meçhul bir seyyah

DÖNEN DERVİŞLER

"Müslüman çağının erken devirlerinde Muhammedî münzeviler *safi* [sufî]ler ve *fakir*ler adını taşıdılar ve cemaatler hâlinde toplandıklarında dervişler adını aldılar. Böylece derviş herhangi bir tarikattan dindar bir Müslümandır. Hatırı sayılır şümulüyle muhtelif tarikatların sayısına akıl ermez ve mevcut sultanın tahta cülûsuyla, Osmanlı İmparatorluğu'nda, aralarında Bektaşîler, Rıfaîler, Halvetîler, *Mewlewi* [Mevlevî]ler vesairenin kendilerini temayüz ettirdiği otuzdan fazla ana tarikat sayılmıştır.

Her tarikatın *general* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan]ları, her tekkenin *scheikh* [şeyh]leri büyük *müftü* tarafından tayin edilirler. Bir tekkedeki dervişler nadiren dörtten fazla olurlar; bir *şeyh*in veya *supérieur* [manastır başrahibi; tekkenin başı; şeyh]in idaresinde bulunurlar. Sadece mekân ve iki üç tabaktan ibaret yiyeceğe sahiptirler. Her biri hücresinde yer, ama ara sıra üç veya dört kişi toplanmalarına müsaade olunur. İzdivaç etmiş olanları şehirde ikamet sahibidirler, fakat haftada iki gece tekkeye yatmaya gelmek mecburiyetindedirler. Dilenmek onlara yasak edilmiştir, bu yüzden onlardan servetsiz olan bir çoğu, ailelerinin hacetlerini gidermek için bir sanatla iştigal ederler.

Vazifelerine gelince; din düşkünlüğünü kızıştırma ve cenkçi yığınları gayrete getirmeyi havidir. Bu, Arap peygamberin bütün savaş erlerinin dinidir; onların her biri ispat hamleleri yanında, kılıç darbeleri de vuran bir askere tebdil olduklarına inanırlar; onlara bunun daha yükseği hamledilemez. Bu itibarla feryat eden dervişler ve *derviches tourneurs* [dönen dervişler] hususî bir alâka ile kendilerine nazar kılınmayı hak ederler. Bunlar talimlerinin acayipliğiyle iki merak celp edici tarikattır ve İslâm'ın inziva müessesesinin şahsiyetini en iyi bir şekilde anlatırlar. İsimlerinin telkin ettiği gibi biri feryat eder, diğerleri vals ederler. Feryat edenler; haykırdıklarında ve kana susamış taassuplarına çağırdıkları, dövüş evvelindeki ikrah olunacak burkulmalarını yaptıklarında ancak vahşilerle kıyaslanabilirler. Bu, şüphesiz ki harp zamanlarında onların hemen hemen bütün ordularda bulunmalarının sebebidir. *Tourneurs* [dönenler]in veya Mevlevîlerin maksadı daha az kabadır, maneviyatı mededе çağırmak gibidir. Onlara tahakküm eden sebebin ayartmasından bir muvaffakiyet dakikası dileyerek ve bununla hiçbir ruh kuvvetine de kadir olamayarak, gözleri kapalı hâlde, hislerini afallatmak için dönerler ve zihinlerini dağıtmaksızın birkaç dakika *Muhammed*'in Tanrı'sını düşünürler. Dönüşlerinin tarikatlarının müessisi olan *Djélaleddin* [Celâleddîn]'in beyan ettiği gibi olduğu söylenir.

Dönen dervişler imparatorluktaki bütün müttakilerin en zengin olanlarıdırlar. Ana tekkeleri Küçük Asya'daki *Konieh* [Konya]'dadır, ama İstanbul'da Pera'nın varoşunda da çok güzel bir tanesine sahiptirler. Avrupalılar her haftanın salı ve cumasında buradaki tekkelerinde onları serbestçe görebilirler. Onların talimleri; etrafında, biri zemin katta erkeklere açık, diğeri birinci katta kadınlar için çubuklarla kafeslenmiş iki dairevî mahfilin yayıldığı, yuvarlak bir odada vuku bulur. Merasim çok fazlasıyla basittir. *Şeyh* yani tekkenin başı muhasara eden, dört köşe tahta ile döşenmiş, çepeçevre daire zeminin ortasındaki bir şeref mevkiinde, yere yayılmış kıymetli bir halı üstüne, bağdaş kurarak oturmuş bir hâlde durur; kollukta bekleyen iki neferin bekçiliğine itimat ettiğinden yüzü ön kapıya bakar. Dönen dervişler yalın ayak, sırayla yaklaşırlar; *şeyh*lerinin elbisesinin aşağı yanını hürmetkârane öperler ve müdevver binanın etrafında topukları üstüne çökerler. Tamamlandıklarında şeyh onlarla beraber kalkar ve onların selâm olarak adlandırdıklarını deruhte ederler; merasim ciddîdir, sessizdir ve çoğunlukla Asyalılara mahsus itaat ve Şarkın silsile-i merâtib fikri tarafından kesif bir şekilde müteessir edilmiştir. Sayıca en aşağı yirmiydiler, *şeyh*leri başlarında olarak odanın etrafını üç kere tavaf ettiler; her devirde, şimdi söylediğimiz gibi yürüyüşe takaddüm eden şeyhin boş mevkiinin önünden geçerken başlarını yere eğdiler. O demde icra ettikleri selâmlama nev'ileri son derece görülmeye şayandı, halının köşesine vardıklarında bir ilk selâmda bulunuyorlardı; sonra garip bir tarzda kayıyor ve halının öbür köşesine varacak surette dönüyorlar, tekrar benzer vaziyette, aynı mizaçta yeni bir selâma başlıyorlardı; bu yaptıklarının ardından aksi yöne dönüp, sırayı

Une Derviche Tourneur (d'après un dessin original),
[-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Bir Dönen Derviş (asıl resme göre)],
[Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, Le Magasin Pittoresque, 7. Yıl, 1839, s. 72, Paris: J. Best].

takip ediyorlardı. Lâkin ecnebilere hassaten şaşırtıcı gelen, şeyhin diğer hepsinin önünde olarak kendi mevkiine sücuduydu; kendi tevazuundan bir taat misali tedarik ederek, buyruk kürsüsüne izhar-ı itaatının vergisini eda ediyordu; kendi emri altındakiler onu ululasınlar diye buranın mertebesini ululuyordu.

Tavaf bittiğinde her biri kendi mahalline tekrardan oturdu ve bu demden itibaren şeyh faal iştirakta bulunmaksızın azametli bir tavırla idarede kaldı. Onun kıyafeti basit dervişlerinkinden farklıdır; sadece sarık, kürk ve *pabuç*larının altına giydiği *terlik*leri taşır. Diğerleri sarımsı sincabî renkte, üstüvanî şekilli, uç tarafında binici başlığı gibi, alt tarafında bollaşmış ve hafif bir kenarla biten, büyük, keçe bir şapka; çoğunlukla aynı renkte olarak küçük, kısa bir yelek ve döndüklerinde açılan sayısız büklümleriyle, fevkalâde bol, yeşil bir fistana maliktirler. Pera'daki dönen dervişlerin şimdiki reisi elli yaşlarında, küçük bir zattır; çehresi kem ve kederlidir. Hadsiz zenginliğin sahibidir, az kaldı bütün Pera mahallesi ona aittir. Türklerin bütün tabakaları arasında büyük bir itibara maliktir ve *sultan*ın kendisi de, kendisi için tahsis edilmiş kafesli odacığında olarak talimlere iştirak ettiğinde ona bir hayli hürmetle muamele eder.

Vals zamanı geldiğinde dervişler birbirinin ardınca kalktılar, bir eğilme hareketi yaparak şeyhin önünden geçtiler ve ağırbaşlılıkla ve takdire şayan bir tertiple harekete koyuldular. Evvelâ başları birazcık eğilmiş, gözleri kapalı, bir elin avuç içi diğerinin aksine yukarı dönük bir şekilde kolları havada olarak dermansızca döndüler. Gide gide canlandılar; her birinin geniş elbisesi şişti ve devasa bir halka resmetti. Adımlarına yoldaşlık eden musikinin sür'at derecesi giderek daha aceleci hâle geldi ve mihverleri üzerinde acayip bir çabuklukla döndüler. Bir diğerini incitmeksizin, onlara vurmaksızın ve hatta hafifçe temas bile etmeksizin, devretme ve naklolma çifte hareketleri içindeki semavî cisimler gibi, salınarak hızla geçtiler. Pek az döndüklerinde, kolaylıkla anlaşılacağı üzere, kafaları ısındı, fikirleri yandı ve Peygamber'in Asya'ya mahsus çehresindeki bütün azametiyle zaman zaman kendisini burada gösterdiği, mübarek kılınmış nazar göğüne [âlem-i hayal] çıktılar. Mihverleri üzerindeki dönenlerin sedalarındaki musiki keyfiyetin maneviyatına çok iyi yakışmıştı; parıldama veya hikmetlerle, sırayla yükselen veya alçalan sesiyle çoban kavalındaki gibi bir yabanîliği vardı. O vakit, bu kendi kendilerine tekerlenen din düşkünleri, Tanrı'nın kendisiyle ve *Muhammed*'le konuşan, bazen kulak vermiş, bazen yüce avazlı birer peri olmalılar. Bunun yanında biraderlerinin elbiselerinin azıcık dokunmasını da duyarlar ve açılmış muhayyileleri onlarınkiyle irtibat kurar. Eğer aradıkları hiçliği tevlit edecek kudrete malik değillerse, diğerlerinin gördüklerini görür, duyduklarını duyarlar. Düş görerek, dönerler, dönerler… Giderek sarhoş olurlar; mevzun devirlerindeki ve dönüşlerindeki kendilerini alt üst eden tavr-u hareketle çehreleri mıknatıslanmıştır; cezbe içinde, hayrette kalmışlardır.

Burundan söylenen, ahenksiz ve çok tiz sesli çağırışları olmasaydı, bu talimin tesiri daha büyük olabilirdi. Kulak tırmalayan ve çocukluğundan beri bunlara alışkın olmayanların alâkasını ısrarla isteyen bu dinî teganniyi tanımakta hayli zahmet çekilir. Takip eden birkaç çeyrek saatlik valsten sonra, kararlaştırılmış bir işaret üzerine, dervişler hep beraber birdenbire dururlar ve sendelemeksizin bir hat üstünde muvazenelerini tekrardan elde ettikleri sür'ate biliciler daima şaşkınlıkla hayran olurlar. Sadece birkaç sinir sarsılması kadar sert olan ıstıraplarını ele vermeyerek, tekrar, topuk üstlerine düştükleri yerlerine dönerler. Birbirinin tamamen aynısı olan talimlerin bir veya iki kere tekrarlanmasından sonra; vals boyunca, onlara en hafif bir rahatsızlık vermeksizin dönenlerin arasında

gezinmiş olan *prédicateur* [vaiz; semazenbaşı] en uyutucu bir sedayla, yeknesak bir vaaz okudu ve cemaat savuştu. Şeyh, terk etmesiyle beraber, kapıda, kendi mevcudiyetinden ve dualarından -elbette kâfi miktarda ecir şartıyla- şifa bulmaları için getirilmiş bazı hastaları bulur. Umumiyetle, dönen dervişler azizliğin büyük şöhretine sahiptirler ve Tanrı'ya aracılıkları çok tesirli kabul edilir. Sanki çok fazla kül benizlidirler ve bitkin çehrelerinde hoşlanmamaktan ırak, yumuşak ve esrarlı bir şey vardır. Urbalarının sert görünüşüne rağmen safalı ve hüsünlü şeylerden hoşlanırlar. Hoş bir nesneyi, mesela güzel bir lüleyi isimlendirmek için ona dönen dervişlerin lülesi derler. Onların geri kalan nizamları çok keskin değilmiş veya şeyhleri arasında çok büyük müsamaha umdeleri varmış gibi gelir, çünkü salı ve cumaları meclislerinden sonra çoklukla biraz meşrubat alarak ve en hafif bir rahatsızlığa maruz kalmaksızın Pera'daki kahvehanelerde çok kere buluşurlar. Lisanları alışıldığı üzere kâfi derecede imtiyaz bulmuştur ve onlardan bazısı kendilerini hassaten meşrubatın dördüncü veya beşinci kadehleri arasında, nazımla, en azından bir nevi son kafiyeyle ifade ederler. *Gavur*lara karşı bütün peşin hükümler hatırlarından gitmiştir ve bütün yüksek Türklerden tefrik olunmuş olanca nezaketleriyle onların hesaplarını öderler.

[Rıfaîler anlatılıyor.]

Dönen dervişler şaşırtıcı, hatta bazen sarsıcıdırlar ama en azından çileden çıkmış bir surat buruşturma hissine düşürmezler."

Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, **Le Magasin Pittoresque**, 7. Yıl, 1839, s. 70-72 [Galata], Paris: J. Best.

Joseph RUSSEGGER

(1802-1863). Avusturyalı yer bilimci. Hükûmetin madenlerinden birinde idarecilik yaptı. 1835-1841 arasındaki Avrupa, Türkiye, Suriye, Mısır ve Sudan ilmî seyahatinin rehberiydi. Bu seyahatlerinin neticelerini yedi cilt hâlinde neşretti. Çeşitli idarî vazifelerde bulundu; 1848'de Viyana İlimler Akademisi'nin azası oldu.

22 Şubat 1839, [Cuma]- "…Bu hiddetli dervişleri [Rıfaîleri], sadece raksçılar olan ve Pera'daki ibadethanelerinde haftada iki kere *Sphärentanz* [kürelerin raksı]nı icra eden *Mewlewi* [Mevlevî]lerden iyi tefrik etmelidir. Onların [Mevlevîlerin] bu raksı evvelkilerin deliliklerinden çok daha manalıdır.

Bu dervişleri raks ederken gördüğümde yirmi beşi bir araya toplanmışlardı. Vakarlı, hoşa giden; gümüşî beyaz, uzun sakallı; ihtiyar bir zat olan *vorsteher* [idareci; şeyh] bir kovuğun içinde duruyordu ve edep ve sükûnetle sevk ve idare ediyordu. Kalanlar kendilerini iki kısma ayırmışlardı. Dördü ortada olmak üzere, gözleri semaya çevrili, kolları ufkî olarak yayılıp açılmış ve bir ellerinin dış, diğerinin ise iç tarafı yukarı doğru dönük olarak, yerlerini terk etmeden, bir saat boyunca herkes kendi etrafında döndü. Bununla beraber, aynı zamanda bir merkez teşkil eden dördünün etrafındaki kendi dönüş mihverlerini temin eden bir halkada hareket ediyorlardı. Bu zaman müddetince, sadece, birdenbire kala kaldıkları iki kısa fasıla verdiler; şeyhlerini baş eğerek selâmladılar, elini öptüler ve doğruca, tekrar, dönme hareketine başladılar. Dervişlerden 17-18 yaşın altında bazı genç kimselerde dönmenin neden olduğu baş dönmesinin tesirinden eser yoktu.

Yelpazeli kadın.

Dervişler tahta döşeli ve mumla cilâlanmış, pürüzsüz zemin üstünde raks ettiler, kıyafetleri benzerdi ve mevcut olan yukarıda dar, aşağıda çok geniş; kırışıklı, yeşil etek bütünüyle kapalıydı. Döndüklerinde bir yelpaze gibi açılıyordu. Üzerlerinde bir cepken ve başlarında yüksek, beyaz keçeden, kütleştirilmiş mahrut

şekilli bir şapka vardı. Ahenksiz olmayan ve neylerin, davulların çok hazin musikisinin ve teganninin usul verdiği raksları nihayete erdiğinde kendilerini şeyhlerinin önünde yüzükoyun yere attılar ve kısa bir dua ettiler. Bu esnada hizmetçileri onları hırkalarla örttüler. Görülen bütün hâdise tuhaf ve acayipti, o kadar çok yakışıksızdı ki tabiatıyla ağırbaşlı bir intiba meydana getirecek ciddî bir tarafı yoktu ve beni bir rüyadan şu nesir ifadenin işaret ettiği bir vücuda uyandırdı: 'Şimdi dervişler evlerine giderler ve vahşi hayvanlar gibi konyaklarını içerler.' Kendi ışığını takip eder ve gölgesi her yerdedir."

RUSSEGGER, Joseph, **Reisen in Europa, Asien und Afrika** (mit Besonderer Rücksicht auf die Naturwissenschaftlichen Verhältnisse der Betreffenden Länder, Unternommen in den Jahren 1835 bis 1841), 4 C., C. IV, s. 30-31 [Galata], Stuttgart: E. Schweizerbart'sche, 1848.

Eusèbe de SALLE

(1798-1872). Fransız. Afrika'daki ordunun birinci tercümanı, Kraliyet Şark dilleri okulunun profesörü, Societe Asiatique'in azası.

27 [Temmuz 1839, Cumartesi]- "Kabristanlarında Paşa Bonneval'in mezarının bulunduğu *derviches tourneurs* [dönen dervişler]de komşuyuz. Bu *religieux* [keşiş; ruhban; derviş]lerin icraları *Corybante*'ların tefler, *crotale* [zil]ler ve neylerin refakat ettiği raksındaki bazı âlimleri hatırlatır. Frigya onlara müşterek bir vatan görünürdü[1]. Zikrin daha umumî ve hem de kabiliyetli olduğu Kahire'de ortaklığın *supérieur* [manastır başrahibi; şeyh]leri daima Kaldeli veya Farslardır. Müslüman hikmeti, hususan, Fars ve Hinduların kadim efsanelerinin tesirinin kabul edildiği Dicle'nin ötesinde açılmıştır. Mübarek valse iştirak eden, *Lalande* [Lârende] gemi bölüğünden iki zabit beni Tatlı Sular [Kâğıthane]'a götürmeye geldiler."

1 *Phrygias turrita per urbes* [Ana Frigya'nın baştan başa şehirleri] (Virgilius).

SALLE, Eusèbe De, **Pérégrinations en Orient** (ou Voyage Pittoresque, Historique et Politique en Egypte, Nubie, Syrie, Turquie, Grèce pendant les Années 1837-38-39), 2 C., C. II, s. 219-220 [Galata], Paris: Pagnerre, 1840.

Henry FORMBY

(1816-1884). İngiliz papaz. Kilise musikisine alâka gösterdi. 1846'da Katolikliğe döndü. Katolik doktrini hakkında çok sayıda resimli kitap ve yazı yayınladı. Bazı diğer eserleri: The Catholic Christian's Guide to the Right Use of Christian Psalmody of the Psalter (1847), The Plain Chant the Image and Symbol of the Humanity of the Divine Redeemer and the Blessed Virgin Mary (1848), The Duties and Happiness of Domestic Service (1851), State Rationalism in Education (1854).

[1839 Eylül'ü]- "Genç sultanı resmetmemiz yetişir. Şimdi feryat eden ve dönen dervişleri ziyaretin vakti.

…*Turning* [dönen] veya *twirling* [büklümlenerek dönen] dervişler daha güzel huylu bir divaneler takımıdır. İbadetleri; hepsinin başları biraz aşağı eğik ve gözleri neredeyse kapalı olarak, müşterek bir merkez etrafında yaptıkları hususî bir müdevver hareketi havidir. Kısa [boylu], tatlı yüzlü, sakin bir zat olan *chief* [reis; şeyh]leri, takriben iki ayak boyunda, mahrutî, sarımsı kahverengi, umumiyetle bir yana oturtulmuş keçe serpuşlar giyen takipçilerinden yeşil bir sarıkla tefrik olunuyordu. Şimdi ve sonrasında, bir zaman için peyklerinin müdevver ilerleyişlerini seyre daldıkları güneş nizamı içinde, merkeze yollarını bulmaya çalışana kadar kendilerini döndürmek üzere kalktılar ve sonra dış merkezli bir seyir resmedecekleri felekleri içine yerleştiler ve bu veçhile kendi yerlerine geri geldiler. Olanı, [şeyhin] kendisi veya takipçilerinin sabit sükûnunu kaybetmiş yüzünde bir tel kadar bile değildi. Devrederek ilerlerlerken sanki nazar ve simalarının meftun olmuş sükûneti hissettirilmeden üzerlerinden alınmış, yüzlerinde sabitlenmiş ve yerleşmiş gibi zuhur eden kürelerin müthiş ahengiyle tamamen zapt edilmiş gözüküyorlardı. Pek az Avrupalının gülmeksizin uzun süre seyredebileceği bir manzara olarak öylece dönmeye devam ettiler. İtiraf edilmelidir ki din hususlarının çoğunda fena hâlde hürmetsizizdir. Avrupalılar Şark âdetleriyle elan

Semavî küreyi tutan Zerdüşt.

çok fazla temas husule getirdiler. Bu temasta bizim meydana getirdiğimiz bazı güçlükler, Şark ahalisi tarafından şüphesiz ki sıklıkla tecrübe edilmiş bulunmalıdır. Onlar tarafından mukaddes olduğu düşünülen çok şeyler bizde cahilce bir gülüş uyandırır. Mesela bir Avrupalı, bir keresinde bu sahnede bir kahkaha boşandırdı, bunun üzerine şeyh derhâl feleğinin içine girdi ve tedricen her bir halkayı geçip kabahatlinin daha yakınına yaklaşarak onun kulağına şedit bir darbe vurdu ve sonra gözünü kırpmaksızın devrine devam etti. Bu dervişlerin adı *Mewlewi* [Mevlevî] lerdir ve onların Farisî *Zoroaster* [Zerdüşt]'ün tapınışının bakiyesi oldukları farz edilir.

Böylesine eğlendirici bir sahneyi kesmek kolay değil, ama Rum patriğinin malikanesi hakkında kısa bir haberle bitirmeliyim."

FORMBY, Henry, **A Visit to the East** (Comprising Germany and the Danube, Constantinople, Asia Minor, Egypt and Idumea), s. 50-52 [Galata], London: James Burns, 1843.

G. L. Dawson DAMER

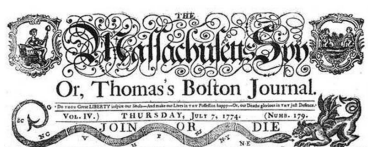
Mary Georgiana L. Emma Seymour Dawson Damer. (1798-1848). İngiliz. Bir amiral kızıydı ve kocası da askerdi. 1840'ta Şark'a seyahat etti.

RAKS EDEN DERVİŞLER

29 Ekim 1839, [Salı]- "Takımımızdaki beylerin çok tantanalı olarak tarif ettikleri Türk hamamından dönmeleri üzerine, *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in çok merak uyandıran temsillerini görmeye gittik. En az bir yarım saat aynı duruşla, her iki kolları açılmış hâlde eğirilerek dönmeye devam ettiler. Sonunda, topaç çevirmeye iştirak etmeyen bir *priest* [rahip; derviş] tarafından verilen bir işaret üzerine aynı anda durdular. Başderviş bir vaazı tekrarlamak üzere zuhur ederken, hepsi yüzleri üzerine kapaklandılar ve zemini öptüler, bir süre bu vaziyette kaldılar. O zaman, o [anılan derviş], her bir âbitin üzerine geniş bir biniş koymaya yardım etti. Bütün bunlara bir boru ve bir dümbelekten neşet eden yeknesak ama hoş bir musiki tarafından refakat edildi."

DAMER, G. L. Dawson, **Diary of a Tour in Greece, Turkey, Egypt and The Holy Land**, 2 C., C. I, s. 93-94 [Galata], London: Henry Colburn, 1841.

Massachusetts Spy Gazetesi Muhabiri

Isaiah Thomas tarafından kurulmuş, Boston'da kurulup Worcester'a taşınan, 1770-1904 arasında yayınlanmış bir Amerikan gazetesi. Başlığının üstünde "Amerikalılar! Serbestî ya da Ölüm! Katıl veya Öl!" yazıyordu. 1781'de adı Thomas's Massachusetts Spy or Worchester Gazette olarak değiştirildi. 1785-1788 arasında The Worchester Magazine adını aldı. 1845'de günlük hâle geldi.

HIZLA DÖNEN DERVİŞLER

Massachusetts Spy'ın Avrupa muhabirinden. İSTANBUL.

"Hususî dinî merasimlerden ötürü *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler] denilen o nev'ine has fırkayı duymuşsunuzdur. Bugün müşahede ettiğim veçhile bu kulluk usulünün bir tarifi şimdiki haberin mevzuunu teşkil edecektir. Bir araya toplandıkları cami Pera'da, üstünde şehrin kâin bulunduğu bir tepenin zirvesi yakınındadır. Camiin önündeki avluya, oranın bir ucundaki münasip bir muhafazanın altındaki demir parmaklıkla süslenmiş bir kapıaltından geçerek caddeden girilir, ahalinin istifadesi için bu kapıya bir saat yerleştirilmiş ve bir çeşme bina edilmiştir. Kapıaltı ile cami arasında, ikinciye giden yaya yolunun yanında küçük bir bina, yüksek rütbeli merhum dervişlerden bazısının mezar taşlarını [sandukalarını] ihtiva eden bir türbe vardır. Mezar taşları tahtadan ibarettirler, şekilleri bir tabutunkine benzerdir. Her birinin tepesine bir evin çatısı gibi şekil verilmiştir ve bir ucunda, hatırasına mezar taşı dikilmiş şahsın başlığının tam bir temsilini tutan bir bayrak direği yükselir. Aynı uca yakın şahane bir şamdan durur. Tür-

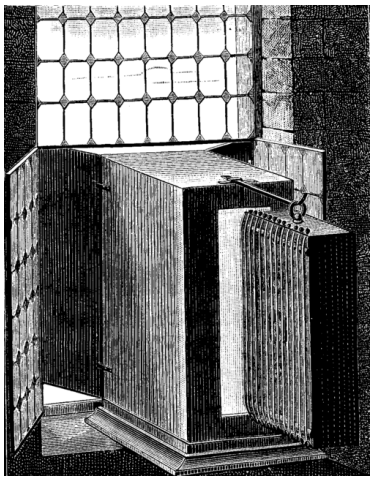
benin zemini bol bol halıyla kaplanmıştır ve mezar taşları yeşil kumaşla örtülmüşlerdir. Muhammedî itikadın müşabih bina ve abidevî yapıları hemen hemen bütün camilere bitişik görülürler. Onların bazısında mezar taşlarının üzerine zarif tarzda katlanmış, en ince güzellik ve zenginlikteki Keşmir yünü kumaştan şallar serilidir; inci ve altın kakma en zarif sandıklar ve müsavi zenginlikte diğer nesneler odanın muhtelif kısımlarına yerleştirilmişti.

Dervişlerin camiine vardığımızda hâzırun sür'atle toplanıyorlardı. Girmeden önce Türk, Rum, Ermeni veya *Frank* [Firenk, Avrupa'lı] olsun her bir şahıs çizmelerini çıkarmaya mecburdu. Bunların yerine bazı kereler terlikler geçiyordu, ama ekserisi "çoraplarıyla" girmeye koyuluyorlardı ve çizmelerini ellerinde taşıyorlardı. Üzerlerine yerleştirdiği numaraların eşlerini alarak bizimkileri onunla bıraktık ve kendimizi tefriş etmek için ihtiyaten almış olduğumuz terlikleri giyerek kalabalığa karıştık ve ibadet mahalline girdik. Seyirciler yere Türk usulü bağdaş kurmuşlardı. Gerçi Türklerin ve terzilerin en sevdiği yerleşme vaziyetine alışık olmasak da âdeti takip ettik. Haklı olarak rahat bir şekilde yerleşmemiş olsam da, bulunduğum semtten malûmat edinmek için etrafıma baktım.

Cami sekiz köşelidir. Seyirciler duvarların yanı başındaki, odanın baştan başa bütün çevresindeki, birkaç ayak eninde bir sahayı işgal ederler. Burası dervişler tarafından işgal edilen merkezî kısımdan bir korkulukla ayrılmıştır. Odanın etrafında seyircilerin istimaline tahsis edilmiş taksimin yukarı tarafında bir mahfil uzanır. Burada bulunan ve girişin hemen üzerindeki yer hanende ve sazendelerin mahfiliydi.

Napolililer dervişler girdiklerinde, vaziyetlerini üç veya dört kere değiştirerek uzuv usanması veya "ayak uyuşması"ndan kurtulmaya çabaladılar. Dervişlerin bazısı yalın ayaktı, bazılarıysa mest giymişlerdi. Ne omuz şalı, ne de yakası bulunan biniş gibi düz bir cübbe onların diğer elbiselerinin üstüne giyiverilmişti; başları kenarı olmayan ve şekilce ters çevrilmiş bir saksıya göze çarpan bir müşabehet taşıyan, koyu renkte hususî bir serpuşla örtülüydü. Binişler; onlardan bazısı al, diğerleri koyu kül rengi, yeşil, kahverengi, erguvanî, mavi veya siyah olmak üzere muhtelif renklerdeydi. Dervişler girdikçe oda boyunca hemen hemen yarı mesafe ilerlediler; fırkalarının reisinin oturduğu yerin yukarı tarafına altın harflerle hakkedilmiş olan Kur'an'dan seçilmiş parçanın önünde ufkî baş eğdiler ve kendilerini, onları seyircilerden ayıran korkuluğun yanına yerleştirdiler. Nihayet reis, rütbece kendisine en yakın alt mevkideki zatlar her iki yanından desteklik ettiği hâlde içeri girdi. Yeşil bir biniş giyinmişti ve aynı renkten bir sarık başlığını çevirmişti. Üçü zeminin merkezine doğru ilerlediler ve kendi mütevazı *salaam* [selâm]larında bulundular. Diğer dervişlerin hepsi aynı zamanda baş eğdiler. Reis ve refakat edenleri; az evvel zikredilen kitabenin altında ve odanın kapının karşı tarafına gelen cihetindeki, parlak kırmızı renkli minderin üstüne oturdular.

Merasimler şimdi başladı. Mutribândaki adamlardan biri tuttuğu bir kitaptan, seçilmiş bir parçayı sesi ziyadesiyle nahoş olacak surette genizden gelerek terennüm etti. Bunu fırkanın reisinin bir duası takip etti, bu esnada o ve bütün diğerleri diz çökmüştü ve ara sıra yüzleri yerle temasa gelecek surette baş eğiyorlardı. Görünüşleri samimî bağlılık gösteriyordu ve kırlaşmış, yaşlanmış *priest* [papaz; şeyh] veya reis bir cümlenin orta yerindeyken esnemesini durdurmamış olsaydı, hepsinin ruhen derin bir şekilde meşgul olduklarını farzetmem gerekirdi. Bu merasim tamamlandı, terennüm yeniden başladı ve birkaç dakika müddetle devam etti. Sonra tüm musiki takımı yeniden çalmaya başladı, bu esna-

Aeolian harp.

da dervişler doğruldular ve her biri reisin mevkiinin önünden geçerken her defasında üç hürmetkâr baş eğmesinde bulunarak, tek sıra hâlinde odanın etrafında üç kere yürüdüler. Muahharen diz çöktüler ve uzun bir müddet, sessizlik içinde başlarını yere eğdiler. Aynı zamanda musikinin nağmeleri evvelce hiç duymadığım kadar kederli hâle geldi. Bir lâhza flütlerin en tatlı seslerini andırdılar, bir diğeri *Aeolian* [rüzgâr kuvvetiyle çalınan] harpinin en yumuşak ve en kederli nağmelerini hatıra getiriyordu. Birdenbire -o kadar birdenbire ki şaşkınlığa düştüm- küçük davullar vurmaya başladı, her derviş ellerini yere çarptı ve birden ayakları üstüne geldi. Binişlerini korkuluğun üstüne fırlattılar ve her biri bir *frock* [frak, rahip cübbesi] veya *gown* [biniş, kadın elbisesi]ne benzer ve bel etrafına bir kemerle kuşanılmış, bol bir elbise içinde ortaya çıktı.

Merasimin en alâka çeken tarafı şimdi başladı. Reisin en yakınında duran zat ileri doğru yürüdü, onun elini tuttu, öptü; kollarını göğsü üstünde kavuşturdu ve ayakları üstünde hayli sür'atlice dönerek aksi istikamette harekete geçti. Onun misali; onların on yedisi de zemin üstünde, çok sayıda topaçlar gibi fırıl fırıl dönene kadar, birbiri arkasından diğerleri tarafından takip edildi. Başlayıştan hemen sonra ellerini göğüslerinden salıverdiler ve kollarını hemen hemen ufkî bir istikamete yükselttiler. Gözlerini kapatmışlar veya neredeyse kapatmışlardı ve başlarını kısmen omuzları üzerine yasladılar. Hareketleri bir dereceye kadar sür'atli hâle gelirken, elbiselerinin mahsus çok bol yapılmış etekleri en büyük kutruna açılmış büyük bir şemsiye gibi görünerek vücutlarından mümkün olduğunca uzağa yayılıyordu. Musiki devam ediyordu, reis ve iki refakatçısı dikili kaldılar, bu esnada bir diğer kimse hızla dönenlerin arasında geziniyor ama onlarla asla temasa gelmiyordu. Meydan hızla dönenlerin sayısına nazaran pek mahduttu, birinin onların arasında onların yayılmış kollarına mütemadiyen çarpmaksızın gezinmesi imkânsız gözüküyordu. Baş dönmesinden dolayı on on beş kere düşme işine alışmamış olan birine kâfi derecede uzun olan, on beş dakika kadar devam ettirdikleri bu çark gibi dönme hareketinin ardından dervişler belki iki dakika durdular ve sonra evvelki gibi reisin elini öperek tekrar "dolambaçlı yolları"na gittiler. Merasim bu suretle, ilkiyle aşağı yukarı aynı uzunlukta bir fasıla vererek takriben otuz beş dakika devam etti. *Whirlers* [hızla dönücüler]in teneffüsü daralmaya yakın, bir parça hızlanmış gözüktü ve hareketin biraz tehiriyle hafif bir takatsizlik açığa vuruldu.

Dervişlerden görünüşte otuz beş yaşlarında bir adam olan biri diğerlerinden biraz daha sür'atle döndü. Onlar başladıktan hemen sonra ve bitmeye yakın tekrar onun dakikadaki deveranının sayısını hesap ettim. İlk bahsedilen devir elli altı ve sonraki elli birdi.

Bu emsalsiz dinî icradaki seyirciler tahmin edilmiş olunacağı gibi münhasıran erkeklerdi. Bununla beraber hanenin benim de oturduğum o kısmında duvarda, birkaç çok sıkı kafes bulunuyordu, ara sıra onların arkalarından gelen kadın seslerini duyabiliyorduk.

Bu suretle yerleştirilmiş kadınlar merasimlerle meşgul olanları kendileri ne onlar, ne de seyirciler tarafından görülmeksizin görebiliyorlardı."

Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, **The Friend: A Religious and Literary Journal**, Haz.: Robert Smith, C. XIII, 28 Aralık 1839, s. 107-108 [Galata], Philadelphia.

Antonio BARATTA

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 705

"Mukaddes bir *danza* [raks]tan ibaret olan *Mewlevi* [Mevlevî]'lerin *ballo* [balo]su seyyahlarımız arasında *monaci danzatori* [münzevi raksçılar] veya daha iyisi *giratori* [dönenler] (*dervix tourneurs* [dönen dervişler]) adı altında çokça bilinir. Onlar uzun bir *meditazione* [tefekkür;

Arcolaio, [Yün eğirgeci].

namaz] ve bazı hususî ilâhîlerin söylenmesinin ardından; münasip çalgıların sesinde eriyerek kendilerini bu raksa kaptırırlar, onlara göreyse bir nevi istiğrak veya bir şekilde, kendilerini arzdan koparıp, semaya doğru yükselttiğine inandıkları bir dinî vecd içine girerler. Geniş ve iki sıra *logge* [loca] tarafından çevrilmiş münasip bir büyük oda, eşsizliğiyle pek çok Müslüman seyirciyi hatta Avrupa'lı seyyahları bile daima cezb eden bu dinî *dramma* [drama, piyes, oyun]un *teatro* [tiyatro, sahne]sidir. Bu müsamerenin meşhuru Mevlevîlerin İstanbul'da Galata ile Pera arasındaki *tekie* [tekye, tekke] lerindedir, bahsettiğimiz raks her çarşamba burada icra olunur. Esasen, bu, her bir münzevinin ayağı ucunda, hemen hemen bir mihver üzerinde tahammülle, sarılıp bükülmek suretiyle; bütün bedenleriyle, aynı anda olarak aynı manayı ifade eden iki farklı hareketle dönmesinden ibarettir. Ve o zaman her bir raksçının çok defalar etrafını döndüğü divanhanenin etrafında daire olurlar. Böylesi hareketlerle başlangıçta vardıkları sür'at vazifeli muganniler in musikisinin vezninin hızıyla beraber giderek artar ve nihayet birdenbire neredeyse gözlerin güçlükle takip edebileceği bir hâle gelir. Bu şekilde ayak başparmağının dar kaidesinde, muvazenesini kaybetmeksizin, baş dönmesi göstermeksizin, diğerlerinden zihni karışmaksızın, komşularına çarpmaksızın yün eğirgeci gibi dönmek için kat'iyetle az bir kabiliyet ve talimden daha fazlası lâzımdır. Ahenkle etrafta dönen, altındaki kimseyi dönmeye tahrik eden, havanın kaldırdığı şişmiş ve gerilmiş kalın cübbelerle çokça münzevice murabba sakallar, kapalı gözler, soluk ve dalgın çehreler, yayılmış kollar son derece resim gibi bir ifadedir. Mevlevîler dinî talimlerine başlamadan evvel muvazene için mantolarının bağlarını çözerler ve uzak bir mesafede yüklerinden kurtulurlar. Pek muhterem ve düşkün biri olan ihtiyar *superiore* [manastır başpapazı, şeyh] divanhanenin bir tarafında vakarla, hareketsiz durur ve dervişler tedricen raksa girerlerken ikişer ikişer eğilip onu selâmlarlar. Bir diğer münzevi ellerini göğsü üstünde çaprazlamış ve başı eğik olarak münzevi raksçıların arasında, birinin diğerinden münasip bir mesafede kalıp temas etmemeleri ve çarpışmamalarına nezaret için yavaşça gezinir.

The Maulavî Shaikh of Pera, Constantinople,
[Pera'nın Mevlevî Şeyhi, İstanbul -Galata Mevlevîhanesi Postnişini Kudretullah Dede-],
1870'ler, [BROWN, John P., The Darvishes, s. xxiii-1 arasında, London: Oxford University Press-Humphrey Milford, 1927].

Bu mahsus raks üzerine *Duke of Ragusi*'nin meraka lâyık temaşanın müşahedesinden hâsıl ettiği ifadeleri takip eden satırlarda naklolunur.

[Ragusi Dükü'nün izlenimlerinin tercümesi kendi başlığında verilmiştir: RAGUSE, Maréchal Duc de, Voyage du Maréchal Duc de Raguse (en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie Méridionale, en Crimée, et sur les Bords de la Mer D'Azoff, à Constantinople …), 5 C., C. II, s. 88-90, Paris: Chez Ladvocat, 1837.]"

BARATTA, A[ntonio], **Costantinopoli Effigiata e Descritta**, s. 724 [Galata], Torino: Alessandro Fontana, 1840.

Stephen OLIN

Stephen Henry Olin. (1797-1851). Amerikan profesör, Methodist başpiskoposu. Birkaç üniversitede profesörlük ve rektörlük vazifelerini yürüttü. İlk evlendiği eşi kölelere sahip olduğu için tenkit edildi. Kasım 1839-Haziran 1840 arasındaki dinî misyon ziyaretleri sırasında Türkiye'ye de geldi. Diğer eserleri: Travels in Egypt, Arabia, Petraea and the Holy Land (1843), The Works of Stephen Olin (1852), Life and Letters (1853), Greece and the Golden Horn (1854), College Life and Practice (1867).

RAKS EDEN DERVİŞLER

[26 Haziran 1840, Cuma]- "Bu hususî maksatlı uzun seyahatten avdetim üzerine, Pera'da, Galata'nın büyük kabristanının hemen karşısında *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler] olarak bilinen bir Muhammedî fırkanın dinî ayinlerini seyretmek için durdum. Onların intifaına hasredilmiş güzel bir camileri ve şümullü daireleri, yine aynı arazinin bir kısmını teşkil eden mezarlık içinde onların servet ve hürmete şayanlıklarına delâlet eden birkaç çok şatafatlı abide ve türbeleri bulunur. Çok hareketli bir caddeye açılan kapıdan geçerek, çalılar ve ağaçlar dikili bir bahçeye bitişik bulunan taşla döşeli, çok geniş bir avlu boyunca yürüdük. Bu avludan ikinci bir kapı vasıtasıyla bir meydana girdik, burası bizzat görmek üzere gelmiş bulunduğumuz sahnedeki icracılar tarafından evvelce işgal edilmiş idi.

İki tarafında seyircilere tahsis edilmiş kapının yanındaki yeri, dinî talimlere hasredilmiş geniş meydandan tefrik eden bir parmaklık bulunan sekiz köşe şeklinde geniş bir salondu. Yirmi beş kadar derviş mevcuttu. Kenarsız, şeker kellesi şeklinde çok yüksek külâhlar takmışlardı. Açık boz renkli ve zannımca bir şapkanın ana kısmı gibi yünden mamuldü. Elbiseleri; beyaz, pamuktan, kısa bir mintandan ve aynı renk ve malzemeden, zemin üstünde birkaç parmak sürünecek kadar uzun, yayvan bir fistandan ibaretti. Ayaklarını hareket ettirmek üzere bu bol kıvrımları toplayıp kaldırdıklarında bir çift terlik görünür hale geldi. Her biri üstüne koyu bir biniş giyinmişti.

Parmaklığın etrafında bir halka içinde dikildiler ve kendi şeker kellesi külâhının üstüne sarmış bulunduğu çok büyük yeşil sarığı dışında kıyafeti kalanlarınkinden başka bir şey olmayan reisleri tarafından verilen bir işaret üzerine harekete başladılar ve tek sıra hâlinde onu takip ettiler. Tarif edilemez yavaş bir adımlayışla meydanın etrafında yürüdüler. Sekiz köşelinin doğu cihetinde, Mekke'ye en yakın noktada döşemenin üstüne kızıl bir post yayılmıştı. Buna yaklaştığında her biri yavaşça ve derinden başını eğerek kafasını neredeyse döşemeye getirerek selâmladı. Postun ön tarafından geçildikçe reis döndü ve aynı merasimi tekrar etti ve sonra devrine devam etti.

Göremediğim bazı musiki aletleri bu zaten hareketsiz gezintinin evvelinde ağır ağır, cansız bir hava çaldılar. Fark edilmez derecelerle daha çabuk hâle geldi ve merasim alayı, mukabil bir sür'at artışıyla saatte çeyrek mil kadar bile olduğunu asla zannetmediğim bir sür'atle ilerledi. Bu mutantan alay zannederim üç defa meydanın etrafına düzüldü, reis kızıl postta kıyama durarak raksa başlamak için bir işaret olarak ellerini çırptı, musiki o esnada çok canlı bir hava çalıyordu. Bunun üzerine dervişler peş peşe kılavuzlarına yaklaşarak ona hürmetle baş kestiler, elini öptüler ve dönerek raksa girdiler. Kendilerini binişlerinden ve terliklerinden halâs ettiler ve ilk önce yavaşça, fakat hareketlerinin sür'atini tedricen, bir topaçın dönmesi gibi olana kadar arttırarak soldan sağa dönmeye başladılar. Uzun fistanları, kaidesinde altı ayak kutrunda bir mahrut teşkil ederek havayla şişti. Kollar ilk önce göğüs üstünde çaprazlanmıştı, çok geçmeden vücutla mükemmel bir salip teşkil edecek şekilde ufkî olarak ve bütün genişliğinde uzatılıp gerildi. Gözler hayale dalmış hâlde yarı kapalı ve yüzler yukarı doğru dönmüş ve baş döndüren icracılar, şüphesiz onun [şeyh] gibi, bütün dünyevî şey ve fikirlerden sıyrılmış gözüküyorlardı.

Bu deveranlarına on beş dakika kadar fasılasız devam ettiler. Helezonî dönmelerinin zarafet ve intizamı, onun insanı hayrete düşüren

sür'atiyle beraber hakikaten harikaydı. Nihayet eller çırpılarak bir işaret verildiğinde -zevahire bakılırsa icracıların birkaç dakika istirahatine müsaade için- raks durdu. Çok geçmeden evvelki gibi yeniden başladı ve bana aynı talimlerin iki saat tekrarlandığı malûmatı verildi. Bu görülmeye değer merasimde Feryat Eden Dervişler'in temsillerinde seyredilen gibi üzücü ve iğrendirici bir şey yoktu. Adamlar temiz ve iyi giyinmişti. Sultan bu takımı sıklıkla mevcudiyetiyle himaye eder; bu, onların hem binaları ve müştemilâtında, hem de şahsî görünüşlerinde aşikâr düzelmelere yol açan bir keyfiyettir."

OLIN, Stephen, **Greece and the Golden Horn**, s. 281-283 [Galata], New York: J. C. Derby, 1854.

Ami BOUÉ

(1794-1881). Hamburg'da doğmuş Avusturyalı yer bilimci. Tıp okumak için gittiği Edinburgh'ta yer ve mineral bilimine alâka duydu. 1847'de Balkanlar'ın etnik haritasını çıkardı.

"Bilhassa dönen dervişler her cuma Pera'da icrada bulunurlar. Mezarlıklarındaki mahalleri çok pahalıya satarlar. Berbat bir musikinin sesine uyarak ayak parmakları üstünde ve etraflarına neredeyse hiç dikkat etmeyerek uzun müddetle raks eder veya dönerler. Uzun fistanlar giyinirler ve sivri uçlu şapkalar takarlar. Bu cebrî dönüşleri hoşa gidicidir. (Brayer'nin çalışmasına bk., C. I, s. 212)."

BOUÉ, Ami, **La Turquie D'Europe** (ou Observations sur la Géographie, la Géologie, l'Histoire, la Statistique, les Moeurs, le Coutumes…), 4 C., C. III, s. 402-403 [Galata], Paris: Arthus Bertrand, 1840.

C. W. VANE

Charles William Stewart Vane. (1778-1854). İngiliz asilzâdesi, 3'üncü Londonderry markizi, general, diplomat. Napolyon savaşlarında yer aldı. Viyana'da büyükelçilik etti. 1839-1841 arasında İber yarımadası, Ren ve Tuna boyu ülkeleri ile İstanbul'u içeren bir seyahatte bulundu. Diğer bir eseri: Narrative of the Peninsular War from 1808 to 1813 (1828).

RAKS EDEN DERVİŞLER

"Bir sabah Pera'daki bir camide raks eden dervişleri ziyarete kabul edildik. *Miss Pardoe*, sağduyunun idrak edemediği bu maskaraca teşhirin oyma klişeden çıkarılan bir resmi ile uzun bir tasvirini kitabında vermiştir. Camideki müdevver odayı seyircilerin oturduğu yerler çevreliyor. Odanın merkezinde başlarında uzun, kahverengi, şeker kellesi külâhları ve tamamı siyah ya da kahverengi dar yelekleri ve bol fistanlarıyla yirmi beş otuz keyifsiz vaziyette *priest* [rahip; derviş] içtima etmiş. Onların ilk numarası ağır bir musikiye uyarak odanın etrafında ciddiyetle yürümektir. *Head dervis* [başderviş; şeyh] hususî bir mahalde döner. Başlarını aşağıya eğerek bir arkalarındakini ve onlar da silsile hâlinde kendi arkalarındakini musiki neşelenene kadar selâmlarlar. Sonra yalnız başlarına ve ayrı olarak kendi etraflarında, sanki onlar çok sayıda yel değirmeni imişler gibi, her iki kolları alabildiğine açık, bol fistanları şişerek yayılmış, başları bir yanda, yüzlerinde en riyakâr bir tapınma ifadesiyle dönmeye başlarlar. Çoğu kez yıkılana kadar dönerek gezinirler ve buna da dinî heyecan derler! Hiçbir şey zihnimde bu manasız, dehşetli manzaradan daha kibirli bir batıl tasavvur intibaı bırakamaz."

Yeldeğirmenleri.

VANE, C. W., **A Steam Voyage to Constantinople** (by the Rhine and the Danube in 1840-41 and to Portugal, Spain, etc. in 1839), 2 C., C. I, s. 315-316 [Galata], London: Henry Colburn, 1842.

Hans Christian ANDERSEN

(1805-1875). Danimarkalı yazar. 11 yaşında yetim kaldı. Zaruret içinde bir çocukluk geçirdi. 1835'den itibaren yayınlamaya başladığı masallarıyla tanındı. Avrupa ve Türkiye'ye olan seyahatlerini kitaplaştırdı. Bazı diğer eserleri: Improvisatoren (1835), Mulatten (1840), De to Baronnesser (1847).

30 [Nisan 1841], Cuma- "Tercümanla Pera'ya doğru yol aldık, buradan Dervişler Manastırı [tekke]'na yalnız başıma yürüdüm. Üsküdar'dakinden çok daha zarifti. Burayı muhafaza için askerler dikiliyorlardı. Kadınlar öndeki bahçede kaldılar, biz çizmelerimizi çıkararak bir yan kapıdan içeri girdik. Zemindeki bir mahfile yerleştik. Kısa bir duadan sonra, hep aynı ses renginde bir dümbelek ve ayrı ses renklerindeki iki neyden yavaş, yeknesak bir musiki başladı. Sanki yeknesak bir ses membaıydı. Pencerelerden Üsküdar'ın güzel bir manzarası görünüyordu. Havadar bir salondu. Dervişler dizlerine kadar inen üst kıyafetlerini attılar ve kenarsız, yüksek, beyaz bir şapka; açık yeşil bir mintan ve üstlerinde devasa bir huni gibi duran uzun, yeşil bir etekle kaldılar. Yarı kaldırılmış, yayılı kollarıyla etrafta ve kendi etraflarında hızla dönmeye gayret gösterdiler. İkisi merkezde, diğerleri onların etrafında ve kendi etraflarında döndüler. Bir *praest* [rahip; imam] merkezle dış taraf arasında çok yavaşça gezindi. Yüzlerindeki mahsul solgunluktu. Teganni ve musiki devam ederken birdenbire durdular ve bir lâhza sükûnetle dikildiler, sonra aynı raksa tekrardan başladılar. Tamamen; cansız, mamul, oyuncak bir seyyareler takımı gibi gözüküyorlardı."

ANDERSEN, Hans Christian, H. C. Andersens Dagbøger (1825-1875), 2 C., C. II (Dagbøger II, 1836-1844), s. 203 [Galata], København: G. E. C. Gads, 1973.

Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler
-İstanbul'un Mevlevî dervişleri;
Biri çocuk üç semazen,
kemanî ve neyzen-],
SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), 1870'ler,
Siyah beyaz fotoğraf, 14 x 10 cm.

Hans Christian ANDERSEN

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 753

[30 Nisan 1841, Cuma]- "Ertesi gün, Pera'daki *dreiende derwischer* [dönen dervişler] *Mewlewi* [Mevlevî]leri ziyaret ettik. Kendi mahsus kıyafetlerine ve zarif, havadar bir tekkeye sahiptirler. Her şey onların *Rûhanî* [Rıfaî]lerden daha yüksek bir mertebede bulunduklarını gösterir. Tekkeye giriş kabristanın yakınından Pera'nın ana caddesine doğrudur. Avluda birkaç çok yüksek servi bulunur. Tekkenin kendisi raksın yapıldığı ibadethaneden ayrılmıştır.

İhtiyar bir Ermeni o cihete bana refakat etti. Avlu kadınlarla dolmuştu, ama kendi başlarına mabede girmeye cesaret edemiyorlardı. Tekkenin açık pencereleri vasıtasıyla, kendi kendilerine dairevî dönmeyi talim eden birkaç genç derviş gördüm. Nöbetteki askerler avluda dikilirken bize göz kırptılar. Çizmelerimizi çıkarmaya mecbur edildik ve salonun etrafında uzanan, hasırla kaplı mahfilin içine iletildik. Her yer temiz ve iyiydi. Açık pencerelerden Üsküdar'ın ve uzaktaki Asya dağlarının manzarası tezyinata kat'iyetle çok fazla ilâvede bulunuyordu, her pencere şahane bir uzak manzara hâsıl ediyordu.

Girdiğim mahfil Türklerle tamamen doluydu ama beni, bir ecnebiyi gördüklerinde hepsi, hemen yol veriyorlardı ve mânianın üstünden serbestçe varabileyim diye birbirlerini yanlara ittiriyorlardı. Burada ve başka her yerde Türklerin medeniyetini övmem icap eder.

Bayram şimdi başladı. Dervişlerin kalabalığı girdiler, hepsi yalın ayaktı ve her biri geniş, koyu yeşil bir biniş; başı örten, kat'iyetle bir arşın yüksekliğinde ve büsbütün kenarsız, beyaz, keçe bir şapkaya bürünmüştü. En ihtiyarlarından uzun, beyaz sakallı biri kollarını çaprazlamış hâlde kendini salonun ortasına yerleştirdi ve alçak sesli, yeknesak bir musikinin refakat ettiği bir duayı okudu. Neydeki iki nota ve dümbeleklerdeki bu aynı iki notanın sadece birinden meydana gelen musiki, hemen hemen bir çeşmenin muntazaman damlayarak sıçraması gibi ses veriyordu. Diğer bütün dervişler ihtiyar adamın etrafına bir daire hâlinde yayıldılar.

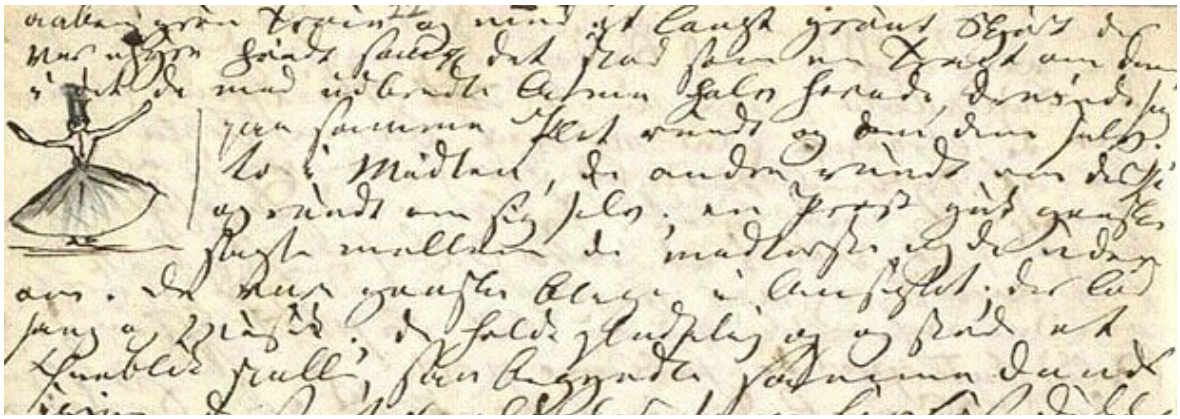
-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup-
Raks Eden Derviş,
ANDERSEN, Hans Christian (Ressam), 1841,
[ANDERSEN, Hans Christian, H. C. Andersens Dagbøger (1825-1875), 2 C., C. II (Dagbøger II, 1836-1844), s. 203, København: G. E. C. Gads, 1973.]

Şimdi binişlerinden kurtuldular ve her biri uzun, dar kollarıyla, önü açık, koyu yeşil cepken; aynı malzeme ve renkten, ayak bileklerine dek sarkan ve geniş kırmalarla bacaklarının etrafına dökülen, uzun bir etek içinde ortaya çıktılar. Kollarını yaydılar ve daima aynı cihete dairevî döndüler, etekleri onların etrafında havada bir huni gibi duruyordu.

Halkanın merkezinde aynı cihete ve daima aynı noktada dönmeyi devam ettiren iki derviş duruyordu, diğerleri onların etrafında bir hızla dönüş raksında dairevî döndüler. Uzun sakalıyla, en ihtiyar olanı haricî halkayı teşkil edenlerin ve ortadaki ikisinin arasında sessizce yürüdü. Raks, seyyarelerin seyrini temsil etme meramındaydı.

Üstümüzdeki kapalı mahfilden alçak sesli, yeknesak bir şarkı duyuluyordu. Raksçılar fasılasız olarak aynı cihete ve daima aynı tempoyu muhafazayla dairevî dönmelerini devam ettirirken, dümbelek ve düdük de uyuklatıcı bir musikiye devam ettiler. Neredeyse cansız şekiller gibi gözüküyorlardı, çehrelerden biri bile değişikliğe uğramadı, lâkin hepsi ölü kadar solgundu.

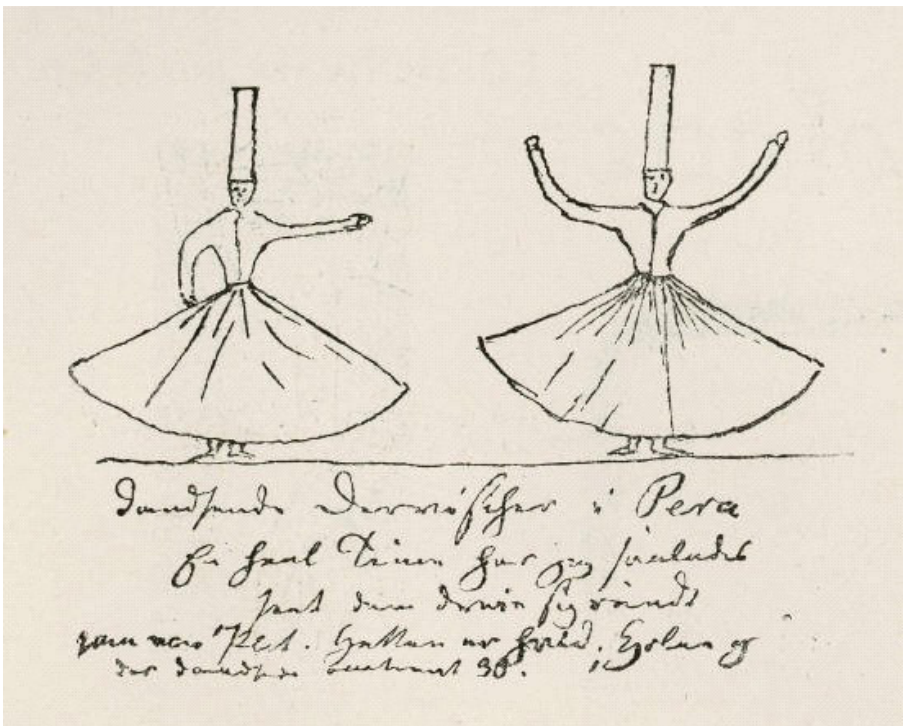
Sanki yıldırım çarpmış gibi birdenbire hareketsiz kaldığında dümbelekte usandırıcı bir vuruş vardı. Kısa bir dua geveledi, yeknesak musiki tekrar başladı ve hepsi tekrar evvelki gibi aynı cihete doğru döndüler. Şimdi biri sen-

-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Raks Eden Derviş,
Andersen'in kendi çizimi ve el yazısı-,
ANDERSEN, Hans Christian (Ressam), 1841,
[ANDERSEN, Hans Christian, H. C. Andersens Dagbøger (1825-1875), 2 C., C. II (Dagbøger II, 1836-1844), s. 203, København: G. E. C. Gads, 1973.]

deledi, düdük ve dümbelek daha hızlı bir tempoyu seslendirdiler ve bununla beraber, sendeleyen daha çabuk çabuk döndü; daima daha hoyrat ve çabuk; bu görünene tahammül etmek mümkün değildi. Bu raks bir tam saat sürdü, ancak içinde dehşet verici bir şey yoktu. Hatta bu raksa zarif denebilir; biri onların adam olduklarını hatırından çıkarsa kukla olduklarına inanır. Raks, musikinin mütevazı benzerliğiyle ahenk içinde olarak, rahatsız etttiği canlardan daha fazla tesir etmiş bulunduğu suskun deliliğin bütün tabiatını verir. Bütün temsil zar zor iyi bir misal olarak adlandırılabilir, bana bir nevi bale gibi gözüktü, halbuki Üsküdar'daki dervişlerin raksı hatırımda sanki bir tımarhane sahnesi gibi kaldı."

ANDERSEN, Hans Christian, **En Digters Bazar,** s. 272-274 [Galata], Kjøbenhavn: C. A. Reitzel, 1842.

"Pera'nın raks eden dervişleri: Onları, bir nokta etrafında, bu suretle dönerken seyrettim. Şapkaları beyaz; uzun elbiseleri yeşildi. Takriben 30 dakika raks ettiler."
-Andersen'in kendi çizimi ve el yazısı-,
ANDERSEN, Hans Christian (Ressam), 1841,
[ANDERSEN, Hans Christian, En Digters Bazar, s. 272-274, Kjøbenhavn: C. A. Reitzel. 1842.]

John DURBIN

John Price Durbin. (1800-1876). Amerikan din adamı. Gençliğinde önce gramer, sonra Latince ve Yunanca çalıştı. Diplomalı vaiz oldu, 1821'de papazlığa başladı. Muhtelif üniversitelerde tahsil görerek akademik dereceler elde etti ve dil profesörü oldu. 1827 ve 1831'de senatoya seçildi. 1832'de Christian Advocate mecmuasının editörlüğüne getirildi. 1833'de Methodistlere bağlı Dickinson Koleji'nin başkanlığına geçti. 1841'de Avrupa ve Ortadoğu'yu kapsayan tura çıktı. Dönüşünde, ölen eşinin kız kardeşiyle evlendi; kolejdeki vazifesinden emekli oldu ve vaizliğe yeniden başladı. 1850'de seçildiği Misyonerlik Cemiyeti kâtipliğinde 22 yıl kaldı.

DERVİŞLER

[1841-1844 arası]- "Dervişler Müslümanlığın keşişleridir; orta çağlarda Hristiyanlığın keşişlerine aynı sebeplerle yani zahidane yaşayışları ve atfedilen kutsallıkları yüzünden gösterilen hürmeti, ihtiramı görürler. Evlenmemek üzere ettikleri yemin onlara hoşlarına gidecek bir hürmet artışı getirir. Bu fikrin şümulüne bir diğer misal, iffetle tutulan evlenmeme yemininin dünyevî faziletlerin en yüksek şekli olmasıdır.

Bu Müslüman keşişler muhtelif fırkalara ayrılırlar, ecnebilerin dikkatlerini celp eden başlıcalarından ikisi Üsküdar'daki Feryat Eden Dervişler ve Pera'daki *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]dir.

RAKS EDEN DERVİŞLER- NAZİK KABUL

"...Raks eden dervişler Pera'da kendi *monastery* [manastır; tekke] lerine ve mütevazı camilerine sahiptirler. Pabuçlar kapıda çıkartılmak mecburiyetinde olduğundan elde terliklerle saat birde buraya gittik, fakat çok erken gitmiş bulunduğumuzu fark ettik. Camileri ziyaret eden bir takım olan topluluğumuz aralarında Liverpool'lu *Mr.* ve *Mrs. W.* olmak üzere yedi sekiz kişiden ibaretti. Dervişlerin *chief* [reis; şeyh]ine ziyarete müsaade etmesini istirham etmek üzere bir elçi göndermeye cür'et ettiğimizde, bir hanımın da bulunduğu topluluğun bir ricadan bu kadar fazla utanabileceğini henüz bilmiyorduk. İsteğimiz kabul buyuruldu, pabuçlarımızı kapıda bırakarak bir düzlüğe, yerleri örtüsüz bir bekleme odasına çıktık. Buradan küçük, iyi tefriş edilmiş, üç yanına sedirler yerleştirilmiş salona geçtik. Şerefli bir mevki sayılan bir köşede küçük, yumuşak başlı görünüşlü, yeşil sarıklı ve yeşil cübbeli bir zat oturuyordu. Girdiğimizde ayağa kalkmadı, fakat elini göğsüne, sonra alnına koydu, eliyle oturmamızı işaret etti, kahve ve tütün lülesi getirmelerini emretti. Sergilediği anlayış, lâtif mizacı ve tavırları son derece hoşnutluk verici ve şereflendiriciydi. Bize gösterdiği iltifat biz otururken ziyarette bulunan muhtelif zevata gösterdiğinden farklıydı. İçeri takriben dört yaşlarında, peri gibi küçük bir yaratık girdi, sıçrayıp sedire çıktı, muhterem zatın önüne diz çöktü, mükemmel bir hareketsizlikle durdu; onun üç sıcak, dolu nefesten ibaret suskun takdisini güzel yüzüne aldı. Kızın yumuşak gözleri zatın munislik yayan ışığını inceliyordu. Sonra odadan uçarcasına çıktı ve kendisine refakat eden hizmetli ile birlikte göz-

Dancing Dervish,
[-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Raks Eden Derviş],
1841-1844 arası, [DURBIN, John, Observations in the East (Chiefly in Egypt, Palestine, Syria and Asia Minor), 2 C., C. II, s. 233, New York: Harper and Brothers Publishers, 1845].

den kayboldu. Kız, annesi tarafından bu iyi adamın duasını almak üzere gönderilmişti. Bu kısa fakat çarpıcı hâdise esnasında odada tek bir kelâm bile konuşulmadı.

CAMİ-DÖNÜŞLER

Nihayet camie tevcih edildik, bizim için yerler tutulmuştu. Döşemenin merkezî kısımları alçak bir parmaklıkla çevrilmişti; bunun dışında, mahfilin altında seyirciler duruyordu. İlk önce niyazın müşterek şekli icra edildi, şeyh önde yürüyordu; sonra hepsi kendilerini parmaklıkla çevrili meydanda neredeyse müsavi mesafelerle tertip ettiler. Haricî elbiselerini düşürerek dikildiler, şeyhlerinin etrafında yavaşça yürüdüler, her biri başlarını derinden eğerek onu selâmladılar, sonra sağlarına doğru hızla eğirilerek dönmeye başladılar. Upuzun etekleri havayla dolana kadar ayak uçlarında döndüler; etekleri alt üst olmuş bir huni gibiydi. Ayak uçlarında dönmeye daha da sersemletici bir sür'atle devam ettiler, aynı zamanda mahdut boşluğu da yavaşça dolanıyorlardı. El parmakları yukarı bakar vaziyette kollarını kendilerinden uzaklaştırarak kaldırmışlardı. İki dakika içinde hepsi hareketlenmişlerdi, gözleri kapalı olmasına rağmen asla birbirleriyle çarpışmıyorlardı. Bir zat tüm zaman zarfında onların arasında yürüdü. Takriben on metre çapındaki bir dairenin içinde on beş dönen bulunuyordu. Hareketlerinde cebir emaresi yoktu, sükûnet ve kuvvet intibaı bırakıyordu. Yine de boyunlarının şişmiş toplardamarlarının ve kızarmış çehrelerinin kâfi derecede şahadet ettiği aşırı bitkinlik mevcuttu. Talimleri sırasında hepsi sessizdiler."

DURBIN, John, **Observations in the East** (Chiefly in Egypt, Palestine, Syria and Asia Minor), 2 C., C. II, s. 228-232 [Galata], New York: Harper and Brothers Publishers, 1845.

Elizabeth Mary GROSVENOR

Elizabeth Mary Grosvenor Westminster. (1797-1891). İngiliz. Westminster markionezi. 1827'de kuzey memleketlerini, 1840-41'de Akdeniz havalisini gezdi. Diğer eseri: Diary of a Tour in Sweden, Norway and Russia in 1827 (1879).

TEKYE-HIZLA DÖNEN DERVİŞLER

[21 Mayıs 1841, Cuma]- "Öğleden sonra *Le Petit Champs des Morts* [Küçük Mezarlık] yakınındaki Pera'daki, *Tekiè* [Tekye] olarak adlandırılan binaya *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler]'in salı ve cumaları saat ikide vaki olan icralarını görmeye gittik. Pabuç ve çizmelerimiz kapıda bırakıldı ve bazımız terliklerle, bazımız bunlarsız içeri girdik. Seyircilere tahsis edilmiş ve *Astley*'deki eski meydan gibi bir şey olan, etraftaki mesafeden bir bölme tarafından ayrılmış, etrafı çevrili, merkezî bir yeri ile sekiz köşeli bir binadır; halkın çok sevdiği o tiyatro gibi burası da çok kalabalıktır ve sıcaklık aşırıdır. Duvarın içindekiler Türk kadınları için kafeslerdir ve Sultan'a tahsis edilmiş bir mahalliyle yukarıdaki mahfil odanın etrafında devam eder. Dervişlerden bizi ayıran parmaklığa yakın olarak yere çöktük, onlar sırtları bize dönük olarak etrafta oturuyorlardı; sayıca yirmi ikiydiler, eski püskü binişler ve yüksek keçe serpuşlar içindeydiler ve yalın ayaktılar. Etrafına yeşil sal dolanmış, kül rengi, keçe bir şapka ile yeşiller giyinmiş *priest* [rahip; şeyh] girişin karşısındaki küçük bir halının üstüne bağdaş kurarak oturmuştu ve bir duayı ezberden okumaktaydı. Mahfilden gelen çok genizden bir çeşit terennüm, daha doğrusu hımlamanın başlaması ardından, bir davulun ve hususî bir ses rengi olmayan, bir gaydanın yeknesak sesi gibi bir sesi olan bir çeşit nefesli çalgının sedası takip etti. Bir noktada dervişlerin hepsi yüzleri üzerine ok gibi düştüler ve hemen ardından kalktılar, binişlerinden kurtuldular ve sıkı yelekler ve uzun, beyaz fistanlar içinde zuhur ettiler. İhtiyar şeyh kalktı, bütün

Bonneval Ahmed Paşa.

diğerleri kendisini takip ettiği hâlde dairenin etrafını çok yavaşça yürüdü. Alay olup yürüyüşte iken, şeyh makamının yanından her ilerleyişlerinde yere çömelecek kadar çok aşağıya eğilerek baş selâmı verdiler ve geçtikçe, sırtlarını oraya dönmemek için etrafından helezonî döndüler. Sonra en dindarane ve ibret teşkil eden tarzda hızla dönmeye başladılar; onların çoğu gözlerini kapalı tutuyordu, kolları yayılmıştı; dalgalanan, uzun elbiseleri hızla dönüş esnasında dışarıya doğru alabildiğine yayılıyordu, ama daima bir diğerinden açıkta bir mevkii muhafaza ediyorlardı. Sonra, yavaşça burularak dönmeye başladılar, ama kademe kademe daha çabuk hâle geldiler. *Chief* [reis; şeyh] yerinde hareketsiz dikildi ve diğer rahip [semazenbaşı] onlara hiç temas etmeksizin, dervişlerin arasında aşağı yukarı gezinmeyi idame ettirdi. On altısı aynı zamanda etrafta işliyorlardı ve dönebilir hissini vermeyen takriben yarım düzinesi bir kenarda dikiliyordu. Herhangi bir duraklama olmaksızın bir vakit devam ettiler. Durduklarında şeyhe başlarını eğerek selâm verdiler ve göğüsleri üstünde çaprazlanmış elleriyle dikildiler.

Le Petit Champs de Mort
[Küçük Mezarlık],
Galata, İstanbul.

Hareketin dairenin etrafında yavaş bir ilerlemeden hızlı bir dönmeye döndüğü, her defası iyice uzun olan dört dönüş devresi geçtiler. Kapalı gözleriyle bir derviş en harikûlâdeydi, başı çok sert bir şekilde bir tarafa eğilmişti. Birkaçı gençti ve hepsi çok çelimsiz, solgun ve bitkin görünüyorlardı. Merasimin sonunda bir hayli baş eğerek selâmlama daha vardı ve her biri ihtiyar şeyhe çıktı ve onun elini öptüler ve sırayla bütün diğerlerinin ellerini öptüler, sonra bir halka hâlinde etrafta dikildiler. *Inferior priest* [şeyhin ikinci derecesindeki kimse] uzatılmış elleriyle, bir vakit devam eden bir duayı ezberden okudu; sonra ihtiyar şeyh ilerledi, bir şey mırıldandı ve hepsinin uzun ve neşesiz bir haykırma hâlinde taklit ettikleri, bir baca içindeki rüzgârın uzamış bir taklidi ile nihayete erdirdiler. Bütün alay olup yürüme bittiğinde, sahne de ihtiyar şeyh tarafından Mekke istikametine doğru yeni bir baş eğerek selâmlama silsilesi ile bitirildi. Bununla beraber bir icracı sonuna kadar beklemek için fazlasıyla sıkılmıştı ve bir müddet evvelinden parmaklık üstünden firar etti.

Tuhaf gözüktükleri hâlde bu insanlar azizler gibi en yüksek hürmeti haizdirler, çok zengindirler. Her yerde hayran olunan ve aşırı derecede sevilen bu fırkaya dindar Müslümanlar sık sık, büyük teberrularda bulunurlar. Bir kolu; haftada bir kez icrada bulundukları Beşiktaş Sarayı'nda kendilerine bir odayı tahsis etmişlerdir ve *Sultan* ara sıra kendisi de ayine iştirak eder. Hâzırun, kapıya yerleştirilmiş birkaç askerden biri olan vazifeli memur tarafından bizim de ayağa kalkmamızın emredildiği ibadetin bir devresi haricinde, bütün müddette oturur hâlde kalırlar.

Pabuç ve çizmelerimiz mükemmel bir emniyet içinde dış kapıda kalmıştı."

[GROSVENOR, Elizabeth Mary], **Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41**, 2 C., C. I, s. 320-324 [Galata, Beşiktaş], London: John Murray, 1842.

Valentine MOTT

(1785-1865). Amerikan damar cerrahı, profesör, New York Üniversitesi Tıp Fakültesi başkanı. 1834-1841 arasında Avrupa'da kaldı. Daha sonra memleketine dönerek New York Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni kurdu. Ağrısız cerrahiyi hedefledi.

[1841 Temmuz'u]- "İstanbul'un alâka çeken bir nesnesi dervişler denilen Muhammedîlerin fırkasıdır. Bu Müslüman cinsinin iki çeşidi vardır: *Dancing* [raks eden] veya *turning* [dönen] ve *grunting* [horuldayan] veya *groaning* [inildeyen]. İlk zikredilenler en meraka değer ve hürmete lâyık olanlardır ve Pera'da güzel bir ibadethaneleri vardır.

…Raks eden veya dönen dervişlerin ibadethanesi küçük kubbeleri veya minareleri bulunmayan, büyük, sade bir binadır. Daire şekilli meydanıyla, yukarı ve aşağı mahfilleriyle, geniş, murabba bir hanedir. Meydanın merkezi hasırla kaplanmıştır ve üzerine diz çökmek için çok sayıda koyun ve keçi postları temin edilmiştir. Meydanın ön tarafında bir halı veya deri parçası üzerine *high-priest* [yüksek rahip; şeyh] oturtulmuştur ve girenler ona çok derin, zarif bir baş eğme selâmı verirler. Bunu şeyh orada bulunsun veya bulunmasın, yüzlerini onun makamına veya yukarıdaki Türkçe kitabeye döndürerek mütemadiyen yaparlar. Sonra bu dairenin çevresindeki zeminde Türklere mahsus bir tarzda yerlerini alırlar ve ileri doğru eğilir ve zemine baş keserler. *Chief* [reis, şeyh] gelene dek mükemmel sükûnet içinde, bu muntazam usulde kalırlar, o gelince hürmetlerini göstermek için tekrar zemine baş keserler, fakat ayağa kalkmazlar. Bu hâlde merasim başlar ve tekdüze bir nağmeyi havidir. Görünüşe göre yarım saat niyaz edilir. Hepsi ayakları üstüne kalkarlar, şeyhin ardından giderler ve ağır bir alay olarak etrafı üç kere yürüyerek kat ederler, önünden geçtikçe zemindeki yüksek makama da iki kez baş keserler. Bu olan biten zarfında *principal* [amir; şeyh] yerini alır ve dervişler zarif *toga* [sarınılan uzun ve dikişsiz çarşaf]larını mahsus çıkarır, bir yana bırakırlar ve bütün meydan onlarla dolana kadar dönmeye girişirler.

Uzun fistanları ve yayılmış kollarıyla onların dönmelerini, etrafta hızla dönmelerini, çocukların söylediği gibi *"making cheeses"* [kızların eteklerini dışa doğru dalgalandırıp döndürerek oynadıkları eski bir Kuzey Amerika çocuk oyunu]yapmalarını ve hep bir yere doluşmalarına rağmen asla birinin diğerini itip kakmadığını veya diğerine mâni olmadığını görmek harikulâdeydi. Sonra, sanki uzak bir mesafeden çok hususî ve yumuşak bir musiki işitildi, lâtifti ve *armonika* diye isimlendirilen çalgınınki gibi ahenkliydi. Gaydaya göre daha az tiz ve daha tatlı sesli bir nağme seliydi.

Toga kıyafeti.

Bu raks etme veya daha münasip olarak vals etme en azından yarım saat müddetle, bir an bile fasılasız ve onlar bitkin gözükene dek devam etti. Yalın ayaktılar ve çok uzun ve bol bir fistan gibi olan, onlar döndükçe devasa bir ebada kadar şişen, uzun alt elbiseleriyle emsalsiz ve çok garip görünüşte bir hâdise teşhir ettiler. Aynı zamanda kolları dışa doğru uzatılmış ve vücuda dik açıyla yukarı kaldırılmıştı. Üç nöbet yürüme ve üç dönmeleri vardır. Her bir dönüş odanın etrafında bir alay olup yürümeyi takip eder. Sadece bir tepe kısmından ibaret, kahverengi, kunduz kürkünden bir şapkayla kahverengi, mavi ve kırmızı ipekten şeritler geçirilmiş *toga*ları zarif ve güzeldir."

MOTT, Valentine, **Travels in Europe and the East**, s. 432 ve 435-436 [Galata], New York: Harper and Brothers, 1842.

Cimitiere Turc,
[-İstanbul'da- Türk Mezarlığı
-Ney üfleyen Mevlevî neyzen-],
BRINDESI, Jean (Ressam), Renkli taş baskı,
53,8 x 39,5 cm., [BRINDESI, Jean,
Souvenirs de Constantinople, Paris: Lemercier, 1860].

Cimitiere Turc,
[-İstanbul'da- Türk Mezarlığı
-Ney üfleyen Mevlevî neyzen, İkinci versiyon-],
BRINDESI, Jean (Ressam), 1870'ler,
Sulu boya, Renkli kartpostal.

Robert SNOW

İngiliz seyyah. 1841 yılında Belçika'nın Gent şehrinden başlayan seyahatinde, buharlıyla, Tuna'yı takip ederek İstanbul'a kadar geldi.

17 Ağustos [1841], Salı- "*Mewlewli* [Mevlevî]leri veya *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]i görmek üzere, geri, Pera'ya acele ile gittim. Cemiyet, orta yerinde çok pürüzsüz zeminli bir nevi meydan bulunan kendi ibadet mahallerinde devam ettirildi. Meydanın etrafında yere kapanmış on dört derviş saydım, *chief* [reis; şeyh] methalin karşısında bir yer örtüsünün üstüne diz çökmüştü ve kalanların zaman zaman cevabî terennümde bulundukları, işitilebilecek surette bir dua ile meşguldü. Şeyhin üstünde gök mavisi bir cübbe ve etrafına yeşil bir atkı bağlanmış, tepesi kesik mahrut şeklinde, açık kahverengi, kalın, keçe bir külâh vardı. Kalanlar herhangi bir tezyinatı bulunmaksızın yüksek külâhlar ve koyu renklerde uzun cübbeler giymişlerdi. Şeyh duasını nihayete erdirdiğinde mahfildeki bir derviş çok yüksek sesle bir tilâvete başladı. Bu esnada şeyhin başını çektiği bütün takım, göğüsleri üstüne kavuşturulmuş kollarıyla odanın etrafında iki veya üç kere geçit resminde bulunmuşlardı. Mevkice aşağı ihvan, şeyhin oturmuş bulunduğu yer örtüsünü geçtikçe hürmet için derinden eğiliyorlardı. Sonra birisi yüksek sesli iki neyle icra edilen, takriben on dakika devam eden, pestten, yabanî bir hüzün makamı başladı; vazıh bir nağme değildi ama nahoş da değildi. Dervişler sonra, bir kez daha yüzleri üstüne yere kapaklandılar. Sonra küçük bir dümbelek ses ver-

Bir Mevlevî Dervişi,
Siyah beyaz fotoğraf.

di, bunun üzerine dervişler kalktılar ve haricî cübbelerinin düşmesine müsaade ettiler; kısa, beyaz cepkenler ve yerde sürüklenen uzun, beyaz, bol fistanlar içinde zuhur ettiler, ayakları çıplaktı. Sonra musiki tekrar çaldı; yüksek sesli, gürültülü bir tilâvet refakat ediyordu. Reis ve vasıta rolü oynayan bir diğeri haricindeki bütün dervişler, dışa doğru ufkî olarak tuttukları kollarıyla yavaş ve vakur bir dönme hareketine veyahut raksa başladılar. Dönmeleri beyaz fistanlarını zeminin birkaç parmak üstünde muntazaman havada yüzen kenarıyla mahrutî bir şekle yayıyordu. Bu fasılasız olarak bir çeyrek saat devam etti, sonra dervişler dönmelerini kestiler ve hürmetle eğilmelerini tekrar ettiler. Sonra bir kere daha, evvelki gibi musiki ve teganninin refakatında, bir başka çeyrek saat daha, raksa kaldıkları yerden devam ettiler. Merasim, hoşa giden bir şekilde idare olunan musikideki azalarak yok olmayla nihayete erdi. Son âbitler etrafta dönmeyi kesmeden evvel çıplak ayaklarının zemine sürtünmesi açıkça işitilebiliyordu. Şeyhin ve takipçilerinin sükûtlarında ve kendi hâlinde oluşlarında hemen hemen içe dokunur bir şey vardı. Bu fevkalâde merasimin icracılarında, külliyen, herhangi bir yorgunluk ve sersemlik görünüşünün namevcutluğu hakikaten şaşırtıcıydı." s. 51-53.

"**24 Ağustos [1841], Salı**- Saat ikide, tekrardan Raks Eden Dervişler…" s. 58.

[SNOW, Robert], **Journal of a Steam Voyage** (Down the Danube to Constantinople and thence by Way of Malta and Marseilles to England), s. 51-53 ve 58 [Galata], 62 [Kasımpaşa], 65-67 [Üsküdar Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevî], London: Moyes and Barclay, 1842. Yazarı bilinmeyen, [SNOW, Robert], *Three Weeks at Constantinople, in Two Article*, **Chambers's Edinburgh Journal**, Yeni Seri, C. VIII, No. 183, 3 Temmuz 1847, s. 106 ve 124 [Galata], 125 [Kasımpaşa], Edinburgh: William and Robert Chambers.

Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler
-İstanbul'un Mevlevî dervişleri;
Biri çocuk dört semazen,
okuyucu, kemanî ve neyzen-],
SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı),
1870'ler,
Siyah beyaz fotoğraf kartvizit,
6,2 x 9,7 cm.

Ida Laura PFEIFFER

(1797-1858). Avusturya'lı seyyah, kâşif, seyahat kitabı yazarı. Babasının teşvikiyle, çocukluğunda erkek elbiseleri giydi ve onlar gibi spor yaptı. Babası ölünce annesinin baskısıyla kız elbiseleri giydi ve piyano dersi aldı. Viyana'yı işgal eden Napolyon'un zafer alayına arkasını dönerek protestoda bulundu. İlk kadın kâşiflerdendir. İki defa dünya turu yaptı. Berlin ve Paris coğrafya cemiyetlerinin azası olduğu hâlde, kadın olduğu için Londra cemiyetine kabul edilmemişti. 1842 yılında Şark'ı dolaştı. 1857'deki Madagaskar seyahatinde yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak öldü. Diğer bazı eserleri: Reise einer Wienerin in das Heilige Land (1843), Reise nach dein Skandinavischen Norden und der Insel Island (1846), Meine Zweite Weltreise (1856).

İSTANBUL'DA İKAMET- RAKS EDEN DERVİŞLER

[5 Nisan 1842], Salı- "Bir salı İstanbul'a vardım ve derhâl neyin görmeye değer olduğunu tahkik ettim. Bu gün onların Pera'da dinî talimlerini devam ettirdikleri gün olduğundan *dancing dervishes* [raks eden dervişler]e gitmem ve onları görmem tavsiye edildi.

Nitekim bir saatte çabucak camie eriştim; kendi kendime, Türk kadınlarının toplanma yeri olarak tahsis edilmiş bulunan bitişik bahçeye gittim. Burada çimenlerin üstünde türlü öbekler hâlinde birkaç yüz hanım; çocukları ve onların dadıları tarafından çevrilmişti. Bu sonuncuların tamamı zenci kadınlardı. Bu Türk kadınların ekserisi aşırı bir zevk görünüşüyle tütün lüleleri içiyor ve küçük sütsüz kahve fincanlarını yudumluyorlardı. İki veya üç arkadaş sıklıkla ağızdan ağıza dolaştırdıkları aynı lüleden istimal ediyorlardı. Bu hanımların keza zarif kesime mensup bulundukları gözüküyordu. Onların ekserisi kuru üzüm, incir, şekerli fındık, çörek ve saire tedarik etmişlerdi ve küçük olanları kadar çokça yiyorlardı. Kölelerine çok nazik muamele ediyor gözüküyorlardı, siyah hizmetçiler hanımlarının arasına oturmuşlar ve cesaretle hapır hupur yiyorlarlardı, köleler iyi giyimliydi ve siyahî renk tonları olmasa sahiplerinden zorlukla tefrik edilebilirlerdi.

…Hanımların bahçesi bir kilise avlusunu hatıra getiriyor. Altında ziyaretçilerin oturup konuştuğu ve neşeyle şakalaştığı servilerin arasındaki açıklıklardan mezar taşları ileriyi gözetliyor. Şimdi ve sonrasında, her biri aniden birden beliriyor, ahbaplarının yanı başına bir kilim yayıyor ve bağlılığını ifa etmek üzere diz çöküyor.

Erkek cinsiyetinden bir kimsenin mevcudiyetine müsaade edilmediğinden hepsi peçesizdi.

…Bu keyfiyete dikkat ederek bir saatten daha fazla boş vakit geçirdikten sonra, avluda, aniden kadınlar arasında bir kaynaşma meydana getiren bir ses zuhur etti. Bu görünüşten mabede gitme zamanının geldiğini mütalâa ettim ve takımıma katılmak için seğirttim. Sultan umulduğu için avluda büyük bir kalabalık bekliyordu. Tam da geliş günümde onu müşahede etmek iyi talihine sahip olduğuma memnundum. Bir ecnebi olarak, ön saflardaki bir mahalle muhalefet edilmeksizin müsaade edilmişti. Bu, bir çok Avrupalının çok iyi taklit edebileceği, Türklerin bir iyi terbiye hususiyetidir. Bundan başka, bir Türkte bu nezaket, onların bizim zayıf cinsimizi adam yerine koymadıkları ve akidelerine göre biz bir ruha bile sahip bulunmadığımız hakikatlerinden ötürü iki kere methe değer.

Sultan maiyeti tarafından çevrilmiş bir hâlde at sırtında gözüktüğünde sadece birkaç dakika dikilmiş bulunuyordum. Avluya yalnız başına sürerek girdi, diğerlerinin hepsi kapıda hayvanlarından inmişlerdi ve yaya olarak girdiler. Sultan'ın bindiği at nadir bir güzellikteydi ve bana sorulursa safkan Arap cinsiydi. Eyer örtüsü zengin bir şekilde altınla nakışlanmıştı ve üzengiler, ayakkabılarda olduğu şekilde, aynı kıymetli madenlerin en iyi hakketme işiyle kaplanmıştı.

Sultan; narin, on dokuz yaşındaki bir gencin ince suretinde, soluk görünüşlü, ağır ve lâkayttı. Hususiyetleri münasipti ve gözleri berraktı. Bütün hissî zevklerin yaşındayken kendini bu kadar erken geri çekmemiş olsaydı şüphesiz ki bir yiğit adam olarak inkişaf ederdi. Uzun, koyu mavi bir maşlahlı elbise ve başına bir balıkçıl sorgucu ve bir elmas toka ile donatılmış yüksek bir *fes* serpuşu giymişti. Ahalinin selâmı ve Sultan'ın onu kabul tarzı, buradaki ahalinin fasılalarla pest perdeden bir hoş karşılama nidası yükseltmesi haricinde, Viyana'dakinin aynıydı.

Sultan mabede girer girmez hepsi üşüştüler. Erkekler ve Avrupalılar (sonunculara cinsiyet tefrik olunmaksızın) mabedin ana kısmında oturdular veya dikildiler. Türk kadınları onları tamamıyla ketmeden sıkı tel pencere kafesine benzer şeyin ardında, iç mahfillerde oturdular. Mabet veya daha doğrusu divanhane mühim olmayan bir ebattadır ve seyirciler *priest* [rahip; derviş]lerden alçak bir küpeşte tarafından tefrik olunmuşlardır.

Saat ikide dervişler sayısız kıvrımları bulunan, topuklarına kadar erişen uzun fistanlar giydirilmiş olarak ortaya çıktılar. Başları; yüksek, sivri uçlu, beyaz keçeden şapkalarla örtülüydü. Kilim ve hayvan derileri yaydılar ve çokça baş eğerek selâmlama ve zeminin öpülmesiyle merasimlerine başladılar. Nihayet musiki çalmaya başladı, fakat hiç bu kadar berbat bir temsil işittiğimi kat'iyetle hatırlamıyorum. Çalgılar bir çocuk davulu, bir çoban kavalı ve zavallı bir kemandı. Zamanı ve nağmeyi mutlak bir hiçe sayışla, yükselen bazı fare cik ciklemesi ve sivrisinek vızıldaması sesleri refakat etti.

Yirmi derviş şimdi rakslarına -doğrusu, geniş elbiseleri onların etrafında koca tekerlekler gibi yayılırken bir daire içinde dönmek bu gibi isimlendirilebilirse- başladılar. Bir diğerinden sakınmak için çokça hüner izhar ettiler ve sahneleri çok küçük olmasına rağmen asla temasa gelmediler. Bazı tariflerde okumuş bulunduğum herhangi bir "ihtilâç"ın farkına varmadım [Çoğu batılı seyahatnamelerinde Rıfaî dervişlerinin de Raks Eden Dervişler veya Dönen Dervişler olarak isimlendirilmiş olmalarından ileri gelen bir karmaşa mevcuttur].

Merasim saat üçte nihayete erdi. Sultan bir defa daha atına bindi ve maiyeti ve hadımlarıyla birlikte ayrıldı."

PFEIFFER, Ida, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, Almancadan İngilizceye tercüme eden: H. W. Dulcken, s. 41-45 [Galata], London: Ingram, Cooke and Co., 1852.

George FISK

İngiliz papaz, İncil âlimi. Hukuk tahsili gördü. Lichfield'de katedral papazlığı ve Londra'da Christ Chapel'de papazlık etti.

RAKS EDEN DERVİŞLER

[1842 Ağustos'u]- "İstanbul'un *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'ini herkes işitmiştir. Onların dinî merasimlerini seyretmeye itina gösterdik. Dervişler; Yunan ve Roma kiliselerindeki keşişlere bir dereceye kadar müsavi zevatın bir tarikatıdır. Tasavvufî nev'iden ibadet merasimleri ve ayinleri için talim gördükleri *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]leri vardır. Onların bazen ilâhî ilhamların alıcısı oldukları iddiasında bulunduklarını zannederim. Onlar her zaman beyaz, yerde sürünen elbiselerden ve canlı olmayan renklerde keçeden mamul, kenarsız, mahrutî şekilli bir şapkadan ibaret kıyafetleriyle tanınabilirler. Tarikatın *chief* [reis; şeyh]i şapkasının üstüne şakaklarının üstünden sarılmış, bir dereceye kadar sarığa benzer, küçük, yeşil bir şal takar. Büyük kutsiyet iddiasındadırlar ve bu iddiayı hâsıl edenler *Müslüman*lar oldukları hâlde, şimdilerde *rakı* hatta bazen şarap istimalini çokça itiyat haline getirmektedirler; gerçi dervişler hâlâ her şeyden geri durdukları iddiasındadırlar. Fakat kat'iyetle beyan etmeliyim ki ben sarhoş bir derviş gördüm, o dahi bizi İstanbul'a götüren teknedeydi. Onun İngiltere'yi terk ettiğim zamandan geri dönene kadar görmüş olduğum yegâne ifrat misali olduğunu hatırlıyorum. Vah İngiltere'ye ve onun nefret uyandıran kötü millî huyuna! Seyahat zarfındaki bir münasebet üzerine bahis mevzuu derviş, Halep *Defter Dhar* [Defterdarı]'yla akşam yemeği yedi ve sonra tahammülün ötesinde *rakı* içerek öyle kabaca hareket etti ki onu kamaranın haricine koyması için kamarotu çağırdım.

Derviches Tourneur,
[Dönen Derviş,
-Kol açmış Mevlevî dervişi,
İstanbul-]
SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı),
1870'ler, Siyah beyaz fotoğraf kartvizit.

Defterdar güvertede tatlı sözlerle kandırarak fiilî bir ihraçtan onu muhafaza etti ve bu, meselenin sonu oldu. Fakat Raks Eden Dervişler'in dinî merasimlerine iştirak ettiğimde hayretimin künhüne erdim ve günahkâr *rakı* sevdalısının günün tasavvufî merasimleri esnasında arkadaşlarıyla büyük bir cemiyete iştirak ettiğini gördüm; herhangi bir mürainin olmayı arzu edebileceği kadar sakin ve numunelik görünüyordu.

Temsil yerine varış üzerine çizmelerimizin çekip çıkarılması, dışarıda kapıda bırakılması, bir çift bol terlik temin olunması şarttı; bunlarsız oraya kabul olunamazdı. Biz vardığımızda dervişler pürüzsüzce cilâlanmış tahta zeminiyle, seyircilerin sıralandığı mahfil veya kuytu yerleriyle muhtelif kısımların kuşattığı, sekiz köşeli şekilli, geniş bir meydanda toplanmışlardı. *Head* [baş] veya reis meydanın daha uzak bir kısmındaki koyu kırmızı boyalı bir koyun postu üstüne çökerek nezaret etti. Mevkice aşağı olanlar, evvelâ, elle çalınan küçük bir dümbeleğin "*tam tam, tam tam, tam tam*"larının bazen kendisine ilâve olduğu, biraz kusurlu bir şekilde çalınan flütler olan yumuşak sesli boruların musikisine uyarak döşemenin etrafında yavaş ve ciddî bir yürüyüşle yol tuttular. Bu, bir saatin çeyreği veya o civarda devam ettikten sonra, dervişler birer birer sanki bir mil üstündeymiş gibi, nihayetinde hepsi çok sayıda tahta topaçlar gibi sür'atli bir hareket içinde olana kadar yavaşça devrettiler. Her biri aynı zamanda meydanın etrafı ve her yerinde bir nevi seyyare hareketini de muhafaza ederek "kendi mihverleri üzerinde" döndüler. Onların ekserisi gözlerini yummuştu ve sanki meftun edilmiş bir uyku veya uyuşukluk içindeymiş gibi gözüküyorlardı. Kalanların gözleri kısmen açıktı, ama ifadenin boşluğu uykuda yürüyen ve rüyalarla avutulmuş insanlardakine benziyordu. İnkişaflar devam ederken kolları hemen hemen ufkî bir hatta yayılmıştı ve katı bir şekilde sabitlenmiş gözüküyorlardı. Bu gayretleri bir çeyrek saatten daha fazla devam ettikten sonra, çark gibi dönmelerini derece derece kestiler ve bir halka içinde, aynı zamanda reise mütevazı bir şekilde baş keserek şekil aldılar. Çok kısa bir fasıladan sonra bütün takım secdeye vardı. Zahiren bîtap düşmüş görünüyorlardı. Tilâvet edilen bir duanın verdiği zaman müddetinde bol elbiselerinin kıvrımlarına sarındılar. Bir işaret üzerine hepsi derhâl kalktılar ve birer birer reise yaklaştılar ve onun elini öptüler, sonra onun sağına dizildiler, birbirlerinin ellerini öptüler. Bu merasimle bütün maslahat nihayet buldu."

Derviches Tourneur,
[Dönen Derviş,
-Niyazda Mevlevî dervişi, İstanbul-]
SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), 1870'ler,
Siyah beyaz fotoğraf kartvizit.

FISK, George, **A Pastor's Memorial** (Egypt, the Red Sea, the Wildernesses of Sin and Paran, Mount Sinai, Jerusalem and Other Principal Localities of the Holy Land), 3. B., s. 426-427 [Galata], London: Seeley, Burnside and Seeley, 1845. **A Memorial of Egypt, the Red Sea, the Wilderness of Sin and Paran, Mount Sinai, Jerusalem and Other Principal Localities of the Holy Land**, s. 416-418 [Galata], New York: Robert Carter, 1850.

Joseph von HAMMER

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 668

GALATA *MEWLEWI KHANÉ* [MEVLEVÎHANE] *MESCİDİ*:

"Galata Mevlevîlerinin bu tekke camii *Selim I.*'in emrindeki *İskender Paşa* tarafından yaptırılmıştır. *Diwani Mohammed Simaïdedé* [Divânî Muhammed Simâî Dede] *Efendi Komak*'a gitmeden evvel bu yerin ilk şeyhiydi ve hâlâ orada görülebilecek olan büyük servileri dikmişti. Bir vakit geçtikten sonra burası Halvetî tekkesine tebdil edildi. Nihayet, cami *Kasimpascha* [Kasımpaşa] Mevlevî tekkesinin kurucusu olan *Abdî Dede Efendi* tarafından Mevlevîlere geri döndürüldü; 1041 (1631)'de ölen, *Mesnevî* şârihi *Ismaëldedé* [İsmail Dede] *Efendi* buraya *scheïkh* [şeyh] oldu. *Nâbî Osman Dede* ve sonraki diğer *şeyh*lerle peygamberin miraçta mukavelesinden söz edilir."

HAMMER-PURGSTALL, Joseph von, **Histoire de l'Empire Ottoman (Depuis son Origine Jusqu'a nos Jours**, Almancadan Fransızcaya tercüme eden: J. J. Hellert, 18 C., C. XVIII, s. 74 [Galata], Paris: Bellizard, Barthès, Dufour et Lowell, 1843.

Raoul De MALHERBE

Fransız yazar. 1843'de başlayan seyahatinde Yunanistan ve Türkiye'yi dolaştı.

[1843 Ağustos'u sonları]- "Otelimizde bizi bugün orada, kendi usullerince niyaz edecek olan *Mevlevites* [Mevlevîler] dervişlerinin *téké* [tekke]sine götürmek üzere bekleyen *Destuniano*'yu bulduk. Bu *tekke* küçük kabristanın önüne açılır ve arkasından, *Mahmud* tarafından Galata sarayında kurulmuş olan tıp mektebi görünür. Yolda kullanılmış olan ayakkabıyla girmemize müsaade edilmediğinden, dervişlerin *sanctuaire* [mübarek yer, harem]ine girmek için çizmelerimizin üstüne terlikler geçirmek mecburiyetinde kaldık. Divanhanenin tertibi *derviches hurleurs* [feryat eden dervişler]le hemen hemen aynıydı, yalnızca ihata eden duvar dairevîydi. Girdiğimizde *Mevlevî*ler, alınlarıyla yere secde etmiş bulunuyorlardı ve hırkalarıyla örtünmüşlerdi.

Chef [reis; şeyh]lerinin bir işaretiyle topuklarının üstüne oturdular. Giriş kapısının önünde hepsi yeniden ayağa kalktılar ve arkalarındaki hırkalarını düşürdüler. Aynı esnada, kapının üzerindeki bir mahfilde yerleşmiş bulunan bir musiki takımı, hayli yumuşak bir tesiri olmasına rağmen *rythme* ve ölçüden bütünüyle mahrum, garip bir musiki icra etmeye başladı. *Chromatique* [yarım seslerden] bir *gamme* [musiki sesleri; gam] da ber devam yukarı çıkan ve aşağı inen bir *soubabeh* (flüt) ana çalgıydı. Ona refakat eden kemançeler ve *nakariath* [nakkare] (çift davul)lar ölçüden yana hiçbir surette dertleniyor gözükmüyorlardı.

Bu girizgâh esnasında dervişler kuşaklarını gevşettiler ve uzun beyaz elbisenin dalgaları ayaklarına indi. Kollarını göğüsleri üstünde çaprazladılar ve *supérieur* [manastır başrahibi; şeyh]lerinin önünden onu tevazu ile selâmlayarak; bundan başka, ardında yürüyen kardeşinin önünde eğilerek sıra ile geçtiler ve şeyhlerinin daima sessiz ve kımıldamadan durduğu yerden uzağa hareket ederek kendi kendilerine yavaşça dönmeye başladılar.

Çok geçmeden, valslerinin ölçüsü daha canlı hâle geldikçe, uzun *tuniqueler* etraflarında şişerken kollar açıldı ve vecd vaziyetinde semaya doğru yükseldi. Hepsi aktı; gezinerek, birbirine karışarak, kafası karışmış olarak, bir diğerine dokunmaksızın ve musikinin kısa istirahati esnasındaki, elbiselerinin sürtünmesi ve soluklarının hızlı olması haricinde diğer bir şamata duyulmaksızın hepsi meydanda döndü. Birdenbire şeyhin bir diğer işaretiyle musiki durdu ve alnı turabda, hepsi kendi yerlerinde toplandılar.

Aynı merasim bir nice kez tekrarlandı ve biz temsil nihayete ermeden ayrıldık. Yaradan'ı böyle şereflendirdiklerini iddia eden onlar gülünç gö-

zükseler de, onları feryat eden dervişlerin tarzından çok uzak buldum.

Bu tekke muhteşem bir manzaranın keyfini sürer. Bahçenin ortasında her tarafta Mevlevîlerin hürmet ettiklerinin kabirleri intişar eder ve *tekke*nin kapısında dış tarafına beyaz mermerle kenar çekilmiş, yaldızlanmış bir parmaklık görülür; buraya, gelip geçenlerin susuzluğunu gidermek niyetiyle kalaylanmış küçük demir kâseler konulmuştur. Burası bu suretle cennete gireceğine emin olan bazı Müslüman zenginlerin dindarane bir vakfıdır."

MALHERBE, Raoul De, **L'Orient 1718-1845** (Histoire, Politique, Religion, Moeurs, etc.), s. 446-448 [Galata], Paris: Gide et Compagnie, 1846.

HAHN-HAHN
Kontesi Ida

Ida Maria Luise Sohie Friederike Gustava Hahn. (1805-1880). Alman kontes, yazar, seyyah. 1840'da boşandıktan sonra Şark seyahatine çıktı. 1843-1844 yıllarında Tuna boyu ülkeleri, Türkiye, Mısır, Filistin, Suriye ve Yunanistan'ı dolaştı. Kitabı ilk kez 1844'de Orientalische Briefe adıyla İsviçre, İtalya, İspanya, Fransa ve İskandinavya mektuplarını içerecek şekilde Berlin'de yayınlandı. Bu basımın tam tercümesi Letters from the Holy Land adıyla üç cilt olarak sonradan Londra'da yayınlandı. 1850'de Katolik oldu. Katolikliğe döndükten sonra bu kitapların yayınlanmasını istemedi ama başarılı olamadı. 1854'de kendi parasıyla bir manastır kurdu ve burada öldü.

RAKS EDEN DERVİŞLER

[16 Eylül 1843, Cumartesi tarihli mektup]- "Muhammedîlerin ubudiyet usulleri bir yabancının gözünde hususî surette dikkat çekici bir şey olmayarak ifade edilir. Sayısız ibadetleri ve sadakaları, Mekke'ye hacları Katolik kilisesinde esaslı benzerlikler bulur. Onların *dancing dervishes* [raks eden dervişler]i kıyaslandığı takdirde, eğer hata etmiyorsam, Amerika'daki ve hakeza İngiltere'deki *Trembler* [Titreyen]ler ve *Shaker* [Sallanan]larla alâkalı olabilirler.

…Yetmiş iki derviş tarikatı mevcuttur. Onlar sadece *monk* [keşiş; derviş]leri ve *priest* [rahip; şeyh]leri ihtiva etmez, nizamlarda mutabık kardeşlikler de teşekkül ettirirler. Meşhur Farisî şair *Dschelaleddin Rumi* [Celâleddîn Rûmî] Mevlevî Dervişleri'nin kurucusuydu. *Krişna*'nın bizzat kendisinin raksı idare ettiği kadim Farisîler arasında; Amerikan yerlilerindeki gibi bir dinî tapınma oyunu, dönerek yapılan bir raks seyyarelerin güneşin etrafındaki hareketlerini remzetme meramındaydı.

Mewlewi [Mevlevî] raksı tapınmadan başka bir şeydir. Bir palmiye ağacının etrafında birkaç yıldan beri fırıldak gibi hızla dönen ve bu yüzden Avrupa seyircisini bihakkın usandıran zavallı *Bayadere* [kadın dansçı manasında]'i hayalimde canlandırıyorum, o böylesi bir tapınak raksını tiyatrolarımızda masumane suiistimal etmiş olmalıdır. O kadını hiç görmedim. Hayranlıktan bizi dizlerimizin üzerine çöktüren Mevlevî raksları hayli benzer saiklerden doğar. Kısa bir zaman evvel onlardan biri [bir Mevlevî dervişi] buradaki Hristiyan kiliselerinden birine girdi, mukaddes ayin boyunca kaldı. Rahip ayini idare etmek için mihrapta dikiliyordu. Mevlevî mihraba yaklaştı ve onu, kiliseyi, mevcut insanları inceden inceye, cemaati de rahatsız edecek kadar tetkik etti. Cemaat onun [dininden] dönmesini arzulardı, fakat Hristiyanlar Muhammedîlere onların kendilerine gösterdikleri hürmetten çok daha fazlasıyla muamele etmeye mecburdurlar. En nihayet gözleri, çarmıha gerilmiş İsa tasvirine takıldı; yüzü giderek daha ciddî, daha samimî bir ifade takındı; başını eğerek selâm verdi; kolları alabildiğine açık, dinî bir dönme raksıyla mihrabın civarında hatırı sayılır bir zaman döndü; daha sonra tasviri bir kez daha başıyla selâmladı ve usulca, vakarla kiliseyi terk etti.

Mevlevîlerin raks ibadetleri kendi camilerinde haftada iki kere halka açık olarak vuku bulur. Herkes kabul edilir; sadece Avrupalılar Türk âdetine dikkat etmek ve pabuçlarını çıkarmak veya onların üstüne terlik geçirmek zorundadırlar. Türk kadınları için kafesli, müstakil bir mahfil hazırlanmıştır. Türk kadınlarını çok merak ettiğimden ilkin o tarafa gittim. Bu gibi hâllerde memleketin lisanını anlayan ve onun görgü ve âdetlerine aşina *Matmazel Balbiani*'nin nazik yoldaşlığını haizim. Hanımlar yalnız başlarına -Frenkleri kastediyorum-, bir erkeğin maiyetinde bulunduklarından hakikaten daha fazla emniyettedirler, çünkü Türk

Portrait d'un Derviche Tourneur,
[Bir Dönen Dervişin Portresi],
DE LEUW, Friedrich August
(Fotoğrafçı),
1848, 9.2 x 7 cm.

zannına göre, halka açık yerlerde farklı cinsiyetlerden eşhasın birlikte gözükmesi edebe mugayirdir. Adam kolunu kadına verirse mugayirlik artar.

…Onlar [kadınlar] Mevlevî camiinde müthiş surette sorgulayıcıdırlar, fakat bunu en sathî bir surette yaparlar: Nereden geliyorsun? Frengistan'dan. Bu onları kâmilen tatmin eder. Bu isme Malta'dan Spitzbergen'e kadar bütün Avrupa'yı ihtiva ettirirler. Dışarıyla, mesafeyle, bilinmeyenle, memleketlerle ilgili tek bir sual yok. Kılık kıyafetle, çocuklarla ilgili sualler tarif edilemez surette budalaca. Cömert de olsalar beni usandırdılar ve kafes vasıtasıyla da pek iyi göremediğimden merdivenlerden aşağı indim.

Camiin içi sekiz köşelidir. Alçak bir korkuluk; merkezdeki meydanı, dairevî bir şekilde onun etrafını dolaşan bir geçitten ayırıyor. Bu geçit hasırla kaplanmış ve dindar eşhas ve seyircilerce işgal edilmiş bulunuyor. Ortadaki meydan Mevlevîlere tahsis edilmiştir. Uzun kahverengi binişler kuşanmış hâlde, başlarına şekil ve renk bakımından tamı tamına tersine çevrilmiş bir saksıyı andıran keçe bir külâh giyerek, biri diğerinin ardından girerler. Yeşil sarığı sadece, başları olan *scheich* [şeyh] maliktir. Girdiklerinde, her camide Mekke cihetini -burada İstanbul'da cenubîşarkı- işaret eden bir oyuk olan *mihrab*a başlarıyla selâm verdiler. Oyuk boştur, yüksek şamdanlarda giderek incelen iki mum umumiyetle yanlarında dikilidir. Burası mihraplarımızın bize geldiği gibi mukaddes bir mahaldir. *Şeyh* bir mindere oturdu. On dokuz derviş onun etrafında bir yarım daire hâlinde zemine çöktüler. Onların hepsi alçak bir ses tonu ve mutat hareketlerle "Tanrı'dan başka Tanrı yoktur" ve bunun gibi sözlerin ardı arkası kesilmeden tekrarıyla başlayan dualarını okudular. Tek ve değişmez perdeden, bir dereceye kadar Katolik ayinlerinin mezmur okumalarındaki genizimsi olana veya *Luther*cilerdeki mihrabın önünde vaizin okuyuşuna benzer bir sesle, Peygamber'i medihle bir ilâhî söyleyen görülmeyen şarkıcılara, yine görülmeyen icracıların çaldığı bir davul ve düdük refakat ediyordu. Daha sonra *şeyh* tek perdeden, uzun, çok uzun bir duayı tekrarladı. Davul ve düdük tekrar başladığında onların hepsi kalktılar ve mihraba başlarıyla dindarane selâm vererek camii çepeçevre üç kere yürüdüler. Onun üzerine *şeyh*, makamına avdet etti; fakat dervişler binişlerini salıverip düşürerek; bol kıvrımlı, uzun, beyaz esvapları içinde; bir elleri göğüslerinin üstünde, diğeri alabildiğine açılmış bir hâlde; kendi etraflarında ve meydanın etrafında, neredeyse çok yavaş bir *vals*de imişler gibi dönmeye başladılar. Diğer kollarını tedricen açarak tam bir tempo ve ayak uydurmayla dairevî döndüler; her birinin ağır esvapları, ayaklarından başkasını göstermeksizin, vücutları bir çan gibi olana dek şişti. Bazılarının kafası bir omuzlarına yatmış, bazılarınınki dikti. Hepsinin gözleri yumuluydu, en azından zemin üzerine dikili vaziyetteydi. Hiçbiri parmağının ucuyla bile refikine temas etmedi, bir esvap diğerine değmedi bile. Her harekette azamî nizam ve sükûn hüküm sürüyordu. Şeyhin işaret verdiği lâhza hepsi kımıldamadan dikildiler. Metanet içinde, şatafatsız teşhir ettikleri ve sıradan bir şahısta sersemlemeye yol açacak bu hareketler onlar üzerinde bir tesir meydana getirmemişti. Gülmemek için ikaz edilmiştim, fakat hakikaten buna niyetli de değildim. Bütün her şey bende ciddî bir merasime iştirak etmiş bulunduğum intibaı bıraktı."

[GUSTAVE, I. M. L. S. Frederica], Countess Hahn-Hahn, Ida, **Letters from the Orient** (or Travels in Turkey, The Holy Land and Egypt), Almancadan İngilizceye tercüme eden: [Samuel Phillips], 2. B., s. 47-51 [Galata], London: J. C. Moore, 1845. **Letters of a German Countess** (Written During Her Travels in Turkey, Egypt, The Holy Land, Syria, Nubia, etc. in 1843-4), Almancadan İngilizceye tercüme eden bilinmiyor, 3 C., C. I, s. 161-166 [Galata], London: Henry Colburn, 1845.

Stephen C. MASSETT

(1820-1898). Amerikan ses ve sahne sanatkârı, besteci, şair, yazar, seyyah. 17 yaşındayken, İngiltere'den Amerika'ya göç etti. Lakabı Pipesville'li Jeems Pipes idi. 1837-1858 arasında dünyanın muhtelif yerlerine seyahat etti. İlgili kısmını tercüme ettiğimiz eseri otobiyografik çalışmasıdır.

[1843 Eylül sonları veya Ekim başları; Ramazan]- "Burada '*Dervises* [Dervişler]' diye isimlendirilen ve tapınmalarının fevkalâde üslûbu beni ziyadesiyle eğlendiren bir fırka var. Onlar her salı ve cuma öğleyin birden ikiye kadar Rus sarayı civarındaki küçük bir *chapel* [mabet]te tatbikat yaparlar. Buraya herhangi bir Avrupalının serbestçe duhulüne müsaade edilir.

Odanın orta yerinde yuvarlak bir loca vardır, bir korkuluk tarafından çevrilmiş diğer bir daire de yer alır. Bunun dış tarafında avam tesbihlerini tekrar ederler. İç dairede uzun, koyu renk yünden esvap giyinmiş dervişler içtima ederler. Başlarına da bir nebze şeker kellesini hatıra getiren, yünden, yüksekçe bir baş örtüsü giyerler. Çehreleri daima aynı tarzda solgun, ama güzel bir ifadeye sahiptir. Dervişlerden birinin söylediği hoş ahenkli bir şarkıdan sonra *priest* [rahip; şeyh]leri tarafından verilen kısa bir vaaza ara ara neyler refakat ederler. Daha sonra, bir paye işareti olarak başlarının etrafı beyaz bir sargı ile bağlanmış iki kılavuzun yol göstermesiyle, başları yere eğik, çift çift içeri girerler; daireyi doldururlar. İki kılavuz mabedin Mekke'ye en yakın o kısmında Türk usulü çökmüşken, üç veya dört defa etrafı dönerler. Sonra emsalsiz rakslarına başlarlar. Binişlerini bırakarak, dizlerine kadar uzanan, geniş, koyu yeşil elbiseleriyle ayağa kalkarlar. Onlardan biri kapalı gözlerle derhâl ileri davrandı ve kollarını dışa doğru yayarak sağ dizi üzerinde büyük bir sür'atle dönmeye başladı, bir ikincisi aynı inkişafı tatbik etti; sonrasında diğerleri, bütün yoldaşlar bir divane insanlar takımı gibi etrafta çevrilerek dönüyorlardı. Bu hareket boyunca hava onların binişlerini alabildiğine dışa doğru yayarak onlara tasavvur edilebilir en gülünç görünüşü verdi. Bu takriben on dakika devam etti, işte o vakit birdenbire hareketsiz ve sabit dikildiler ve hepsinin yüzleri Mekke'ye doğru dönük olarak kendilerini yere attılar. Bir kılavuz ayin boyunca beyefendilerin hepsinin doğru topuk üstünde bükülüp bükülmediğini görmek için etrafta gezindi. Nihayet, hepsi kılavuzlarının elini öperler ve sükûnetle yürüyüp çıkarlar."

MASSETT, Stephen C., **Drifting About or What Jeems Pipes of Pipesville Saw-and-Did**, s. 84-85 [Galata], New York: Carleton, 1863.

Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler -İstanbul'un Mevlevî dervişleri;
Biri çocuk iki semazen
ve neyzen-],
SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), 1870'ler,
Siyah beyaz fotoğraf kartvizit,
6,4 x 10,2 cm.

Sarah Rogers HAIGHT

(1808-1881). Amerikan seyyah. New York şehrinin en iyi kız okullarında tahsil gördü. Hayatının mühim bir kısmını seyahatlerle geçirdi. 1843-1844 arasında baştan başa Avrupa ve Türkiye'yi dolaştı. Bu seyahatin intibalarını "New York'lu bir hanım" takma adıyla yayınladı. Afrika ve Asya'nın bazı kısımlarında bulundu. Bir diğer eseri: Letters from the Old World (1840).

Galata Mevlevîhanesi Postnişini Kudretullah Dede,
ABDULLAH FRERES (Fotoğrafçılar), 1865 civarı, Siyah beyaz fotoğraf.

"Aslan Yürekli *Sultan Mahmud II.*'ye saltanata ait eğri süvari kılıcı *Meolevea* [Mevlevî] Dervişleri'nin, makamı ırsiyetle intikal eden ve o zamanlar sadece yedi yaşında olan bir *Mollah Hunkier* [Molla Hünkâr]'ı tarafından burada [Eyüp] kuşandırıldı." s. 127.

RAKS EDEN DERVİŞLER

[1843 Kasım'ı]- "Bir *kayık* içinde, *Frank* [Avrupalı] mahallesi ve evimizin bulunduğu Pera'ya, *dancing dervishes* [raks eden dervişler] in emsalsiz tapınmalarını icra ettikleri yerin yakınına geçtik. Girdiğimizde hepsi çalışmadaydı. Ahşap bir parmaklık; tahtadan döşemesi ya mumla veya daha muhtemeldir ki ayakların sık sık tekrarlanan sürtünmesiyle cilâlanmış, yirmi beş ayak kutrunda bir meydanı çevreliyordu. Onlar muhtelif tarikatların meydana getirdiği Muhammedî keşişlerin bir fırkasıdırlar. Esvapları çok emsalsizdir. Şapka; canlı olmayan renkte yün veya keçeden, yüksek mahrutî şekilli, kenarsızdır. Sıkı bir mintanla birlikte elbisenin rengi koyu yeşilden açık yeşile, koyu kahverengiden açık kahverengiye değişir. Belden ayaklara [uzanan], şevli, bol bir eteklik giyerler, ayaklar çıplak olur. Üstüne bir pösteki yerleştirilmiş bir halının bir yanında dikilen *high priest* [yüksek rahip; şeyh] ten başka sayıca on sekizdiler. Şeyhin karşısındaki takriben bir adam boyu yükseklikte bulunan orkestradır. Bu, şarkıcılar ve tef ve bazı nefesli çalgılar gibi ses veren çalgılardan ibaretti. Meydana getirilen musiki, terbiye görmemiş kulaklarımıza acayip gelse de, fena değildi. Şeyhin serpuşunun etrafında, ilâveten, bir sarık gibi yeşil bir sargı bezi ve ayaklarında pabuçlar vardı. Raksa iştirak etmedi. Raksçılar biri diğerinin içinde, iki halka hâlindeydiler; hepsi birden fakat herkes kendi kendine raks ediyordu. Sonra, havada yüksekte tuttukları kollarıyla, gözleri kapalı ve en ciddî ve ağırbaşlı bir çehreyle devrederek dönmeye başladılar. Parmakları üstünde dönmek için çok zahmete girmeleri ve bir ayaklarını diğerinin üstüne *a la pigeon* [güvercin usulü] koymaları haricinde, [yaptıkları] bizim valsçilerimizden farklı bir şey değildi. Çok sür'atliydiler ve geniş eteklikleri doluyor ve koca huniler gibi duruyordu. Böylece yirmi dakika devam ettiler, işaret verildiğinde hepsi durdular, şeyh onlara hitap etti veya bir şeyler söyledii onlar üç kere baş keserek mukabele ettiler; sonra diz çöktüler ve söyledikleri cümleler arasında zemini öptüler, sonra kalktılar ve üç kez baş kestiler ve tekrar on dakika daha dönmeye giriştiler. Bundan sonra, onlardan *sheik* [şeyh] olarak isimlendirileni beş dakika süreyle hitapta bulundu; sonra dervişler kendilerini şeyhin önünde, biri diğerinin ardında, bir hat üzerine yerleştirdiler ve sonra biri diğerinin ardında yürüdüler, onun önünde baş kestiler, elini öptüler ve işaret parmağını dudaklarına koyup sonra onlara doğrultarak verdiği hayır duasını aldılar; başta gelen bir parça [derviş] bir tarafta dikilirken diğerleri öpmek üzere hizaya geldiler ve her biri aynı usulde diğerine hayır duada bulundular; hepsi temsili nihayete erdiren bu merasimi icra ettiler. Sonra, soğuktan korumak için onları sıcak tutan binişlere büründüler, ayrıldılar ve seyredenler dağıldı." s. 131-133.

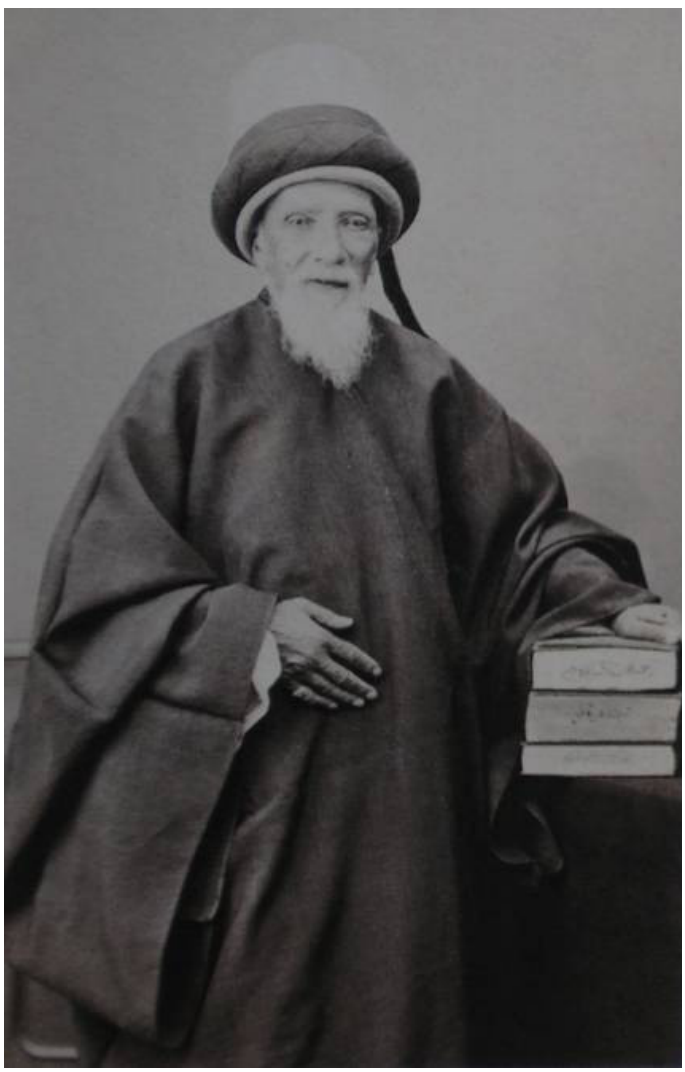
[HAIGHT, Sarah Rogers], By a Lady of New York, **Over the Ocean or Glimpses of Travel in Many Lands**, s. 127, 131-133 [Galata], New York: Paine, 1846.

Charles WHITE

(1793-1861). İngiliz romancı, seyyah. Üç yıl İstanbul'da kaldı. Kitabının iç kapağında tuğra şeklinde bir besmele ve "Bismillah" yazısı vardır. Bazı diğer eserleri: Almack's (1827), The Adventures of King's Page (1829), The Casmere Shawl: An Eastern Fiction (1840), A Pure and Sound Literature (1845).

[1844]- "...Ziyaretçiler *Mevlevy* [Mevlevî] (dönen) dervişlerin *tekeh* (*convent* [erkek manastırı]) [tekke]sine erişmek üzere sağa saparlarsa tesir altında kalabilirler. *Tekke*; 40 dönümden fazla bir sathı kapladığından münasip bir isim olmayarak tuhaf bir şekilde "küçük defin yeri" denilen Türk mezarlığının şimalîşark girişinin karşısındadır.

Bu, Mevlevîler hakkında uzun uzadıya konuşmak için münasip bir fırsat olabilir. Onların talimleri, bununla birlikte, öylesine tekrar tekrar tarif edilmiştir ki… Bu yüzden sadece, onların, hicretin 643 üncü senesinde, *Sultan-ul-Oolema* [Sultan-ul Ulema] (İlim Padişahı) olarak bilinen meşhur *Sheikh Mevlana-Djelaluddin-Hoomy-Mohammed* [Şeyh Mevlânâ Celâleddîn Rûmi] tarafından tesis edilmiş bulunduklarını ve günümüzde üst tabakalar tarafından itibar gören bir fırka olduklarını veya doğrudan Sultan tarafından himaye edildiklerini dikkatlere arz edeceğim. Onlardan bazıları muazzam derecede hürmete lâyık ve ilim sahibi şahıslardır. Pera manastırının *şeyh*i, müsamahakâr dindarlığı ve nazik tarzıyla mütemayiz çok yüksek şahsiyetine ilâveten bir şarkiyat âlimi ve eski eserler mütehassısı olarak, hatırı sayılır kabiliyetlerinin şöhretine sahip *Khoudret Ullah Effendi* [Kudretullah Efendi]dir.[1]

Galata Mevlevîhanesi Postnişini Kudretullah Dede
-Farklı bir pozlama-,
ABDULLAH FRERES (Fotoğrafçılar), 1865 civarı, Siyah beyaz fotoğraf.

Bu dervişlerin umumiyetle hususî bir manası bulunmaksızın sadece kabiliyet teşhiri olduğu zannedilen dönüş yahut raks edişleri, fırkanın iki muazzam sırrının remizleri kabilindendir. Çark gibi dönme hareketi, onların Tanrı'nın evveli, ahiri olmaksızın ve her cihette mevcudiyetini tasdik ettiklerine delâlet eder. Hafifçe ve yavaşça başlayıp, akabinde ölümün eli tarafından aniden durdurulana kadar zapt olunamaz bir sür'atle öteye doğru telaşlanan, ileri doğru hareket ise insanın hayatı boyunca terakkisini ifade eder. Bunlar aynı zamanda Kadir-i Mutlak'a ibadet için bütün dünyevî meşgaleleri terk etmiş oldukları farz edilenlerin tecrit alâmetidir. Sağ kolun avucu yukarı doğru vaziyette açılması Kadir-i Mutlak'ın nimet ve ihsanını arama fiiline, avucu aşağıya çevrilmiş sol kol ise bu nimetleri diğerlerine terk etmeye delâlet eder. Derviş sözü; fakir kimseyi, tüm malik olduklarından insaniyetin menfaati uğruna feragat edeni ifade eder."

1 Kudret (mucize): Şeyh bu adı, doğduğunda annesi 39, babası ise 80 yaşına erişmiş bulundukları için almıştır. Aynı zamanda babası da fevkalâde kutsiyet ve ilme sahip bir derviş şeyhti.

WHITE, Charles, **Three Years in Constantinople or Domestic Manners of the Turks in 1844**, 2. B., 3 C., C. I, s. 13-15 [Galata], London: Henry Colburn, 1846.

PLUMLEY

Matilda Plumley. İngiliz kadın seyyah. Şiir, müzik, resim gibi sanatlarla ilgiliydi. 1843-44'de Akdeniz yoluyla vardığı Mısır, Filistin, Ürdün, Suriye, Lübnan, Kıbrıs ve Türkiye'yi dolaştı.

[25 Haziran 1844, Salı]- "*Dancing dervishes* [raks eden dervişler]'i görmeye gittik; çizmelerimizi çıkarmaya mecbur bırakıldık ve o vakit on yedi dervişin Türk usulü oturduğu küçük, müdevver bir meydanın etrafındaki, dar bir yere alındık. *Chief* [reis; şeyh] tarafından bir hayli usandırıcı bir ayin icra olundu, bunun ardından on altısı kalktı ve onu selâmladı, binişlerini çıkarıp attılar ve küçük bir davul ve kavalın sesine uyarak, fevkalâde bir tarzda etrafta hızla dönmeye başladılar. Her biri hemen hemen on dakika süren birkaç nöbet gördük. Geniş fistanları şişmiş ve muazzam bir kat'iyetle ifa ettikleri hareketlerinin sür'atiyle yukarıya, neredeyse bellerine kadar kalkmıştı. Hanımlar ağır bir kafes işiyle perdelenmiş yukarıdaki mahfilde yerleşmişlerdi, bu kafesin arasından onların hiçbirini göremiyorduk."

PLUMLEY, **Days and Nights in the East** (from the Original Notes of a Recent Traveler through Egypt, Arabia-Petra, Syria, Turkey and Greece), s. 261 [Galata], London: Y. C. Newby, 1845.

Francis SCHROEDER

Akdeniz'deki Birleşik Devletler donanmasına kumanda eden komodor Joseph Smith'in kâtibiydi. Yunanistan, Mısır, Filistin ve Türkiye'deki tecrübelerini beyan eden mektuplarını kitaplaştırdı.

[1844 Temmuz'u]- "Ertesi gün *Sultan*'ın şehrinde son günümüzdü. Bununla beraber, bir gün evvel Pera'ya dönüşümüz üzerine *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in camiine yaptığımız ziyareti zikretmeyi atlamamam icap eder. Avluya girdiğimizde Türk kadınların bir kalabalığı kapıların civarında toplanmıştı; ufak bir *bahşiş*ten ve mübarek terlikleri giydikten sonra camiin içine ayaklarımızı sürüyerek yürüdük. Kilise [mabet; semahane] sekiz köşeli olarak tertip edilmiştir; *mihrap* veya dua eden kimsenin dikkatini döndürdüğü şey girişin karşısında bulunur ve takriben elli ayak kutrundaki bir meydan *gladyatör*lerin *arena*sı gibi çitle çevrilmiştir. Cemaat nümayişe hazırlık mahiyetinde niyaz hâlinde, yüz ekşiterek ve surat buruşturarak bu parmaklığın etrafında bir araya geliyorlardı. Onların arasında, hükümdarın hizmetkârları arasındaki vicdan hürriyetini ispat eden, birkaç askerî memura dikkat ettim. Bu ibadet kayışların ve kuşakların zorlamasına aldırmayarak yarım saat devam etti. 'Hindilerin yaptığı gibi yapmak' lüzumlu olduğundan çok yorulmuştuk ve imansız şahıslarımıza bağdaş kurdurduk. Şimdi belleri etrafına kayışla sarılmış beyaz fistanlar ve omuzlarından sarkıtılmış, cansız renklerde, uzun elbiseler giyinmiş sayıca on beş veya yirmi genç veya ihtiyar derviş meydana girdi. Başları üstünde uzun, mahrutî, kenarsız, beyaz, keçe şapkalar vardı ve uzun, keşiş gibi sakallar taşıyorlardı ve mahzun, endişeden bitkin çehreliydiler. *Chief priest* [başrahip; şeyh] meydanın bir ucunda, bazı esrarengiz bayrakların altında, bir örtü üstüne oturmuştu ve onu karşılayan kalan kimseler maskaralıklarına başladılar. Mutat aşağıya

Derviches Tourneur,
[Dönen Derviş, -Kol açmış Mevlevî dervişi, İstanbul-]
SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı),
1870'ler, Siyah beyaz fotoğraf kartvizit.

doğru baş selâmı verme ve tapınmanın ardından saf teşkil ettiler ve mihrabın önünden her geçtikçe, en hasrolmuş bir tarzda başla selâmlayarak çevrilmiş yerin etrafını yürüdüler; bu esnada, başlarımız üzerindeki saklanmış bir mahfilde küçük bir Türk davulu ve bir kamış boru en garip, mantıksız ölçüleri çaldılar ve her bir *priest* [rahip; derviş], hakikatine uygun ve tam adımlarıyla *vals*e başladılar; kollar omuzlar üzerine düşürülmüş bulunan başların yukarısına fırlatılmıştı ve merasim, alınabilecek en meşakkatli bir vaziyeti icap ettiriyor gözüküyordu. Bu hâlde, bîtap düşüp yıkılana kadar *vals* etmeye devam ettiler, lâkin onların tahammülü benim sabrımdan büyüktü ve raksın ortasında mabedi terk etmek mecburiyetinde kaldım.

Dinî cinnetin tuhaf nev'ileri cahil ve ürkmüş cinsimizin arasında mevcutturlar. Fakat bu, Tanrı'yı dinsizce yanlış idrak edişi tekzip etmesi lâzım gelen tabiatın safi sesini beşerin bu kadar çok yanlış anlaması nasıl mümkün olabilir?"

SCHROEDER, Francis, **Shores of the Mediterranean with Sketches of Travel**, 2 C., C. I, s. 150-152 [Galata], London: John Murray, 1846.

Constantine TISCHENDORFF

Lobegott Friedrich Constantin von Tischendorff. (1815-1874). Alman teolog, felsefe doktoru, İncil alimi, paleolog. 1859'da Sina Dağı'nda 4. asra ait Yunanca el yazması İncil olan Codex Sinaiticus'u keşfetti. İncil'in Kral James versiyonunu ortaya çıkardı.

İSTANBUL'UN HUSUSİYETLERİ

[1844 Eylül'ü]- "Dinî hissiyatın münferit inhirafları olan *dancing* [raks eden] ve feryat eden dervişlerden edindiğim, farklı bir şahsiyetin intibalarıydı. Türk *monk* [keşiş; derviş]lerinin raksı asla nevzuhur değildir, kadim Hint esrarından bir şubedir. Bâtınî manasında o, kürelerin ahenginin remzidir. En azından, bu raksçılar yakın bir daire içinde *sheikh* [şeyh]lerinin etrafını devrederken, rüzgârla dalgalanan urbalarının geniş kavislerine rağmen, yıldızlarda olduğu gibi nadiren temasa gelirler. Rakslarının remzî manalarından müstakil olarak, bütün beklenilenin ötesinde, üzerimde çok ciddî bir tesir bıraktığını itiraf etmeliyim. *Şeyh* büyük bir ubudiyet ve vakar içinde duasını söyler. Musiki; şiir ve mersiyenin hususî bir harmanına sahiptir. Raks eden dervişler solgun simalarını canlandırmazlar ve sabit gözleri en küçük bir gülümseme alâmeti göstermez."

TISCHENDORFF, Constantine, **Travels in the East**, Almancadan İngilizceye tercüme eden: W.E. Shuckard, s. 280 [Galata], London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1847.

Arthur Baligot De BEYNE

(1821-1884). Paris'teki Türk sefaretinin kançıları. 1854'te İstanbul'da La Presse d'Orient adlı bir gazete kurdu. Moldavya veliaht prensinin çocuklarına hocalık etti. 1862'den ölümüne kadar, Romanya hükümdarı Cuza'nın kâtibi olarak ona hizmet etti.

MEWLA-KHANÉ [MEVLEVÎHANE] VEYA DERVİŞLERİN *TÉKÉ* [TEKKE]Sİ

"Bütün diğer dinler gibi İslâm da dinî tarikatlar doğurmuştur, bunlar dervişler adı altında bilinirler[1]. Bu müesseseleri Muhammed'in dinî içine sokmak meşakkatsiz olmamıştır. Hristiyanlıkla benzer çizgiler sunması mümkün olabilecek herhangi bir şeyden sakınmak için Peygamber şöyle demiştir: *La rouhbaniïètè fil-İslâm* [Lâ ruhbâniyete fi'l-İslâm] (İslâm'da ruhbanlık yoktur!). Bu hüküm Müslümanlar için aynı zamanda bir millî darbımesel ve din kaydı olmuştur. Ve dahi dervişlere, dönülmez münzevilik ahdi ve bekârlık adağı mecburiyeti yüklemekten sakınırlar. Bundan başka bu nizamlar müessislerinin namına sadece kendi lezzetlerinden ve zanlarından şartların icap ettirdiği bir fedadır

1 Derviş kelimesi Farsça'da lügat manası olarak; irade ve ikrarla fakir olmuş, evsiz barksız şahıslardan bir sınıfı gösterir.

Mevlevî Dervişi, İstanbul,
DUMAS, Tancrede (Fotoğrafçı),
1870'ler, Siyah beyaz fotoğraf,
Yumurta akı baskı, 22,3 x 14,2 cm.

çünkü onların amelleri en saf ahlâkı teneffüs eder ve Hristiyan keşişlerin tam tecrit şartları ve yüklendikleri perhizden hevesle bahsederler.

Maalesef bu ihdas Kur'an'ın ruhuyla hiç de ahenk içinde değildir; mebdeinde metholunacak sebepler bulunan dervişlerin müessesesi, o tarihteki bütün nizamlar gibi, bozulmayı tecrübe etmekte gecikmemiştir; bugün Mevlevî'ler müstesna olmak üzere aynı itibara güçlükle maliktirler.

Mevlevî dervişleri kendi ibadetgâh veya *téké* [tekye, tekke]lerinde haftada iki kere halkın önünde talimle meşgul olurlar. Burada, dergâh bahçesinin ötesinde sivri uçlu küçük bir kule gördük.

Onların birkaç ibadetgâhı vardır, bunların arasında en iyi bilineni Pera'dakidir, küçük bir bahçeyle ihata edilmiş, çok sayıda Müslüman, Rum ve Ermeni izdihamının bulunduğu müdevver bir binadır. Kalabalığa karışalım.

Terlikleri giydiğimiz sahanlığın altında, Paris eserlerinin methalinde değnek ve şemsiyelerin bırakıldığı gibi, çizmelerimizi, onları emanette muhafaza eden bir hüner sahibine havale ettik. *Tekke*; hayli büyük ebatta, tepeden ışıklandırılmış, sekiz köşeli bir divanhanedir; merkezinde, tahta döşemesi büyük ihtimamla mumlanmış ve *Bourse* [Paris borsası]ndaki tahrikçilerin dirsekleri üstüne dayandıklarına hayli benzer bir korkulukla çevrelenmiş bir meydan bulunur. Yegâne bezek üst mahfilde, Mekke'ye bakan duvar üzerine yerleştirilmiş, tarikatın müessisinin büyük, altın harflerle yazılmış *chiffre* [monogram; harflerden yapılmış bezeme]si gibiydi. Merasim başladı. Genizden seslerin refakatıyla; küçük nakkareler, *neï* [ney] (Hint kamışından mamul gagalı flütler)lerden mürekkep pek az ahenkli bir orkestranın sedası… Mavi kürk giyinmiş *Cheikh* [şeyh]in etrafında ciddiyetle vals eden; kuşaklı, uzun, yün elbiseler giyinmiş sakallı, dokuz adam… Dervişler sol el sağa nazaran biraz daha yükseltilmiş olarak açılmış kollar ve tavana sabitlenmiş bakışlarla, yalın ayakları üstünde, inanılmaz bir çabuklukla döndüler; o kadar muntazam ve idraksizlikle dönüyorlardı ki zemberekler tarafından hareket ettirilen otomatlarla yanlışlıkla karıştırılabilirlerdi. *Simazen-bachi* [semazenbaşı] (*maître de la danse* -teşrifatçı-) mesafelerin mükemmel bir şekilde gözetilmesine dikkatle nezaret etti. Raks sona erdi; *şeyh* imparatorluğun saadetini, hâkim-i mutlakın ve bütün mevcut ve gaip Müslümanların selâmetini temenni ettiği bir dua terennüm etti. Dervişler, bir ağızdan Arapça '*Hou* [Hû] (O)' kelimesiyle mukabele ettiler; yani Tanrı'nın azameti hakkı için!... Sonra hepsi herhangi bir emir beklemeksizin çekildiler."

DE B[EYNE], [Arthur] B[aligot], **Constantinople et le Bosphore**, s. 53-54 [Galata], Paris: A. François et C., 1845.

Meçhul bir seyyah

NAMLI İSİMLER

"Dervişler, Roma Katolik dinindeki keşişlere muadildirler. Muhtelif tarikatlara ayrılırlar ve her biri diğerlerinden kıyafetleriyle tefrik edilir. Müessislerinin lâkabını taşırlar ve onlardan bazısı en büyük riyazet ve mahrumiyeti tatbik ederler. *Mevlevî* olarak isimlendirilen fırka Pera'da yaşar ve salıları Avrupa'lıların mevcut bulunmasına müsaade edilen dinî ayinlerini icra ederler." s. 168 .

"İlâve: Pera'daki Raks Eden Dervişler, sadece salıları teşhirde bulundukları Ramazan müddeti haricinde, salı ve cumaları öğleden sonra ikide teşhirde bulunurlar." s. 399.

Yazarı bilinmeyen, **A Handbook for Travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople**, s. 168 ve 399 [Galata], London: John Murray, 1845.

Felicia Mary Frances SKENE

Felicia Mary Frances Skene. (1821-1899). İskoç şair, yazar, filantropist ve Viktorya devrinin hapishane reformcusu. Erskine Moir mahlasını da kullandı. Florence Nightingale'in arkadaşıydı. Bazı diğer eserleri: The Isles of Greece and Other Poems (1843), The Inheritence of Evil (1849), The Divine Master (1852), Penitentiaries and Reformatories (1865), The Shadow of the Holy Week (1883), A Test of the Truth (1897).

DERVİŞLER

[6 Mayıs 1845, Salı]- "…Böylesine ağlamaklı bir sahneye şahit olduktan sonra bizi canlandıracak bir şey talep ettik ve kat'iyetle hiçbir şey [bunu] becermeyi şimdi ziyarette bulunduğumuz *dancing* [raks eden] dervişlerden daha mükemmelen ayarlayamazdı. Bu acayip temaşa hakkında sık sık [bir şeyler] işitmiştim, fakat aynı anda böylesine acıklı ve gülünç bir manzarayı asla hayal edemezdim. Çok acıklı, çünkü bu zavallı mutaassıplar bunu din olarak adlandırırlar. Mahlûkat, Yaradan'a o suretle -tafsilatında tariften öte gülünç- ibadet ettiklerini düşünerek kendisini alçalttığı zamanda insanlığa böylesine bütünüyle düşkün gözüken bir nokta-i nazar yoktur. Muhammedî olmalarına rağmen bu fırkanın hem kat'î akait ve umdeleri, hem de kökenleri bilinmez. Roma Katoliği memleketlerindeki çokça aynı usul üzere *monastery* [manastır; tekke]lerde ikamet ederler.

TEKKELERİ- KABİRLERİ

Şimdi buyur edildiğimiz bina büyük ve güzeldi, bir kabristan tarafından kuşatılmıştı. Kabristan öylesine çiçekle doluydu ki her mezar adeta bir gül yatağıydı. Teşhir odası -seyircilerin kalabalığından ötürü makul olarak böyle isimlendirilmiş olmalıdır- seyirciler için bir mahfiliyle tamı tamına bir cambazhane gibi tanzim edilmişti. Halkanın içinde yüzlerinin üzerine doğru çekmiş bulundukları şeker kellesi külâhlarıyla, kocaman sarı binişlerine sarınmış otuz kırk derviş yere çökmüştü. Ricâl-i kibardan çok kudretli biri olmaya niyetlenmiş bulunduğu anlaşılan yeşil bir biniş içindeki ihtiyar bir beyefendi, odanın yukarı yanında bir mindere oturmuştu; yüce hamakatin çokça tecessüm etmiş haliydi.

TEŞHİR- FEVKALÂDE İLERLEMELERİ-
DERVİŞLERİN RAKSI- MUSİKİ

Şimdi, herhangi bir ihtar olmaksızın aniden yüzleri üstüne yere kapaklanan dervişler tarafından irkiltildik. Sonra kalktılar, binişlerini çıkardılar; bol, beyaz bir fistan ve onun eşi olan bir cepken içinde

zuhur ettiler. Daha sonra kendi omuzlarını sıkıca kavrayarak fırdolayı yavaşça yürüyüşe başladılar. Yeşil biniş içindeki ihtiyar beyefendinin [şeyhin] karşı tarafına vardıklarında, onu geçtikten uzun süre sonra da vücutlarının eğikliğini muhafaza ederek, çok fevkalâde bir selâm icra ettiler. Bununla beraber hürmet, bir zaman arkasında yürümüş olacakları şeyhin kendisine olduğundan daha çok onun mevkiine lüzumlu gözüküyordu. Şeyh kalktı, çok hüzünlü ve ciddî bir tarzda, görünüşte kat'î bir maksadı olmaksızın yukarı aşağı yürümeye başladı. Sonra iki kez daha etrafı dolaştılar ve neredeyse şeyhin minderine kadar alçalarak baş kestiler. Bana kalırsa bunun umumiyetle resmî dairede bir zata gösterilen tazimin münasip bir temsili olduğunu düşündüm. Ve şimdi, bugüne kadar duyduğum en fevkalâde bir musiki çaldı. Onu hangi çalgıların meydana getirdiğini tahmin bile edemem. Bir davul ve bir düdük ve bir ağız tamburası olduğuna eminim; fakat her nasılsa dervişlere tesir etti; hepsi beraber raksa, etrafta tasavvur olunamaz bir sür'atle fırıl fırıl dönmeye başladılar.

KENDİ SOYTARILIKLARI HAKKINDA KENDİ FİKİRLERİ- BU ACAİP MERASİMİN MUHTEMEL MUHARRİKİ

Bu zevatın çehrelerinden, bu perişan, manasız dinî ayinin kendilerine nasıl göründüğünü; taassup veya tamah veyahut kör ve batıl itikatları tarafından meydana getirilmiş örflerini kuvveden fiile çıkarıp çıkaramadıklarını keşfetmeye meraklıydım. Mamafih çoğu şahsın yüzü, öyle olmasını arzu ettiğinde, fikriyatına bir maske olur. Ruhun iştiyakından gelen ışık bu hissiz dervişlerde -aşikâr şekilde öyledirler-, kendilerine rağmen, zaman zaman bir yanlarından bir yanlarına parlar ve onlara ilham eder. Azimle ne sağa ne de sola dönen o zevatın yumulu gözlerinde bile şeytanlık ve hilekârlığın tatmininin bir bakışını görebileceğimi düşündüm. O gözler bana hemen, bu hayret verici kutsiyet çeşidini devam ettirmekte fazlasıyla kendi menfaatleri olduğu intibaını verdi. Bütün bu vals etme her nasıl olursa olsun çok iyi bir tasavvurdur.

GENÇ MUTAASSIP

Bununla beraber aşikâr olarak samimî olan birkaçı da vardı. Bu nispette etrafta eğirilerek dönerken uhrevî saadet hâlinde olduklarını zannedilir. Açılmış kolları ve yumulu gözleriyle, sür'atli hareketten yüzü giderek kurşunîleşse bile çok vecd içinde bir neşe ifadesini muhafaza eden bir genç zat vardı. Merasim bitti, dervişlerin tamamı birbiriyle kardeşçe kucaklaşır gibi yaptılar, hakikatteyse sadece biri diğerinin omuzları üstüne his dolu bir şekilde baktı. Bir saat veya daha fazla bu hızla dönen şekillere baktıktan sonra, ruhen ve bedenen adamakıllı sersemletilmiş ve hayrette bırakılmış olarak temiz havaya çıktık ve bunların, kendilerine akıl ihsan edilmiş olmasına rağmen, yaptıklarını tapınma olarak isimlendiren zevat olduklarını hatırladım. Şayet daha yüce bir ilham içinde O'nun farkına varmayacaklarsa, en azından, fıtratta insanın müşterek ailesine göre onlara yücelikle ilham edildiği kadar O'na tapınsınlar."

[SKENE, Felicia Mary Frances], By a Seven Years Resident in Greece, **Wayfaring Sketches among The Greeks and Turks and on the Shores of the Danube**, s. 200-202 [Galata], London: Chapman and Hall, 1847.

Antoine De LATOUR

(1808-1881). Fransız şair, yazar, seyyah, İspanyol ve İtalyan bilimci. İspanyol kralı Luis Felipe'nin oğlunun eğitimini üstlendi, 1846'da onun kâtibi oldu. Bilhassa Endülüs ve Toledo üzerine zevk veren yazılar yazdı. Prosper Merimée gibi İspanyolistler kendisini takip ettiler. Bazı diğer eserleri: Essai sur l'Étude de l'Histoire de France au XIXe Siècle (1835), La Vie Intime: Poésies (1839), Études sur l'Espagne: Séville et l'Andalousie (1855), Le Couvent de Regla (1855), L'Espagne Religieuse et Littéraire (1863).

[26 Ağustos 1845, Salı]- "Salı; tam olarak, *Derviches Mawlédis* [Mevlevî Dervişleri]'nin tuhaf tatbikleriyle meşgul oldukları haftanın iki gününden biridir. *Prens*, görmek merağındaydı ve cami olarak vazife gören bir haneye gittik. Bunlar evvelâ, asalet ve hürmet icap ettiren tefekkürle uzun niyazlarda bulundular; bunu, teganni ediliyor zannettiren dinî nasihatlar takip etti. Bir mahfile yerleşmiş diğer dervişler bir nevi flütle kederli teraneler ve cerr-i kelâmlar icra ettiler ve nihayet vecd hâlinden daha ziyade bir niyaz olan bazı mukaddime nağmelerinden sonra, bütün dervişler peş peşe raksa girdiler. Sonra kırk eşhas hâlinde saatlerce devam eden bir dönüşe başladılar. Çok küçük bir divanhanenin içine sıkışmış; kapalı gözler, arkaya devrilmiş başlar ve yukarı kaldırılmış kollarla; önce yavaş bir sür'at derecesiyle, çok geçmeden alışılmadık bir hızla, hem de bir diğerine dokunmaksızın döndüler.

Prens, imparatorluğun *Galata-Séraï* [Galatasaray] mektebine çıkmak için dervişleri terk etti."

LATOUR, Antoine de, **Voyage de S. A. R. Monseigneur le Duc de Montpensier a Tunis, en Égypte, en Turquie et en Grèce**, s. 160-161 [Galata], Paris: Arthus Bertrand, 1847.

Les Derviches Tourneurs,Constantinople,
[Dönen Dervişler, İstanbul -Galata Mevlevîhanesi-],
DE SINETY, Zeichner (Ressam),
[DE LATOUR, Antoine, Voyage de S. A. R. Monseigneur le Duc de Montpensier a Tunis, en Égypte, en Turquie et en Grèce, s. 160, Paris: Arthus Bertrand, 1847.]

Célestin HILLEREAU

Fransız din adamı, seyyah. Petra başpiskoposu, İstanbul apostolik papazı.

20 Kasım 1845, [Perşembe tarihli mektup]- "Yolcudan yana ıssız bir yolu takip ederek buraya vardık. Geldiğim memleketin âdet ve itiyatlarına çok fazla yabancı olan bu yerlerde *cicerone* [rehber, ayaklı tercüman]'umun bana rehberlik etmesine müsaade ettim. Şahit olduğum tuhaflıklar arasında, bahsedeciğim iki tanesi, Müslümanların tapınma tatbikatı hakkında bir fikir ve henüz bitme noktasına gelmemiş bu ibadetin son safhası hakkında kanaat verir. Türkler tarafından her hâlükârda takip edilen, hürmet gösterilen, hayran olunan oradaki bu çok tuhaf maskaralıkları gördüğümüzde şunu söylemek mecburiyetinde kaldık: *Minare*lerin üstüne haç dikilmesi ve bu gibi insanların kâinatı hıfz eden bu haçın ayak ucuna çökmeleri için Tanrı'nın büyük kudretinden bir mucizeye ihtiyaç olacaktır. Buradan birkaç adım ötede, Pera'nın kenar mahallesinin ortasında güpegündüz kendi gözlerimle gördüğüm şudur:

Beni, içinde yirmi otuz derviş gördüğüm; dairevî, çevrili bir yere götürdüler. Bu dervişler hususiyetleri sür'atli bir şekilde dönmek olan dindar Müslümanlardır, sanki ilham olunmuş insanlar gibi kolları yayılıp uzatılmıştır, bu sebeple, *tourneurs* [dönenler] diye tesmiye olunurlar. O vakit, yere alınlarıyla temas etmek suretiyle sık secdeler yaparak, derin bir tefekkür içinde niyaz ediyor ve diz çöküyorlardı. Hepsi Şark usulünde giyinmişler; mahrut şeklinde, uzun, gri şapkalarla donanmışlardı. Hepsi, ihata eden duvarın etrafında vaziyet almışlardı, âbitler onların ibadetlerine iştirak için gelenler tarafından çevrelenmişti. Bir kürsü üzerine kurulmuş bir derviş birdenbire, Tanrı manasına gelen *Allah*'ın doksan dokuz ismini teganni ile tekrarlamaya başladı ve bütün âbitler eğildiler, secdeye vardılar; çok münhasır bir şekilde ellerini göğüs, baş, sakal ve kulakları üzerine götürdüler. Bu başlangıçlardan sonra kulak tırmalayan bir musiki zuhur etti. Pembe kumaştan güzel bir hırka giyinmiş, dervişlerin *chef* [reis; şeyh]i cemaate döndü; mezardan gelir gibi bir sesle birkaç dakika boyunca hitap etti ve odanın etrafında yürüyüşe geçti. Bütün dervişler parmak uçları veya topukları üstünde dönüş hâlinde bir diğerini selâmlayarak onu takip ettiler. Bunu odanın etrafında üç kere ikmal ettikten sonra, reis örtüsünün üstüne yerleşti, dervişler hırkalarını yere attılar ve beyaz, uzun elbiseler içinde ortaya çıktılar. O vakit, takımın başı, *supérieur* [manastır başpapazı; şeyh]inin elini öpmeye geldi ve derhâl yürüyerek dönmeye başladı. Kolları evvelâ göğsü üstüne kavuşturulmuştu, sonra açıp uzattı ve diğer yirmisi onun kol hareketini ve gidişini taklit ettiler. Üç halka teşkil ettiler. Dönerken ve yürürken, -biraz fazla cafcaflı bir mukayese cür'etinde bulunursam bağışlayın- sanki iki hareketi olan bir zemindeydiler: Devir ve birbirlerine göre olan mevkilerini hâlâ kaybetmedikleri dönüş.

Onların, hassaten de on iki yaşındaki bir aceminin bitkinlikten yıkılacaklarını zannettim. Kendi kendime 'Zavallı çocuk çok genç ve zaten böylesi bir hurafenin kurbanı olmuş; henüz çok genç ve zalim bir hayata yeni başlıyor' dedim. Belki de oradaki meraklılar kalabalığına yeni bir tuzak yemi atmak istiyorlardı. O kadar çok nefes nefese kalmıştı ki çocuğun yanakları renk değiştirdi. Mamafih, bu ilk renk imtihanının akabinde, daha da uzun sürecek olan diğer üç devire tekrardan başlamak icap ediyordu. İstirahat aralarında bütün çehreler sararmış ve solgun gözüktü, muavinler onlar için üzgündü ve kat'iyetle onlara merhamet doluydular, öyle de olsa boyun eğerek tekrardan çabaladılar. Yılın bütün salı ve cumalarında yenilenen bir sahne olan bu [gördüklerim] şahit olmuş bulunduğum ilk manzaraydı."

HILLEREAU, Célestin, *Lettre de M. L'Abbé Hillereau*, **Annales de la Propagation de la Foi**, C. XIX, 1847, s. 147-149 [Galata], Lyon: L'Èditeur des Annales.

Adolphe JOANNE

Adolphe Laurent Joanne. (1813-1881). Fransız hukukçu, gazeteci, coğrafyacı, seyahat yazarı ve muharrir. Gazeteciliğe başlamadan evvel hukuk okudu. 1843'te Charton ve Paulin'le beraber L'Illusration'u kurdu, 1852'ye kadar başında kaldı. 1846-1849 arasında dünya turuna çıktı. Avrupa'nın ve dünyanın diğer kısımlarının muhtelif coğrafyalarına dair çok sayıda seyahatname yazdı ve rehber kitapları hazırladı. Meşhur "Joanne rehberleri" ölümünden sonra oğlu tarafından neşredildi.

[1846]- "Birkaç saat hayran kaldıktan sonra, bu şahane panorama tarafından doyurulmuş olmaksızın *İstanbul*'a ilk ziyaretimi yapmaya gitmek için, bulunduğum noktadan aşağıya, Galata'ya geri dönmeye hazırlandım. Benimle aynı otele konmuş hemşehrilerimden biri benimle *derviches tourneurs* [dönen dervişler]i görmeye geleceğini taahhüt etmişti. Kendimi onun sevkine bıraktım ve o da beni çok sayıdaki Rum, Türk ve Ermeni'lerin kalabalığı tarafından izdihama uğratılmış küçük bir bahçe tarafından ihata edilen, dairevî bir binaya götürdü. Sahanlığa vardık, biri pabuçlarımızın üstüne terlikler giydirmekle meşgul oldu ve sanat işi olan çizmelerimiz; baston ve şemsiyelerin bizim halka açık abidelerimizin girişine konulduğu gibi, bir pabuç emaneti olan bu yere, tutulmak üzere havale edildi. Bay *de Valon* şöyle der: "Bu erkân Türkiye'de umuma şamildir; yolların tozunu çiğnemiş pabuçlarla sadece bir camie girilememekle kalınmaz, aynı zamanda daima şapkalarımızı çıkarmaksızın vasıl olduğumuz bir Türk evinde çizmelerle bulunmak da münasebetsiz kaçar. İlk lâhzada şaşırılabilecek bu erkân, belki de, her şey hesaba katıldığında, bizimkilerden daha makuldür."

Bu merasime yakıştırıldıktan sonra, bir hayli büyük ebatta ve tepeden aydınlanan, müdevver bir odaya geçtik. Odanın merkezinde, büyük bir dikkatle mumlanmış ve bir derecede, Paris'deki *Borsa*'nın vurguncularının üzerine eğilip, dirseklerini dayandıklarına benzer bir korkulukla çevrelenmiş, tahta döşeli bir meydan vardı. *Acteur* [taklitçi; oyuncu]lar için ayrılmış bu meydanın etrafına her yaştan, her kıyafetten, iki kişiden biri kuvvetli bir sarımsak rayihası veren, büyük sayıda seyirci koşturdu. Merasim başladı. Uzun, beyaz elbiseler giyinmiş; büyük, yetişkin sakallı yirmi adam mavi kürklü, küçük, ihtiyar bir zatın etrafında; genizden seslerin refakat ettiği, emzikli flütler ve küçük nakkarelerden müteşekkil, medeniyetsiz bir orkestranın sesine uyarak ciddiyetle vals ettiler. Bu adamlar başlarında ters dönmüş bir saksının şekil ve renginde, *feutre* [keçe] şapkaya mutlak surette benzeyen, kalın bir kalpak taşıyorlardı. Eğirilmiş ve ağırlaştırılmış yün kumaştan yapılmış beyaz elbiseleri, geniş büklümleri altına doluşan havayla öyle sabit bir şekilde şişiyordu ki tahta bir etek denebilirdi. Sol el sağa göre biraz daha yukarıda olarak, kolları haça gerilmiş gibi açılmış; gözleri riyakâr bir tavır ve hareketle tavana dikilmiş dervişler çıplak ayakları üstünde, mesafelerini çok iyi muhafaza ederek, bir hissizlikle, öyle sür'atle, öyle mürettep bir şekilde döndüler ki hareketli tabanlar üstüne yerleştirilmiş ve zemberekle hareket ettirilen *otomat*lardan saymamak imkânsızdı. Bu adamların bu kadar hızlı ve bu kadar uzun müddet, beyine kan toplanmasının tesirinden yıkılmaksızın kuvvetle dönmeleri anlaşılamaz, onların yegâne hususiyetlerinin bu olduğu bilinir. Çocukluk çağlarından bu tarafa o denli talim etmişlerdir ki bütün çalışmaları bu hedefe doğrultulmuştur, lâkin çok kere temsil sona ermeden evvel onlardan biri bu acıya dayanamayıp gafilce ve tepelenmiş gibi yere yuvarlanır. Onların nasıl yaptığını görmek için biz de bir

Paris borsası.

Mirliton üfleyen çocuk.

nevi bir göz kamaşmasını tecrübe etmiş olduk.

Birdenbire musiki durdu ve dervişler aynı lâhzada dizleri üstüne, baş aşağı yere atıldılar. Birkaç dakika için bu vaziyette hareketsiz kaldılar, sonra hademeler onların üstüne uzun, siyah hırkalar serdiler, sonra tekrar kalktılar ve tek hatta, askerî kaide üzerine dizildiler. Topukları üstünde oturan mavi kürklü zat bütün bu talimleri kendi tertip ve nizamını bozmaksızın müşahede etti, sonra inleyen titrek bir sesle, tâbilerinin kendisine hû çekerek mukabelede bulunduğu bir makam tutturdu. Nağme bittiğinde her bir derviş sırayla hattan koparak *chef* [reis; şeyh]e yaklaştı, onun parmak uçlarını hürmetkârane öptü ve kendi elini bütün yoldaşlarının öpmesi için arz etti. Bunun sonrasında, insan boğazı yerine sanki devasa bir *mirliton* [titreşen bir zarı olan bir çalgı]dan huruç eder gibi gözüken, gırtlaktan gelen haykırışlardan yeni bir *konçerto* vardı ve kalabalık dalgalanmaya başladı."

JOANNE, Adolphe, **Voyage en Orient**, 2 C., C. I, s. 76-79 [Galata], Bruxelles: Delevingne et Callewaert, 1850.

A. STAP

Belçikalı yazar. Diğer eserleri: Sur les Deux Prétendus Hérode-Philippe (1859), Études Historiques et Critiques sur les Origines du Christianisme (1866), L'Immaculée Conception: Études sur L'Origine d'un Dogme (1869).

39 yıl boyunca
bir sütunun üstünde yaşamış
keşiş Siméon le Stylite.

DÖNEN DERVİŞLER

[1846 Ağustos'u]- "Dikkatlerimiz dinî talimlere çekildiğinden, biraz daha geç vaki olan, dönen dervişler veyahut *Mevlèvi* [Mevlevî]'lerinkinde hazır bulunmak üzere derhâl Pera'ya döndük. Bunlar, kitabını elde etmekte müşkülât çekebileceğiniz bir seyyah tarafından çok iyi tarif edilmişlerdir ve burada, kelâmı [ona] bırakacağım.

«Hiçbir şey bu münzevilerin Tanrı'ya aşkları ve O'na gösterdikleri hürmet tarzları kadar emsalsiz değildir" der Mösyö Lacroix. "Meraklılar dervişlerin işlemesine ihdas edilmiş bir nevi at meydanının etrafında, çok mahsusen kondurulmuş bir mahfilde yer tutarlar. Evvelâ iki biraderin refakatinde olarak *supérieur* [manastır başrahibi; şeyh]in iki mukaddes şehir Mekke ve Medine'ye nazır seccadeye oturmak üzere girip geldiği görülür. Sonra biri diğerinin ardından, derin bir sessizlik içinde ilerleyen tekke *religieux* [münzevi]lerinin kalabalığı gelir. Bu ehlitakva alay odanın etrafını devreder ve her bir münzevi geçerken, hislerini açığa vurmayan şeyhi selâmlar. Bu yapılınca, birden hepsinin kendilerini dönmeye bıraktıkları görülür, yavaş yavaş bu dönme hareketi çabuklaşır ve dervişler odaya dağılırlar. Kolları haç şeklinde yayılıdır, başları bir omuz üzerine eğilmiştir, gözleri kapalıdır, çehreleri bir sayıklama ve kendinden geçme hâli ifade eder. İnkişaflarına başladıklarında kuşaktan maharetle kurtardıkları elbiseleri havayla şişer ve onu taşıyan kişiden birkaç ayak ötede bir mesafeye kadar bir çember hâline kabarır. Bir çeşit *balon* bu elbiselere dayak olur ve onların denkliğini muhafaza etmesine kuvvetle yardım eder. Bütün bu müddette ekşi zurnalar ve şamatacı nakkarelerden meydana gelen musikinin ahenksiz sedası duyulur. Tayin edilmiş kaidelere göre onları yavaşlatıp hızlandırmak suretiyle dönenlerin hareketlerine rehberlik eden mutribân, merasimin vasfıyla mükemmelen muvafıktır. Musikinin pek tiz bir ölçüye çıktığı bir an gelir ki devreden bedenlerin hepsini fevkalâde bir heyecan basar ve vecdlerini en yüksek bir şiddete taşırlar. Bu emsalsiz temaşa, itibar eden kimselere bazen baş dönmesi verir ve ecnebiler tuhaflığından dolayı burayı dilleri tutulmuş olarak taaccüple terk ederler.»

Bu talimlerde hazır bulunan memleketimizin seyyahları, orada sadece alelâde bir istihza mevzuu görürler, lâkin bende uyanan böyle bir his değildi, bir dereceye kadar hayranlıkla karışık bir acımaydı. Bu adamlar şüphesiz ki Tanrı'nın inanmalarını istediği dinin tabiatı hakkında aldatı-

cıdırlar, fakat bunun haricinde, kanaatleri ve alelhusus ardından gittikleri gayretleri niçin muteber olmasın? Maddî şeyler onlar için asla gülünecek şeyler değildir; mülâhaza olundukları gibi sapmış bir yolda da bulunmazlar. Bu raksların ve bu feryatların derunu oraya varılsa görülmez mi? Kendi tâbilik ve mes'uliyetinin farkına varan mahlûk kendisine vacip olan şeriata kerimane mutilik gösterir ve en yüce nizamda kendi bozduğunu kendisi onarmaya çalışır. Müslüman dervişler feryat ederler ve dönerler; Hristiyan keşişler kendilerini terbiye etmek için kıldan gömleğe bürünürler ve hayatlarını bir sütunun tepesinde geçirirler: Niyet aynı olunca tarz fazla değişir mi? "

STAP, A., *Constantinople: Moeurs et Paysages*, **Revue Germanique Française et Étrangère**, C. XVIII, 1861, s. 402-403 [Galata], Paris, Henri Plon.

Charles TERRY

İngiliz seyyah. 1846 yılında İstanbul'da bulundu.

İSTANBUL'UN ÖTESİNDE BERİSİNDE DOLAŞMA VE RAKS EDEN DERVİŞLER

1846 Aralık'ı– "Bu sabah, *İstanbul*'un ötesinde berisinde ve camilerin yöresinde dolaştım…

Dancing dervishes [raks eden dervişler]in bir içtiması beni cezb etti. Tuhaf ibadetlerine başladılar. Vakurca seyreden *chief* [reis; şeyh]'leri oturmuştu ve mahfildeki bazı icracılar tarafından pek ince ve tiz bir musiki çalınıyordu. Evvelâ, muhterem şeyhlerine hürmet göstererek dairenin etrafında birkaç kere yürüdüler, sonra muayyen bir işaretle bir anda dizleri üstüne gelerek alınlarını yere koydular, bunun ardından musikiye uyarak etrafta eğirilmeye başladılar. Bazen neredeyse bitkinlikten ölene kadar bunu devam ettirdiler, sonra cebrî hareketlere doğru yol tuttular, fakat ben bunu bekleyemedim; şahit olduğum kadarı, dinî tapınmayı icat eden beşeriyetin tuhaf usullerinden birini daha bana göstermeye kifayet etti."

TERRY, Charles, **Scenes and Thoughts in Foreign Lands**, s. 241-242 [Galata], London: William Pickering, 1848.

Meçhul bir seyyah

"Öğleden önce saat 10'da seyyah refiklerim tarafından uyarıldım ve *Turning Dervishes* [Dönen Dervişler]'in *caravanserai* [kervansaray] ı için onlara refakat ettim. Bir Türk lehçesinin konuşulduğu İran'ın kuzey vilayetlerinde biraz uzamış ikametim, bu lisanda bana ne iyi ne kötü bir fesahat vermişti ve bu yüzden arkadaşlarıma tercümanlık yapabildim. Otelin rehberi; Rumlar, Ermeniler ve Türklerden ibaret kalabalığın hücum ettiği küçük bir bahçenin ortasına dikilmiş dairevî binaya girmekte bize kılavuzluk etti. Girişe vardığımızda çizmelerimizi çıkardık ve bir tür terlik ambarını muhafaza eden bir adama alâkadar olması için emanet ettik, her birimizden bir çift için kira aldı. Sonra, yukarıdan ışıklandırılmış; merkezinde bir korkuluk tarafından muhafaza edilen, büyük bir ihtimamla mumlanmış ve cilâlanmış meşeden zemini olan; geniş, dairevî salona girdik. Bu meydanın etrafında her yaş, memleket ve kıyafetten çok sayıda seyirci oturmuştu ve çok kuvvetli sarımsak kokusu saçıyorlardı. Merasim bazı genizden seslerin refakat ettiği, küçük dümbelekler ve ciyak ciyak bağıran düdüklerden ibaret yabanî bir orkestranın musikîsine uyarak başladı. Uzun, beyaz elbiseler giyinmiş takriben yirmi uzun, sakallı genç adam mavi bir biniş içindeki ihtiyar bir adamın etrafında ciddiyetle vals ediyorlardı. Bu adamlar başları üstünde kunduz kürkünden, baş aşağı çevrilmiş bir saksının şeklinde, kalın külâhlar taşıyorlardı. Ağır bir tür yün

Mevlevî Dervişleri
-Biri çocuk iki semazen,
bir kanunî, bir neyzen-,
19. yy., Siyah beyaz stüdyo fotoğrafı.

kumaştan yapılmış beyaz, uzun elbiseleri havayla öylesine sabit bir şekilde dışa doğru şişiyordu ki tahtadan yapılmış gibi gözüküyorlardı. Haç şeklinde yayılmış, sol elleri sağa nazaran biraz daha yükseltilmiş kollarıyla ve tavana sabitlenmiş budala bakışlarıyla bu dervişler, bir makine tarafından harekete sevk edilmiş *otomaton*lar gibi gözüktükleri bir intizam ve hissizlikle çıplak ayakları üstünde sür'atle dönmeye devam ettiler.

Aniden dervişlerin kendilerini hepsi aynı zamanda olarak dizlerinin üstüne atmaları ve keza başlarını zemine eğmeleri üzerine musiki kesildi. Bazı hademeler geniş, siyah cübbeleri her birinin üstüne atarken, birkaç dakika bu vaziyette hareketsiz olarak kaldılar. Sonra tekrar ayağa kalkıp bir sırada dizildiler. Bunun üzerine şimdiye kadar topukları üstünde hareketsiz oturmuş bulunan, mavi pelerinli ihtiyar adam; tâbilerinin gürleyen bir koroyla mukabelede bulundukları; genizden, kederli bir tilâvete başladı. Bu bittikten sonra kalabalık dağılmaya başladı ve biz de otelimize döndük.

[Bu metnin *De Valon* adında bir müelliften alınmış olabileceğine dair şu kaynakta ipucu bulunmaktadır: JOANNE, Adolphe, **Voyage en Orient**, 2 C., C. I, s. 77, Bruxelles, Delevingne et Callewaert, 1850.]"

Yazarı bilinmeyen, *Constantinople and the Declining State of the Ottoman Empire*, **Blackwood's Edinburgh Magazine**, C. LXI, No. CCCLXXX, Haziran 1847, s. 689 [Galata], Edinburgh: William Blackwood and Sons.

Robert DODGE

Amerikan yazar.

[29 Ekim 1847, Cuma]- "Sonra, canımı dişime takıp kürek çekerek, kayığımla, raks eden dervişlerin camiine geri döndüm, ama bugünkü raksları tam o sıra sona ermiş bulunuyordu."

DODGE, Robert, **Diary, Sketches and Reviews** (During an European Tour in the Year 1847), s. 178 [Galata], New York: [Dostları için kendisi tarafından bastırılmıştır], 1850.

Charles MAC FARLANE

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 329

PERA'DAKİ RAKS EDEN DERVİŞLER

31 Aralık [1847], Cuma- "*Dancing* [raks eden] veya *twirling* [kıvrılan] dervişlere öyle yakın komşular olsak da onlara çok fazla misafirlikte bulunmadık. Bununla beraber mübarek kardeşlik arkadaşlıktan mahrum gözükmez. Salı ve cumaları raks eder veya kıvrılırlar ve o günlerde Pera'nın mezarlığı ve caddesinde bekleyen *aruba* [araba] ve eyerli atların bir kalabalığını mütemadiyen görürdük. 31 Aralık Cuma günü; eskiden, yirmi yıl evvel olanla mukayese edilince bana yavan ve sıkıcı gibi gelen icrayı görmek üzere gittik. Dervişlerin kıvrılarak dönmesi güçbelâ bir çeyrek saat sürdü ve asla temaşa edenin başının döndüğü sür'ate erişmediler ve mütedeyyinler tarafından mukaddes ilhama en münasip keyfiyet mütalâa edildi. Birkaç zahit ihtiyar Türk ve *Sultan*'ın hane halkının bazı azaları seyirciler arasında bulunuyordu ve bu şahısların hepsi *reform* [ıslah] diye adlandırılanın düşmanları biliniyordu. Mutat olduğu üzere çok sayıda Hristiyan Ermeniler *tekè* [tekke] de içtima etmişlerdi. İhtiyar kapı ve ayakkabı korucusuna beş kuruşluk bir madeni para verdik ve o da bize mukabeleyle, sıkıca, ziyaretimizi sık sık tekrarlamamız davetinde bulundu. Takip eden Salı, *Abdülmecid*, paşalarının en büyüklerinden bazılarıyla *tekke*deydi. Müslümanların mütedeyyin hissesi tarafından yaşayan bir aziz olarak itibar edilen ve pek sakin, iyi ve bütün insanlara nazik olan, hatta Hristiyanlar ve Yahudiler tarafından bile çok fazla hürmet edilen; çok ihtiyar, ufak bir adam

Sultan Abdülmecid.

olan *sheik* [şeyh] veya hanenin başıyla uzun müddet, yakın müzakerede kaldı. *Sultan*; *tekke*den, Galatasaray'daki Tıp Mektebi'ni ziyaret etmek üzere Pera'nın *Grand Rue* [Büyük Cadde]'si vasıtasıyla yol tuttu. Bu iki yer yarım milden fazla ayrı değillerdi, ama ahlâken zıt kutuplar olarak birbirinden tamamen ayrıydılar. Galatasaray'da neredeyse her şey bir icattı ve hemen hemen her şey halkın peşin hükümlerine bir hücumdu. Peygamberin şeriatına muhalif olan orada insan bedenlerini açtılar ve teşrih ettiler ve sonradan iyi bir liyakat kesp etmiş olan bu yer dinsizlikle bir şöhret kazanmıştı. Dervişlerin *tekke*sinde her şey eski ve *orthodox* [Kitabullah'a mutabık]'tu ve tamamen Türkçeydi. Sultan, ziyaret etmeye cesaret etmeden evvel, eski peşin hükümleri överek ve yeni müesseseleri alkışlayarak, hiç durmadan bu usulde, meseleleri dengeliyordu. Raks eden dervişlerin eski hanelerine evvelen gitmeksizin yeni Tıp Mektebi'ne katiyen gitmezdi. Bu musalâha fikirsiz Türk avamının bir mâniasıyla karşılaşmamış olabilir, ama daha yüksek vaziyettedeki insanlar tarafından şiddetle tenkit ediliyordu; eski mektep Müslümanları onun Galatasaray'a gitmesini çokça kınıyor ve yeni mektep onu *tekke* ziyareti için ayıplıyordu. Son zikredilenlerin biri şöyle diyordu: "Saray daima tezatlara düçardır. *Tekke*ler ve *college* [medrese]ler bir arada mevcut ve muvaffak olamaz. Anatomi ve kıvrılma zıtlardır. *Sultan*'ın bu dervişlere her ziyareti kadim hurafelere bir teşviktir ve takdim etmeye çalıştığımız ilimlerin hevesinin kırılmasıdır. *Tekke*nin daimî hizmetkârı olan pek mutaassıp kimseler eğer kendi yollarını tutturabilselerdi Galatasaray'ı ve onun bütün müderrislerini yakarlardı.". Bu Salı sabahı Abdülmecid'i *tekke*den çıkarken yine gördük. Çok zayıf, benzi sararmış ve hastaca görünüyordu ve binmiş olduğu uzun, ağır, cins olmayan bir atta müşkülât çekiyor gibi geliyordu.

Şubat ayındaki bir diğer salı, *Sultan*'ın mutat olmayan bir vaziyette raks eden dervişleri ziyarete kadar geleceği haber verildi. Kendisine dar, pis caddenin her iki tarafında hat halinde teşkil olmuş hümayun muhafız alayı takaddüm ediyordu. O vakit, evvelce hiç tetkik edilmemiş bulunan Ölü Deniz'de meraklı tetkikini yapmaya giden Birleşik Devletler donanmasından kumandan *Lynch*, *Sultan*'ın lüzumlu fermanını almaya İzmir'e gelmiş ve iyi huylu, mütecessis genç adamlar olan beş zabitini kendisiyle beraber getirmişti; İstanbul ve onun bütün haşmetine göz gezdirmek için istekliydiler. Pencerelerimiz *tekke*nin bir manzarasına ve onun yollarına hâkim olduğundan *Tonco*'nun yerinde toplandılar ve münasip vakitte *tekke*nin taş döşeli avlusuna beraberce gittik ve orada kalabalığın arasında bekledik. Hümayun muhafızlarından, siyahî bir zabit tarafından emredilen bazısı, avluda zaptiye memurlarının vazifesini ifa ettiklerinden, *Sultan* ve nedimleri için geniş bir yol bıraksınlar diye kalabalığı geri tutuyorlardı. Bu vazifeyi çok kabaca ve çok acemicesine ifa ettiler. Daimî surette, bir askerin asla kullanmaması icap eden ellerini kullanıyorlardı. Amerikan zabitlerinin hepsi *uniform* [resim elbisesi] içindeydiler ve onların temizliği, düzgünlüğü ve şıklıkları; sadece *Sultan*'ın muhafızlarının değil, aynı zamanda onun büyük paşalarının da tozlu, kirli, intizamsız görünüşlerine göze çarpan bir tezat arz ediyordu. Yalın ayaklı, şapşal ve esvabında kat'î surette pis olan Türk soytarılarından biri, onu daha da geriye itmek için süvari *Lynch*'in zabitlerinden birinin göğsünün üstüne geniş pençesini koydu. Kan genç Amerikalının yüzüne vardı. Bir an için, bir hadise çıkarmamız lâzım geldiğini ve onun herifi yumrukla yere devirebileceğini düşündüm. Aşikâr olarak adamından daha fazla terbiyesi olmayan, çirkin Sudanlı zabitle konuşmanın faydası yoktu ve bir resim elbisesinden dolayı itibarı pek az biliyordu. Bereket versin ki *Abdülmecid* bizi uzun müddet bekler tutmadı. Kapıda yeşil binişli, ihtiyar *şeyh*

tarafından atından indirilmek suretiyle karşılandı. Hane halkından bazıları takaddüm ettiği hâlde, *şeyh*in hususî dairesine giden bir merdivene doğru yoldan yürüdü ve devletin en büyük memurları tarafından takip edildi; sol yanına, yanarken güzel koku yayan, küçük, gümüş bir buhurdanlık taşıyan *şeyh*i almıştı. Bütün Amerikalılar büyük Şark muktedirini görmek için istekliydiler. "Hangisi *Sultan*? Hangisi *Sultan*?" İşaret edemedim ama kelimelerle beyan ettim. Süvari *Lynch* hayrete düştü. "O takkeli ve sade, mavi pelerinli, kılıksız görünüşlü adam mı *Sultan*!" Bahriye yüzbaşılarından biri onun bozuk sıhhatli bir New York yahudisi gibi baktığını söyledi. Takımdan bir diğeri; benim kelimelerimi anlamayan ve önümüzden geçen alaydaki herhangi bir adamın mümkündür ki Osmanlı İmparatoru olabileceğini ölünceye kadar idrak edemeyecek, yakışıklı, genç bir bahriye mülazım-ı sanisi boynunu uzatarak durdu ve binişlerin, sarıkların, deve kuşu tüylerinin ve göz kamaştıran mücevherlerin bir hayli debdebeyle meydana çıkması ümidi içinde kapıya doğru gözünü dikip baktı; birkaç saniye sonra *Padişah* şeyhin dairesi içinde gözden kayboldu. Keşke alayı seyretmiş olsaydım dediğinde, *şeyh*in sağ tarafında yürüyen sultanın ta kendisi *Abdülmecid*'i görmüş olmalıydı; onun şaşırması ve nidaları eğlendiriciydi ve doğrusu acınacak hâlde olan bir zuhur daha *Padişah* ve maiyeti tarafından yapılmış olamazdı. Bu sabah o durakladı ve kapı ve merdiven arasında bulunan birkaç *yard* [yarda; 0,9144 metre]yı yürürken neredeyse düşecek gibi oldu. Zabitlerden biri, dün gece çok fazla almış bir adam gibi baktığını söyledi."

MAC FARLANE, Charles, **Turkey and its Destiny** (The Result of Journeys Made in 1847 and 1848 to Examine into the State of that Country), 2 C., C. II., s. 229-233 [Galata], London: John Murray, 1850.

W. F. LYNCH

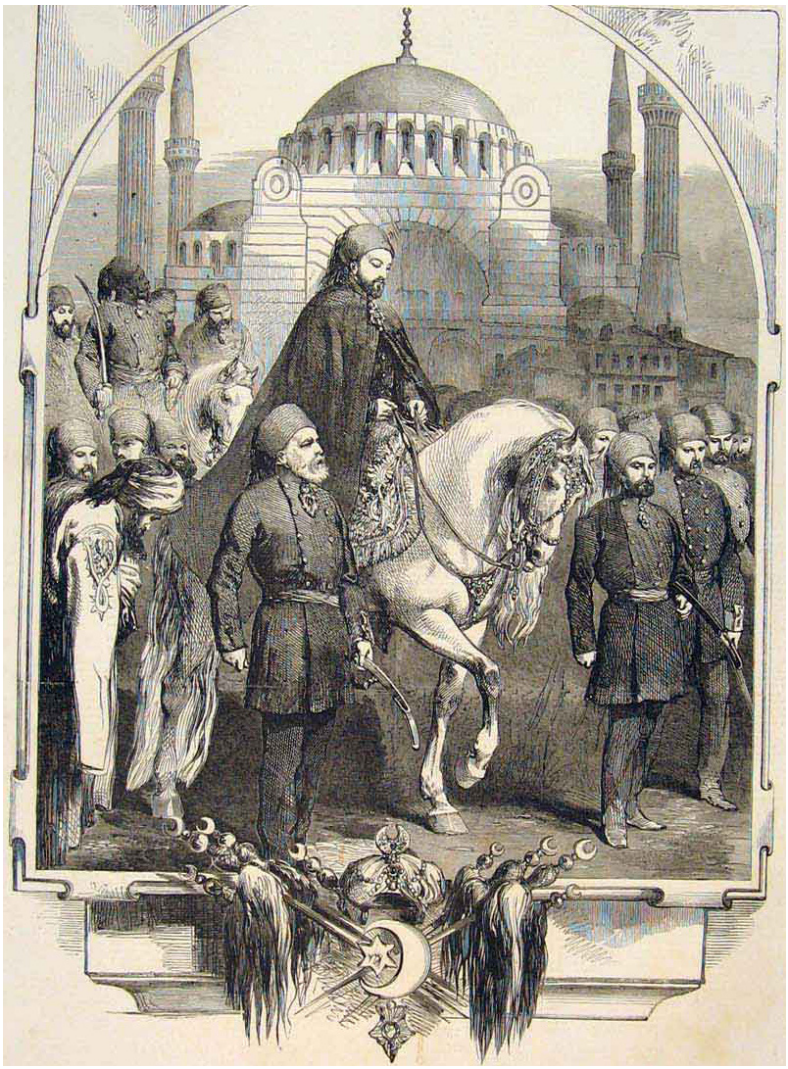

William Francis Lynch. (1801-1865). Amerikan asker. Birleşik Devletler Deniz Kuvvetlerinin kumandanlarındandı. 16 yaşında deniz kuvvetlerine katıldı. Erken yaşlardan itibaren Hristiyan inanışına bağlıydı. 1829'da ordu adına keşif seyahatlerine katıldı. 1847-1848 yıllarında resmî bir keşif maksadıyla Akdeniz kıyısındaki yakın doğu ülkelerini dolaştı. Ölü Deniz'in kâşifidir. Amerikan iç savaşında Konfederasyon kuvvetlerinde çarpıştı.

TÜRK KADINLARI

22 Şubat [1848], Salı- "Bütün iyi Müslümanlar günde beş vakit namazın yanında cumaları camie giderler. *Sultan* her cuma evvelden bilinen farklı bir camie gider. O ulu haşmetmeabı halkın içinde görmek maksadıyla, bu sabah, bulunacağı Pera'daki dervişlerin *convent* [erkek manastırı; tekke]sine gittik. Küçük bir mümin tabakası, Hristiyan, Rum, Ermeni ve *Frank* [Frenk, Avrupalı]'lerle beraber camiin avlusunda içtima etmişti. Tekke; küçük dükkân ve lokantalar olan bir arka caddede, önünde ve yanında ihmal edilmiş bir kabristanın bulunduğu vasat görünüşlü bir binadır. Sultan hazır bulunduğunda müminlerden başkasının camie girmesine müsaade edilmez, biz de avluda kalmaya mecbur edildik, bu yüzden methalin yakınında vaziyetimizi aldık. Bitişik kabristanın ana kapısında kara gözleri ve kınalı parmaklarıyla, *yaşmak*lar ve canlı renkli *ferace*lerin müstakil bir kalabalığını teşkil etmiş olarak birkaç kadın bulunuyordu.

Burada, erkekler için kadınlarla konuşmak şöyle dursun onlara halk içinde dikkat etmek itiyadı bile yoktur. Yine de Türk kadınların caddelerde ve umumî yerlerde daimî mevcudiyeti, onların Amerika'daki Hristiyan kız kardeşlerinin bazıları kadar çok başıboş dolaşmaya mütemayil bulunduklarını gösterir. O küçük kelâm aletinin kullanılması hudutlansaydı, onlar nazara maruz bıraktıklarının olanı olan badem şekilli gözleri, boyalı kaşları ve su mermerinden burunlarıyla hatırı sayılır bir manevra yapmanın bir yolunu bulurlardı. Pembe bir *ferace* içinde, ziyadesiyle ince bir *yaşmak*la, *odalık* olma ihtimali bulunan bir küçük güzellik vardı. Onların kalanları durdukları mezartaşlarının yanında mezarlarından kalkmış gulyabanîler gibi gözüküyorlardı. Gör-

Sultan Abdülmecid camie gidiyor.

müş bulunduğumuz mezarlıkların çoğu çokça ihmal edilmiştir; onların bir haylisi, her köşede duran ve sıklıkla ayak altında çiğnenen sarıklı mezar taşlarıyla halka açık umumî bahçeler gibidir.

Bizimkiler gibi, büyük efendiyi görmek için sabırla bekleyen kalabalığı müşahede etmek eğlendiriciydi. Askerler ve daha muhterem ahali *pantolon* ve kırmızı fes giymişlerdi, ama inkılaptan istifade etmekte ilk davranamayan veya sona kalan aşağı sınıflar sarık ve geniş şalvarla, ona uyan uzun bir nevi gömleğe merbuttular. Dervişler başlarının üstüne ters çevrilmiş huniye benzer şekilli keçeden şapkalar ve soluk kahverengi veya yeşil binişler giymiş olarak, ciddî suratlarıyla ötede beride kımıldanıyorlardı.

SULTAN'IN MEYDANA ÇIKIŞI

Bir müddet bekledik. Pest perdeden bir uğultu alayın yaklaştığını işaret ediyor ve *Sultan*, halk içinde gözükmek üzereyken, muazzam bir Osmanlı hükümdarının muharip kıt'alarla, şahane bir şekilde haşelenmiş atlarla ve bir Şark maiyetinin bütün vahşi debdebesiyle muhteşem duhulünü hayalimizde resmeyliyorduk.

İlk, arka arka yürüyerek, yanan günlükle dolu bir buhurdanlık sallayarak; yüksek, yeşil, keçe bir şapkayla dervişlerin *imaum* [imam; şeyh]'i geldi. Siyah, haylice az sakallı; başında kırmızı fesle; mavi, askerî redingot ve sarımsı kahverengi *pantolon* giymiş; dik yakalı elbisesi saçaklı ve dantelle süslenmiş; ellerinde sarımsı kahverengi eldivenleri ve omuzları üstüne hafifçe atılmış kısa, mavi bir biniş bulunan ağırbaşlı, kederli görünüşlü bir genç adam tarafından takip ediliyordu. O *Sultan*'dı. Sultan; mavi giydirilmiş, bazıları kılıç takınmış ve diğerleri küçük, deriden, zengin bir şekilde altınla işlenmiş evrak çantaları taşıyan tek sıra hâlinde altı veya sekiz kişi tarafından takip ediliyordu.

Umduğumuzun aksine attan dışarıda indi, önümüzden geçerkenki yürüyüşü kuvvetsizdi ve az kalsın sendeliyordu. Hakikaten Türklerin çoğu, bizim yerlilerimizin pek çoğu gibi "dudu ayaklı" diye isimlendirilen bir yürüyüşle yürürler. Kapalı bir merdivenden, pencereleri avluya bakan bir mahfile çıkarak, pencerelerden birine yaklaştı ve aşağıya, bize dalmış bir şekilde baktı, fakat tercümanımız ihtiyatsızca "*Sultan* orada! *Sultan*!" diye bağırınca, yavaşça -tahminimizce ibadetine- dönüp gitti.

Maiyeti olmaksızın, zengin bir şekilde nakışlanarak haşelenmiş, fakat eyer kaşı ve dizginlerinde olduğu gibi yer yer çok pahalı taşla-

rın bulunduğu sade eyer örtüleriyle; altın kakmalı kafa parçalarıyla ve mücevherlerle parıldayan alın bağlarıyla şahane küheylânlar onun atlarıydı.

Sultan'ın endamı inceydi ve bariz bir şekilde zayıftı. Onu daha evvel bir yarı karanlık dairede gördüğümü hatırladım ve onun zevahiri bu gün o intibaı teyit etti. Onun geçiş esnasındaki hususiyetlerinin ifadesi çok derin bir kasvetti. Bana çok fazla hatırlattığı Meksika prensi gibi, zihni Osmanlı hükümranlığının Türkiye'nin Avrupa'daki kısmından yakına çekileceğine dair umumî ve yayılan mülâhazalar tarafından gölgelenmiş olabilir. Bu intiba "yüzler [sayı olarak]" ölüp, cesetleri doğruca Boğaziçi'nin Asya tarafına defnedildiğinde pek çok hüküm sürmeye başladı. Yeniçerilerin *Mahmud* tarafından ortadan kaldırılmasından şu zamana kadar, Türklerin medeniyette çokça terakkisi, imparatorluğun inkırazına değilse bile zayıflamasına ve uzuvlarının bedenden ayrılmasına neden olacaktır. O emsalsiz bir sahneydi! Maziden yadigâr eski sarıklar içinde birkaç çapaçul Türk, Avrupalı kıyafet ve kırmızı feslerin mahlûtu; çok uzak diyarlardan Hristiyan memurların bir topluluğu; çok az gösterişle mağrur *Osmanlı* atalarından çok farklı, çok mütevazı, çok nazik, kibar görünüşlü Sultan… Ve sonra geri planda, kabristandan gözetleyen hayaletler gibi peçeli kadınlar vardı." s. 89-92.

RAKS EDEN DERVİŞLER

29 Şubat [1848], Salı- "*Dancing* [Raks Eden] dervişlerin bir temsilini seyretmek için, *Sultan*'ı girerken görmüş olduğumuz aynı tekkeyi ziyaret ettik. Lastiklerimizi çıkararak ve yanına nöbetçilerin yerleştirilmiş bulunduğu kapıdan geçerek camiin değirmi zeminini fırdolayı çevreleyen bir parmaklığın içinde yerimizi aldık. Yukarıda da benzer bir mahfil vardı. Sultan'a takaddüm etmiş olan aynı *imam*, şark tarafındaki mihrabın önünde bir dua tilâvet ederken, soluk kahverengi ve yeşil binişler içinde, başları üstünde üstüvanî, beyaz, keçe şapkalar olan otuz kadar kirli görünüşlü derviş meydanın etrafında secdeye vardılar. Mahfilden, bir dümbeleğin ara sıra tıpırtısıyla karışık, kederli lâkin medenî bir musiki geliyordu.

Secdelerini tekrar ettikten sonra, *imam*ın kılavuzluk ettiği bir işaretle odanın etrafında yavaş bir yürüyüşe geçtiler. Her biri durmaksızın veya mübarek yere ardını dönmeksizin, üç kere, zarafetle baş keserek *mihrab*ı geçti. Üç kere devrederek yürüdükten ve aynı tazimi gösterdikten sonra yüzleri yere dönük vaziyette durdular ve *imam mihrab*ın önündeki seccadesi üstünde oturmaya geri döndü. Hepsi yalın ayak olan diğerleri ayaklarının birini diğerinin üzerine çaprazlayarak, yavaş bir teselsül ile, musikinin ağırlık veya çabukluğuna hayranlık verici derecede uyarak etrafta kıvrılarak dönmeye başladılar. Hepsi hareket hâlindeyken çok sayıda topaç çevrilerek dönüyor gibi gözüküyordu. Neredeyse en hafif bir çaba bile göstermeksizin hareket ediyorlar gibi geldiklerinden, *spinning* [eğirilen] kelimesi *turning* [dönen]e göre daha iyi bir fikir ifadesi temin eder. Genişlemiş çemberler hâlinde dışa doğru uçarak dalgalanan elbiseleri çok zarif görünüşlü bir hareket veriyordu. Musiki yükseldikçe ve hızlandıkça, onlara bakan gözler şaşkınlaşana kadar artan bir sür'atle etrafta eğirilerek döndüler. Dümbeleğin bir tıpırtısıyla aynı anda durdular. Ne alınlarında terleme olmuştu, ne de gözlerinde taşkın veya bitkin bir ifade vardı. Hayırhah vasıflı ihtiyar *imam*dan, kasvetli çehresi alâkayı tahrik eden on altısında bir oğlana kadar her yaştaydılar. Hakikaten hepsi derin bir

teslimiyet ve keder havası içindeydiler. Hiçbiri kudurmuş, meş'um, mutaassıp değildiler. Yürüyüşü yeniden başlatarak ve secdeleri tekrar ederek icralarına takriben bir saat devam ettiler ve başladıkları gibi bitirdiler. Seyirciler ya ayakta dikiliyorlardı veya yere oturmuşlardı ve derin sessizliği muhafaza ettiler. Tahmin ettiğimiz gibi, gülünecek bir idrak üzere olan bu hadisenin bütünü bizi çarpmadı. Hakikaten bazı Hristiyanlık âdetleri de müsavi derecede manasızdır. Dinî hassasiyet dünyanın her tarafında aynıdır ve ifade bulmalıdır. Mevcut misaldeki gibi, kendine zararsız, diğerlerinin ne fikirlerine ne de haklarına hücum eden bu gibi bir ifade edişle insanlık sevinç duyar. Bütün insanlık müesseselerinin desteklenmesi için, herhangi bir tapınma şekli olarak, velev ki yanlış ve bozuk olsun, dinin böylesi lüzumu, saf dinsizliğin katarını takip eden menfur habisliklere tercih olunabilir." s. 100-102.

LYNCH, W. F., **Narrative of the United States' Expedition to the River Jordan and the Dead Sea**, 9. B., s. 89-92 [Galata], 100-102 [Galata], Philadelphia: Blanchard and Lea, 1853.

W. H. Adams HYETT

William Henry Adams Hyett. (1825-1850). İngiliz seyyah. Sağlık bulmak maksadıyla çıktığı Şark seyahati sırasında Filistin'de öldü.

26 Mayıs [1848, Cuma]- "Öğleyin, sırf öyle yapmış olduğumu söylemek hatırına, *dancing* [raks eden] dervişleri gördüm. Böyle bir delilik ve batıllık akıl sahibi insanlar üzerinde nasıl böyle bir nüfuz elde edebilir? Onlarda akıl bulunup bulunmadığından neredeyse şüpheye düştüm."

HYETT, W. H. Adams, **Journal of a Visit to The Nile and Holy Land in 1847-48**, s. 142 [Galata], London: George Woodfall and Son, 1851.

MISLIN

Jacques Mislin. (1807-1878). İsviçreli Katolik rahip, yazar. Fakir bir ailede doğdu, amcasının yardımıyla tahsil gördü. Asilzâdelere hususî öğretmenlik ve hususî kütüphane idareciliği yaptı. İlki 1848'de olmak üzere, Filistin'e iki seyahatte bulundu. Çok sayıda tarihî ve dinî eser yazdı. Viyana'da öldü.

[4 Temmuz-15 Ağustos 1848 arası]- "İlk ziyaretlerimden biri semtimizde bulunan *derviches tourneurs* [dönen dervişler]eydi; feryat eden dervişler ise Üsküdar'da bulunur. Dervişler birer birer büyük bir ciddiyet içinde camie girdiler. Birkaç niyazdan sonra, *chef* [reis; şeyh]lerinin peşi sıra yavaşça yürüyüşe geçtiler, bu esnada mahfilde yeknesak ve genizden bir parça okunuyordu, ardından borular ve tef refakata girişti. Sonra dervişler beyazlar giyinmiş, ayakları yalın, kolları uzatılmış olarak dönmeye başladılar; musiki canlandıkça elbiseleri şişiyordu, semaya bakarak rakslarını sür'atlendirdiler, kendilerini takdire şayan bir dinî fiil icra ettiklerine inandırmışlardı. Hep beraber takriben bir çeyrek saat müddetle işlediler. Sonra baş selâmı verdiler, onlardan biri ciddî bir sesle son duayı söyledi.

Dervişlerin raksının aslının Hint'ten olduğu ve seyyarelerin güneşin etrafındaki seyrini temsil ettiği iddia edilir. *Massachusets*'de gördüğüm *trembleur* [titreyen, sarsılan, sallanan]'ler Pera'nın dönen dervişleriyle çok büyük bir benzerliğe sahiptirler. Bir seyyah şöyle der: «Onların tapınması başlıca, bir raks amelinden ibarettir. Ciddî bir hava içinde mabede girerler, elbiseleri kaba kumaştan mamuldür fakat aşırı temizliğiyle dikkati çeker. Hepsi bir araya geldiklerinde ilâhîler okumaya başlarlar. Sonra bir hatta dizilirler ve en gülünç inkişafları tezahür ettirirler. Bundan daha tuhaf ve daha fazla acıma hissi ilham edecek bir temaşa görmek mümkün değildir.[1]»"

1 Extractor, 1830.

MISLIN, **Les Saints Lieux** (Pelerinage a Jérusalem), 2 C., C. I, s. 74-75 [Galata], Paris: Jacques Lecoffre, 1851.

William Edward BAXTER

(1825-1890). İngiliz siyasetçi ve seyyah. Üniversiteyi bitirdikten sonra babasının firmasına ortak oldu. 1855-1885 arasında parlamento azasıydı. Muhtelif idarî makamlarda da bulundu.

RAKS EDEN DERVİŞLER

[1849 Baharı]- "Her salı, *dancing* [raks eden] veya *turning* [dönen] dervişler Pera'da teşhirde bulunurlar. Bunlar diğerlerinden ayrı yaşayan Muhammedî münzevilerdir ve müttakilerin faydası ve meraklıların eğlencesi için bir nevi bir meydanda icrada bulunurlar. Girdiğimizde, muhtelif renklerde uzun binişler ve keçeden, gittikçe incelen şapkalar giyinmiş *actor* [fail, oyuncu]lar bir halka etrafında çökmüşlerdi. Şapkanın etrafındaki yeşil bir şal ve yeşil bir kaftan kendinde Ulu Tanrı'nın temsilini tasavvur eden *chief* [reis; şeyh]i tefrik ediyordu. Diğer dervişler küçük bir mahfilde teşhir boyunca şiddetle feryat eden berbat çalgıları durmadan çaldılar. Merasimler icracıların ayağa kalkmaları, baş selâmı vermeleri ve *chief priest* [baş rahip; şeyh] başlarında olduğu hâlde dairevî meydanın etrafını üç kere yavaşça yürümeleri, reisin makamını işaret eden minderin önünden geçtikçe hürmet göstermeleriyle başladı. Sonra kendilerini altına farklı renklerde yelekler ve uzun elbiseler giymiş oldukları binişlerinden tecrit ederek tasavvur olunamaz bir sür'atle döndüler; aynı zamanda kolları tamamen yayılmıştı, başları hafifçe eğilmişti ve yalın ayakları mihver üzerinde çark ediyor gibi gözüküyorlardı. Bu tatbikat boyunca şeyh minderinde kaldı ve ikinci amir raksçıların arasında gezindi. On beş dakika böylece hızla döndüler, sonra aynı zamanda durdular, halkanın kenarına çekildiler, niyaz vaziyetinde kıvrıldılar ve hizmetçilerden binişlerini tekrar aldılar. Sonrasında *second priest* [şeyhin yardımcısı] işitilebilir şekilde dua etti ve dervişler meydanın etrafını şeyhlerine baş selâmı vererek tekrardan yürüdüler. Ondan sonra o şahsiyetin karşısına dizildiler ve birer birer ilerleyerek onun elini öptüler ve yek diğerini kucakladılar. Nihayet şeyh duada bulundu, hepsi hû çektiler ve icra kesildi.

Sahi! İnsanın çapraşık işleri bile nasıl farklı,
Cenab-ı Hakk'ınki kolay, sanatsız, tertipsiz olur mu?"

BAXTER, William Edward, **Impressions of Central and Southern Europe** (Being Notes of Successive Journeys in Germany, Austria, Italy, Switzerland and the Levant), s. 243-244 [Galata], London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1850.

Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişler], 19. yy., Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Albert SMITH

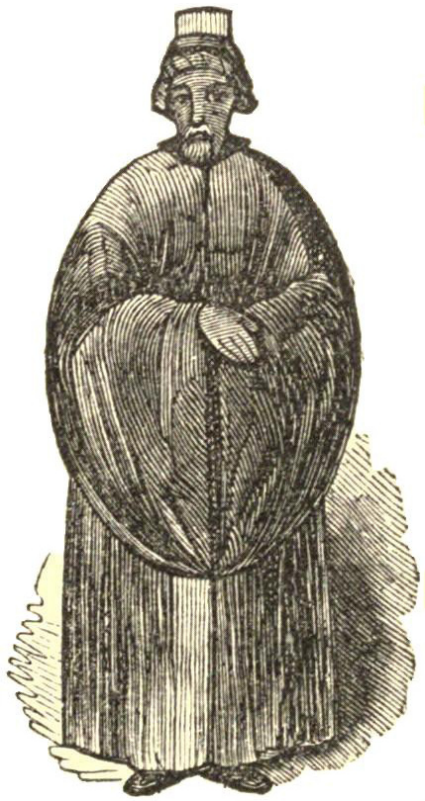
Albert Richard Smith. (1816-1860). İngiliz cerrah, mizah ve hiciv yazarı, romancı, dağcı, seyyah. Yazarlığın ağır basması sonucu hekimliği bıraktı. 1849'da Malta, Atina, İzmir ve İstanbul hattında seyahat etti. 1851'de Mont Blanc'a çıktı. 1857'de Alpine Club'ı kurdu. Diğer bazı eserleri: The Adventures of Mr. Ledbury (1842), The Wassail-Bowl (1843), The Fortunes of Scattergood Family (1845), The Ballet Girl (1847), The Idler upon Town (1848), The Pottleton Legacy (1849), The Story of Mont Blanc (1854).

RAKS EDEN DERVİŞLER

[5 Ekim 1849, Cuma]- "Bana onun cuma günü olduğu söylenmişti ve böylece, avdetim üzerine, Pera'da, *dancing dervishes* [raks eden dervişler]i görme fırsatına sahip oldum. Onlar her hafta salıya ilâveten bugün dahi teşhirde -bir dinî merasimden ziyade görülecek bir şey olduğu için- bulunurlar. *Convent* [erkek manastırı; tekke]leri Galata'dan Pera'ya giden yol üzerindeki mezarlığın bir parçasına bakar ve herhangi bir kimse onların tuhaflıklarını seyredebilir. Pabuçlarımızı çıkarmış olarak, etrafında, dervişlerin raks ettiği veya bükülerek döndüğü parmaklıkla çevrili yeri ihata eden mahfiller uzanan ve onların altında dikilme yerleri bulunan, sekiz köşeli bir binaya girdik. Binanın bu parçasının bir kısmı Hristiyanlar için ayrılmıştı, diğer parçalar bayağı ahali ve çocuklarla dolmuştu. Vasıl olduğumda, yeşil bir kıyafet içinde bir ihtiyar derviş odanın bir köşesinde oturuyordu ve beyazlar içindeki yirmi dördü onun karşısındaydı. Mahfilin içinden bir *flute* [flüt; ney] ve davul oldukça çok kasvetli bir musiki çalıyorlardı. Verilen bir işaret üzerine, *pandomim*ciler takımının şerefine yapılmış olabilecek bir gürültü ve dakiklikle hepsi yüzleri üzerine yere kapandılar ve sonra hepsi kalktılar ve bir taraftan öbür tarafa olarak göğüslerine kavuşturdukları kollarıyla, başlarında yürüyen ihtiyar, yeşil dervişi takip ederek ve onun oturmuş bulunduğu yere ve oranın karşısındaki noktaya çok ciddiyetle iki kez baş keserek etrafta yavaşça yürüdüler. Bu devri iki veya üç kere icra ettiler. Sonra yaşlı zat oturdu ve diğerleri binişlerini çekip çıkararak, bir nevi uzun fistanlar içinde meydana çıktılar ve biri diğerinin ardından bükülerek dönmeye başladılar. Tamı tamına sanki kendi kendilerine vals ediyorlarmış gibi etrafta dönmeye başladılar. Önce ellerini göğüsleri üstünde çaprazlamış tutuyorlardı ve sonra onları uzattılar; sağ elin avuç içi ve sol elin sırtı yukarı doğruydu. Nihayet hepsi sahneye iştirak etti ve döne döne giderlerken, büyük bir eğlencede bir *organon*un tepesinde görmüş bulunduğum *cavalier seul* [yalnız bir centilmen]in, kendi kendine döndüğünü ve yüzünü seyircilere döndükçe de başıyla selâmladığını aklıma getirdiler.

Dancing Dervish, [-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Raks Eden Derviş], [SMITH, Albert, Customs and Habits of the Turks, s. 89, Boston: Higgins and Bradley, 1856].

Galata Mevlevîhanesi Postnişini Kudretullah Dede,
[SMITH, Albert, Customs and Habits of the Turks, s. 93, Boston: Higgins and Bradley, 1856].

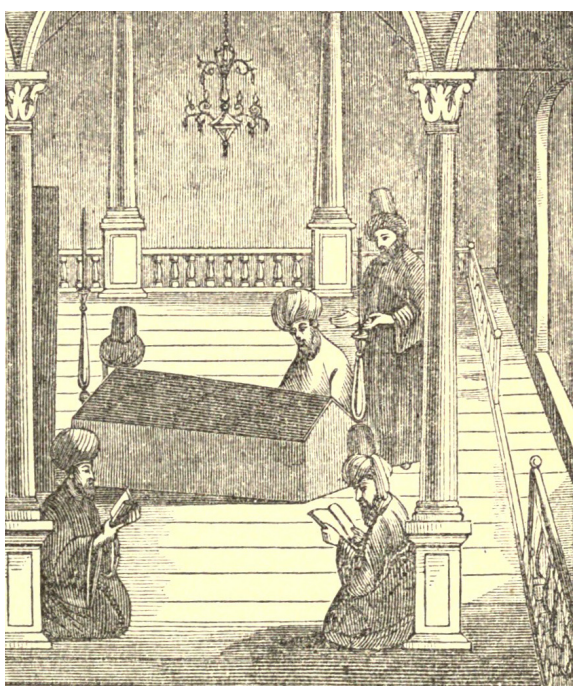
Durmaksızın, uzun bir zaman -belki bir çeyrek saat veya yirmi dakika- devam ettiler. Bu şahısların görünüşünde anlatılamayacak derecede sinsi ve kerih bir şey vardı ve hissedilen onların yüzüne kuvvetlice vurma arzusu nahoş bir şekilde hâkim hâle geliyordu. Dönüşlerinin sonunda ihtiyar zata bir hürmet arzında daha bulundular ve bu zaman boyunca mutribândaki çalgıcılar bir nevi ilâhîyi inler gibi söylediler. Bu merasim üç veya dört kez tekrar edildi ve sonra hepsi yine oturdular ve binişlerini üzerlerine aldılar. Onlar bükülerek dönerlerken, raksçıların arasında döne döne yürümüş bulunan bir diğer derviş bir *solo* okudu. Bu zaman müddetince onların hepsinin yüzleri zemine yakındı. Bu yapıldı, kalktılar ve bir kez daha ihtiyar, yeşil dervişin önüne alay olup yürüdüler, önünden geçtikçe onun elini öptüler ve ayin nihayete erdi. Bütünüyle takriben üç çeyrek saat tuttu.

Çıkarken *chief* [reis; şeyh]lerinin türbesini gördüm ve onların cenaze merasimlerine dair aslına sadık bir resim nüshasının beraberinde bulunduğu kaba bir taşbasması matbua satın aldım. Keza mutfaklarının içine girdim. İhvandan biri ikramları için etli pirinç *pilav*ı hazırlıyordu ve *Dimitri*, bana, onların hepsinin şahane içki içen kimseler olduklarını söyledi. Onların Pera'daki zilyetlikleri çok kıymetlidir, bazısı İstanbul'da dükkân sahipleri olarak iyi iş tutmuşlardır. Zannımca, yaramaz kimselerin bir büyük takımı değildirler ve onların temsillerinde çokça eğlendiğime veya kızdığıma fazla emin olmayarak bırakıp geldim."

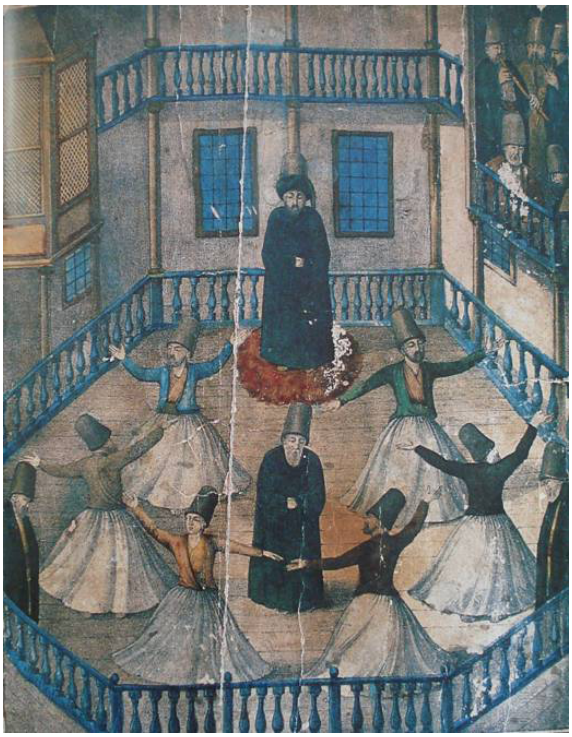
SMITH, Albert, **Customs and Habits of the Turks**, s. 93-96 [Galata], Boston: Higgins and Bradley, 1856. **A Month at Constantinople**, 3. B., s. 143-148 [Galata], London: David Bogue, 1860.

Galata Mevlevîhanesi'nde Şeyh Galip Türbesi,
Sulu boya.

Galata Mevlevîhanesi'nde Şeyh Galip Türbesi,
1849, [SMITH, Albert, Customs and Habits of the Turks, s. 94 ve 95, Boston: Higgins and Bradley, 1856].

Galata Mevlevîhanesi'nde Sema,
Sulu boya.

Derviches Tourneurs en Turquie,
[Türkiye'deki Dönen Dervişler
-Galata Mevlevîhanesi-],
19. yy., Renkli taş baskı.

Galata Mevlevîhanesi'nde Sema,
1849, [SMITH, Albert, Customs and Habits of the Turks,
s. 94 ve 95, Boston: Higgins and Bradley, 1856].

Galata Mevlevîhanesi'nde Sema,
[KING, Edmund Fillingham, Ten Thousand Wonderful
Things, s. 669, London: George Routledge and Sons, 1894].

Meçhul bir seyyah

Malta Protestan Koleji'nin encümeninin avamdan bir azası.

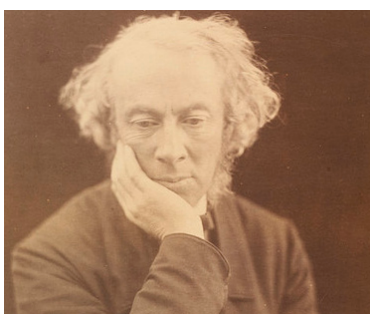
RAKS EDEN DERVİŞLER

[1849 sonları; Ramazan bayramı sonrası]- "*Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in dinî merasimleri pek emsalsizdir, bir miktar dikkati hak eder. Sekiz köşe şekilli bir meydanın çevresini alay ile yavaşça yürüdükten sonra, bir neyin ve dümbeleğin sedasıyla, her biri kendi mihveri etrafında, bir milin üstündeymişcesine sür'atle eğirilmeye başladı; aynı zamanda meydanı da devrederek katettiler. Onların kolları yanlamasına, hiç bükülmeyecek gibi açılıp uzanmıştı. Gözleri yumuluydu, bir çeşit cezbede imiş gibi gözüküyorlardı. Topaçlar gibi eğirilerek, sür'atle, takriben bir çeyrek saat dolaşarak döndüler. İstirahat için halkadan geri çekildiler ve sonra tekrardan dönmeye devam ettiler. Sonra hepsi yüzükoyun yere kapandılar. Bariz olarak bitkin düştüler, bir dua tilâvet edilirken binişlerinin kıvrımlarına sarındılar. Sona doğru kalktılar; merasim boyunca koyun postunda oturan, başları olan zata yaklaştılar ve elini öptüler. Nihayette sıra ile sağa doğru geçerek birbirlerinin ellerini öptüler. Onların dönüş hareketlerinin Kadir-i Mutlak'ın nihayetsizlik vasfını remzetme meramında olduğu söylenir. Bu fırkanın azaları Türklerin münhasıran daha üst sınıflarına mensupturlar. Fırkanın kurucusu mertebe ve maarif sahibi bir adamdı.[1]"

1 Raks eden dervişler kurucuları *Patriarch Meveleva* [Eski Büyük Mevlânâ]'nın, yoldaşı *Hamsa* [Hamza] fasılasız ney çalarken mucizevî bir şekilde yemeden ve dinlenmeden dört gün müddetince döndüğünü ve kapıldığı bir cezbenin akabinde tarikatinin kuruluşu için harika keşiflere maruz kaldığını iddia ederler. Neyin, refakatı için Tanrı'ya medih şarkıları düzen Yakup ve Eski Ahid'in çobanları tarafından takdis edilmiş bir çalgı olduğuna inanırlar.

[Malta Protestant College], By a Lay Member of the Committee [Encümenin Avamdan bir Azası tarafından], **Journal of a Deputation Sent to the East by the Committee of the Malta Protestant College in 1849**, 2 C., C. II, s. 636-637 [Galata], London: James Nisbet and Co., 1854.

Aubry de VERE

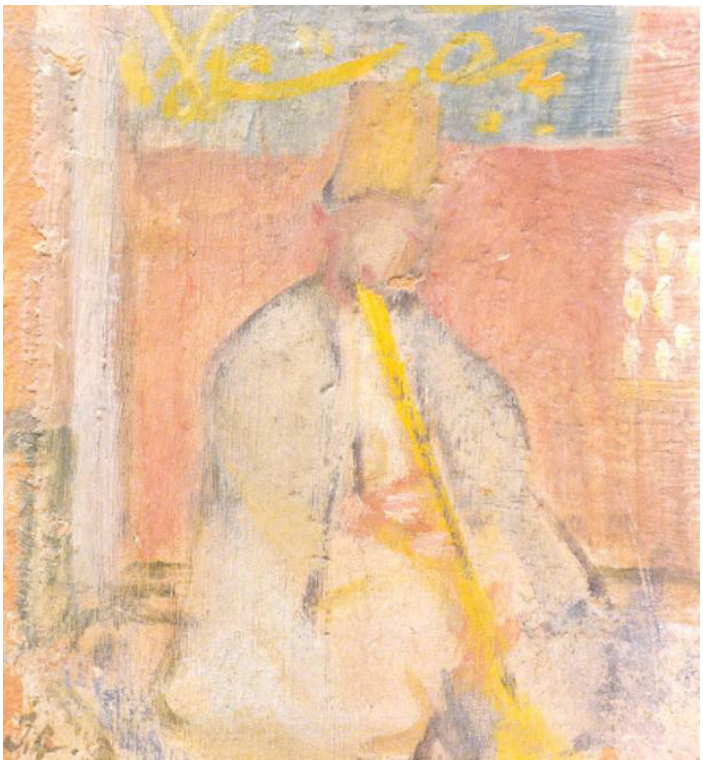
Aubry Thomas de Vere. (1814-1902). İrlandalı şair ve münekkit. Yüksek ciddiyet ve ince bir dinî iştiyakla şiirler yazdı. Bazı diğer eserleri: The Waldenses (1842), The Sisters (1861), Irish Odes (1869), Alexander the Great (1874), Legends of the Saxon Saints (1879), Essays Chiefly on Poetry (1887), Essays Chiefly Literary and Ethical (1889).

"İkinci *Mehmet* bu mabedin [Eyüp Sultan Camii] kutsiyeti üzerine ikinci bir mühür daha vurdu: Sultanlara bundan böyle ve daima onun duvarları içinde padişahlık kılıcı kuşandırılmasını ferman buyurdu. Bu merasim, her zaman, Abbasî soyundan geldiği için bu hak kendi ailelerinde kalan *Mollah Hunkiar* [Molla Hünkâr] unvanıyla maruf, Mevlevî dervişlerinin *scheick* [şeyh]i tarafından icra edildi. Bu kutsal soyun temsilcileri türbenin eşiğindeki bir yaşlı zat da olabilir, bir tıfıl da. Onların elleri *Osman*'ın kılıcının kuşağına ilişmedikçe Sultana müminlerin padişahı ve kumandanı salâhiyeti payesini iki katıyla verecek dinî takdis noksan kalır." s. 288.

RAKS EDEN DERVİŞLER

"…İstanbul'da görülecekler arasında seyyaha çok büyük samimiyetle görmesi tavsiye edilen "*dancing dervises* [raks eden dervişler]"dir. Bir kez görmeye değebilir, fakat zannımca pek az kişi ikinci bir ziyarete meyleder.

Bu emsalsiz merasim dervişlerin Galata havalisinde yer alan *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]sinde vaki olur. Merasim; ayakkabılarını çıkarmaya ve onların yerine sür'atle temin edilen bir çift terliği geçirmeye itirazı olmayan herhangi bir kişinin seyrine açıktır. *Chapel* [küçük ibadethane]; küçük, sekiz köşeli bir yapı olup, bir kısmı ihvanın dinî uygulamaları için parmaklıkla çevrilmişken, kalan kısmı

Mevlevî,
ÇALLI, İbrahim (Ressam),
1927, 14 x 13 cm.

yabancıların kullanımı için tahsis edilmiştir. Ben vardığımda çevrili meydan boştu. Birkaç dakika içinde dervişler girdiler; uzun, koyu renkli, kolları salıverilmiş binişlere bürünmüşlerdi ve başlarında cemiyetlerinin alâmeti olan yüksek, giderek sivrilen kurşunî bir başlık bulunuyordu. İlerledikçe tedricen eğildiler, alınları zemine değecek şekilde diz çöktüler, böylece bir süre niyaza kapılmış olarak kaldılar. Tekrar başlarını derinden eğerek, halkanın merkezinde dikilen; ipek ve kürkten yapılı, yeşil, geniş bir biniş giymiş olan yaşlı *superior* [manastır başrahibi; şeyh]lerini selâmladılar. Dervişler onun etrafında yerlerini aldılar, ellerini göğüslerinin üstünde birleştirdiler, gözlerini kapadılar, yüzleri donuk ve dalgın, hafifçe öne doğru eğildiler.

Çok geçmeden işittiğimiz, yapının en üst kısmındaki bir mahfilden gelen ahenkli seslere dervişler kendi seslerini de kattılar. Hiçbir şey bu musiki kadar haşin ve sinir bozucu gelemezdi, fakat dervişlerin ona eklenen icralarının etkisi bana sihirli gözüktü. Tedricen onları zapt eden bir şevk peydah oldu ve hatalı olarak raks olarak adlandırılan o hususî tarzdaki dönüş hareketleri başladı. Başta her biri kendi etrafında devrederek yavaşça eğirilerek döndüler. Çevrilmiş dairevî meydanın içinde dönerlerken hepsi tam olarak aynı nispi mahalli koruyorlardı. Bu fevkalâde inkişaflar esnasında, dönüşleri hızlanırken, kurşunî, yeşil ve kahverengi, uzun ve bol kisvelerini her yöne yayarak kollarını iki yana açtılar. Endamları sivri başlıklarının, tepesini meydana getirdiği bir ehramın ana hatlarını andırıyordu. Bu esrar nev'inden raks yaklaşık beş dakika sürdü, sonra bir anda kesildi, eş zamanlı olarak bir kez daha hareketsiz dikildiler, her birinin elleri göğüslerindeydi ve yüzlerini şeyhlerine dönmüşlerdi. Bir niyaz fasılasından sonra aynı merasim ikinci ve üçüncü kere geçildi. Hareketlerin mükemmel intizamında ve lâkin daha çok, ulaştıkları aşırı sür'at ile hafifçe sağ omuzlarına doğru yatık, sanki bir rüyada imiş gibi asude, donuk, kapılmış çehrelerin sükûneti arasındaki tezatta harikulâde bir şey var. Bununla birlikte böylesi manzaraların, bir yabancının gayret gösterse de onların asıl kıymetini takdir etmesinin imkânsızlığı bir yana, bütün bütün tatmin edici olmadığı telakki edilir. Bizim için bir manasızlıktan daha fazla bir şey olmayan ve bazen bize gülünç bir merasim gibi gelen bu tuhaf teşhiri idrak etmek güçtür. Öte yandan, bizler dinî iştiyakın tesiriyle musikiyle alâkalıyken, erken devirlerden beri Doğu milletlerinin de raksla alâkalı olduklarını biliyoruz. Bizim o raksın onlara neyi ifade ettiğini tahkik etmemiz, işitme hassasının yarısı bulunmayan bir seyircinin katedralimizdeki ayinin kıymetini takdir etmesi kadar imkânsızdır. Böylesi hâllerde iç yüzünde nelerin olup bittiği hakkında bir şeyler bilmeden duramayanlar, ancak bir resim dokumasının arka tarafını görenlerdir. Onların hayran olmak için ahenkli renk tonlarındansa, koparmak için daha gevşek uçları bulup bulmadıklarını merak etmeye ihtiyaçları yoktur." s. 313-315.

VERE, Aubrey de, **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, s. 288, 313-315 [Galata], Philadelphia: A. Hart, Carey and Hart, 1850.

John BOWEN

(1815-1859). İngiliz papaz. Galler'li bir ailenin çocuğu. 1835'de Kanada'ya göç etti, burada çiftçilik yaptı. 1837-38 isyanında milis kuvvetler içinde yer aldı. 1842'de dinlediği bir vaaz üzerine kendisini dinî hizmetlere adamayı arzu etti. 1843'de girdiği İrlanda Dublin'deki Trinity Koleji'nden 1847'de mezun oldu; 1853'de hukuk doktoru unvanını aldı. 1848'de papaz yardımcısı olarak çalıştığı İngiltere'de, Kilise Misyonerlik Cemiyeti'nden onların dış istasyonlarını ziyaret teklifi aldı; üç yıl içinde Ortadoğu'da pek çok yerleri dolaştı. 1854-56 arasında Arapçasını ilerletti. 1857'de Sierra Leone piskoposluğuna atandı. Yakalandığı sarı hummadan kurtulamayarak öldü. Kitabı; mektupları ve muhtıralarının derlenmesiyle kız kardeşi tarafından hazırlandı.

22 Şubat 1850, [Cuma]- "Onun [İskoç Kilisesi'nin Yahudilere müteveccih misyoneri *Mr. Allen*'ın] evinden *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in teşhirini görmeye gittik. Camileri Pera'nın ana caddesinin yakınındadır. Girişin civarında birkaçı asker olan, çok sayıda insan vardı. Kısa çizmelerimi çıkararak ilerledim. Kapının etrafında bir miktar sıkışıklık vardı. Arkamdaki kısa boylu bir asker şapkamı çıkarmam hususunda çok hevesliydi. Onu harekete geçirenin sadece olan bitenin bir manzarasını yakalamak olduğunu görerek, medeniyetten fazla nasibini almış olduğunu düşünmediğim hâlde ona göz yumdum. Girdiğimde muameleler başlamıştı. Dervişler yüksek, açık kahverengi, keçe külâhlar ve zeytin yeşili elbiseler giymişlerdi. Binanın merkezinde bulunan ve İngiltere'deki küçük bir sirk meydanı gibi seyircilerin yerleriyle ihata edilmiş dairevî bir sahayı çepeçevre yürüyorlardı. Etraftaki bütün mahfiller muhtelif kavim ve tabakalardan seyircilerle doluydu. Onların arasında süslü hafif süvari üniformalarıyla Türk *efendi*leri vardı. Diğerleri Arap tüccarları veya *molla*lar ve yüksek, kuzu derisinden külâhlarıyla Farisîler gibi gözüküyorlardı.

Dervişler etrafta dönüp dolaşarak ve kapının karşısındaki çemberin yan tarafındaki bir altlığa eğilip baş selâmı vererek sessizce yürüyorlardı. *Chief* [reis]leri gözüken, külâhının etrafında yeşil bir sarık bulunan, kül rengi bir cübbe içindeki ihtiyar bir adam sonradan orada yerini aldı. Zaman zaman dümbelek veya insan sesiyle mübadele eden bir nevi boru veya klarnet tarafından meydana getirilen pest bir musiki vardı. Yavaş hareketlerden sonra, taklak atan çocuklar gibi etrafta büklümlenerek dönmeye koyuldular. Hareket çabuktu ve bir vakit için neredeyse ardı arkası kesilmeden çark gibi dönerek, ellerini uzatıp yaydılar. Talimin arada kesilmesi iki veya üç kereydi. Ve tekrar başladılar. İcracılar inkişaflarının tesirinden ıstırap çekiyor gözüküyorlardı. İhtiyar reis cemaatinin icrasından müteessir bir ciddiyet göstererek sütunun yanında dikildi. Musiki ve teganni bir miktar, Kuzey Amerika Kızılderililerinin arasında duyduğuma müşabihti. Neticede dervişler reislerini ve birbirlerini selâmladılar."

BOWEN, John, **Memorials of John Bowen**, [Kız kardeşi tarafından yayına hazırlanmıştır], s. 336-337 [Galata], London: James Nisbet and Co., 1862.

Constantinople: Derviches Tourneurs, [İstanbul: Dönen Dervişler -Galata Mevlevîhanesi'ndeki Adile Sultan şadırvanı önünde dervişler-], SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), Renkli fotoğraf kartpostal.

Sağdaki sayfada:
Constantinople: Derviches Tourneurs, [İstanbul: Dönen Dervişler -Galata Mevlevîhanesi'ndeki Adile Sultan şadırvanı önünde dervişler; farklı bir pozlama-], SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), 1870, Siyah beyaz fotoğraf.

Jane Anthony EAMES

(1816-1894). Amerikan yazar. Devrinin Amerika'da en çok tanınan kadınlarından biriydi. Diğer bazı eserleri: A Budget of Letters (1847), The Christmas Gift (1851), Home (1853).

31 Mayıs [1850], Cuma- "Bir kere daha *kayığ*ımızda Tophane'ye geri gittik ve karaya çıktık, raks etme temsillerini görmeyi ümit ettiğimiz dervişlerin küçük camiine yürüdük, fakat mutat adetlerin aksine o gün hiçbiri meydana çıkmadı. Bize, gelecek cumaya kadar hiçbirinin olmayacağı söylendi, fakat sonrasında gitmek istemediğimizden hâlâ onları görememiş bulunuyoruz."

EAMES, Jane Anthony, **The Budget Closed**, s. 37 [Galata], Boston: Ticknor and Fields, 1860.

Z. SKÓRZEWSKI

Zygmunt Michal Aleksy Skórzewski. (1828-1901). Leh kont, siyasetçi. 1869-1901 arasında verasetle intikal eden Prusya Lordlar Kamarası'nın azasıydı. Bir diğer eseri: Nieszcześcia Ciotki Urszuli (1887).

8 Temmuz 1850, [Pazartesi], İstanbul- "İstanbul Boğazı'ndaki *Czajka C.* Bey, sadece son on yıldır burada olmasına rağmen, bu havalinin bütün cazibe ve yeniliğini kendine mal etmişti. Şehrin Ermeni, Farisî, Rum, Yahudi, Türkmen, Arap ve Kürtler gibi çok sayıda Şark kavimlerinin meskûn bulunduğu bütün semtlerinde onunla beraber atla gezinti yaptık. Hepsi kendi kavimlerinin âdetlerine sahipti ve damgalarını taşıyorlardı. Herşeyde değişmeyen bir nezaket ve tesir edişin bulunduğu, her şeyin değişmeyen fazilet olduğu Avrupa gibi değildi.

İstanbul'da en alâka çekenler *derwisze tncujący* [raks eden dervişler] ve Üsküdar'daki inleyenlerdir. Birincileri salı günü, diğerleri cumaları ayin yaparlar. Bütün yabancılar, bu, dindeki insafsız tuhaflığın farkında olsalar gerek. Pera'da kabristanın yakınında, raks eden dervişlerin küçük, dairevî bir camii bulunur. Uzun, beyaz, kırışıklı etek ve başlarına sivri, beyaz başlık giyerler. Dümbelek ve borulardan hâsıl olan musiki bir *prelüd* [başlangıç] çalar. *Przełożony* [manastır baş rahibi; şeyh] camiin ortasında, kolları yayılı, gözleri yumulu; kendisini ileri doğru yavaşça bırakır; diğer dervişler daha az bir zarafetle onu taklit ederler ve binişlerini üstlerinden fırlatıp atarak en büyük bir cebirle, girdap gibi dönerek raks ederler. Sonra gözlerinin feri sönüp, berbat ve takatsiz bir şekilde zemine düşene kadar giderek artan bir sür'atle dönerler."

S[KÓRZEWSKI], Z., **Wspomnienia Wschodu Dziennik Podróży** (do Syryi, Egiptu, Palestyny, Turcyi i Grecyi), s. 217-218 [Galata], Lipsk: Ksiegarni Zagranicznej, 1855.

Constantinople: Derviches Tourneurs, [İstanbul: Dönen Dervişler -Galata Mevlevîhanesi'ndeki Adile Sultan şadırvanı önünde dervişler-], SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), Renkli fotoğraf kartpostal.

F. W. HASLUCK

ŞİMDİKİ İSTANBUL

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 281

Neyzen,
ÇALLI, İbrahim (Ressam), 1927.

"*Whirling* [hızla dönen] dervişler, çok yakışıksız olarak "*dancing* [raks eden]" diye isimlendirilirler; bunlar Mısır'da kendilerine tesadüf ettiğim aynı isimdeki feryat eden ihvanla kıyaslandığında kat'iyen ruhsuz gözükürler ["Dancing Dervishes" ibaresi, Rıfaîler için de, Mevlevîler için de kullanılmıştır]. Talimin özü sadece şuydu ki; yünden, uzun fakat bol elbiseler içinde kırk adam, yeknesakça bir musikiye uyarak, değirmi salonlarının etrafında süzüldüler; her devirde bir kez *superior* [manastır başpapazı; şeyh]lerine baş kestiler, aynı nezaketi iadeten aldılar. Bu talimde herhangi bir dinî taşkınlık, daha önce şahit olduğum delice heyecandan bir iz yoktu; bütün iş şeklîydi ve kâfi derecede saçmaydı. Onlar önce camideki namazda hazır bulundular ve sonra umumiyetle Kur'an'ı yüzünden veya ezberden okudular. Hâlâ keşişvari çileci bir cemaat olma davasındadırlar, fakat ilâhîliklerini sadece bir paravana yapan kederli mürailer olmakla itham edilirler. Bu gibi bir cemaatta taassup hitama ererse münafıklığın en kötü bir nev'i onu takip eder. Mevcut Sultan hakkındaki en iyi bir hikâye şöyledir: Bir evvelki sultanın türbesinden bir nida gelerek "Yanıyorum" der; Sultan sadaka vererek o zavallıyı Araf'ın ateşleri dışına çıkarıp kurtarmak yerine, mezarı yarar ve "yanan" maskaraca bir derviş bulur, onu çabucak Boğaz'ın sularına daldırarak söndürür."

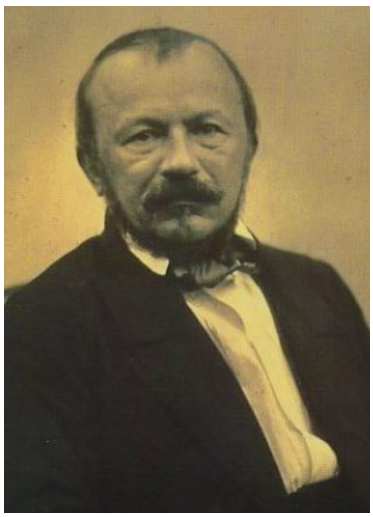
H[ASLUCK], F. W., *Constantinople Now*, **The American Whig Review**, Yeni Seri, C. III, Bütün C. XIV, 1851, s. 433 [Galata], New York.

Constantinople, Derviches,
[İstanbul, -Mevlevî- Dervişler],
19. yy., Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Gerard de NERVAL

DERVİŞLER

(1808-1855). Fransız şair, makaleci ve seyyah. Romantizm akımının temsilcilerinden. Türkiye'ye bir çok kere uğradı. 1828'de yaptığı Faust tercümesiyle tanındı. Uyuşturucu iptilasından dolayı 1841 itibariyla birkaç kere akıl hastanesine yattı. Yerleşik hayat yaşamadı, şehir şehir, ülke ülke gezdi. Aşkı için canına kastederek ölmüştür. Bazı diğer eserleri: Les Nuits d'Octobre (1852), Sylvie (1853), Les Filles du Feu (1854), Aurelia (1855), Promenades et Souvenirs (1856).

"Muavinlerimden biri bize Pera'daki *téké* [tekke]nin hususî bir şekilde dönen dervişlerinin talimlerini görmüş olduğunu söyledi. *Scutari* [Üsküdar]'daki gibi halkın şartsız olarak içine kabul edildiği, ama hafif bir bağış vermenin de münasip olduğu; mahfil ve kürsülerin hâkim olduğu; geniş, ahşap bir divanhaneye girilir. Pera'daki *tekke*de bütün dervişlerin Yunan'ların *fustanella*'ları gibi kırmalı, beyaz, uzun elbiseleri vardır. Onların işleri, halka açık meclislerde mümkün olduğu kadar uzun müddetle kendilerini döndürmektir. Hepsi beyaz giyinmişlerdir, sadece, *chef* [reis; şeyh] leri mavi giyinmiştir. Celse, her salı ve cuma, bütün dervişlerin şeyhlerine baş kesmelerinin ardından bir vaazla başlar; sonra onlar bir diğerine temas etmeksizin ayrı ayrı dönebilsinler diye bütün odaya taksim ve tevzi olurlar. Beyaz fistanlar uçar, keçe başlıklı başlar döner ve bütün münzeviler dönen bir çark gibi görünürler. Lâkin, onlardan bazıları bir kamış düdük üzre kederli havalar icra ederler. Dönenlere de ara sıra, Feryat Edenler gibi bir yücelme anı arız olur ki insan onları bu çok hususî hâle çekiveren bir mıknatıs vardır der.

Yunan fustanellası.

Okumuş adamların bu tuhaf amele şaşırmaları için bir sebep yoktur. Bu dervişler bu aynı sahilde pek çok kadim asırlar boyunca raks ve feryat etmiş bulunan *Cabires*, *Dactyles* ve *Corybantes* [Kabirler, Daktiller ve Koribantlar; Yunan mitolojisinin raks ederek tapınmayla ilgili mitolojik varlıkları]'ın inkıtaya uğratılmamış naklini vasfederler. Muharrik içecekler ve böreklerle yardım edilen bu ihtilâçlı hareketler insanı yüce rüyalarla cennet çeşnisini keşfen bilmeye eriştirir.

Deniz seviyesine geri dönmek için dervişlerin tekkesinden aşağı doğru gittiğimizde, Üsküdar mezarlığının büyük servilerinin sol tarafına resmedilmiş yükselen ayı ve tepede; Üsküdar'ın Gümüş Şehri olarak adlandırılan, ışıldayan, yukarı kısmında parlak ve renkli evleri gördük."

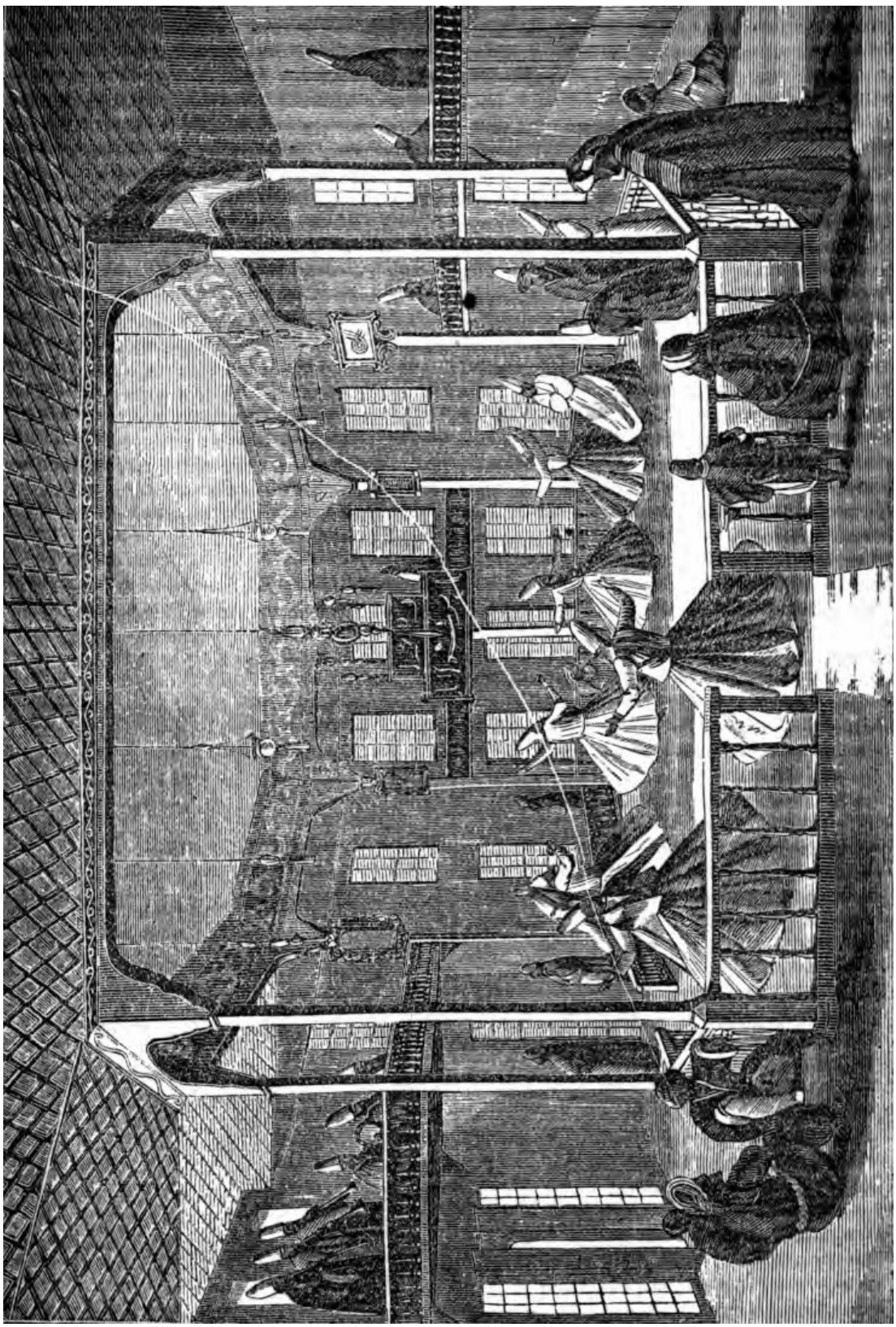
NERVAL, Gerard de, **Voyage en Orient**, 2 C., C. II, 3. B., s. 228-229 [Galata], Paris: Charpentier, 1851.

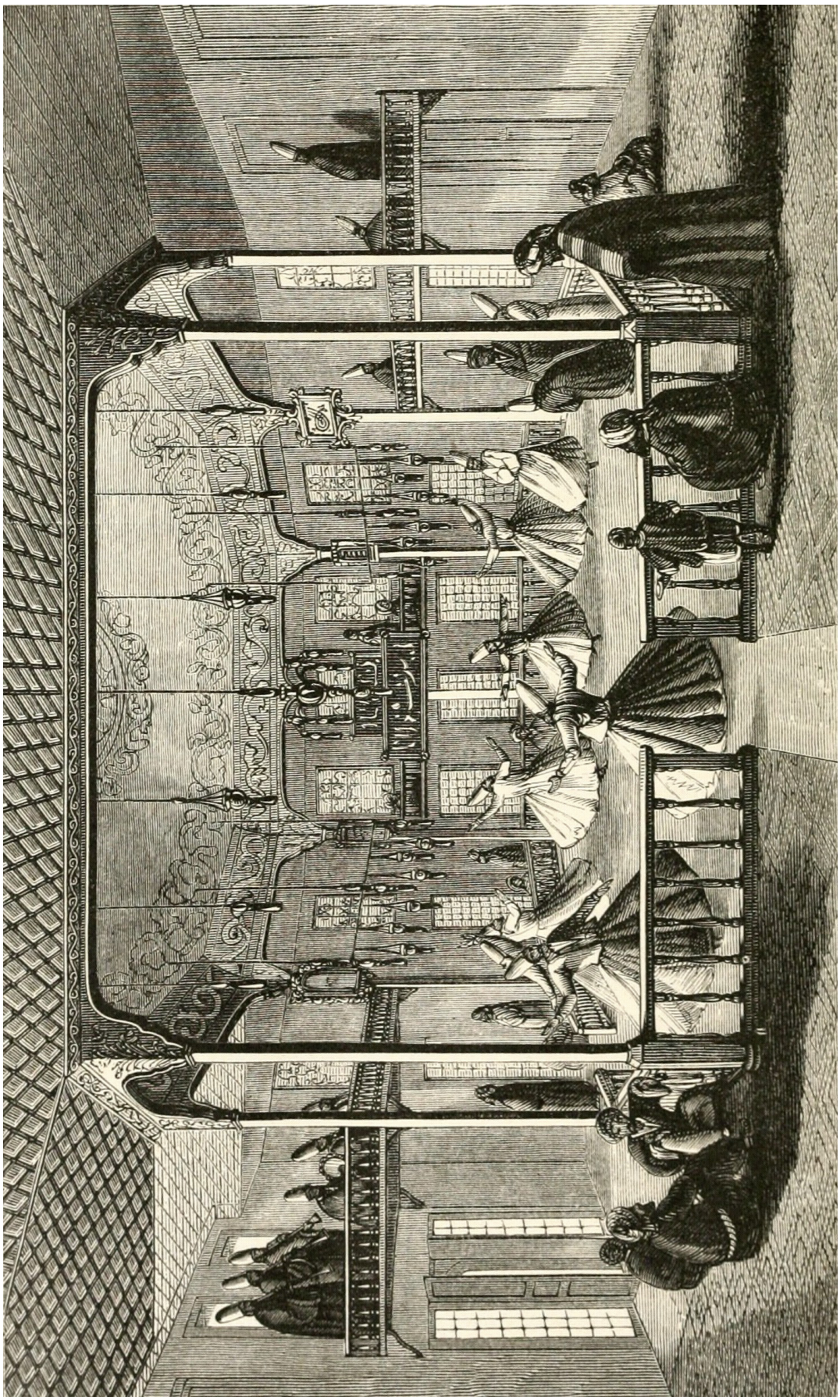
Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler -Birisi çocuk üç semazen, bir neyzen, birisi çocuk iki okuyucu; İstanbul-],
SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı),
1873, Albumen baskı,
33 x 24,5 cm.

Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler -İkisi çocuk dört semazen, bir neyzen ve bir okuyucu Mevlevî, İstanbul-],
SÉBAH, Pascal ve JOAILLIER (Fotoğrafçılar), 1870, Kollodyonla cam üstüne negatiften sonra albümen kağıda baskı,
20,5 x 26 cm., Bibliothèque Nationale de France, Département des Estempes et de la Photographie.

Galata Mevlevîhanesi'nde Sema,
[SMITH, Jerome V. C., Turkey and the Turks or Travels in Turkey, s. 53, Boston: F. Gleason's Publishing Hall, 1852].

Performance of the Whirling Dervishes, [Hızla Dönen Dervişlerin İcrası -Galata Mevlevîhanesi-], VAN-LENNEP, Henry J. (Ressam), 1864, [VAN-LENNEP, Henry J., Bible Lands: Their Modern Customs and Manners, s. 760, New York: Harper and Brothers, 1875].

F. WALPOLE

Frederick Walpole. (1822-1876). İngiliz deniz kuvvetleri kumandanlarından ve muhafazakâr siyasetçi. Diğer bir eseri: Four Years in the Pacific (1850).

Meçhul bir seyyah

RAKS EDEN DERVİŞLER

[1851]- "Aynı zamanda, dervişlerin tanışıklığını kazanmaya çalıştım -Pera'nın raksçıları değil-. Çünkü kafam asla onları seyretmeye dayanmıyordu ve onların icralarında iki veya üç defa zuhurum huzursuzlukla mukayyet oldu. Bir fırsatta pabuçlarımı kaybettim ve eve yalın ayak yürümek mecburiyetinde kaldım. Bir diğerinde meydana gelen baş dönmesi yüzünden akşam yemeği için iştahım bütünüyle kayboldu. Bir *vals*le cennetin içine kıvrılış, kat'iyetle gözükmektedir ki cenneti kazanmanın fevkalâde yoludur. Onların şubelerinin vakarı manzaraya acayiplik ilâve eder. Mamafih adı *Mevleir* [Mevlevî]ler olan bu fırka Müslümanlar arasında en müsamahakâr olanlarıdır.

WALPOLE, F., **The Ansayrii (or Assasins) with Travels in the Further East in 1850-51 Including a Visit to Nineveh**, 3 C., C. II, s. 275-276 [Galata], London: Richard Bentley, 1851.

"Takip eden günde Pera'da *whirling dervishes* [hızla dönen dervişler]in icra ettiğini gördüm. Cami; dişileri saklamak için ve dahası onlara bütün etraf ve aşağılarına nazar etme fırsatı veren bir mahfiliyle, bir 'sekiz köşe'ydi. Bir mutribân; zayıf bir ney çalıcısı, bir davul ve gürültü hâsıl eden bir şeyi ihtiva ediyordu, ama ahenge benzemesi muhtemel değildi. Camiin meydanı tahliye edilmişti; yüksek, mahrutî, keçe başlıklar giyen; kısa, kumaş cepkenler; ağır, bol etekler giyinmiş; yalın ayak, seçilmiş ihvan bir halka teşkil etti. Münavebeli dualar, tilâvetler, mırıldanmalar ve baş eğmeler dervişleri derhâl, bütün çalgılardan gelen, muhakkak berbat bir ahenksizlik infilakıyla başlatılan beden terbiyesi talimlerine hazırladı. Yirmi bir [kişi]; yünlü, yumuşak bir koyun derisi üstüne çökmüş, yeşil bir kıyafet içindeki *priest* [papaz; şeyh] lerine hürmetlerini arz ederek, bir mihver etrafında yavaşça dönmeye başladılar; bu esnada riyazî bir tamlıkla halkayı muhafaza ederek tedricen odanın etrafında da ilerliyorlardı. Taşkınlık azar azar tekamül etti ve sür'atle döndüler. Fikrimce, güneş nizamının ufak boyda yapılmış bir temsiliydi. Her biri bir merkez üzerine dönerken, hepsi odanın etrafında da dolanıyorlardı. Sanki bir baş dönmesi hâlinde gibi mahmur bir ifadeye sahiptiler. O, kendilerini onun içine çekilmiş veya ona yayılmış hissettikleri bir meydandır, ilâhî cevhere katılma mıdır bilmiyorum."

Yazarı bilinmeyen, *The Howling Dervishes of the East*, **The Boston Medical and Surgical Journal**, Haz.: J. V. C. Smith, C. XLIV, No: 21, 25 Haziran 1851, s. 421 [Galata], Boston: David Clapp.

Prière des Derviches Tournants, [Dönen Dervişlerin İbadeti -Birisi çocuk üç semazen, bir neyzen, birisi çocuk iki okuyucu; İstanbul-], SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), 1870'ler, Renkli fotoğraf kartpostallardan bir örnek.

Jerome V. C. SMITH

DİN MÜESSESELERİ

Jerome van Crowninshield Smith. (1800-1879). Amerikan tıp doktoru, New England Journal of Medicine'ın ilk editörlerinden. 1826-1849 arasında Massachusetts Boston limanında karantina hekimliği yaptı. 1854-1855 arasında Boston belediye başkanlığında bulundu. Diğer eserleri: An Essay on the Practicability of Cultivating The Honey Bee in Maritime Towns and Cities as a Source of Domestic Economy and Profit (1831), Trout and Angling (1833), Class Book of Anatomy, Designed for Schools (1834).

"Müslüman âbitler, sadece muayyen noktalarda bir diğerinden ayrılan muhtelif fırkalar tarafından tekrar taksim olunurlar. Fakat [bu vakıa], imanın bütün ince fark ve kademelerindeki müminlerin muhafazası için, umumî bir ahenge mâni olacak kadar zarurî değildir.

Evsaf olarak nispeten yavan olmaları ve cazip bulunmayışlarından ötürü Muhammedîlerin bütün küçük fırkalarını bahsetmeden bırakarak, din heveskârlarının yalnız iki numunesini takdim etmek maksadım için kâfi olmak icap eder.

Baştan başa Türkiye'de ve aslında Muhammed'in çömezlerinin yayıldığı her yerde 'dervişler' ismiyle maruf bulunan bir fırka tesis edilmiştir. Mısır'da, hatta Kahire'de bile muayyen imtiyazlara malik, ahali tarafından itibarlı kabul edilen *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]leri vardır. Yunanistan'daki ihtilâlden evvel orada da mevcuttular. *Acropolis*'in biraz kuzeyinde, uzak bir eski medeniyete ait o güzel, her zaman ve her yerde hayranlık uyandıran bina, *The Temple of the Winds* [Rüzgârlar Mabedi] husumetler başladığında raks eden dervişlerin mülküydü. Baştan başa Suriye'de ve keza İran'da büyük kasabalarda bulunurlar. Galata'da bu zahitler tarikatının hizmeti için temiz ve düzgün bir cami mevcuttur, muntazam vecd günlerinde Türkler kadar Avrupalıların duhulü için de [kapıları] seve seve serbestçe açılır. Dar bir sokağın ucunda; ön tarafında, vardığımızda açılmış bulunan kapılar için kadınlar, çocuklar, erenler ve İngiliz günahkârların bekleştiği avlu gibi bir şeye sahip; ahşaptan, zarif bir şekilde inşa edilmiş bir binadır. Kol demirleri çekildiğinde iyi bir yer için herkes hücum etti, fakat pabuçlarımızı çıkarmamızı talep eden kapıcı tarafından durduruldular. Bazıları terlik temin ettiklerinden ötürü talihliydiler, ama kendim ve arkadaşlarım çoraplı ayaklarımızla içeri devam ettik.

Dâhilde camiin bütün ana kısmı, ardında Hristiyan seyircilerin ve diğerlerinin durmalarına müsaade edildiği bir parmaklık tarafından tefrik edilmiş bir köşe haricinde, dervişlere bırakılmıştı. Ön methalin hemen üstü çalgıcılar için küçük bir mahfil veya mutribân locasıydı ve onun karşı tarafında, ardında kadınların görünmeksizin gözetlemelerine müsaade edildiği zarif, ahşap ızgaralar tarafından gizlenmiş bir köşe mevcuttu. Temiz, iyi ovalanmış çam zemin insan ayaklarının yıllar yılı cilâlandırıcı tesirinden pürüzsüzdü ve parlıyordu.

Munis ifadeli, ufak tefek endamlı, yaşlanmış bir *priest* [rahip; şeyh] meydanın içine doğru yürüdü, sermek için sahip bulunduğu yünlü bir koyun postunun üstüne çöktü. Sayıca yirmi beş olan ihvan sıkıca oturan cepkenler; şeker kellesi şekilli, kenarsız, yüksek keçe külâhlar; cansız renkli, bol fistanlar giyinmiş ve yalın ayak bir hâlde derhâl içeri girdi.

Bir daire içinde yerlerini alarak, birbirinden iki ayak ayrı, sağ eli yanındakinin sol omuzu üstünde kıpırdamadan duran vaziyetteki heyet adeta resim gibi bir görünüşe sahipti. Koyun postu üstündeki *director-general* [umumî idareci] tarafından dualar mırıldandı; dualar nihayete erdiğinde teflerin, el çırpmalarının ve ara sıra seslerin refakat ettiği bir *ney*in -uç tarafında dudaklara tatbik edilerek üflenen bir flüt- musikisi başladı. Bu, Sultan'ın *bando*larının bazıları haricinde memlekette yerli icracılardan ahenkli bir şey işittiğim ilk ve yegâne zamandı. Musiki yükselene ve onlar için heyecan verici hâle gelinceye dek yumulu gözlerle bekleyerek, her biri bütün cemaat tarafından tarif edilmiş bulunan büyük dairenin haricî muhiti etrafında da ilerlemek suretiyle, kendi mihveri etrafında dönmeye başladı. Toplardamarları davul kaytanı ebadına kadar

Davul kaytanı.

şişene dek ayak parmaklarını tahta döşemeye kenetleyerek daha sür'atli, daha sür'atli, fırıl fırıl döndüler. Hepsi aynı esnada hareketsiz vaziyete geldiklerinde bünyenin tahammül edebileceğinden de öteye taşınmış vecd noktasına gelinceye dek, çalgılar daha yüksek, daha yüksek sesli oldular ve hava daha da çabuklaştı.

Bir lâhza istirahattan sonra tekrardan vaziyet aldılar ve teşhir silsilesini tekrarladılar. Çehreleri kıpkırmızı olmuş, gözleri ibadet atfıyla *zenith* [semtürreis]e doğru, yukarı çevrilmişti. Bir lâhza daha uzun tahammül etmek için çokça başları dönmüş bulunduklarında peygamberle en derunî irtibatı tesis ettikleri mütalâa ediliyordu."

SMITH, Jerome V. C., **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 50-51 [Galata], Boston: F. Gleason's Publishing Hall, 1852.

Jerome V. C. SMITH

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 803

[1851 Ocak'ı]- "[Ney'in] *whirling* [hızla dönen] dervişlerin camilerinde yaygın olduğu farz edilir. Onlar zemin etrafında dönerlerken yükselen gürültüde sesi daima teşhis edilir. Aynı çalgıyı ilk kez İstanbul'da Pera'daki dervişler çaldığında dinlemiştim, onun sesinde gözden kaçabilecek bir nağme farkı vardı." s. 307.

"…Müslümanların şuursuz kalana dek zeminde dönmeyi makul sayan hususî bir fırkası vardır. Bu dönüş onları Peygamberle derunî bir ruhanî dostluğa sevk eder. Böylece müesseseleri onların imanlarının safiyetini sürdürmelerini sağlar. Bu deveranın talimi ve niyazlar fırkayı ötekilerden temayüz ettirir. Kitaplar ve öteki zihinlerin muaveneti vasıtasıyla terakki için çalışmak manasızdır; kitapların kitabı Kur'an onların dünya ve ahiret için bilmesi gerekenlerin hepsini ihtiva eder." s. 313.

SMITH, J[erome]. V. C., **A Pilgrimage to Egypt** (Embracing a Diary of Explorations on the Nile; With Observations Illustrative of the Manners, Customs and Institutions of the People and of the Present Condition of the Antiquities and Ruins with Numerous Engravings), s. 307 ve 313 [Galata], Boston: Golud and Lincoln, 1852.

Derviches Tourneurs, *Constantinople*,
[Dönen Dervişler, İstanbul
-İkisi çocuk dört semazen, bir neyzen ve bir okuyucu Mevlevî-],
SÉBAH, Pascal ve JOAILLIER (Fotoğrafçılar), 1870'ler,
Renkli fotoğraf kartpostallardan bir örnek.

John Ashton NICHOLLS

(1823-1859). İngiliz imalatçı, hayırsever. Genç yaşta ölümünün ardından Manchester'da adına bir abide dikildi. 1844-1858 arasındaki Avrupa ve Türkiye seyahatinde yazdığı mektuplar ölümünden sonra derlenerek yayınlandı.

5 Haziran 1851, [Perşembe tarihli mektup]- "[3 Haziran 1851, Salı günü] saat birde temsillerini görmek üzere *Dancing* [Raks Eden] Dervişlerin *convent* [erkek manastırı; tekke]sini ziyaret ettik. Methale lâtif bir avludan geçiliyordu. Sundurmada çizmelerimiz çıkarttırıldı, bilâhare *poligon* [çok kenarlı] şekilli büyük bir odaya girerek, merkezi, hepsi yirmi bir [kişi] olan dervişler için tahsis edilmiş ve alt kısmı fırdolayı dolanan ve üzerinde bir diğer mahfil bulunan bir mahfilde yerimizi aldık. *Chief* [reis; şeyh] onların karşısında bir hasır üstünde oturuyordu ve üst mahfildeki iki veya üçü aynı zamanda şeyhin de iştirak ettiği bir ayini söylüyor veya pest perdeden vızıldıyorlardı. Sonra çevrili mahallin etrafında topluca yürüdüler ve tekrardan yerlerine oturdular, sonra bir davul vurdu ve onların hepsi yüzleri üstüne düz yere kapandılar, sonra kalktılar, binişlerini çıkardılar, beyaz bir fistan ve bedeni saran gömlekten ibaret kıyafetlerini gördünüz. Fevkalâde musiki devam etti, her biri *superior* [manastır başrahibi; şeyh]lerinin ardında ona başlarıyla selâm vererek yürüdüler, daha şevklendikçe tedricen kollarını açarak etrafta dönmeye başladılar, nihayet şeyhleri haricinde hepsi hareket hâlindeydi. Şeyhin yardımcısı kendisine veya bir diğerine temas etmesinler diye onların arasında yürüdü. Keza dört *neophyte* [nevniyaz] mevcuttu. Hepsi aynen yavaş bir vals gibi, çepeçevre etrafta kıvrılarak döndüler. Kısa istirahat fasılalarıyla bu, bir saatin üç çeyreği kadar devam etti. Nihayetinde ikinci amir sık sık '*Allah*', '*Muhammed*' [lâfızlarını] işittiğiniz uzun bir duada bulundu. Bu nihayet bulduğunda her biri şeyhlerinin elini öptü ve ayrıldı. Onların bazıları kederli gözüktüler."

NICHOLLS, John Ashton, **In Memoriam: A Selection from the Letters of the Late John Ashton Nicholls**, s. 100-101 [Galata], Manchester: [Annesi tarafından hazırlanmış ve bastırılmıştır], 1862.

Friedrich LIEBETRUT

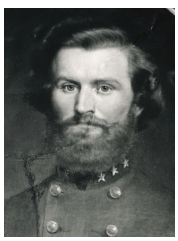
(1799-1881). Alman Protestan rahip, felsefe doktoru. Bazı diğer eserleri: Die Ehe nach ihrer Idee (1834), Der Tag des Herrn und Seine Feier (1837), Liebetrut gegen Ruland (1845), Reise nach den Ionischen Inseln der Nördlichen und der Mittlern Gruppe, Korfu, Zante, Cephalonia u Ithaka (1850), Die Evangelische Allianz und ihre Stellung zur Kirche (1857), Brennende Zeitfragen (1867),Wider die Schwarmgeister des Protestanten-vereins (1870).

[15 Ağustos- 6 Eylül 1851 arası]- "Bu *Balast* [Balat] yolu üzerinde, sağda acayip bir Muhammedî *mönchorden* [münzevi tarikat] olan *tanzenden derwische* [raks eden dervişler]in *kloster* [erkek manastırı; tekke]si durur. Her cuma öğleden sonra bu dairevî, mahfiller tarafından ihata edilmiş büyük divanhanede esasen tuhaf bir dönme raksını ve bazı alâkalı merasimleri tatbik ettikleri halka açık bir tapınma ayinini iltizam ederler. Yalın ayak; uzun, kırışıklı, Şark usulü elbiseler içinde olarak, başlangıçta raks divanhanesinin pürüzsüz zemini üstünde oturdular. Sonra kalktılar, bir müddet etrafta derin düşünür gibi ve dalgın dikildiler ve oturdular. Şimdi yukarıda bir yerden kulaklarımıza zorlayıcı bir musiki çalındı, buna ilâveten birkaç muganninin cırtlak, nahoş sesi de aynı şekilde duyuldu. Solgun vaziyetteki yirmi iki dervişin öne doğru uzattıkları el ayalarının zemine vurmasıyla çıkardıkları sesten bir gümbürtü koptu, *oberderwische* [başdervişler; dedeler] divanhanenin cenubîşark tarafına gidip yerleştiler ve ibadeti seyrettiler. Şimdi dehşetli bir musiki ve canlı bir teganni başladı; dervişler yavaşça, sessizce, derin düşünür vaziyette etrafı tavaf ettiler; divanhanenin ortasında, çok kollu avizenin altında yerlerini aldılar ve raksa başladılar. Bir kuşak, uzun elbiseyi kalça hizasından büzdürmüştü. Her bir derviş diğerinin etrafında iyice yerleşerek ve yerlerini koruyarak, geniş fistan yayılıp etraflarında çember yapsın diye kendilerine topaç gibi şekil verdiler, ortadaki biri kendi kendine dönüyordu; dördü bunun etrafında, kalanları da onların etrafındaki daha büyük bir halkada süzülerek dönüyorlardı. Hepsi birden hayalet gibi görünüyorlardı ve yukarıdan gelen musiki sihirli bir çöl şarkısı gibi yankılanıyordu. Biraz sonra hiç durmadan şakır şakır ter

boşandırmaktalardı. Bunun üzerine derhâl durdular, rüya gören biri gibi aşağı çöktüler ve bir müddet sonra bir yenisine başladılar. Nihayet hepsi zarif *tänzerinnen* [raksçılar] oldular; divanhanenin geri tarafının karşısında, dedelerin önünde baş selâmı verdiler, tevazuyla ellerini öptüler, merasim elbiselerinin üstünü aldılar ve evvelki hâl hiç olmamış gibi inzivahane avlusuna acele ettiler. Aynı dakikada burada bir çömlekteki ekşi hıyarları hırsla hapur hupur yediklerini görebildim ve ilâveten et ve kemik verilmişti."

LIEBETRUT, Friedrich, **Reise nach dem Morgenlande Insorderheit nach Jerusalem und dem Heiligen Lande**, C. I, s. 30-31 [Galata], Hamburg: Rauhen Hause, 1854.

Randall William MacGAVOCK

(1826-1863). Amerikan asker, yazar, siyasetçi. 1853 yılında Avrupa, Türkiye ve yakın şarkı gezdi. Amerikan iç savaşında Konfederasyonun 10. Tennessee Gönüllü Piyade Alayı'nda yarbaydı. Mississippi yakınlarındaki bir muharebede öldürüldü.

RAKS EDEN DERVİŞLERİN ÂSİTÂNESİ

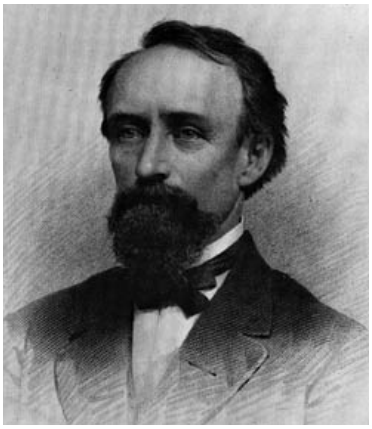
[1851-1853 arası]- "[Altın] Boynuz'dan *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]in *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]sinin yerleştiği yüksek bir tepenin üzerine, Pera'ya tırmandık. Onların raks ettiği oda müdevverdir ve zemini epeyce düzdür. Girmeden önce ayakkabılarımızı çıkarmamız talep edildi. Baş adam veya *priest* [papaz; şeyh] odanın etrafında bir daire şeklinde dizilmiş bulunan kalanlardan ayrı bir yere Türk usulünde oturmuştu. Şeyhin başındaki kıyafet peygamber rengi olan yeşildendi. Raksçılar uzun, kahverengi, mahrutî, herhangi bir çıkıntılı kenarı bulunmayan bir şapka giyiyorlardı. Elbiseleri memleketimizde hanımlar tarafından giyilenler gibi bir şeydi, çok bol etekleri vardı ve koyu kahverengi kumaştan yapılmıştı. Raks; çocukların oynaması gibi, kolları yayılmış bir hâlde, topukları üstünde yeknesak bir dönüşten başka bir şey değildi. Büyük bir samimiyetle bunun üzerinde çalıştılar ve tamamen tükenmiş ve mest bir hâlde yere yığılana kadar dönmeye devam ettiler."

MacGAVOCK, Randall William, **A Tennessean Abroad** (or Letters from Europe, Africa and Asia), s. 309 [Galata], New York: Redfield, 1854.

Groupe de Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişlerin Takımı -Birisi çocuk üç okuyucu, bir neyzen, birisi çocuk iki semazen Mevlevî; İstanbul-; -İlk pozlama-], SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), 1873, Siyah beyaz stüdyo fotoğrafı.

J. Ross BROWNE

(1821-1875). İrlandalı seyyah, ressam, yazar. Babasının yayınladığı milliyetçi bir bildiri nedeniyle İngiliz idaresi tarafından 13 yaşındayken ailesiyle Amerika'ya sürgün edildi. 1840'lı yıllarda senatoda muhabirlik yaptı. 1842'de bir balina gemisine yazıldı ve Atlantik ve Hint okyanuslarını dolaştı. 1849'daki altına hücumda Kaliforniya'ya gitti, hükûmet görevlerinde çalıştı. Sonraki yıllarda Avrupa ve Orta Doğu'ya gitti. Yayınladığı sayısız seyahat kitaplarını kendi resimledi. 1870'den sonra madencilik ve emlakçılık yaptı. Diğer bazı eserleri: Etchings of a Whaling Cruise (1846), Washoe Revisited (1863), Crusoe's Island (1864), Adventures in the Apache Country (1869).

Üstünde tahtadan şekiller olan el lâternası

[Kasım 1851]- "Şimdi *Othello*'daki *Mr. Macready* gibi müthiş bir şekilde samimî olacağım ve size *dancing dervishes* [raks eden dervişler] den bahsedeceğim. Bu görülmemiş fırka tarafından meşgul olunan dinî inanışı size anlatamam. Şimdiki hâlde size takdim etmeyi arzu ettiğim onların tuhaf merasimleridir. *Hotel de Byzant*'den çok uzak olmayarak, raks eden dervişlerin mabedi veyahut da *church* [kilise; mabet]lerinden biri bulunur. Burası caddenin arkasında kâin bir avlunun içinde, çok tezyinatın bulunmadığı alçak bir binadır. Haftada bir veya iki kez ecnebilerin merasimleri seyretmelerine müsaade verilir. Duhuliye talep edilmez, kıyafet ve kavim tefrik olunmaksızın bütün fırkalar kabul edilir. Sadece faydalı nizam kaidelerine ve çizme ve pabuçların kapının ötesinde men'i âdetine itaat icap eder. Bu alâka çekici teşhiri seyretme talihine sahip olduğum gün ehemmiyetçe sıradan bir günden daha fazlasıydı. Otelde *Frank* [Avrupalı] seyyahlardan geniş bir takım teşkil ettik ve hep beraber gittik. Kapıda pabuçlarımızı çıkarttık ve oradaki terlikleri giymemize müsaade edildi, hiç kimsenin çoraplarıyla dikilmesine imkân verilmedi. Vazifeli bir hademe bizi Avrupalılara tahsis edilmiş mahallin içine götürdü, muhtelif kavimler kalabalığı tarafından işgal edilmiş diğer mahaller de vardı. Divanhane veya ibadet yeri; etrafına kandiller asılı kemerli tavanıyla, aynı zeminin bütün etrafına çepeçevre yayılmış, önünde ve ayak ucundaki korkuluğuyla; bir sirkteki gibi uzanan, seyirciler için mahfilleriyle geniş, müdevver bir odadır. Tezyinatının olanı en sade ve ucuz nev'idendir ve büyük odanın kendisi bütünüyle mefruşatsızdır, tamamen halısız zemin cilâlanmış tahtadandır. Girdiğimizde, görülmemiş bir yerden gayrimedenî, yabanî bir musiki şamatası bize erişti ve çok geçmeden tarikatın *priest* [rahip; derviş]leri uzun, beyaz sakallı bir zat olan *patriarch* [patrik; şeyh]leri takaddüm ettiği hâlde ikişer ikişer, yavaşça yürüyerek girdiler. Uzun, cansız renkte, kenarsız şapkaları ve yüzlerinin bir kısmı ile sakalları haricinde görülebilir bir yer bırakmayarak düz, kahverengi binişlere bürünmüşlerdi. Başlarını aşağıya eğmişlerdi. Ciddî ve müessir bir eda ile divanhanenin etrafını birkaç kez yürüdüler, bütün bu müddette musiki daha yabanî ve hiddetli bir hâle geldi.

Nihayet şeyh durdu, dervişler veya âbitler ikiye ayrıldılar ve odanın etrafında dizilerek oturdular ve şapkalarından başka görülebilir bir yer bırakmayarak başlarını örtüp gizlediler, mümkün olabilecek en küçük bir saha içine kendilerini katladılar, bir müddet böylece tamamen hareketsiz kaldılar. Bundan sonra, tüm zaman boyunca başı aşağıya eğik hâlde niyaz eden şeyhten gelen bir işaret üzerine yavaşça doğruldular. Kavuşturulmuş elleri ve aşağıya yönelmiş başıyla şeyh büyük odanın baş tarafında dikilirken, her bir âbit onun önünden geçtikçe dönüp arkasındaki kişiye baş selâmı verdi, muhatabı da bunu yaptı, başlarını hemen hemen şeyhin önünde buluşacak şekilde getiriyorlardı. Böylece devam ettiler; bütün takımın her biri, silsile hâlinde, üç veya dört kere, baştan sona birbirlerine selâm verene kadar şeyhin önünden geçtikçe baş selâmı verdi. Sonra büyük odanın etrafındaki kendi yerlerine tekrar dizildiler ve yavaşça binişlerini bir kenara attılar; fistan ve bir yandan bir yana kuşakla bağlanan bir tür mintandan meydana gelen beyaz, pamuk, sade bir kat olan raks kıyafeti içinde ortaya çıktılar. Pabuç giyilmemişti ve uzun, tuhaf şapka hâlâ kafada duruyordu. Şimdiki hâlde musiki daha yüksek ve daha yabanî çalıyordu ve raks başladı. El lâternası üstündeki tahta şekiller gibi büklümlenerek dönerek, yavaşça ve zarif bir şekilde bu raksın içine karışıp kaybolurlar. Kollar yayılı, eller dışa atılmış, ayaklar sanki bir mihver üzerinde gibi bir arada; uzun sakalları, soluk çehreleri ve kederli gözleriyle; kavuşturulmuş ellerle baş kısımda dikilen ve alışıldık cazibe-

DancingDervishes,
[-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Raks Eden Dervişler],
1851, [BROWNE, J. Ross, Yusef or the Journey of the Frangi: A Crusade in the East, s. 155, New York: Harper and Brothers, 1853].

siyle *vals* merasimi boyunca niyaz eden ihtiyar şeyh haricinde hepsi, makineler tarafından oynatılan insanlar gibi ayakları üstünde hızla dönerek, devrede devrede giderler. Dış halkadan merkeze doğru esrarlı bir şekilde dönerler ve tekrardan merkezden çıkarlar. Çok geçmeden divanhanenin tamamı ciddî *vals*çilerle canlanmış gözükür. Musikinin çalışı ve ayakların pest gıcırtısı haricinde bir ses yoktur. İnsan hızla dönmeyi bu kadar uzun müddet devam ettiren bu adamların hareket kudretine neredeyse hayran kalır. Asla yorulmuş gözükmezler, hâlbuki seyirciler, onları takip etmekle sersemleşir. Siz bütün bu olanın karışık bir rüya, garip bir hülya, acayip bir evham olması icap ettiğini fikretmeye başlayana kadar gergin kollar ve süpüren fistanlarla devrederek giderler. Gözlerinizi ovalar ve tekrar bakarsınız. Topaçlar gibi dönerek sahiden oradadırlar, tam da kitaplarda haklarında okuduğunuz raks eden dervişlerdir ve bu da onların yabanî, yarı vahşi, yeni müşahede ve seslerle dolu bir Şark mahalli olan mabedidir. Nihayet vals son bulur, dervişler tekrar kendi yerlerine çekilirler, binişlerini giyerler ve tekrar küçük düğümlere katlanırlar. Diğer bir geçit resmi ve şeyhin önünde aynı derinden baş selâmı merasiminin ardından yavaşça çekilirler, seyirciler onların misalini takip eder. Raks eden dervişlerin ibadet teşhiri böylece sona erer."

BROWNE, J. Ross, **Yusef or the Journey of the Frangi: A Crusade in the East**, s. 153-155 [Galata], New York: Harper and Brothers, 1853.

James E. P. BOULDEN

James E. Porter Boulden. (1826-?). Amerikan borsa simsarı. Erken yaşlarda, Amerika'nın komodor David Porter başkanlığındaki Türkiye heyetinde memurdu. David Porter'ın yeğeni olduğu da söylenir. Diğer eseri: The Presbyterians of Baltimore (1875).

HIZLA DÖNEN DERVİŞLER

[1852'nin yaz ayları; Ramazan]- "*Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler] [Feryat Eden dervişlere göre] daha sükûnetlidirler. Dinî ayinlerine feryat eden komşuları ile aynı tarzda başlayarak, kolları açılmış ve gözleri aşağıya çevrili vaziyette muntazaman hızla dönen bir hareketle devam ederler.

Kalıplanmış şeker şekilli, kenarsız şapkalı başlarıyla ve temsil esnasında aşağı hudutları mükemmel bir daire resmeden bol etekleriyle fasılasız, saatlerce döndükçe dönerler.

Ne Feryat Eden ne de Hızla Dönen Dervişler kadınların merasimlere iştirak etmelerine müsaade ederler.

İkincilerin camilerinde duvarlarda Türk kadınların dönen adaleli beyleri gözetledikleri kafesli pencereler bulunuyordu -Bulunuyordu, çünkü cami biz orayı ziyaret ettikten sonra yangınla tahrip olmuş-.

Burada, bu tuhaf fırkalar tarafından aşikâr edilen aşırı coşkunluğun Muhammedîlerin ekseriyetince kınandığına ve bunu söylerken adaleti muhafaza edebilmek için de onların huşu uyandıran ve hürmete lâyık çoğu azalarının muazzam ilim ve tetkik adamları olduklarına dikkat çekmeliyim."

BOULDEN, James E. P., **An American Among the Orientals** (Including an Audience with the Sultan and a Visit to the Interior of a Turkish Harem), s. 136-137 [Galata], Philadelphia: Lindsay and Blakiston, 1855.

Bayard TAYLOR

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 241

RAKS EDEN DERVİŞLER

[16 Temmuz 1852, Cuma; Ramazan]- "…Bugün *Mevlevî* Dervişler'in Pera'daki *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke] lerini ziyaret ettim ve kendilerine mahsus merasimlerine şahit oldum. Yarım daire şeklinde yerlerini alarak *shekh* [şeyh]e muntazır oturdukları geniş bir divanhanede toplanıyorlar. Birkaç kez mutat Müslüman ibadetini ifa ettikten sonra, oda etrafında yavaş bir yürüyüş için harekete geçiyorlar. Bu esnada mahfildeki bir koro Katolik kiliselerindeki ayin musikisine çok benzer bir tarzda, Arapça ibarelerden müteşekkil bir nağmeyi meşk ediyor. "Tanrı büyüktür", "Tanrı'ya hamd olsun" ve diğer benzer yüksek sesle söylenen cümleleri tefrik edebildim. Meşke bir davul ve boru da eşlik ediyordu. Çok geçmeden dervişler kendilerini bir dönme hareketine verdiler, merkezde duran *şeyh*in etrafında yavaşça dönüyorlardı. Her iki kollarını alabildiğine uzattılar, başlarını bir yanlarına düşürdüler, durmaksızın muntazam bir hareketle etrafta kayar gibi süzülüyorlardı; uzun, beyaz, etekli fistanları alabildiğine yayılıyor ve havada yüzüyordu. Adımları asrî valsdekine çok benzer şekildeydi. Muhtemeldir ki vals Mevlevîlerin raksından alınmadır. *Baron von Hammer* bu merasimde antik *Samothracian* [Semadirekli] efsanelerindeki [gök] küreler[in]in raksının bir taklidini bulmaktadır. Fakat ben onun menşei için bu kadar geriye gitmeye bir sebep görmüyorum. Raks yaklaşık yirmi dakika sürdü; nihayete erdiğinde, dervişler, tuttukları oruca çok sıkı riayet etme mecburiyetinden, fazlasıyla bitkin düşmüş gözüküyorlardı."

The Dansing Derviches, Cairo, [Raks Eden Dervişler, Kahire -Birisi çocuk üç semazen, bir neyzen, birisi çocuk iki okuyucu; İstanbul-], SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), 1870'ler, Kullanılmış, siyah beyaz fotoğraf kartpostallardan bir örnek.

TAYLOR, Bayard, **The Lands of the Saracen** (or Pictures of Palestine, Asia Minor, Sicily and Spain), 12. B., s. 331 [Galata], New York: G. P. Putnam, 1860.

Meçhul bir seyyah

İSTANBUL'DAKİ DÖNEN DERVİŞLER'İN TEKKESİNDE YANGIN

[1852]- "Muhabirimiz, otuz altı saat müddetinde beş yangının *Stamboul* [İstanbul], Pera ve *Scutari* [Üsküdar]'ı harap ettiğini 1 Ağustos tarihli bir mektupla bize haber vermiştir. Bu yangınların üçünde de, kızgın güneş tarafından kurutularak kibrit gibi alev alan yağla boyanmış çok sık ahşap evler pek mühim hasara sebebiyet verdiler

Diğerleri arasında Pera'daki yangın *Derviches-tourneurs* [Dönen Dervişler]'in *tekié* [tekye; tekke] veyahut *couvent* [manastır; tekke]sini tahrip etti. Bu, varoş için hakikî bir kayıptı, çünkü sadaka ruhu, müsamaha ve iyiliğiyle meşhur bu fırka onları çevreleyen fukaranın ve bahtsızların dayanağıdır. *Mewlewi* [Mevlevî]lerin tekkesi şehrin en pesendîde mevkilerinden birini işgal eder: *Topkana* [Tophane] varoşunun yukarı-

sında, Galata dağının tepesinde, Pera caddesinin methalinde, sağda yerleşmiştir; bütün Boğaz'a, Sarayburnu'na ve Altın Boynuz'un girişine hâkimdir. Dönenlerin *vals*inin haftada iki kere icra edildiği cami, bir manastır değil de nezih bir *balo* salonu gibidir[1]. Bir resmi andıran şebekeleri ve çiçekleriyle methal; sonra, bir tek Mevlevî dervişlerine ithaf edilmiş, altın mezarlar ve güllerle karışmış asırlık bir servi bahçesi olan mezarlık efsun ve şiirle dolu bir mahalle hayat vermiştir. Yangından, sadece, gelip geçen susayanlara soğuk su dağıtılan şadırvan olan *sébil* [sebil], bir de onun yanında, Hristiyan dininden dönmüş ve *Ahmed Paşa* adıyla dönenlerin fırkasının muhterem reislerinden biri olmuş *Kont Bonneval*'in türbesi ayakta kaldı."

1 Bk. Revue Orientale, C. II, s. 347, Temmuz sayısı.

Yazarı bilinmeyen, *Incendie du Couvent des Derviches Tourneurs, a Constantinople*, **Revue Orientale et Algérienne**, 2 C., C. II, 1852, s. 477 [Galata], Paris: Gide et J Baudry.

Charles ROLLAND

Pierre-Charles-Antoine Rolland. (1818-1876). Fransız hukukçu, gazeteci, yazar, siyasetçi, belediye başkanı. 1848 ve 1871'de temsilci, 1876'da 3'üncü Cumhuriyet'te Saône-et-Loire senatörü oldu. Gazete ve mecmualarda sanat, tarih ve siyaset üzerine çok sayıda makale yayınladı.

DERVİŞLER

1852 Ağustos'u- İstanbul sayısız görülecek şeyleri arasında bir çare teklif eder; dervişlerin icraları şüphesiz ki fazlaca ecnebiyi cezb eder. Dervişler her tabakadan seyyahı yakalar ve tesirleri altına alırlar. Onların hararetli tapınmalarındaki canlar, fırkacı Muhammedîlerin pek tuhaf ayinleriyle kıyaslandığında, onlara olan üstünlük ve muzaffariyetleriyle hamd edecek bir fırsat sunarlar. Sadece hislerini canlandıracak şeyler arayan ruhlar bu icraların acayipliğiyle kendilerini eğlendirirler, zihni esrarlı hissiyat ile meşgul olanlar ise felsefe, tarih ve dinin en alâka çekici meselelerinde fikriyat meydana getirirler. Ben derin düşünen sınıftanım, bu yüzden intibalarım beni karşı konulmaz bir şekilde kedere düşürse de, *Vivier* ve bize yeniden kılavuz olan İngiliz hanımlarla beraber Müslüman kardeşliğini ziyaret ettim. *Tourneurs* [Dönenler]'inki gibi Feryat Edenler'in *téké* [tekke]si de bende *Karagöz*'ün bana hissettirdiği tiksinti verici acı bir hissiyat husule getirdi. Hakikaten hissiyatça aşırı düşkün bir sanat mektebinin zahmetlice şekil değiştirmiş hâli ile son derece beceriksizce yapılmış hurafe taklidi arasında benzerlik vardır.

[Buradan itibaren Rıfaîlerin ayini anlatılıyor.] s. 215-216.

DÖNENLER'İN TEKKESİ-
BAHÇELERİ VE İBADETHANELERİ

Dönenler Galata'nın karşısında ve Boğaz'a doğru bir tepenin iki bayır hâlinde çöktüğü noktada, Pera'da kendi tekkelerine sahiptirler. Üsküdar'ın taklitçilerinden daha heybetli olan bu münzevilerin binası, üstüne altın harflerden bir kitabe takılmış, beyaz mermerden geniş bir *portiko* [çatısı sütunlarla taşınan sundurma] vasıtasıyla sokakla hissedar olur. Bu zafer takı bir nevi mezarlık-bahçeye giriş verir; solda fırkanın sıradan azalarının cesetleri serviler, gül ağaçları ve yasemin-ler altında istirahat eder; sağda tarikat reislerinin kürsüler üstüne konulmuş ve kıymetli kaşmir kumaşlarla örtülü tabutlarını içine alan bir köşk yükselir. Bundan sonra bir fıskiye tarafından serinletilen tanzim edilmiş bahçe bölmesi bulunur ve daima Türk kadınlarıyla dolu büyük bir dehlize varılır. Burada ziyaretçilerin ayakkabılarının üzerine *babouch* [pabuç] giydirme vazifesini gören istekli bir derviş duruyordu. Bu mukaddes mekândaki, Üsküdar'da icra edilenin tersine, *giaour* [gâvur]

Waux-Hall

larda bile tesir meydana getirir.

Mabet, onların mülâyim müsamahalarıyla ahenk hâlindedir. Üslûpça ne süssüz ve sade, ne de şatafatlı olan tertipleriyle Şarkın *Waux-Hall* [Avrupa'nın en eski eğlence mekânı]'u olan kendi halka açık raks salonlarına imtiyazlıları çağırırlar. On beş ilâ on sekiz ayak yüksekliğindeki divanhane dört veya beş kez daha büyük bir sahaya yayılır; tavanı kubbeli, sekiz köşeli bir yapıdır; geniş pencereleri vasıtasıyla bolca aydınlanır ve gün ışığının ariyet parlaklığını sevinçle aksettiren, soluk kül rengi ve gök mavisi renklerde boyanmıştır. Mevcut olanlar için ayrılmış saha, dayanacak seviyedeki basit ahşap korkuluğun ardı sıra, dairevî bir mahfil teşkil eder. Yerden iki veya üç metre yukarıda musikicilerin kürsüsünün karşısında kadınlar için takdir edilmiş bir *mahfil* duvara iliştirilmiştir. Kadın ziyaretçilerin yerlerini alırken yerli *yaşmak*larını emanete bırakmaları bana çok şaşırtıcı geldi, dervişlerin Muhammedî kaidelerden yana fazla kaygılı olmadıklarını biliyorlardı; ben de onların takipçilerinin aşikâre pervasızlıklarını bilmesem buraya kadar gelmezdim. Hulâsa bütün bu meclis, Feryat Edenler'in *tekke*lerinin kasvetli görünüşüne göre, muhteşem camilerin sadeliğinden daha uzağa düşer. Keza çok uzak mukayeselerle kat'î bir haricî benzeşme kurmamı mümkün kıldıkları İslâm'ın *Cizvit* [Eğitim, örgütlenme, toplumla uyum içinde yaşama ve misyonerlikle vasıflanmış bir Hristiyan tarikatı]'leri arasında bulunup bulunmadığımı merak ettim.

MUSİKİ-KIYAFET

Tam yerimize yerleşmiştik ki Dönenler gözüktü; sayıca yirmi yediydiler, biri diğerini takip ederek alay hâlinde *doyen* [duayen, dekan, başeski]lerine doğru ilerlediler. Hepsi yüksek, sivri, kül rengi şapkalar giymişlerdi. Fakat zeki bakışlı, tasasız çehreli, küçük, muhterem bir ihtiyar adam olan reisin başlığının etrafında kendisinin Muhammed'in soyundan geldiği iddiasını ayan eden yeşil bir ipek atkısı vardı. Şakirtleri onun misalini takip ederek büyük bir halka teşkil edecek şe-

kilde diz çöktüler ve evvelce Üsküdar'da duymuş olduğum yeknesak, gırtlaktan, genizden bir ilâhîyi terennüm etmeye başladılar. Sonra altı ilâ sekiz delikli, küçük bir yan flütün tatsız notalarının ritmi bastırdığı bir mutribân onlara refakatle katıldı. Sonra dervişler ayağa kalktılar ve *caftan* [kaftan]larından soyunarak; belde daraltılmış, uzun, beyaz elbiseler içinde, bir şekil giyinmiş hâlde kaldılar; bol fistanlarının kesif büklümleri ayaklarının üzerine düşüyordu.

ALAY OLUŞ-SELÂMLAMALAR-VALS

Bu vaziyette, odanın etrafında üç kere tekmil edecekleri harekete yavaşça ve tek sıra hâlinde giriştiler. *Chef* [reis; şeyh]lerinin oturduğu minderin önünden geçtikçe, yürüyüşü başlatan kılavuz, evvelâ bedeninin üst kısmıyla kendi kendine boşluğun içine derin bir eğilme hareketi yaptı; sonra kendisini takip eden refiklerinin önünde topukları üstünde döndü. Bu çifte hareketi kendi mihveri üzerinde dönerek tekrarladı; sivri şapkalarla, beyaz, uzun elbiseler içindeki bütün bu tuhaf kimselere adım adım yaklaşıp onları *Molière*'in komedilerindeki gibi selâmlayarak, bilmediğim bir hayalî maskaranın gülünç ciddiyetini takındı.

Yürüyüş sona erdi, başeski halısına yeniden yerleşti ve diğer dervişler musikiye uyarak kendi kendilerine dönmeye başladılar; başlangıçta göze çarpmayan bir şekilde ilerlediler, sonra giderek sür'atlendiler. Baş sol omuza eğik; sağ elin avuç içi semaya kaldırıldığı, sol elin yere doğru meylettiği kolları haç şeklinde yayılmış; dönmekle fistanları şişmiş bir hâlde remzî bir nizama göre kendilerini hazırlamaya koyuldular ve hareket ederken, temsil ettikleri resmin tam bir tenasüp ve intizamını idame ettirdiler. Bir *maître des cérémonies* [teşrifatçı] umumî ahengi devam ettirmek için, şahsî ilerlemesini sür'atlendirerek veya yavaşlatarak takımlar arasında dolandı. Bu acayip vals takriben on dakika sürdü, bilâhare icracılar nefeslendi. Daha sonra, alay olup baş eğerek selâmlamadan evvel iki farklı tekrarlamayla dönmelerini yenilediler. Her biri sadece son defa için, artık bir daha bunu yapamayana kadar topukları üstünde döndüler ve bitkinlik içinde ve terleri çay gibi akarken korkuluk boyunca yığıldılar.

DÖNMENİN MAKSADI

Tanrı'ya aşkın bu tuhaf tarzının muhtelif safhaları boyunca, onların çehrelerini fikretmek suretiyle hususî hislerine nüfuz etmeye çabaladım. Bu fırkacıların iddiası, kendilerini gerçek dünyanın ötesine naklederek, fizikî sarhoşluğu tahrik eden bir kendinden geçmeye erişmektir. Buna muvaffak olabilirler mi? Hakikatte en azından onların büyük kısmı için bundan şüphedeyim. Onların itidalli suretleri benim hatırıma gönlü bir rahatsızlığa tutulmaksızın, sadece tarikatlarının kaidelerini mihanikî bir şekilde tatbik eden bizim keşişlerimizin dünyayı umursamazlığını getirir. Beşinden dördünün gözlerinde din gayretinin hummalı parıltısı vardır. Onların, esvaplarının beyazlığı içinde en iyi meydana çıkan mağrur şahsiyet çizgileri olan kara sakalın iyi talihinden istifade etmediklerini kim bilir.

Ioan Grigore Ghica.

DÖNENLERİN BAŞESKİSİ

Başeski de tek başına bütün diğerleri kadar çok zihnimi meşgul etti. Bu gibi hokkabazlıklara baş olarak, daha da ulu görünmek için bir çare bulan bu soğuk bir şekilde ciddî, küçük ihtiyar adamdaki kuvvet ve kudret vasfının mahiyetini bilmediğimin farkında olduğumu sanıyorum. Bizim yoldaşlarımızdan olan *Moldova*'lı sürgün *prens Ghika*'nın bana söylediği, bunun, imparatorluğun iyi kafalarından birinin tesiri

olduğudur. Dönenlerin şimdiki reisi olan, [Sultan] *Mahmud*'un arkadaşı bu ehemmiyet verilmeyen ama tesirli aletlerin arasındaydı; Islahat'ın muzafferiyeti için çok kuvvetle gayret etmişti. Hiç kimse, Kur'an'ın mâni teşkil eden ilâhiyat tefsirlerine dayanan *ulema*nın muhalefetine karşı son imparatora onun kadar çok yardımcı olmamıştı. Bu derviş kendine bağlı olanlar arasında mutat olmadığı kadar geniş bir ilme sahipti, bu yüzden zeki bir adam olarak, değişmenin siyasî gereği onun dikkatini çekmişti. Fırkanın meşrebinin, onu, hor görücülerin sadıkları ve kendi topluluğunun rakipleri olan din düşkünü insanların dolambaçlı vasatı ile mücadele etmekte inkılabın yardımcısı olmaya sevketmesi imkânsız değildi." s. 220-223.

[26 Ağustos-6 Eylül 1852 arası]- "Mavnacı kayığımızı çaldırmıştı ve yaya olarak bir buçuk saat sonra *Tophane*'nin merdivenlerine vardık. *Serasker*lik kulesi kara bayrağını dalgalandırmıştı, ikaz topları duyuluyordu, sayısız köpekler acı feryatlar yükseltiyorlardı ve saati bağıran vazifeli gece bekçileri imdat çağırırken şaşırmış bir hâlde ağır, çelik uçlu sopalarını kaldırımlar üstünde tınlatıyorlardı. Açık pencere ve kapılardan evlerini terk eden insanlar, kışlalarını terk eden askerler, su çekmek için bir zincir teşekkül ettirmekle alâkadar olan sefaret memurlarını gördük. Şahsen endişesiz değildim, çünkü yangın evimizden uzakta değildi ve *Andrea*'dan, Dönen Dervişler'in *tekke*sinde olduğu hakikatini öğrendik." s. 339.

ROLLAND, Charles, **La Turquie Contemporaine** (Hommes et Choses Études sur L'Orient), s. 215-216, 220-223 ve 339 [Galata], Paris: Pagnerre, 1854.

Eyre Evans CROWE

(1799-1868). İngiliz gazeteci ve tarihçi. Kıta Avrupası tarihi ve dış siyaset üzerine yazdı. 1847-1851'de Daily News'ün editörüydü. Bazı diğer eserleri: Lives of Foreign Statesmen (1830), Reigns of Louis XVIII and Charles X (1854), The History of France (1858-1868).

"Tabiî ki Boğaz'ın bir tarafındaki *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]i ve diğer tarafındaki Feryat Eden Dervişleri görmeye gittim. İtiraf etmeliyim ki, çok şevkle ve samimiyetle oynanan bir piyes parçası olarak, her ikisi de bana tesir etti. Ki o sahnelenirken ben ikna oldum. En kaba, en hissiz ve en maddî keyfiyetteki dinî şevkleri tarafından şekillendirilmiş adamları taklitle; günlük bir eğirilip büğrülme silsilesi geçirme hâli üzere; tediye edilmiş, giydirilip kuşatılmış, muhafaza edilmiş ve asaletle ikamet ettirilmiş o zevat ve dervişler buradadır. En vahşi Asyalı yırtıcıların İstanbul içine devam etmiş akını tarafından ihdas edilmiş bu teşhirlere talep vardır. Hükûmet müesseseler kurmuştur ve buralar neredeyse tiyatro binaları gibi basit zevkleri olan kimseleri eğlendirmek için muhafaza edilirler. Ecnebiler başka bir *teatral* teşhir arzu ettiklerinden pek tabiî onlar için sık sık [ayin] vuku bulur ve günde yarım düzine mütecessis hâzırun teşkil etmek üzere kendilerini getirirler. Bu, Hristiyan kiliselerinin putperestliğin saçmalıklarının saptırmasını hemen kabul etmesi gibi, Muhammedîliğin kabul etmek için açıkgözlük ettiği kaba ve ucuz bir ticaret numarasıdır.

Bu, kat'iyetle, hayal edilebilecek en ciddî ve alışılagelmiş şekilde uydurulmuş bir dolaptır. Ve eğer onun riyazetle fazilete, zihin burma ve dalgınlığa yönelmekle de irfana erme iddiasında bulunma budalalığının berrak bir delilini vermiş görünen bir takım müstehzi insan severler tarafından tesis edilmiş bulunduğu farzedilseydi, her şey mükemmel olurdu. Burası hakikaten güzel bir mabettir. Herhangi bir zamanda dinî tefekkür ve istirahate hasredilmiş hiçbir şey daha mürettep değildir. Ve bu mukaddes meskenin mukimlerini ilk gördüğünüzde, dinî tasavvur zihinlerini işgal etmiş olmalıdır ki, onları dinî tefekkür içinde kaybolmuş zannedebilirsiniz. Bir şarkıya uyarak, istirahat hâlinden tek başına bir *vals*den ne daha fazla ne de daha az bir şey olan raksa başladıkları görüldüklerinde,

Fanny Elssler.

Fanny Cerrito.

icracılar, etraflarında olan bitenin ve icra ettiklerinin idrakini derece derece kaybederler. Ve sonra sizden, bir çarkın inkişaflarını taklitle mest olmuş bulunduklarından, vecdin mükemmel hâline erişmiş olmanın itibarını talep ederler.

Bununla beraber Feryat Eden ihvanlarına göre Raks Eden Dervişlerin çok daha medenî bir havalide izharda bulundukları aşikârdır. Temsilin harareti daha yumuşatılmış ve tanzim edilmiştir. Asla bîtap düşene dek dönmezler, ne de köpürene dek kükrerler. Tersine, dönmeye *Cerito* [İtalyan balerin Fanny Cerrito] veya *Elsler* [Avusturyalı balerin Fanny Elssler] kadar çok alışkındırlar ve büğrülmelerini aynı kat'îlik ve zarafetle aniden durdururlar. Filvaki Dönen veya Raks Eden Dervişler, müessese ve vazifelileriyle manasızlığın buharlaşıp ortadan kalktığı o noktaya yaklaşıyorlar.

[*Rıfaîler tarif ediliyor.*]

Sultan zaman zaman bu mabetlere ziyarette bulunur ve onların merasimlerine şahitlik eder. Bunu, kısmen kendi rağbette bulunuşunu devam ettirmek için yapar."

CROWE, Eyre Evans, **The Greek and the Turk** (or Powers and Prospects in the Levant), s. 312-316 [Galata], London: Richard Bentley, 1853.

Les Costumes Populaires de la Turquie en 1873, Constantinople. Figure 1: Derviche Mevlevi; Figure 2: Derviche Bektachi; Figure 3: Mollah, [1873'te Türkiye'de Halk Kıyafetleri, İstanbul. Mevlevî Dervişi, Bektaşi, Hoca], SÉBAH Pascal, (Fotoğrafçı, fotoğrafı basan), 1873, Siyah beyaz stüdyo fotoğrafı, Fotomekanik baskı: fotogravür, [HAMDY BEY ve LAUNAY, Marie de, Les Costumes Populaires de la Turquie en 1873, s. 18, Constantinople: Levant Times and Shipping Gazette, 1873]. Library of Congress Prints and Photographs Division Washington, D.C.

Théophile GAUTIER

DÖNEN DERVİŞLER

Pierre Jules Théophile Gautier. (1811-1872). Fransız şair, yazar, gazeteci ve münekkit. Yazmaya başlamadan evvel resimle uğraştı. 1826'da şiir yazmaya başladı. Gérard de Nerval'in yakın arkadaşıydı. Nerval onu tesiri altında kalacağı Victor Hugo'yla tanıştırdı. 1830'dan itibaren içinde mühim sanatkârların yer aldığı Le Petit Cénacle'ın toplantılarına katıldı. Hayatı boyunca seyahatlerde bulundu, intibalarını kitaplaştırdı. Bazı diğer eserleri: Poésies (1830), Albertus (1832), Les Jeunes-France (1833), Mademoiselle de Maupin (1835), La Comédie de la Mort (1838), Une Larme du Diable (1839), Un Voyage en Espagne (1843), España (1845), Le Tricorne Enchanté (1845), La Fausse Conversion (1846), Émaux et Camées (1852), Les Beaux-Arts en Europe (1855), La Capitaine Fracasse (1863), Voyage en Russie (1867), Dernières Poésies (1872).

"*Derviches tourneurs* [dönen dervişler] veya *Mevélawite* [Mevlevî] ler Muhammedî *moine* [keşiş; münzevi]lerin çeşididirler, *tekké* [tekke] denilen manastırlarda bir arada yaşarlar. Derviş sözü, müminlerin hayrat ve bahşişleriyle büyük zenginliğe malik olunmayacağından, fakir manasındadır. Bu, şimdilerde bir tenakuz olsa da, isim evvel zamandan aynıyla hıfz edilmiştir.

Mufti [müftü]ler ve *uléma* [ulema] ya bazı hafi talimlere muhalefetle, ya da onların alt tabakalar üzerindeki tesirlerinden dolayı veya sadece yüksek din sınıfının dilenci tarikatlar hakkında daima açığa vurdukları tahkir yüzünden dervişlere iyi gözle bakmazlar. Bense bu işi çözmek için Türk ilâhiyatında yetişir kuvvette olmadığımdan, halisen, dervişlerin musavver taraflarının mülâhazasıyla ve onların acayip icralarını vasf etmekle kendimi tahdit edeceğim.

Dinî ayin merasimlerini *giaour* [gâvur]ların seyretmesini yasak eden ve eğer namaz vakitlerinde girmeye teşebbüs ederlerse onları camilerinden hakaretle sürüp çıkartan diğer Muhammedîlerin aksine, Dervişler Avrupalıların *tekke*lerine girmelerine müsaade ederler. Yegâne şartları pabuçlarını kapıda bırakmaları ve yalın ayak veya terlikle girmektir. Hristiyan köpeklerinin mevcudiyetinden en hafif derecede bile tedirgin olmaksızın mukabeleli ilâhîlerini söylerler ve inkişaflarını icra ederler. Hatta seyircilerinin bulunmasından sanki memnun gözükürler.

Pera'daki *tekke*; mezarlar ve tepesi sarıklı mermer kazıklarla kaplı ve servilerle çevrelenmiş; meşhur dönme kont *Bonneval*'in mezarının da bulunduğu, *Petit Champ-des-Morts* [Küçük Mezarlık]'ın bir tür müştemilâtı olan bir meydanda kâindir.

Üstünde bezenmiş, Türkçe bir kitabenin durduğu kapının, parmaklıklı pencerelerin açıldığı bir duvarın terkip edildiği yapı çok fazla basittir. Türkiye'de sağlar ölülerle daima bir arada olduklarından yapı dervişlerin görünen mezarlığına yol verir. Giydirilmiş ve kafes çekilmiş; muhtaç ahali huzurluca su içebilsin diye zincirlere asılı demir kaşıklar ile donatılmış bir şadırvanı Galata'nın zahmetli yokuşunun susattığı *hammal* kümeleri çevrelemiştir. Cümle hiçbir şey abidevî değildir, ama şahsiyet eksikliği de yoktur. Duvarların üzerindeki göğün maviliğinde farkına varılan, bahçenin büyük dişbudak ağaçları, camiin kubbesi ve beyaz minaresi Şarka münasip olanı akla getirir.

Kemerlerin altındaki uzun yollar, ibadetkâr gönüllü mahpusların zindanları olan hücrelerin açıldığı nihayetsiz dehlizler, otların bittiği ve bir fıskiyenin yeşillenmiş bir havuza inceden yağdırdığı sessiz avlular yoktur; içerisi bütün diğer Muhammedî mekânlara benzer. Erkek manastırlarının Katolik memleketlerinde öyle sayılan soğuk, kasvetli ve mezarsı çehrelerinden eser yoktur. Bunun yerine güneşten nurlanmış ve hava ve aydınlıkla yıkanan ulu bir *panorama* olan Boğaziçi manzarasının hayretengiz zaptsızlığı dibinde, güler yüzlü renklerle boyanmış şen mekânlar vardır. *Üsküdar*, Asya kıyılarına yayılmış *Kadıköy*, *Bythinie* [Bursa]'nın kardan hâlâ soğuk *Olympe* [Uludağ]'ı, denizin cilâsı üstündeki lacivert benekler Prens Adaları; sarayları, köşkleri ve bahçeleriyle *Sarayburnu*; yanlarını muhafaza eden altı minaresiyle *Sultanahmet*; pembe ve beyazla bir Yemen yelkenlisi gibi alaca Ayasofya ve bütün milletlerin gemilerinin bayraklarından donatılmış bir orman; daima bîkarar, daima yeni ve asla geri kalmayan bir *panorama*dır bu.

Dönenlerin *valses religieuse* [dinî vals]lerini icra ettikleri salon avlunun arka tarafındadır. Sadece o denli yüksek derecede bir Türk hattatın

elinin sahihliğiyle örülü imzalar ve Kur'an sureleri resmedilmiş haricî çehre binaya tayin olunan vazifeyi hatıra getirir. Bu harfler bükülüdür ve Şark bezemesindeki en bahtlı vazifeyi gören çiçeklerle oyalanmıştır, bunlar harfler kadar Şarka mahsustur.

Buranın içi hem bir *dans* hem de bir seyir salonunu hatıra getirir. Mükemmel şekilde pürüzsüzleştirilmiş, dikkatle mumlanmış zemin göğüs hizasında, dairevî bir korkulukla ihata edilmiştir. Narin sütunlar; seyirciler için oturma yerleri, *Sultan*'ın locası ve kadınlara niyetlenilmiş mahfillerle aynı tertipteki bir mahfili taşırlar. Harem olarak adlandırılan bu kısım, hürmetsiz bakışlara karşı, padişah haremlerinin pencerelerinde görülen gibi çok sıkı bir kafes işiyle muhafaza edilmiştir. Saz heyeti Kur'an'dan ayetlerle ve *tekke*nin bağışçıları olmuş bulunan *sultan*lar ve *vezir*lerin isim kitabeleriyle kaplı levhalarla donatılmış *mirah* [mihrab]'ın karşı tarafındadır. Bütün mekân beyaz ve maviyle boyanmıştır ve son derece temizdir. Mutaassıp bir fırkanın ibadet mekânı olmaktan daha çok, bir *dans* üstadının talebeleri için tanzim edilmiş bir dershane gibi gözükür.

Temaşanın hiçbir şeyini kaçırmamak için, alt korkuluğa çok yakın olan ilk safa, Türkler ve Frenklerin arasına ben de yalın ayak, bağdaş kurarak oturdum. Uzunca bir bekleyişten sonra dervişler ikişer ikişer, yavaşça vasıl oldular. Cemaatin *chef* [reis; şeyh]i *mihrab*ın önüne, iki merasim idarecisinin arasına ceylan derisiyle örtülmüş bir halının üstüne bağdaş kurarak oturdu. Bitkin görünüşlü, kurşunî ciltli, küçük, ihtiyar bir adamdı. Derisi kırışıklıklarla doluydu ve çenesinde pek az boz sakal bitmişti. Solgun benzindeki büyük, kahverengi halkaların içinde ara sıra parıldayan gözleri hortlak gibi görünüşüne tek başına bir hayat ifadesi veriyordu.

Dervişler en derin hürmetlerinin bir işareti olarak, sanki o bir *sultan* veya bir aziz imiş gibi, Şark tarzında eğilip baş selâmı vererek onun önünden tek sıra hâlinde geçtiler. Bu aynı zamanda bir nezaket, bir itaat delili ve dinî bir inkişaftı. Hareketler yavaş, mevzun, aşırı derece resmî ve hususî tarzdaydı. Dinî ayin tamamlandı, her bir derviş kendisini *mihrabın* karşısına yerleştirdi.

Bu Müslüman münzevilerin başlıkları kalın, kahverengi veya kızılca keçeden, baş aşağı çevrilmiş bir saksıya çok benzeyen bir külâhtan ibarettir. Beyaz yelek ve mintan; Yunan *fustanella*sı gibi, aynı renkten, büyük miktarda kırmalı bir etek ve ayak bileklerine inen beyaz pantolon bizim bakışımızdan hiç de münzevice olmayan ama muhakkak zarafete sahip kıyafeti tamamlar. Dervişler üstlerine üniformalarının bir parçasını teşkil etmeyen mavi, pembe, tarçın veya diğer renklerde; hızla dönmeye başlamadan evvel attıkları; terden sırılsıklam, vecd ve bitkinlikten pestili çıkmış hâlde nefessiz düştüklerinde tekrar üstlerine aldıkları binişler veya üstlükler giydiklerinden, başta, bu kıyafete sadece bir bakış atabilmiştim.

Müslüman ibadetinin alelâde muamele sureti olan ve iman ehlinin yaptıkları, biz itikatsız ve ciddiyetsizlere pek acayip ve kolayca gülünç gelebilecek diz çökmeleri ve secdeleriyle namaz başladı. Bu yukarı kaldırma ve indirmelerin nöbetle değişmesi tavukların, gagaları yere karşı hırsla ivmelerini ve göz koydukları tahıl taneleri veya kurtcağızları kapmış hâlde tekrar kalkmalarını akla getirir.

Bu namazlar bir hayli uzundur veya en azından bilhassa meraklı Avrupalıların raksları görme arzusu onları böyle gösterir; onlar, öldükten sonra gidip de Muhammed'in cennet sarayındaki *Tuba*'nın gölgesi altında istirahat etmeyi ve bu arada oradaki daima bakire olan, kara gözlü *huri*lerle ebedîliği hedeflemeyi ummazlar. Nihayet, ısrarlı yeknesaklığın meydana getirdiği bu dindarane vızıldamanın imansızların uzuv tertiba-

tı üzerindeki muhkem işlemesi dindi ve mümin canların kımıldanmaya akılları erdi ve insan kudretinin üzerinde ve ancak en ürkülecek işkencelerin ortasındaki tabiat harici şehitlerin hissizliklerine hayli benzer bir nevi dinî bir *catalepsie* [kan tutulması; adalelerin donması ile irade ve hissin birden kaybolması] tarafından izah edilebilecek bu tuhaf icralar için onları pek güzelce çekip götürdüler.

Kur'an'dan hayli ayetler tilâvet ettikten sonra kâfi miktarda başlarını salladılar ve secdeye vardılar. Dervişler kalktılar, binişlerini bir yana attılar ve salonun etrafında devir yürüyüşüne başladılar. Her çift dikilmekte olan *şeyh*in önünden geçti ve değiştirilmiş selâmlamalarını yaptıktan sonra, şeyh onlara emsalsiz bir adabımuaşeretle icra edilen bir tür takdis etmeyle ihsanda bulundu. Son takdis edilmiş bulunan derviş takip eden çiftten bir diğerini alır ve onu *imam*a takdim ediyor gözükür. Merasim hepsi geçene kadar, takım takım tekrar edildi.

Böylece vecde hazırlanmış olan dervişlerin yüzlerinde hatırı sayılı bir tebeddül şimdiden hâsıl olmuştu. Girdiklerinde kasvetli, yorgun, uykulu, başları ağır külâhlarının altına kıvrılmış gözüküyorlardı; şimdi ise yüzleri aydınlanmış, gözleri parlamış, kendilerini dikleştirmişlerdi, daha kuvvetli gözüküyorlardı, çıplak ayaklarının topukları zemine asabî bir heyecanla sert bir şekilde vuruyordu.

Kur'an'ın genizden, *fausset* [falsetto; bir tenorun tam sesinin menzilinin tam üstüne binen ve onu aşan, sun'î bir şekilde hâsıl edilen ses] tonunda tilâvetine şimdi flüt [ney]lerin ve *tarbouka* [darbuka]ların refakatı eklendi. *Darbuka*lar tempoyu belirtti ve *bas*ları çaldılar; neyler bir ağızdan, yüksek anahtarda ve nihayetsiz tatlılıkta bir nağmeyi icra ettiler.

Karar üzre biraz hava tebeddülünden sonra tekrar meydana çıkartılan 'talimin muharriki', mağrur bir his iştirakiyle, zamanla güzelliğini açmış ve bu güzelliği seyrettikçe artar gözüken bir kadın gibi canı zapt etmek için tekmil oldu. Acayip bir hüsün olan bu hava, beni bilinmez bir memleketin sıla hasretinin ta yüreğine tevlitle, divane heveslerin ortasındaki veznin sarhoşluk dalgaları içine terk etti. Evvelki mevcutlukların hatıralarının bildik çehreleri kalabalık bir hâlde bana geri geldi ve öyle iken, bu dünyada asla rast gelmemiş bulunduğum serzeniş ve aşkın vasfa gelmez bir izharıyla bana tebessüm etti. Uzak maviliğin buğusunda pür nur bir şekilde taslak edilmiş suretlerin bütün çeşitleri ve düşlerin beyanları uzun bir müddetten beri unutulmuştur. Efsunun kudretini ve bizim aşinalıklarımızın o denli karşısında lâkin o denli nafiz tesiri olan bu musikinin cin çağırmasını bırakarak, başımı bir omuzdan diğerine sallamaya başladım. Şark musikisinin acayip nağmelerini kavramakta öylesine istidatlı olan *Félicien David* veya *Ernest Reyer*'ye bu elhanın hakikaten semavî bir tatlılığı olduğunu işaret etmedikleri için çok fazla teessüf ediyorum.

Haçtaki İsa.

Salonun ortasındaki hareketsiz dervişler, belki de dünyanın en erken günlerine geri götüren aslî bir mevzu olan, hafifçe vahşî ve ahenklice yabanî musikiyle kendilerini sarhoş etmiş gibiydiler. Nihayet onlardan biri haçtaki İsa'nın vaziyetinde, ufkî olarak gererek kollarını açtı, sonra çıplak ayağını zeminde sessizce hareket ettirerek, yavaşça burularak dönmeye başladı; Eteği uçmaya hazırlanan bir kuş gibi yükselmeye ve çırpınmaya başladı, sür'ati gittikçe çoğaldıkça yumuşak kumaş bir çark şeklinde yayılarak havayla kalktı, sonra dervişin merkezinde olduğu ak bir hortum gibi çan şeklini aldı.

Birinciye bir ikincisi ilâve oldu, sonra bir üçüncüsü, ta ki nihayet bütün takım bu karşı konulmaz girdabın içine çekilene kadar.

Kollar uzatılmış, başlar omuzlara eğilmiş, gözler yarı kapalı, dudaklar birbirinden ayrık, iyi yüzücüler gibi kendilerinin vecd seline ka-

Dev Java çiçeği

pılmasına müsaade ederek topaç gibi döndüler. Muntazam ve dalgalanıcı hareketleri fevkalâde bir yumuşaklık ve esneklikteydi, ne gayret ne de bitkinlik göze çarpıyordu. En yılmaz Alman valsçiler nefessiz kalıp yığılmış olurlardı, ama bu adamlar sanki kendi itici kuvvetleri tarafından cebr ediliyormuş gibi, tam da en büyük sür'ate yettiğinde hareketsiz, hızla dönen bir topaç gibi eğirilerek dönmeye devam ettiler ve kendi horultu gibi seslerinden uyuyor gibi gözüktüler.

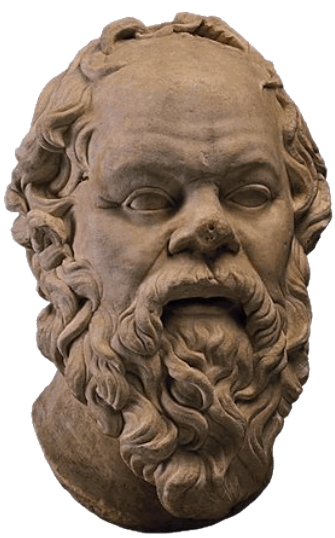
Onlardan yirmi kadar veya daha fazla vardı, etekleri dev *Java* çiçeklerinin çanak yaprakları gibi yayılarak parmak uçlarında merkezde dönüyorlardı. Yine de asla temas etmediler, asla dönüş mihverlerini terk etmediler, asla *darbuka*nın belirttiği tempoyu kaybetmediler. *İmam* takımların arasında olarak etrafta yürüdü, ya orkestranın ritmi çabuklaştırması veya yavaşlatmasını işaretin bir yolu olarak veya dönenleri cesaretlendirmek ve onların dindarane şevklerini alkışlamak için ara sıra ellerini şaklattı. Onun âciz görünüşü tenevvür etmiş, siddetle sarsılmış çehrelere kuvvetli bir zıddiyet arz ediyordu. Soğuk, benzi sararmış, ihtiyar adam bu çılgın dönenlerin arasında bir hayalet gibi geziniyordu. Sanki solgun canının çarpıldığı şüphesi veya niyazın ve mukaddes tılsımlardan ileri gelen baş dönmesi sarhoşluğunun ona olan tesiri, aynı, eczalarının tesirine karşı koyabilen ve kendilerini zehirleyene kadar dozu arttırmaya mecbur kalan esrar ve *haşiş* yiyenler gibi çoktan kesilmişti.

Vals bir lâhza için durdu, dervişler çiftler hâlinde yeniden sıraya girdiler ve iki veya üç kere odanın etrafında devirle, alay olup yürüdüler. Onlara nefeslenme ve kendilerini toparlamak için mühlet veren bu inkişaf yavaşça icra edildi.

Şimdiye kadar görmüş olduğum; *senfoni*nin *prelüd*ü, şiirin girizgâhı, *vals*in takdim kısmıydı.

*Darbuka*lar daha çabuk bir tarzda gümbürdedi, neylerin sesi daha canlı bir hâle geldi ve dervişler artmış bir faaliyetle rakslarına yeniden döndüler.

Socrates'ın büstü.

Lâkin bu faaliyet *Aïssaoua* [İsaviye; Fas menşeli bir tarikat]'nin tutarıklı ihtilâçlıları gibi nizamsız ve şeytanî sıtmalı bir şey değildi, vezin onu tanzim etti ve daima tuttu. Dönme daha çabuk bir hâle geldi, devirlerin hesabı bir dakika içindeki artışlarla yerine getirildi, ama havassa mahsus vals en hiddetli çabukluğundaki uyuşmuş bir topaç gibi sessiz ve sakin kaldı. Dervişler hissetmiş oldukları yorgunluk veya vecdin derecesine göre kollarını hafifçe yükselttiler veya yeniden düşürüp bıraktılar; zemini kaybettiğinde akıntıyı zapt etmek için ellerini suyun üstünde yayan yüzücüler gibi görünüyorlardı; bazen gözlerinin beyazını göstererek, nurlanmış hatlarla, hafif bir köpükle ıslanmış açık dudaklarında tabir olunmaz bir gülümseme ifadesiyle baş devriliyordu veya zevk ve safa bastırmış gibi tekrar göğüs üstüne düşüyordu. Uzun elbisenin beyaz kumaşına sakallarını eğdiler, ama daha çok önkolları üstündeki yatağın ilâhî rüyadan yastığına yatırdılar.

Huzur hâlinde, yetişir çirkinlikte *Socratique* bir suretin hamili olan zavallı bir ihtiyar adam, yaşına göre, söylense inanılmaz bir dinçlik ve ısrarla vals etti; avamî çehresi dönmenin sihrî tahriki altında emsalsiz bir

Zurbaran'ın bir tablosunda İsa.

güzellik almıştı. Can adeta derisine gelip onun derunî hatlarındaki nakışları bir dâhilî çekiç gibi itiyor ve doğrultuyordu. Yirmi beş otuz yaşlarında, sarışın kızıl bir sakalla itmam olmuş; mevzun, yumuşak ve asil çehreli bir diğeri iradesiz bir şekilde fikreden -erkeklerin en güzeli- genç Nasıralıydı; başı üzerine yükseltmiş kollarıyla, aynı duruşu muhafaza etmek için görünmez bir haça mıhlanmış gözüküyordu. Asla daha zahidane bir ifade görmemiştim. Ne *l'Ange de Fiesole*, ne ilâhî *Moralés*, ne *Hemmeling*, ne peder *Bartholomeo*, ne *Murilli*, ne de *Zurbaran* dinî tablolarında, asla, ilâhî aşkla bu kadar şaşırmış, sırrî kokulara bu kadar batmış, semavîliklerini bu kadar aksettiren, cinnetin vehimleriyle bu kadar mest bir baş resmetmemişlerdir. Eğer dünya dışı canlar görünüşlerini insan suretinde hıfzetselerdi, kat'iyetle bu dönen genç dervişe benzerlerdi.

Bu ifade diğer valsçilerin vecdli simalarında daha az derecede tekrarlandı. Onları beşikte sallayan bu görüntülerde onların gördükleri neydi? Muhammed'in cennetinin yakut meyveli zümrüt ormanları mı, kehribar ve mürrüsafi dağları mı, elmas köşkleri ve inci otağları mı? Gülümseyen ağızları, beyaz, yeşil ve kırmızı *huri*lerin misk ve asılbend ıtırlı buselerini tereddütsüz kabul etmişti. Sabitlenmiş gözleri *Allah*'ın körlenmiş bir nurun yangını üstündeki kara bir güneşin neşrettiği bir ruşenlikle kıvılcım saçan şulelerini seyrediyordu. Sadece ayak başparmaklarının ucuyla tutundukları yer, bir ocağa fırlatıp attıkları bir duman kağıdı gibi ortadan kaybolmuştu ve Tanrı'nın iki tavrı olan ebedîlik ve nihayetsizlik içinde ziyadesiyle çalkanıyorlardı.

Tour de Galata,
[Galata Kulesi
-ve sağda Mevlevîhane-],
THIENON, Louis Désirée
(Ressam ve hakkâk),
[JOUANNIN, Joseph Marie
ve GAVER, Jules van,
L'Univers: Histoire et Description de
Tous les Peuples: Turquie, s. 110-111,
Paris: Firmin Didot Frères, 1840].

*Darbuka*lar horuldadı ve ney mümkünsüz ve billûr saç kadar ince bir *diapason*un terennümüyle acele ettirdi, dervişler kendi göz kamaşmışlıkları içinde ortadan kayboldular; fistanları şişti, kabardı, değirmileşti, yayıldı, havayı saran lezzetli bir tazelik dağıldı ve semavî canların oğulu veya yere vuran büyük sırrî kuşlar gibi beni yelpazeledi.

Bazen bir derviş durdu, *fustanella*sı artık hızla dönme tarafından desteklenmediğinden birkaç saniyeliğine yükseldi ve düştü, yavaşça zevale erdi, açılmış malzeme sarktı ve bir Yunan'ın kadim örtüsü gibi dikine kıvrımları eski hâlini aldı. Bunun üzerine, dönenler yüzleri zemine dönük olarak kendilerini dizleri üstüne attılar ve hizmet eden bir birader, onları, sanki bir binici yarışın sonunda safkanın üstüne battaniye fırlatır gibi, evvelce zikrettiğim biniş-lerle örttü. *İmam* dervişlere yaklaştı, yere kapandı, mutlak hareketsizliğe gark oldu, birkaç mukaddes söz mırıldandı ve bir diğerine geçti. Bir vakit sonra hepsi vecd tarafından rûhen sarsılmış olarak çöktüler. Çok geçmeden tekrar ayağa kalktılar, ikişer ikişer salonun etrafında yürüyüşe geçtiler ve girmiş oldukları gibi burayı terk ettiler. Baş döndürücü temaşa tarafından gözüm kamaşmış olarak, ayakkabı yığınının arasından pabuçlarımı seçmek için kapıya gittim. Geceye kadar, gözümün önünde yayılarak dönen büyük, beyaz etekler gördüm ve kulaklarımda *darbuka*ların yeknesak sesleri üzerinde ses veren küçük neylerin hoş ama amansız bir şekilde aldatıcı mevzuunu duydum."

GAUTIER, Théophile, **Constantinople**, s. 132-142 [Galata], Paris: Michel Lévy Frères, 1853.

Louis BUNEL

Fransız yazar, seyyah. 1853'ün güz aylarında Sicilya, Malta, Filistin, Ürdün, Lübnan, Türkiye ve Yunanistan'ı dolaştı.

DÖNEN VE FERYAT EDEN DERVİŞLER

[1853]- "Azametin namevcut olmadığı bu temaşadan sonra, yabancılar meraka değer oluşuyla alâkayı çekecek, tamamen diğer türde bir diğerini aramaktan muaf tutulamazlar. Dervişlerden bahsediyorum. Dervişler bekârlığa ve fevkalâde katı tatbiklere adanmış Müslüman *fanatique* [mutaassıp]lardır. Türkler onlara büyük hürmet beslerler. İstanbul'da *tourneurs* [dönenler] ve *hurleurs* [feryat edenler] olmak üzere iki çeşitleri vardır. Evvelkiler Pera'nın aşağı caddelerinden birinde kendi camilerine sahiptirler, ikinciler Üsküdar'dadırlar.

Dönenlerle başlayalım. Sütunlarının zeminde seyirciler için çevreleyen bir duvar teşkil ettiği bir *tribün* [kürsü]le kuşatılmış müdevver bir divanhanede, alışılmış vakitte, yavaş adımlarla, biri diğerinin ardında, en ciddî tavır içinde ortaya çıktılar; muhtelif renklerde büyük *pelisse* [kürk]'ler giyinmiş ve başlarını şeker kellesinin şeklinde, hafifçe yuvarlatılmış, kır bir keçe şapkayla örtmüş her yaştan erkeklerdirler. Bunlar dervişlerdir. Kendi yerlerine varırlar, birbirlerini derin bir şekilde selâmlarlar ve *chef* [reis; şeyh]in ardından merasim bir duayla açılır, yeknesak musiki duyulur ve çevrili yerin etrafında, camiin güneyinde yer alan oyuğun önünde ikişer ikişer selâm vererek, yavaşça yürümeye başlarlar.

Düdük ve tefin sedaları ve bazı genizden sesler arasında yapılan bu gezinme büyük merasime bir girizgâh vazifesi görür, takriben on dakika sürer. Verilen bir zamanda bütün dervişler durur, selâmlar ve kürklerini çıkarırlar. O vaziyette kıyafetleri bir hayli gariptir: Yeleğinin belin etrafından kavradığı ve fistanının son derece geniş olduğu, belde kuşakla bağlanmış ve keza pantolonu da çok bol, büyük bir uzun libastan meydana gelmiştir. Ayakları çıplaktır, musiki yeni bir havaya başlar ve dervişler sol sağa göre daha fazla olmak üzere her iki kolları yayılı, akıl almaz bir *simetri* [hüsnütertip] ve ölçü içinde, aralarındaki mesafeyi daima muhafaza ederek, hiç çarpışmadan ve kendilerine sıkıntı vermeden kendi kendilerine bir çeşit valse başlarlar. Hareket hissedilmez şekilde tacil eder ve nihayet birkaç dakika içinde bu zavallı divaneler terle kaplanacak kadar hızlı bir hâle gelir. Bu dönme hareketi müddetince elbiseler şişer ve onların etrafında geniş bir çember teşkil eder. Saat tutarak bu talim 24 dakika sürdü. Tükenmiş hâlde durdular ama herhangi bir zaaf işareti göstermediler, kollarını kavuşturarak baş kestiler ve kürklerini giydiler. Bütün bu sahne çok fazla garipti."

BUNEL, Louis, **Jérusalem, la Cote de Syrie et Constantinople en 1853**, s. 389-391 [Galata], Paris: Sagnier et Bray, 1854.

Boucher de PERTHES

Jacques Boucher de Crèvecoeur de Perthes. (1788-1868). Fransız yer bilimci, kâşif. 1830'da Somme vadisindeki mezar sahasında çakmak taşından aleti buldu. Başka keşifleri de oldu. Çalıştığı arkeolojik devre, ondan sonra "taş devri" diye adlandırıldı.

[23 Temmuz 1853, Cumartesi]- "Vapura binmek üzere oteli terk etme esnasında, Pera'daki *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in birkaç ay evvel yanmış bulunan eski manastır veya *teké* [tekke]lerinin yanından geçtik. Orası yanarken bu münzevilerin *chef* [reis; şeyh]'inin bir halının üstüne bağdaş kurup, ateşin önüne yerleştiği, ateşin ilerlemesini durdurması için semaya [el açıp, Tanrı'ya] yakardığı ve alevler çok yakınına yaklaşıp ona hararet verdiğinde sadece biraz geri çekildiği söylenir.

Kabristan ve yangın bakiyeleri İstanbul'un her yerinde arz-ı endam eder. Bu, ancak yeniden imarla bertaraf edilir."

PERTHES, Boucher De, **Voyage à Constantinople 1853**, 2 C., C. II, s. 314 [Galata], Paris: Treuttel et Wurtz, 1855.

AZAÏS ve C. DOMERGUE

Pierre Azaïs. Fransız papaz ve seyyah. Bazı diğer eserleri: Tivoli et Subiaco (1871), Pèlerinage en Terre-Sainte (1855).

Domergue. Fransız seyyah, ressam.

[28 Ekim 1853, Cuma]- "Dinî hissin kuvvetinin böylesi, büyük dalâletler içinde bile olsa hürmeti icbar eder. Bu yüzden *derviches tourneurs* [dönen dervişler]'in *téké* [tekke]sinde onların tuhaf temaşalarını gülmeden seyredebildim. Murabba bir odanın ortasında, sekiz köşeli bir parmaklığın tahdit ettiği meydana uzun hırkalar ve ters çevrilmiş saksılarımızı kâfi derecede hatıra getiren, kurşunî, keçe külâhlar giyinmiş *Mevlevî*ler birer birer girerler. Kendisini tefrik ettiren yeşil sarığıyla aklı başında ve çok zeki çehreli genç bir zat olan *iman* [imam] başlarında gider. Dervişler *mihrab*a doğru dönerler, birkaç duayı makam ile okurlar; sonra *imam*ın bir kürsü üstünde oturmuş bulunduğu geçidi selâmlayarak, tahdit edilmiş sahayı yavaşça dönerler. Devamlı kalın perdede refakat eden yumuşak bir *flûte* [flüt, ney] peşrevi işitilir. Bir dümbelek yavaş bir ölçüyle çalar, çok geçmeden daha canlı hâle gelir. O zaman dervişler hırkalarından soyunurlar ve belde dar; uzun, beyaz bir elbiseyle ortaya çıkarlar. Açık kolları, hafifçe bir yana yatmış başlarıyla münferit bir *vals*e başlarlar. Sabit gözleri onlara ilham edilmiş bir tavır verir ve uzun fistanlarının kıvrımları nispetsiz daireler hâlinde yayılır. Bu yorucu talim kendisine men edilmiş bulunan en ihtiyar [derviş], şüphesiz ki aşırı müttaki, fırkacı kimselere Muhammed'in ihsan ettiği himmetten hisselerini toplamak için dönenlere karışır ve onların ortasında yürür. Zaman zaman *tarabouck* [darbuka]nın vezni sakinleşir ve dervişler ölçülü adımlarla, nefes nefese meydanı dönerler ve sonra tekrar takatleri tamamen tükenene kadar *vals* ederler."

AZAÏS ve DOMERGUE, C., **Journal d'un Voyage en Orient**, s. 289-290 [Galata], Avignon: F. Seguin Ainé, 1858.

W. A. DUCKETT

William Alexander Duckett. (1805-1873). Fransız gazeteci. İngiliz bir profesörün oğludur. Babasının yayınladığı Dictionnaire Encyclopédique'in ikinci baskısına katkıda bulundu. Diğer bir eseri: Les Petites Ouvrières (1862).

[1853 Mart ve Ekim'i arası]- "*Grand-Champ-des-Morts* [Büyük Mezarlık]; Frenk mahallesinin önünde, Galata'nın ilk hanelerine kadar inen ve buradan da ileriye bir serviler ve mezar taşları mahalline veyahut da *Derviches-Tourneurs* [Dönen Dervişler]'in *tekhé* [tekke] veya *monastère* [manastır]ına giden *Petit-Champ* [Küçük Mezarlık]'a kavuşur. Tam da o yerde *Achmet-Pacha* [Ahmet Paşa] ve topçuların başı olarak ölen meşhur dönme Kont *Bonneval*'in mezarı vardır.

Dönen dervişler (*Mewlewi* [Mevlevî]ler) cemiyet hâlinde yaşayan Müslüman zahitlerdir ve ibadet maksadıyla *vals* ederler. Diğer Muhammedîlerin aksine meraklı *ghiaour* [gâvur]ların kendi dinî tatbiklerine iştirak etmelerine müsaade ederler.

Pera'daki, Hristiyan manastırları gibi kasavetli bir görünüşü olmayan bir *couvent* [erkek manastırı; tekke]de yaşarlar. Dinî valslerini icra ettikleri müdevver şekilde inşa edilmiş, geniş pencerelerin aydınlık verdiği ve arka dayanacak kadar yükseklikte dairevî bir korkulukla çevrilmiş divanhane tahta döşemelidir ve mumlanmıştır. Orkestra bir mahfile yerleşmiştir, flüt [ney] ve *tarbouka* [darbuka] (yaban eşeği derisinden mamul bir nevi tabl) çalan altı musikiciden teşkil edilmiştir. Muhtelif diz çökmeler ve alenî ayinleri ikmal ettikten sonra, kolları haç şeklinde yayılı, başları omuz üzerine hafifçe yatık, gözleri yarı kapalı hâlde; sakin, muntazam bir dönüşle; başlangıçta yavaş ama tedricen yükselen bir sür'atle dönmeye başladılar.

Hayli dar bir meydanda asla birbirine dokunmayan ve birbiriyle temasa gelmeyen yirmi veya otuz kişiydiler. Geniş, beyaz fistanları içine çektiği havayla şişip dalgalanarak kalkıyor ve geriliyordu. Çehreleri manevî bir safa ve mübarek bir sarhoşluk ifadesiyle aydınlan-

mıştı. Yarı açık dudakları köpükle hafifçe ıslanmıştı. Ayakları sanki yere temas etmiyordu.

Bu temaşa insana baş dönmesi verir ve kendinize rağmen bu yeknesak vezne uymak üzere cezb edildiğinizi ve onun tuhaf nihayetsiz tatlılığının tahrikine itaat ettiğinizi hissedersiniz.

Yorgunluktan bîtap bir hâlde ve vecdden takatleri kalmayıp düştüklerinde hademeler hemen onları geniş binişlerle örttüler, sonra *iman* [imam]larının önünden geçmek üzere zihinlerini topladılar ve çekildiler."

DUCKETT, W. A., **La Turquie Pittoresque** (Histoire, Moeurs, Description), s. 215-216 [Galata], Paris: Victor Lecou, 1855.

A. BONJOUR

Augustin Bonjour. Fransız seyyah, yazar.

[1853 Ekim'i]- "Hiçbir iddiam olmadığından, Şarktaki seyahatimi yazdığım bu muhtıraları, keşişler olan İstanbul'un *tourneur* [dönen] ve *hurleur* [feryat eden] dervişlerini ve ziyaret etmekle bahtlandığımız ve evvelce Hristiyanların girmelerinin hemen hemen imkânsız olduğu, bugün cami olan Ayasofya başkilisesinin bergüzarlarını vererek nihayete erdireceğim.

DÖNEN DERVİŞLER

Religieux [keşiş, ruhban; derviş] Müslümanların bu çeşidi hakkında konuşmaya çok fazla meyyal olmuşuzdur ve bir dinî çile fikrine veya hayli muvafık diğer bir hisse yürütülen birkaç cebrî icra diye yaklaşmaya inanmışızdır; her hâlükârda, ecnebilerin çoğunun misali gibi, temaşa etmek istediğimiz görülecek nesnelerdir. Böylece tercümanımız *Pietro* tarafından götürülerek, yeri hoş bir şekilde tespit edilmiş, bir bahçesi ve *efendi*lerin bu çeşit mektebinin hanesi için lâzım gelen müteallukatı olan bir hayli küçük bir haneye doğru gittik.

Ortası müdevver ve ahali için iki buçuk metrelik bir mahfil bırakan sıçan dişi bir korkulukla tahdit edilmiş olan sekize on metre, murabba bir divanhane bulduk.

Herkes sarayda ve dinî hissin hüküm sürdüğü bütün yerlerde, bütün camilerde olduğu gibi kapıda pabuçlarını çıkarmak mecburiyetindedir, ama Türkiye'de her yerde olduğu gibi bir çeşit müsamaha ve razılık vardır ve bizim kiliselerimizdeki zangoçların başlarını örten, bazen omuzlarına düşen sık palamutlardan onları mükemmelen hıfz eden rahat bir başlık olan şapkalarını külliyen çıkarmalarıyla aynı tarzda olarak, Türkler pabuçlarını kapıda külliyen çıkarırlar, asla bütünüyle pabuçla durmazlar.

…Dervişlere geri döneyim. Bol tahta pabuçlarımızı, kapıda, her memleketten ve her şekilden hadden ziyade sayıdaki pabuçların arasında bıraktık ve Türklere sevgili gelen bu vaziyet bizim için de tahammül edilmez olmadığından, ne uzun iskemle ne de sandalyelerin bulunduğu mahfilde çöküp oturmuş olan herkes gibi yapıverdik.

Dervişler vasıl oldular ve icralarının vuku bulduğu bir nevi *prétoire* [mahkeme odası]na girdiler. İçlerinden baş kıyafeti bir cins ince, yeşil tülbentle tezyin edilmiş, neredeyse hepsinin en genci ama onların *chef* [reis; şeyh]leri de olan biri tarafından getirildiler. Bu baş kıyafeti yek şekildir; fesi yükseltilmiş, kenarsız, sarımsı renkte, bir çeşit keçe şapkadır ki kâfî derecede, ne boyanmış ne de sırlanmış olan çiçek saksılarımıza benzer.

Bir mahfile tünemiş iki flüt [ney] ve bir teften müteşekkil ikrah olunacak bir musikinin sedalarında, dervişlerimiz, şeyhlerinin tersine, niha-

Dancing Dervishes, [Raks Eden Dervişler -Galata Mevlevîhanesi-],
MAC BEAN, Forbes (Ressam) ve SUTCLIFFE, Justin (Taş baskıcı), 1854, Renkli taş baskı, 52.5 x 33.5 cm.,
[Sketches of Character and Costume in Constantinople, Ionian Islands etc., London: McLean, 1854].

yet bulmaz selâmlamalar ve karşılıklı *salamalec* [selâmü aleyk]lerle bir alaya başladılar; sonra onlardan biri kuşatılmış yerin iç çevresini alarak kendi kendine dönmeye başladı, refiklerinin on ikisi tarafından birbiri ardınca taklit edildi; çok yaşlanmış olan beşi mahalli dönmedi ama bu bir çeşit *ronde* raksının aksi istikametinde gezindiler ve valsçiler asla dokuşmasınlar diye nizam verdiler. Lâkin berikiler kâfî büyüklükte bir kanat genişliğine yetişiyorlardı; biri hafifçe yukarı doğrultulmuş, havaya doğru olan avuç içiyle; diğeri parmaklar yere doğrultulmuş hâlde aşağıya olmak üzere iki kolları yayılmıştı. Kıyafetleri; ihtimamla kıvrılıp dönmeye başlamadan evvel korkuluk üstüne emaneten konulan, tenlerini saklayan büyük bir biniş ve dönme hareketiyle genişleyen ve o vakit elbiseleriyle *balon* oyunu oynayan küçük kızlarımızınkine hayli benzer bir tesir meydana getiren mürettep kırmalarıyla, belden sıktırılmış, çok bol, uzun bir esvaptan müteşekkildir. Hareket; bacaklar mühim bir ayrılış göstermeksizin, sağ ayak devamlı surette sağdan sola doğru olarak, sol ayağın yanına yerleştirilerek devam eder. Bütün bu icrada beden dikkate değer bir sertlik edinir, baş değişmez bir vaziyet alır ve hiçbir şey sekiz dakika müddetinde ve üç farklı tekrarda, kan ter içinde, tek bir kelâm etmeksizin öylece devam eden bu adamların hâlinden daha güldürücü değildir. Şeyhi selâmlamalarla doldurulmuş fasılalar ve yürüme adımıyla birkaç gezinme devri, hemen hemen eski valsimizdeki oyuncuların yaptığı gibiydi. Dönmenin zatî hareketi kesildiğinde, otağ yapmış olan uzun esvap, pek tabiî olarak, hayli zarif bir hareketle, nihayet bulmaz bir dönüşten sonra kabiliyetli bir *danseur* [raksçı]ün yaptığı gibi, kımıldamadan kalan bedene yapışarak boşaldı; iki kol omuzlar üstünde çaprazlandı; *selâmü aleyk*'ler, gezinmeler bir panayırda ayılara raks ettirilenle mukayese edilebilecek ne ölçüsü ne de *tonalité*si olan, daima vezinsiz musikinin gürültüsü içinde olarak yeniden başladı."

BONJOUR, A., **Notes d'un Pèlerin de Lyon a Jérusalem**, Geliştirilmiş 2. B., s. 161-167 [Galata], Lyon: Girard et Josserand, 1854.

Alfred de BESSÉ

Fransız yazar. Sultan Abdülmecid'in saltanat döneminde, Prusya'nın İstanbul sefaretinin müşaviriydi.

SİYASÎ VE DİNÎ VAZİYET

"*Turning dervishes* [dönen dervişler]in veya *Mevlevî*lerin tatbikatı İstanbul'un Hristiyan ecnebilerin mevcudiyetine müsaade edilen seyre şayan dinî mahiyette birkaç nesnesi arasındadır. Şarkta büyük bir nüfuz kullanabilme kabiliyetine sahip bu münzeviler her cuma, merasimlerine ahaliyi kabul ederler. Onların esas müessesesi, Pera'nın büyük mezarlık civarındaki Hristiyan mahallesindedir. Hiçbir şey onların İlâh'a tapınma tarzlarından daha emsalsiz olamaz. Dindarlar manevralarını geçerken, seyirciler perdahlanmış ve cilâlanmış zemini ihata eden beş altı ayak yükseklikteki bir mahfilde otururlar. İki ihvan tarafından refakat edilen *superior* [manastır başpapazı; şeyh] girmek için ilk görünendir. Yüzleri Mekke ve Medine istikametine doğru, *sedjeddah* [seccade] (ibadet için yer örtüleri)lerine otururlar. Sonrasında derin bir sükûnet içerisinde birbiri ardına ilerleyen *convent* [erkek manastırı; tekke] ihvanının kalabalığı takip eder. Mukaddes alay divanhaneyi dolaşır ve her bir münzevi, yanından geçerken, kendilerine ne bir söz ne de el, kol, baş hareketi ile mukabele eden şeyhi selâmlar.

Sonrasında derhâl hepsi birdenbire topukları üstünde dönerler, derece derece bu dönme hareketi daha sür'atli olur ve dervişler kendilerini divanhane boyunca yayarlar. Kolları çaprazlanmış, başları omuzlarına gömülmüştür, gözleri yumuludur ve çehreleri taşkın bir cezbeyle parlar. İnkişaflarının başlangıcında kuşaklarından ustalıkla salıverdik-

Galata Mevlevîhanesi'nde Sema, Vernier'nin çizimini esas alan başka bir resim ve çelik üstüne hak, 1856, 25 x 20 cm.

leri uzun elbiseleri havayla şişer ve gövdenin birkaç adım dışında bir halka şeklinde durur. Bu çadır nevi[nden elbise] onların düşmesine engel olur ve kuvvetli bir şekilde onların muvazenelerini muhafaza etmelerine yardım eder. Bu hareketlere kulak tırmalayıcı obualar ve nakkareler tarafından meydana getirilen ahenksiz musiki refakat eder. Merasimin şahsiyetiyle münasebetini mükemmelen devam ettiren bu mutribân, dönenlerin hareketlerine rehberlik eder, emredilmiş usullere göre onları dizginler veya sür'atlendirir ve ancak ihvan odayı terk ettiğinde diner. Gidişatı acele ettiren musiki, bu dönen bedenleri fevkalâde bir heyecana teşvik ettiği ve cezbelerini taşkınlığın en yüksek perdesine yükselttiğinde, seyirciye baş dönmesi veren ve dinî bir icra olarak nevzuhurluğu ve tuhaflığı ile onu şaşkına çeviren görmeye şayan emsalsiz bir lâhza vardır. Bu merasimler aşağı yukarı bir saat alır ve bu zaman müddeti boyunca, yorulmak bilmez ihvan ancak iki kez, bir lâhzalığına istirahat ederler.

Mevlevîler kendilerini siyasi polisin hafi vasıtalarıymış gibi gösterirler. Servetleri ve Müslüman cemiyetin bütün sınıflarında kullandıkları nüfuzları, onlara, vazifelerini ifa etmekte daima pek ihmalkâr ve *espionage* [hafiyelik]da pek az kabiliyetli olan hükûmet memurlarının gözlerinden kaçanları ortaya çıkarma vasıtaları temin eder. Sultan bazen bu ayinlerde hazırdır ve onların raksı boyunca, başşehrin diplerinde olabilen ehemmiyetli bir şeyi, ihvandan birinin hafi işaret ve kelimelerle kendisine bildirdiği söylenilir. Bu dikkat çeken tapınma nev'inin üç kısmı tamam olduğunda dervişler tekrar divanhanede dolaşırlar, sonra kalkar ve çekilirler, dindar taraftarlar tarafından takip edilirler. Bu inziva hayatına mahsus tarikat ve Üsküdar'daki hû çeken dervişler İslâmiyet'in en dikkate değer müesseseleri arasındadır."

1854 yayın- BESSE, Alfred de, **The Turkish Empire: Its Historical, Statistical and Religious Condition** (also its Manners, Customs, etc.), s. 165-167 [Galata], Philadelphia: Lindsay and Blakiston, 1854.

Henry CHRISTMAS

(1811-1868). İngiliz rahip, kütüphaneci, nümizmatikçi. Hristiyanlıkla ilgili bazı dergilerin idaresinde bulundu. Diğer eseri: Nicholas I: A Brief Memoir of His Life and Reign (1855).

"Cuma ve salıları *dancing dervishes* [raks eden dervişler] emsalsiz merasimlerini icra ederler. Bir raks değildir o, sadece dönme veya hızla dönmedir. *Miss Pardoe* "*City of the Sultan* [Sultan'ın Şehri]"da onları takdire şayan bir şekilde tarif eder. Ben onun kabataslak tasvirlerine müracaat etmektense, aynı sahneye başka kelimeler koymayı tercih ederim. Onlardan birisi, görmüş olduğum en meş'um bir çehredir ve cinnetin vahşi ateşinin çoğu aşağı yukarı onun görünüşüdür. Galata'dan Pera'ya giden yolun üzerinde bir manastırları vardır ve tercih eden herhangi bir kimse onların teşhirlerini seyredebilir. Onların dinini idrak edemeyenlere hareketleri saçma gözükür, fakat eğer samimîlerse, böyle bir tapınışın Tanrı katında makbul olabileceğine aldandıkları için acınacak haldedirler."

CHRISTMAS, Henry, **The Sultan of Turkey, Abdul Medjid Khan: A Brief Memoir of His Life and Reign** (With Notices of the Country, its Army, Navy and Present Prospects), s. 117 [Galata], London: John Farquhar Shaw, 1854.

A. UBICINI

Abdolonyme Ubicini. (1818-1884). Fransız muharrir ve tarihçi. 1839'da Joigny'de mantık profesörü oldu. 1846'da İtalya, Yunanistan ve Türkiye'ye uzun sürecek bir seyahate çıktı. İstanbul'da uzun müddet kaldı. Bazı diğer eserleri: L'Italie Littéraire et Artistique (1851), Lettres sur la Turquie (1853), La Question d'Orient Devant L'Europe (1854), La Serbie aprés le Bombardement de Belgrade (1862), La Serbes de Turquie (1865), Études Historiques sur les Populations Chrétiennes de la Turquie d'Europe (1867), État Présent de L'Empire Ottoman (1876).

DERVİŞLER

[1854]- "Türkiye'de söylenen bir darbımesele göre, köpeklerle dervişler arasında tahavvül tabiîdir[1]. Dervişler Muhammedîliğin *cynique* [faziletli]leridirler. Bugün itibarları bir hayli tenzil olmuştur. Eskiden beri mevcut, kaide ve âdetleriyle tefrik olunan dervişlerin otuz iki tarikatından, sadece, hükûmetin zar zor müsamaha ettiği ve kendilerinden kurtulmak için münasip bir fırsat kolladığı bir düzinesinin kaldığı görülür. Dervişlere ilk darbe 1826'da, yeniçeri katliamından bir ay sonra, Bektaşî tarikatının ilgasıyla *Sultan Mahmud* tarafından vuruldu. Bu, onlar tarafından hatırlanmak bile istenmeyen bir devirdir. Bu cür'etkâr vuruş diğer dervişleri korkuya saldı ve vak'anüvis *Esad Efendi*'nin söyleyişiyle, "ıstıraptan mahvoldular ve hayret duvarına sırtlarını verdiler". Onlardan ikisi sabit kalacaklarını işaret ettiler; birincisi, içlerinde en tehlikelileri ve dilenciden ziyade, yalnız başına veya dörtlü veya beşli çeteler hâlinde şehir ve kırları dolaşan hırsızlar olanlar; ikincisi ise ikrar verdikleri *tékiè* [tekye; tekke]lerinde *cheikh* [şeyh]lerinin rehberliği altında, ruhî çilenin sevk ettiği çok sayıda tuhaf amelleriyle ve lâkin günümüzde artık yolu olmayan, keramet olarak da adlandırılan bir temaşayla insanlar arasında itibar tesis ederek, yerleşik olarak yaşayanlardı. Bu ikincileri; sıcak demirler kullanarak kolları ve göğüslerini dağlayan, *şeyh*lerinin biraz tükrüğünün bu yaraları iyileştirmeye kifayet ettiği tesirini insanlarda hâsıl eden, dehşet verici bir hâle girene kadar *Divinité* [Cenab-ı Hakk]'ın adları ve sıfatlarını tekrarlayan Üsküdar'ın feryat eden dervişleri Rıfaîler ve yavaş ve yumuşak bir musikiye uyarak yayılmış ve bazen dal şeklinde, bazen de göğüs üstüne kavuşturulmuş kollarıyla, omuz üzerine hafifçe yatırılmış başlarıyla birkaç dakika boyunca fasılasız olarak dönen Pera'nın *Mewlevi* [Mevlevî] dervişleriydi. Mevlevîler, bu tahavvülle, dünyevî şeylere karşı tarafsız vaziyetlerini devam ettirdiklerini ifade etmek isteyen; daire ile vasfettikleri inkişaflarında, kâinatı dolduran ve gözün kaldırıldığı her yerde bulunabilecek aklın uçsuz bucaksızlığını tarif edenlerdi. Benzer şekilde, feryat eden dervişlerin "*Allah Hû! Allah Hû!*"larının refakat ettiği, kurucularının fikrine göre, vücutlarıyla bazen sağdan sola, bazen de önden arkaya doğru okyanusun dalgaları tarafından çalkalanan bir kabın baş kıç vurması gibi sallanmaları, böylece, ne sınırları ne kıyısı bulunduğu, ne de bir madde olduğu söylenerek Tanrı'nın uçsuz bucaksızlığının zayıf bir remzidir. Fakat bugünkü dervişler iptidaî düsturlar olarak bütün bu remzî temsilleri tamamıyla kaybetmişlerdir.

Derviches tourneurs [dönen dervişler] Avrupalılara daha aşinadırlar. Harika bir mevkide, Pera tepesinin üstünde yükselen tekkeleri her hafta salı ve cumaları onların talimlerine iştirak etmeye gelen meraklılar tarafından kalabalıklaştırılır. Bu talimler yakarma ve niyazlara karışır, asla bir buçuk veya iki saatten fazla sürmez. Haftanın kalan günleri zarfında tekkenin kapısı önünde veya Altın Boynuz ve Marmara denizinin geniş bir kısmıyla gözün kucaklaştığı, ibadethanelerini ihata eden mezarlıkta oturmuş vaziyette; başlarında uzun, keçe şapkaları takılı, sessizce çubuklarını tüttürürken veya parmakları arasında *tespih*lerinin tanelerini döndürürken görülürler.

Bu *tespih*ler Cenab-ı Hakk'ın yüz sıfatına (*esma Allah*) tekabül

1 Bu darbımesele göre, dervişlerin köpeklere mahsus on hususiyeti bulunmalıdır: Daima aç olmak, sağlama bağlanmış bir yeri olmamak, geceleyin görmek, bir vârisi ölümünden sonra bırakmamak, tarafından fena muamele edilse bile üstadını terk etmemek ve bunun gibi…

eden yüz adet kehribar veya öd ağacı tanesinden mamuldür. Sadece dervişlerin değil umumî olarak bütün Şarklılar ve hatta *Levant* [Şarkî Akdeniz]'de uzun müddet mukim bulunan Avrupalıların dahi ellerinde, çok fazla dinî bir sebeple değil de bir meşgale tarzı olarak küçücük tanelerini parmakları arasında geçirdikleri bu tespihlerden bulunur.

Aynı mezarlıkta meşhur kont *Bonneval*'in mezarı bulunur."

UBICINI, A., **La Turquie Actuelle**, s. 83-86 [Galata], Paris: L. Hachette, 1855.

John OLDMIXON

İngiliz subay. Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde kumandanlık etti.

[1854 Mayıs veya Haziran'ı]- "Pera; tepelerin bir yığını olmasına rağmen, açıklık o kadar az bulunur ve caddeler o kadar dar ve yakın bir şekilde sıkışmıştır ki hem Boğaziçi, hem de Altın Boynuz üzerinden bunlar nadiren gözetlenebilir. Bulabildiğim yegâne biri; Galata'dan yukarı doğru geçerken sağ kol üzerinde, büyük Ceneviz kulesinin biraz yukarısında, büyük Pera mezarlığı ve servi korusunun ana caddeye vardığı köşedeydi. Burada *dancing* [raks eden] dervişlerin bir türbesi ve mezarlığı, vakfedilmiş bir konağı ve şadırvanı ve bir nevi *morgue* [kütüphane] leri bulunur. Buradaki mermer kemerin altından tepenin yamacına vararak döşeli bir avlu ve şadırvana rast gelirsiniz; orada bir taraça üzerinden Boğaziçi, Altın Boynuz (ilk köprü kadar uzağı), eskiden *Propontis* denilen Marmara Denizi ve uzaktaki Asya dağlarının güzel bir manzarasına hâkim olursunuz.

Bu açık taraçaya ve onun kömürleşmiş kara gövdesi itinayla çevrilmiş; kasvetli, zarif, yaşlı, yanmış çınar ağacına doğru, saf saadetin açık havasından istifade ve cenûba, *Brousa* [Bursa] üzerinde sıralanan karlı *Olympian* [Olimpos; Uludağ] kadar uzağa uzanan muhteşem manzarasında eğlenmek için ileri gidiyorum…

[Müellifin 355'inci sayfada "dervişlerin köşkü" diye de adlandırdığı tekkede 1852 yazında bir yangın meydana gelmiş bulunuyordu.]"

OLDMIXON, John, **Gleanings from Piccadilly to Pera**, s. 348-349 [Galata], London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1854.

Galata Mevlevîhanesi Semahanesinin Girişi ve Divanî Mehmed Çelebi Tarafından Dikilen Ağaç.
19. yy. sonları,
Siyah beyaz fotoğraf.

William BEAMONT

(1797-1889). İngiliz dava vekili, belediye başkanı, mahallî hayırsever. 1848'de İngiltere'deki ilk bağış kütüphanesini kurdu. Yazdığı günlükler sosyal tarihin değerli kaynakları arasındadır.

30 Kasım 1854, Perşembe- "Alçak adamlar burada en yakın dostlarını tanımazlar; bütün *Frank* [Avrupalı]lara verilen isimle *giaour* [gâvur]lara karşı Müslüman suizanları onlara bariz şekilde bulaşmıştır. Korku veya hürmet duymaksızın onlara saldırabilir ve eziyet edebilirler. Bir Muhammedî onların asil şahsiyetlerinin kadrini bilemez. Cesaret bulurlarsa yaltaklanabilecekleri ve okşamalarını arayabilecekleri bütün soyu menfur sayarlar. Bir Avrupalıyı bir hissihayvani ile tanırlar ve ona karşı cinayet suçunda kendi Müslüman üstatlarına baş üstüne deyip yataklık ederler. Otelimin yakınındaki *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in manastırı güzel bir binaydı, fakat sakinlerinin ne dış görünüşlerini ne de şahsiyetlerini beğendiğimden, onların temsilini seyretmek için oraya asla girmedim."

BEAMONT, William, **A Diary of a Journey to the East in the Autumn of 1854**, 2 C., C. II, s. 292-293 [Galata], London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1856.

James B. EVERHART

James Bowen Everhart. (1821-1888). Amerikan hukukçu, Temsilciler Meclisi'nin Pennsylvania'dan Cumhuriyetçi azası. Sivil Savaş'ta yer aldı.

[1855]- "Muhammedî *monk* [keşiş; münzevi]lerin bir bölüğü olan *Dancing* [Raks Eden] Dervişler tapınmalarını salıları icra ederler. Yeşiller içinde ihtiyar bir zat şarka doğru baş keser. Uzun, beyaz keçe şapkalar ve beyaz, uzun elbiseler içindeki diğerleri yere çökmüş otururlar. Biri tarafından yavaş, genizden bir tilâvet başlatılır ve bir davula hafifçe vurulması üzerine hepsi düşüp yüzleri üstüne kapaklanırlar, derhâl ayakları üstüne kalkarlar ve muayyen bir zaman bir daire etrafında dönerler.

Çabucak uzun elbiselerini bir yana bırakırlar ve beyaz cepkenler ve bir nevi fistanlar içinde, muntazam iğler atarak bir saat kadar devrederler. En ihtiyarları onların şevk ve sür'atini arttırmak için ayaklarıyla yere vurarak onların arasında dolaşır."

EVERHART, James B., **Miscellanies**, s. 208-209 [Galata], West Chester: Edward F. James, 1862.

Danse des Dervishes Tourneurs, [Dönen Dervişlerin Raksı], VERNIER (Ressam), MONNIN (Hakkâk), 1840, [JOUANNIN, Joseph Marie ve GAVER, Jules van, L'Univers: Histoire et Description de Tous les Peuples: Turquie, s. 334-335, Paris: Firmin Didot Frères, 1853].

Louis ENAULT

(1824-1900). Fransız gazeteci, yazar, seyyah. Velut bir yazardı. Çok sayıda eseri vardır. Bazı diğer eserleri: Eschyle (1851), La Terre-Sainte (1854), La Norvège (1857), La Rose Blanche (1857), Les Îles Hébrides (1858), La Vierge du Liban (1858), L'Amour en Voyage (1860), L'Inde Pittoresque (1861), L'Amérique Centrale et Merridionale (1867), Histoire d'une Femme(1872), Histoire d'Amour (1884), Le Sacrifice (1890), Un Drame au Marais (1899).

DERVİŞLER

[Pazar]- "Dervişlerin, beyan edilen muhtelif fırkaları arasında hassaten iki tanesi Avrupalılarca bilinir: İstanbul'un *derwischs tourneurs* [dönen dervişler]i ve Üsküdar'ın feryat eden dervişleri.

Şarka seyahatimiz müddetince bu tapınışın muhtelif merasimlerine iştirak etmek istedik.

Tekké [tekke]; dervişlerin manastırları olarak bilinir.

Dönen dervişlerin tekkesi Pera'daki İstanbul'un Avrupa mahallesinde, mezarlarla setredilmiş, elverir vaziyette, küçük bir yerde dikilidir. Avlunun iç tarafı canlı renklerde boyanmıştır. Üç taraf dervişlerin meskûn bulunduğu hücrelerle işgal edilmiştir, büyük bir servi ve bir şadırvan bezemeyi ikmal eder. Şark tarafından görünen Boğaziçi sanki mavimsi bir çelik ayna gibi parıldar. *Chapelle de danse* [raks mabedi] avlunun arka tarafındadır. Haricî duvarları Kur'an'dan alınmış *sûre*lerle ve bezeme yapılmış bir yazı sayfası olan hat marifetiyle çizilmiş, mavi *arabesk*lerle kaplıdır.

İçeri giriyoruz.

Düz, mumlanmış, parlatılmış tahta döşeme dayanacak yükseklikte bir korkuluk tarafından çevrelenmiştir. Mekke istikametini gösteren *mihrab*a bakan bir yer orkestra [mutribân] için saklanmıştır. Bugün Pazar, saat on iki. Kapıda çizme ve *babouche* [pabuç]larını bırakan Frenkler ve Türkler korkuluğun etrafına hücum ettiler.

Dervişler alay hâlinde, sükûnet içinde, ikişer ikişer olarak; beyaz yelek, beyaz entari, beyaz fistan, ayak bileklerini kapatan beyaz don içinde vasıl oldular.

Chef [reis; şeyh] *mihrab*ın altına veya daha evlâ olarak, ceylan derisiyle örtülü bir halının üstüne oturdu ve iki genç derviş onun yan tarafında durdular.

Dervişler yumuşak, yavaş sür'at dereceli bir hareketle ilerleyip, derinden selâmlayarak şeyhin önünden geçtiler. Sonra hepsi *mihrab*ın önüne yerleştiler. Niyaz; diz kırmaların ve secdelerin refakat ettiği bir tür dindar vızıldamayla başladı; bu, vecde hazırlamak içindi. Şimdi, alay olup yürüme yeniden başladı ve her bir dervişin üzerine düz bir takdis hareketinde bulunan şeyhin önünden geçtiler.

Musiki bir *prelüd* [giriş musikisi]'dü, vezni tayin eden *tarbouka* [darbuka]ların refakatiyle bilittifak çalan küçük flüt [ney]ler vardı. Hem tatlı, hem tuhaf olan bu musiki insanı tedricen yakalıyor ve sonunda tuhaf bir tılsımın içine sokuyordu.

Evvelâ, dervişler, çevrili sahanın ortasında hareketsiz dinlediler; sonra onlardan biri kollarını ufkî olarak yaydı ve yalın ayak olarak ve yavaşça yer değiştirerek kendi etrafında dönmeye başladı, sonra hareket pek acele bir *vals*e sür'atlendi; adam girdaba döndü. Bütün takım onu takip etti. Adamların tamamı beyaz giyinmişti; kolları haç şeklinde açılmış, başları bir omuz üzerine eğilmiş, gözleri yarı yumulmuştu; ağızları ilâhî vecdin gülümsemesiyle yarı açık hâldeydi; merakı celp eden bir temaşaydı. Çevrilmesiyle insana baş dönmesi veren bu *vals* hareketini nasıl bu kadar esnek, meyyal ve mülâyim icra ettiklerini bilmiyorum.

Şeyh; takımın arasında vezni hızlandırmak veya yavaşlatmak maksadıyla ellerini çırparak geziniyordu.

Bir sükût vakti ve ikinci bir alay olup yürümenin ardından çifter çifter tekrar *vals*e başladılar, bu sefer daha hararetli ve çok daha fazla cezb edici ve hayrette bırakıcıydılar. Bir dakika içinde yaptıkları dönüşü saymak imkânsızdı. Kollarını hafifçe, bir kuşun kanatları gibi kaldırıyor

ve indiriyorlardı, zaman zaman hafif bir köpük kırmızı dudaklarını ıslatıyor ve beyazlatıyordu. Bazen başları arkaya gidiyor, göz kapakları kanat vuruyor, göz bebekleri nihayetsizliğe gark oluyor ve artık cam sedefi ve sırlanmış billûrdan başka bir şey görünmüyordu. Bazen de aksine fevkalbeşer bir safanın ağır basmasıyla göğüsleri üstüne düşerler.

Takatsizlik bu remzî rüyanın orta yerinde çıkagelip de, valsçi yenilmez bir bitkinliğin içine atıldığında dizlerinin üstüne çökmesine müsaade edilir; sonra yüzünü yere koyar ve genç hademeler alacalı maşlahı onun üstüne kaparlar. Sonra şeyh yaklaşır, alçak sesle bazı dinî sözler mırıldanır. Bütün hepsi kendini yere çalar gibi, bitkin adaleler ve kendinden geçmiş bir canla yere oturana kadar musiki asla kesilmez." s. 447-449.

"Ahali için ve geçici olan bir cünundan daha fazlası olan bu [merasim]; birkaç asırlık tarihi olan bir itibar, bir itimat, bir hevestir. Aynı vakıanın bir terbiye tarafı da yok mudur? Muhammedîlik bütün dinlerin en safi akılcı yaklaşanıdır. Kur'an zaten bulunmayan tufeylîlerin ziyadeliğinden o kadar kolaylıkla kurtarır ki, bu, bir filozofun örnekleyeceği veya arzu edeceği en basit bir *déisme* [deizm; vahyi inkâr etmekle birlikte Allah'ın varlığına inanma]'le neticelenir. Olur şey değil; halk bundan hoşnut olmaz. Kendi kendine bunun kendisine hiç kâfi gelmediğine hükmeder ve hokkabazlardan tarafa döner, onlar için tabiat üstü olanın ve harikanın bir bedeli olmamak icap eder; edinmek istedikleri gaye istidatlarından yüksektir, onlar anlamaya ihtiyaçlarının olmadığı bir müphemi tecrübe ederler, onlar için inançlarını tabiat ve hissiyat üstü olan şeylere tatbik etmek lâzım değildir ve bizim insan ruhunun manevî kuvvetleri diye isimlendirdiğimizi, kullanmaktansa istismar ederler.

Evet, tekrar soruyorum, burada halis tecridin daima genç oldukları için daima iman eden insanların dinî gayretine asla kâfi gelmeyeceğine inananlar için bir ikaz işareti ve bir ders yok mudur?" s. 451-452.

ENAULT, Louis, **Constantinople et la Turquie** (Tableau Historique, Pittoresque, Statistique et Moral de L'Empire Ottoman), s. 447-449 ve 451-452 [Galata], Paris: L. Hachette, 1855.

MÈRY

Joseph Méry. (1797-1866). Fransız yazar. Şimdi unutulmuş olan çok sayıda hikâye yazdı. Verdi'nin 1849'da operaya adapte ettiği La Battaglia di Legnano'nun yazarıdır. Nükteciliği ve hazırcevaplığıyla bilinirdi.

"*De Bonneval* hayatının on dört yılını Fransa ve Rusya'nın hizmetine vakfettikten ve çarın mansıp hırsından geçmesi nasihatından sonra İstanbul'da öldü ve *Mewlewi* [Mevlevî] (*derviches tourneurs*) [dönen dervişler]'lerin Pera'nın büyük caddesi üzerindeki *couvent* [manastır; inzivahane; tekke]sinde, mermerine onun Türk ismi olan *Achmet-Pacha* [Ahmet Paşa]'nın ve *comparadgi-baschi* [humbaracı başı] yani topçuların yüksek reisi unvanının yazıldığı bir *turbé* [türbe] veyahut azametli bir mezar şerefine nail oldu. Müslümanlar ona bu şerefleri hükümle vererek Fransa'daki çok sayıda mukallide mucib-i ibret olacağını ümit ettiler. Hiç kimse bu veraset çağrısına gelmedi. Bu, kanaatimizce, tarihin zaptsız ruhundan ve irtidatlara büyük bir mânia olmadıkları gözüken hükümdarlık adetlerinden dolayı hayret verici şeydir. Küçük hanelere sahip çoğu mürtedler dahi Kur'an için Hristiyanlığın esaslarını terk ettiler, ama Paris'de kaldılar ve sultanla iyi meşverette bulunmadılar.

…*Mösyö de Bonneval*'in türbesi sefaret sarayından çok uzakta olmayarak, Frenk mahallesinde dikilidir; imdi, bugün büyük bir ehemmiyete sahiptir ve çok fazla hürmetle onun etrafını çevreleyen Türkleri görmekle şaşırmadık."

MÈRY, **Constantinople et la Mer Noire**, s. 449-451 [Galata], Paris: Belin-Leprieur et Morizot, 1855.

Félix MAYNARD

Félix Maynard. (1813-1858). Fransız askerî hekim. Kırım savaşı sırasında Türkiye'de bulundu. Baleiniers: Voyage aux Terres Antipodiques adındaki seyahat günlüğü Alexandre Dumas tarafından 1861'de yayınlanmıştır.

"Lâkin, yazık! Yazık! Mamafih bir hayal kaybolmuş, acı bir şekilde kaybolmuş! Dar sokakların rüzgârlı, çamurlu, karanlık, güneşsizlik ve havasızlık sirayet etmiş labirentinde ancak yüz adım atılabilir. Söylediğim tam da Galata Köprüsü ile *derviches tourneurs* [dönen dervişler] in *teké* [tekke]sinin arasıdır. Eğer bir vehimin oyuncağı olmamışsanız veya kötü cinlerin şaşırtmasına duçar değilseniz hayret edersiniz; size, gözlerinize, bütün susamış hayranlığınıza sataşır." s.96.

"Yeni bir görüş noktasına sahip olduğunuz oradan [Altın Boynuz'daki Vezir Sarayı'nın taraçası] Galata'daki dönen dervişlerin tekkesini görebilirsiniz." s.122.

MAYNARD, Felix, **Impressions de Voyage de Paris a Sébastopol**, s. 96 ve 122 [Galata], Paris: Librairie Nouvelle, 1855.

Meçhul bir seyyah

"Hristiyan veya kâfirlerin (her iki kelime de bir Türk için aynı manaya sahiptir) Muhammedîler arasındaki en mutaassıp fırkalardan birine giriş elde etmekte hiçbir müşkülât tecrübe etmedikleri az bir istisna değildir. Herhangi bir yabancı pabuçlarını *tekke* veya erkek manastırının kapısında bırakarak dervişlerin merasimlerini müşahede edebilir. Pabuçları çıkarma Türkiye'de umumî bir âdettir. Bizdeki şapka kaldırmanın yerine, onlar, yolların tozuyla kirlenmiş pabuçlarını çıkarırlar ve umumiyetle biz onların âdetinin niçin bizimkiler kadar tesis edilmiş bir âdet olmayışında hiçbir akıl görmeyiz.

Raks eden dervişlerin mahsus ayinleri onların müessesesinin diğer binalarını ihtiva eden avlunun sonunda bulunan, dairevî bir divanhanede icra edilir. Merkezdeki; takriben üç ayak yüksekliğinde, seyircileri icracılardan ayıran bir korkuluk tarafından kuşatılmış, dümdüz cilâlı, yükseltilmiş bir sahanlıktır. Aynı zamanda hafif sütunlar üstünde taşınan, imtiyazlı kimselere tahsis edilmiş bir mahfil vardır. Divanhane iyi aydınlatılmıştır, pencereleri en güzel manzaralara hâkimdir ve içerisi bütün sahneye ziyadesiyle keyif ve neşe havası veren mavi ve beyazla tamamen boyanmıştır. Dervişler uzun, beyaz etekleri; saksı başlıkları ve açık renk hırkalarıyla önünüzde ortaya çıkarken ilk intibalarınızın ciddî olmadığı ikrar edilmelidir. Çiftler hâlinde divanhaneye girdiler ve derhâl *mizah* [mihrap] veya kürsüsünde kendi kendine oturan şeyhlerine en derin selâmlamalarını arz ettiler. Uzunca gözüken bir müddet boyunca her türden yüz buruşturma, yere kapanma ve diz çökmelerin eşlik ettiği Kur'an'dan söyleyişler takip etti. Bir diğer alay olup yürümenin ardından şeyhin önünden çiftler hâlinde geçtiler ve ondan sessiz bir takdis hareketi aldılar; bütün toplulukta bir değişikliğin olduğu gözüktü. Gözleri kıvılcımlar saçtı, bedenleri daraldı, adımları daha gayretliydi ve mutrib heyetinden musiki çalarken, ölçüye uyarak çıplak ayakla, sessizce dönmeye başladılar. Çalgılar sadece neyler ve darbukalardı, çok alâkasızca çalınıyorlardı ve henüz musiki tarafından meydana getirilen istek dışı bir heyecanın farkına varıyordum ki bu esnada dervişler onun tesiri altında kat'iyetle mest oldular. Onlardan biri haça gerilmiş gibi kollarını yaydı, sol sağdan biraz daha yüksekteydi ve yavaşça tekâmüllerine başladı. Bütün topluluk manzarayla başımın döndüğü bir sür'atle fırıl fırıl dönene kadar biri diğerini takip etti. Ağır, beyaz, uzun etekleri hareketlerinin çabukluğuyla şişti; yüzleri kızardı ve heyecanlandı, başları bir yana meyletti, gözleri yarı kapalıydı, henüz hareketlerinde en ufak bir intizamsızlık fark edilmiyordu. Her biri yoldaşlarına karışmaksızın, bariz şekilde herhangi bir çaba ve zahmet göstermeksizin kendi çemberinin merkezini

muhafaza etti. Musiki iki veya üç defa dindi, o zaman, kendilerini zemine fırlatmış raksçılar mükemmel surette hareketsiz kaldılar, bu esnada vazifeliler merasimlerin başlangıcında bir kenara atmış oldukları uzun, renkli hırkalarını onların üstlerine yaydılar. Neyin içe işleyen sesi ve darbukanın ölçülü ama çabuk vuruşlarıyla yeniden ayakları üstüne geldiler, artmış sür'atte simalar neredeyse kaybolana dek vecdli taşkınlıklarında hızla döndüler.

Bu tuhaf tatbikler boyunca, bir derviş, bazen, sanki tükenmiş gibi yüzü zemine doğru, dizlerinin üstüne düştü. Hırka derhâl secde şeklinin üstüne yayıldı, şeyh ona birkaç kelimeyi tekrarladı ve çok geçmeden bütün topluluk aynı vaziyeti deruhte etti. Yeni bir alay yürüyüşü teşkil etmek üzere yeni söyleyişlerle kalkarlar ve merasim şeyhe yenilenen ve derin selâmlamalarla kapanır.

Dervişlerin çark gibi dönme hareketi neredeyse tamamen valsinkidir ve bazısı bu asrî eğlencenin dervişlerinkinden türemiş bulunduğunu kabul ederler. Çok sayıda nazariye bu emsalsiz merasimlerin kökenini izah etmek için gayret etmektedirler, bazısı onları kadim Asyalı efsunlarına atfederler."

Yazarı bilinmeyen, *The City of the Sultan*, **The National Magazine**, Editor: Abel Stevens, C. VI, Ocak-Haziran 1855, s. 369-370 [Galata], New York: Carlton and Phillips.

Émilien FROSSARD

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 952

30 [Ocak 1855], Salı- "Hane yolumuzun üzerinde [Pera'da] lâdinî ahaliden sadece bahçe çiçek saksılarından birini kafanıza baş aşağı koyarak iyi bir tasavvurunu teşkil edebileceğiniz bir nevi külâh vasıtasıyla tefrik olunan bazı dervişler müşahede ettim -Sadece *vazo*lar epeyce daha kalındır-. Bu dervişler omuzlarında zerzevat torbaları taşıyorlardı. Onlar dilenciler gibi gözüktüler, muhtemelen de öyleydiler."

FROSSARD, Emilien, **The French Pastor at the Seat of War** (Being Letters Written from the East), s. 73 [Galata], London: James Nisbet, 1856.

G. H. B. L.

İskoç bir yazar.

RAKS EDEN DERVİŞLER

"İstanbul'u ziyaret eden hiçbir yabancı dervişlere gitmeyi ve onları görmeyi ihmal etmemelidir -Hem hızla dönenleri, hem de feryat edenleri kastediyorum-. Hakikaten, görmeye şayandırlar; başka bir şey olmasa bile, insanlığın Cenab-ı Hakk'a tevbe edebildiğini tasavvur ettiği fevkalâde yolları gösterir. Her iki merasim de tapınma suretindedir ve bu ruhban tarikatlarının her birine zengin bir şekilde irat bağlandığından bu icradan bir şey kazanmazlar, dahası muhtemelen bu ayinleri para koparmanın bahanesi yapmadıklarını söylemeliyim. Dervişler Türkler tarafından çok ululanırlar ve Muhammedî ümmetin münzevi çeşitleridirler. Çok sayıda tarikattırlar. Bazısı sabit bir ikametgâhları olmaksızın havalide gezinirken, diğerleri beraberce cemaatler hâlinde yaşarlar. Feryat eden ve *whirling* [hızla dönen] dervişler İstanbul'daki ana gövdelerdir -İlki Üsküdar'da, ikincisi ise Pera'da ikametgâha sahiptir-. *Teké* [tekye, tekke] veya kiliseler misal olarak birbirlerine benzerler; Mekke'ye doğru olan duvardaki *altar* [kilise mihrabı]ı temsil eden cumbasıyla; icracılar için, merkezdeki alçak bir korkuluk tarafından taksim edilmiş, parlak, murabba meydanıyla; seyirciler için, meydanın etrafında, mahfillerin altında, veranda gibi dehliziyle murabba yapılardır. Mahfillerde davullar ve uzun kamışları merasimler boyunca icra eden ve bu şartla paye

verebildiğimiz ihvan oturur. Bu aynı icracılar için, sesçe ahenksizliğin ilmini kemale erdirdikleri kat'iyetle ve hakkaniyetle söylenebilir. Mutat hazırlayıcı diz çökmeler ve niyazlardan sonra, *whirlers* [hızla dönenler] *chief* [reis; şeyh]lerinin ardı sıra, ciddiyetle, asker gibi yürüyüşe geçerler ve o vakit ellerini evvelâ omuz başlarına yerleştirirler ve sonra kollarını açıp yayarlar, sanki bir valste gibi ama sadece pek az bir mesafe kat ederek devrede devrede dönmeye başlarlar. Yüksek, mahrutî bir şapka ve hareketlerinin intizamından tamamen yuvarlaklaşan ve pek katı bir hâlde kalan çok uzun, bol bir fistan giyerler. Bazısı seyrin dış tarafını alır ve diğerleri ise odanın merkezine daha yakın dönerler. Bir diğerinden münasip mesafeyi muhafazaya dikkat ettiği gözüken ihtiyar bir derviş, bir yandan öbür yana ve tümünün aralarında yürür. Alâka çeken şey; onların on beşi uzun binişleriyle alelâde bir yemek odası ebadından daha geniş olmayan bir meydanda bu suretle helezonî dönerlerken, hiçbir zaman asla bir diğerine temas etmemeleri ve çok uzun bir müddet böylece burularak dönmeye devam ederlerken asla en küçük bir baş dönmesine tutulmamalarıdır. Hakikaten bu, vals etmenin kemalidir. Bütün zaman boyunca vızıldamaya devam eden acayip flütler ve sarhoş davullar, şimdi ve sonrasında, sazendelerin dünyevî olmayan çok acı ve ince çığlıklarına değişirler. Merasimin aslı veya maksadı hakkında hiçbir şey bilmesem de, raksın bir parçasını teşkil ettiği bütün dinî ayinler gibi elbette o da Davud'a isnat edilir."

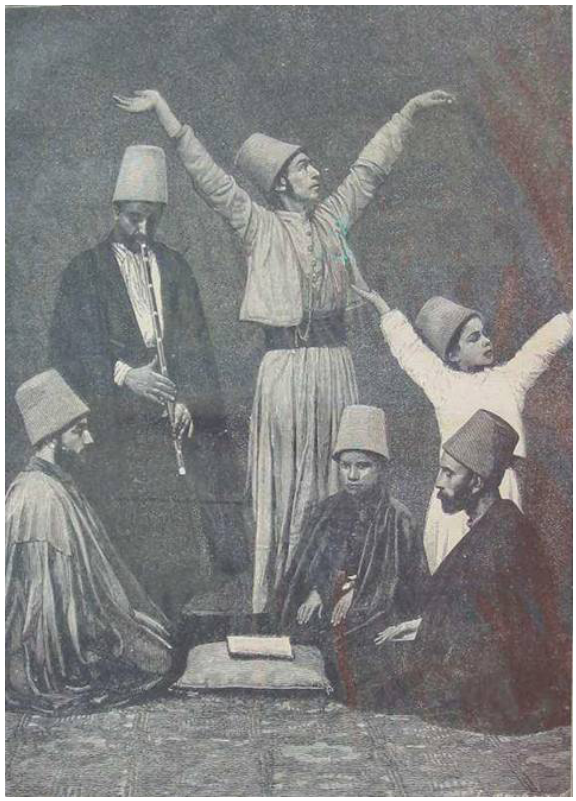
L., G. H. B., *The Dancing Dervishes*, **The Edinburgh Christian Magazine**, C. VII, Nisan 1855-Mart 1856, s. 54 [Galata], Edinburgh: Paton and Richie.

Groupe de Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişlerin Takımı -Birisi çocuk üç okuyucu, bir neyzen, birisi çocuk iki semazen Mevlevî; İstanbul-, SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), 1873, Siyah beyaz stüdyo fotoğrafı, Albümen kağıt üzerine deneme tekniği, 13x11 cm., Musée d'Orsay, Paris, France.

Tanzende Derwische,
[Raks Eden Dervişler
-Birisi çocuk üç okuyucu, bir neyzen,
birisi çocuk iki semazen Mevlevî; İstanbul-],
SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı), 1890, Elle renklendirme,
13,5 x 19 cm.

Tanzende Derwische,
[Raks Eden Dervişler
-Birisi çocuk üç okuyucu, bir neyzen,
birisi çocuk iki semazen Mevlevî; İstanbul-],
SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı)'ın fotoğrafından
ahşap üstüne hak, 1880'ler.

Meçhul bir seyyah

[20 Eylül 1855]- "Kefaretin kurtarıcı imanından mahrum bulunsa da, bir yere kadar, insanın vahiysiz olarak erişebileceği kadar saf bir Tanrıcılık olan bir dinin şerefini alçaltan *dancing* [raks eden] ve feryat eden dervişleri gördüm."

Yazarı bilinmeyen, **Inside Sebastopol and Experiences in Camp** (Being the Narrative of a Journey to the Ruins of Sebastopol by Way of Gibraltar, Malta and Constantinople and Back by Way of Turkey, Italy and France), s. 246 [Galata], London: Chapman and Hall, 1856.

Frances Margaret TAYLOR

Diğer adıyla Maria Magdalen Taylor. (1832-1900). İngiliz başrahibe. 1854 Kırım savaşı sırasında, Nightingale'in ekibinde Kuleli ve Üsküdar hastahanelerinde bir yıl çalıştı. Bu ortamda Protestanlıktan Katolikliğe döndü. Tanrı'nın Annesinin Fakir Köleleri adlı cemaati kurdu (1869).

[1855 Ekim'i]- "Geçen cumayı raks eden dervişleri görmüş olma niyetiyle Şarkta geçirdik ve bu maksatla Pera'ya gittik, fakat büyük bir hayal kırıklığına uğradık. Bize refakat etme sözü veren Ermeni beyefendi, gelişimizde, bize, evvelki gece bir yangının *tehle* [tekke] veya dervişlerin hanesini kül ettiği malûmatını verdi. Bu yüzden müteakip cumaya kadar raks edemeyeceklerdi. Bizse o gün gelmeden evvel Şarkı terk etmiş olacaktık."

[TAYLOR, Frances Margaret], By a Lady Volunteer, **Eastern Hospitals and English Nurses** (The Narrative of Twelve Months' Experience in the Hospitals of Koulali and Scutari), 2 C., C. II, s. 193 [Galata], London: Hurst and Blackett, 1856.

De MARCELLUS

Marie-Louis-Jean-André-Charles Demartin du Tyrac. (1795-1865). Fransız kont, diplomat, seyyah. 1820'de İstanbul'daki Fransız sefaretinin kâtibiydi. Londra, Verona ve Madrid'de vazifelerde bulundu. Milo'lu Venüs'ü Louvre müzesine kazandırdı. Meşhur edip Chateaubriand arkadaşıydı. Diğer eserleri: Souvenirs de l'Orient (1839), Vingt Jours en Sicile (1841), Chants du Peuple en Gréce (1851), Épisodes Littéraires en Orient (1853), Politique de la Restauration (1853), Les Grecs Anciens et Modernes (1861).

"Hint raksçıları- İstanbul'da bir gün, komşuluğumda mekân tutmuş bulunan *derviches tourneurs* [dönen dervişler] (*Mevleveh*) [Mevlevîye] nin *couvent* [erkek manastırı; tekke]sinden zihnim bu emsalsiz dinî gayretle çokça meşgul çıkarken, kulaklar onların yabanî musikisiyle bütün bütün hayrette bırakılmıştı; şimdicek şahit olduğum ve gülümsemeden daha çok tefekkürle seyircileri iğva eden bu sırrî raksı iyice düşündüm. Aynı esnada, beni Fener'e götürmek üzere Avrupa varoşuna geçip bana gelen patrikhane matbaasının idarecisi olan Rum *Argyrame*, Fransa sarayının kapısının yukarısına kadar bana refakat ederek, Müslüman kulluğunun bu acayip icrasına, menşeini Hint tapınmasından alan yanlamasına flüt (*neh*) [ney], *psaltérion* (*santoor*) [santur] ve *tambourine* (*tamboor*) [dümbelek] tarafından can verildiğini söyledi. Sonra bana hatırında tuttuğu Nonnos'un iki mısraını irat etti ve Mevlevî dervişlerinin *oratoire* [ibadetgâh]ları da olan raks divanhanesinin *épigraphe*ını söyleyebildi: «Onlar, bütün delikleri hepsi bir ve aynı zamanda açılan bir neyin sedasıyla canlanır, kalkar ve ayakları üstünde durmaksızın dönerler.» s. 69-70.

"Dönen *corybant*'lar- *Corybant* aşırılarına bu kadar iyi uyan bu sıfatı, kendinden geçmiş inkişaflarına bir kereden fazla hayran kaldığım İstanbul'daki eski komşularım olan dönen dervişlerden ödünç aldım. s. 154.

"*Bacchante* [Antik devirde zevk ve safaya düşkün, sarhoş kadın]'lar için olan mukaddes icralar gibi devr-i zaman ile bir daha gelen bu raksslar, bana daima İstanbul'daki dervişlerin dönmelerini hatırlatır. Bu temaşanın dimağa tesiri Şarkta kalışımın günlük muhtırasında şöyledir:

«İşaret edilen zamanda başlarına yüksek, beyaz başlıklar giymiş Mevlevîler, kendinden geçmiş rakslarına hasroldukları ibadetgâh olan, üstüne bir kubbe bindirilmiş, çevrili müdevver yere vardılar. Tilmizler kahverengi elbiseler giymişlerdi. Mezmur havasında, uzun bir müddet tilâvet edilen Allah ve Muhammed'in medhinin ardından; at meydanının etrafındaki bütün sargıları başına koymuş bulunan, uzatılmış keçesinin şekliyle tefrik olunan *supérieur* [manastır başrahibi; şeyh] zannedersem merasime gülünmesine hiç de razı değildi. Çok geçmeden, bir işaretle hırkalar konuldu ve her bir derviş, Mekke tarafına doğru baş eğerek kendi dönme silsilelerine başladı. Büyük bir sür'atle döndüler, gözleri semaya müteveccihti ve topuğun bir başkasını yerleşmeye bırakmayan bir mihver gibi olduğu ayakları, tahta döşemedeki aynı noktaya çok ustalıkla sabitlenmişti; kollar bazen, ilhamı çağırmak için kalkmış, bazen de tefekkür işareti olarak bağır üzerine çaprazlanmıştı; elbiseleri halâs bulmuş ve havanın tahrikiyle onların etrafında bir nevi sepet şeklinde şişmişti; bir yoklamacı takımların içinde,

Dönen Corybantlar

Bacchante.

aralarındaki sırrî nizamların talep ettiği mesafeyi muhafaza etmelerini berkitmek için gezindi. Ön kapının üzerindeki bir mahfilde yerleşmiş bulunan diğer Mevlevîler tiz bir ney ve dümbelek çaldılar; musikileriyle vezni siyanet eden bir ölçü nişanı verdiler ve ahenk kusuruna rağmen beğenildiler. O vakit çabukluğun ziyadeleştiği ve tefekküre gayret verildiği raksın bitişinde dervişler yeniden sıralarını aldılar ve hürmetle şeyhi selâmlamaya gittiler, onun elini dudaklarına götürdüler ve ondan sulh öpüşü aldılar. Ardından celse umumî ve uzamış bir çağırışla nihayete erdi. Rikkatte divane ve tamahkâr bazı genç Mevlevîler herkes çıkarken yeniden dönmeye başladılar. Bütün icra müddetince hem *acteur* [aktör, oyuncu]lar hem de seyirciler arasında derin bir sessizlik hüküm sürdü.» s. 197.

DE MARCELLUS, **Notes et Commentaires sur Les Dionysiaques Poëme de Nonnos**, s. 69-70, 154, 197 [Galata], Paris: Firmin Didot Frères, 1856.

Edwin GALT

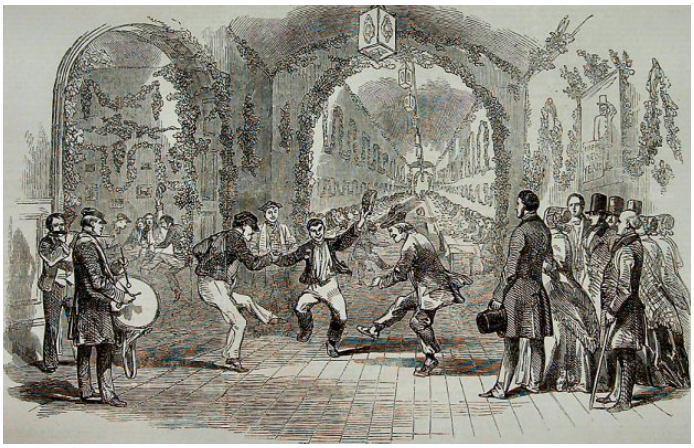
İngiliz seyyah, yazar. Kırım savaşına katılan İngiliz ordusunun yaşantısını müşahede etmek maksadıyla 1855 yılında Kırım'a seyahat etti.

RAKS EDEN DERVİŞLER

"Bu sabah *Missieri*'nin otelinde bir kılavuz buldum ve *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in kulluklarını tatbik ettikleri mahalle aşağı yukarı bir mil yürüdüm. Bir kapıdan geçerek girdim; meydanda, bir palamar babası şeklinde mermer bir şadırvan bulunuyordu. Birkaç adım bizi büyük bir binaya çıkardı ve tepede duran bir derviş korkunç bir perdeden sesle herkesi girmeye çağırıyordu. Kılavuzumla beraber içeri gittim ve kendimi iyi aydınlatılmış, daire şekilli, kubbeli, geniş bir odada buldum; süsleri haylice bir cambazhaneninkine müşabihti. Merkezde tahtadan, alçak bir korkulukla ayrılmış, müdevver bir zemin vardı ve bu zemin sanki balmumuyla ziyadesiyle parlatılmıştı. Merkezde billûr bir avize asılıydı. Etraftaki bazı mahfiller beyaz, tel kafesle saklanmıştı ve bana bunun gerisinde bizim Millet Meclisi'mizde müşahede edemeyecekleri kadar kadın cinsinin bulunduğuna dair malûmat verildi. Yüz elli kişilik bir cemaat sonunda çok geçmeden toplandı ve ters çevrilmiş bir saksıya müşabih serpuşlar ve papaz cübbesiyle *grego* [Rumların giydiği, kukuleta ilâvesiyle, kaba kumaştan çok kalın biniş] arası bir şekilde, sarınılan binişler giymekle tefrik olunan dervişler katmer kanatlı kapıyı açtılar ve bir cambazhane meydanına çok müşabih gözüken bu mahallin içindeki kendi mevkilerini aldılar. Kolları çaprazvari göğüslerinde, yüzleri Şarka müteveccih dikildiler ve diz çökmeye ve yeri öpmeye başladılar; bu müddette bir Türk genizden bir sesle bir şey söylüyordu ve İngiltere'de balık satıcılarının caddelerde dönüp dolaşıp uskumru diye velvele ettiklerindeki gibi fasılalarla yüksek sesle bağırıyordu; gürültü, söylemelerindeki bir pelteklikle daha korkunç bir hâle geliyordu.

Bu baş eğme ve eğilme icrası on dakika sürdü, sonra dervişler engin bir hat teşkil ettiler ve kuşatılmış yerin etrafında muntazam adımla yürüdüler; üst rütbeli bir ferdin bir halı üstünde dikildiği Şark tarafına doğru geldiklerinde her şahıs halının üzerinden iki adım attı ve hemen arkasındakine baş eğerek zarafetle etrafında döndü; arkasındaki de beraber olarak mütevazı tarzda ona eğildi; sonra o da iki adım attı ve sonrakine baş eğdi; böylece hudutsuz devam etti.

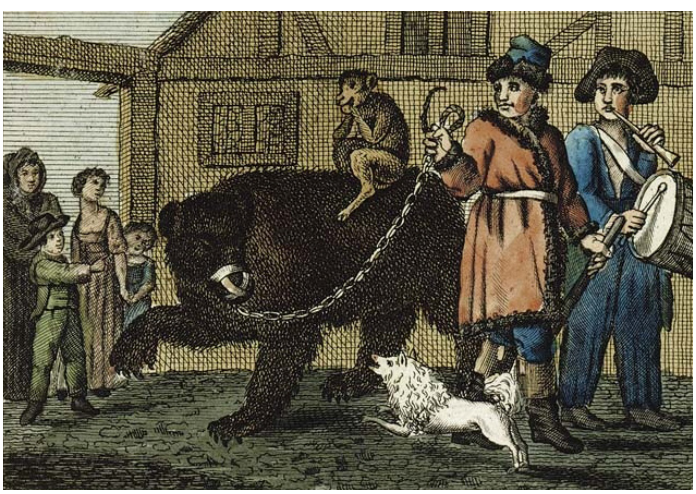
Buraya kadar her şey çok iyiydi. Bir şeyde hakikî kulluk bulunmuş olmasın ki *Hanwell* Akıl Hastanesi'ne hiç girmemiş bütün delilerin maskaralıklarının galebesinin takip etmesi gerekmesin. Reis zat halının üstüne oturdu, iki elini yukarı doğru tuttu ve kendini geriye ve ileriye doğru sallayarak, sanki bir kitaptan okuyor gibi ellerinden okudu. Bitirdiği an arkasındaki bir kimse, İngiltere'deki gezginci çiçek ve kabuklu deniz

Hanwell Tımarhanesi

hayvanı satıcıları vs.nin yaptığı gibi aynı tarzda, gamda yukarı aşağı gezinerek, bir düzine farklı ses perdesinde sür'atle konuşmaya başladı. Bitirdiğinde saklı bir yerden musiki nağmeleri yükseldi, lâkin, heyhat, öyle ahenksizdiler ki evvelce hiç böyle bir çalgı görmemiş birinin iki telli kemanla talim ettiğine inanabilirdim; sonra pek ince ve tiz bir refakat ahenkle çaldı, sanki seyyar maymun teşhircilerince üflenen hususî kavallardan geliyordu; çangır çungur çarpışan ziller orkestrayı meydana getiriyordu ve ziyadesiyle cilâlanmış bir zemin üstünde icracılar işe koyuldular. On dokuz raks eden derviş sür'atle cübbelerini üstlerinden atarak, kollarını bedenlerine dik açıyla doğrultup yayarak ve sonra her biri kendi mihveri üzerinde çabukça devrederek dönmelerine başladılar. Bu hareket, sol ayağı bir noktada muhafaza ederek ve eğirilerek devredip dönsünler diye, muharrik kuvvet olarak işleyen diğeriyle etraf dolaşarak yapılır. Üst elbiselerini attıklarından, elbiseleri, şimdi, bele sıkıca oturan bir nevi kadın yeleği ve buradan asılı, yere erişen, bol bir etektir; ama bu helezonî dönüşlerini yaptıklarında, tamı tamına, balonlar teşkil etmek için kendi etrafında eğirilerek dönen kız çocuklarda gördüğünüz gibi şişmiş hâle gelir. Elbiselerinin rengi değişiyordu; bazısı sarı, diğerleri yeşil, başkaları siyahtı. Bu hususî çark gibi dönme hareketine mihanikî surette devreden şekillerin kat'îlik ve pürüzsüzlüğüyle devam ettiler. Hemen musikiyle beraber birkaç ses iştirak etti, tempoyu arttırdı; adamlar tertip edilmiş ciddî çehrelerle ve kapalı veya yere dikili gözlerle daha da hızlı döndüler. Musiki kesildiğinde on dakika geçmişti; raksçılar şark tarafına doğru tevazu ile eğildiler ve sonra yere oturdular, ama fasıla bir dakikalık bir müddet bile değildi, musiki artmış çabuklukta bir tempoyla tekrar çaldı ve raksçılar tekrar ayakları üstüne sıçradılar, kollarını yaydılar ve durmaksızın döndüler. Ve şimdi zavallı mutaassıpların yanaklarından aşağıya ter akmaya başladı. Bununla beraber onlar fizikî görünüşte Türklerin umumiyetine nazaran çok daha faik bulunan, zeki görünüşlü adamlardır.

Seyyar maymun teşhircisi

Bu hareketi zemin üstünde yalın ayak yirmi beş dakika müddetle devam ettirdiler ve nihayet musiki durduğunda takati tükenmiş, kıçları üzerine yıkıldılar ve teşhir sona erdi. Dervişlerin bu fırkası *Mevlevî*ler olarak adlandırılırlar ve belki bu varlıklar ecnebileri kabul etmekle itikatlarını tebliğ ettiklerini zannediyorlar, ama Fransız "*Ils sont tous fous!* [Bunların hepsi kaçık!]" diye hayret gösterdiği, İngiliz tebessüm ettiği, Rum seyirciler açıktan güldükleri ve hasırın üstünde oturan, çubuk ucunda yalanan şekerler ve şekerlemeler yiyen küçük çocuklar rakslı oyundan açıkça zevk aldıkları için nasıl da kederle aldanmış olmalılar. Yanlış yola sevkolmuş itikadın hazin bir teşhiriydi ve son derece istikrah içinde terk etmeye mecbur kaldım."

GALT, Edwin, **The Camp and the Cutter** (or a Cruise to the Crimea), s. 179-182 [Galata], London: Thomas Hodgson, 1856.

Meçhul bir seyyah

"Bunun [Rıfaîlerin] meşrep ve tabiatça tamamen zıt tarafında; bir rakip fırkanın, *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in ayinleri bulunur. Hakikaten onların temsilleri dinî perestişten ziyade çalışılmış bir eğlencenin hissedarıdır. Onların mabedine girdiğinizde şekilçe dairevî olduğunu ve merkezinde mükemmelen düzce ve ziyadesiyle cilâlanmış bir zemin bulunduğunu görürsünüz. Bir korkuluk her yönde fırdolayı uzanır. Temsili seyredecek Sultan, payeli şahıslar ve kadınlar için yerler ihtiva eden bir mahfil aynı şebekeyi yukarıda da meydana getirir. *Mihrap* Kur'an'dan yazılmış levhalarla ve tarikata hayırseverliğini ispat etmiş *Paşa*ların nişanlarıyla tezyin edilmiştir. Her yer mavi ve beyazla boyanmıştır ve parlak, canlı bir görünüş arz eder. Onların camiini ziyaret eden bir arkadaş takımına refakat ettim ve bana onların hususî perestiş gününde bulunmadığımız anlatıldı. Onlara *bahşiş* teklif ettim, mamafih, çok geçmeden bizim hususî istifademiz için bir temsil tertip ettiler. Âmâ bir davulcu, iki ney çalıcısı ve sayıca on tane onlardan [dervişlerden] çağırttılar. Pabuçlarını çıkarttılar, dizlerinin üstüne çöktüler ve zemini öptüler. Sonra kalktılar ve binişlerini bir yana bıraktılar. Musiki çalmaya başladı ve sıra ile kol hâlinde çepeçevre yürüdüler, yüksek mihrabın önünde yüz yüze birbirlerini başlarıyla selâmladılar ve dışa doğru gerilmiş ellerle, bir daire içinde bir ayakları üstünde döndüler. Hareket, sanki eski *Semadirek* ayinlerindeki kürelerin dansını taklit edercesine fevkalâde güzelliklerden biriydi. Her biri merkezî bir nokta olarak kendi etrafında hareket etti ve onları cezb eden güneşleri olarak şeyhin etrafında hepsi beraber devrettiler. Kırmızı, kahverengi ve beyaz entarileri sür'atli, hızlı bir dönme içinde, sahneyi bir resim mevzuunun güzelliğiyle ve türlü ziyalarla doldurdu. Birdenbire dururlar, kendilerini çatarlar, kollarını katlarlar ve bir vakit için bütün hareket kesilir. Sonra bir ilham şevki gelir, çehreleri heyecanla tutuşur, gözleri dinî iştiyakla parıldar. Yukarı doğru bakarlar ve çepeçevre dönerler ve bâtinî tefekküre bürünürler ve zahiren mutlakta kaybolmuş olurlar. O hakikaten emsalsizdir, merak uyandırıcıdır ve esrarlı bir temsildir; bilhassa Feryat Edenler'in yabanî nizamsızlığıyla tezat teşkil eder. Heyetten tek bir ses işitilmedi; bir dua söylenmedi; fakat hepsi manevî ve vecd hâlindeki heyecanlarının çok aşırılığı tarafından bitkin düşürülüp yıkılana kadar teskin edici bir cezbe ve zevkle devrettiler.

Mevlevîler,
ÇALLI, İbrahim (Ressam),
1927.

Bu, Muhammedîliğin raks eden tarafıdır ve Feryat Edenler'inkine göre daha dayanılır olmasına rağmen müsavi olarak manasızdır."

Yazarı bilinmeyen, *Muhammadan Fanaticism: The Howling and Dancing Dervishes* [New York Observer'dan], **The Baptist Reporter and Missionary Intelligencer**, Haz.: Joseph F. Winks, Yeni Seri C. XIII, Bütün Seri C. XXX, 1856, s. 60 [Galata], London.

C. OSCANYAN

Christopher Hatchik Oscanyan. (1818-1895). İstanbullu yazar, diplomat. New York'ta tahsil gördü. Daha sonra başkonsolos olarak İstanbul'a döndü. İstanbul'da ilk Ermenice gazeteyi yayınladı. Osmanlı'yı tanıtmak için faaliyetleri oldu. Londra'da Oriental and Turkish Museum'u açtı. İstanbul fotoğraflarını yayınladı.

TARAFGİRLİK

"…İslâm veya Tanrı'nın emirlerine ve inayetine teslimiyet kelimesi, önde gelen tam manasından ayrı olarak bir münakaşa ve nifak menşei olmuştur ve Türkiye'de çok muteber olan Hanefîler, *Mevlevees* [Mevlevîler], Rıfaîler ve Abdalların bulunduğu türlü türlü fırkalar meydana getirmiştir.

…Mevlevîler *dancing* [raks eden] veya *whirling* [hızla dönen] dervişlerdir ve bu yüzden şarkın *Shaker* [Sallananlar; Hristiyanlığın bir tarikatı]'ları olarak mütalâa edilebilirler. Maksatları Tanrı'ya amelî olarak teslimiyettir. Baş döndürücü bir hareketle, hislerini kaybedene dek, devrede devrede, hızla dönerek bu akıl hâlini kesp ettiklerini düşünürler.

Umumî akaid ve örfe uyarlar, ancak ibadet şekilleri hususîdir.

Her salı ve cuma açık olan ve sultan ve umumiyetle Avrupalılar tarafından sıklıkla ziyaret edilen dinî binaları *tekké* [tekke]ler olarak adlandırılır.

Değirmi bir parmaklık tarafından çevrilmiş geniş, murabba bir meydan onların ayin veya merasimlerinin sahnesi olur. Sultanın şebekeli dairesi ve Türk hanımları için bir yer olan mahfil yapının üç tarafını doldurur.

Her camide ve keza burada, methalin karşısında Mekke istikametini işaret eden, *mihrab* olarak adlandırılan bir oyuk bulunur. Saçaklıklarla tezyin edilmiş duvarlar Kur'an'dan ayetlerle, sultanların tuğralarıyla ve *tekke*ye irat bağlamış hayırsever diğer eşhasın hatırasına vecizelerle bezenmiştir.

Whirling Derviş, [-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Hızla Dönen -Sema eden- Derviş], M., H. S. (Ressam), [OSCANYAN, C., The Sultan and His People, s. 43, New York: Derby and Jackson, 1857].

Sheikh [şeyh] veya cemaatin kılavuzu *mihrab*ın önünde, bir *Ankara* keçisi postunun veya bir halının üstünde oturur, tilmizlerinden ikisi tarafından kendisine refakat edilir.

Zamanın kırışıklıklar hâsıl etmiş ve soldurmuş bulunduğu, pek çok müteakip güneşlerden kararmış siması, senelerin tahribine şahitlik etmiş uzun ve boz sakalıyla zayıflamış, ihtiyar zatın yıpranmış bedeninde, canlılığın veya hayatın yegâne işaretleri olan ileriye fırlamış gözleri, ihata eden

Tekke
-Galata Mevlevîhanesi'nin semahanesi -,
M., H. S. (Ressam),
[OSCANYAN, C., The Sultan and His People, s. 41, New York: Derby and Jackson, 1857.]

karanlığın ortasında şimşekler gibi parıldar.

Dervişler girdikçe, bu velinimet ermişe, bağlı elleriyle manevî bir ihtiram havasında hakir bir hürmet gösterirler ve yüzleri Mekke'ye dönük olarak yerlerini alırlar. İhtiyar *şeyh* kalkar ve cemiyete riyaset ederek ayinleri başlatır.

Onların sıkı, kahverengi keçeden, şeker kellesi şeklindeki mahsus başlıkları *sikké* [sikke] olarak adlandırılır. Farklı renklerdeki uzun ve seyelân eden elbiseleri, hassaten Müslüman ibadetinin yavaş ve hesap edilmiş secdelerine başladıklarında, onları başka diğer kürelerin hayalî mümessilleri gibi gösterir.

Namaz bitince her derviş binişini çıkarır ve sayısız kıvrımlarıyla cilâlı zemine sürünen, uzun, beyaz bir fistan ve aynı saf renkten, sıkıca uyan bir yeleğin içinde zuhur eder.

Elan, sıra hâlinde ikişer ikişer, her çehreyi tenvir eden bir tür cezbe neşreder gözüken elini onlara doğru uzatan *şeyh*in önüne yürürler.

Hareketsiz dikildikçe, yabanî ve müteessir edici musiki, onlardan biri apansız kollarını açıp yavaş ve hesaplı adımlarla sessizce devretmeye başlayana kadar yavaşça her hassaya nafiz olur. Bol entarisinin kıvrımları elan, tedricen, bir kuşun kanatları gibi açılır ve hareketinin yumuşaklığıyla, derviş sadece bir kasırga hortumu gibi gözükene kadar yayılır. Kalanları hareketçe müşabihtirler; yayılmış kolları, sanki bir rüyada imiş gibi yarı kapalı gözleri, bir tarafa eğilmiş başlarıyla sanki vecd içinde yüzer gibi, musikinin hesap edilmiş zamanına uyarak devrede devrede hareket ederler.

Asude ve ateşsiz *chief* [reis; şeyh] hissettirmeden ve yavaş adımlarla onların inkişafları arasında gezinir. Ansızın keserler ve daire etrafında yürürler. Musiki ölçüsünü arttırır ve dervişler tekrar baş döndürücü hareketlerine başlarlar; ihtiyar ve genç, bir muhayyel *rapsodi* içinde görünürler. Birdenbire hayretten donakalana kadar; dışa doğru yayılmış, kar gibi, bol ve büklümlü kumaşları kadim bir mermer heykel gibi onların etrafında büklümlenir. Belki de, hayrette bırakan o girdabın içinde mübarek kılınmış olanın arzına nakledilmişler; cennet *huri*lerinin kollarında sürurla bayılmış veya *Allah*'ın tahtını çevreleyen revnakların ortasında dünyevî hislerini kaybetmişlerdir.

Şeyh onları mübarek takdisiyle zamanın hakikatlarına çağırana kadar vecdlerinden bitkin düşmüş ve kımıldamaz olarak hepsi secde ederler. Yavaşça, yeniden kalktıklarında yapının etrafını dolaşırlar ve bir yana attıkları binişlere kendilerini sararlar, sessizce ortadan kaybolurlar."

OSCANYAN, C., **The Sultan and His People**, s. 40-44 [Galata], New York: Derby and Jackson, 1857.

N. S.

Portekizli bir yazar, seyyah.

DERVİŞLERİN RAKSI

"*Constantinopola* [İstanbul]'daki dervişlerin *convento* [manastır; tekke]si, *tékié* [tekye, tekke] olarak adlandırılır, raksları *sémâ* [sema]'dır ve tatbikte bulundukları divanhane *sémê-klané* [semahane]'dir. Bu büyük oda yedi yuvarlak sütun tarafından taşınan bir kubbenin altında olarak kurulduğundan diğerlerinden farklıdır. Üzerlerinde müessislerinin adının, iman ikrarının, *Allah*'ın ve dört halifenin adlarının ve ahlâkî hükümlerin bulunduğu çok sayıda serlevha duvarları tezyin eder ve cezb eden, müzehhep resim çerçeveleri mebzuldür.

Sema tatbik eden *Mewlewi* [Mevlevî]ler veya *derviches* [dervişler] sayıca dokuz, on bir veya on üç olmadıkça alenî raks etmezler. Onların dinî tatbikleri çıplak sağ ayak topuğu üstünde, kapalı gözler ve açık kollarla, teflerin ve *veih* [ney] adı verilen bir tür *flauta* [flavta, flüt]ten müteşekkil bir orkestranın sedasına uyarak, deveran ederek yapılan bir nevi *valsa* [vals]dir. Mevlevîlerin çoğu musikicidir ve ayin okuma, *cytara* [kitara], *rabecão* [çifte nağra, kudüm], ney ve tefte hünerle terbiye edilmişlerdir. Bu çalgılardan neşet eden musiki tatlı ifadeli, dokunaklı, aslî ve onların raksına beğenilecek surette münasiptir. *Beethoven*'ın *Ruinas d'Athenas* [Atina Harabeleri; Türk Marşı] senfonisi, büyük sanatkârın haberdar olduğu aşikâr bulunan bu nağmeler için bir fikir tedarik edebilir.

Musikinin rehberlik ettiği, onların muhayyilelerini aşka getiren ve onları hakikî bir hezeyan içine koyan bu yavaş ve mütemadi *sema*a, dervişler çocukluklarından beri alışkındırlar. Onlar, kendi mihverinde ve odanın etrafında dönmenin, çifte hareketlerini taklit ettikleri yıldızlarla alâkasından bahsederler. Bu dönme, pek tabiî olarak beyne tesir eder ve tazyikle veya herhangi başka bir sebeple; mevcudiyeti askıya alan, bir nevi uyuşukluk meydana getirir; bu müddette ruh tereddüt içinde yüzer ve dünyadaki şeylere yabancılaşır.

Dansa dos Derviches, [Dervişlerin Raksı -Galata Mevlevîhanesi-], [S., N., *Dansa dos Derviches*, Archivo Pittoresco Semanario Illustrado, 1. Yıl, C. I, 1 Temmuz 1857, s. 224, Lisboa: Typographia de Castro e Irmão.]

Dervişlerin toplulukları çoğu kere zengindirler, perhizle yaşarlar ve gelirlerinin artan miktarını fakirlere dağıtmak için, kendilerinin bolluk içinde yaşamasına müsaade etmezler. İstanbul'daki Pera *tekke*sinin *Mevlevî*leri bu şehrin velinimetleridir ve onların *cheik* [şeyh]i muhterem olduğu kadar münevverdir, herkes tarafından çok sevilir ve *sultan* tarafından hafi istişare meclislerinde kendisine mükerreren danışılır; vakıa odur ki bu fırka siyasete karışmış olmaktadır. Hükûmetin hafi siyasetinin aletleri olan onların azaları halkla münasebetten zuhur eden malûmatı bildirirler, hatta tahkikat yaparlar.

Tasavvufî talimleri, mübareklik ve ilimdeki şöhretleri dolayısıyla dervişler halk tarafından azizler ve tabiat üstü varlıklar olarak görülürler. Rüyaları tabir ederler ve manevî reçeteleriyle ruhun ve bedenin hastalıklarını tedavi ederler."

S., N., *Dansa dos Derviches*, **Archivo Pittoresco Semanario Illustrado**, , I. Yıl, C. I, 1 Temmuz 1857, s. 224 [Galata], Lisboa: Typographia de Castro e Irmão.

Meçhul bir seyyah

"*Messeri*'nin yerinden [otelinden] ayrıldıktan hemen sonra, Galata yolu üzerinde, *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in tekkesinin bakayasından geçildi; tekkenin büyük bir kısmı yangınla tahrip olmuştu, ama *sheikh* [şeyh]lerin kabirleri -eğer yeşil bir keçeyle kaplanmış, büyük bir köpek kulübesi şeklindeki tahta bir kutuya kabir adı verilebilirse- esirgenmişti ve pencereleri caddeye doğru olan bir odada duruyorlardı."

Yazarı bilinmeyen, *Three Weeks in Pera*, **The New Monthly Magazine**, Editor: William Harrison Ainsworth, C. 111, 1857, s. 353 [Galata], London: Chapman and Hall.

Fernand SCHICKLER

Fernand David Georges Schickler. (1835-1909). Fransız baron. Protestanlık Tarihi Cemiyeti'nin başkanı. Vernon belediye başkanlığında bulundu. Diğer bir eseri: Les Églises du Refuge en Angleterre (1892).

DERVİŞLER

[15-21 Ekim 1858 arası]- "Müslüman din adamları, her biri kendi hususî makamına sahip birkaç sınıfa taksim olunurlar: Dervişler İslâmiyet'in keşişleridirler ve başlıcaları *tourneurs* [dönenler] ve feryat edenler olmak üzere birkaç dal hâlinde ayrılırlar. Dönenler diğerlerinden daha münzevidirler, *couvent* [erkek manastırı; tekke]lerinde yaşarlar ve yakarırlar. Hepsi tekke içinde yaşamayan feryat edenlerin cemiyetin muhtelif tabakalarında çok geniş dallanmaları vardır. Ecnebiler her ikisinin talimlerine de iştirak edebilirler.

Dönenler; destek sütunları ve ahşap korkuluklar tarafından ihata edilmiş bir murabba divanhanede meydana çıkarlar. Destek sütunları; ızgaralar tarafından kapatılmış locaları taşır; ortada yanmayan bir avize vardır. Odanın merkezi rabıta tahtalarıyla kaplanmıştır, yan taraflara örtüler serilmiştir. *Babouche* [pabuç]lar kapıda çıkartılır; Avrupalılar ayakkabılarının tozunu kendileri alır. Ziyaretçiler korkuluğun arkasında bulunurlar. Giriş kapısının karşısında bir İzmir halısı üstünde; tefrik ettirici bir işaret olarak, kuzu derisinden üstüvanî başlığının etrafına yeşil

Danse des Derviches Torneurs, [Dönen Dervişlerin Raksı -Galata Mevlevîhanesi-], [Yazarı bilinmeyen, *Danse des Derviches Tourneurs*, Almanach du Magasin Pittoresque, 7. yıl, s. 18-19, Paris, 1857].

bir mendil bağlamış, yakışıklı, genç bir zat olan nezaretçi veya *iman* [imam; şeyh] oturuyordu. Uzun elbise katlarına sarınmış diğer dervişler tamamen hareketsiz, bir halka hâlinde çömelmişlerdi. *İmam* bir işaret verdi; dervişler zemine başlarını eğerek selâm verdiler, dikildiler ve nezaretçilerini takip ederek odanın etrafında yavaş bir yürüyüşe başladılar. Kapının önüne vardıklarında eğilerek baş selâmı verdiler ve kapının karşısındayken her iki istikamete selâmlamada bulundular. Bunun bir neticesi olarak, daima iki derviş birbirlerinin önünde eğilerek baş selâmı vermiş oldular. Altı devri müteakip *imam* mutat yerinde durdu, musiki başladığında dervişler elbise katlarını düşürdüler ve her biri *supérieur* [manastır başrahibi; şeyh]lerinin yanına yaklaştı, onu selâmladı ve dönmeye başladı. Gözlerini kapadılar, kollarını uzatıp açtılar, uzun elbiselerinin kıvrımları açılana kadar iki veya üç yüz kere döndüler, döndüler. Yirmi kadar yalın ayak; bazen beyaz, bazen muhtelif renklerde küçük cepkenli ve bol fistanlı erkek tarafından icra edilen yavaş, ciddî ve becerikli bir valsti. Hiç kimse komşusuna çarpmadı, zaman zaman yarım dakikalık bir istirahata razı oldular, yekûnu bir saat tuttu. Sonra birkaç dua… Ve ayin tamamlandı.

Bu raksın saiki sorulduğunda, bazı dönen dervişler, insanın tabiî hâlinin ibadet vasıtasıyla Tanrı'ya yaklaşmak için münasip olmadığı, insan ruhunun mutat kürenin haricine çekilmeye ihtiyacı olduğu, onun semavî gayelere yükselmeye lâyık olduğu şeklinde cevapladılar. Diğerleri bu talimlerde daima remzî bir fikrinin gizlendiği seyyare hareketlerinin bir taklidini göremediler. Gülünç bulacağımı tahmin ettiğim merasim bunun yerine bir hayli canlı ve zarifti."

SCHICKLER, Fernand, **En Orient: Souvenirs de Voyage 1858-1861**, s. 58-59 [Galata], Paris: Michel Lévy Fréres, 1863.

Meçhul bir seyyah

"Ertuğrul, muhasara efendisinin başşehrini ziyaret etti. Baba, oğlu Osman'a yüksek şöhretteki Müslüman aziz mukimin duasını tavsiye etti; *Mullah Hunkiar* [Molla Hünkâr] gence hayır duada bulundu. Yüksek bir mevkiin sahibi olan bu kimse, Türk imparatorluğundaki en hürmet edilenlerden biri olan Mevlevî dervişlerinin kurucusuydu." s. 7.

Galip Dede.

"Tahta çıktıktan çok geçmeden sonra Selim, *poetical superior* [şair şeyh] *Galib-deda* [Galip Dede]'ye hürmetinin bir işareti olarak *Mewlewi* [Mevlevî] dervişlerinin başşehirdeki manastırını yeniden inşa etti. Galip Dede mısralarda eski yapının harap vaziyetini resim gibi bir surette tarif ederek minnettarlığını beyan etmişti:

Bu yüce hane rasathane hâline geldi;
Yıldızlar tarikatın zevatına bakar,
Pencereler direkli bir kapı bilenler için;
Örümcek, kapıcıbaşı olarak, onun önüne bir perde astı.
Kendi kendini telef edenler içinde ilerler,
Bütün bina bir şarkı gibi hiç üzre yavaş yavaş diner,
Neyin veya davulun nağmesinde titrer,
Her bir nefeste onun bazı sırları uçup gider.

Sultan, *Galib*'in şiirinin bir nüshasının kendisi için öyle ihtişamlı bir surette hazırlanmasını emretti ki kenarının yaldızı tek başına üç yüz Felemenk altınına mal oldu." s. 183.

Yazarı bilinmeyen, **The Ottoman Empire: The Sultans, the Territory and the People**, s. 7, 183 [Galata], London: The Religious Tract Society, [1859].

Fredrika BREMER

(1801-1865). İsveçli yazar, Hristiyan mistik, sosyalist ve feminist aktivist. Finlandiya'da doğdu, ailesiyle İsveç'e göç etti. 1830'larda felsefe ve teoloji okudu. 1849-1851 arası ABD'nde bulundu, Amerikan Kongresi'ni izleyen ilk kadın oldu. Ardından beş yıl boyunca Avrupa ve Ortadoğu'yu gezdi. İsveç Akademisi'nce kendisine altın madalya verildi. Diğer eserleri: Familjen H (1829), Hemmet (1839), Grannama (1842), Hemen I den Nya Verlden (1853), Hertha (1856), Fader och Dotter (1858).

17 Temmuz [1859, Pazar]– "…Bugün, Pera'da kâin *tekye* veya kilise [mabet; cami]lerini her pazar meraklı yabancılara açan *dancing* [raks eden] yahut *whirling* [hızla dönen] dervişler olarak isimlendirilenleri göreceğim.

HIZLA DÖNEN DERVİŞLER

19 Temmuz [1859, Salı]- Seyyareler; kendilerine hayat veren güneşin etrafında parıltılı halkalarını dokuduklarında ışıklarını yayarlar. Küreler; bütün hayat gücünün, güzelliğinin ve neşesinin aslî menşei olan görülmez bir merkezî kuvvet tarafından ilham edildiğinde, aldıklarını hayata doğru yeniden saçarlar. Sonra ahenkli korolar hâlinde şarkı söylerler ve kendilerini sarhoş ederler, ebedî varlığın hayat pınarından devşirdikleri hayatla dolu olarak, yaşayanların tümünü sarhoş ederler. İnanabileceğim bunun gibi bir şey, bu Şark dervişlerinin vecd raksların-da -bir yerde okumuş olduğum rivayet- *Samothracian* [Semadirek'e ait] hikmetlerin çok kadim tapınmalarında tefsir edilmiş olabilir. Şimdi bile Şarkın büyük şehirlerinde, Kahire'de, Kudüs'te -fakat buralarda gizlice-, Şam'ın, İzmir'in, İstanbul'un camilerinde… Bu yüzden dervişlerin raksına en üst seviyede şahitlik etmeye meraklıydım. Pazar günü öğleden sonra saat ikide kendimi Pera'daki *tekie* [tekye; tekke]de buldum. Bir saat bekledikten sonra, Müslümanlara ilâveten bazı diğer ecnebilerle beraber geniş, aydınlık, daire şeklinde, kubbeli bir odaya kabul edildik. Buranın iç kısmı geniş mahfiller tarafından çevrilmişti; kımıldamayacak şekilde oturtulduğumuz aşağıdaki parmaklıklı yerin içinde kısa binişleri ve başlarında ters çevrilmiş saksıya çok benzer, sarımsı beyaz, keçe şapkalarıyla birkaç erkek şahıs da bulunuyordu. Bunlar dervişlerdi. Ötedeki uçta dikilen bazı *priest* [rahip; derviş]ler Kâbe'ye doğru olan mukaddes kapının önünde baş eğiyor ve mırıldanıyorlardı. Bu bir müddet devam etti, sonra ikisi çok ihtiyar ve üçüncüsü genç, yakışıklı, zahit çehreli üç zat girdiler.

DEVERANLARI

Üç zat odanın aşağı ucunda, meclise doğru dönerek yerlerini aldılar ve şimdi tapınma başladı. İlk önce, siyah giyinmiş, siyah sakallı, uzun boynu öne doğru eğik, kanca burunlu, uzun boylu bir zat tarafından uzun, yeknesak, ağır bir dua tekrarlandı. Ondan sonra, verilen bir işaret üzerine bölmelerinde oturan dervişlerin hepsi ayağa kalktılar ve bir halka içinde, ölçülü, sessiz adımlarla yürüyüşe başladılar. Hepsi uzun binişler giymişlerdi ve aşağı dikili gözleriyle yavaşça, soldan sağa doğru döndüler. Sonra kımıltısız dikildiler ve birdenbire hepsi elleri ve dizleri üstüne yere kapaklandılar, tekrar hemen ayağa kalktılar, binişlerini çıkardılar ve enli, uzun, beyaz fistanları ve uzun yenli, kısa, beyaz cepkenleri içinde önce biri, sonra ikisi, üçü, dördü; biri diğerinin ardına hepsi tamamlanana kadar topaçlar gibi çevrilerek dönmeye başladılar; sayıca otuzdan fazla oldular; dışa doğru gergin açılmış kollarıyla hareket hâlinde, etrafta hızla dönüyorlardı. Kendi etraflarında dönmek ve aynı zamanda odanın içindeki bir halkada dolaşmak suretiyle mütemadiyen soldan sağa dönüyorlardı. Bu hızla dönen şahısların çoğu ihtiyar zatlardı; çoğu çirkin, ahmak, sakil bir ifade içinde ve sanki yorucu bir gündelik işi için tutulmuş gibi gözüküyorlardı. Çoğunun alınlarında inci gibi ter damlaları bulunmasına, gözleri yere dikili fakat hareket hâlinde olmalarına rağmen sanki tabiî bir hafiflik içindeydiler. Raksçıların sadece biri, takriben yirmi yaşında, güzel suretli,

Derwisjen,
[-Mevlevî- Dervişler -İstanbul-],
BAUER, Marius (Ressam),
1888, Kara kalem taslak, 8,3 x 8 cm.

uzun bir genç ve onun yarı kapalı gözleriyle yukarıya dönük çehresi hakikaten bir vecd ifadesiydi. Bir kimse, artık dünyada hiçbir şeyi görmeksizin ve bilmeksizin etrafta devreden onun *Allah* tefekkürüyle sarhoş olmuş bulunduğuna inanabilirdi. Hakikaten bu hâl bu raksın meali olabilir. Mamafih raksçıların kalanları hususunda öyle zannedemezsiniz; yakışıklı gencin ifadesini taklit edecek hantal bir şahıs kaçık gözükürdü. Bu arada koyu renkli dervişler acelesiz adımları ve eğik başlarıyla, hızla dönen raksçıların arasında dolaştılar ve bana, devredenlerin ellerinden kulaklarına şiddetli bir şamar yememeye bir iyi ihtimam ediyorlar gibi gözüktüler. Bazen bu vaki oldu. Bir çeyrek saat sonra raks birden durdu ve raksçılar kımıldamadan yerlerinde dikildiler. Bunu kısmen siyah urbalı dervişin, kısmen de en öte uçta nezaret eden üç zatın en genç olanı tarafından okunan dua takip etti. Arkasından tekrar raks geldi. Bu beş veya altı kez tekrarlandı.

İLÂVE MERASİMLER

Raksın her taksimi bir çocuk davulu ve bir flüt [ney]in iştirak ettiği makamlı bir söyleyişle başladı, fakat nihayette ney yalnız başına, nağme olmaksızın ama yumuşakça devreden raksla hoş görülür bir ahenk içinde öttü ve şakıdı. Bu kısım en iyi ve en hoş olanıydı. Diğerleri yerlerini almışken, raksçıların bazısı rakstan çekildiler ve binişlerini yeniden üstlerine aldılar. Bazısı başından sonuna dek tahammül etti. Böylece ötekilerininki giderek daha da soluklaşırken, cezbeli bir tebessümü olan gencin yanakları giderek daha da kızardı. Nihayet, sanki yalvaranların başlarına keder vermiş bir zorbanın ağır, zulmedici eli vicdansızca mahvlarına sebep olmuşcasına, duaları kederli dualar takip etti. Ondan sonra kuvvetli, pestten tize geçen devamlı bir nida öylesine tedricen kesilip söndü ki bununla tapınma sona erdi. Ama sonra umumî bir öpüşme başladı, evvelâ üç *president* [reis; şeyh]in elleri ve yanakları ve sonra silsileyle bütün dervişlerinki… Ne var ki öpüşler havayaydı veya el ve yanakları sadece kokluyor gibi gözüküyorlardı. Merasim samimîlik ve hakikatten mahrumdu ve bana hepsi oyun çıkardılar gibi göründüler. Bu zavallı yanaşmaların beyanında, her şey bittiğinde -takriben iki saat sürdü- memnundum. Bu veçhile, şimdi bölme parmaklığının üzerinden çevikçe sıçrayan dervişlerin çoğu, zannımca, akşam yemeklerine hücum ettiler. Bu kıyafetler ve bu raks bir balede hakikaten çok iyi bir tesir meydana getirebilirdi. İlahî bir tapınma olarak, meydana getirdiği intiba kederlendirici ve kasvet vericiydi. Zavallı adamlar, Tanrı'nın bir baba, iyi ve seven bir baba olduğu sevinçli haberini sarahaten asla almadılar."

BREMER, Fredrika, **Travels in the Holy Land**, İsveççeden İngilizceye tercüme eden: Mary Howitt, 2 C., C. II, s. 289-293 [Galata], London: Hurst and Blackett, 1862.

Walter THORNBURY

George Walter Thornbury. (1828-1876). İngiliz şair, yazar, gazeteci. Teyzesi tarafından bakıldı ve enişte si tarafından eğitildi. British Journal ve daha sonra Athenaeum'a yazılar yazdı. Bir akıl hastahanesinde öldü. Diğer eserleri: Lays and Legends of the New World (1851), Monarchs of the Main (1855), Shakspere's England during the Reign of Elisabeth (1856), Art and Nature at Home and Abroad (1856), Songs of Cavaliers and Roundheads (1857), Every Man His Own Trumpeter (1858), Life in Spain (1859), Icebound (1861), British Artists from Hogarth to Turner (1861), Life of J. M. W. Turner (1861), True as Steel (1863), Wildfire (1864), Tales for the Marines (1865), Haunted London (1865), Greatheart (1866), Two Centuries of Song (1867), The Vicar's Courtship (1869), Old Stories Retold (1869), Tour round England (1870), Criss Cross Journeys (1873), Old and New London (1873-74), Historical and Legendary Ballads and Songs (1875).

RAKS EDEN VE FERYAT EDEN DERVİŞLER

[1859 sonbaharı]- "Sakin bir pazar sabahı Pera'daki o İngiliz *chapel* [şapel, küçük ibadethane]inde diğer insanların nasıl hissettiklerini bilmiyorum, ancak ben o gaddar zulmün en kavurucu sıcaklığı esnasında, *Diocletian* Roma'sının bir ini veya köşesinde gizlice tapınan ilk Hristiyanlardan biriymişim gibi bir hisse kapıldığımı itiraf ederim. Her nasıl olursa olsun, sadece müsamaha veyahut tamamen saf bir ürkeklikle, tozlu bir bahçedeki çardak gibi sanki kendini ketmetmek için mevcutmuş gibi gözüken binanın kasvetli hâlinden midir, yoksa sarıklılara itimat etmeyerek ve mezarlığın yukarı tarafındaki setin üstündeki kahvehanelerin küçük mermer masalarında eğlenen neşeli Rumlardan sakınıp utanarak sessizce yaklaştığımız kiliseye bizi tahammül ettiren hâle gizlice sokan bir şey bulunduğundan mıdır, kendimi oldukça mahcup hissettim. Sıkıcı, riyakârca bir cemiyet sonrasında biri nasıl hisseder bilirsiniz. Hristiyanlıktan utanmış olmakla böylesi bir yapmacık, bir mürai gibi hissettiğimi itiraf ederim. Hakikaten o lâhzada bir atın üstüne sıçrayıp elde süvari kılıcı, tam bir Türk alayı hücumuyla sürebilirdim. Müsamaha; hakikaten Haçlıların ahfadının ermesi lâzım olan çare budur.

İyi giyimli bedbaht günahkârların cemaati kilisenin üçte birini doldurmadı -*Misseri* Hanımefendi, bir Hristiyan dava vekilinin otelin en iyi odalarını işgal etmiş bulunan pek revaçta Hristiyanlar olan kızlarına ve birkaç uşağa hürmetkâr bir mesafedeydi-. Azizlerin ve şehitlerin, kralların ve günah çıkarttıranların o ciddî niyaz ve senalarının ağır kulaklara düştüğünden korkarım. Tütsüler gibi semaya yükselen, onu şarkılarıyla bir melekler korosunun takip ettiği, sanki Şark Oteli'ndeki safi ölü gibi tembellerin aksülâmelinden meyus olmuş da bu yüzden onun destanî azametini kırpmış olan kasvetli muhterem mister *Dummil*'in ağzından sâdır olan *Te Deum* [Roma Katolik kilisesinde bir takdis ilâhîsi]'un ulvîleştirildiğini zannederim. O sabah, sadeleştirilmiş kilise ayinine hususî bir dikkat sarf ettim; bu cihetle basitliğinde muazzamdı, bunca asrın âdetlerince takdis edilmişti. Ben ve *Rocket* vaazdan sonra doğruca, kendi *convent* [erkek manastırı; tekke] ibadethanelerinde raks eden dervişleri seyretmeye gittik. Koyu kırmızı çizgili ek yerleriyle düz, beyaz cübbeler, koyu siyah binişler bana, o sabah yeni bir nazar verdiler. Çocukların idrak edemeyeceği ve en ferasetli adamların faik olamayacağı niyazları Muhammed'in, -Yunan *Bacchanalian* [Vahşi ve mistik tabiattaki Roma ve Yunan festivalininin iştirakçileri] 'ları veya *Mars*'ın Roma rahipleri kadar yabanî müfrit, hislerini kolay belli etmeyen Hristiyanların- muharref Kitab-ı Mukaddes hikâyeleriyle kolaylıkla doldurulmuş, zavallı, mevzudan mevzuya atlayan şiirler olan mahlut kitabının yaygara koparmış cümleleriyle kıyasladım. Muhammedîliğin şahlanmış, kana susamış ve tehlikeli yırtıcılık ve vahşetin eski zaman tavrındaki uyuyan kaplanlarını görmeye gidiyordum. Sihirli ayinlerini icra eden Muhammedî muhaliflerin en tuhaf ve yabanî fırkasını görmeye gidiyordum [Müellif Mevlevî ve Rıfaîleri aynı başlık altında ele almıştır, fakat giriş kısmındaki bu tanımlamalarla yalnızca Rıfaîleri tasvir ediyor gözükmektedir]. Amerikan dinî meclislerindeki feryat ve figanları, *Wesley*'nin açık havadaki dua izdihamlarının ıstırap ve ihtilâçlarını, Fransa'daki *Convulsionnair*'lerin hilekârlığını, *Delphi*'nin *Pythoness* [Apollo tapınağının rahibesi]'inin çılgınca bağırıp çağırmalarını, *Pentonville*'deki *Swedenborg*'un meczubane evhamlarını okumuştum; fakat burada hususan acayip ve Avrupaî olmayan bir şey, bilhassa yeni bir ırk ve yeni bir imanın insanları arasında

Wesley'nin dua toplantısı.

olduğumu ima ettiren bir şey görmeyi ümit ediyordum. Safi bilgiçlik taslayan seyyahların onları umumiyetle tavsif ettiği gibi, dervişlerin ayinlerinin kolayca muvaffak olunan gülünç ifratlar olmadığını kat'î olarak hissettim.

Vaaz bitti; mutat sabırsızlıkla, İngiliz kibar zümre Hristiyanlarına mahsus ferahlamış bir hâlde [kiliseden] dışarıya hücum ettik ve herkes "ikişer üçer" kendi "muhtelif yer"lerine giderlerken, ben ve *Rocket* dosdoğru dervişlerin tekkesine yollandık; takriben saat bir, onların ayinlerinin başladığı mutat vakitti. Başka bir memlekette tilki avlamaya yakın [bir şey] olduğuna beni ikna etmiş bulunduğundan, bir miktar *Rocket*'ın *topografik* kafasından neşet eden kıvrılmalarla gittikten, kaynar suya batırılmış caddelerde biraz süründükten ve daha fazlasıyla yokuşlu patikalardan aşağı koştuktan; Rumların şimal, cenup, şark ve garpları tarafından rehberlik edilip, tevcih ettirildikten sonra nihayet küçük, demir bir bahçe kapısına vasıl olduk ve kendimizi tekkede bulduk.

Delphi'nin Pythoness'i

Bütün ömrünce asla hatalı bir adım atmamış bir adamın zaferinin olanca sükûnetiyle kapı mandalını kaldırırken, "İsabet ettireceğimizi tasavvur etmiştim" dedi *Rocket*.

Dervişlerin ibadethanesine götüren bir kat taş basamağın sonunda, kapıları açık bulunan, küçük, kapalı bir avludaydık. Kapıların karşısında, dervişlerin kendi raks esvabını ve kahverengi keçe külâhlarını neşe içinde giyinip tertip ettikleri birkaç müştemilât vardı. Bu kulübe sundurmalarının haricine büyük bir öbek toprak sanki geniş bir veba çukurundan çıkarılmışcasına alelacele yığılmıştı. Bu, Pera'daki maktul Hristiyanların naaşlarını kaldırmak için en iyi maksatlarla kazılmış olunmak gereken ve âciz kölenizi de ihtiva ederek hâlâ hepimizi tehdit eden fesad tertibini hatırıma getirdi. Mamafih basit hakikat şudur ki, bu devasa deliğe sadece bir kuyunun adî maksadıyla, belki de dinî taharet için bir çeşme temin etmek, hatta tekkenin yemeğini pişirme gibi daha maddî maksatlarla niyetlenildiğini zannediyorum.

Kapının yanındaki küçük bir set üstünde soluk sarı, müzeyyen bir cübbe giyinmiş; kırmızı terliklerini sürüyen, kurşunî sakallı, ihtiyar bir

Convulsionnair'ler

Türk dikiliyordu. Eminim daha evvel Binbir Gece Masalları'nda bir yerde tesadüf etmiştim. Buruşuk, kahverengi elinde kimseye yalın ayak olmaksızın bir mabet veya camie girmeye müsaade olunmadığından, onun muhafaza etmesi için methalde bırakılan pabuçları çift yaparken farkına vardığım, bir iple bağlanmış biletler sallanıyordu. Vakit gelene kadar tekkenin geniş bir ilâve binasına götüren ikinci bir kat merdivenin basamaklarına oturduk ve kendisine yarı yabanî, yarı gülünç mukallit bir debdebe ifadesi veren gümüş kakmalı piştovu ve yaldızlı süvari kılıcıyla Amerikan konsolosunun kavasıyla konuşarak, tezgâhıyla orada olan bir çörek tacirinden hafif bir öğle yemeği satın aldık. Çörek, bütün Türk cadde yiyecekleri gibi sarı ve süngerimsiydi. Kallavi birkaç dilimi, *Rocket*'in dediği gibi, "sakladık" ve o vakit kapıda bir el şakladı, kavasın işareti girmekliğimiz gereğini haber verdi.

Kendimizi düz damlı bir oda olan, zemini saman renkli, kaba yer örtüsüyle örtülü bir murabbaın içinde bulduk. Tavana daireler hâlinde, pelte camdan, küçük yağ lâmbaları asılmıştı. Korkuluklu, serbest el işinden, takriben bir İngiliz kilisesindeki mihrap parmaklığı yüksekliğindeki alçak bir parmaklık raksın vuku bulduğu merkezdeki çevrili yeri kapatıyordu. Buranın etrafına en azından bu eziyete tahammül edebilenlerimiz bağdaş kurarak çöktük. *Evesham* muharebesinde döğüşmüş cetlerinin azametli ruhlarına lâyık olmayan hasut *Rocket* beceremedi ve "bunu mel'un bir Türkten başkası yapamaz" diye söylendi. Bir mandıra penceresi gibi kafesli, kuş kafesi işlemesinin ardına kadınların kabul edildiği bir mahfil odanın etrafında fırdolayı uzanıp gidiyordu. Onun açık bir kısmında, Mekke'ye nazır oyuğun karşı tarafında; kariler ve şeyh duhul eder etmez "*Lidya* flütleri"nin asude teneffüsüyle ve topraktan Eyüp kavanozları üzerine gerili dümbeleklerin yabanî, vakur, muttarit el vuruşu tıpırtısıyla "onun için" çalmaya başlayan çalgıcılar oturuyorlardı.

İhvan birer birer alçak, ufak bir kapıdan geçerek içeri girdiler, korkuluğun etrafında bir daire içinde yerlerini aldılar. Her biri evvelâ yukarısında yazı resmedilmiş, büyük, mavi, yaldızlı bir çerçeve bulunan mukaddes oyuğun önünde kapaklandı ve zemine alınlarıyla temas etti. Birisi bir yanı diğeri üzerine kuşakla sarılmış, kahverengi bir cübbe; diğeri pembe, üçüncüsü siyah, dördüncüsü yeşil olanını, beşincisi çikolata renkli bir esvap giyinmişti, fakat otuz dördünden hiçbiri koyu kırmızı, mavi veya sarı giymemişti. *Quaker*-vari bir renk itidali fırkanın tarzını gösteriyordu. Her biri, altında beyaz biri daha olan, kahverengi, saksı gibi, keçe külâhlara da sahipti. Onların her biri, renkli dış katlarının altına beyaz bir cepken, göğüs üstünden sarılmış beyaz bir iç kat; kısa, bol, beyaz donlar ve neredeyse ayak bileğine kadar uzanan, zannımca, *mystical gyration* [esrarlı deveran]larında raksçılara muvazene sağlamak için kenarlarına ağırlık doldurulmuş, beyaz bir fistan giyiyordu.

Bu din meraklılarının çehrelerini gözden geçiriverirken, bir çobanın koyunlarını hatırında tutarken yaptığı gibi bazı hususî tanıma işaretiyle irtibatlandırmak suretiyle her bir adamı zihnimde isimlendirdim; birini "Romalı Burunlu", diğerini "İhtiyar Delikanlı", üçüncüsünü "Semiz Siyahî", dördüncüsünü "Genç Asker" ve saire diye. Şeyh kırmızı keçe üstündeki ona ibadet halısı olarak hizmet eden seccadesinden doğruldu ve çay yeşili cübbesi, siyahla örtülmüş, etrafına yeşil bir sarık sarılmış keçe külâhıyla dikildi ve sesini yükseltip alçaltarak *Fatiha*'ya veya Müslümanların başlatıcı duasına başladı, kamış flüt [ney] pestten ıslık sesi çıkarıyor ve su kabağından oyulmuş dümbelek şimdi gittikçe daha velveleli ve hiç olmadığı kadar sevinç izhar eden bir hâle geliyordu.

"Onların [yaptıklarının] *vals*e benzer bir mel'anet olduğu söyleniliyor" diye fısıldadı *Rocket*; camilerde İngiliz kiliselerindeki mihraba te-

Ribera'nın bir taslağı.

kabül eden Mekke oyuğunun her iki yanında duran mavi bir şeritle etrafları çevrilmiş bulunan, beyaz bal mumundan büyük mumlara katı ve kibirsizce gözünü dikmiş bir hâldeydi. *Sheikh* [şeyh] solgun, zahit görünüşlü, çökmüş ama delip geçen gözlere sahip, kendisini ihata eden yağcı, dalavereci, kurnaz görünüşlü mutaassıplara göre bariz şekilde son derece yüksek zihin kabiliyetinde bir zattı. Bir lâhza bizimle birlikte parmaklıkların dışında oturan askerler, Suriyeliler, Araplar, Farisîler, Türkler ve Avrupalıların namütecanis heyetine çepeçevre göz gezdirdi. Müşahitler, müstehziler ve tahkir edenlerden, kendini adamış hürmetkârlara kadar safi aylaklar olan bizi kalburdan geçiren, teşrih eden, bir an içinde bizi tasnif eden ve akabinde kendi aşkı ve sırrının, sessiz itikadının loş mabedine zihnini tekrar geri çeken keskin nazarını görebiliyordum. O, raks etmek mecburiyetinde değildi, yanlış yerde ortaya çıkmış bir hevesle, feryat ve haykırışla, fırlayıp etrafında dönerek kendini kâfirlerin önünde teşhir etmeyecekti. Onun niyazı; soluk elleri göğsünün üstünde olduğu hâlde yavaş eğilmeleriyle, sanki on dördüncü yüzyıl başpiskoposlarındaki ve sanki İspanyol ressam *Ribera*'nın zamanındaki taslaklar gibi vakur ve ciddîydi. Sesi alçak, şevkli ve çok güzel bir şekilde tatlılaştırılmıştı. Yüzünde azaba duçar bir şehidin çehresindeki gibi hoş bir teslimiyet ve keder ifadesi vardı. Bu adam bir kralın simasına sahipti, fakat keşişe dönmüş bir kral. Baştan başa Avrupa'nın bütün manastırlarını araştırabilirsiniz, ama bir mutaassıpın yüzünde o *şeyh*te görünür olduğu gibi bu kadar akıl bulamazsınız.

Bütün bu zaman, teneffüs eden ney bir an bile suskun değildi, kuru kamışlıkta kımıldayan bir çöl yılanı gibi ıslık çalıyordu, titreşen kanatlarıyla güneşe doğru yükselen bir tarla kuşu gibi süzülüyordu. Böylece musiki, tütsünün dalgalar hâlinde yükselmesi gibi, hızlı dönüşler eşliğinde tizleşti. Bir, iki, bir, iki diye vurdu dümbelek, asla gürültülü değildi, sadece titreşiyordu, dili de tutulmamıştı; bir, iki, bir, iki diye vurdu dümbelek.

Arada bir hâlâ, yenice giyinmiş bulunduğu cübbesini ayarlayan veya keçe miğferini kafasına bastıran bir derviş, çömelmiş, daireye iştirak ediyordu. Evvelâ niyaza diz kırıyor, sonra kalkıyor ve yerini almadan evvel *şeyh*in elini öpüyordu. Geç gelenlerden biri, "Romalı Burunlu"yu, hokkabazın kanlı canlı zengin çobanları başlığıyla selâmlaması kabilinden şakacı bir gülümsemeyle selâmladı. O selâmın biraz karnıma çevrildiğini de itiraf ederim. Fakat o zamanlar hayırsever bir mizaçta değilim ve insan kötülüğünün enginliğine inanmaya kandırılmıştım.

Ney sesleri döne döne kanat çırptılar, dümbelekler yerin altından nabız vurdular, asla gürültülü değil fakat asla dili de tutulmamış; sesler döne döne, daha hızlı, daha hızlı, daha hızlı, daha hızlı, acı ve meş'um felakete kehanet ederek uçtular.

Tek başına böylesi bir koro parçası ve zayıf mevzunluktaki vetire vasıtasıyla, dümbeleklerin fasılasız muttaritliği ve büyük derviş flütlerinin yabanî dönüş ve devirleri yüzünden istihalelerini takip edemediğimiz ayin esnasında hâsıl edilen heyecan hissini nakletmeyi ümit edebilirim. Bu flütlerin burunla üflenildiğine kaniim ve dostlarımın hudutsuz iyi talihleriyle, İstanbul çarşılarında bazen satılmak üzere görmelerine rağmen İngiltere'ye getirmelerine ikna edemedim.

"Beceriksizler nihayet başlayacaklar" dedi *Rocket*; dervişler yüzleri oyuğa ve büyük mumlara dönük vaziyette, bir sıra hâlinde; kah-

Sigismond Thalberg.

verengi, pembe, siyah ve yeşil[ler içindey]ken. Sonra başlarını eğerek selâmladılar, aniden dizlerinin üzerine kapaklandılar; bu yüzden, o esnada, cilâlı zemin onların nasırlı dizlerinden sanki tek bir adamın dizleriymişcesine gümbürdedi veya en azından, bir fark var idiyse, *Thalberg*'in en çevik ve marifetli yüz parmağı tarafından canlandırılan nağmeli bir piyano gamının ilk ve son sırasındakinden daha fazla bir fark değildi. *Şeyh* her iki eli göğsü üstünde kavuşturulmuş, niyaz halısında aşağı çökmüş hâldeyken, altmış sekiz diz iki sıra hâlinde güm güm, güm güm diye vurdu.

Ve bu zaman zarfında teneffüs etmiş içi boş kamışlar derece derece inmiş vakur bir şiir gibi çokça sükûta ermiş olsalar bile henüz sesleri kesilmemiş, yabanî şaşırtmacaları bozarak yumuşakça fısıldıyor ve tizleşmelerle haykırıyorlar. Asla gürültülü olmayan ve yine asla dili tutulmamış, sıkıca gerilmiş, aksiseda veren dümbeleklerin ölçülü sesleri sanki yerin altından geliyormuşcasına, aşağıdan güm güm vuruyor.

Kur'an karii yukarıda, mahfilde Muhammed'in çok hararetli eserinden kısımları yarı fevrî söyleyişle, yarı ilâhî gibi okuyarak vaaza başladığında esrar daha derine inkişaf etti, ümit daha derine. Ve ihvan alay olup yavaşça adımlayarak ihata edilmiş meydanın etrafında yürümeye başladılar, yanına vardıklarında onların her birine takdisini veren *şeyh*i geçtiler.

Fakat bundan evvel, dervişlerin her biri, sabahlığa benzer binişlerinden tecrit oldular, omuz atkılarının kuşağını çözdüler ve onların her ikisini de teşrifatçı olarak hareket ettiği gözüken ihtiyar bir kardeşe teslim ettiler. Yaş ve etlilik derecelerinde, safi sırımdan, mühim olmayan bir hazırlık sonrasında bile şimdiden ter dökmekte olan 150 kilo ağırlığa kadar farklılık göstermelerine rağmen, kıvrak ve faal ortaya çıktılar. Şimdi sağ ellerini sol omuzları üzerine, sol ellerini sağ omuzları üzerine koymak suretiyle kollarını göğüslerinin üstünde çaprazlayarak *şeyh*in önünden geçip sıra ile yürümeye başladılar, yanından geçtiklerinde onu başlarıyla selâmlıyorlardı; ardından, dönerek, "sonra gelen"leri başıyla selâmlıyor, onlar da sırayla başlarını eğerek hem selef hem de halefllerini selâmlıyorlardı.

Şimdi, teşrifatçılar biniş öbeğini kollarının üstüne topladılar, yalın ayak adamlar beyaz cepkenlerinin bir kanadını diğerinin içine sokarak raksa hazırlanıyorlardı. Zannımca muvazene ve zıt muvazene için, çocukların kayması tarzında, sağ elleri aşağıyı ve sol elleri yukarıyı gösterecek şekilde kollarını yanlara doğru gerip açıyorlardı. Sonra dervişler yavaşça kendi mihverleri üzerinde dönerek, biri diğerini takip ederek harekete dâhil olmaya başladılar; çıplak ayakları kabiliyetle, musiki daha hızlı ve daha hızlı inkişaf ettikçe sür'ati artan bir nevi vals adımını icra ediyordu.

"Vallahi aynı topaç gibiler." dedi *Rocket* münasebetsiz bir şekilde, muğlaklığıyla ve içten zevk duyarak. Bu esnada çıplak, kahverengi ayaklar cilâlanmış döşeme tahtalarının üstünde devrederek ve beyaz fistanları çok fazla dönen çadırlar gibi dışa doğru şişerek fırdöndü oluyorlardı.

"Daima iyi vals ettiğimi düşündüm," dedi, "fakat vallahi beyefendi, şimdi bu adamları görüyorum ve sadece beceriksiz ve ahmak bir sefil olduğumu idrak ediyorum.".

Bu esrarlı dönme raksının en çok hayrete düşüren kısmı, bir düzine veya on dört adamın ihata edilmiş meydanda devrederek dönmelerine rağmen asla birinin diğerine temas etmemesiydi -hayır bir diğerinin esvabının saçağına bile-.

Bütün bu zaman boyunca, teneffüs eden ney sık sık sükût etti ama asla sesi temelli kesilmedi, devrederek dönen aksisedayla raks etti.

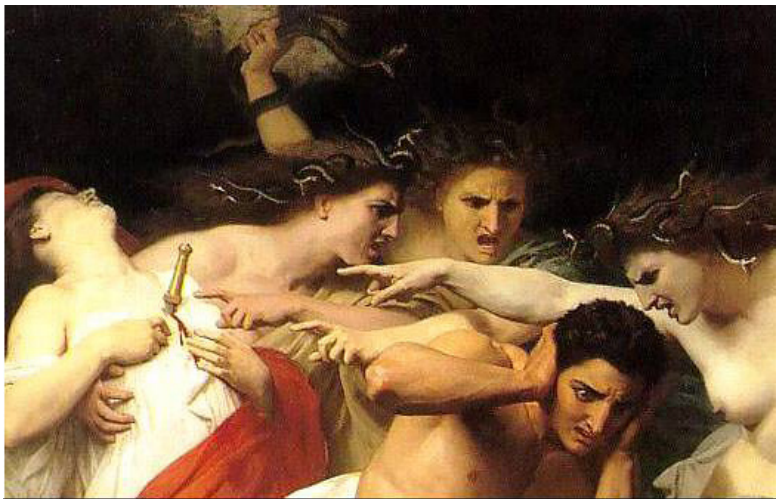
Mevleviname_2b.indd 850 12.07.2015 15:28:43

Dümbeleklerin asla gürültülü olmayan, çok alçak mırıltıları sanki yerin altından geliyormuşcasına erişti.

Dikkatle seyretmeme ve icracılara yakın bulunmama rağmen bu adımların fikrini nakledebilir miyim bilmiyorum. Her hâlukârda, sol ayaklar zeminde tamamen müstevi, mevkilerini korudular. Derviş raksçılar sert topuklarının mihverinde, yavaşça gıcırdatarak dönüyorlardı. Aynı zamanda sağ ayaklarını sabit ayaklarının üst kısmından aşırıp geçiriyorlardı. Vida gibi büklümleriyle, beyaz kâğıttan kesilip çıkarılmış bir çikolata köpürtücü kalıbı görüntüsü veren beyaz eteklerinin yayılmış çanıyla birlikte bedenlerini bir yöne meyille döndürüp gidiyorlardı. Uzanıp gerilmiş elleriyle, meyletmiş uzun elbiseleriyle ve dikili, yumulu veyahut vecde dalmış gözleriyle onlar bana çok fazla, aynı esrarlı seyyare tapınmasında birbirine bağlanmış sihirbaz biraderler gibi gözüktüler. Dervişlerin hepsi aynı hissiz murakebe veçhesini taşımıyordu. Hayır. "Romalı Burunlu" hayat memat meselesiymiş veya bir bahisçiymiş gibi hareket ediyordu. Onu kılı kırk yaran basit bir şekilci olarak kayda geçirdim. "İhtiyar Delikanlı" hararetliydi ama endişeli değildi. Onun bir enayi olduğuna karar verdim. "Genç Adam" kibirliydi ve gösteriş yapıyordu. Onu *prima donna* [operada baş rol oynayan kadın anlamında olmakla birlikte konuşma dilinde sinirli ve kibirli kimseleri nitelemek için kullanılır] olarak tesmiye ettim. "Kırkında ve Şişmanca" garazkâr ve mutaassıptı. "Siyahî" sakin bir şekilde hoşnuttu ve amelinin dinî faydasıyla kendini tatmin etmişti. Ve dönen yel değirmeni ellerle temastan sakınmak ve her şeyin erkân ve teamüle göre yapıldığını görmek için zaman zaman kamburunu çıkaran teşrifatçı onların arasında geziniyordu.

Bütün bu zaman boyunca Hint flütü asla sükût etmedi, asla sesi temelli kesilmedi, dümbeleklere ahenkli bir ritim estirdi, asla gürültülü değildi ve yine asla dili tutulmamıştı.

Lâkin, böylesine Şarka ve kendine has bu dinî balede hazzettiğim, kendi tarzlarında, hislerini belli etmeyen seyircileri ihmal edebilir miyim? Oradakiler, başlarına sarındıkları kırmızı ve kahverengi çizgili bir Suriye atkısı olan poşularıyla yarı ehlî deve sürücüleri, kargılarını ellerinden düşürmeyen sert Araplar değil miydi? Oradakiler, bir zurnanın ağızlığına benzer şekilli, siyah, kıvırcık yün başlıklarıyla, ibadet esnasında herkesin yüzlerini döndürdüğü Mekke'yi işaret eden oyuğun bulunduğu arkadaki beyaz duvarın ilerisinde metanetle dikilenler uzun, yakışıklı, mütehammil Farisîler değil miydi? Oradakiler, bunun [ayinin] ne manaya geldiğini bilmeyen, şişman suratlı, hiddetli, dantelle süslü kavaslar olan İngiliz uşaklar ve bir sabah konserineymiş gibi uğrayan bir iki lâkayt Türk askeri değil miydi? Sonra yukarıda, kadınların mahfilinde, ziyaretçilerin kabul edildiği kapının açılıp kapanmasıyla kararan veya ışıyan kafesleri görebildiğim için seyirciler bulunduğuna emindim. Ve ara sıra, üzerimize tesiri boşanan parlak gözlerin gülüştüğünü görebildiğimi tasavvur ettim. Aşağıda da, üstüne bir nevi bağ asması asılı bahçe duvarına bakan açık pencerelerden Rum kadınlar, neyler ve görünmeyen dümbelekler daha bir vecd hâlinde ve hiç olmadığı kadar *minör* anahtarında yükselirken, yorulmayan bir kudretle döne döne devreden biraderliğe nazar ediyorlardı. Ama seyircilerden beni çoğunlukla alâkadar edenler, benim ve *Rocket*'ın çöktüğü yerin karşısında ve raksçıların sahasından daha yüksek bir kürsü üzerine dikilmiş çok büyük bir nevi kutuda, horoz öter gibi bağrışarak ve sesler çıkararak duran pervasız bir bölük Türk çocuğuydu. Çenesinin altından bağlı, bol, yuvarlak, kahverengi bir takke ile mavi, pembe ve sarıdan dayanıksız bir esvap taslağı giydirilmiş tatlı bir oğlan bebeğini naz ve duraksızlık hudutları içinde tutmaya uğraşan iki

Eumenides Orestes'i cezalandırıyor.

sevimli kız çocuğu vardı. Alelâde Türk çocuklarının güzelliğinin daha ötesinde bir güzelliğe sahip bu yaramaz peri raksçıların arasına seğirtip çıkıyor, onlara gevezelik ediyor, muazzam bir tasviple tombul, küçük ellerini çırpıyor; hiçbir şeyin metanetini bozamadığı, mülâyim, mütesellim bir hüznü olan *şeyh*e gözlerini dikip bakıyor; onun makamında bir yukarı bir aşağı koşuşturuyordu. Ayinlerini seyretmiş olduğu bu Muhammedî muhaliflere kesif bir hürmetsizlikle muamele eden, genç *Şehrazat* ve kız kardeşi *Kamer el Zaman*'ın kollarında uğraşan, yuvarlak dünyaya kendi ayak topuymuş ve oranın içindeki bütün insanlara kendi Nuh Gemisi'ndeki oyuncak mukimlermiş gibi muamele eden bu oğlan nihayet tahammül edilmezleşiyordu.

"Küçük yaramaz velet!" dedi *Rocket*. "Hiç onun kadar, böylesi bir baş belâsı sefil oldum mu merak ediyorum. Vallahi beyefendi "Romalı Burunlu" sonuna kadar gitti, benim cep saatime göre şimdi beş dakika yirmi saniye."

Bütün bu zaman boyunca derin derin teneffüs eden ney asla sükût etmedi, asla sesi kesilmedi; kendi gelivermeden evvel geçip giden, içe ve dışa sarılıp dönerek rakkas kadar çabuk, izci kadar kıvrak aksisedaların, baş döndürücü hünerin çelenklerinin peşine düştü. Ve aşağıda dümbelekler vuruyordu, hep pestten ama asla sessiz değil.

Rocket dikkatle baksa da, bu acayip raks, mahfildeki musikinin asla dinmemesine rağmen bütün bütün fasılasız değildi, bazen *circlers* [devredenler] yavaştan istirahate duruyorlardı ve teşrifatçı tarafından kendilerine verilen binişlerini arkalarına alarak, hararetlenmiş yanaklarından dökülen büyük, sıcak damlaları kurulayarak yerlerine çekiliyorlardı. Sonra tekrar musiki yükseldi ve kendi taklidî girdabının içinde sür'atle döndü. *Eumenides* [günahları cezalandıran üç tanrıça] tarafından mecbur kılınıyormuşcasına yahut bazı kadim Arap efsunlarının hiddeti tarafından tahrik ediliyormuşcasına, adanmışlar tekrar işe giriştiler ve aynı yarı kapalı gözler, havada süzülen eller ve vecd hâlinde, mükemmel bir hiçliğe teksif edilmiş bakışlarıyla *spherical dance* [kürevî raks]ın mihverine yerleştiler.

Falstaff.

Sonrasında çokça diz çökmeler, çokça binişlerden soyunmalar, çokça şeyhin ardı sıra yürümeler, çokça yek diğerini *Mamamouchi* [Moliere'de yer alan, soylu olmayan birine öyleymiş gibi hitap etmek için kullanılan anlamsız bir kelime] başıyla selâmlamalar vardı. Sonra *da capo* ["Başlangıçtan" anlamında İtalyanca bir musiki terimi] raksa kayarak bir giriverme ve kadim Sabiîlerin seyyare tapınmalarındaki vecd ve heyecan. Tekrardan, beyaz binişler hareket eden ehramlara inhiraf ediyor; tekrardan, yalın ayaklar yek diğerinin üzerinden devriliyor; tekrardan, T şeklindeki eller din yolunda aklını tam şaşırıp, tımarhanenin meşhur kaçığı olmuş pek çok bale üstatlarınınki gibi

Blucher reklamı.

kendinden geçerek dönüp gidiyor.

Şimdi musiki yalnız teneffüs ediyor, vuruşlar ve iniltiler yavaş yavaş kesiliyor, tahmin etmiş gibi bu çağrıdan mahzun olmuyorlardı. Ve kardeşler binişlerini artlarına aldılar ve nihayet yerlerine döndüler. Mahfilin bir direğine dayanmış, kederli yüzü Mekke'ye nazır ve başını geriye atmış, burundan gelen bir *minör* notada devam eden, yek perdeden bir sesle ve ondan bir aşağı yahut bir yukarı nadiren gezinen bir kari Kur'an'dan kendi hissesine düşeni vızıldıyordu. Bir *Falstaff* [Shakespeare'in hayalî kahramanlarından, 'Kral IV. Henry' piyesindeki şişman bir silâhşör] suratıyla, mevcut şişman bir misyoner olarak, hoş görürlükle, "Bir dizi cansız şekilci, buna eminim." diye ileri sürdü. Birkaç âbit daha -derin olan ve heybetli olan- hisle dolu alçak sesli *şeyh*ten itibaren dizlerine takım hâlinde vuruşlar yaptılar ve dervişler *Blucher* [bir çeşit kalın deriden yapılmış potin; mest]'larını kapıda bırakarak ibadethaneyi terk ettiler.

Nitekim, Amerikan konsolosu, albay *G. Slinger* ve onun altın dantelli ve tahammül edilmez bir kavasın takaddüm ettiği süzülerek çıkan şirin kızları *Serephina* ve *Serphosa* girişte İhtiyar *Hacı Baba*'dan çizmelerimizi talep ettik. Albay bütün meseleyi "iyice acayip"; *Ina* "fevkalâde maskaraca" ve *Osa* "epeyce şirin" addetti.

O gün *Misseri*'nin sıkıcı otel yemeğinde, seyirciler sürüsü, mutat seyyahların, derviş raksları hakkındaki "makul değil", "gülünç", "çocukça" şeklindeki basmakalıp lâflarını çabucak gözden geçiriyorken, otelin en eski mukimi bulunan ve Büyük Merkezî *Chimborazo* demiryolu için dokuz milyonluk sermaye çıkarmayı taahhüt eden bir beyefendi olan *Windybank*, bize derviş rakslarının derin bir manası bulunduğu ve kürelerin hareketlerini, *şeyh*in temsil ettiği güneşin etrafındaki hesap edilmiş mahreklerinde onların ahenkli deveranlarını temsil etmek maksadında olduklarını söyleyerek bizim zayıf kabiliyetlerimizi gösterişli bir şekilde ziyalandırdı. Dervişler Muhammedî amentünün muhalifleridir ve onlardan birinin yenice teşkil edilmiş bulunan Yeniçeri sınıfına takdisini verme hakkı taşıdığı orta çağlarda meydana gelmişlerdir."

THORNBURY, Walter, **Turkish Life and Character**, 2 C., C. I, s. 70-86 [Galata], London: Smith, Elder and Co., 1860.

Pedro PAZ SOLDÁN Y UNANUE

Pedro Manuel Nicholás Paz Soldán y Unanue. (1839-1895). Peru'lu şair, yazar, mizahçı ve gazeteci. Yazı hayatında Juan de Arona adını kullandı. 1859'da dört yıl sürecek Avrupa, Mısır, Suriye ve Türkiye seyahatine çıktı. 1863'de ilk şiir kitabı Ruinas yayınlandı. Dil meselelerine alâka duydu. Edebiyat profesörlüğü yaptı. Dış işlerinde çalıştı. 1882'de Peruca sözlüğü Diccionario de Peruanismos'u yayınlamaya başladı. Diğer bazı eserleri: El Intrigante Castigado (1867), Los Rotonautas (1880), Sonetos y Chispazos (1885), Páginas Diplomáticas del Perú (1891).

DERVISES DANZANTES [RAKS EDEN DERVİŞLER]

"Günü yağmurdan kurtulmuş olarak nihayete erdirmek için dervişlerin merasimini seyretmeye gittim. Fransız tasnifine göre, dervişler *tourneurs* [dönenler] ve *hurleurs* [feryat edenler] diye taksim olurlar. Birinciler dinî merasimlerini kavranmış veya serbest bırakılmış ellerle, sersemleten dönüşler yaparak tatbik ederler; ikinciler, geceleyin *Perú* nun sahilinden *Isla de Lobos* [Peru açıklarındaki Kurtlar Adası]'na yaklaşıldığındaki gibi duyulan, derinden gelen bazı müşabih feryatlar atarlar. Dönenler'e iştirak etmeye gitmek işi en sık olandır. Temsile -burada başka bir şey yapılıyor gözükmediğinden- tahsis edilmiş olan divanhane ahşaptan, sekiz köşe şekilliydi; zarif olmakla beraber mimarîye ait veya dikkate şayan herhangi bir hususiyeti temayüz ettirmez. Böyle yerler *tequié* [tekye, tekke] ismiyle bilinirler. İki Türk nöbetçi silâh omuzlarında kapıyı tutarlar. Sağ ve sol; üstünde dikilinen veya oturulan hasırlarla döşenmiş, yarım daire şekilli, uzun toplanma yerleri olan iki mahfile açılır. Bu mutaassıpların yalın ayakla geçtikleri binlerce kere inkişaf ve raksları divanhanenin ortasını veya

Les Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler
-Galata Mevlevîhanesi-],
19. yy., Gravür baskı,
17 x 26 cm.,
[L'Univers Illustré, 1860].

bizim *platea* [parke] dediğimiz tahta zeminini cilâlamıştır.

Dervişler küçük, mavi bir cepken ve küme hâlinde toplanmış, bele oturan, bin kırmalı bir *fubtán* gibi, aşağı doğru genişleyen bir fistan giymişlerdir. Haç şeklinde açılmış kollarıyla merkezde dönerler, yüzleri hafifçe bir tarafa yatıktır ve topyekûn bir uhrevî saadet ve takdis havasındadır. Onların hepsi başlarına keçeden, mahrutî şekilli, büyük bir *bonete* [başlık, külâh] giyerler, lâkin bu, Türklerin giydiği sivri külâhın aynısı değildir, daha uzun, katı ve serttir; bir nevi küçük bir taçtır ve yekpare tütün ve tarçın rengindedir.

Cemaatin başındaki, ihtiyar bir kimse olan *presbítero* [rahip; şeyh] bağdaş kurmuş, yerde oturuyordu ve zihnî bir niyaza gark olmuş gözüküyordu. Bir dereceye kadar ihtiyar, çok zayıf, çok narin, çok hoş ve bütünüyle çok muhterem biriydi.

Dervişler bazen, yumuşak ve hafi bir sesle teganni ettiler ve *canto* [kanto, teganni]leri bizim kiliselerimizde hâsıl edilenler gibi değildi. Mutribân cemaatinin içinde bulunmasına müsaade edilen ikinci mahfilde, diğer dervişler, eğer öyle söylenebilirse, *antístrophe* [eski Yunan tiyatrosunda koronun strophe'dan sonraki dönüş hareketinde okuduğu satırlar] ve *antífona* [karşılıklı okunan ilâhî] teganni ettiler. Amel selim mahiyetteydi, bunlar dönenlerdi.

Talimleri bittiğinde, yerdeki bir post üstünde oturup kalmış bulunan şeyhin önünde bir kol teşkil ettiler ve her biri sırayla ona derin bir hürmet arzında bulundu, onun elini öptü ve tekrar o taraftaki toplanma yerlerini işgal edenlerin manzarasını kapatarak yarım dairenin sol tarafında yerini aldı. Evvelki aynı ameli takip eden kendi yerini alıyordu. Koldaki son derviş, şeyhi selâmladıktan sonra yoldaşları tarafından teşkil edilmiş bulunan yarım dairenin ucunu işgal etmekte olduğundan, kendisinden beklenen köşeden köşeye düz hattaki vaziyeti izlemedi. Başkaca, derviş dervişin elini öpmekle meşgul oldular, bu esnada hulûs ile doluydular, keza öpmeleri aynı sıcak niyetleydi. Bu minval üzere öpe öpe nihayet kendi yerlerine vardılar. Ve burada *Salicio* [İspanyol şair ve savaşçı *Garcilaso de la Vega*'nın birinci eglog'undaki, sevgilileri tarafından terk edildikleri için ağlayıp sızlanan çobanlardan biri] tegannilerine nihayet verdiler.

Garcilaso öyle derdi; çünkü yeknesak makamda bir okumada bulunmasının ardından ihtiyar bunak ayağa kalktı ve kaplan derisinden kurtuldu, dindar iştirakçiler sessizce geçip gittiler. Ayakkabımı ve bastonumu girerken ellerine verdiğim kapıcıdan geri aldım; onları Paris'in tiyatrolarında yapıldığı üzere münasip bir şekilde numaralayarak muhafaza etmişti."

Sağdaki sayfada:
Dancing Dervishes of Constantinople,
[İstanbul'un Raks Eden Dervişleri
-Galata Mevlevîhanesi-],
READ, Samuel (Ressam),
1854 civarı,
Kağıt üstüne kara kalem ve sulu boya,
36,4 x 52,1 cm.

PAZ SOLDÁN Y UNANUE, Pedro, **Memorias de un Viajero Peruano : Apuntes y Recuerdos de Europa y Oriente (1859-1863)**, s. 344-345 [Galata], Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2001.

Mevleviname_2b.indd 855 12.07.2015 15:28:45

Heinrich BRUGSCH

Heinrich Karl Brugsch. Brugsch Paşa. (1827-1894). Alman. 1853'de Mısır'a gönderildi. 19'uncu yy.ın en önemli Mısır bilimcisi sayıldı.

20 Şubat 1860, [Pazartesi]- "Bugün ilk yürüyüşümüzü evvelâ, eski Galata Ceneviz Cumhuriyeti'nin içlerine doğru ve Altın Boynuz'un uzun köprüsü üstünde İstanbul'un yüksek caddelerine doğru yaptık. Dinî cinnetle dolu Türk *Dreh-Derwische* [Dönen Dervişler]'in kötü şöhrete sahip rakslarını icra ettikleri *kloster* [tekke]nin yakınında, ana caddeden, kalacağımız yerin bulunduğu, eski bir Türk mezarlığı civarındaki meyilli ve harap bir yan yola döndük."

BRUGSCH, Heinrich, **Reise der K. Preussischen Gesandtschaft nach Persien 1860 und 1861**, 2 C., C. I, s. 13 [Galata], Leipzig: J. C. Hinrichs'sche, 1862.

Meçhul bir seyyah

"Bu arada, dervişler hatırlanmayı hak ediyorlar. Pera'daki hızla dönen veya raks eden dervişler alâka çekici olmaktan çok merak ettiricidirler, ama Asya tarafında, Üsküdar'ın yukarısındaki feryat eden dervişler daha fazla dikkate değerdirler."

Yazarı bilinmeyen, *Constantine's Legacy*, **Chambers's Journal of Popular Literature**, No.: 379, 6 Nisan 1861, s. 256 [Galata], London: W. And R. Chambers.

Thérèse BROWN

Soyadı B harfi ile başlayan, meçhul bir Fransız hanım. Yayınlanan mektuplarında adının T. B. yani Thérèse Brown olarak geçmesini arzu etmiştir.

4 Eylül [1860], Salı- "Of! Keşke orada olabilsem! Herkes etrafımda raks eder ve ben de kendimi dönmeye hazır hissederim. Şahit olduğumuz en acayip temaşa olan *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in nezdine yola çıktık. Dervişlerin camii Pera'nın en güzel mahallesinde yükselir. Temin edilen terliklerle giriyoruz. En katı bir sükûnete riayet etme meselesi bize evvelden duyuruldu.

Genizden bir teganni bize merasimin başladığını haber verdi. Dervişler koyu renkte, büyük bir *manteau* [manto; hırka] içinde ve başlarına ters çevrilmiş saksıya benzer bir serpuş giymiş olarak yer katına oturmuşlardı. Kocamış bunak bir *santon* [abdal; derviş] *mihrab*ın önüne yayılmış bir koyun derisini işgal ediyordu. Bir mahfilden *messe* [ekmek ve şarap ayini] tegannisine çok benzer sesler duyuldu, fakat zaman zaman bu teganni bizim gırtlaklarımızın yeniden meydana getirmeye muktedir olamayacağı *chromatique* [kromatik; yarım aralıkları tamamen içeren bir musiki gamındaki bütün tonları veren]ler başlatıyordu. Bu dualar uzun bir müddet kâfi miktarda sürdü; dervişler amel ve hareketlerine devam ederlerken diz çöküyorlar, yere karşı secde ediyorlar ve birkaç yardımcı tarafından kendilerine muvafakat ediliyordu. Gözlerinin ucuyla bize baktılar. Bir çeyrek saatin sonunda bana bir ebediyet belirdi; dualar, mahalli en tam bir sükûnete büründürdü. O zaman dervişler vecd haleti takındılar.

Birden, belirsiz bir ahengin sedaları kulaklarımıza çaldı. Bir çam ormanındaki rüzgârın uzak mesafeden velvelesi sanılırdı. Kederliydi ve başlangıçta yumuşaktı, ama sesin şiddeti tedricen arttı. Dervişlerimiz daima vecd hâlindeydiler. Rüzgâr katlandı ve biraz şamatalı, tiz bir sese döndü; bu gerçektir ve gayda, düdük ve tamtam sesi tefrik edilir. O vakit tüm dervişler tahta döşemeye el vurdular, sonra birdenbire kalkarak dayanma yüksekliğinde, küçük bir mânia ile seyircilerden ayrılmış ve sakınılmış meydanın etrafında sanki tahavvül ettirici bir kuvvet tarafından hareket ettiriliyor gibi yürüyüşe geçtiler. *Mihrab*ın önünden, ihtiyar dervişin yakınından geçerken baş kestiler ve gezinmelerine geri döndüler. Hırkalarını evvelce çıkarmışlardı ve yünlü kumaştan büyük bir uzun libas taşıyorlardı. Musiki cehennemî bir hâle geldi. Bu zavallı insanları kendinden geçiren ve tefekkür hâline koyan kudretin ne olduğunu idrak

etmek imkânsızdır. Bu benim korkacak derecede sinirime dokundu.

Nihayet bir derviş raksa koyuldu ve bütün bölük, hepsi; biri yükseltilmiş, biri indirilmiş hâlde her iki kollarını havada tutarak onu takip etti. Bazısı vaziyetlerine aşikâre, belli bir sahte tavır verdiler. Nefes nefese kalmış ve suya karmış, büyük karınlı, koca bir delikanlı kalbimin derununu sızlattı. Dönenlerin adımları çok çabuk hâle geldi; büyük, uzun libas onların etrafında bir mahrutun ağzı gibi açıldı.

Mary bir tebessümü setretmekte büyük bir meşakkat çekiyordu. Onu gülünç olmaktan daha ziyade tasalı buldum ve maiyetimizde bulunan bütün ecnebilerin aynı ihsası tecrübe ettiklerini düşündüm. Merasim, *Sultan*'ların bütün hanedanının iyiliği için uzun bir duayla nihayete erdi. Müslümanların duaları daima bir *amin*'le biter. Ki o zaman bütün bu dervişlerin söyleyişleri heybetli bir şeydir. Dışarı çıkan dervişler bütün cemaat tarafından takip edildi ve biz de dışarıya hücum ettik. Hepimiz deniz tutmasına duçar olmuştuk."

[BROWN, Thérèse], **Six Semaines a Constantinople**, s. 117-120 [Galata], Lausanne: L. Meyer, 1865.

William HANNA

(1808-1882). İngiliz biyografi yazarı, yayıncı, ilâhiyat ve hukuk âlimi. "The North British Review" dergisinin yönetmeni ve yayıncısıydı. Dinî ilimlerde çalışmaları vardır. Kayınbiraderi de olan rahip Thomas Chalmers'in bütün eserlerini yayınladı.

[27 Mart 1863, Cuma]- "…İstanbul'dayken, Pera ve Üsküdar'da [Kahire'deki Rıfaî'lerinkine] benzer teşhirlerde mevcuttum. Pera'da kıyafet veya harekette bir farklılık yoktu. Belin üstüne sıkıca oturan, kısa, beyaz mintanlı ve aynı renk ve malzemeden, aşağı sarkan, geniş, bol fistanlarıyla hepsi birbirine benzer takriben yirmi erkek; parmaklıkla çevrilmiş, takdire şayan bir şekilde maksada uydurulmuş olsun diye perdahlanmış ve mumlanmış bir zemin üstünde devrede devrede eğirilerek döndüler. Hepsinin alt urbaları hareketle, belden aşağıdaki şekilleri tepesi kesik mahrutlar olana dek dışa doğru şişiyordu. Aynen Kahire'deki topukları üstünde dönen arkadaşlarımız gibi, her biri diğerinin arasında hareket ediyordu, ama müstakilen kaim iradeler tarafından icra edildiğine birinin zar zor inanabileceği bu hareketleri daha kolaylıkla, daha bir örnek, daha zarif bir şekilde icra ediyorlardı. Haylice, hepsi aynı kalıba göre biçilmiş, bir mihver üzerine konulmuş ve bazı görünmez tertibat tarafından döndürülen çok sayıda insan şekilleri olarak gözüküyorlardı."

[HANNA, William], *A Voyage to Alexandria and a Glimpse of Egypt*, **The North British Review**, C. XXXIX, No.: 78, Ağustos-Kasım 1863, s. 458 [Galata], Edinburgh: Edmonston and Douglas.

Seance of the Mevlevi Dervishes, [Mevlevî Dervişlerin Celsesi], [JOHNSON, E. C., On the Track of the Crescent: Erratic Notes from the Piraeus to Pesth, s. 45, London: Hurst and Blackett, 1885].

Archibald Pollok BLACK

İngiliz seyyah, yazar.

27 Mayıs 1864, Cuma- "*Dancing dervishes* [raks eden dervişler] hakkında çok fazla şey işitmiş olmakla onlara da bir ziyarette bulundum, lâkin onların kulluk tarzlarına şahitlik etme intizarıyla camilerine gittiğimde orayı kapalı buldum. Taşla iyice döşenmiş bir avlu, bir bahçe ve onsuz olmaz bir şadırvana sahip olan bina ve müştemilâtı geniştir. Büyük bir kalabalık toplanmıştı; üstüvanî, beyaz, keçe serpuşlarıyla meşhur âbidler bu kalabalığın arasına serbestçe karışmıştı. Üç saat sabırla bekledikten sonra, bugün ayin olmayacağı, netice olarak raks edilmeyeceği haberi verildi. Böylece, hayal kırıklığıyla derin derin düşünerek ayrılmak mecburiyetinde kaldık."

BLACK, Archibald Pollok, **A Hundred Days in the East** (A Journey to Egypt, Palestine, Turkey in Europe, Greece, the Isles of the Archipelago and Italy), s. 504 [Galata], London: John F. Shaw, 1865.

Adolphus SLADE

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 563

"Kışın Pera'da ikamet eden sefirler, tabiî olarak, *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in temaşa camilerini ve *tekieh* [tekye, tekke]'lerini ziyaret ederler."

SLADE, Adolphus, **Turkey and the Crimean War: A Narrative of Historical Events**, s. 49 [Galata], London: Smith, Elder and Co., 1867.

Félix BOURQUELOT

(1815-1868). Fransız paleografi profesörü, seyyah. Bazı diğer eserleri: Histoire de Provins (1840), Voyage en Sicile (1848), La Littérature Française Contemporaine (1857).

30 Ağustos, Cuma- "İstanbul'un *derviches tourneurs* [dönen dervişler]i, Üsküdar'ın feryat eden dervişleri vardır. Hokkabaz veya münevver, hilekâr veya ikna ediciler olsunlar, Müslüman keşişlerin bu çeşitleri seyretmek için çok merak uyandırıcılardır. Onlarınkini Muhammedîlerin dinî müesseselerinden tefrik ettiren bir zıtlık olarak, dervişler *giaour* [gâvur]ların *tékié* [tekye, tekke]lerine girmelerine ve icralarında hazır bulunmalarına memnuniyetle müsaade ederler."

BOURQUELOT, Félix, **Constantinople en 1861, Fragment d'un Journal de Voyage**, s. 21 [Galata], Meaux: J. Carro, 1867.

Meçhul bir seyyah

Mevlevî Dervişleri,
19. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

RAKS EDEN DERVİŞLER

6 Aralık [1867]- "Hafif bir öğle yemeğinden sonra, icraları pek fevkalâde olan Raks Eden Dervişler'i görmeye gittik. Pabuç ve terlikleri pervaza koyduk ve merkezinde, bir Ermeni olan reis zatın yere bağdaş kurmuş hâlde oturduğu bir çeşit camiin içine götürüldük. Diğer dervişler hepsi onun etrafında oturmuşlardı ve bazı saklı hanendelerin uzun bir tegannisinin ardından, derece derece, birer birer, yavaşça kalktılar ve *principal* [amir] dervişin önünden alay hâlinde, onu selâmlayarak geçtiler. Birkaç kere etrafı dolandıktan sonra, yabanî bir hususî raksa girene kadar, daha çabuk bir şekilde hareket etmeye başladılar ve devrede devrede dönmeye devam ettiler. Acayip bir manzaraydı."

Yazarı bilinmeyen, **Mafeesh or Nothing New** (The Journal of a Tour in Greece, Turkey, Egypt, The Sinai Desert, Petra, Palestine, Syria and Russia), 2 C., C. I, s. 45 [Galata], London: Hususî tedavül için bastırılmıştır, 1870.

R. Arthur ARNOLD

Sir Robert Arthur Arnold. (1833-1902). İngiliz liberal siyasetçi ve yazar. Yer ölçümcülüğü tahsili gördü. 1867'de Avrupa'ya seyahat etti. Yunanistan Krallığı'nın kuvvetli bir destekçisi hâline geldi, bu yüzden altın haç mükafatı aldı. 1875'de Orta Doğu'yu gezdi. 1880'de parlamento azası oldu. Bazı diğer eserleri: History of the Cotton Famine (1865), Through Persia by Caravan (1877), Social Politics (1878).

DÖNEN DERVİŞLER

DÖNEN DERVİŞLER'İN TEKKESİ

"İstanbul'un dervişlerinin hayalî ve mühim olmayan ibadetlerine çok fazla alâkanızı talep etmekten hakikaten müteessifim. Fakat feryat etmeyi yazmış olduğumdan, dönmenin veya yakışık almayan bir şekilde *dancing dervishes* [raks eden dervişler] denilenlerin bir tarifini atlamamalıyım. *Santa Sophia* [Ayasofya]'dan veya *Stamboul* [İstanbul]'un diğer büyük camilerinden niçin bahsetmediğime şaşacaksınız; lâkin, herkesin keşfettiği gibi, *Levant* [Yakın Şark]'a gelindiğinde kendi istediğini yapmalıdır ve camiler vakit olduğu zaman görülebilir, hâlbuki dervişler haftanın her günü *waltz* [vals] etmezler. Bu yüzden, Sultan'ın başşehrinde kalışımızın ilk iki gününü dervişlerin divanhaneleri içinde geçirmeye kendimizi mecbur bulduk. Cami vazifelileri feryat eden [Rıfaî]lere hasetle baksalardı dönenlerden de nefret edildiğini söylerdim, çünkü onlar çok daha revaçtadırlar. Dönen dervişler açık kahverengi keçeden, aynen tersine çevrilmiş bir saksının şeklindeki hususî serpuşları ve dışarıdaki dünyaya karıştıklarında vücutlarını saran mavi, kahverengi veya yeşil; bol binişleriyle tefrik olunurlar. Onların emsalsiz merasimlerine şahitlik etmeden evvel; *tekke* veya manastırları, İngiliz'lerin otelleri için geçmek mecburiyetinde oldukları Pera'nın ana caddesinde kâin bulunduğundan, bir çoğuyla yürüyüşlerimde karşılaşmıştım.

Avrupa manastırlarının kasvetli yapılarından ziyade *Rosherville* Bahçeleri veya *Cremorne*'un mimarîsini kendi kendinize hayalen canlandırınız, dönen dervişlerin ocağını tarifimi kolaylıkla idrak edeceksiniz. Yeşil; mezarlıklarını geçen kalabalıktan ayıran demir ızgaralı pencereler gösteren açık kapının yanı sıra, dar cadde cephesinin de hâkim rengidir. Şu veya bu nedenden, belki de hiçbir neden olmaksızın, Türk mezarlıklarının haricî görünüşü daima bir tabiî afet yekûnü göstermeye müsaade eder ve dervişlerin güzide mezartaşları, aralarında büyük bir kaplumbağanın çok sükûnetle yemlendiği, yüksek yabanî otlar tarafından kısmen örtülmüştür. Âlemşümul Kur'an girişin yukarısına yaldızlı harfler hâlinde iktibas edilmiştir ve hepsinin en üstünde yaldızlı bir hilâl giriş kapısına galebe çalar. Kaldırım döşeli yol bizi canlı renklerle boyanmış, aşağı yukarı elli dört ayak kutrundaki, icranın vaki olduğu, daire şeklindeki kubbeli binanın kapısına götürdü.

Rosherville bahçeleri.

RAKS SALONU

Bu bina yaldızlı bir hilâlle galebe çalmasının yanında; Üsküdar'ın, Boğaz'ın, Altın Boynuz'daki meşe ormanlarının ve bütün bunların üstünde eski Topkapı Sarayı'nın lâtif beyaz ve yeşilinin haşmetli manzarasına hâkimdir. İçerisi sekiz köşeli olarak tanzim edilmiştir ve hakikî bir *salon de danse* [dans salonu, raks divanhanesi] gibidir. Bana, *Leicester* Meydanı'ndaki *Alhambra*'yı veya *Cremorne*'daki perendebaz köşkünü hatırlattı. *Mihrah*

Cremorne.

Leicester meydanında Alhambra.

[mihrap] haricinde her ciheti kateden sekiz köşeli mahfil; üç cihetinde, Türk hanımlarının daha iyi tecridi için tahta işiyle kafeslenmiştir ve bölmenin dış tarafına çok sayıda yükseklik ve şekillerde yeşil ağaçlar resmedilmiştir. Mahfilin *mihrab*ın karşısındaki kısmı davullar, flütler ve küçük, telli harplerden faydalanan çalgıcıların tasarrufundadır; bir diğer hisse Sultan için tutulmuştur ve lâyıkıyla yaldızlı bir şaşaayla tezyin edilmiştir; kalanlar Türklerle doldurulmuştur.

DİVANHANELERİNİN TANZİMİ

Girişte çizmelerimizi terliklerle değiştirdik ve imansızlara tahsis edilmiş olan, mahfilin altındaki bölmelerin ikisini bulduk. *Mihrab*ın da dâhil olduğu kalan altısı çöküp oturmuş Türklerle dolmuştu. Keza sekiz köşeli olan, alçak, kafes hâlinde işlenmiş, asılı mahfille bir hizadaki demir bir korkuluk, bizi, mihrabın yan kenarının karşısındaki kırmızıya boyanmış pöstekilerden bir minder ve bütün meydanın etrafına, korkuluk boyunca düzgün bir şekilde serilmiş, dar bir hasır hududu haricinde tamamen boş olan, düz ağaçtan, cilâlanmış, mumlu zeminden ayırıyordu.

İHTİYAR ŞEYH

Çok yavaş ayak sesleri fazla yaşın semeresinin ve mevkiinin vakarının derin şuurunun bir terkibi gibi gelen, buruşuk çehresi ve kar gibi sakalıyla, kısa, ihtiyar bir zat olan *iman* [imam, şeyh] girdiğinde, bu müşahedeleri yapmak için ancak vaktimiz olmuştu. Yeşil bir atkıyla bağlanmış, beyaz keçeden, saksı bir serpuş ve erguvanî, bol bir elbise giyiyordu. Çehresi hareketsizdi ve kavuşturulmuş elleriyle kırmızı pösteki üstündeki yerine yürürken lüzumsuz hiçbir hareket yapmıyordu. Bir veya iki kez, parlak gözlerini toplanmış kalabalığın üzerine kaldırdı ve mef'ul çehresinin ardında ateş şualarının yanmakta olduğu gözüktü. Hasırı üstüne bağdaş kurup çok küçük bir yığıntı meydana getirdi ve dervişlerin meydanın içine doğru onu yalın ayak takip edip de kendisini selâmlarkenki derinden baş eğmelerini,yüce vakarıyla kabul etti. Hepsi toplanıp, korkuluğa karşı, 'sekiz köşe'nin *imam*dan en uzak olan üç tarafını işgal ederek topukları üstüne oturduklarında; şeyh, Türklerin Kur'an'ı ezberden okuduklarındaki değişmez fiili olarak, ellerini onların önünde bir kitap gibi açık tuttu ve alçak bir sesle, bir vakit mırıldandı; ziyadesiyle ciddî bütün dervişler hemen yere yakın, eğik başlarla hareketsiz dinlediler; öyle ki açık kahverengi "saksılar" sıkıca oturtulmamış bulunsaydı muhterem *imam*ın önüne tekerlenip giderlerdi.

RAKS KIYAFETİ

Birdenbire, hepsi, beni irkilten bir gürültüyle ileri doğru, elleri üzerine düştüler ve perestiş secdesi hâlinde alınlarıyla yere temas ettiler. Sonra her bir derviş yukarı doğruldu ve binişini arkasındaki hasırın üstüne düşürdü; beyaz bir gömlek üstüne geçirilmiş kısa, beyaz bir cepken ve zeminin üstünde bir parmak sürünen, kenarı biraz kurşunla doldurulmuş; uzun, beyaz bir fistandan ibaret bir raks kıyafetiyle dikildi. Kocamış *imam* yukarı kalktı ve *mihrab*a derinden baş eğerek makamının diğer tarafına geçip döndü ve baş eğmeyi tekrarladı. *Mihrap;* fesli ve sarıklı Türklerin önünden ileride, Kur'an'dan yaldızlı ayetlerle ve sultanlar ve diğer büyük insanların bu kardeşliğe teberrularına teşekkürlerle basit olarak süslenmişti. Onun baş eğmelerini ve *mihrab*ın önünde dönmesini tamamen taklit eden, beyaz giyinmiş dervişler tarafından takip edildi; hepsi yavaşça ve tek sıra hâlinde, şark tarafını her geçtikleri vakit aynı tarzda baş eğerek meydanın etrafını üç kere dolaştılar. Musiki onların hareketlerindeki yavaş ve ciddî ölçüyü muhafaza eder ve üçüncü devirden sonra *imam* yeniden makamını aldı, bu esnada dervişler onun sağ eline intikal ettikçe *vals* etmeye başladılar, musiki giderek daha yüksek sesli bir hâle geldi ve devri çabuklaştı. Herhangi bir gözle görülebilir maharet olmaksızın, asılı billûr avizenin altında, mesafesini dikkatle muhafaza eden merkezî bir dervişin etrafında tek ayak üstünde dönüş yapılan, müşterek merkezli iki çember suretinde tertiplendiler.

MANEVÎ VALS

Faaliyetleri Avrupa'daki en iyi valsçiyi hasetten çıldırtırdı. Kavuşturulmuş kollarla *vals*e süzüldüler. Fistanları, tersine çevrilmiş bir şarap bardağının şekli gibi görünene kadar tedricen şişerek; elleri açık, bir avuç içi yukarı doğru, diğeri aşağı doğru, yayılmış kollarla; başlarını sağ tarafa yatırarak ileriye doğru yelken açtılar; mahreklerinin çifte hareketini matematik kat'îlik ve şaşılacak zarafetle icra ettiler. Ellerinin vaziyeti; yukarı doğru yükseltilmiş olanla Tanrı'nın hediyelerini kabulü ve aşağı doğru çevrilmiş olanla dünyevî şeyleri reddetmeyi ifade eder. Yine de dervişlerin bazısının yüzleri; büyük, kaba ayakları ve cilâlanmış zemin üstündeki sür'atli ve doğru şekilde hareketleriyle; tam da dünyevî şeylerle alâkayı ifade ediyordu; lâkin diğerleri neredeyse kapalı gözler ve hafifçe açık ağızla, hakikaten, sükûnet hâlinde, çok uzak ve maddî olmayan şeylerin rüyasında gözüküyorlardı. Dönme başlamadan evvel hantal, cansız mahlûklar görünen bu adamların, şimdi, rakstaki tecrit tarafından muhakkak güzelleştirilmiş bulunduklarına ve en fevkâlade olanın da, her bir dervişin fırıl fırıl dönen fistanları arasında bir ayaktan daha fazla mesafenin bulunmadığı dairelere rağmen bir diğeriyle bir kez bile temasa gelmeksizin bu '*à deux temps* [çifte devirli] *vals*i yarım saat müddetle devam ettirdiklerine sizi temin ettiğimde bana gülmeyeceğinize inanıyorum.

Şarap kadehleri.

Galata Mevlevîhanesi dervişlerinden bazılarının bir stüdyo fotoğrafı -Solda ayakta olan, *Van-Lennep*'in, "İstanbul'da Pera'daki Mevlevî tekke veya mabedinin civarında iyi bilinen bir zatın tasviridir. Bu, efendiye çokça yakışır, nazik ve pek âlim bir zattır." dediği derviş-. CARLETTI, E. A. (Fotoğrafçı), 1860'lar, Fotoğraf kartpostal.

TUHAF BIR TEMAŞA

Diğer biraderlerden, mavi binişini muhafaza eden, iki kat ihtiyar olanı raks etmedi, her adımı arasında on saniye fasıla vererek dairelerin arasında gezindi. Çok ciddî yüzü ve hüzünlü yürüyüşüyle başka dünyadan bir varlık gibi, hızla dönen beyaz raksçıların arasından geçen; başını sağa veya sola bir kere bile kımıldatmayan; her ne kadar ellerinin her hareketini tahmin etsem de, onlarla mükemmelen kutuladığı kulaklarından geçecek şekilde hafif hafif süpüren bu ihtiyar adamı görmek en tuhaf bir temaşaydı. Zihnî bir tecrit olan bu ayinlerin sâri tabiatına şuursuzca açıldığım, rakstan ibaret bütün merasim kısa bir sektenin ardından yenilendi.

BU VALSIN NAZARIYESI

Bu cebrî dönüşler, bu gibi bazı vetireler haricinde iradeyle kurtulunamayan önceden işgal edilmiş tasavvurların müphemliğinden zihni temizler ve sür'atli hareket müddetince hatırı sayılır derecede bir sükûneti muhafaza edebildikleri tatbikle, seçilmiş bir kanaat tarafından tam işgaline müsaade eder. Bütün bu dervişlerin döndükçe Muhammed'in cennetindeki kendi hisselerinin hayalini gördüklerini düşünmem; ama belki de bazıları böyle hayallerin tesiri altında, mahal ve sahne hakkında bütün bütün ihmalciydiler; hâlbuki diğerleri icradaki kendi kabiliyetleriyle meşguldüler ve belki, rüzgâr meydana getiren fistanlarının burnuma estirdiği *pillau* [pilav] ve tütünün keskin kokusu daha az müstahak fikirlerdir.

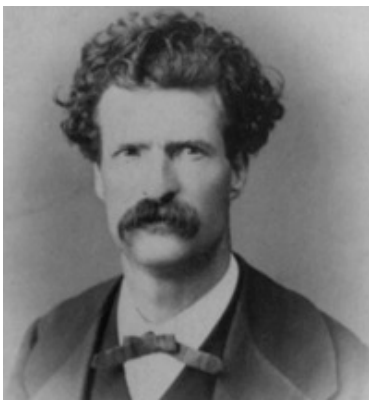
Ama, sayısı çok cemaat üzerinde merasimin hayırlı tesiri olduğu zannedilen neydi? Ben, nazariyenin, dervişleri seyrederek zihnî tecrit hâsıl edilmiş olduğunu ve onların Allah'a kulluk niyetlerinden, Hak Tâala'nın tefekkürünün münhal zihne girdiğini farz ediyorum. Dervişlerin nazik, kayıp giden hareketinin tecrit ve zihnî boşluk hâsıl edeceğini zannediyorum, ama giren fikirler onların yarı uykulu yüzleri ve neredeyse sessiz amelleri tarafından sersemlemiş dimağa telkin edilenler gibi müphem ve karanlıktır."

Sağdaki sayfada:
Salut de Constantinople, Derviches Tourneurs, [İstanbul'dan Selâm, Dönen Dervişler -İki neyzen, birisi çocuk üç semazen, bir kanunî, bir okuyucu olmak üzere yedi Mevlevî dervişi; İstanbul-], LUDWIGSOHN, J. (Fotoğrafçı), 1890'lar, Kullanılmış, renklendirilmiş fotoğraf kartpostal.

ARNOLD, R. Arthur, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, 2 C., C. II, s. 35-42 [Galata], London: Chapman and Hall, 1868.

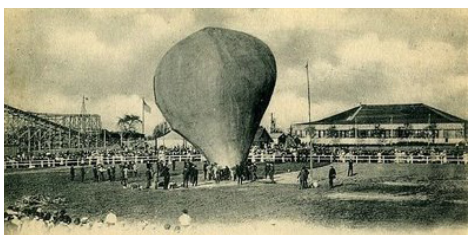

Salut de Constantinople.
Derviches tourneurs.

Mark TWAIN

Samuel Langhorne Clemens. (1835-1910). Amerikan muallim, yazar, mizahçı. Sadece üçü hayatta kalan yedi kardeşin altıncısıydı. Mississippi kıyılarında büyüdü. On bir yaşında babasını kaybedince okulu bıraktı ve bir matbaada çıraklık yapmaya başladı. On sekiz yaşında Amerika'yı gezmeye başladı. 24 yaşında kaptanlık ehliyeti aldı ve nehir gemilerinde kaptanlık yaptı. "İki kulaç derinlik" anlamındaki takma ismini bu yıllarda aldı ve 1865'de ilk hikâyesini yayınladı. Daktiloyu ilk kullanan yazardır. 1868'de Akdeniz'e seyahat etti. Bu seyahatin intibalarını topladığı The Innocents Abroad adlı kitabıyla mizahçı olarak da tanındı. 1891'de Avrupa'ya yerleşti. 1894'te dünya turuna çıktı. Bazı eserleri: The Celebrated Jumping Frog of Calaveras County (1867), Sketches New and Old (1875), The Advantures of Tom Sawyer (1876), Life on the Mississippi (1883), Adventures of Huckleberry Finn (1884), Following the Equator (1897), Edmund Burke on Croker and Tammany (1901), What's Man (1906), Letters from the Earth (1909).

"*Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]i ziyaret ettik. Onların sadece yirmi biri oradaydı. Topuklarına sarkan, uzun, açık renkli, bol bir biniş giyiyorlardı. Her biri kendi sırasında *priest* [rahip; şeyh]e çıktılar (hepsi geniş, dairevî bir parmaklığın içindeydiler) ve derinden baş eğerek selâmladılar ve sonra çılgına dönmüş bir şekilde eğirilerek dönmeye koyuldular ve halkanın içinde tayin edilmiş yerlerini aldılar ve eğirilmeye devam ettiler. Hepsi kendi yerlerinde eğirilirken birbirinden takriben beş veya altı ayak ayrıydılar ve böylece kâin oldular. Eğirilerek dönen bu yekpare dinsizler halkası kendini odanın etrafında üç ayrı kere döndürdü. Mumla cilâlanmış zemine yerleştirdikleri sol ayak üstünde eğirildiler ve sağı onun önüne hızlıca geçirerek bunu devam ettirdiler. Onların kimisi musikiye harika bir şekilde ayak uydurdular. Çoğu, bir dakika içinde takriben kırk kez eğirildiler ve bir sanatkâr bir dakikada vasatî altmış bir kere eğirildi ve bunu tam yirmi beş dakika boyunca devam ettirdi. Binişi havayla dolmuş ve bir *balloon* [balon] gibi onun bütün etrafında ileriye fırlamış hâldeydi.

Balon.

Herhangi nevi bir gürültü yapmadılar. Bir nevi ubudiyet vecdiyle büyülenmiş olarak, çoğu, başlarını arkaya eğmiş ve gözlerini yummuşlardı. Vaktin bir kısmında iptidaî bir cins musiki vardı, ama çalgıcılar görünmüyorlardı. Eğirilenler haricinde kimsenin dairenin içine girmesine müsaade edilmiyordu. Bir kişi ya eğirilmek veya hariçte kalmak mecburiyetindeydi. Şimdiye kadar şahit olduğumuz aşağı yukarı medeniyetsiz bir teşhirin yolunu tutmaydı. Sonra hasta kimseler geldiler ve yere uzandılar ve onların yanına kadınlar hasta çocuklarını uzattılar (biri memede bir sabiydi) ve dervişlerin *patriarch* [patrik; şeyh]i onların vücutları üstünde yürüdü. Göğüsleri veya sırtlarını ayakları altında çiğneyerek veya boyunlarının arka yüzünde dikilerek onların hastalıklarına çare olacağı zannındaydı. Bütün maslahatlarının devler, cüceler ve cinler gibi havadaki gözükmez ruhlar tarafından yapıldığı veya mahvedildiğini fikreden ve bugün buna hâlâ iman eden, hepsi *Arabian Nights* [Binbir Gece Masalları]'ndaki meraklı hikâyelerdeki gibi bir ahali için bu pekâlâ kâfidir. Bir âkil misyoner öyle söylüyor."

TWAIN, Mark, [CLEMENS, Samuel L.], **The Innocents Abroad** (or The New Pilgrims' Progress), s. 364-365 [Galata], San Fransisco: H. H. Bancroft and Co., 1869.

Whirling Derviches,
[Hızla Dönen Dervişler
-Üç neyzen, bir kanunî, bir kudümzen,
bir okuyucu ve altı semazen-],
FRUCHTERMANN, Max (Fotoğrafçı),
1870'ler, Kartvizit fotoğraf, 2,5 x 4 inç.

HARVEY

Annie Jane Tennant Harvey. (?-1898). İngiliz kadın yazar, hikâyeci, seyyah. Andrée Hope takma adıyla Macmillan's Magazine'de hikâyeler yayınladı. Bazı diğer eserleri: Our Cruise in the Claymore, with a Visit to Damascus and the Lebanon (1861), Cositas Españolas: Or Every Day Life in Spain (1875), The Secret of Wardale Court and Other Stories (1894).

FIRKALAR

[1870 civarı]- "…Hassaten aşağı sınıflar arasında en revaçta fırkalardan biri *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]inkidir ve onlarınki, bir dereceye kadar utandırıcı bir temaşa olsa da, Yaratıcılarına tazimde bulunmak için çabalayan insanların nasıl bir fevkalâdeliğe niyetlendiklerini görmek için meraka değer.

Dervişler, her iki günde de aynı merasim vaki olmakla, her salı ve cuma toplanırlar. *Tekké* [tekke]ye veya ibadet mahalline vasıl olduğumuzda üst kattaki büyük bir odaya alındık. Hisseleri Sultan ve Türk hanımlarının kullanması için bölünmüş bir mahfil bu dairenin üç tarafını dolanıyordu.

Odanın merkezindeki büyük, müdevver meydan parmaklıkla çevrilmişti ve dervişler için ayrılmıştı. Birkaç kadın ve çocuklar, bazı Türk askerler [veya memurlar] bizim yakınımızdaki mahfilde oturtulmuşlardı. Bizden gayri hiçbir ecnebi mevcut değildi.

Takriben yirmi derviş acele ile vasıl oldular ve onların uzun, beyaz sakallı; muhterem, ihtiyar bir zat olan *mollah* [molla] veya *sheik* [şeyh]leri Mekke istikametini işaret eden oyuğun önüne yerleşti. Dervişler onun önünde pabuçsuz, kolları göğüsleri üstünde kavuşturulmuş ve gözleri tevazu ile yere çevrilmiş olarak bir yarım halka hâlinde durdular. Hepsi istisnasız solgun ve açlıktan dolayı bitkin görünüşlüydüler ve galiba bütün bütün alt sınıflara mensuptular. Birisi takriben on üç on dördünde safi bir oğlandı, bir diğeri âmâydı, bir üçüncüsü zenciydi.

Kur'an'dan okunan birkaç ayetten sonra dervişler, *molla*ları tarafından başlarına geçildiği hâlde, çevrili yerin fırdolayı etrafında yavaşça yürüyüşe başladılar; adımlarını zaman zaman pest perdeden, kederli figan çıkaran bir tamtam ve bir nevi flütün musikisine -eğer öyle denilebilirse- uyduruyorlardı.

Dört veya beş devir yaptıktan sonra *molla* kendi mevkiine geri döndü ve dervişler cübbelerini üstlerinden atarak beyaz cepkenler ve uzun, sarı fistanlar içinde zuhur ettiler.

Molla yüksek sesle dua etmeye başladı ve dervişler sanki yukarı dönük yüzlerle dinledikleri duadan ilham almışlar gibi dönmeye başladılar. Başlangıçta yavaşça ama daha sonra semavî rüyetler veçhile daha da canlı hâle geldiler; kollarını başlarının üzerinde yaydılar, gözlerini kapattılar; çehreleri sanki vecd neşesinin istiğrakı içindeymiş gibi gözüküyordu.

Molla dua etmeyi kesti, ama hızla dönen kimseler döne döne, çabuk çabuk devam ettiler. Harika bir manzaraydı; hepsi şuursuz gözüken çok sayıda adam öylesine sür'atle hareket ediyorlardı, yine de asla bir diğerine temas etmiyorlardı.

Tamtam ateşliliği arttırıp, flütlerin figan edişleri daha kasvetle dehşetlenip, hareketler daha çabuk hâle geldikçe duyulan yegâne ses bir fistanın ara sıra meydana getirdiği çalkalanma sesi ve mahfilden gelen musikinin dünyevî olmayan velvelesiydi.

Mahfildeki biz seyircilerin üzerindeki tesir eşsizdi. Bir vakit sonra komşularımız aşağıdaki fevkalâde sahne kendilerine sirayet etmiş gibi oldular; gözleri sabitlenmişti ve dervişlerin hareketleriyle beraber kendilerini öteye beriye ahenkle sallamaya başladılar.

Molla, hepimiz için iyi bir tesadüf olarak, başını eğerek selâmladığında, biz dahi böylesine meşakkatli bir dindarlığa muavenet etmekten bütün bütün sersemlemiştik. Her bir adam bir lâhzada birdenbire durdu ve hiçbir şey olmamışcasına yavaşça baş eğerek selâm verdi.

Birkaç dua ve Kur'an'dan bazı ayetler tekrar ezberden okundu ve görmesi bir hayli acıklı, hararet ve bitkinlik hâlinde bulunan dervişler

The British Fleet Off Constantinople, "Horse Marines" in the Streets of Pera, [Britanya Donanması İstanbul'u Terk Ediyor, Atlı Denizciler Pera'nın Caddelerinde -Sağ arkada sikkeli bir Mevlevî dervişi-], Ahşap gravür baskı, [The Graphic, 6 Nisan 1878].

cübbelerini geri aldılar. Sonra, biraz daha dua okunurken diz çöktüler. Ondan sonra her biri şeyhin ve derviş biraderlerinin ellerini öptü. Dervişlerin bir nidayla, daha doğrusu, "*Allah-il-Allah*" diye bir iniltiyle mukabele ettikleri bir hayır dua söylendi ve merasim bitmiş oldu. Bunu görmüş olmakla âbitlerin solgun, işi bitmiş çehrelerine artık şaşmadık, çünkü zihin ve bedenin her ikisindeki bitkinlik çok muazzam olmalıydı. Hızla dönmenin hedefi; âbit kendisini cennetin tarif olunamaz neşelerine teksif edebilsin diye zihni, dünyevî şeylerden başka tarafa çekmektir.

Mamafih teşhir umumiyetle acı vericiydi. Semavî Babamız'ı çocukları tarafından haysiyet kırıcı bir tarzda tapınılır görmek daima keder vericidir.

Raks Eden Dervişler'in herkes tarafından sevildiği söylenir. Onlar, ekseriya masum, kimseye zarar vermeyen bir hayat sürerler ve çok hayırseverdirler."

HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 41-44 [Galata], London: Hurst and Blackett, 1871.

E. C. C. BAILLIE

(1853-1873). İngiliz kadın yazar, şair, seyyah. Teolojik konularda yazdı. Havva'yı bütün kadınlar için bir model olarak gördü; kadınlar erkeğe zevk için verilmemiş, onun eşi kılınmışlardır. Diğer eserleri: The Protoplast (1853), Snatches of Sacred Song (1854), Our Infirmities (1858), The Way of the Wilderness and Other Poems (1862), Hours of Rest or Sabbath-thoughts for Sabbath-days (1867), A Memoir of General Latter (1870).

25 Nisan 1871, Salı- Dervişlerin icrada bulunduğu odaya gittiğimizde zaten çok kalabalıktı, güçlükle oturacak yer bulabildik. Bununla beraber ben, zemine çöküp oturduğum şebekeye yakın, küçük bir köşe elde ettim. Bu alçak şebeke veya korkulukla seyirciler icracılardan ayrılır. Feryat Eden Dervişler'in ibadetlerini icra ettiklerinden daha güzel görünüşlü bir binaydı ve yukarıda musikiciler tarafından işgal edilmiş bir mahfil vardı. Bir hanımın fistan ve mintanına çok benzer; bol, yeşil, uzun elbiseler giyinmiş, raks için bir yana koydukları üst elbiseleriyle dervişler bir daire içinde dikiliyorlardı. Boyca kısa ama çehresinin ince vakurluktaki ifadesiyle muhterem görünüşlü, beyaz saç ve sakallı ihtiyar bir adam diğerlerinden biraz ayrı dikiliyordu ve onların yaşlanmış şeyh veya reisi olarak işaret olunuyordu[1].

Kısa bir zaman içinde, ihtiyar reis başlarında bir hatta dizilmeleri ve bir daire içinde binanın etrafında yavaşça hareket etmeleriyle icra başladı; kolları göğüsleri üstünde çaprazlanmıştı, gözleri derin bir tevazu görünüşüyle zemine devrilmişti. Bu hareket; yürüyüşleri tedricen hızlandıkça adımlarının mükemmel vezni dikkatimizi çekerek bir müddet devam etti; sonra bir ilk derviş ve ardından bir diğeri daireyi bıraktı ve yavaşça ve çok zarif bir şekilde, oyunlarında sıklıkla öyle yapan çocuklar gibi devrede devrede eğirilmeye başladılar; ihtiyar adam müstesna, sonunda sayıca hepsi olana kadar bu aynı tuhaf raksta hareket ettiler. Reis icrayı müşahede ederek ayrı durdu, ileri yaşının onu raksa faal

1 İngiltere'ye dönüşümüzden sonra, bu ihtiyar adamın 100 yaşında ölmüş bulunduğu *The Times*'da ifade edildi [Gazetenin 18 Ekim 1871 tarihli sayısında "A Dancing Dervish" başlığıyla yayınlanan haber].

Dancing Dervishes,
[Raks Eden Dervişler
-Üç neyzen, bir kanunî,
bir kudümzen, bir okuyucu
ve altı semazen-],
PEARSON, G. (Hakkâk),
Fruchtermann'ın fotoğrafından hak,
[BRASSEY, Sunshine and Storm
in the East or Cruises to Cyprus
and Constantinople, s. 77, London:
Longmans, Green and Co., 1880].

iştiraktan affettirdiğini zannediyorum.

Hareket, her bir derviş yayılmış veya yukarı kaldırılmış kollarla önümüzde devrede devrede dönerken hakikaten çok zarifti, ama onlara bakmak bana neredeyse baş dönmesi verdi ve kuvveden fiile geçmiş tuhaf bir icra olan bu vehimde, [dervişlerden] birisi tarif edilemez bir biçimde ıstırap çekmiş hissetti. [Ayaklı tercüman] *Moses* bize bir dervişin ameliyede ölebileceği, cennette Muhammed'e yakın olabileceği malûmatını verdi, ama daha sonra *Dr. K*'nin bana söylediğinden, bunun onların dinî itikatlarının bir parçası olup olmadığına hiç de emin olmadım.

Hareket tedricen çabuklaştıkça ve elbiseler bedenden dışarıya dalgalandıkça havanın yelpazelenmesi, arkamızdaki kalabalığın tazyikinden hissettiğimiz şiddetli harareti ferahlattı. Şimdi raksa mahfilden gelen musiki eşlik etti. Türk musikisi birkaç notada, tek ve değişmez perdeden şarkı söylemenin en tuhaf çeşididir ve onu her nerede duysak daima aynı hususiyeti muhafaza ediyordu. Bazen bir oğlan sesinin keskin tizi hususî bir zorlamayla ileri fırladı ve sonra musikinin usandırıcı tek ve değişmez perdesi yeniden geldi. Bu takriben bir saat sürdü ve her şey bittiğinde hepimiz memnunduk ve savuşabilirdik.

Dervişlerin kışın; Nisan'da yeşil, yazlık kıyafetleriyle değiştirdikleri koyu renk elbiseler giydiklerini öğreniyorum. Bu, onların mevsim sebebiyle yeşil kisveleri içinde ilk görünüşleriydi. Başları üstüne uzun, siyah başlıklar giyiyorlardı. Bütün her şeyin çok iyi fotoğrafı çekildi ve bina ve raksı temsil eden dükkân kartları Abdullah [Abdullah Biraderler]'tan satın alınabilir. Bütün bütün ıstırap verici, ama pek az insanın şahit olmaksızın Sultan'ın şehrini terk etmek isteyeceği bir teşhirdir. s. 137-139.

Moses, diğer şeyler arasında, bize, Raks Eden Dervişler hakkında bir uzun hikâye de söyledi. Bu dervişlerin hepsinin, vasiyetinde bu dinî ayini icra etmelerini bırakmış olan tek bir adamın torunları olduklarını söyledi. Revaçta olan inanış, onun onlardan biri olduğu, raks ederken ölmüş bulunduğu, cennette Muhammed'e yakın olacağıdır. s. 147.

BAILLIE, E.C.C., **A Sail to Smyrna, or, An Englishwoman's Journal**, s. 137-139, 147 [Galata], London: Longmans, Green, and Co., 1873.

Oliver OPTIC

William Taylor Adams. (1822-1897). Amerikan çocuk hikâyecisi, milletvekili. Yazı hayatında, başka takma isimler yanında, en çok Oliver Optic adını kullandı; kendi adını hiç kullanmadı. 20 yaşındayken bir devlet okulunda öğretmenliğe başladı, yirmi sene bu mesleği yürüttü. 1850'de yazmaya başladı. Hayatını çocuklar için yazmaya adadı. Hikâyelerinde ahlâkî ve içtimaî vazifelerin doğru bir bakışını vermeyi hedefledi. 126 kitap; toplamı yüz cilt kadar tutan, seriler hâlinde 1000 kadar hikâye ve çocuk dergileri yayınladı. Yetişkinler için iki romanı vardır. Memleketi dışında çokça seyahat etti. Şiarı "Önce Tanrı, sonra vatan, sonra dostlar"dı. Bazı eserleri: Hatchie, The Guardian Slave or the Heir of Bellevue (1853), The Boat Club (1855), Indoors and Out (1855), The Birthday Party (1865), Fighting Joe (1866), Sunny Shores (1874), Snug Harbor (1889), All Adrift (1892), At the Front (1897).

[1872]- "Şimdi, gelin; Pera'ya acele etmeliyiz" dedi *Dimitri* [Beyoğlu'ndaki *Misserie*'nin otelinden bir rehber]. "Pazar olduğundan bugün *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]i görmeliyiz."

"Cuma demek istiyorsun" diye ortaya atıldı *Murray*.

"Bugün Muhammedî pazar. İstanbul'da kâmilen üç pazarımız vardır. Cuma Müslümanların, cumartesi Yahudilerin ve pazar Hristiyanların."

"Ve aşağı yukarı aynı ihtimam bütün ahali tarafından her birine gösterilir" dedi *Dr. Winstock*. "Türkler mutat olduğu üzere bugün umumiyetle kendi işleriyle meşguldürler."

Heyet, üzerinde Raks Eden Dervişler'in *monastery* [manastır; tekke] sinin meskûn olduğu *Rue de Pera* [Pera Caddesi]'ne doğru yokuş yukarı yürüdü. Onlar Avrupalılar tarafından farklı olarak, *Dancing* [Raks Eden], *Whirling* [Hızla Dönen] ve *Turning* [Dönen] Dervişler diye adlandırılırlar. Seyyahlar bir avlunun içinden geçerek tekkenin girişine geldiler. *Dimitri*, muallimler için, çizmeleri üstüne geçirdikleri birkaç çift büyük terlik hâsıl etti ama oğlanlar için kâfi bir tedarik yoktu.

"Pabuçlarınızı ayaklarınızdan çıkarınız!" dedi *Sheridan*.

"Niçin?" diye sordu *Murray*.

"Hiç kimse çizme ve pabuçları giyili olarak bir camie giremez" diye ilâve etti kılavuz. "Dışarının pisliği içindeki herhangi bir şeyle zemine temas edemezsiniz."

"Bu inanış mıdır?"

'Muhakkak" diye ilâve etti *Dr. Winstock*. "Eskiden pabuçlar bilfiil çıkarılmaksızın hiç kimsenin bir camie girmesine müsaade edilmezdi, ama en varlıklı Türkler şimdi kiliseye gittiklerinde ayaklarından çıkardıkları *overshoe* [pabuç üstüne giyilen su geçirmez kundura; lastik]ları giyerek kendi vicdanlarıyla uyuşuyorlar."

"Bizim ne çıkaracak lastiğimiz ve ne giyecek terliğimiz var, burada usul her iki cihetten işliyor gözüküyor. Biz ne yapacağız? diye sual etti *Cantwell*.

"Zemin hasırlar ve koyun postlarıyla kaplıdır ve kimse kirli çizmeleriyle girmez, mahal tertemizdir. Çoraplı ayaklarınızla giriniz." diye cevapladı cerrah.

Talebeler kapıdaki mes'ul kapıcıya pabuçlarını bıraktılar, her biri kolayca bulunacak bir tarzda duvara sıralandılar. Bu adam Avrupa'nın tiyatroları ve resim galerilerinin ekserisinde yapıldığı gibi çizmeler ve pabuçlar, şemsiyeler ve bastonların mes'uliyetini deruhte eder ve bunun için küçük bir ücret talep eder. *Dimitri*, icranın, daha doğrusu ayinin vuku bulduğu odanın içine yol gösterdi. Ana bina bir sekiz köşenin şeklindeydi ve hâzırun bölmesi bir sirki oldukça telkin ediyordu. Duvarların yanındaki on ayak veya o kadar genişlikteki bir mesafe haricinde bütün zemin bir kafes çitle ihata edilmişti ve hızla dönme için kullanılıyordu. Bu parmaklık tarafından raptedilmiş sütunlar çatıya uzanmışlardı ve en alt kattaki hâzırun bölmesinin üstündeki bir mahfili tutuyorlardı; mahfilin arka hissesi, görmelerine müsaade edilen ama görülmelerine müsaade edilmeyen kadınların kullanması için kafeslenmişti. Ön mahfildeki hisse bir kari ve çalgılar tarafından işgal edilmişti. Raks zemini temiz ve düzdü, kapının karşı tarafına *sheik* [şeyh] veya tekkenin başı için bir seccade yayılmıştı. Ziyaretçiler çevrili yerin bütün etrafındaki parmaklığın arkasında Hristiyanlar için çok rahatsız bir vaziyette çökmüşlerdi.

Dervişler yalnız veya heyetler hâlinde girdiler ve seccadenin karşısına onların takriben yirmisi meclis olana kadar zemin üstünde çöktüler. Bol, kahverengi elbiseler giyinmişlerdi ve sanki 'ciddî bir niyet'leri

varmış gibi ağırbaşlı görünüyorlardı. Derhâl, diğerleri gibi giyinmiş; uzun, beyaz sakalıyla; eğilmiş ve muhterem bir ihtiyar zat olan *şeyh* girdi ve seccade üstüne çöktü. Bütün diğerleri gibi aynı, ters çevrilmiş bir saksı şeklinde bir şapka giyiyordu. Malzeme çok kalın gözüküyordu ve renk beyazımsı kahverengiydi. Dervişler; on ikisinde oğlandan, onların pek azı kırkın üstünde olmasına rağmen seksen veya doksanında *şeyh*e kadar bütün yaşlardandılar. Hepsi kat'iyetle ciddiyet ve dinî gayretin aynı ifadesine sahiptiler.

İhtiyar şeyh halısının üstüne yerleşir yerleşmez, alçak sesle ve mırıldanan bir makamla Kur'an'dan bazı cümleler tekrarlamaya başladı. Sonra ön mahfilden biri bir kitaptan bir şey kıraat etti, daha doğrusu tilâvet etti; pek tabiî, hâzırunun Müslüman olmayan hissesi hiçbir şey anlayamadı. *Şeyh*, ardından, bir şey daha mırıldandı ve o vakit, baş teşrifatçı olduğu gözüken birinin başlarını çektiği dervişler, şeyhin seccadesinde tevakkuf ederek ve mütevazı tarzda baş keserek meydanın etrafını birkaç kere, muntazam adımla yürüdüler. Bu baş kesme bir dereceye kadar gülünçtür ve *Cinderella* operasındaki *Baron Pompolini*'nin seyircilerini hatırlatır. Kolları göğüslerinde çaprazlanmış iki derviş evvelâ birbirlerine yüz yüze baş keserler, sonra öbür tarafa yüz doğrulturlar ve hattaki en yakın ikinciye baş keserler ve bu vetire hepsi halıyı geçene kadar tekrarlanır. Baş kesmenin sonu ikmal edildiğinde, bir *banjo* [bir çeşit telli saz] ve diğer bazı çalgılardan mürekkep olduğu gözüken mahfildeki çalgılar yeknesak bir nağme çalmaya başladı ve hattın başındaki derviş meydanın ortasına doğru kayıverdi ve hızla dönmeye veya *waltz* [vals] etmeye başladı. Onun misali, onların tamamı meydanın etrafında iki halka hâlinde hızla dönene kadar bütün diğer dervişler tarafından takip edildi. İcranın en heyecan verici kısmına başladıklarında kahverengi binişlerini üstlerinden attılar ve beyaz cepkenler ve eteklikler içinde ortaya çıktılar; fistanlar gibi olan ikinciler neredeyse yere erişiyorlardı. Bazı hâllerde bu elbise koyudur.

Vals, ne olursa olsun, herhangi bir inkıta olmaksızın aşağı yukarı yarım saat devam ettirildi. Hristiyan balo meydanlarında bazen görüldüğü gibi çarpışmalar yoktu ve hatta küçük kızlar *making cheeses* [etek döndürme] oyunu ile meşgul olduklarındaki gibi alabildiğine yayılmalarına rağmen eteklikler dahi temasa gelmedi. Hareket muhakkak surette zariftir, mükemmelen ayarlanmıştır ve telaş veya çarpışma yoktur. Raksçılar yalın ayaktır ve topuğu üstünde hızla döndükleri sol ayağı zemin üstünde tutarken, sağ ayağı mütemadiyen sol ayağın üst kısmı üzerinden atarlar. Bu, onlara bakan birini sersemletir, ama onlar sersemlemiş gözükmezler. Ara sıra musiki sür'atçe artar ve dervişler nağmenin hızına uyarlar. Vücut ve uzuvların vaziyeti bir karardadır; sol kol el ayası aşağı doğru, ufka muvazi olmanın biraz üzerinde yükseltilmişken; el ayası yukarı doğru olan sağ kol kırk beş derece bir açıya kaldırılmıştır.

Cinderella operasından.

Raks bitirildiğinde dervişler *şeyh*in önünden tekrar sıra hâlinde yürüdüler; Kur'an'dan biraz daha cümle, mahfildeki kari tarafından kelimeleri uzata uzata söylendi ve bugün için ayin kapandı. Hâzırun

ziyadesiyle Türklerden veya diğer müminlerden ibaretti.

"Bütün bunların manası nedir?" diye sordu *Sheridan*. "Çok gülünç görünüyor."

"Memleketteki *Shaker*ların ayinlerinden daha mı fazla gülünç görünüyor?" dedi *Dr. Winstock*.

"Belki değil, ama dinin vaki olduğunu görmüyorum."

"O adamların ifadesi kat'iyetle müttaki bir şevkin ifadesiydi." diye ekledi *doktor*. "Biz bu dervişlerin veya *Shaker*ların veya kamp içtimasındaki *Methodist*lerin dinî tezahürlerinin kıymetini takdir edemiyor olabilsek de, onları seyrettiğimiz müddetçe hürmetkâr ve hatta riayetkâr olmak mecburiyetindeyiz. Bu ayinin ehemmiyetini anlamıyorum, ama bana semavî ecsamın devreden hareketlerinin bir taklidi olduğu söylendi. Bunun doğru olup olmadığını söyleyemem ve bu yüzden icranın herhangi tatmin edici bir izahını bulabilmekten uzağım."

Heyet odadan çekildi, girişte pabuçlarını istedi ve yokuş aşağı sandallara yürüdü."

ADAMS, William T[aylor] (OPTIC, Oliver), **Cross and Crescent or Young America in Turkey and Greece**, s. 228-233 [Galata], Boston: Lee and Shepard, 1873.

Edmondo De AMICIS

(1846-1908). İtalyan şair ve yazar. Seyahat kitapları ve çocuk hikâyeleriyle de tanınmıştır. Bir dönem subaylık ve ardından askerî bir gazetede yazarlık yaptı. Türkiye'de Çocuk Kalbi olarak tercüme edilen Cuore adlı kitabı 25 dilde yayınlandı. Bazı diğer eserleri: Sull'oceano (1889), Il Romanzo di un Maestro (1890), La Carrozza di Tutti (1899), L'Idioma Gentile (1908).

[1874]- [Türk ordusundaki askerlerin kifayetsizliğinden bahisle] "Pera'daki *dervis giranti* [dönen dervişler] camiindeki bir diğer asker, benim de mevcudiyetimde, üç Avrupalıya şapkalarını çıkarmaları hususunu kavratmak isterken üçünün de kafalarına birer darbe vurdu. Ve bu gibi bir muameleye itiraz için sesini yükselten ben, sadece, paçavra çuvalı gibi tutularak kâmilen kapılıp askerî karakola götürülmeye sebep olduğumu öğrendim. Bu sebepten, İstanbul'dayken askerlere karşı daima derin bir hürmetle hareket ettim." s. 60.

DERVİŞLER

[1874]- "O günlerin hayalleri arasında dervişler akla gelir ve otuz iki tarikatın en meşhuru olan Mevlevî dervişleri Pera caddesinde dikkate değer bir *tekké* [tekke]ye sahiptirler. Azizlerin cennet düşüyle kendinden geçmiş ziyadar simalarını görmek için hazırlanmaya gittim. Fakat büyük bir kuruntuya kapılmışım. Meşhur *danza divina* [ilâhî raks] bana sadece yapmacık bir temsil olarak gözüktü. Geniş, kahverengi binişlere sarınmış; başları aşağı eğik, kolları gizlenmiş, Üsküdar'ın mezarlık servilerindeki rüzgâr sesini andıran yeknesak ve hoş bir vahşi musikinin refakatinde biri diğerinin ardından dairevî camie girerlerken, müşahede etmek için muhakkak ki çok merak celp ediyorlardı. Ve devrederek hızla döndüklerinde ve *mirab* [mihrab]ın önünde ikişer ikişer birbirlerine baş selâmı verdiklerinde hareketleri öyle gevşek, öyle şahanedir ki onların cinsiyeti hakkında apansız bir tereddüde kapılabilirsiniz. Keza pek çabuk bir hareketle binişlerini üstlerinden atmaları ve uzun, beyaz, yün entarileri içinde zuhur etmeleri; kollarını açarak ve başlarını arkaya atarak ve sanki görünmez bir el tarafından fırlatılıyormuş gibi, biri diğerinin ardından dönmeye başlamaları ve hep beraber beyaz, hafif ve çabuk bir hâlde uçan elbiseleri ve yarı kapalı gözleriyle camiin ortasında hızla dönmeleri; sanki hepsi insanüstü bir hâdise tarafından derhâl âciz bırakılmış gibi yüksek bir *Allà* [Allah] nidasıyla döşemenin üstüne yığılmaları; baş selâmı vererek ve birbirlerinin ellerini öperek ve ciddî ve lâtif bir çeşit yarı yürüyüş, yarı

Dervis Giranti,
[Dönen Dervişler],
BISEO, Cesare (Ressam),
1874, [DE AMICIS, Edmondo,
Constantinople, s. 409, Paris, 1883].

raksla camiin etrafında dairevî ilerleyerek tekrar başlamaları zariftir. Lâkin öyle çok sayıda seyyahın gördüğü vecdi, yücelmiş ve kendinden geçmiş çehreleri görmedim. Sadece, en mükemmel aldırmazlıkla işlerinin üstünden girip altından çıkan bir takım çevik ve yorulmak bilmez raksçılar gördüm. Zapt edilmiş gülme gördüm ve ziyadesiyle çok hoşa gidici bir genç dervişe bir İngiliz hanımefendisi tarafından sabit bakışlarla gözlerin dikilerek bakıldığını gördüm ve onların birkaçını komşularının elini öpmesi lâzım geldiği hâlde ısırırken, diğerini de kendi sırası geldiğinde çimdikle mukabele ederken cürmümeşhut hâlinde yakaladım. Ah, mürailer! Bu adamların arasında gördüğüm buydu ve her yaştan olduklarıydı ve görünüşlerinin bizim salon dansçılarımızın bazısı tarafından hayli gıpta edilebilecek bir hareket zarafeti ve şıklığında olduğuydu ve vücutlarının yapısından ötürü Şark ırklarının muhakkak ki tabiî bir hediyesi olduklarıydı. Tekkenin bir hücresine girebildiğimizden, onları bir gün daha müşahede ettim ve bir dervişi kendi müsamereleri için giyinirken gördüm. Uzun, narin, sakalsız, genç, kıza benzer yüzlüydü. Aynaya bakarak beyaz fistanının kuşağını çekiyordu; gülümseyerek bana döndü; olan aceleyle ama dikkatle ve sanatkârane bir nazarla kendini düzelterek ve kıyafetine son tashihlerini yapan bir hanımefendi gibi elbisesinin her kısmını görerek elleriyle belini ölçtü. Arka tarafından balo için giyinen bir kıza benzemiyor değildi ve o bir münzeviydi." s. 175-176.

DE AMICIS, Edmondo, **Costantinopoli**, 4. B., s. 60 ve 175-176 [Galata], Milano: Fratelli Traves, 1877.

BRASSEY

Anna Allnutt Brassey. (1839-1887). İngiliz seyyah, yazar. Çok varlıklıydı; ailesiyle, kendi yatları olan "Sunbeam"de, ölümüne kadar seyahat etti. 1870'lerde iki kez İstanbul'a geldi. Diğer bir eseri: The Last Voyage to India and Australia, in the "Sunbeam" (1889).

27 Ekim 1874, Salı- "Tekrar şiddetli bir rüzgâr… Gene de karaya; Pera'da meraka değer bir camie, *dancing dervishes* [raks eden dervişler]i görmeye gittik. Mevkilerimiz *harem* için tahsis olanlara yakın bir mahfildeydi. Zamanla dervişler ortaya çıktılar ve bir fasılanın ardından, merkezde oturan *high priest* [yüksek rahip; şeyh]e uyarak yeknesak dualar ve sözlü hareketlere hasroldular; kendilerini pabuç ve haricî elbiselerinden tecrit ettiler ve şeyh başlarını çektiği hâlde etrafı üç kere ciddiyetle yürüdüler, Kur'an'ın mukaddes bir nüshasının muhafaza edildiği bir çeşit *altar* [mihrap]ın önünden geçtikçe zarif bir şekilde birbirlerine baş kestiler. Sonra hepsi devrede devrede, büklümlenerek dönmeye başladılar, her biri kendi mahrekini muhafaza ediyordu ve asla diğerine temas etmiyordu. Başlarında yüksek, açık kahverengi, mahrutî, keçe serpuşlarıyla; tam olarak, çok sayıda kocaman yangın söndürücüler gibi, başları üzerindeki kollarıyla devrede devrede, eğirilerek dönen; uzun, beyaz fistanlar içindeki bütün bu adamların manzarası kat'iyetle çok tuhaftı, gülünç demek söz konusu değildi."

BRASSEY, **Sunshine and Storm in the East or Cruises to Cyprus and Constantinople**, s. 77-78 [Galata], London: Longmans, Green and Co., 1880.

S. De MOBELLAN

Sebastian de Mobellan. İspanyol diplomat. 1875'te Kudüs'e seyahat etti. 1883'te Fas'ın Safi şehrinde konsolos yardımcısıydı. Diğer bir eseri: Pedro de Alvarado o la Conquista de Guatemala (1886).

[1875 civarı]- "Kısa bir zaman sonra, beni de hayranlık ve şaşkınlığa garkeden tuhaf merasimi görmek üzere dervişlerin camii için Yahudilerce rehberlik edildim. Aşağıdaki gibi oldu:

Muhammedî tapınmanın dinî müesseseleri arasında emsalsiz olan ikisi, yardıma muhtaç hâlde yaşayan *Bectaquis* [Bektaşî'ler] ve *Santones* [abdallar]ın silsile-i merâtibine aittir. Bu iki tarikatın menşeleri nobran, kasavetli, hastalık hastası insanlar olan; içtimaî alâkaları olmayarak ve umum insanlarla herhangi bir münasebetten sakınarak bir tecrit ve tefekkür hayatına teslim olmuş *Meulevis* [Mevlevîler]den sayılır.

Dünyayı olduğu veya göründüğü gibi alan bu gibi dervişler, cemiyet töresine aykırı inanışları ve şiddetli taassuplarının tuhaf bir tekellüfü içinde basmakalıplaşmış hâlde, mes'ut ve hoşnut yaşarlar.

Bunun için onları görmeye gittim.

Mermerle döşenmiş açık meydanıyla; merkezdeki, dinî yıkanma ameliyesi için vazgeçilmez şadırvanıyla mabedin girmiş bulunduğumuz avlusunda bir kuyruk teşkil etmişti ve camie girerken sakin ve gülünç görünüyorlardı. Bir çeşit beyaz *chilava* [kukuletalı bir biniş] veya papaz cübbesinin şeklinde olduğu gibi ama daha bol ve itinalı bir şekilde temiz bir biniş giymişlerdi; yalın ayaktılar; sessiz ve dalgın bir manzara veriyorlardı, ciddî çehreliydiler. Sert ifadeliydiler, düşünceli duruyorlardı ve vücut verdikleri, hürmete lâyık, ulu bir hâlet üstlenmişlerdi.

-"Manzarayı kaçırma!" dedi bana Yahudi.

-"Gözümü dört açtım." diye cevapladım.

Birer birer mabede girdikten ve niyaz ettikten sonra, yavaş adımlarla, kavuşturulmuş kollar ve davullar ve bana *chirimía* [an'anevî kamış flüt]lar gibi gelen çalgıların refakat ettiği, mahfildeki diğerleri tarafından okunan yekahenk bir ilâhînin vezniyle kılavuzlarını takip etmeye başladılar; tedricen adımlarını nişanlayarak, sür'atlenerek ve seyircilerin görüşünü zail eden, tahammül edilmez sersemliğe sebep olan baş döndürücü bir şekilde döndüler.

Chirimia.

Bir kasırga tarafından sevk edilen rüzgâr fırıldağı gibi bu veçhile sür'atle, dairevî döndüler; fasılasız, dinlenmeksizin, nefes almaksızın döndüler; aynı zamanda son derece yüksek sesle ve sık sık Tanrı'nın adını telâffuz ettiler. Bu emsalsiz talimin dördüncü keresinde kılavuz-

The Eastern Question: Dancing Dervishes,
[Şark Meselesi:
Raks Eden Dervişler
-Galata Mevlevîhanesi-],
Ahşap gravür baskı,
[The Graphic, 15 Nisan 1876, s. 368,
"İstanbul'daki hususî sanatkârımız
tarafından çıkarılmıştır" ibaresiyle.]

ları tarafından söylenen bir cümleyi duyduklarında, dizleri üstüne çöktüler; bazısı baygın düşmüştü ve nasıl olup da hepsinin pat diye düşmediğine hayret ettim.

-"Bu merasimin manası ne?" diye sordum rehberime.

-"Ebedî hayat için medhe lâyık bir fiil." diye cevapladı.

-"Onun menşeini biliyor musun?"

-"İzah edildiğini asla duymadım."

-"Seyyarelerin Güneş'in etrafındaki seyirlerini temsil eden rakslardan biri olarak aslen Hindistan'dan getirildiğini söylerler; bu veya bir diğeri olmuş olsa da, hakikat olan, böyle garip, bu mutaassıpların yaptığı kadar sıhhate mugayir bir şey görmemiş olduğumdur." diye cevapladım.

-"Pekâlâ, eğer daha hoş şeyler görmek istersen öğleden sonra pınara ve Altın Boynuz boyunca bir deniz gezmesine davetlisin" dedi Yahudi.

-"Altın Boynuz mu?" diye mukabele ettim.

Ve Galata Köprüsü'nden, vapura bineceğimiz aşağıya indik."

DE MOBELLAN, S., **Jerusalem** (Viaje Pintoresco, Romántico y Caprichoso), s. 246-248 [Galata], Barcelona: A. Riudor y C., 1876.

Alfred COLBECK

İngiliz sanatçı, seyyah. 1875 yılında Ege adalarına seyahat etti.

RAKS EDEN DERVİŞLER

[1875]- "Pera'nın raks eden dervişleri milâttan sonra takriben 1226'da kurulmuşlardır ve Türkler tarafından yüksek itibara maliktirler. Dinî bir hayatın sükûnetinden hazzalmak için iki kere tekaüt olan, samimî, âlicenap yürekli, sulhun muhafızı Sultan Murat bu insanların arasındaydı. Raks etme; birdenbire başlatılıp sona erdirilen, üç kere tekrar edilen, her defasında evvelkinden daha sür'atli olan, çabuk, muvazenelenmiş bir dönme hareketidir. Gözler kapalı, kollar açılmış, açık avuç içlerinden biri semayı, diğeri yeryüzünü gösterir. Ne raks müddetince, ne de onun sonunda hiçbir sersemlik işareti ortaya çıkmaz. Sanki raksın maksadı kendilerini ve kendileri hakkındaki her şeyi unutmakmış gibi, muntazam deveranlardaki bütün hassaların massedilmesi görünüşü vardır. Raksın ilk hareketini teşkil eden başdervişten hâsıl olan dönüşün tevazuun bir remzi olduğu söylenir. Bu, gözlerin Tanrı'nın mevcudiye-

tinden başka tarafa çevrilmesini temsil eder. Onların dairevî hareketleri Tanrı'nın her yerde mevcudiyeti manasınadır ve arzuları, her nerede olabilirse olsun O'nu görmektir. Giderek artan sür'atiyle raksın kendisi insan hayatının seyrini beyan eder; yukarı doğru olan avuç içi Tanrı'nın inayetini alır ve aşağı doğru olanı da inayeti diğerlerine ihsan eder."

COLBECK, Alfred, **A Summer's Cruise in the Waters of Greece, Turkey and Russia**, s. 217 [Galata], London: T. Fisher Unwin, 1887.

Thomas Stinson JARVIS

(1854-1926). Kanadalı romancı, yazar. Bazı eserleri: Geoffrey Hamstead (1890), Dr. Perdue (1892), Ascent of Life or the Psychic Laws and Forces in Nature (1894), The Price of Peace (1921).

"*Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]; seyircilerin odayı çevreleyen mahfillere ve keza en alt kattaki bir mânianın iç tarafına yerleştiği, sekiz kenarlı ibadet mahallerinde icrada bulunurken görülürler. Ücreti ödüyoruz ve terlikleri oradan oraya taşıyan bir oğlandan kendimizinkileri alıyoruz ve böylece kirletmeyen ayaklarla girerek, mânianın içinden, güzel koku sürünmemiş bir yerli kalabalığı arasında sahneyi seyrediyoruz. Bel etrafına kuşanılmış ve çıplak ayaklarına uzanan soluk yeşil kumaş elbiseler giyinmiş aşağı yukarı on beş adam merkezî boşluğun etrafında eğirilerek dönüyorlar. Mahrut şeklinde, takriben on sekiz inç yükseklikte mahsus bir beyaz şapka giyiyorlar; gözler sanki kendinden geçmiş gibi yarı kapalı ve başları ya geriye atılmış ya da dönen omuzları takip edecek şekilde bir tarafa yerleştirilmiş. Kollar ya yanlarına yerleştirilmiş ya da yarı havada, hareketlere daha bir zarafet veren ve onların içinde oldukları zannedilen nakil fikrini daha iyi ileten bir vaziyette tutulur. Elbise; hızla dönme hareketiyle ayakları ve pamuklu pantolonu meydana koyarak, tam hacminde havada yüzer ve ayaklarını nasıl idare ettiklerini söylemek zordur. Hareket herhangi bir eğrilikten mükemmel surette azattır, diğer ayakla kendilerini iterek ayak parmağı ve topuk üstünde nöbetleşe bir yarım dönüş yapar gözükürler. Burası, tam da, onların fark edilmez bir surette odanın etrafında birbirlerini takip ederlerken, (asla yapmadıkları bir şey olan) birbirlerine temas etmeksizin eğirilebilecekleri kifayette bir odadır. Bu aşağı yukarı yirmi dakika devam eder; odanın başında oturan, yüksek sesle bir vaazda bulunan *chief dervish* [başderviş; şeyh]'in önünde çiftler hâlinde diz çöktüklerinde, şeyh onları duaya çağırır ve bir duadan sonra tekrar eğirilerek dönmeye başlarlar. Onda herhangi bir raks etme hareketi yoktur, ancak bir topaç gibi basitçe bir eğirilmedir, az bir müddet bakıldıktan sonra çok can sıkıcı hâle gelir.

Böyle sıcak bir havada, bir buharlı motor idarecisi gibi, birinin dini hakkında dakikadaki dönüşlerin sayısıyla hüküm verme fikri tiksindiricidir ve hem makineler hem de dervişlerin yaydığı benzer koku acayip şekilde kâfidir."

JARVIS, Thomas Stinson, **Letters from East Longitudes: Sketches of Travel in Egypt, the Holy Land**, Greece and Cities of the Levant, s. 233 [Galata], Toronto: James Campbell and Son, 1875.

Antonio Carlos GALLENGA

Antonio Carlo Napoleone Gallenga. (1810-1895). İtalyan yazar. Bir diğer eseri: The Pearl of the Antilles (1873).

[1875 Kasım'ı]- "Otelimizin kapısının dosdoğru önünde, meşhur *Grand Rue de Pera* [Pera'nın Büyük Caddesi]ne çaprazvari, *Petit Champs de Morts* [Küçük Mezarlık]'a indiğimiz Timoni caddesi, *Rue Dervish* [Derviş caddesi] veya bu gibi bir adda dar bir yan cadde vardır."

GALLENGA, A[ntonio Carlos], **Two Years of the Eastern Question**, 2 C., C. I, s. 70 [Galata], London: Samuel Tinsley, 1877.

J. M. PEEBLES

James Martin Peebles. (1822-1922). Amerikan muallim, rahip, hekim, yazar, seyyah. Köleliğin kaldırılması, kızılderili hakları ve kadınların rey hakkı için uğraştı. 1869'da Türkiye konsolosluğunda çalışmaya başladı. Yaşadığı asrın spiritüalist hareketinin rehberiydi.

MUHAMMEDÎ DERVİŞLER

"*Shaker*lar ve *Quaker*'lar Protestan Hristiyanlara neyse, raks eden dervişler de Muhammedîler'e öyledir. *Allah*'a ve hâlihazırda ilham ve keşfe inanırlar. İhtiyarları kâhindirler ve bekârdırlar. Tekkeleri inzivahanelerdir. Tapınmaları emsalsizdir; aynı zamanda, -'dönen'den daha münasip olarak- raks eden diye isimlendirilirler."

PEEBLES, J. M., **Around the World** (or Travels in Polynesia, China, India, Arabia, Egypt, Syria and Other Heathen Countries), s. 375-376 [Galata], Boston: Colby and Rich, 1875.

Henry J. VAN-LENNEP

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 318

"Mevlevîler nizamî tarikatların galiba sayısı en çok ve kat'iyetle en zenginleridir. Onların tarihi Muhammed'den sonraki birkaç asra çıkar ve hakikaten o hiçbir surette derviş müessesesi tertip etmemiştir. Onlar her devirde ve her dinî nizamın altında Asya'da neşet etmiş bulunan diğer riyazetçilerle beraber tasnif edilmelidirler.

Nizamî dinî tarikatların yüksek sınıfları yalnızca kendi vakıfları tarafından geçindirilirler ve sadece tarikatın nizamî kıyafetini giyerler. Mevlevîlerin kıyafeti kalın keçeden, uzun, kahverengi bir külâh; kül rengi bir mintan ve vücuda ince bir kuşakla bağlanmış uzun elbiseden ibarettir. Uzun elbisenin aşağı kısmı; onu giymiş olan, ibadetini icra esnasında bir topaç gibi sür'atle etrafta döndüğünde geniş bir çember hâlinde dışarıya doğru yayılacak kadar boldur. Evvelki sayfadaki son resim [yandaki resim], İstanbul'da Pera'daki Mevlevî *tekkeh* [tekke] veya mabedinin civarında iyi bilinen bir zatın tasviridir. Bu, efendiye çokça yakışır, nazik ve pek âlim bir zattır. Onların hususî tapınma usulünü tavsif eden raksa başlamak üzereyken deruhte ettiği makamında tasvir edilmiştir. Dervişlerin bu sınıfı hepsinin en az mutaassıp olanlarıdır." s. 733-734.

Whirling Dervish,
[-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Hızla Dönen Derviş], 1864, [VAN-LENNEP, Henry J., Bible Lands: Their Modern Customs and Manners, s. 733, New York: Harper and Brothers, 1875].

"Mevlevîler, Garpta, kendi dinî ayinlerini tavsif eden hususî rakslarından istihraç edilen *turning dervishes* [dönen dervişler] ismiyle bilinirler. Onların tasavvurunun; aşağıdaki tarzda meydana getirilen, baş döndürücü bir müphemlik içinde; dinî tefekkürün en yüksek hâlinden ibaret olduğu gözükür: *Sheikh* [şeyh] veya kılavuzları *tekke* veya mabedin merkezini işgal eden üstü kapalı bir sütun sırası ve bir korkuluk tarafından hudutlanmış, dairevî bir meydanın kenarı yakınındaki küçük bir şilte üstünde yerlerini alırlar.

Niyaz şekillerinin türlü türlü tekrarının ardından, dervişler, yalın ayak ve uzun, keçe külâhları ve bol, uzun elbiselerini giymiş; her birinin kolları göğüsleri üstünde çaprazlanmış ve elleri omuzları üstüne konulmuş olarak meydanın etrafında ayakta dururlar. Şimdiki hâlde, sessizlik; nağmeleri kederli bir tiz perdeden çıkan birkaç *flute* (*nay*) [ney]'in yumuşak ve tatlı ahengiyle bozulur. İlhamı yakalayarak dervişlerin önce biri, sonra bir diğeri; kapalı gözler ve dışarıya doğru yayılmış kollarla, evvelâ yavaşça ve sabit bir mevkide, sonra sür'atli bir şekilde ve meydanın etrafında, uzun elbiseleri takriben beş ayak kutrunda bir mahrut şeklinde yayılarak bir topaç gibi dönmeye başlarlar. Şimdiki hâlde ise musiki daha canlanır ve bazı tefler de iştirak eder. Sür'atle dönen âbitler şaşılacak bir şekilde diğerlerinden açıkta kalırlar ve nihayet, sıra ile tevakkuf edip şeyhe zarif bir baş kesmeyle bitirirler. Manzara dikkat çekici ve mahsustur. Müsvedde resimden elde edilebilecek bir tasavvur karşı [ön] sayfadadır." s. 760-763.

VAN-LENNEP, Henry J., **Bible Lands: Their Modern Customs and Manners**, s. 733-734 ve 760-763 [Galata], New York: Harper and Brothers, 1875.

Thomas W. KNOX

Thomas Wallace Knox. (1835-1896). Amerikan gazeteci, yazar, seyyah. Öğretmen olmak üzere tahsil gördü. 25 yaşında Batı Amerika'ya olan "Altına Hücum"a katıldı. İç savaş boyunca New York Herald adına muhabirlik yaptı, savaşta yaralanarak terhis edildi. Savaş sonrasında dünyayı dolaştı. Çocuklar için seyahat maceraları olan 20 kitaplık "The Boy Travellers" serisi de dahil olmak üzere 45 kitap kaleme aldı. Hiç evlenmedi. Bazı diğer eserleri: Camp-Fire and Cotton-Field (1865), Overland through Asia: Pictures of Siberian, Chinese and Tartar Life (1870).

HIZLA DÖNEN VE FERYAT EDEN DERVİŞLER-KİM VE NE OLDUKLARI

"İstanbul'un alelâde manzaralarından biri, baştan başa senenin her cuması müşahede edilebilen dervişlerin icralarıdır.

Yalın ayak Katolik papazları Hristiyanlığa ne iseler, dervişler de İslâm'a öyledirler; onlar hayatlarını müsavi olmayan hisselerde olmak üzere kutsiyet ve aylaklığa hasretmiş adamlardır ve sadaka ile veya camilerinin vakıf ianelerinden geçinirler.

Derviş tarikatlarının ekseriyeti, rahat meskenlerin ve yapacak pek az şeyin bulunduğu İstanbul, Şam ve Kahire'dedirler; azalar günlük dualarını söylerler ve cuma günkü hususî ibadetlerine bir saat hasrederler ve bunun haricinde pek az şey yaparlar. Lâkin pek çok dervişin hâli vakti bu gibi yerinde değildir, onlar namuslu bir hayat için çalışmak veya dilenmek mecburiyetindedirler ve dilenmeyi çalışmaya tercih etmekle Hristiyan keşişlerine çokça müşabihtirler. Onlar ilk keyfiyette, sonrakine göre, dinî ifalara hasrolmak için daha fazla vakte sahip olduklarını delil getirirler ve bu suretle onlara aylaklıklarında müzaheret etmek daha az dindar ahalinin vazifesi olur. Ama ahali nihayetinde bunu daima anlamaz ve bu yüzden dervişler dilenmeyi bazen faydasız bulurlar ve hürmete lâyık meşguliyetlere icbar olurlar. Dervişler tembel ve pis bir takımdır. Bir perhiz hayatı yaşadıklarını iddia ederler, lâkin bana, büyük bir ihlasla *rom* içmekle tanınan vak'alar anlatıldı.

Dervişlerin en meşhurları *Whirling* [Hızla Dönen] ve *Howling* [Feryat Eden] fırkalardır; ilk bahsedilenler bazen *Dancers* [Raksçılar] ve ikinciler *Singers* [Muganniler] diye tesmiye olunurlar, ama onları öyle çağırmak raks etme ve teganniye iftira olur. Hızla Dönen Dervişler'in icrası ancak bir kurbağanın bir çayır tavuğuna olduğu kadar raksa müşabihtir. Feryat Eden Dervişler, avda, yetmiş beş sayılık bir kurt sürüsünü tayin edebilirler ve onları kolaylıkla vurabilirler; onların ibadete müteallik ifaları ancak büyük bir teneke dükkânının gürültüsünün Londra ve Paris opera evlerinde icra edilen *Trovatore* operasına olduğu kadar teganniye müşabihtir.

Yalın ayak keşiş.

‘HIZLA DÖNENLER’E BİR ZİYARET

Bu güruhlara ilk ziyaretim Hızla Dönen Dervişler’in *convent* [erkek manastırı; tekke]sindeydi. Burası Pera tepesinde kâindir, başlıca otellere yakındır; bu veçhile *Stamboul* [İstanbul]’a nazaran uzun bir yürüyüşe lüzum gösteren camiler ve çarşılar arasındaki teferrücümüze hoş bir tezat hâsıl ediyordu. Tekke bütün bütün bir meydanı kaplar ve temiz, zarif bir bahçeye ve birkaç rahat binaya sahiptir. Bana, tekkenin etrafını saran kendi muhtelif binaları olduğu ve bunların dervişleri rahat bir şekilde yaşatan çok iyi bir irat geliri bulunduğu söylendi. Binanın önündeki bahçede birkaç *ex-whirler* [sabık dönen]in kabirleri vardır ve bana, kendi ölülerini İstanbul’un *Mount Auburn* [Lepiska Tepesi; Amerika’nın ilk bahçeli kabristanı]’ne göndermek yerine kendi mülklerine defnetmenin münzevilerin bir itiyadı olduğu söylendi.

Bu dervişler fazlaca terbiyeli kişilerdir ve ‘feryat edenler’e göre daha az mutaassıptırlar ve çizmelerini kapıda bırakma ve perde kapanana kadar terbiyelerini takınmak şartıyla meydanlarına ecnebilerin iştirakine müsaade etmeye daima hazırdırlar.

Yarım düzinelik takımımız vaktinden oldukça önce oraya gitti ve divanhanenin açılması için ön avluda beklemek zorunda kaldı. Dervişlerin bazısı oranın etrafındaydı ve bize, aynı, çit veya kapı nöbetçileri gibi muamele ettiler. Rehberimizin maslahatın ne zaman başlayacağını tahkik etmek için giriştiği takatsiz bir gayret haricinde, ne onlar bize bir şey söyledi, ne de biz onlara söyledik.

RAKSIN AÇILIŞI

Zamanla, kapılar, bizim gibi hepsi ecnebiler ve sayıca otuz veya daha fazla olan seyirci takımına açıldı. Çizmeleri çıkarmakta mutat zahmet vardı ve ‘*Doubter* [Şüpheci]’; kabul edilmek için ayaklarını nizama sokmakta kendisine yardım etmek üzere bir çift boş gezen Türk çağırmaya mecbur kaldı. Hatırı sayılır bir gecikmeye sebep oldu ve kendisine istikbalde çizmelerini evde bırakmasının daha iyi olacağı ve yalın ayak nizamda bir keşiş olarak yola koyulması telkin edildi.

Tamamıyla çizmesiz olduğumuzda kapı aralığından geçmemize ve tekkenin içinde durmamıza müsaade edildi.

Bina tamamıyla sadeydi, bizim gördüğümüz kısım değirmiydi ve mukaddes valsler için dikkatle cilâlanmış zeminiyle merkezdeki bir meydandan ibaretti ve o derecede mumlanmıştı ki ondan bir ayna olarak faydalanmak için pek az eksiği bulunuyordu. Bu meydanın etrafında alçak bir korkuluk vardı ve bu korkulukla duvarların arası seyircilerin mevkiiydi. Ecnebiler takımımıza, halkayı ihata eden sahanın aşağı yukarı bir çeyreği bırakıldı; diğer hisse, kalanı Müslüman seyircilere hasredilmek üzere, hanende ve sazendelere tahsis edildi. Bu katın yukarı tarafında zarif sütunların taşıdığı bir mahfil vardı, bu mahfilin bir kısmı Müslüman kadınlara tahsis edilmişti ve burada, mevcudiyetiyle dervişleri şereflendirdiğinde Sultan için bir misafir odası veya tiyatro locası bulunuyordu. Bir köşede, kadınlar için, içinden dervişleri gözetleyebilecekleri, kafesle teçhiz edilmiş küçük bir loca vardır.

Balo odasının tezyini camilerinki kadar sadeydi, ne resimler ne de heykeller, sadece Kur’an’dan metinler vardı, onların bazısı son derece iyi aydınlatılmıştı. Solda bir tevrat tableti gibi, geniş bir levha asılıydı; kullanılış maksadı ona yerleştirilmiş bir bilmece olabilirdi. Binanın dört bir yanında kandiller asılıydı. İbadet mahallinin sağında, çıkıntılı bir çatının altında ve sekiz köşe şeklindeki olan ince yapılış tarzında bir

mermer şadırvandır. Burada Müslümanlar ana *tiyatro*ya girmeden evvel dinî yıkanmalarını icra ederler.

Bir vakit bekledik ve beklemek kolay bir mesele değildi; çünkü birisinin *Washington*'un hatırasına niyetlendiği umumî bir akşam yemeğinde ayakta duran ve sükût eden iştirakçiler gibi dayanmak zorundaydık.

BİR DEVERAN MÜDERRİSİ

Bir müddet sonra, bir parmak kalınlığında ve bir şeker kellesi gibi şekillendirilmiş bir şapka giyen vakur bir ihtiyar kimse halkaya girdi ve methalin tam karşısına yayılmış küçük bir halının üstüne çöktü. O yerleşir yerleşmez sayıca yirmi beş veya otuz olan iştirakçilerin kalanları *entrée* [giriş]lerini yaptılar ve ilk gelen kimsenin önünde çok aşağıya baş kestiler; o, *sheik* [şeyh] veya hepsinin reisiydi; kalanlar onun emrine amade olmaya mecbur sıradan kimseler olan fertlerdiler.

Hiç olmazsa bir çeyrek saati yerlerini almak için sarf etsinler diye, bir koşturmayla değil de, bir defada bir ve ikisi olarak, çok yavaşça geldiler.

*Şeyh*e baş keserken vücutlarını sırtları ufkî olacak şekilde eğdiler ve bu kimselerin dosdoğru olup olmadıklarını tahkik edebilecek bir su terazisi olsun isterdim. Onların her biri amirleri gibi bir şeker kellesi şapka giymişlerdi ve onun gibi kırmızımsı kül renginde, kalın keçeden mamuldü. Her biri koyu mavi kumaştan uzun bir binişe bürünmüştü ve yerlerinde dikilirken bu binişler, onların etrafına sıkıca yapışıyordu. Ayin başladıktan sonraki zamanda bu binişleri bir yana attılar ve aynı renkte, umumî görünüşüyle çembersiz bir fistandan farklı olmayan uzun bir etekle kendilerini gösterdiler. Etek, kaidesinde genişti ama belde sıkıca toplanıyordu ve belin üstündeki kısım asla nahoş olmayan bir münasiplikteydi.

Niyazlar merkezdeki *şeyh*le başladı ve sona ermeden evvel çok sayıda secdeler, baş kesmeler ve diz çökmeler oldu. Sonra yegâne çalgıları *flut*e [flavta; ney]ler ve hafif davullar veya *darbouka* [darbuka]lar olan mutribân cemaatinin üzerine aldığı bir terennüm vardı. Musiki hiç de nahoş değildi ama bütün Şark nağmeleri gibi kederliliğine karışmış bir hayli yeknesaklığa sahipti. Dervişler musikinin açılışına kadar meydanda dikiliyorlardı ve nitekim o başladığında gözlerini kapattılar ve bir çeşit mest oluşa teslim olur gözüktüler. Birkaç dakika içinde onlardan biri mihanikî bir surette dönmeye başladı ve aynı zamanda sağ elinin avuç içi aşağıya doğruyken, sol elininki yukarı doğru dönmüş hâlde kollarını açmış ve yaymıştı.

ÇOK ÇABUK YÜRÜYÜŞLE HIZLI DÖNME

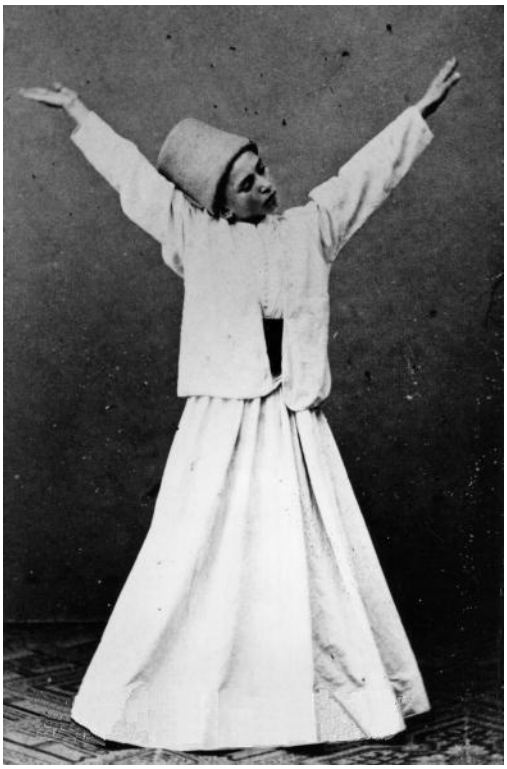
Biri diğerinden evvel ancak yoluna girmişti ki, o vakit öbürü kendi makinelerini hareket hâline geçirdi ve birkaç dakika içinde bütün takım tam istimle harekete geçmişti. O kadar sür'atle döndüler ki merkezkaç kuvveti eteklerinin şişip genişlemesine ve aynı, heyecan verici bir vals esnasında kendini yayan kibar bir kadının elbisesinde gördüğünüz gibi, şakulî hatta dik bir açıyla ileri fırlamasına sebep oldu. Onlar bazen bana çok sayıda makine parçalarını hatırlattılar, etekleri bir nevi mahrut teşkil ediyordu. Bu dervişler kendi etrafında dönme ve aynı zamanda ileriye doğru hareket etmenin çifte maharetini icra ettiler. Bazen yel değirmenleri gibi yayılmış her iki kollarıyla bir müddet için devrettiler.

Onların yarısı gözlerini kapamış ve bir çeşit sarhoş vecd içinde raks ediyor gözüktüler, ama her nasılsa birbirlerine çarpmadılar ve icra iyi bir nizamda devam etti. Reis kalanlarla az bir müddet döndü ve sonra heyetin içinde yavaş olanları daha hızlı dönmek için sıkıştırarak ve ba-

Çocuk Mevlevî Dervişi, İstanbul,
ABDULLAH FRERES (Fotoğrafçılar),
1870'ler, Siyah beyaz fotoğraf kartvizit,
6,4 x 10,2 cm.

Çocuk Mevlevî Dervişi,
İstanbul,
ABDULLAH FRERES
(Fotoğrafçılar), 1870'ler,
Siyah beyaz fotoğraf.

A Whirling Dervish,
[Bir Dönen Derviş -İstanbul-],
MOLLIER (Ressam), ABDULLAH FRERES'in fotoğrafından çizim, [KNOX, Thomas W., Backsheesh or Life and Adventures in the Orient, s. 170, Hartford, Connecticut: A. D. Worthington and Co., 1875].

A Whirling Dervish, [Bir Dönen Derviş -İstanbul-,
-İkinci versiyon-],
ABDULLAH FRERES'in fotoğrafından çizim, [CLARK, Francis E., Our Journey around the World, s. 559, Hartford, Connecticut: A. D. Worthington and Co., 1894].

Effect of Too Much Whirling,
[Çok Fazla Dönmenin Tesiri -Galata Mevlevîhanesi-],
MOLLIER (Ressam),
[KNOX, Thomas W., Backsheesh or Life and Adventures in the Orient, s. 171, Hartford, Connecticut: A. D. Worthington and Co., 1875].

zen musikicileri bir dereceye kadar daha çabuk bir ölçüye doğru elleriyle ölçü vurmak suretiyle acele ettirerek, öteden beride yürüdü. Bir müddet sonra iki üç dakikalığına musikiyi durdurdu ve 'hızla dönenler' yarı hıza yavaşladılar ve ter sildiler. Şimdi, 'hızla dönenler'in birkaçı değneklerle, ihata eden kalabalığı geriye sürdü ve takriben iki dakika müddetle, buradakinin birinci sınıf bir şamatanın canlı bir manzarası olduğunu düşündüm.

Duruş uzun sürmedi. Reis bir işaret verdi ve musiki çifte vezinli olduğundan, '*St. Patrick's Day in the Morning* [Fecirdeki *Saint Patrick* Günü ilâhîsi]' kadar canlı, tekrar başladı ve iştigal eden beyler için işi kızıştırdı. Hızla dönme şimdi kâmilen hakikîydi ve etekler bir *pas seul* [tek kişilik raks] icra eden *première danseuse* [baş rakkase]nin, hâzırunun gümbürdeyen alkışlarını ele geçirdiği *finale* [bitiş]inde, sahnede bir yandan bir yana devrettiği zamanki gibi şişip genişliyordu.

Döndüler; döndüler, dönmeye devam ettiler, biraz daha döndüler; seyircilerin beyinleri fırıl fırıl dönene ve onlardan bazısı (beyinler değil seyirciler) paralarının karşılığını alana ve ayrılana kadar devam ettiler.

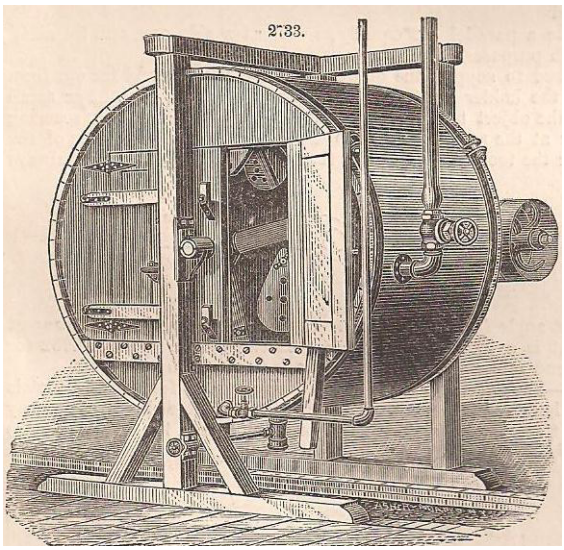
Bir müddet sonra, dervişlerden biri bitkinlik ve terleme keyfiyeti içinde hâlsizlikten yere yığılarak (mecazî olarak) mücadeleden vaz geçti. Bir denizanası kadar esnekti ve ona imdat için gelen hizmetçiler ihtimamla el atıp, ölebileceğinin açık bir korkusu içinde onunla alâkadar oldular. Çok geçmeden bir diğeri düştü ve sonra bir üçüncüsü ve sonra bir dördüncüsü ve sonra reis, *ruleti* durdurmak için işaret verdi. Dervişler hemen hemen yirmi dakika hızla dönmüş bulunuyorlardı ve bütün bütün oyunu bitirmeye hazırdılar. Sona doğru onların bazısının ayak başparmaklarının berbat bir şekilde kasılmış ve ayak toplardamarlarının davul kaytanı gibi şişmiş olduklarına dikkat ettim.

Sabahlıklarını topladılar ve reislerine derin bir şekilde baş kestikten sonra yavaşça odadan harice yürüdüler. Bu, maslahatın sonuydu ve çizmelerimizi koyduğumuz dış kapıya avdet ettik, '*backsheesh* [bahşiş]'imizi verdik ve ayrıldık.

Bu dervişlerden hiçbirisi etli değildi, ama araz mıdır, yoksa mahsus mudur söyleyemem. Hepsi yağsız ve kuru yapıdaydılar ve zenci olan ve çok istemiş olmakla beraber solgunlaşamamış biri haricinde hepsi soluk benizliydi. Onların talimleri şişmanlık husule getirme hesabında değildir ve eğer biri yağlansaydı, kuvvetinden fazla çalışmak suretiyle kendini mahvetmekten geri kalacağından, iştigalini değiştirmeye mecbur olurdu. Onların çehreleri umumî bir keyfiyet olarak cazibeli değildi; bazısı hoşa giden bir sima görünüşüne sahipti, fakat ekseriyeti kat'iyetle menfur veçhedeydi.

Mahalli terk etmeden evvel rehberimize; reise ona yardımı dokunabilecek bir telkinde bulunacağımı söyledim.

-'*Şeyh*e Amerika'da, bizim büyük çamaşırhanelerde elbiseleri ku-

Elbise kurutma makinesi.

rutmak için makinelere sahip olduğumuzu söyle. Elbiseler dakikada beş binin üstünde devreden bir üstüvanenin içine konulur ve merkezkaç kuvvetle nemi dışarı atar.'

-'Evet ama o bu derviş için münasip olmazdı. O, esvabını başkalarının yaptığı gibi kurutur ve fazla esvabı da yoktur.'

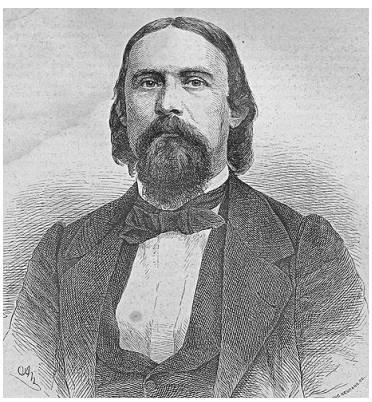
-'Sadece onun esvabı için değil' diye cevapladım, 'aynı zamanda şimdicek iştirak ettiğimiz ayin için. *Balo* odalarına böyle bir makine tesis etsinler ve bütün âbitleri istiap etmeye kâfi büyüklükte olsun. Onları içine koy ve motoru çalıştır ve on beş dakika içinde, eski âdetteki usulde bir haftada yapabileceklerinden daha fazla dönüş yaptır.'

-'Zannederim Müslümanlar böyle bir makineden hazzetmezler, ama onu gördüğüm en yakın vakitte *şeyh*e söylerim. Bir makine ne kadara mal olur?'

İşletildiğinden şüphelenmeyen saf rehbere onun maliyet ve faydalarını izaha devam ettim. Ondan dervişlere bahsedip etmediğini bilmiyorum, bunu söyleyemem, ama her halükârda bana mesele hakkında asla herhangi bir malûmat vermedi."

KNOX, Thomas W., **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 166-172 [Galata], Hartford, Connecticut: A. D. Worthington and Co., 1875. **The Oriental World or New Travels in Turkey, Russia, Egypt, Asia Minor and the Holy Land**, s. 166-172 [Galata], San Fransisco: Hawley, Rising and Stiles, 1879.

Julius FAUCHER

(1820-1878). Alman gazeteci. Liberalizm ve serbest ticaretin mühim savunucularından. Devletin emniyet işlerinin özelleştirilmesini ilk savunanlardan. Bu yaklaşımı; verginin izalesiyle bireyci anarşizm, bugünkü adıyla anarşo-kapitalizm veya pazar anarşizmi şeklini aldı. Serbest ticaret birliği ve gazetesini kurdu. 1850'de hükûmetle olan sürtüşmeleri yüzünden İngiltere'ye göç etti. 1861'de memleketine geri döndü.

DUA EDEN SULTAN VE RAKS EDEN DERVİŞLER

MEVLEVÎLERİ TAKDİM

"…Buradan pek fazla uzak olmayarak, *tanzenden derwische* [raks eden dervişler]in *kloster* [manastır; tekke]leri ve temsil salonları bulunur. Bir dinî mahallin bir parça aynısı gözükür. Küçük avlu geçildiğinde, *Magdeburg* ve *Berlin*'deki, hizmetçi kızların devam ettiği, şehrin civarındaki pazar dans salonları gibi bir yere girilir. Burası hakikaten bir raks salonudur. Aynı şekilde, bir mahfili payandalayan tahta etrafı dolaşır ve bu mahfilin altında ortadaki raks salonundan bir korkulukla ayrılmış bir mahfil daha vardır. Mahfiller zaten seyircilerle tıklık tıklım dolmuştu. Salonun korkuluğunun etrafındaki halkada, dervişlerin hepsi bellerinin etrafına kemerle bağlanmış, soluk mavi, uzun binişler içinde; yalın ayak, hareketsiz oturuyorlardı. Başlarında da hafifçe sivri bir çömleğe benzeyen, kenarsız bir şapka bulunuyordu.

ALIŞILMADIK MUSİKİ

Görünmeyen bir yerden, tam olarak tanımadığımız çalgılardan, Avrupa musikisiyle hiçbir benzerliği olmayan, tek sesli, tuhaf kalıplı bir musiki duyuluyordu. Dervişlerin siyah sakallı başı [şeyhi] girişin hemen karşısında, bir parça yüksek bir minderin üstünde; sert, mağrur ve ciddî ifadeyle bacaklarını kıvırmış oturuyordu. Çok fazla bir vakit geçmemişti ki musiki çalmaya başladı ve dervişler göğüslerinde çaprazlanmış elleriyle, yüksek muhafızlarına nezaketle baş eğdiler. Sonra nihayet biri reisin sol yanına yavaşça durdu ve bütün kalanlar da öyle yaptılar. Şimdi hepsi, kollarını, bir şeyi sıkar gibi daima göğüslerinde çaprazlamış tutuyor gözüktüler. Sonra biri bir taraftan, diğeri öbür taraftan iki komşu birbirlerine baş eğdiler. Her şey çok yavaş ve ciddî gi-

İki Mevlevî Dervişi, İstanbul,
SÉBAH VE JOAILLIER (Fotoğrafçılar),
1880-1890 arası, Fotoğraf kartvizit,
10,2 x 15,2 cm.

diyordu ve daima kolları göğüslerinin önüne çaprazlanmış hâldeydi. Sonra bir tekrarlanma vuku buldu, dervişler daha yavaş bir şekilde alay olup salonun etrafını yürüdüler, sadece siyah sakallı reis yerinde kaldı. Onun önünden geçen herkes kendi etrafında döndü ve karşıdaki, şimdi onun yerinde duran ve bu vetirede o da kendisine baş eğen, kendisini takip eden dervişe baş eğdi; öyle ki dervişler karşılıklı baş eğerlerken, ikisinin arasında sabit duran reis göze çarpıyordu. Herkes reisin önünde bu suretle selâmlamada bulunurken, pek tabiî, bütün yürüyüş alayı durmak mecburiyetinde kalıyordu. Onların salonu bu suretle katetmelerinin ardından musiki devamlı çalmaya başlar. Evvelâ biri reisin önünde daha sağlam bir selâmlamanın ardından salonun ortasına doğru birkaç kere kendi etrafında döndü ve muayyen bir noktada kalarak dönme hareketine devam etti, ama kollarını göğsünden ayırdı ve başından yukarı doğru gerdi. Şu an sağdan sola dönerek, sağ elinin boşluğunu ileriye doğru ve vurmayı reddeder gibi görünen sol elinin boşluğunu arkaya ve aşağıya doğru çevirdi. Bütün salon dik duran vücutlarla dolana kadar biri diğerini takip etti, her biri kendi aynı mevkiinde, kendi etrafında dönüyordu. Başlangıçta yavaş bir şekilde olan, giderek daha sür'atlenen bu dönme musikinin vuruşuna göredir.

MAVİ TOPAÇ KUKLALAR

Bel ile kalça arasından aşağı doğru sarkan, bolca katlanmış, alt kısımlardaki soluk mavi binişler, şimdi, dönmenin merkezkaç kuvveti tarafından sabit bir şekilde dışa doğru savrulmuş, şişirilmiş ve yükseltilmiş gözüktüler. Şimdi, yalın ayakların sağ daima ileriye doğru, sol daima geriye doğru olarak dönüşlerindeki büyük ustalık ve hesaplılığı ve daima artan sür'ate ve oysa ki yalnızca küçük çocukların ancak adamakıllı dayanması beklenecek sakınılamaz baş dönmesine rağmen, kat'ilik ve doğruluklarını seyredebiliyordum. Baş dönmesini yenmeye çalışmak için, istisnasız sonuna kadar, kendinden geçmiş görünüşteki yüzleri yukarı doğru çevrilmiş olarak gözleri kapattılar. Nihayet hepsi fabrikadan çıkmış örekeli mürekkep silgileri gibi etekleriyle; kurşunî, yüksek şapkalarıyla ve kaldırılıp kalmış kollarıyla; soluk mavi, topaç kuklalar sanılırlar. Onların hepsi nasıl tecrübeli olduklarını ispat için yan yana, çok yakın ve her biri kendi sahasında döndüler, bir hademe raks edenlerin hiçbirisine temas etmeksizin onların arasından geçerek durmaksızın yürüdü; üstünden, ısıtan bir kumaş maşlah sarkan onun vazifesi gayret sarf ettirmekti.

Örekeli mürekkep silgisi

RAKSIN REMZİ

Bu sahne oyunu çok fevkalâde olduğundan, sadece açık değil, tam olarak da tarif ettim; lâkin bütün bu fiillerdeki her şey remzîdir ve hususî bir tedrisle aralarında yakın alâka vardır. Mesela semavatın huzurunu aynen kendine çekmek gayesiyle sağ elle almak ve aynı zamanda, aşağı çevrilmiş sol elle dünyanın cazip çukuruna onu döndürmek… Bu, meşhur ve hakikaten coşkun İran'lı şair *Dschelaleddin Rumi* [Celâleddîn Rûmî]'nin tedrisidir, tahsilli ve zariflerin dâhil olduğu Mevlevî tarikatını o ihdas etmiştir. *Muhammed*'in kendisi bütün münzevi tarikatları

men etmiştir. Lâkin İslâm'ın onun vefatından daha 30 yıl sonraki devrinde sinsice ilerlediler. Tahminen yarım saatin sonunda raks nihayete erdi ve son kısmında, başlangıcındaki devrin aynısı tekrar takip edildi. Küçük bir *bakschisch* [bahşiş] için bizi sıkıştırdılar; öyle gözüküyordu ki buna pek hakları yoktu. Daha sonra, camiler ve feryat eden dervişlerde olduğu gibi burada da çıkaracak çizmemiz yoktu."

FAUCHER, Julius, **Ein Winter in Italien**, Griechenland und Konstantinopel, C. I, s. 235-238 [Galata], Magdeburg: Faberschen Buchdrucckerei, 1876.

E. L. CUTTS

Edward Lewes Cutts. (1814-1901). İngiliz yazar, Anglikan papazı, antikacı ve kilise tarihçisi. Devrinin en dikkate değer denemecilerindendi. Teliflerini Society for the Propagation of Christian Knowledge için meydana getirdi. The Art Journal'da yazdı. Bazı diğer eserleri: A Manual for the Study of Sepulchral Slabs and Crosses of the Middle Ages (1849), Knights of the Middle Ages (1867-69), Merchants of the Middle Ages (1870-72), Constantine the Great: The Union of the State and the Church (1881), Dictionary of the Church of England (1887).

RAKS EDEN DERVİŞLER

[1876 Eylül'ü]- "Harice bir seyahatimiz sırasında Kahire'de kalırken, *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in cumaları muayyen bir saatte görülebileceğini işitmiştik ve piramitlerden avdetimiz üzerine onları görmeye karar verdik. Lâkin eyvah! Sıcakla beraber tırmanmanın yorgunluğu, raks eden dervişleri bütün bütün kafalarımızdan def etti ve onları ancak dönüşümüzde, otel kapısına vardığımızda hatırladık ve o zaman da onların temsillerini henüz bitirmiş oldukları söylendi. Bundan başka onların İstanbul'da bir teşhirde bulunacakları da söylendi ve yeniden onlara gitmek ve onları görmek kararı aldık. Yine benzer bir akıbetle, onları tam da bitirmişlerken ancak hatırladık. Ama *W.* [Bir ordu papazının adının baş harfi], sair bir gün onların hakikaten beklenmedik bir temsiline tesadüf etme talihine ziyadesiyle sahip oldu ve onların temsilini şu veçhile beyan etti:

«Temsilin vaki olduğu yer, ortasının parmaklıklarla çevrildiği geniş yuvarlak bir odaydı; üst tarafında dairevî bir mahfil vardı. Ama ben aşağıdan daha iyi bir müşahede elde edebileceğimden aşağı katta kaldım. Methalin karşısında, çevrili meydanın ucunda, önünde bir halı olduğu hâlde dervişlerin *chief* [reis; şeyh]i dikiliyordu. Açık kahverengi, etrafı yeşille tahdit edilmiş uzun bir şapkayla beraber yeşiller giyinmişti. Meydanın etrafında çepeçevre beyaz, bol fistanlar ve şeyhinkinin aynı renk ve şeklinde ama etrafında yeşil şal veya mendilin bulunmadığı şapkalar içinde icracılar dikiliyordu. Temsilin ilk kısmını tam vaktinde orada olamadığımdan görmedim, ama başından sonuna kadar çokça aynı olduğunu zannederim. İçeri girdiğimde bir *tamtam*ın ve keza ara sıra bir çeşit flütün çaldığını işittim. Birisi ortada olmak üzere halka teşkil etmiş zannımca on üç raksçı vardı; hepsi, bir tarafa yatık başları ve açılmış kollarıyla ayak parmakları üstünde olabildiğince sür'atle eğirilip büküldüler. Hassaten dikkat ettiğim genç bir arkadaş diğerlerinden daha sür'atli işliyordu; gözleri beyazını gösterecek şekilde yukarı doğru çevriliydi ve hayatımda hakikaten bu kadar manasız şeyi asla görmediğimi düşündüm. Birden *tamtam* kesildi ve hepsi derhâl, raks etmeyi durdurdular ve beyaz uzun elbiselerinin kendi etraflarına sarılmasına müsaade ettiler. Sonra hepsi kollarını göğüslerine çaprazvari kavuşturdular ve şeyhlerinin önünden geçecek şekilde yürüyüşe geçtiler. Her bir zat onun önünden geçtikçe, selâm için eğildiğinde, şeyhe yan tarafını arz edebilsin diye, yüzü şeyhe doğru dönük olmaksızın, yürürkenki aynı istikamette olarak aşağı doğru eğilerek baş selâmı verdi. Onlar geçerken şeyh onların selâm eğilmesini şükranla kabul eder. Önce halkanın merkezindeki zat geçer ve sonra son adam şeyhi geçer; sarılmış giderken uzun elbiselerini tedricen çözerek merkezin içine doğru, öteye dolaşır. Sonra *tamtam* çaldı ve hepsi yeniden uzun elbiseleri tamamen aşikâr olana dek, dairevî bir hareketle, sarılmış uzun elbiselerini çözerek yavaşça dönmeye başladılar. Sonra giderek daha sür'atle dairevî olarak eğirildiler; keza bütün halka, tedricen,

İki Mevlevî Dervişi, İstanbul, SÉBAH VE JOAILLIER (Fotoğrafçılar), 1880-1890 arası, Siyah beyaz fotoğraf.

son adam da reisin yanındaki yere varana dek, odanın etrafında ilerlediler. Sonra hepsi yeniden durdular ve aynı vetireyi yeniden geçtiler.»

Benim intibam raks eden dervişlerin safi bayağı mutaassıplar olduklarıydı. Ordu papazı bize onun böyle olmadığını söylüyor. Dervişlerin muhtelif çeşitleri vardır ve keşişlerin Orta Çağ'da kiliseyle muhafaza ettikleri gibi, İslâm'la bunun gibi bir münasebeti muhafaza ederler. Muhammedî halk arasındaki derviş mertebelerinde mutaassıp zihinler kadar zahitler, gayretkeşler de bulunur. Onların çoğunun çokça *unorthodox* [usul ve âdetten ayrılan]lar olduklarına ve kadim Şarkın meraka değer yadigârlarının onların arasında muhafaza olunduğuna inanılır. *W.*'nin gördüğü merasimlerin menşeinde bir felekiyat nazariyesine sahip olduğu ve dairevî dönüşlerin semavî cisimlerin hareketini temsil ettiği farz edilir. "

CUTTS, E. L., **Christians under the Crescent in Asia**, s. 336-338 [Galata], London: Society for Promoting Christian Knowledge, [1878].

J. Lewis FARLEY

James Lewis Farley. (1823-1885). İrlandalı seyyah, yazar. Osmanlı Bankası'nın umumî muhasebecisi.

"İstanbul'un başlıca 'görülecek şeyleri' arasında Üsküdar'ın "Feryat Eden Dervişler"i ve Galata'nın "Raks Eden Dervişler"i bulunur."

FARLEY, J. Lewis, **Egypt, Cyprus and Asiatic Turkey**, s. 190 [Galata], London: Trübner and Co., 1878.

Joseph REINACH

(1856-1921). Alman bir bankerin oğlu olarak Paris'te doğdu. Yazar ve siyasetçi. Fransız başvekili Gambetta'nın hususî kalemiydi. La République Française'nin muharrirliğini yaptı. Uzun müddet milletvekilliği yaptı. Birinci Cihan harbi sırasında Le Figaro'nun sütun yazarıydı.

[16 Eylül 1878, Pazartesi]- "*Missirich*'in eski hanı; *Taxim* [Taksim]'deki kışlaların bulunduğu yerdeki *Derviches Tourneurs* [Dönen Dervişler]in *téké* [tekke]sine çıkan, küçük taşlarla döşenmiş, dik, usandırıcı, ayak tabanlarına kara sular indiren, uzun, dar bir yol olan Pera'nın ana caddesine bakar.

…Bazen bir dönen derviş bol gölgeli *tekke*sinden aşağıya, münzevice ciddiyeti içinde, bu karınca yığınının ortasında yavaşça yürür; gözleri hayalinin boşluğunda kaybolmuş; kahverengi keçeden, üstüvanî şapkasının altındaki alnı melüllük ile tefekküre dalmıştır." s. 182-184.

DÖNEN DERVİŞLER

[27 Eylül 1878, Cuma]- "*Musset*'nin, onların *Timpocau* [doğrusu *Pimpocau*; Hint mitolojisinde maraz tanrısı] veya *Mahomet* [Muhammed]'e hizmet ettikleri hükmünü takiple; mürailer, *robin* [*Molière*'den alınma; dalkavuk, maskara; divane]ler ve ahlâk hocalarından nefret edip etmediğimi ve benim için ne kadar az ehemmiyetli olduklarını biliyorsunuz [Burada, *Musset*'nin *La Coupe et les Levres* adlı şiirindeki iki mısraya gönderme vardır: "*Mais je hais le cagots, les robins et les cuistres,/ Qu'ils servent Pimpocau, Mahomet, ou Vishnou.* "Ama mürailer, dalkavuklar ve ahlâk hocalarından nefret ederim/ Onlar Pimpocau, Muhammed ve Vişnu'ya hizmet ederler."]. Bu suretle hükmetmiş olanlar çok nadirdir, çünkü umumî bir kaide olarak, müminler kendilerinin olmayan bir kulluk merasimini manasız bulurlar ve serbest fikirliler, iyi amelli *Capuchin* [Katolik kilisesinde Fransiskenlerin bir dalı olan bir keşiş fırkası]'ler olan dervişleri yüceltmekten şeytanca bir zevk alırlar. Daha sadakatkâr olacağım ve size, benim gözümde hepsi bir silsilenin çocukları olan dervişler, *capuchin* rahipleri ve *fakir*leri ve onların diğer maskaralıklar gibi hazzetmediğim mukal-

litliklerini hakikat üzere anlatacağım.

İmdi, cuma akşamı *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in bir meclisine iştirak ettim. Derviş kelimesi fakir manasınadır; dervişler çok zengindirler. Ruhbanlığa dair bu istiareler bütün dillerde sıktır. Bu kelimelerle neyin kastedildiğini biliriz: İnziva hayatına has paklık.

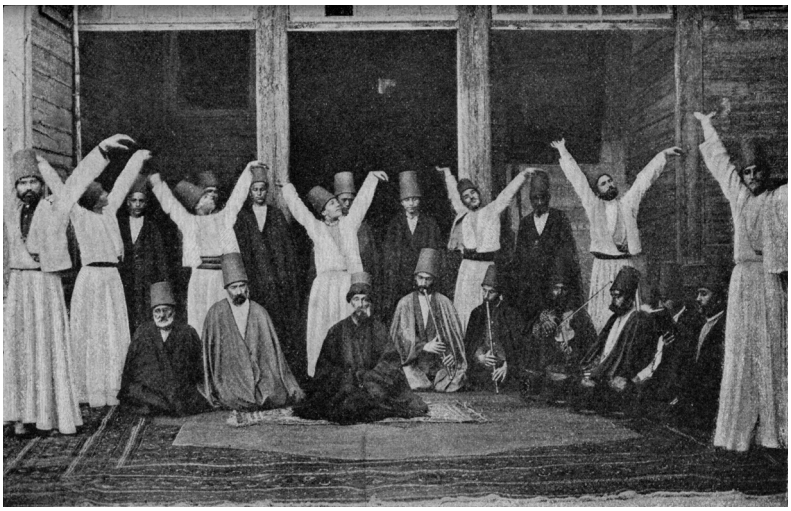
Dönenler'in *téké* [tekke]si, *Petit-Champs des Morts* [Küçük Mezarlık]'la yüz yüze olarak, Pera'nın ana caddesinde kâindir. Tekke; manastır manasınadır ama bu müptedayı tiyatro olarak tercüme etmekte de serbestsiniz. Dönenlerin binası haricen çok tuhaf bir vaziyet göstermez, oldukça zariftir; yarı cami, yarı köşktür ve lâtif melez çamlar dikili bir bahçeyle çevrilidir. Dinî raksların icra edildiği divanhaneye gelince; gayetle, varoşlardaki çalgılı kahvehaneler gibi göründüğünü söylemem lâzım. Tezyinat bayağıdır ve çiğ renklerdedir. Herhangi bir heyecan duymaksızın mahfile kuruldum.

Mirah [mihrap]ın önünde, kırmızı bir halı üstünde ihtiyar, buruşuk bir derviş oturuyordu ve usanmış tavırla başını sallıyordu. Bu hükmî şahsiyetin başıydı. Diğer *moine* [münzevi]ler divanhanenin etrafına dağılmışlardı. Büyük, beyaz bir gömlek ve aynı renkten, uzun bir fistan giyinmişlerdi. Başlarını çok *baroque* [acayip] bir teşbihe yol açan devasa, üstüvanî, kahverengi, keçe bir şapkayla örtmüşlerdi. Çehreleri kabadır, ama ekserisi çok naziktirler. Hiçbiri Garbın keşişleri gibi sert değillerdir. Bu, dervişlerin, diğer erkekler gibi evlenmesi yüzündendir. Buna ilâveten mükemmelen temizdirler. Bütün münakaşaların haricinde olarak, bunlar, onların bizim keşişlerimiz üzerine iki üstünlüğüdür.

Meclis; rakik ruhları uykuya koymaya haylice hazır, onları derece derece düş nahiyesine nakleden kısa bir musikiyle açıldı. Bu musiki tuhaf, çok yabanî ve aynı zamanda çok yumuşak, bütün bütün yekahenkti; sür'at derecesi yavaştı, asıl mevzuu tespit eden unsur değişmiyordu. Bütün nizamındaki tesir de çok kuvvetliydi, dervişler bunun farkındaydı.

Mutrib cemaati sanki açık denizlerden geliyormuş türlüsünden şırıldarken, dervişler duaya başladılar ve cilâlı tahta döşemeyi hayli kullukla kaplayarak, Müslüman inancının mutat gösterişleriyle meşgul oldular; alınları yer üstünde ve müdevver bir dizi üzere, mevcut bulunanlara yanlarını döndüler. Bu tatbiki münferiden ifa ettikten sonra hep beraber ibadet ettiler ve kımıldanır hâlde, yekavaz olarak, başlangıçta pest perdeden, sonra tedricen *mi* sesinde, en nihayet olabildiği kadar yüksek sesle *Allah-Hou* [Allah Hû] narasını haykırmaya başladılar. Bu, on beş dakika sürdü ve bir maskaralık kadar da usandırıcıydı.

Dervişler bu acayip bağırışlar konseriyle derin imanlarını kâfi miktarda gösterdiklerinde dikildiler ve en küçükleri altı yaşında bir çocuk olmak üzere boy sırasına dizildiler. Konserin başından bu yana bir ağaç gövdesinden daha fazla kımıldamamış olan ihtiyar *chef* [reis; şeyh] kendi sırası gelince kalktı, *mihrab*ı selâmladı, aynı zamanda makam olarak az evvel izzetle zapt etmiş bulunduğu halının önünde de baş kesmiş gözüktü. Dervişler hemen salınarak nişan tuttular ve divanhanenin etrafında altı kere dairevî devirde bulundular. Şeyhin önünden geçtiklerinde onun tarafından kucaklandılar ve birbirleriyle selâmlaştılar. *Bourgeois* [burjuva, şehirli] kişizadelerinin merasimi bir parça daha az ahmakçadır. Selâmlamalar gereği gibi nihayete erdi, raks başladı. Her derviş sırayla kollarını *bonnet* [kalpak; sikke]lerinin ardına büküp, musikinin sadasına uyarak, ayağının ucunda yavaşça dönmeye başladı. Sonra vezni tacil ettirerek, kollarını geniş kanatlar gibi yaydılar ve daimî bir sür'atle döndüler, fistanlarının yarım ay benzeri orta yeri rüzgârla şişmişti. Beş dakikanın sonunda bütün bölük raks ediyordu. Dervişler ha-

Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler
-Galata Mevlevîhanesi postnişini Atâullah Dede ve dervişleri-,
-İlk pozlama-],
SÉBAH, Pascal ve JOAILLIER (Atfedilen fotoğrafçılar),
1880 civarı, Siyah beyaz fotoğraf.

rika bir çabuklukla dönerlerken, Dönenler'in şeyh naibi avizenin altında neredeyse hareketsizdi. Bir hizmetkâr, *Opera*'daki *bale* üstadı gibi vezni tayin ederek divanhanede gezindi. Musiki daha şamatacı oldukça raks da daha çabuk bir hâle geliyordu. Dervişler çok sararmış olmakla beraber, ilham-ı ilâhîden, en az bir mukaddes hışım görünüşü olmaksızın, çok rahattılar. Mihanikî olarak, topaçlar ve panayırlardaki fıskiyelerin tepesindeki raks eden dişi tasvirleri gibi döndüler.

Ahmakçaydı. Kusura bakmayın ama mahalli hususiyetlere sahip bu muhipler kudurmuştu; bu son derece üslûplaştırılmış raksı tavsif etmek için lügatimde farklı bir sıfat bulamadığım için üzgünüm. Bu merasime herhangi bir tarafgirlik göstermedim, fakat beş dakika sonra bu insanların büyük zeyrekliklerine hayranlık duydum; meclisin bütün kalanı boyunca, bu insan ahmaklığı karşısında derin bir bîhuşluktan farklı bir diğer hissi tecrübe etmek benim için imkânsızdı. Dinî veya sanatkârane değildi, hatta maskaracaydı. Dönenlere gelince, asla iddia edildiği gibi mukaddes vecdle kendilerini yere vurmadıklarını tasdik ederim. Onlar sadece hararetlidirler. Raks da nihayete erdi; *iman* [imam, şeyh], onların, üşümesinler diye geniş, kahverengi mantolara sarmalanmalarını emretti ve hücrelerine dönmeden evvel hıfzısıhhaya riayetle divanhaneyi devrettiler." s. 280-284.

REINACH, Joseph, **Voyage en Orient**, 2 C., C. I, s. 182-184 ve 280-284 [Galata], Paris: G. Charpentier, 1879.

Mary Enid Evelyn (Guest) LAYARD

(1844-1912). İngiliz. Antik Asur'un ilk kazısını yapanlardan Austen Henry Layard'ın karısı. Eşinin 1877'deki konsolosluğu sırasında İstanbul'da bulundu. Venedik'te öldü.

16 Temmuz 1878- "*M*. ve *S*., *General*'le beraber, *Antelop* [bir vasıtanın adı]'la şehre, *dancing dervishes* [raks eden dervişler]i görmeye gittiler."

23 Temmuz 1878- ""*M*. ve *S*., şehre, raks eden dervişleri görmeye gittiler."

2 Nisan 1880- "Biri çeyrek geçe *Alice*'le öğle yemeği yedik. *Arthur B*. ve ben, *Mantillas*'ın bize iştirak ettiği İspanyol Meclisi'ne yürüdük ve buradan *Grande Rue* [Büyük Cadde]'nin sonundaki *téké* [tekke]ye raks eden dervişleri görmeye gittik. Vaktinden evvel orada olduğumuzdan, biraz beklemek zorunda kaldık. Çok sayıda Türk camiin dışındaki bir çeşit avlunun etrafında bekleşiyordu. Burada, şurada, her yerdeki muazzam servi ağaçlarıyla, çevrilmiş bazı derviş mezarlarıyla çokça resim gibi bir mahaldi. Kapılar açılır açılmaz kalabalık girişti. Bir derviş bizi içeri aldı ve yukarıya, tiyatrodaki kendimizi yerleştirdiğimiz loca gibi bir mahfile giden küçük bir yan merdivene götürdü. *Mr. Bunbury* ve onun bir dostu ve daha sonra *Hill* ve *Madam Joubert* bize iştirak etti. Bir vakit bekledikten sonra dervişler birer birer geldiler ve *Kıble*'ye baş eğdikten sonra yerlerini aldılar; gelenlerin en sonuncusu başderviş [şeyh]ti ve sırtını *kıble*ye dönerek bir altlık üstüne oturdu; diğerleri hepsi mütevazı baş eğdiler. Kapının üzerindeki merkezî musiki mahfilinden

Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler -Galata Mevlevîhanesi postnişini Atâullah Dede ve dervişleri-, -İkinci pozlama-],
SÉBAH, Pascal ve JOAILLIER (Atfedilen fotoğrafçılar), 1880 civarı, Siyah beyaz fotoğraf.

bir derviş yüksek sesle okuduğu bir duaya başladı ve sonra bir davul, bir flüt gibi gözüken bir şey ve söyleyen adamlardan [meydana gelen] musiki başladı. Birdenbire on beş derviş hırkalarını attılar ve alay hâlinde etrafı yürümeye başladılar ve bir işaret üzerine birer birer, on beşi de eğiriliyor olana kadar, eğirilerek dönmeye başladılar. Reis [şeyh] kendi yerinde kaldı ve bir diğeri ciddî bir tarzda, eğirilenlerin arasında yürüdü. Eğirilenlerin uzun, yeşil, havayla şişmiş çok bol elbiseleri vardı ve onları topaçlar gibi gösteriyordu.Her iki kollarını da başlarının hizasında veya biraz yükseğinde tuttular. Onları görmek hayli başımı döndürdü. İki kez aniden durdular ve en nihayet yere fırlayacak şekilde yeniden başladılar. Diğerleri hırkalarını alıp getirdi ve onların omuzlarına koydular. Sonra, eğirilirlerken onların arasında yürümüş olan ikinci amir dikildi ve bir şey tekrarladı. Keza birinci [amir] bir dua tekrarladı, o zaman bütün dervişler tek sıra hâlinde çıkıp geldiler, onunla buselerini değiş tokuş ettiler ve sonra kendilerini; onlarla buseleri değiş tokuş edip kıdemine göre yerleşmiş olanın sağına yerleştirdiler. Şeyh baş eğip selâmladı ve vakarla yürüdü ve yavaşça çıktı, diğerleri onu takip ettiler. Çok tesir eden bir merasimdi."

LAYARD, Mary Enid Evelyn (Guest), **Lady Layard's Journal**, Yazma, British Library Department of Manuscripts, Katalog: Add. MSS. 46183-46170, 50182, 58173 [Galata].

Charles De MOUY

(1834-1922). Fransız diplomat ve yazar. Bonapartist ve muhafazakâr. Bir müddet matbuatta çalıştıktan sonra hariciyeye geçti. 1875-1880 arasında İstanbul'da vazifeliydi. Osmanlıları samimi olarak seviyordu. Diğer bir eseri: Rome: Carnet d'un Voyageur (1890).

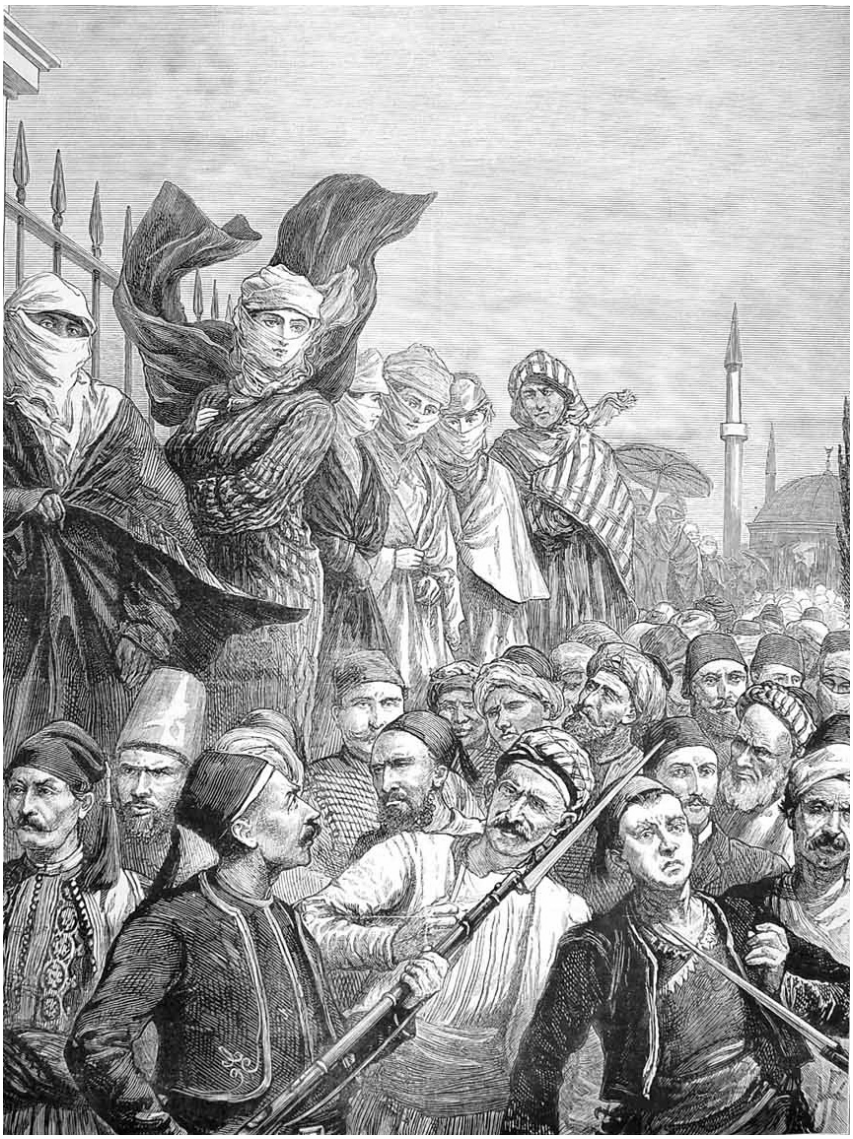
"İstanbul'un tam bir zıtlar şehri olduğunu söylemiştim. Yeni nesillere iyi bir asrî tedrisin verildiği bu liseden çok uzak olmayarak, İslâm'ın en acayiplerinden ve en akıl almaz muhayyile kuvvetlerinden biri olan *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in divanhanesine vakfedilmiş bir bina yükselir. Dervişlerin *couvent* [erkek manastırı; tekke]sinin *türbe*leri ve mahfillerinin yükseldiği avlunun merkezinde, bu emsalsiz *moine* [keşiş; derviş]lerin raksları için müstakilen ayırılmış bir bina vardır. Haftada iki kez ahalinin onların merasimlerine iştirakine müsaade edilir. Yeşil ve altın sarısına boyanmış, ince sütunlar tarafından taşınan, değirmi kubbeli; kaidede veya bir kat yükseklikte geniş satıhların kuşattığı divanhane çok yüksektir. Tahta döşemeli zemin dikkatle cilâlanmıştır ve tavandan avizeler sarkar. Kalabalık; birkaç düdük ve teften müteşekkil bir mutribân için ayrılmış orta mahfil haricindeki satıhlara yerleştirilir. Müslümanlar umumiyetle kaidede yerleşirler; bazı insanlar sade meraktan, bundan başka boş yerlerde sahneye bakmaya uğraşırlar; diğerleri diz çökerler ve dualarını okumakla meşgul olup beklerler. Birdenbire, koyu hırkalara sarmalanmış, dikiş yüksüğü şeklinde sarı keçeden bir başlıkla baş örtmüş aziz dervişler kardeşliği dizisinin girdiği görülür. Eğik başları göğüslerinde, kolları çaprazlanmış, son derece katı bir tefekkür tavrındaydılar ve değirmi divanhanenin bütün etrafına dizilirler; mutribânın yavaş musikisinin sedasına göre baş eğip selâmlamalarla karışık birkaç uzun tavaftan sonra hırkalarını düşürürler ve kaidesinde çok kabarık, uzun, mavi bir iç kaftan giyinmiş olarak gözükürler; sonra başlarını geriye atıp kollarını yayarak sırrî valslerine başlarlar. Onların refakat ettikleri ahenk yumuşaktır ve aynı zamanda titreticidir; nağmeli vezinle, vecdleri içinde dünyadan tecrit olarak, sürerek dönerler. Öyle görünür ki zemine ancak temas ederler ve kendilerini bu dairevî raksın tuhaf zevkine bırakırlar. Elbiselerinin kırmaları dönme hareketinin tesiriyle kabarır, ayakları parlak tahta döşemenin üstünde harika bir çabuklukla kayar; kollarını bazen göğüs üstüne geri getirirler, bazen haç hâlinde açarlar, bazen de niyaz vaziyetinde yerleştirirler ve vals fasılasız devam eder. Onlara uzun müddet bakış neredeyse gözü kamaştırır ve bir nevi baş dönmesi hissettirir;

Dikiş yüksüğü.

Galata Mevlevîhanesi postnişini Atâullah Dede ve dervişleri,
SÉBAH, Pascal ve JOAILLIER (Atfedilen fotoğrafçılar), 1880'ler, Renkli fotoğraf kartpostallardan bir örnek.

A Sketch in the Crowd during the Reception of Osman Pasha at Constantinople,
[İstanbul'da Osman Paşa'nın Karşılanması Esnasında Kalabalığın Bir Taslağı -Alt sırada soldan ikinci, sikkeli bir Mevlevî dervişi-],
Ahşap gravür baskı, 39,5 x 28 cm.,
[The Graphic, C. XVII, Nu.: 438, Kapak sayfası, 20 Nisan 1878].

kendileri müteessir olmuş gözükmezler. Sersemleten riyazetlerinde her şeyi unuttukları söylenen *Kalde*li hurafeleri gibi, kökeni karışık olan bu zararsız ehlibidatin semavî cisimlerin hareketlerini taklit ettiklerine ve en vakur itaat izharıyla dünyaların Hâlık'ına şükrettiklerine teminle ikna edilirsiniz. O vakit, bu akıl almaz rüyadan on dakika, çok kere bir çeyrek saat sonra divanhanenin etrafındaki halim tavaflarına yeniden başlarlar, minderler üstünde oturarak onların raksını seyretmiş olan beyaz sakallı bir ihtiyar zat baş çeker. Cezbe kuvveti izhar eden saf musikice verilen işaretle, az zaman içinde, havassa mahsus aynı tavır ve hareketlerle, aynı dingin muntazamlıkla, aynı sakin neşeyle yeniden raksa dönerler. Vals ve gezintinin bu diğer suretleri bir saatten biraz daha fazla devam eder; o zaman dervişler koyu hırkalarını giyerler, niyaz için secdeye kapanırlar ve şenlik dinî ilâhîlerle nihayete erer."s. 183-185.

"Mukaddemen, İslâm keşişlerinin bu hadden taşra kardeşliği olan dervişlerden bahsettim. Umumiyetle bu âbid eşhasın bazıları tekkelerindeki dinî icralarıyla kanaat ederler, diğerleri Müslüman memleketlere uzun seyahatlerde bulunurlar veya etrafları halkın hürmetiyle çevrilir ve müminlerin tükenmez sadakalarıyla beslenirler. Keçe başlıklarıyla başlarını örtüp, uzun kürklerini giyerek ammenin makbulü olan bazı küçük sanatlarla iştigal ederler, bazen savurarak harcadıkları sadakalara kanaat ederler. Bir diğer mektupta dönen dervişlerin zarif ve remzî rakslarından bahsetmiştim; bu hudutlar içinde kaldıkça coşkunlukları tehlikeli değildir ve çoğu kere çok fazla cahil olan bu dürüst serserilerden korkmaya umumiyetle mahal yoktur; yumuşak tavırlı oldukları doğrudur ve umumiyetle aşağı sınıflar üzerinde onları muntazam, usluba riayetkâr ve huzurlu ibadete tahrik etmek için nüfuz kullanırlar. Bununla beraber bazen ilâhî ilhamları tarafından çekilirler, dinleyicilerine sert vaazlar işittirirler ve imparatorluğun herhangi bir noktasında ara sıra vuku bulan kanlı isyanlarda onların reddedici ve garazlı tedrislerinin izlerini bulmak nadir değildir." s.193.

MOUY, Charles de, **Lettres du Bosphore: Bucarest, Constantinople, Athènes**, s. 183-185 [Galata], 193, Paris: E. Plon et Compagnie, 1879.

James D. McCABE

James Dabney McCabe. (1808-1875). Amerikan rahip, şair, yazar. Bazı mecmualar yayınladı. 600 kısa hikâye, makale, şiir ve tercümenin sahibidir. Edward Winslow Martin mahlasını da kullandı. Bazı diğer eserleri: Scraps (1835), The Aid-de-Camp: A Romance of the War (1863), The Bohemian (1863), Lights and Shadows of New York Life (1872), Centennial History of the United States (1875), History of the Turko-Russian War (1879).

[Haziran; 1880 civarı, Cuma]- "Ertesi gün, takım, Feryat Edenler'den daha geniş ve güzel bir camii olan *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler]'i görmeye gitti, oğlanlar şahit olmuş bulundukları en iyi temaşa olduğunu beyan ettiler. İcra Kur'an'dan ayetlerin makamla okunmasıyla başladı; bu, etrafta bir yürüyüş tarafından takip edildi; yürüyüş esnasında her biri yanından geçtikçe kılavuza derinden eğilerek baş selâmı veriyorlardı, sonra birdenbire ayrılarak odanın etrafında öteye açıldılar; etrafta sersemletici bir nispette, uzun kisveleri ters dönmüş şemsiyeler gibi ileriye fırlayana dek eğirilerek döndüler; kaba musiki çalgılarının sesine göre vezin tutturuyorlardı. Oğlanlar çok fazla alkışlamak isteği hissettiler, ama yakında oturan ve binayı terk edene kadar şüphe uyandıracak şekilde onları süzen yabanî görünüşlü, ihtiyar bir Türk tarafından men edildiler."

McCABE, James D., **Our Young Folks Abroad** (The Adventures of Four American Boys and Girls in a Journey through Europe to Constantinople), s. 343 [Galata], Philadelphia: J. B. Lippincott and Co., 1882.

Samuel S. COX

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 577

[1881 Yazı]- "Otelimizin yakınındakiler *dancing dervishes* [raks eden dervişler]dir. Zannederim ki bu dervişlerin ve onların manasız ve gösterişli dinî ayinlerinin kâfi miktarda tavsifi mevcuttur, lâkin onları okumadım. Raks eden fırka ayak parmakları üstünde nazikçe dönerler. Kolları açılmıştır ve gözleri mahmur ve rüyada gibidir. Etrafta hareket ederlerken mihverlerindeki yıldızlar gibi yerlerini muhafaza ederler; bu esnada, kollarını kavuşturmuş ve niyaz hâlindeki vakur bir birader devreden kürelerin arasında kımıldanır. Uzun elbiseleri eskiden çocukların söylediği gibi, sanki "peynir yapar" gibi [kız çocuklarının dönerek eteklerini şişirmeleri oyunundaki gibi] uçuşur. Hoş bir tilâvetleri vardır. Yumulu gözleri ve dönüşleri, her nerede dönerlerse, görülmez *Allah*'ı gördüklerini ima eder. Bunlar feryat etmezler."

COX, Samuel S., **Orient Sunbeams** (or from the Porte to the Pyramids by Way of Palestine), s. 100 [Galata], New York: G. P. Putnam's Sons, 1882.

Dönen Dervişler,
PHÉBUS (Fotoğrafçı),
1880 civarı,
Pierre de Gigord Collection.

Meçhul bir seyyah

DÖNEN DERVİŞLER

"Muhammedî keşiş nev'ileri olan dervişler *tourneurs* [dönenler] ve *hurleurs* [feryat edenler] diye iki büyük zümreye taksim olunurlar. Bu ruhbanın atıfları olan taassubun uzun müddettir bulunduğu bir memlekette, bu tuhaf lâkapların basit söyleyişi onların zaten ne olduklarının manasını verir.

Birinciler Türk imparatorluğundaki bütün *moine* [keşiş; derviş]lerin adetçe en çokları ve en zenginleridirler. Ana *monastère* [manastır; tekke] leri Küçük Asya'daki Konya'dadır ve tarikatın umumî faslı toplandığında aynı zamanda beş veya altı bin derviş sayılır. Avrupalılar onları orada, o kendi *tekke*lerinde her haftanın salı ve cuması, ibadet merasimlerini meydana getiren kendi tuhaf icralarıyla meşgul olurken görebilirler.

Umumî bir alay yürüyüşünden sonra, merasim divanhanesinde ses veren iyi kötü uzlaştırılmış flüt [ney]ler, tefler gibi bazı çalgıların sesleri *cheik* [şeyh]in önünde diz çökmelerle kesilir; ondan sonra *şeyh*in bir işareti üzerine dervişler çöküp oturdukları halılardan kalkarlar ve şaşılacak bir intizam ve ciddiyetle kendilerini tek ayak üstünde dönmeye geçirirler.

Evvelâ biraz eğik bir baş, kapalı gözlerle; birinin avuç içi yukarı doğru, diğerininki aksi istikamete dönük olan havada kollarla kuvvetsizce dönerler. Yavaş yavaş canlanırlar, büyük elbiseler şişer ve onların etrafında kocaman çemberleri vasfederler; onların adımlarına eşlik eden vezin daha zorlayıcı hâle gelir ve semavî cisimler gibi dönme ve naklolmanın bu çifte hareketlerini edinmiş olarak, hayret verici bir sür'atle dönerler; birbirlerini hissederek asla çarpışmazlar hatta hafifçe temasa bile gelmezler. Çok geçmeden kafalar hararetlenir, fikirleri tenvir olur ve semadan onlar için, Peygamber'in bazen kendisini Asyalı suretinin bütün saltanatıyla gösterdiği saadetli görüşler iner. O zaman bir topacın sür'atiyle öylesine devreden mutaassıplar için, bu, bazen bir fısıltı, bazen de yüksek sesle Tanrı'sı ve Muhammed'in kendisine konuştuğu bir peri olmalıdır. Bunun yanında kardeşlerinin elbiselerinin hışırdamasını da işitirler ve açılmış muhayyileleri onlarınkiyle haberleşir. Hiçliği meydana davet edecek kudrete sahip değillerse diğerlerinin gördüklerini gördüğüne, duyduklarını duyduğuna inanırlar. Dönerler, dönerler, hayal görürler; etraflarındaki, alınlarını mıknatıslandıran bir ahenk ve dönüşle depreştirilen kendi tavru hareketleriyle mest olurlar. Vecdle kendilerinden geçmişlerdir.

Une Séance des Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişlerin Bir Celsesi], [Yazarı bilinmeyen, *Les Derviches Tourneurs*, Les Soirées Littéraires, Nu.: 122, 26 Şubat 1882, s. 132, Paris].

Dönen dervişler yoldaşları olan feryat edenlerden çok daha kıymetlidirler, mübarekliğin büyük itibarını sürerler ve tavassutları İlâhilik nezdinde çok tesirlidir. Hemen hemen hepsi çok soluk benizlidir ve hepsi tuhaf bir sırrîliği teneffüs ederler. Muhtelif *couvent* [erkek manastırı; tekke]ler için renkleri daima bir örnek olmayan, baldırlarına inen, karından iliklenen kıyafetleri aba esvaptan düzülmüştür; bu esvap siyah deri bir kuşakla belden muhkem bağlanmıştır ve çok bol kolları vardır. Saç kıyafeti neredeyse aynen üst ucunda değirmi bir kelle şekerin şeklini hatıra getiren, sincabî keçeden büyük bir başlıktır."

Yazarı bilinmeyen, *Les Derviches Tourneurs*, **Les Soirées Littéraires**, Nu.: 122, 26 Şubat 1882, s. 132 [Galata], Paris.

Hariot DUFFERIN-AVA

Harriot Georgina Hamilton-Temple-Blackwood Dufferin and Ava. (1843-1936). Dowager markionezi. Dufferin kontu Frederick Temple Blackwood'un karısı. 1872-1878 arasında kocasının Kanada umum valisi olması üzerine burada bulundu. 1879-81 arasında sefirlik için Rusya'daydılar. Ardından, kocasının İstanbul sefiri olması üzerine Türkiye'ye geldi. Burada kendisine Şefkat cemiyeti tarafından Büyük Hilâl mükafatı verildi. 1884'de dört yıl kalacakları Hindistan'a gittiler. Hindistan kadınlarının sağlık durumlarını düzeltme teşebbüsünün öncüsü oldu. 1888'de kocası Dufferin and Ava markizliğine yükseldi. Daha sonra Avrupa'da sefaret vazifelerine gittiler. Bazı diğer eserleri: Our Viceregal Life in India (1889), My Canadian Journal (1891).

RAKS EDEN DERVİŞLER

30 [Ağustos 1881], Salı- "Çocuklarla beraber, *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'i görmek için şehir dâhiline gittim. Pera'daki sefarette öğle yemeği yedik ve sonra onların icrada bulundukları yere ilerledik. Bize yukarısı gösterildi ve kendimizi sekiz köşe bir şekil içinde, murabba bir oda hâline getirilmiş ve aşağıya, dervişler için hazırlanmış tahta döşemeye muntazır bir mahfilde bulduk. Mahfilde yanı başımızdaki kısımda en yüksek rütbede dört derviş vardı. Biri pembe, biri yeşil, diğerleri kahverengi ve boz olmak üzere bol kollu maşlahlarıylaydılar. Başlıkları uzun, kahverengi veya beyaz, keçe, bir soytarınınki gibi şapkalardı. *Ball-room* [balo odası]nda aynı tarzda ama muhtelif kahverengi tayflarda giyinmiş on yedi tanesi vardı ve yalın ayaktılar. *Chief* [reis; şeyh], şapkasının etrafında yeşil bir sarığa sahipti ve maşlahı yere erişiyordu. Ayin; dualar, secdeler ve hayal edebileceğiniz en mutat hilâfı bir teganniyle başladı. Bu teganni mahfildeki komşularımızdan baş gösterdi ve diğer insanların tapınmalarına olan bütün hürmet hissime rağmen buna hürmete muvaffak olamadım, ama kasvetli, yeşil beyefendiden çıkan böylesi acayip sesleri işitmek eğlenceliydi. Pembeli adamın söyleyişine ellerinin göğsü üstüne bir tazyiki ve suretinin bir meyli refakat etti, alnını yere getirerek bitirdi; o aralık, derinliklerden zuhur ediyor gibi gözüken ses, karşı konulamayacak bir şekilde bir deniz seferini telkin ediyordu.

Aşağıdaki icracılar bu dualar müddetince topukları üstünde oturuyorlardı, her biri ara sıra yüzleri üzerine kapanıyorlardı. Kuşatılmış raks etme mahallinde, kendisi için yayılmış bir hasır üstünde oturan reis zat mahfilin karşısına oturdu. Hemen bir vaizin *rol*ünü üzerine aldı ve önünde açtığı elleriyle ezberden bir şey okudu.

Bu ayin bir vakit devam etmekte iken, yeşilli adam birdenbire uzun bir kamışı ortaya çıkardı ve onun bir ucundan üflemeye başladı, musiki [cinsin]den bazı takatsiz sedalar hâsıl etti. Aşağıdaki on yedi [kişi] kuşatılmış mahallin etrafında çökmüştü. Şimdi biri kalktı ve biz onun esrarengiz bir tarzda, uzun, beyaz bir etekliğe sahip olduğunu gördük. Sonra bütün diğerleri tedricen beyaz fistanlar içinde uzanıp çıktılar. Sonradan, bu fistanların hepsinin bel etrafına bir kaytanla bağlanmış olduğunu gördük. Mahfildeki dört kaval, şimdi, olabildikleri kadar gayretli bir şekilde çaldılar ve yeşil sarıklı şeyh meclise ciddiyetle baş kesti, ileri doğru adım attı ve diğerleri kendisini alay olup takip ederken odanın etrafını yavaşça yürüdü. Hasırına geri döndüğünde tekrar yerini aldı ve her bir derviş onun hizasına geldi ve elbisesinin ön kısmını öperek ona baş kesti; şeyh eğildi ve onun kulağını öptü ve dervişler yavaşça etrafı yürümeye devam ettiler. İkinci defa geçtiler; bunu seyretmesi çok hoş ve lâtifti. Bir adam hasırın köşesine eriştiğinde durdu ve kolları sinesinde kavuşturulmuş hâlde derin bir şekilde baş kesti, sonra iki adımla ve yüzünü şeyhe dönük tutarak hasırın diğer köşesine erişti ve bu defa, kendisini takip eden dervişe derin bir şekilde baş keserek tekrar kendi aslî yerine döndü. Alay etrafta ilerlerken, daima, hasırdan karşı tarafa bu iki derin selâmlamayı yapıyorlardı ve bunun intizamı ve zarafeti çok müessirdi. İkinci defa gezinen dervişler kendi baş kesmelerini yaptıkları lâhzada yavaşça dönmeye başladılar; evvelâ kolları çaprazlanmıştı ama birkaç dönüşten sonra onları gerdiler; hakikaten görülecek en nadide şeydi. Ayakları yalındı ve nasıl hareket ettikleri veya ne tür bir adımın onları bu kadar pürüzsüzce gezindirebildiği görülemiyordu.

Bütün bütün makineler gibi bir görünüşleri vardı, lâkin bazıları di-

ğerlerinden daha iyi yapıyorlardı. Maalesef onlara saat tutmayı unuttuk, ama şaşırtıcı bir şekilde uzun bir müddet devam ettiler ve sona erdirdiklerinde, daima yaptıkları kadar derin bir şekilde ve muntazaman baş kestiler. Burgaç gibi dönmelerinde hareket ediyor gözükmezler ama aslında yer değiştirirler. Büklümlenerek dönmenin sonunda tekrar,alay hâlinde etrafı yürürler ve tekrar evvelki gibi başlarlar. Raks etmeden evvel hepsi maşlahlarından tecrit olurlar ve sadece, beyaz mintanlar ve eteklikler içinde ortaya çıkarlar; bitirdikleri ve yeniden duaya başladıklarında, birisi herkese yetişir ve onları maşlahlarıyla örter."

DUFFERIN-AVA, Hariot, **My Russian and Turkish Journals**, s. 157-159 [Galata], New York: Charles Scribner's Sons, 1917.

Gustave Le BON

(1841-1931). Fransız tabip ve sosyolog. Evvela fizyoloji, anatomi ve fizikle başlayan tıbbî araştırmaları sosyal bilimlere, bilhassa biyolojik ve sosyal antropolojiye yöneldi. Sosyal antropolojinin babası kabul edilir. Şöhretine yol açan kitabı Psychologie des Foules [Kitleler Psikolojisi]'ni 1895'de yayınladı. Meraklı bir yapıya sahip müellif sadece kitle davranışıyla değil, hemen her şeyle ilgilendi. Çokça seyahat etti; zamanının ihtisas sahipleriyle tanıştı. Diğer bazı eserleri: La Mort Apparente et les Inhumations Prématurées (1866), L'Homme et les Sociétés (1881), Les Civilisations de l'Inde (1884), L'Équitation Actuelle et ses Principes (1892), Les Lois Psychologiques de l'Évolution des Peuples (1894), Psychologie de l'Éducation (1902), Les Opinions et les Croyances (1911).

Kitap IV: ARAPLARIN ÂDET VE MÜESSESELERİ
Kısım V: DİN VE AHLÂK
2- İSLÂMİYETİN FIRKALARI VE DİNÎ MERASİMLERİ
DERVİŞLER TARAFINDAN TATBİK EDİLEN MERASİMLER

"…En dikkat edilecek dinî hükmî şahsiyetler arasında, hususan, feryat eden ve dönen dervişleri zikretmek gerekir. Bu adlar onlara, iyi bilindiği gibi, vecd hâline geçmek için icra ettikleri, bizim manastırlarımızdaki keşişler tarafından sıklıkla kullanıldığını müşahede ettiğimize benzer hareketlerinden gelir.

Dönen dervişlere İstanbul'da yakından dikkat etme fırsatım olmuştu ve içine düştükleri hâl sun'î uyurgezerliğin bazı şekillerine çok benzer gözüküyordu. Uzun bir müddet kendi kendilerine dönerek bu neticeye varırlar. Rakslarına, bizim kiliselerimizdekiyle hayrette bırakan bir benzerlik bulduğum bir tilâvet takaddüm eder. Musiki pek kasvetlidir, ama aynı zamanda pek yumuşak ve ahenklidir. Düdüklerin tiz makamı; vezni işaret eden teflerin devri ve bir çeşit büyük kemançenin kalın sedası üzerinde devamlı surette sıçrar.

Bu musikinin beni uykuya çok benzer bir hayal içine daldırdığına dikkat ederek onu işiten müminler üzerindeki tesirini kolayca anladım. *Gautier* bu tesiri şu satırlarda açıkça kaydeder:

«Acayip bir hüsün olan bu hava beni bilinmez bir memleketin sıla hasretinin ta yüreğine tevlitle, divane heveslerin ortasındaki veznin sarhoşluk dalgaları içine terk etti. Evvelki mevcutlukların hatıralarının bildik çehreleri kalabalık bir hâlde bana geri geldi ve öyle iken, bu dünyada asla rast gelmemiş bulunduğum serzeniş ve aşkın vasfa gelmez bir izharıyla bana tebessüm etti. Uzak maviliğin buğusunda pür nur bir şekilde taslak edilmiş suretlerin bütün çeşitleri ve düşlerin beyanları uzun bir müddetten beri unutulmuştur. Efsunun kudretine ve bizim aşinalıklarımızın o denli karşısında, lâkin o denli nafiz tesiri olan bu musikinin cin çağırmasını bırakarak, başımı bir omuzdan diğerine sallamaya başladım.»

Bu musiki ve bu tilâvet işi muayyen bir zaman müddetinde devam ettiğinde dervişler hırkalarından kurtulurlar, sadece tuniklerini muhafaza ederler, haç şeklinde kollarını yayarlar ve çalgıların sedasında kendi etraflarında dairevî dönerek ve çok yavaşça ilerleyerek bir çeşit valsi icra ederler. Baş bir yana doğru eğik veya yarı arkaya atılmıştır, gözler hemen hemen kapalıdır, ağızları yarı açıktır. Bu hâlde tabiî ki şuursuz ve hissetmezdirler. Kolların, kimsenin tabiî hâlde birkaç dakika tutamaya-

Constantinople, Derviches Tourneurs, [İstanbul, Dönen Dervişler], SÉBAH, Pascal ve JOAILLIER (Atfedilen fotoğrafçılar), 1880'ler, Palet şeklinde tasarlanmış renkli fotoğraf kartpostal.

cağı rahatsız edici vaziyeti onların çeyrek saatten daha fazla müddette, rahatsız olmuş görünmelerine neden olmaz. Hareketleri fevkalâde yumuşaklık ve intizamdadır. Onlar bana hiçbir kalemin cazibesini tarif edemeyeceği nihayetsiz rüyalar içinde kaybolmuş gözüktüler:

«Onları beşikte sallayan bu görüntülerde onların gördükleri neydi? Muhammed'in cennetinin yakut meyveli zümrüt ormanları mı, kehribar ve mürrüsafi dağları mı, elmas köşkleri ve inci otağları mı? Gülümseyen ağızları beyaz, yeşil ve kırmızı *huri*lerin misk ve asılbend ıtırlı buselerini tereddütsüz kabul etmişti. Sabitlenmiş gözleri, *Allah*'ın körlenmiş bir nurun yangını üstündeki kara bir güneşin neşrettiği bir ruşenlikle kıvılcım saçan şulelerini seyrediyordu. Sadece ayak başparmaklarının ucuyla tutundukları yer, bir ocağa fırlatıp attıkları bir duman kağıdı gibi ortadan kaybolmuştu ve Tanrı'nın iki tavrı olan ebedîlik ve nihayetsizlik içinde ziyadesiyle çalkanıyorlardı.»

Dönen dervişler kendi vecdlerine kapıldıklarında dururlar, diz çökerler ve divanhaneyi terk ederler."

LE BON, Gustave, **La Civilisation des Arabes**, Kitap IV [Galata], Paris: Firmin-Didot, 1884.

Hezekiah BUTTERWORTH

(1839-1905). Amerikan şair ve gençlik kitapları yazarı. Avrupa, Güney Amerika, Küba ve Kanada'yı dolaştı. Diğer bir eseri: The Knight of Liberty (1895).

"Pera'nın yüksek caddesinde dervişlerin bir *tekeh* [tekke]si veya manastırı bulunur. Dervişler kendilerini asabî bir taşkınlıkla kamçılayan ve sonra etrafta bir topaç gibi eğirilip bükülen bir münzeviler tarikatıdır. Onlardan yirmi kadar vardır."

BUTTERWORTH, Hezekiah, **Zigzag Journey in the Orient** (The Adriatic to the Baltic), s. 183-184 [Galata], Boston: Estes and Lauriat, 1884.

Charles BIGOT

(1840-1893). Fransız. Fransız edebiyatı profesörü ve tarihçi. Bazı diğer eserleri: Les Classes Dirigeantes (1875), La Fin de L'Anarchie (1878), De Paris au Niagara Journal de Voyage d'une Délégation (1887), Peintres Français Contemporains (1888).

1 Temmuz 1885, Çarşamba- "Müslümanlar için tam bir açlık demek olan bütün *Rhamadan* [Ramazan] burada kapandık kaldık. Orucun nihayete erdiği on iki gün boyunca *beiram* [bayram] eğlenceleri vuku buldu.

Kayıptaydık, çünkü ne Pera'nın küçük camiinin *derviches tourneurs* [raks eden dervişler]ini, ne de Üsküdar'ın feryat eden dervişlerini görebildik. Dönenler Ramazan müddetinde dönmediler ve feryat edenler en azından aleniyetten kendilerini çektiler. Hassaten, dönen dervişlere esef ettim. Uzun, havada yüzen elbiseleri ve sersemlemiş olarak yıkılana dek sür'atlenen, neşe dolu bir nevi mestlik içinde dönmeleriyle bunlar hakikaten zariftirler.

…Fakat bir telâfi elde ettik: burada bizdeki gibi, orucun tesiriyle müminlerin dindarlıkları katlanır ve camiler ziyaret etmek için daha cazip bir hale gelir. Günde dört kere *müezzin* Muhammedîleri ibadete ve onları camii ziyaret etmeye çağırır."

BIGOT, Charles, **Grèce-Turquie-Le Danube**, s. 157-158 [Galata], Paris: Paul Ollendorff, 1886.

Paul EUDEL

(1837-1911). Fransız gemi sahibi, koleksiyoner, sanat tarihçisi. Gazete yazarlığından iş hayatına atıldı. Bazı diğer eserleri: L'Hôtel Drouot et la Curiosité (1882), Collections et Collectionneurs (1885), Le Truquage (1887), Champfleury, sa Vie, son Oeuvre et ses Collections (1891), L'Orfèvrerie Algérienne et Tunisienne (1902), Vocabulaire Blésois (1905), Figures Nantaises (1909), Le Crotoy (1909).

"Pera'nın ve *Grand Champ des Morts* [Büyük Mezarlık]'un doğrudan *Dolma Bagtché* [Dolmabahçe]'ye götüren ana caddesini tutuyoruz. Yolda, camilerine giden *Derviches Tourneurs* [Dönen Dervişler]'e tesadüf ediyoruz: Açık renkli *kaftan*larına sarınmışlar ve deve yününden, kül renkli, büyük bir serpuş taşıyorlar." s. 118.

DÖNEN DERVİŞLER'İN TEKKESİ

"Günün lâyihası az bir şey değil: Sabah Rum ve Ermeni kiliselerini ziyaret ve kahvaltıdan sonra Dönen Dervişler'i ziyaret ve *Stamboul* [İstanbul] surlarını dolaşma.

…Şimdi *Derviches Tourneurs* [Dönen Dervişler]'in *teké* [tekke] veya *couvent* [erkek manastırı]nı ziyarete gitmek için hareket üzereyiz.

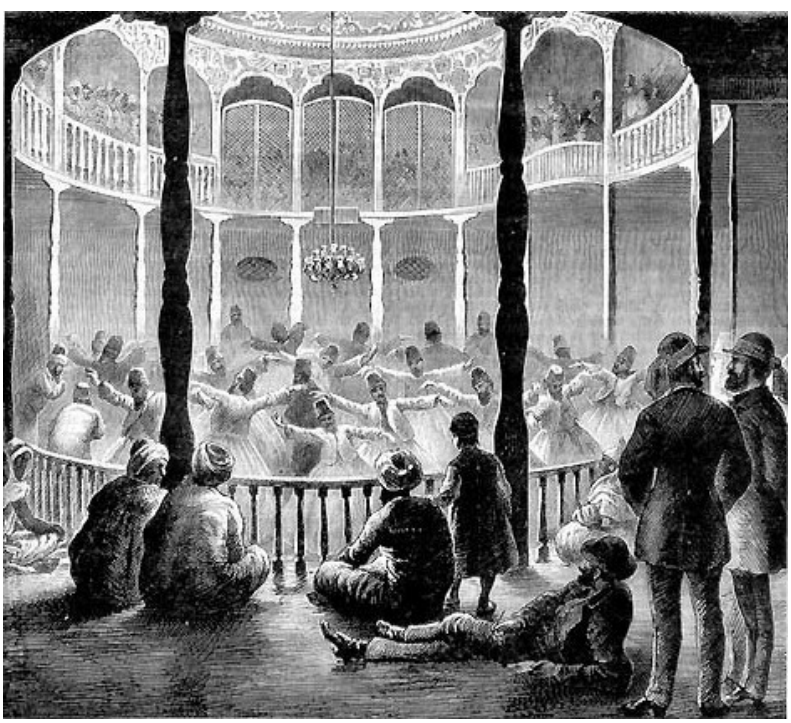
Dönen Dervişler'in İstanbul'da iki tekkeleri vardır: Birincisi *Eyoub* [Eyüp], diğeri de Pera'da. Görmeye gittiğimiz bu ikincisidir. Oraya; dervişlerin talimlerinin vuku bulduğu divanhaneye doğrudan yol veren, güzel ağaçlarla gölgelenmiş bir avludan girilir.

Ayna gibi cilâlanmış tahtayla döşeli bu divanhane aynı zamanda hem balo, hem de seyirci salonudur: Murabbadır ve ahalinin durduğu hücreleri çerçeveleyen, yeşile boyanmış, *Dor* üslûbunda sütunlarla çevrilidir. Üstte kadınlar için yaldızlı kafesli bir mahfil ve sağda Sultan'a ayrılmış, varaklanmış bir mahfil vardır.

Tezyinat olarak divanhanenin merkezindeki kaya billûrundan bir avize ve kadınlar mahfilinin önünde, bir kır manzarasının ortasındaki porsuk ağacı ve servileri vasfeden kat'iyetle iptidai bir nazardan tasvirler bulunur. Bu tasvirler Türk hanımlarının kendilerini daha iyi saklamalarına hizmet eder.

Mévélawite [Mevlevîye] dervişleri divanhanenin merkezini işgal ederler; başları kenarları kesilmiş bir *Pineau* [bölgesel bir Fransız alkollü içkisi ve onun şişesi]'ya benzeyen, bir parmak kalınlığında keçeden, kırmızımsı kahverengi bir serpuşla örtülüdür. Bacaklar çaprazlanmış; gözler, üzerinde Kur'an'dan ayetlerin altın harflerle yazılı olduğu yeşil, büyük bir levha bulunan *mirab* [mihrap]a kaldırılmış oturuyorlar. Onların arasında şakakları tıraş edilmiş, siyah sakallı, safravî sarı benizli ihtiyar bir derviş görüyorum. Siyah bir *kaftan*a sarınmış ve başını kenarsız, yeşil, yeğni bir sarığı olan sincabî bir şapkayla örtmüştü.

Cemaatin başı, divanhanenin dip tarafında oturur hâlde kalır ve onun önündeki umum dervişler kırmızı bir halı üstünde bacaklarını kavuşturmuşlardır.

Dancing Dervishes in a Mohammedan Mosque, [Bir Muhammedî Camide Raks Eden Dervişler], [The Regions Beyond and Illustrated Missionary News, Vol. 18, Nu.: 3, s. 33, Mart 1884, London: East London Institute for Home and Foreign Missions].

Constantinople, Flutiste,
[İstanbul, -Mevlevî-Neyzen],
SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı),
1880, Fotoğraf kartvizit,
Kolalanmış, tuzlanmış kağıt üstüne tecrübe, Musée d'Orsay, Paris, France.

Katolik papazlarının, cenaze merasiminde takdis ederken yaptıkları gibi yavaş bir sesle bir tilâvet başlar ve azar azar söner. Bir mahfilden sesler inleyici ve azar azar yükselen bir sedayla mukabele ederler, bu terennüm bizdeki akşam ayinini başlatanlardan birini hatıra getirir. Bu müddette dervişlerin reisi yeknesak ezberden söyleyişine devam eder.

Onun ardındaki bir pencere, dar yerden, Boğaz'a bir görüş verir; derununda, Üsküdar güneşten yaldızlanmıştır ve daha ötede, bir buharlı, dumanını döndürerek çıkarır. Keza açık olan diğer pencerelerden yeşillikle sarılmış beyaz evleriyle ve Şarkta, aslî olarak gözlerimizin önünde bulunan manzaranın zıddına, onu daha da garip bulduran medenî çehresiyle *Tophane*'yi görebilirsiniz.

Okuyuş dinmiştir, lâkin kederli bir ilâhî terennüm eden bir flüt [ney]in sesinin azar azar yükseldiği vasatta mehabetli bir sessizlik hüküm sürer; buna hemen *trombon*un vızıltısı tarafından refakat edilir. Ses yavaş yavaş bariz hâle gelir.

Nihayet cemaatin kılavuzu olan ihtiyar derviş ellerini çırpar. Bu işaretle bütün dervişler kalkarlar, reislerine ihtiram ile baş eğerler ve divanhanenin etrafını tavaf üzre sıra ile geçerler. Kırışık suratlı kocamışlardan, mahzun görünüşlü genç adamlara, az kalsın çocuklara kadar her yaş vardır. *Mihrab*ın önünden geçtikçe tarafeyn olarak birbirlerini selâmlarlar. Son gelen geri döner ve halıyı selâmlar.

Musiki onların hareketlerini çabuklaştırır. Dervişler durmaksızın altında mavi elbiseler taşıdıkları binişlerinden kurtulurlar ve neyin sesine uyarak çabuk bir şekilde dönmeye başlarlar. Sonra kollarını yayarlar ve topuklarını zeminden ayırmadan, tatlılıkla *vals* etmeye başlarlar. Çabucak terennümü keserler ve eğik başla, yarı kapalı gözlerle ve derin bir mübareklik havası tesiri veren çehreyle, valse devam ederler.

Nihayet dururlar, selâm verirler; ellerin biri açık, diğeri kapalı olarak kollar yayılmıştır.

Merasim sona ermiştir ve bu tuhaf temaşadan derin bir şekilde müteessir divanhaneyi terk ederiz." s. 175, 177-180.

EUDEL, Paul, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 118, 175, 177-180 [Galata], Paris: Librairie de la Société des Gens de Lettres, 1885.

Constant AMÉRO

(1832-1908). Fransız yazar, seyyah. Karısı; Daniel Arnauld takma adını da kullanan yazar Marie Amero'dur. Ortak yazarlı seyahat kitapları da olan Améro'nun bazı diğer eserleri: Le Tour de France; Les Pêcheurs du Volga a Astrakan (1889), Un Robinson de Six Ans (1893), Bohemians, Tsiganes et Gypsies (1895), La Conquête de L'Oceran; Les Derniers Australiens (1898), La Japon d'Hier et d'Aujourd'hui (1905).

FERYAT EDEN VE RAKS EDEN DERVİŞLER

[1885 civarı]- "Bütün dervişler gezici değildirler. Ekserisi, İslâmiyet'in dinî müesseseleri olan manastır veya *téké* [tekke]lerde cem olmuş hâlde yaşarlar. Muhammed'in hayatı müddetinde, Mekke ve Medine'nin gayretlilerinden birkaçının ortaklığıyla başlayan dindar Müslümanların cemaatinin hatırı sayılır bir artışı zaman aldı. Hususî nizamlarıyla yeni ortaklıklar eskilerine ilâve oldu. En az otuz iki mühim cemaat sayılır. Bu dinî tarikatların en meşhur ikisi 1273'te ölmüş bulunan *Djelalud-din-Mevlevna* [Celâleddîn Mevlânâ]'nın tesis ettiği Mevlevîler ve bir asır daha evvel *Ahmed-Roufaï* [Ahmed Rıfaî] tarafından vücuda getirilmiş olan Rıfaîlerdir.

Derviches danseurs [raks eden dervişler] veya *derviches tourneurs* [dönen dervişler] diye daha iyi bilinen Mevlevî dervişleri; tefekkürün, ikame edilen az bir musiki nağmesiyle birbirine karıştırıldığı tuhaf rakslarıyla meşguldürler. Bu talimlerdeki cehtleriyle dünyadan tecrit oldukları bir nevi vecde erişmeyi talep ederler.

Tekkelerinin en mühimi İstanbul'da Pera ile Galata arasındadır. Güzel ağaçların gölgelendirdiği bir avludan girilir. Talimleri her çarşamba çok sayıda *turist*i cezb eder. Onlardan biri dinî talimlerin icra edildiği divanhaneyi şöyle tarif eder: «Ayna gibi cilâlanmış tahtayla döşeli bu divanhane aynı zamanda hem balo salonu, hem de seyirci salonudur: Murabbadır ve ahalinin durduğu hücreleri çerçeveleyen, yeşile boyanmış, *Dor* üslûbunda sütunlarla çevrilidir. Üstte kadınlar için yaldızlı kafesli bir mahfil ve sağda Sultan'a ayrılmış, varaklanmış bir mahfil vardır. Tezyinat olarak divanhanenin merkezinde kaya billûrundan bir avize bulunur.» [Buraya kadarki ifadeler, bizim de çevirisini verdiğimiz Eudel'e aittir: EUDEL, Paul, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 177-180 [Galata], Paris, Librairie de la Société des Gens de Lettres, 1885.]

Divanhanenin dip tarafında bir halı üstünde bacaklarını kavuşturmuş oturan topluluğun reisinin ardında *mirab* [mihrap] vardır, açık pencereler ardındaki Üsküdar'la beraber Boğaz'ın zaptsızlığını takdim eder, Boğaz'ı çizgileyen buharlıları ve aslî olarak haftada bir kez seyircilerin gözleri önünde vaki olan temaşanın zıddına, yeşillikler tarafından sarılmış beyaz evleriyle onu daha da garip bulduran medenî çehresiyle *Tophane*'yi görebilirsiniz.

Divanhanenin merkezindeki dervişler topukları üstünde oturuyorlardı; onların ekserisi kalın keçeden, şeker kellesi şekilli bir serpuşla başlarını örtmüşlerdi.

Merasimin başlangıcında, *mihrap*[daki kimse], papazların cenaze merasiminde takdis ederken yaptıkları gibi, yavaş bir sesle tilâvete başladı. Bir mahfilden yavaş yavaş yükselen kederli bir sedayla ona mukabele edildi. *Allah, illah làh! Allah illah làh!* [Lâ ilâhe illallah! Lâ ilâhe illallah!] (Tanrı'dan başka Tanrı yoktur) sesleri hep beraber söylendi, tuhaf bir ahenk bu söyleyişin üzerinde süzüldü. Bir notayı bile tespit etmek mümkün değildi, hepsi ahenksiz notalardı, tutulmaz bir uygunlukla, bilinmeyen nağmeler üzerinde nağmeleri kaydırdılar.

Nihayet söyleyiş durdu ve derin bir sessizlik oldu. Apansız bir hayal miydi? Bir flütten rastgele çıkan birkaç korkak nota gibi gözüküyorlardı. Bu bir hata değildi: Çalgı, *trombon*un vızıltısının arka verdiği, evvelâ tereddütle, duyulmaz bir şekilde, sevdalı bir hava terennüm ediyordu. İki musikici âlimane bir gidişi yerine getiriyorlardı.

Daima mihrapta duran, kulak tözünü tıraş etmiş, tirşe suratlı kocamış bir derviş ellerini çırptı ve bütün dervişler kalktılar ve *Malade Imaginaire* [Molière'in Hükümsüz Hayal Mahsulü piyesi]'deki merasimi hatıra getiren bir sıra ile geçişle ikişer ikişer selâmladılar.

Lâkin musikiciler havalarının hareketini tacil ettirdiler ve dervişler yürürlerken binişlerinden kurtuldular, bir terennümün refakatinde dönmeye başladılar. Çok sür'atle dönerlerken, giyinmiş oldukları mavi elbiseler şişti ve balonlaştı. Sebep olunan hamleyle kollarını yaydılar ve topukları üstünde dönerek yavaşça valse koyuldular. Ama üzerlerine aşikâre bitkinlik düştü, dönmeye devam edemeyerek terennümlerini kestiler; başları eğilmiş, gözleri yarı kapalı, yüzleri solgundu; dönme hareketi divanhanenin etrafında diğer bir dairevî hareketle terkip edilmişti. Bu dönüşlerini sür'atle arttırarak icra ettikleri çabuklukla en nihayet sersemliğe müptelâ oldular. Bu dervişlerin muvazeneyi kaybetmeden ve diğerleriyle çarpışmadan bu surette dönmeleri için çok uzun bir aşinalık gerekir.

İşte dönen dervişlerimiz! Ölçüyle sallanan ve kendi kendine bir amelle meşgul olan sakallı adamlardan birinin temaşası tuhaftır, ilk bakışta bu, onun dinî meşrebinin haricinde gözükür. Bu ziyafeti alıveren, her iki dünyadan seyyahların arasındaki güzel canlar, başka bir şey daha

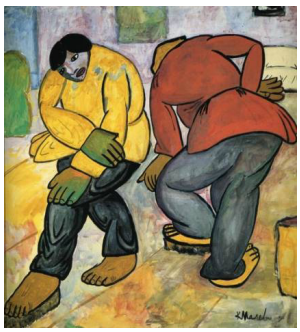
görürler: Bazı insanlar kendilerinin teshir edildiklerini beyan ederler. Seyredenlerin ilk rikkatinin daima bir ürkme veya incinme hissi olmadığı bu divane tapınmanın görünüşü bazen onları hayran eder."

AMÉRO, Constant, *Les Derviches Hurleurs et Tourneurs*, **Journal des Voyages** (et des Aventures de Terre et de Mer), C. XVIII, No.: 455, 28 Mart 1886, s. 194 [Galata], Paris: La Librairie Illustree.

Theodore CHILD

(1846-1892). Amerikan gazeteci, yazar, sanat münekkidi. Diğer bazı eserleri: Wimples and Crisping Pins (1895), Delicate Feasting (1890), The Desire of Beauty (1892), Art and Criticism (1892).

[1886 Eylül'ü]- İstanbul'da icrada bulunan *whirling dervishes* [hızla dönen dervişler]e gelince; onların nispeten gösterişsiz olduklarını düşünürüm. Onların inkişafları insana, mumlanmış tahta döşeme yerleri cilâlamak için ayaklarıyla fırça atan Paris'in yer döşemesi temizleyicilerinkini hatırlatır. *Turning dervishes* [dönen dervişler] de kat'iyetle aynı neticeye erişirler; sadece yalın ayak çalışırlar."

Yer temizleyicileri.

CHILD, Theodore, **Summer Holidays: Travelling Notes in Europe**, s. 60-61 [Galata], New York: Harper and Brothers, 1889.

John Punnett PETERS

(1852-1921). Amerikan Episkopal rahip, arkeolog, şarkiyatçı. 1884-91 arasında Philadelphia Protestan Episkopal İlâhiyat Okulu'nda Eski Ahit dilleri, 1885-93 arasında Pennsylvania Üniversitesi Semitik profesörü. Babil Keşfi Vakfı'nın ilk ilmî idarecisi. 1881-95 arasındaki, 60.000 Sümer tabletinin bulunduğu Nippur kazılarının başındaydı. Daha sonrasında New York'ta papazlık yaptı. Diğer eserleri: The Old Testament and the New Scholarship (1901), Early Hebrew Story: Its Historical Background (1904), Annals of St. Michael's (1907), Modern Christianity (1909), Jesus Christ and the Old Commandments (1913), The Religion of the Hebrews (1914).

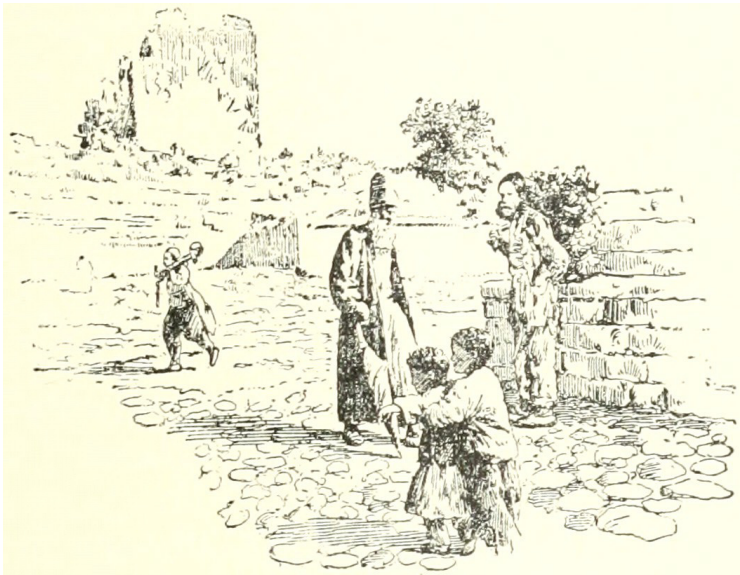
[16 Eylül 1889, Pazartesi; Muharrem 1305]- "Din nokta-i nazarından İstanbul'daki en meraka değer ve şaşırtıcı manzaralar, İran'lıların *Passion Play* [Hazreti İsa'nın çarmıha gerilmesini canlandıran piyes; burada, Kerbela anması]'inden sonra dervişlerdir. Dört derviş tarikatıyla temasa geldim: *Bektashee* [Bektaşî]'ler, *Mevlewee* [Mevlevî]'ler, *Rufa'ee* [Rıfaî]'ler ve *Bedawee* [Bedevî]'ler. Bunların hepsi sadece müntesiplere ifşa edilen batınî akidelere sahip, hafi dinî tarikatlardır." s. 54-55.

RAKS EDEN DERVİŞLER

[21 Eylül 1889, Cuma]- "Ecnebilerce iyi bilinen bir diğer dervişler tarikatı Mevlevîler veya *dancing dervishes* [raks eden dervişler]dir. İstanbul'un *Frank* [Frenk] veya Avrupalı mahallesi olan Pera'nın tam orta yerinde, her cuma öğleden sonra raks ettikleri bir *tekke*ye sahiptirler. Ezberden okudukları dualardan sonra flüt [ney]ler, tefler ve Şark davullarından küçük bir *band* [bando; saz takımı] arka mahfilde çalmaya başlar ve aynı mahaldeki bir veya iki hanende tarikatın kurucusu olan *Mohammed* [Muhammed] (*Jelal-ed-Deen Mevlana* [Mevlânâ Celâleddîn] (vefatı 1273)'e dair ilâhîler terennüm eder. Duvarların her yerinde Tanrı, *Muhammed*, ilk dört halife, *Hasan* ve *Hüseyin* ve Kur'an'dan metinler ihtiva eden tomar şeklinde süsler çerçevelenmiştir. Dervişler; odanın ortasında, etrafında erkekler aşağıda, kadınlar yukarıda kafesli bir mahfilde olmak üzere seyirciler için yerlerin bulunduğu, parmaklıkla kuşatılmış bir yerin içindedirler. *Sheikh* [şeyh] Mekke'ye doğru olan uçtaki müessisin mevkiine yalnız başına çöker ve diğer dervişler ar-

Su kovası.

Mevlewee Dervish with Inverted Water-Bucket Hat, [Ters Çevrilmiş Su Kovası Serpuşuyla Mevlevî Dervişi -İstanbul-], 1889, [PETERS, John Punnett, Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates, 2 C., C. I, s. 59, New York ve London: G. P. Putnam's Sons, 1897].

kaları parmaklığa dönük olarak onun önüne, bir yarım daire hâlinde, sanki onun talebeleriymiş gibi otururlar. Her bir adamın başına açık kahverengi keçeden, yüksek, kenarsız, kalın, ters çevrilmiş bir su kovasına biraz müşabehet taşıyan bir serpuş oturtulmuştur. Niyaz hâlindelerken birdenbire çokça gürültüyle kendilerini yüzleri üzerine yere atarlar; bu mahsus külâhlar tesire çokça ilâvede bulunurlar. Korkuluğun içindeki zemin raks etmeye iyice intibak ettirilmiş; sert, cilâlı ağaçla kakılıp işlenmiştir.

Raksın kendisi hakikaten çok hoş bir manzaradır. Hepsi, *şeyh* başlarını çektiği hâlde, ciddî bir şekilde ve çok yavaşça, çevrili yerin etrafını üç kere (dervişlerin mübarek rakamlarının 3, 12 ve 1001 olduğu gözükür) alay olup yürürler. Kurucunun makamına vardıkça sırayla her biri göğsünde büktüğü kollarıyla çok hakir bir ihtiram gösterir, sonra postun bir tarafından diğer tarafına seker ve o taraftan hürmet göstermeyi tekrarlar, kendi ardından gelen, diğer taraftan aynısını yaparken yüksek keçe külâhları merkezde neredeyse buluşur. Sonra *şeyh*, kurucunun makamındaki postunun üstünde yerini alır; kalanlar binişlerini üstlerinden atarlar; uzun, bol, beyaz etekler ve uzun kollu beyaz cepkenler içinde ortaya çıkarlar ve tekrar saf teşkil ederek, *şeyh*e varana kadar, çevrili yerin etrafında yavaşça hareket ederler. Her biri raksa müsaade almak için sırayla onun elini öper ve diğer derviş bir taraftan ona yaklaşırken, o, bir taraftan şeyhten uzağa kıvrılır. Ekseriyetle yalın ayak; kendilerini sağ ayakla etrafta hareket ettirirken, sol ayak üstünde çevrilirler; sağ el yukarı doğru açık, sol aşağı doğru hâlde, kollar yayılmıştır, baş sağ omuza düşürülmüştür ve gözler mutat veçhile kapalıdır. Birkaçı merkezde yavaşça ve vaziyetini çok fazla değiştirmeksizin çevrilir; kalanları, bol etekleri hareketle yayılmış, merkezî bir küme hâlinde etrafta hareket ederek daha sür'atli çevrilirler. *Şeyh*, yerinde hareketsiz kalır ve uzun maşlahlı bir *master of ceremonies* [teşrifatçı] hepsinin nezih bir şekilde ve usule göre icra ettiklerine bakmak için raksçıların etrafında yavaşça hareket eder.

Birkaç beş dakika süren rakstan sonra, verilen bir işaret üzerine hepsi derhâl dururlar. Sonra bir kere daha saf hâline gelirler, her biri sırayla baştan *şeyh*in müsaadesini arar, onun elini öper ve evvelki gibi raksını devam ettirir. Bu, aynı veçhile üç kere tekrar edilir. Nihayete varılmadan evvel bazı müptedilerin takati kesilmiş olur, o zaman binişlerini geri alabilirler ve raks tamamlanana kadar bir sütuna sırtları dayalı, tefekkür hâlinde ayakta dururlar. Rakstan sonra musiki diner; hepsi binişlerini ve yerlerini geri alırlar ve yeniden, bu keresinde hassaten Sultan için dualar okunur. Sonra hepsi kalkar, *şeyh* ilerler ve bir takdis gibi gözüken bir duayı yüksek bir perdeden mırıldanır; hepsi yüksek sesle, sırrî *hoo* [hû] hecesi gibi ses veren bir mukabeleyi haykırırlar; kapı açılır, *şeyh* büyük bir vakarla ayrılır ve kalanlar pabuçlarını bulur ve arzu ettiklerince intizamsız bir hâlde dağılırlar." s. 59-61.

PETERS, John Punnett, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates**, 2 C., C. I, s. 54-55, 59-61 [Galata], New York ve London: G. P. Putnam's Sons, 1897.

Krikor Hagop BASMAJIAN

(1853-?). Ermeni asıllı Amerikan papaz. Plymouth'taki Baptist kilisesinin vaiziydi.

İSTANBUL'DAKİ DERVİŞLER

"Muhammedîler arasında Dervişler diye adlandırılan bir zümre vardır. Onların bazısı *Whirling* [Hızla Dönen], bazısı ise Feryat Eden Dervişler diye adlandırılırlar. Umumiyetle büyük şehirlerde bulunurlar ve Hristiyan memleketlerdeki keşişlerin malik olduklarıyla aynı itibarı görürler. Hızla Dönen veya *Dancing* [Raks Eden] Dervişler adlarını bir meydan etrafında kendilerini döndürdükleri hususî dinî icralarından alırlar. İcra her cuma kendi divanhanelerinde teşhir edilir. Her milliyetten bir çok kimseler bu şaşılacak dervişleri görmeye giderler. Divanhane veya tapınma yeri; kemerli damı ve aynı zemin üzerinde her bir yana yayılan seyirciler için mahfilleriyle geniş, müdevver bir odadır. Dervişler sade binişler giyinirler veya içine sarınırlar ve uzun, canlı olmayan renklerde şapkalar giyerler. Düdük ve tef dervişleri tapınmaya davet eder ve onlar aşağıya eğik başlarıyla birkaç kere salonun etrafını yavaşça yürürler. Bütün dervişler salonun etrafında ayrı ayrı kendilerini tertip ettiklerinde *chief* [reis; şeyh] ayine başlamak için bir işaret verir ve yavaşça binişlerini bırakırlar; bir kuşakla bir taraftan bağlanmış bir nevi mintan ve bir fistandan ibaret, beyaz pamuktan, sade bir kat [elbise] olan bir raks kıyafeti içinde zuhur ederler. Dervişler yavaşça ve hüsünle dönmeye başlarlar. Kollar açılmış, eller dışa doğru atılmış, ayaklar hep bir yerde ve yayılan fistanlarıyla; uzun sakalları, solgun yüzleri ve kederli gözleriyle devrede devrede giderler. Onların raks hareketlerini nizama koyan düdük ve tefin sedasından başka bir ses yoktur."

BASMAJIAN, Krikor Hagop, **Social and Religious Life in the Orient**, s. 146-147 [Galata], New York: American Tract Society, 1890.

James HUNTER

Amerikan yazar.

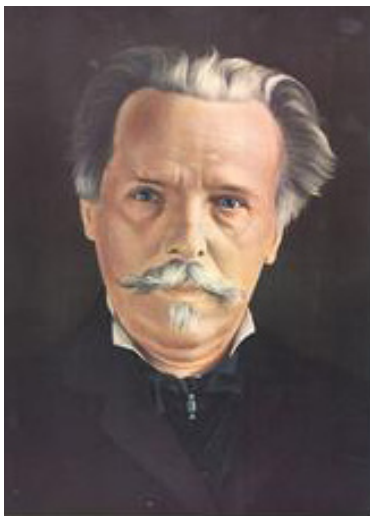
"İstanbul'a mahsus görülecek yerlerden biri *dancing dervishes* [raks eden dervişler]dir. Bir çeşit vals etme adımıyla etrafta hızla dönen, çıplak ayakları kamış flütün sesine göre hünerli bir şekilde işleyen; muhtelif cüsse, yaş ve şişmanlık derecelerindeki bu acayip mutaassıpların otuz dördünü görmek, hususan, bütün bunların din merakıyla yapıldığı düşünüldüğünde kat'iyetle tuhaf bir seyirdir."

HUNTER, James, **The Golden Treasury of the History, Topography, Literature, Science, Art and Religion of the Various Countries of the Globe**, s. 391-392 [Galata], Philadelphia: Thayer, Merriam and Co., 1891.

Derwisjen, [-Mevlevî- Dervişler -İstanbul-], BAUER, Marius (Ressam), 1888, Kara kalem taslak.

Karl MAY

(1842-1912). Alman romancı, hikâyeci, şair, piyes yazarı, besteci. Beş yaşına kadar gece körlüğü yaşadı. Okul yıllarında hususî müzik dersi aldı. 1865-69 arasında hırsızlık ve dolandırıcılıktan hapis yattı. İyi davranışları neticesinde hapishanenin kütüphanesine alındı ve burada seyahat kitaplarını okuma fırsatı buldu. Yazarlığa hayatının bu devresinde merak saldı. 1870-74 arasında aynı suçlardan tekrar hapse atıldı. 1874'te yazmaya başladı. Çok sayıda takma isim kullandı. Eski Batı Amerika ve Orta Doğu'da geçen macera romanlarında kurguladığı karakterler zamanında çok şöhret kazanmışlardı. Eserleri 33 dile tercüme edildi ve yüz milyonlarca sattı. Çalışmalarının çoğu filme alındı veya çizgi roman yapıldı. Mısır'dan Sumatra'ya kadar Şark'ta seyahat etti. Diğer bazı eserleri: Durch Wüste und Harem (1892), In den Schluchten des Balkan (1892), Winnetou (1893), Im Lande des Mahdi (1896), Satan und Ischariot (1896-97), Ardistan und Dschinnistan (1909).

Sağdaki sayfada:
Dervishes, [-Mevlevî- Dervişler -İstanbul-], [BASMAJIAN, Krikor Hagop, Social and Religious Life in the Orient, s. 146-147 arasında, New York: American Tract Society, 1890].

"Ertesi gün bir cumaydı. Pera'da işi olan *Isla* bana beraber gitmeyi teklif etti.

Geri dönerken, Rus sefaretinin çok yakınına inşa edilmiş bir camie dikkat ettim. Bir parmaklık ihata ediyor ve yoldan ayırıyordu. *Isla* sormak için beni durdurdu:

-«*Efendi*, *derviches tourneurs* [dönen dervişler]i hiç gördün mü?»

-«Hayır.»

-«Burası onların camii ve *monastyr* [manastır; tekke]leridir. Biraz içeri girmek ister misin? Tam olarak onların icra vaktindeyiz.»

Gönülden kabul ettim. Parmaklıklı kapıyı ittik, sonrasında mermerle döşeli bir nevi *parvis* [kilise önündeki murabba alan]daydık. Solda bir mezarlık gördüm. Demir çubukların arasından bakmak için parmaklığa yaklaştım. Beyazlıklarını kıran servilerin koyu gölgeleri altında mezar taşlarının hepsinin üstüne taştan oyma bir sarık bindirilmişti ve kitabelerle kaplıydılar. Burada ölülerin adlarına daima Kur'an ayetleri refakat ediyordu.

Türk kadınları kabristanları gezinti yeri edinmişlerdir. Beyaz yaşmaklar ve açık renklerde *bornoz*lara sarınmış müphem şekiller yeşilliğin arkasından geçtiler. Türkler umumiyetle ölülerinin onların *kef* [keyf] (uyku, öğle istirahati) dedikleri ebedî uykularını uyudukları yerlerden hazzederler. Onlara göre istirahatgâh asla viran olmaz.

Taş döşeli murabbaın dip tarafına mübarek *pavillon* [otağ, çadır; dört köşeli evceğiz; köşk] açılır, müdevverdir ve üstüne bir kubbe bindirilmiştir. Sağ tarafa doğru dervişlerin yaşadığı yapılar yükselir; bunlar üstlerine kubbe şeklinde çatılar da bindirilmiş, tek katlı, basit temel yapılardır. Yapının bir tarafı yola bakar.

Avlunun ortasında, gövdesi ve dallarına bir sarmaşığın çokça sarıldığı ihtişamlı bir serviye hayran kaldım.

Müminler kalabalığı murabbaı doldurdular, camie doğruldular. *Isla*, beni, görmeyi merak ettiğim dervişlerin *couvent* [erkek manastırı; tekke] sinin içine soktu.

Derviş, "yoksul" diye tercüme edilebilecek Farsça bir kelimedir, Arapça "fakir" kelimesiyle aynı manaya gelir. Dervişler bir çeşit Muhammedî *religieux* [keşiş, ruhban] tarikatını teşkil ederler. Bu tarikat, baki kalanı herhangi bir yeminle söz vermemiş çok sayıda azaya sahiptir. İtaat, fakirlik, iffet ikrarları onlara kat'iyetle nâmalûmdur. *Tekié* [tekye, tekke] ve *khangah* [hangâh]; hemen hepsinin, sermaye ve kira gelirlerinden kıymetlerle zengin bir şekilde tedariği görülmüştür; bu onlara kolay bir hayat takdim eder. Türk din adamları hem şeriat hem de dünya üzeredirler, hiç de mahrumiyet içinde yaşamazlar. Müslüman *moine* [keşiş; derviş]ler büyük mikyasta evlenirler. Yerler, içerler, uyurlar, oyun oynarlar, tütün içerler, istirahat ederler; onların ana meşguliyetlerinin hulâsası bu gibidir.

Geçmişte, dervişler büyük siyasî ve dinî nüfuza sahiptiler, itibarları her geçen gün azaldı. Sadece ahalinin küçük bir kısmı hâlâ onlara biraz hürmet gösterir. Dervişler kalan itibarlarını muhafaza etmek için sihre iltica ederler. El çabukluğunda ustalar olarak sözleri geçer, fevkalâde temaşa ve büyülemeleri kesirdir; raksları, burulmaları ve feryat etmeleriyle kalabalığı şaşırtırlar.

Tekkenin giriş kapısının ardında binanın bütün genişliğince devam eden, serin ve iyi havalanan büyük bir sahanlık bulduk. Solda, avlu boyunca verdiği pencereleri hücrelere açılan, binanın uzunluğuna muvazi bir mahfil uzanır.

Bu dehlizin eşiğinde, açık hücrelere göz atabildik. Döşemeleri, iti-

Soytarılar.

raf etmek gerekir ki, iptidaî bir basitliktedir; çevreye düzülmüş çok ince bir yastık bütün görebildiğimdi. Dervişler ekseriyetle bu yastığa çöküp otururlar. Başlarını Avrupalı temaşagâhlarımızdaki soytarılarınkine benzer, kelle şeker şapkayla örtmüş bazıları ciddiyetle tütün içiyorlardı; diğerleri yakındaki merasim için giyinmelerine devam ediyorlardı, başka diğerleri ise bronz heykeller gibi hareketsiz duruyorlardı.

Sıkıntısızca her şeyi muayene ettikten sonra, esas divanhaneye methal veren bir çeşit murabba bekleme odasından köşke vardık. Bu divanhanenin kubbeli tavanı ince sütuncuklar tarafından taşınır. Geniş cumbalar binayı çevreler. Toprak; cilâlanmış mermerle döşenmiştir. Divanhanede gördüğümüz iki mevkidir: İlk mevki yer katındadır, ikincisi binanın yarı yüksekliğindedir. Bu mekânlar duvarın sekiz hissesini atlar. Altın kafesli bir tanesi kadınlar için hizmet görür. Musiki takımının işgal ettiği üçüncü bir mahfil neredeyse kubbeye temas eder.

Mekânlar doluydu. Kendimizi zorlukla yerleştirdik. Birkaç dakika bekledikten sonra, ihtimaldir ki iblis tarafından ilâhî ayin âdeti üzere icat edilmiş *comédie* [komedya; taklit oyunu] başladı.

Dipteki kapı açıldı, *maître des cérémonies* [merasim ustası; teşrifatçı; semazenbaşı] tarafından takaddüm edilen otuz derviş ileri vardılar. Yaşlanmış, çok kır saçlı biri olan semazenbaşı siyah bir hırkaya bürünmüştü. Hanendegânın kahverengi *tunique*leri ve mahrutî keçe şapkalar olan uzun başlıkları vardı.

Dervişler odanın etrafını üç kere, muhakkak bir asaletle, yavaşça devrettiler; sonra, *chef* [reis; şeyh] ortada, on beşi sağında, on beşi solunda; yarım daire hâlinde çöküp oturdular. Birdenbire korkunç bir musiki seda verdi; bir Alman müellifin dediği gibi "kayaları yarmaya ve insanları delirtmeye" kadir bir ırlayış takip etti.

Şamata dindiğinde dervişler kendilerini en emsalsiz hareketlere teslim ettiler; karşılıklı selâmlaştılar, hassaten şeyhlerini selâmladılar ve bin bükülmeyle durmadan kımıldadılar.

Bacaklar altlarında çaprazlanmış hâlde, kalçalarını sarsarak, baş sallayarak, kolları kaldırarak; ellerini büküp, birini diğerine çarparak; vücudun üst kısmını sağa, sola, ileriye, geriye hareket ettirdiler. Nihayet, keçe başlıklarının en ucu yere vuracak ve el kakmaları duyulacak şekilde kendilerini döşemenin üstüne fırlattılar.

Bütün bu, şüphesiz ki bir mukaddime olarak hizmet etti ve yarım saat sürdü.

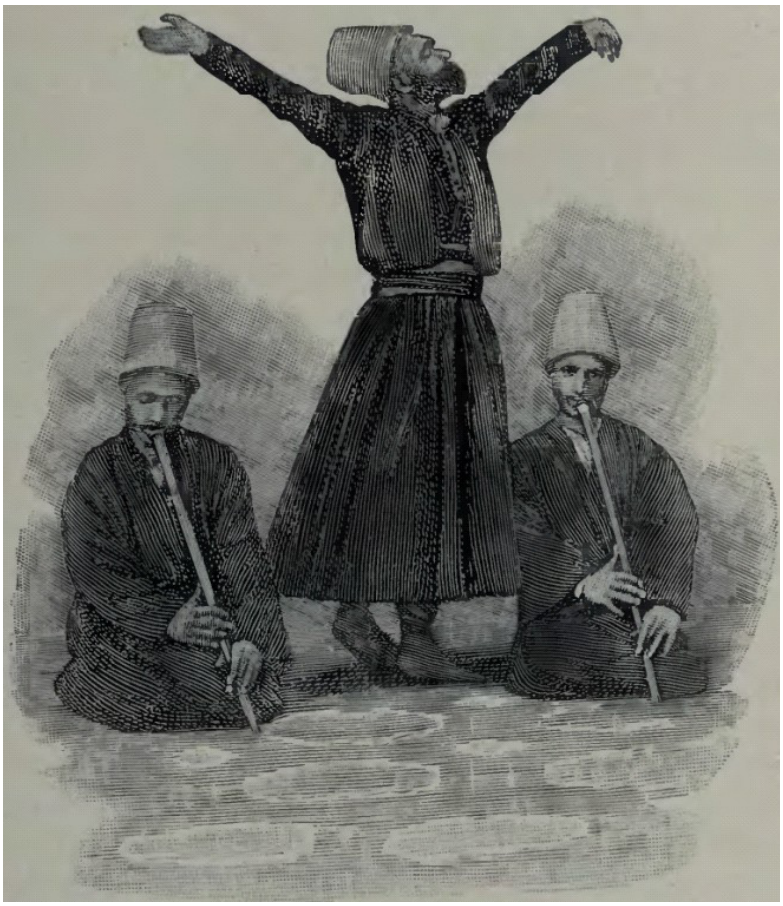
Dervişler dinlendikten sonra, devamla, kütükler gibi hareketsiz çöküp oturmuşlarken musiki, ırlayış, gürültü yeniden başladı.

İlk icra sinirlerime dokundu, tımarhanedeyim sandım. Türklerse merasimin safhalarını büyük bir tefekkürle takip ettiler ve ahlâkça çok yükselmiş gözüktüler.

Musiki bir kez daha tekrar seda verdi; sonra dervişler kalktılar, kahverengi *tunique*lerini attılar ve beyazlar giyinmiş olarak ortaya çıktılar.

Şeyhle onların baş eğmelerinin derinliği farklı derecelerde olarak, yeniden şeyhleriyle selâmlaşmaya başladılar; nihayet, dönen dervişler adına yaraşır raksı icraya başladılar. Her biri yerini terk etmeksizin, daima tek ayak üstünde durarak kendi kendine yavaşça döndü.

Durmadan, sür'atle kımıldadıkları ikinci icra boyunca, kollar çaprazlanmış kaldı. Eller sağlı, sollu, arkaya doğru, uzağa atılmıştı. Musiki

Dervishes,
[-Mevlevî- Dervişler -İstanbul-],
[BUCKHAM, George, Notes from the Journal of a Tourist, 2 C., C. I,
s. 250-251 arasında, New York:
Gavin Houston, 1890].

onların *rythme*lerini tacil ettiriyordu. Dervişlerin dairevî hareketleri son derece hızlı hâle geldi, kendi kendime dönmemek için gözlerimi kapattığım, böyle çabalamalarla bitirdiler. Sadece benim değil dervişlerin de takati kesilmişti, yarım saatin sonunda birer birer yıkıldılar, merasim nihayete erdi. Bu gibi bir temaşanın peşinden koşmayacağıma kendi kendime söz verdim. Mekânları doldurmuş ve rakik insanlardan meydana gelen kalabalığa gelince, meftun olmuş gözüküyorlardı.

Isla bana sordu:

-«Onun hakkında ne söylersiniz *efendi*?»

-«Fena bulduğumu zannediyorum.»

-«Haklısınız. Peygamberimizin buna benzer bir icrayı emredip emretmediğini bilmiyorum; Muhammed'in büsbütün şeriatına göre olmasa bile, Osmanlılara faydalı olduğunu biliyorum.»

-«Sen fazla Müslüman değil misin?»

-«*Senitza Efendi* benim sevgili karım Hristiyandır.»

Bu suretle, dindar bir kadının bir evin canı ve hakikatin en karşı konulmaz havarisi olduğunu bir kez daha belli ederek, açıkça ifade etmeye cesaret edemediği, çevrilmiş bir yolda olduğunu bana itiraf etti."

MAY, Karl, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul** (Souvenir de Voyage), Almanca'dan Fransızca'ya tercüme eden: J. De Rochay, s. 140-145 [Galata], Tours: Maison Alfred Mame et Fils, Tarihsiz [1892].

Oliver OPTIC

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 868

SULTAN VE RAKS EDEN DERVİŞLER

"*Sultan* ve hademeleri gecikmeyip kilise [mabet; cami]ye gittiler, Amerikan heyeti de *Dancing* [Raks Eden] Dervişler'in *monastery* [manastır; tekke]sinin meskûn bulunduğu *Rue de Pera* [Pera Caddesi]'ya acele ettiler. Bir avluyu bir baştan öbür başa geçerek binanın methaline girdiler. *Dimitri* birkaç çift büyük terlik temin etti, beyler onları çizmelerinin üstüne giydi. Birkaç küçük çift de hanımlar ve genç beyler için tedarik edildi.

"Bütün bunlar ne için?" diye sordu *Mrs. Belgrave*, fısıltıyla.

"Pabuçlarınızı ayaklarınızdan çıkarın, çünkü üstünde kaim olduğunuz mahal mukaddes bir zemindir." diye cevapladı Kaptan *Ringgold*. "Hiç kimse necis olmuş pabuçlarıyla bir camiin veya mukaddes bir mahallin zeminine temas etmemelidir. Eskiden bilfiil pabuçlarını çıkarmaksızın hiç kimsenin bu mahallere girmesine müsaade edilmezdi, lâkin haricî lastikler çıkarılarak veya pabuçlar üstüne bunlar giyilerek içeri girilebilsin diye kaideler tebdil edilmiş bulunuyor."

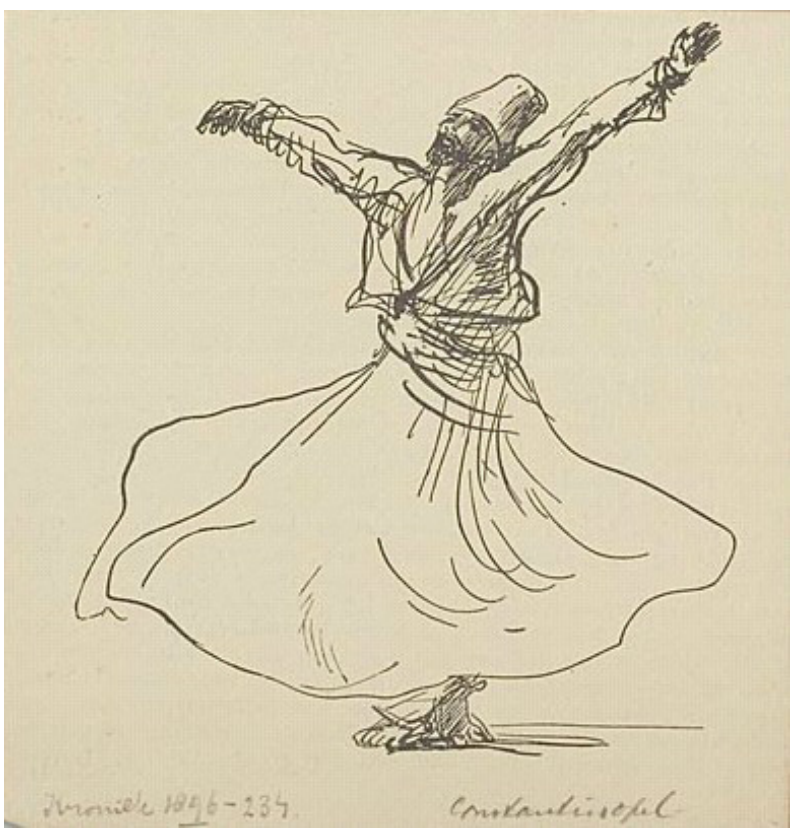

Sultan camie gidiyor.

Ondan sonra, bir kılavuz tarafından onların bulunduğu sekiz köşe şeklindeki ve hatırı sayılır ebattaki daireye naklolunduk. Tavan; aynı zamanda küçük bir ön mahfili ve seyirciler ve ayine iştirak edenler tarafından görülmeksizin görüp duyabilsinler diye kadınlar için kafeslenmiş daha geniş bir ikincisini de taşıyan sütunlar tarafından tutuluyordu. Raks zeminini ihtiva eden çevrili yerin etrafında seyircileri münasip bir mesafede tutmak için bir korkuluk vardı. Ziyaretçiler bu korkuluğun yakınındaki yere, koyun postları üstüne, hanımlarınkinden çok daha rahatsız bir vaziyette olarak çöktüler.

Ön mahfil bir kari ve mutribân tarafından işgal edilmiştir. Kapının karşı tarafına, yere, tekkenin *sheik* [şeyh]i veyahut reisi için bir seccade yayılmıştı. Takriben yirmi derviş birer birer veya öbekler hâlinde girdiler ve çok sayıda terziler gibi yere çöktüler. Bol, kahverengi binişler giymişlerdi ve güyâ dinî bir talimmiş gibi çok ciddî görünüyorlardı, hakikatte ne yaptıklarına ise girişmek üzereydiler.

Şeyh; uzun, beyaz sakalıyla muhterem bir ihtiyar zattı ve yaşıyla beraber eğilmişti. Girdi ve seccadesine çöktü. Bütün diğerleri gibi başının üstüne, ters çevrilmiş olarak yerleştirilmiş saksı şeklinde, açık kahverengi bir şapka giymişti. Vasatî yaş takriben kırk gözükmekle beraber, çocuklar ve seksen veya daha fazlasında erkekler de vardı. Hepsi de dinî bir şevk ifadesine sahipti.

Şeyh Kur'an'dan bazı parçaları ezberden söyledi ve sonra ön mahfilden biri bir kitaptan, bizim heyetimizden hiç kimsenin anlayamadığı bir şey seslendirdi. *Şeyh*in birkaç cümlesinin daha ardından, dervişler seccadede durup, *şeyh*e aşağıya eğilip baş selâmı vererek, odanın etrafında birkaç kere bir kılavuzun peşinden gittiler. Onlardan ikisi kollarını göğüslerinde kavuşturmuş ve birbiriyle yüz

Dansande Derwisj,
[Raks Eden Derviş -İstanbul-],
Marius BAUER, 1888-1896 arası,
"*Constantinopel,* [İstanbul -Taslaklar-] .

yüze olarak aşağı eğilip baş selâmı verdiler. Topukları üstünde dönerek diğer ikisiyle yüz yüze geldiler ve aynı merasime devam edildi, hepsi seccadeden geçene kadar tekrarlandı.

Baş selâmlaması sona erince, hattın başı odanın merkezine kayıverdi ve dönmeye veya *vals* etmeye başladı. Onu, hepsi meydanın dört bir yanında iki halka hâlinde helezonî dönüyor olana kadar diğerleri takip etti. Musiki; bir diğer çalgıyla beraber, bir *banjo* [banko; bir çeşit telli saz]'nun tıngırdaması gibi ses veriyordu. Ayinle meşgul adamlar hararetlenince kahverengi binişlerini üstlerinden attılar ve bunların altına giyilmiş beyaz bir kat içinde ortaya çıktılar. Bu kat; bir cepken ve neredeyse yere erişen bir etekten ibaretti.

Dönme herhangi bir inkıta olmaksızın yarım saat devam ettirildi. Onlardan hiçbiri bir diğerine çarpmadı ve etekleri açılabileceği kadar uzağa yayıldı. Hepsi yalın ayaktılar ve muntazam adım atıyorlardı, hareketleri çok zarifti. Kollar hepsinde aynı şekilde olarak muayyen vaziyetlerde yükseltilmişti. Dönüş son bulduğunda dervişlerin hepsi *şeyh*in önünden tekrar geçtiler, kari birkaç cümle daha seslendirdi ve ayin bitti.

"Allah aşkına, bütün bu her şeyin manası nedir, kuzum?" diye sordu *Mrs. Belgrave*, caddedeyken.

"En son buradayken biri bana öyle söylemiş bulunduğundan, sadece, semavî cisimlerin dönüşlerinin taklidi olan dinî bir ayin olduğunu biliyorum, lâkin bunun doğru bir izah olduğunu söyleyemem." diye cevapladı *Kaptan*.

Miss Blanche, *Louis*'e aynı soruyu sordu, fakat *Louis*'in cevabı kumandanınki kadar hâkimane değildi.

"Gülmemi zar zor tutabildim." diye ilâve etti *Miss Blanche*.

"Kaptan *Ringgold* dinî bir merasim olduğundan ve hürmetle muamele etmemiz lâzım geldiğinden bize gülmememizi ihtar etti." diye cevapladı *Louis*."

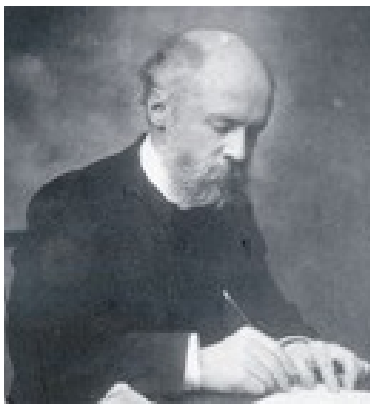
OPTIC, Oliver, **American Boys Afloat or Cruising in the Orient**, s. 328-331 [Galata], Boston: Lee and Shepard, 1893.

Beş Derviş,
BERGGREN, Guillaume
(Fotoğrafçı), 1880 civarı,
Siyah beyaz fotoğraf.

J. M. BUCKLEY

EĞİRİLEREK DÖNEN DERVİŞLER

James Monroe Buckley. (1836-1920). Amerikan Methodist rahip. Muhtelif yerlerde dinî vazifelerde bulundu. 1881'de New York Christian Advocate mecmuasının editörü oldu. 1872'de sahasında doktora derecesi aldı. Diğer eserleri: Two Weeks in the Yosemite Valley (1873), Supposed Miracles (1875), Christians and the Theatre (1877), Oats or Wild Oats (1885), The Land of the Czar and Nihilist (1886).

[Cuma]- "İcranın muhtelif kademelerini izah eden Profesör *Long*'un refakatinde *spinning dervishes* [eğirilerek dönen dervişler]i ziyaret ettik. Onlara *Mevlevî* ismi verilir ve *tekke* olarak bilinen bir manastırda icrada bulunurlar. Onlar müdevver camie girerken bir çeşit flüt tarafından çalınan yeknesak musiki duyulur. *Chief* [reis; şeyh] kendi başına oturur ve dervişler onun önünde baş eğerek selâm verirler; haricî elbiselerini uzaklaştırarak, kollarını yayarlar, başlarını dikerler ve eğirilerek dönmeye başlarlar.

Ağırbaşlı ve ciddîydiler, mükemmel tempoyu muhafaza ettiler ve hareketleri sür'atli olmasına rağmen öyle muntazam ve sakindi ki elbiseleri kendilerinin bir parçası olmuş gibi gözüktü. Hafif kumaşların nakledemeyeceği bir itici kuvvet almadıkça onların bedenin hareketlerini öyle mükemmel olarak takip edebilmesi mümkün gözükmediğinden, eteklerine ağırlık konulduğundan şüphelenilir. *Dr. Long* onları Türk şehirlilerinin değerli bir sınıfı olarak gösterir. Raksçılar olarak mütalâa edilirse, hareketlerinin mükemmelliğinden dolayı övülme hakkını kazanırlar, ama onlar hakikî bir vecdden daha ziyade muntazam bir taassubu teşhir ederler. Feryat eden dervişlerde olduğu gibi şuur kaybının herhangi bir delili yoktur."

BUCKLEY, J. M., **Travels in Three Continents; Europe, Africa, Asia**, s. 553 [Galata], New York: Eaton and Mains, 1894.

Danse des Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişlerin Raksı -Bir neyzen, üç çocuk semazen Mevlevî dervişi; İstanbul-],
IRANIAN, Mihran (Fotoğrafçı),
1885, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal, Yumurta akı baskı, 7,3 x 9,25 cm

Antranig AZHDERIAN

(1871-?). Ermeni asıllı Amerikan yazar. Merzifon doğumlu. Dedesi Simeon bölgedeki Evanjeliklerin hükûmet nezdinde temsilcisiydi. 1883'te ABD'ne göç etti. Diğer eseri: The Turk and the Land of Haig or Turkey and Armenia (1898).

"Dervişler'in bir diğer çeşidi daha vardır: Yukarıda tarif edilmiş olanlardan tamamen farklı bir tarikat olan dinî raksçılar. Hâl ve hareket tarzı, kıyafet ve umdeler bakımından bu sonuncular, ara sıra, hakikaten kendilerinden geçmiş olsalar da daha insanîdirler. Bunlar *spinners* [bükülerek dönenler] ve *howlers* [feryat edenler]dir. İlk bahsedilenler, umumiyetle, cilâlanmış zeminleriyle sekiz köşe şekilli odalar olan *tekieh* [tekye, tekke]lerde veya *chapel* [küçük ibadethene]lerde bulunurlar. Bol fistanlarla, sıkı oturan takımlar içindedirler ve kır renkli keçeden mahrutî serpuşlar giyerler. Kur'an'ın tefsiri ve mübadil buselerden sonra zarif dönme başlar. Eller omuzlarda olarak, kollar göğüs üstüne çaprazlanmıştır. Onlar başlangıçta yavaşça, sonra daha hızlı olarak kızıştıkça kollar ve etekler yayılır. Dört bir yanda hareket ederler ve birbirlerinin yanından geçerler ama asla birbirlerine dokunmazlar. Şahikaya erişene kadar muntazaman efsun artar, bitişe doğru azaldığında, tek bir raks bir saat vakit almış olur."

AZHDERIAN, Antranig, **Under Oriental Skies or Asia Minor and Her Inhabitants**, s. 233-234 [Galata], Cleveland: The Williams Co., 1894.

Francis E. CLARK

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 281

MEŞHUR HIZLA DÖNEN DERVİŞLER

İstanbul'u terk etmeden evvel gördüğümüze emin olacağımız bir diğer meşhur görülecek şey *whirling* [hızla dönen] ve *howling* [feryat eden] dervişlerdir. Her hafta, farklı camilerde de olsa, hızla dönenler hızla dönerler ve feryat edenler feryat ederler ve bu, bir kere görülen, kolaylıkla unutulmayan bir manzaradır. Hızla dönenleri görmeye gittiğimiz gün, dervişlerin ilki ortaya çıkmadan evvel uzun bir müddet beklemek mecburiyetinde kaldık. Meraka değer deveranlarını icra ettikleri cami; zeminin merkezinde korkulukla çevrilmiş müdevver bir meydanla beraber küçük bir binadır. Bu daireyi kuşatan parmaklığın dış tarafında ve güzel bir manzaraya hâkim yukarıdaki mahfilde daima seyircilerin kalabalığı vardır.

Bir yarım saat veya daha fazla beklemiş bulunuyorduk ki uzun, kaymak rengi, tepesinden kesilmiş şeker kelleleri gibi, keçe serpuşlar içinde iki derviş ciddiyetle ve yavaşça camie girdi. Uzun, koyu binişlerle örtünmüşlerdi ve çok ciddî ve ağırbaşlıydılar ve umumiyetle iyi görünüşlü erkeklerdi. Sonra birkaç derviş daha ve sonra daha fazlası, hepsi, koyu renkli binişler ve uzun şeker kellesi serpuşlar içinde yirmi yedi erkek olana kadar camie girdi. Sonra üç âli derviş teshir edilmiş daireye girdi; birisi şeker kellesi *fez* [fes]inin etrafına kendisinin doğrudan doğruya Peygamber'in neslinden olduğunu gösteren geniş, yeşil bir tül sarınmıştı. Diğerleri yan taraflarda, oyulmuş heykeller gibi dikilirlerken kendilerini zemine yerleştirdiler. Sonra heykeller işe hazırlandılar ve ikişer ikişer alay olup yürüyüşe başladılar, her çiftin her azası âli dervişlerin önüne geldikçe bir diğerine mütevazı tarzda başını eğiyordu. Sonra, *patriarch* [patrik; eski büyük; Mevlânâ]nın neslinden olanın ve onun ahbaplarının önünde bir kere daha baş eğdiler ve dairenin etrafını tekrar yürüdüler.

Bu vetire üç kere tekrarlanır ve her defasında hemen ardındaki dervişe önündeki adam ve arkadaki derviş tarafından hemen kendi önünde yürüyene çok mütevazı bir *salaam* [selâm]da bulunulur. Sonra mahfildeki bazı kavalcıların ahenksiz ve gıcırtılı musikisine uyarak dönmeye başlarlar; başlangıçta yavaştırlar ama musiki sür'atçe inkişaf ettikçe

Whirling Dervish,
[Hızla Dönen Derviş],
[CLARK, Francis E.,
Our Journey around the World,
s. 545, Hartford, Connecticut:
A. D. Worthington and Co., 1894].

mükemmel bir coşkunluk içinde, kendi dar muhitleri etrafında, mihver üzerinde dönene kadar daha çeviklikle ve daima daha çeviklikle dönerler.

NASIL DÖNDÜKLERİ

Bu ameliyeye başlamadan evvel uzun binişlerini çıkarıp attılar ve dizlerinin epeyce aşağısına erişen etekler giydirilmiş hâlde ortaya çıktılar. Onlar hızla döndükçe, en faal olanların etekleri ihata eden balonlar gibi vücutlarından dışarıda gergin duruyordu; tam da aşağı yukarı aynı '*making a cheese*' [dönerek etekleri havalandırma oyunu] diye teklifsizce bilinen usuldeki gibi hızla döndüklerinde, eteklerini dışa doğru uçurduklarını gördüğüm küçük kızlar gibilerdi. Dervişlerin bazısı diğerlerinden daha iyi dönerler ve bunun, onların böyle sür'atle ve düzgün bir şekilde dönme hırslarının zirvesi olduğu gözükür, onların hiçbiri diğerine temas etmez ve kocaman bir *crinoline* [sert kumaştan yapılmış kabarık etekli kadın elbisesi] şişmiş gibi, etekleri vücutlarından ötede durur. Bunu nasıl devam ettirdikleri bir sırdır ama bir defada tastamam on dakika müddetle, dakika ardına dakika bunu devam ettirirler. Sonra biraz istirahatin ardından bir kere daha alay olup etrafı yürürler ve tekrar dönerler ve bu tuhaf dinî merasim biter.

Kendi meftun olmuş ebeveynlerinin kollarında getirilmiş ve mübarek zevatın üzerlerinde yürümesi için camiin zemini üstüne yatırılmış bebekler sık sık vaki olsa da, en azından bu, dervişlerin icrasından gördüğümüzün olanıydı. Sanki yumurtalar üstünde yürüyormuş gibi hafifçe ve ihtiyatla adım atarlar ve onların, nadiren, ayakları altındaki küçük mağdurları incittikleri söylenir; yine de bu, bebekler için büsbütün memnuniyet verici olamaz."

CLARK, Francis E., **Our Journey around the World**, s. 558-560 [Galata], Hartford, Connecticut: A. D. Worthington and Co., 1894.

Edmund Fillingham KING

İngiliz yazar. Diğer bir eseri: A Biographical Sketch of Sir Isaac Newton (1858).

RAKS EDEN DERVİŞLER

İstanbul'daki Raks Eden Dervişler hurafe ve safdilliğe yol tutan akıbetlerin dikkate değer bir misalidir. Dinî ayinlerinde icra ettikleri sıçramaya benzer merasim nitekim *Mr. Albert Smith* tarafından "*Month at Constantinople*"unda takdire şayan bir surette tarif edilmiştir: [Buradan itibaren verilen alıntının tercümesi için bk. SMITH, Albert, **Customs and Habits of the Turks,** s. 93-96 veya **A Month at Constantinople,** 3. B., s. 143-148.]

KING, Edmund Fillingham, **Ten Thousand Wonderful Things**, s. 669-670 [Galata], London: George Routledge and Sons, 1894.

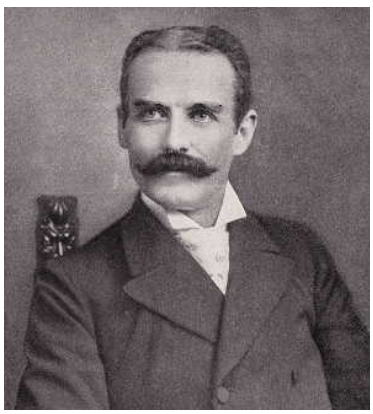
Cavan Kontu LAMBART

Frederick Edward Gould Lambart. (1839-1900) İrlandalı asilzâde, dokuzuncu Cavan kontu. Kraliyet deniz kuvvetlerinde hizmet etti, siyasetle uğraştı.

[10 Ocak 1896, Cuma]- "Merasimden [Sultan'ın Yıldız Camii'ne gidişi] sonra *dancing dervishes* [raks eden dervişler]i görmeye gitmeyi arzuluyorduk. Şevki ve hakikî dinî hissiyatı burada buluyorduk. Eyvah ki *principal* [amir] olan raks eden derviş nevazile tutulmuştu, bu yüzden raks yoktu."

[LAMBART, Frederick Edward Gould], Earl of Cavan [Cavan Kontu], **With the Yacht and Camera in Eastern Waters**, s. 31 [Galata], London: Sampson Low, Marston and Company, 1897.

John L. STODDARD

John Lawson Stoddard. (1850-1931). Amerikan yazar, şair. İlâhiyat, Latince ve Fransızca okudu. 1874'te dünyayı dolaşmaya başladı. Seyahat tecrübelerini bütün Kuzey Amerika'da halk derslerine dönüştürdü. Bu derslerin notlarını kendi çektiği fotoğrafları da koyarak 10 cilt ve beş ilâve hâlinde yayınladı. Dinî konularda da yazdı. Katoliklikten Protestanlığa döndü. Yahudilerin İsrail'e iskânlarını teşvik etti. Red-Letter Days Abroad (1884), Rebuilding a Lost Faith (1922).

"…Bununla beraber, Peygamber'in bazı takipçilerinin ehil oldukları bir raks etme çeşidi vardır. Bu, Hızla Dönen Dervişler tarafından tatbik edilir. Bu adamlar şekil ve renkçe ters çevrilmiş saksılara veya Boston'ın kahverengi ekmeğinin somunlarına benzeyen mahsus, uzun, keçe şapkalarıyla kolayca fark edilirler. İstanbul'un bütün ziyaretçileri onların eşsiz icralarına şahit olmak için gelirler; yabancıların hazır bulunmaları, onların dinî inanışları hesaba katılmaksızın, dervişler tarafından arzu edilir. Seyircilerin mevcudiyeti ihtimalen, can attıkları hissî heyecana ilâvede bulunur. Seyirciler için mahfiller ihtiva eden bir odanın merkezinde ihtiyar bir adamın hareketsiz, ayakta durduğunu; onun kendisini selâmlayan ve sabırla elinden bir işaret bekleyen yirmi veya daha fazla sayıda daha genç adam tarafından çevrelendiğini hayal ediniz. İşaret verildiğinde dervişlerden biri sağ ayağının topuğu üstünde kalıp, sol ayağıyla kendisini iterek bir topaç gibi eğirilmeye başlar. Bir diğeri onun misalini çabucak takip eder, sonra bütün takım hareket hâlinde olana kadar bir diğeri ve bir diğeri takip eder. Belden kemerle bağlanmış uzun elbiselerinin etekleri çok geçmeden çok sayıda çanlar gibi göze çarparlar ve tunç bir kalıp kadar sabitlikle şekillerini korurlar. Bu arada raksçıların hepsinin duruşu birdir. Baş bir tarafa sarkar, kollar yayılıdır, sağ el *Allah*'ın bereketini talep edercesine yukarı çevrilmiş avuç içiyle yükseltilmiştir, sol el bu suretle aldıklarını diğerlerine devretmek remzinde ters çevrilmiş avuç içiyle indirilmiştir. Yalnız tek bir yerde değil, kendi mihverlerinde dönen seyyarelerin merkezî güneşin etrafında döndüğü gibi, divanhanenin bir yanından öbür yanına yavaşça devrederek döne döne işlerler. Ama hızla dönenlerin gözleri yarı kapalı olmasına rağmen asla bir elbisenin bir diğerine dahi en küçük bir çarpışmasını görmedik. Bu arada flüt [ney] ve teflerden bir mutrib cemaati gittikçe sinirlerimize dokunan ve bizi huzursuz eden ve tahrik eden garip, tek ve değişmez perdeden bir musikiyi devam ettirdiler. Raksçılar ondan çok müteessir olmuşlardı ve onun ölçüsü daha çabuklaştıkça -ayrık dudaklarında bir vecd gülümsemesiyle- artmış bir sür'atle dönerken etrafta olanların bütün şuurunu kaybetmiş gözüktüler. Şüphe yok ki bu yüzden, sarhoşlukta olduğu gibi dimağ üzerine muvakkat bir tesire sahip bir baş dönmesini tecrübe ederler. Ama dönmeleri neredeyse bir lâhzalık fasılayla bir saatten fazla devam etse de ne bir dervişin saftan döküldüğünü gördük, ne de sonunda onların tüketici çalışmasının neticesinde hafifçe sendelemekten daha fazla müteessir olmuşlardı."

Boston'ın kahverengi somunu.

STODDARD, John L., **John L. Stoddard's Lectures**, 10 C., C. II, s. 84-88 [Galata], Boston: Balch Brothers Co., 1898.

Cyr. VAN OVERBERGH

Cyrille Justin Médard Van Overbergh. (1866-1959). Belçikalı Katolik siyasetçi ve Hristiyan işçi hareketinin önderlerinden. Hukuk doktoruydu. 1900'de Belgische Volksbond'un idarecisi oldu. 1911'de Sanat ve Bilim Bakanlığı'nın müsteşarıydı. Sonraki yıllarda eğitim, eşitlik, kadın ve işçi hakları mücadelesinde bulundu. 1921'de 1952'ye kadar üyesi kalacağı senatoya seçildi.

22 Nisan [1898, Cuma]- "*Scutari* [Üsküdar]'dakilerden fazla sayıda olmayan Pera dervişlerinde yalın ayak olmak lüzumlu değildir, münzevilere tahsis edilmiş bulunan çevrili meydanın etrafında baş açık olarak durulur. Müessese Üsküdar'dakinden daha az fakirdir; daha güler yüzlü, daha ihtimamlı, daha aydınlıktır.

Susunuz! Merasim başlıyor. Dervişler birer birer merkezdeki dairevî meydana giriyorlar; umumiyetle kahverengi, büyük bir hırkaya bürünmüşler; yalın ayak, başları eğik ve kolları saklı vaziyetteler; *chef* [reis; şeyh] başına kenarsız, sarı aşıya yakın kül rengi, görülmeye lâyık bir keçe şapka geçirmiş. İkişer ikişer *mihrab*ın önünden sıra ile geçiyorlar ve ona doğru eğiliyorlar, sonra birkaç dönüşün ardından izlerince kendilerini tanzim ediyorlar. Onların niyazları bütün camilerde olandan biridir.

Çok geçmeden, "rüzgârın Üsküdar mezarlığı servilerindeki inleyişi"ni hatırlatan, yeknesak ve yumuşak bir musiki yükselir. Hepsi birdenbire kıyama durarak sert bir hareketle hırkalarını yere bırakırlar; bazıları beyaz, diğerleri körpe yeşil giyinmiş olarak ortaya çıkarlar. Hareketsiz hâlde, kendi sür'at derecelerine nişan vuran musikiyle mest olmuş gözükürler. Biri diğerinin ardından lâtif bir hareketle kollarını açıp, bir vecd tavrı ve hareketiyle başlarını deviririler ve kendilerini raksa; yavaş ve ciddî bir dönüşe bırakırlar. *Mihrab*ın yanında duran *cheick* [şeyh] vezni tayin eder ve vücudun vaziyetini bildirir. «Dervişler hep beraber, kendi yerlerindeki hattan sapmaksızın, müsavi mesafede olarak; bir mihverdeki otomatlar gibi, beyaz veya yeşiller içinde, çabuk ve sür'atli, uzun elbiseleri kabararak ve dalgalanarak, yarı kapalı gözlerle camiin ortasında işlediklerinde, fevkalbeşer bir kuvvet tarafından yere atılır gibi hep beraber aşağı düştüklerindeki ve döşeme üstünde boğulur gibi gürültülü bir '*Allah*' feryadı koyverdikleri temaşa acayiptir. Ve o vakit tekrar el öpmek için eğilmeye başlarlar ve duvarların (veya çevrili mahallin) pek yakınından geçerek, yürüme ile raks etme arasında karar kıldıkları yavaş adımlarla camiin etrafını dönerler.» On beş yaşlarında güzel ve iri bir delikanlı alâka çeker: Beğenilen bir çabukluk ve yüksek bir letafetle pek güzel raks etmiştir. Hakikaten ince, pek zayıf olan bu *tourneurs* [dönenler] hadsiz çukur göz küreleri dibindeki gözlerle, sarı benizlerdeki solmuşlukla vâcid suretlerdir.

Merasimin sonuna kadar kalmaya gayret etmediğimi ikrar ederim. Parlak güneş ışığı ve temiz hava galip geldi. Altın Boynuz'un dip tarafındaki Avrupa'nın Tatlı Suları'na bir gezintiye niyetlendiğimizden arabamıza geri kavuşmak için acele ediyordum."

Derwisjen,
[-Mevlevî- Dervişler],
BAUER, Marius (Ressam), 1889,
Azot asidi ile madeni levhaya hak,
9,3 x 6,7 cm.

VAN OVERBERGH, Cyr., **Dans le Levant en Grèce et en Turquie**, s. 345-346 [Galata], Bruxelles: Société Belge de Libraire, 1899.

Gertrude BELL

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 262

5 [Mayıs 1899], Cuma- "Öğle yemeğinden sonra *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'e at sürdük."

BELL, Gertrude, **The Letters of Gertrude Bell**, 2 C., C. I, New York ve London: Boni and Liveright, 1927.

Edwin A. GROSVENOR

Edwin Augustus Grosvenor. (1845-1936). Amerikan. Kuşaklar boyu rahip yetiştiren bir ailedendi. Robert Koleji'nin tarih muallimliğini yaptı. 1890'da Amerika'ya döndü ve "İstanbul" adlı kitabını yayınladı.

"*Somerset House* ve *Tekieh* [tekye; tekke] (veya Mevlevî Dervişlerin *Convent* [erkek manastırı]i) aralarındaki tezatı ehemmiyetle belirtecek şekilde birbirlerine yakındır. Hayırseverlik ve talime ait bir merkez olarak hizmet veren ilk yapı bilhassa Breton cemiyetinin ihtiyaçlarına hasrolunmuştur. İsim; muhtelif ilimlerin ve geniş alâkaların ilâhîsi olan bir yüksek İskoç'u hatırlatmak içindir.

Sarıklı mezar taşlarının ortasındaki ve hadden fazla Şarklı kıyafetleri içindeki sakinler tarafından doldurulmuş *tekye* asrî Avrupalı Pera'yla münasebetsiz gözükür. Ki her yerde dervişlerin ziyadesiyle mevcudiyeti "İslâm'da keşişler yoktur" diye ilân etmiş bulunan peygamber *Muhammed*'in meramından bir sapma ve buna bir tezattır. Âlim fakihlerin men etmesi insan gönlündeki zahidane meyle set çekememiştir.

…*Tekye*ler daima sade ve ekseriyetle ahşaptan, gösterişsiz yapılardır. Şöyle ki bu bahse rağmen Pera'daki Mevlevîlerinki tarikatların en zenginleri arasındadır. Üstüne tuğralar veya imparatorluk mührü kakılmış büyük bir cümle kapısı ve üstünde sivri ve kenarsız şapkanın yükseldiği derviş azizlerin demir çubuklarla kapatılmış ve kafeslenmiş türbesi gelip geçenlerin meşguliyetine meydan okur. Geniş avlunun içindeki dervişlerin hususî saltanatıdır. Bu, galiba nasıl tırmanacağını unutmuş devasa bir sarmaşıktır ve bir ağaç gibi büyür. Soldaki, Müslüman ekâbirin ve mübarek zevatın kabirleridir. Alışılmamış bir refakatle, Fransız kiralık asker *Kont Bonneval* [burada] uyur. O, İslâm'ı kabul etmiş, topçuların büyük üstadı olmuştu ve Osmanlı tarihinde *Achmet Pasha* [Ahmet Paşa] olarak bilinir. Bu maceraperestin mezar taşı hâlâ ayaktadır ve şu yarı kederli kitabeyi taşır: "Tek başına ezelî ve ebedî olan Kadir-i Mutlak Tanrı'nın adıyla. Hep Mukaddes ve En Yüce Tanrı her iki cinsin müminlerine merhamet etsin ve *Koumbaradji* [Humbaracı] *Paşa Ahmet*'i affetsin. 18 Recep 1160.".

Methalin hemen karşısı *tekye*dir. Diğer tarikatlarınkinden şekilce farklı olan ana oda dairevîdir. Yukarı ve aşağısında seyircilerin kabulü için mahfiller uzanır. Camilerde ayine katılanların aksine dervişler ziyaretçilerin mevcudiyetinden memnun olurlar. Girişin üstü orkestra mahallidir ve buranın her iki tarafı *Sultan* ve Osmanlı hanımları için kafesli odacıklardır.

Ayinler *namaz*la veya şer'î ibadetle başlar. Sonra dervişler koyun postlarının üstünde bir halka hâlinde otururlar ve bir lâhza, sessiz bir hasrolma içinde dalgın kalırlar. Başları eğik, gözleri yumulu, kolları göğüsleri üstüne kıvrılmıştır. *Sheik* [şeyh], *Allah*'ın şanına bir ilâhî tilâvet eder. Sonra cemaati kendisiyle beraber Kur'an'ın ilk kısmı olan *Fatiha*'yı tekrarlamaya çağırır. Ağırbaşlı davetini şu kelimelerle sona erdirdi: «*Allah*'ın mukaddes adının şerefine; peygamberlerin, fakat hepsinin de üzerinde, bütün semavî elçilerin en azim, en aziz ve en ihtişamlısı olan *Muhammed-ül Mustafa*'nın şanı için *Fatiha*'yı tekrar edelim. İlk dört *halife*nin, mübarek *Fatıma*'nın, iffetli *Hatice*'nin, *imam*lar *Hasan* ve *Hüseyin*'in, *Kerbelâ*'nın hatırlanmaya şayan gününün bütün şehitlerinin, on müjdecinin, mübarek peygamberimizin faziletli ashabının, kendini adamış bütün müfessirlerin, bütün hocaların ve İslâm'ın bütün merhum erkek ve kadınlarının hatırasına tekrar edelim.

Whirling Dervishes,
[Hızla Dönen Dervişler
-Dört semazen, iki neyzen
Mevlevî dervişi-],
STODDARD, John L. (Fotoğrafçı),
[STODDARD, John L., John L.
Stoddard's Lectures, 15 C., C. II
(Constantinople, Jerusalem, Egypt),
s. 87, Boston: Balch Brothers Co.,1897].

Bundan başka, tarikatımızın kurucusu *Hazret Mevlaneh* [Hazret-i Mevlânâ]'nın, onun babası *Hazret Sultan ul Oulema* [Hazret-i Sultan-ul Ulema]'nın, hocası *Seïd Burknanuddin* [Seyyid Burhanuddîn]'in, adanmışı *Sheik Shemseddin* [Şeyh Şemseddîn]'in, annesi *Valideh Sultana* [Valide Sultan]'ın, oğlu ve vekili *Mohammed Ala Eddin Effendi* [Muhammed Alâeddîn Efendi]'nin, bütün haleflerinin, bütün *şeyh*lerin, bütün dervişlerin ve müessesemizin bütün hamilerinin (Hak Taâlâ onlara huzur ve salâh ihsan etmeye tenezzül buyursun) şanına tekrar edelim. Mübarek topluluğumuzun daimî muvaffakiyeti; pek âlim, pek muhterem üstadımız, efendimiz olan tarikatımızın kumandanının muhafazası; Müslüman itikadının pek haşmetli, pek merhametli padişahı olan *Sultan*'ın muhafazası; *Vezir*-i azam, *Şeyh-ül İslâm* ve bütün Müslüman kalabalıkların ve Mekke'deki bütün hacıların muhafazası için niyaz edelim.

Bütün müteallimlerin, bütün *şeyh*lerin, diğer tarikatların bütün dervişlerinin, hayırlı hayat süren bütün zevatın; işlerinin, atiyyelerinin ve faydalı amellerinin mümtazı olan herkesin ruhlarının istirahati için niyaz edelim. Nihayet erkek ve kadın olan şarktaki ve garptaki Müslümanların hepsi için, bütün refahın idamesi, bütün müşkülâtın izalesi, bütün hayırlı arzuların ikmali, takdire şayan bütün teşebbüslerin muvaffakiyeti için niyaz edelim. Nihayet kendi kereminden üstümüzdeki ihsanlarını ve mukaddes muhabbetinin ateşini muhafaza etmesi için Tanrı'ya yakaralım.»

Bilmukabele cemaat *Fatiha*'yı yeknesak bir makamla okur: «Kâinatın hükümranı; merhametli, şefkatli olan; kıyamet gününün hükümranı Tanrı'ya hamd olsun. Tapındığımız O'dur, yardım istirham ettiğimiz O'dur. Bizi hudutlu yola; hayırlarını kendilerine yağdırdıklarının, gazabına müstehak olmayan ve sapıp gitmeyenlerin yoluna sevk et. Amin.» *Şeyh*, Tanrı'nın izzetinin bir tespihi olan *tekbir*i okur ve şafaktan evvel arz edilen günlük bir niyaz olan *salatvitr* [Müellif her ne kadar salat-ı vitr'i doğru yazmış olsa da burada kastedilenin *salavat* olması gerekir] okur. Sonrasında, çok kere *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler] olarak adlandırılan Mevlevîlerin ibadetini tavsif eden, esrarlı, dairevî raks için hepsi hazırdırlar.

Bütün dervişler kalkar. *Otomaton*ların kat'îlik ve dakikliğiyle *şeyh*in önünden sıra ile yürürler. Hâl ve tavırlarının her hususiyeti, duruş veya hareketlerinin veya hareketsiz istirahatlerinin en küçük her teferruatı sabit âdetlerle nizama konulmuştur ve remzî manalara sahiptir. Bu teferrut sayısızdır, Müslüman olmayanlara çoğu kez çocukça gözükür ve sayıları ve çok ince oluşlarından dolayı en mütecessis yabancıların gözünden kaçarlar. *Şeyh* yaklaşan her şahsa, geçme müsaadesine müşabih olan hususî, mıknatısî bir el sallamayla bereketini ihsan eder.

An dönmeye başlamaya yaklaşırken kendini adamış kimselerin çehresi değişir. Hissiz, mef'ul, dalgın suretlerin borunun ilk sesiyle harp atları gibi canlandıkları gözükür. Alay yürüyüşünün kılavuzu *şeyh*e son selâmını verir. Sonra çıplak sağ ayağının topuğu üstünde dönerek devretmeye başlar. Başı sağ omuzunun üzerine doğru eğilmiş ve gözleri yarı yumuludur. Her iki kolu yayılmıştır; ilâhî nimetlerin istirhamı ve

Les Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler
-Galata Mevlevîhanesi-],
Oryentalist Okul, 19.-20. yy.,
Zamklı yağlı boya, 16,5 x 12 cm.

kabulüne delâlet etmek için, avuç içi yukarıda olarak sağ el yukarı kaldırılmış; buna uyarak, nimetlerin alınmış bulunduğu ve feragatla diğerlerine ihsan edildiğini göstererek, avuç içi aşağıda olarak sol el indirilmiştir.

Sonra diğer bir derviş benzer tarzda dönmeye başlar, sonra hepsi dönüş topluluğuna iştirak edene kadar bir diğeri ve bir diğeri başlar. Ve oda dönen kimselerin baş döndürücü bir karışıklığını gösterir. Her biri sadece kendi etrafında değil, aynı zamanda bütün kalanların etrafında da döner. Halka; girintili çıkıntılı bir daire mihverinde döner ve her birinin izafî mevkii salonun her yerinde daimî bir değişiklik içindedir. Ayaklara sarkan, uzun, beyaz elbiseler pek çabuk hareketle yavaşça şişer ve nihayet taşıyanına dik bir açıda durur. Dahası meydan küçük ve iştirakçiler çok olmasına rağmen asla bir uzun elbise diğerine sürtünmez, ne de bir el diğer elle çarpışır.

Bütün bu müddette, flüte benzer *neïk* [ney]in ve tefin solgun ve müsekkin musikisi devam eder ve âbitleri canlandırır. Hareketin sür'ati giderek artar ve faillerin zihin meşguliyetini daha da şiddetlendirir. Heveskârların solgun benzi tahvil etmiş gözükür. Bir çok çehreye vecd ifadesi intikal eder ve hepsi sanki tatlı bir rüyada hareket ediyor gibi gözükürler. Hareket sadece iki kere kısa sektelerle kesilir, bu esnalarda *şeyh* niyazlar takdim eder. Acil ihtiyaç ve umumî dert zamanlarında kendi insan seyyarelerinin merkezinde devreden bir güneş gibi, tevakkuf mahallini alarak ve hâle münasip Farsça duaları ezberden söyleyerek kendisi de iştirak eder.

Nihayet, *fatiha* bir kere daha söylenir ve hayalî fakat zarif ayinler icra edilir. İfade ve fikir menzili geniş olmakla beraber Hristiyana bu dönme şaşkınlığı ile ibadet fikri arasında münasebet kurmak müşkildür. Ne de Mevlevî dervişleri kendi usullerinin tam manası hakkında muvafıktırlar. Belki de bu suretle heyecan veya ruhî vecd içinde oturduğu yerden fırlayan ve pek çok kere kendi etrafında dönen müttaki kurucularını taklit ederler. Bazısı bu suretle zihinlerini bütün haricî nesnelerden en iyi şekilde tecrit ettiklerine inanırlar. Diğerleri bu tarzla yıldızların deveranlarını ve buradan hareketle onların semavî ibadetlerini beyan ettiklerini iddia ederler. Çoğu; yegâne mükemmel şekil olan halkanın tek başına mükemmel olan *Allah*'ı temsil ettiğini ve şüphesiz körü körüne giden âbitlerin fizikî tâlim içinde Tanrı'ya benzerlik aradıklarını öne sürerler."

GROSVENOR, Edwin A., **Constantinople**, 2 C., C. I, s. 107-113 [Galata], Boston: Roberts Brothers, 1900.

Victor-Jean-Ernest CASTANIER

(1858-1940). Fransız papaz. Filistin'e olan haccının izlenimlerini kitabında topladı.

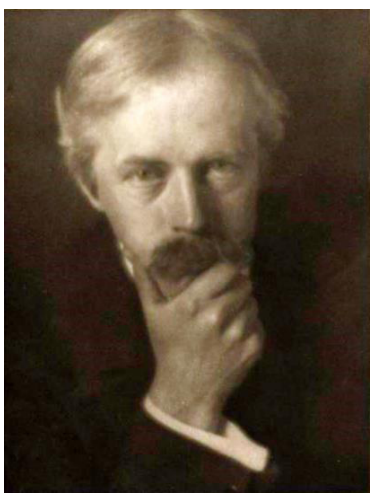
DÖNEN DERVİŞLER

15 Eylül [1900], Cuma [tarihli mektup]- "*Derviches tourneurs* [dönen dervişler]i görmeye gitmek için derhâl bir atlı araba tuttum. Ne emsalsiz ve şeytanî bir din! Seyirci kalabalığı önündeki bu zavallı insanlar mumlanmış bir tahta döşeme üstündedirler ve yalın ayaktırlar. Baş; muhtemelen deve yününden, kül rengi ve uzun bir kenarsız şapkayla örtülmüştür. Garip, zavallı ve tiz bir musikinin sedasıyla dairevî olarak ihata olunmuş yerin etrafında biri diğerinin ardında yürürler; Mekke cephesine vardıklarında, önde giden kendisini takip edene doğru döner ve onu derinden selâmlar. Gezinme, bu suretle aynı selâmlamalarla kesilerek çok ciddiyetle ve sükûnetle devam eder.

Birdenbire musiki daha şedit hâle gelir; o zaman, şüphesiz ki idrakleri bir çeşit sarhoşluk içinde olan bu bedbahtlar, gözler yarı kapalı ve kollar gergin, kendi mihverleri üstünde dönerler. Dönme hareketi daha hızlı hâle gelirken, beyaz esvapları havada yüzmeye başlar; hayal gibi ve baş döndürücüdür."

CASTANIER, Victor-Jean-Ernest, **Jérusalem, Constantinople, Athènes et Rome: Impressions et Souvenirs d'un Pelerin**, s. 332-333 [Galata], Lyon: Librairie Générale Catholique et Classique, 1900.

Arthur SYMONS

Arthur William Symons. (1865-1945). İngiliz şair, münekkit, mütercim ve muharrir. Hayatının çoğunu Fransa ve İtalya'da geçirdi. Baudelaire ve Verlaine'nin tesirinde kaldı. Yeats ve Eliot üzerinde büyük tesiri olacak The Symbolist Movement in Literature adlı eseri 1899 tarihini taşır. Bazı diğer eserleri: Studies in Prose and Verse (1904), Studies in Seven Arts (1906), Knave of Hearts (1913), Studies in Elizabethan Drama (1919).

[1902 Sonbaharı]- "*Turning dervishes* [dönen dervişler] ve feryat eden dervişlerin her birinin kendi merasimleri vardır ve bunlar hakikaten dinî merasimlerdir. Meraklı ecnebilerin ziyaretlerinden az bir para kazanmaktan hoşnut olsalar da bunlara, ahali için niyetlenilmez. İstanbul'da birkaç *tekké* [tekke]leri vardır ve merasimlerine haftanın muayyen günlerinde, sabit saatlerde iştirak edilebilir. *Grand Rue de Péra* [Pera'nın Büyük Caddesi]'da *Mevlevî*ler veya dönen dervişleri, Asya'daki Üsküdar'da Rıfaîler veya feryat eden dervişleri gördüm.

Pera'nın Büyük Caddesi'ndeki *tekke*, solgun bir avlunun köşesindeki küçük, yıkık bir camidir. Buranın içi Paris'teki bir dans salonu gibidir: Ortasında cilâlanmış tahtadan bir zemin vardır ve burası küçük bir mahfili taşıyan ahşap sütunlarla, alçak bir parmaklık tarafından ihata olunmuştur. Kalabalık ahali büyük odanın çepeçevre etrafında beraberce durur, pek az ecnebi mahfildeki oturma yerleri için ödeme yapar. Bunların ortalarında seyircilere irtibatı kesik, bir tür merkezî odada çok yumuşak ses veren, uzun kamış flüt [ney]ler ve kucakta tutulan ve ince sopalarla vurulan iki küçük davul çalan musikiciler bulunur. Musikicilerin karşısında ama aşağıdaki zemin üstünde *imaam* [imam; şeyh] veya *prior* [başrahip; şeyh]in sırtı dönük olarak bir halı şeridi üstünde dikildiği veya oturduğu *mihrap* vardır. Dervişler eğik başlar ve kavuşturulmuş kollarla, iç meydanın etrafında hareketsiz dikilirler; canlı ve parlak olmayan renklerde,

Figure of a Whirling Dervish,
[Bir Dönen Dervişin Heykeli],
BERGMANN, Franz,
[GREB, Nam] (Heykeltraş),
1900 civarı,
Donuk renkte boyanmış tunç heykel,
17,7 x 14.6 x 10.1 cm.

Souvenir de Constantinople, [İstanbul Hatırası -Mevlevî Dervişi portresi-], 1898, Kullanılmış beş fotoğraflı kartpostal.

koyu kül rengi, yeşil ve kahverengi uzun binişler ve başlarına; uzatılmış *fez* [fes] gibi, uzun, kaba külâhlar giyerler. Musiki devamlı surette çalar ve musikicilerin bir veya ikisi çok tiz seslerle söylerler. İnsan sesleri intizamsız bir şekilde dâhil olur gözükürken, onları tamamen keserek veya onlara zıt giderek ama daima kılavuzları kalarak, amansız vuruşlardan bir irtical gibi; davullar vuruşla tıpırdarlar ve neyler nağmelerin etrafında yumuşakça nefeslenirler.

Musikicilerden gelen bir işaret üzerine, dervişler çepeçevre yavaşça yürümeye başladılar; her biri *mihrab*a geldikçe durdu, döndü ve kendini takip eden dervişe, bu esnada o da dönerek onu selâmlamak üzere eğilerek baş selâmı verdi; yerini aldı, döndü ve aynı fiili tekrarladı. Hareketleri yavaş, telâşsız, resmî idi. Hepsi halkadaki kendi mevkilerine geri dağıldıklarında musiki değişti ve dervişler binişlerini düşürdüler; uzun, beyaz elbise ve beyaz donlarıyla ve yalın ayak olarak, bir lâhza için hareketsiz dikildiler. Sonra elleriyle omuzları civarından kavrayarak biri diğerinin ardından yavaşça dönmeye başladılar. Döndükçe kendilerini çözüyor göründüler ve kolları yavaşça dışarıya doğru düzeldi; sağ elin avuç içi yukarıya, sol elin avuç içi aşağıya dönük öylece kaldı. Çok geçmeden hepsi farklı hız nispetlerinde ama davulların sabit vuruşlarına itaatle dönüyorlardı. Her biri sağdan sola olarak, bir halka hâlinde, zeminin dış kenarında döndüler; bütün halka tedricen ama çok yavaşça zeminin etrafında hareket etti. Nazik, mahmur musiki devam etti. Böyleyken dervişlerin beyaz binişleri kalktı ve hareketin rüzgârıyla onların etrafında açılmış olarak kaldı; çıplak topuklar zeminde pestten, ıslık çalan bir gıcırtıyla terleyerek dönerken, sanki yeknesak bir şekilde çevrilen, büyük, beyaz çanlar gibi gözüküyorlardı.

Musiki çabuklaştı veya şiddetini kaybetti, ama dervişler her biri kendi sür'ati nispetinde, kendi ağırlık veya çabukluklarını muhafaza ettiler. Bir topaç gibi dönen kısa, siyah sakallı bir adam vardı; bir diğeri yumulu gözleriyle uzun, ihtiyar bir adam, kuyruğu üstünde durarak kendini etrafında meşakkatle ve nazikane büken bir yılan gibi, yavaş ve teskin edici bir hareketle döndü. Hep bir çocuğun ciddiyetiyle dönen aşağı yukarı yirmi yaşında bir küçük oğlan vardı, bazısı mihanikî olarak veya sanki, hareketler esrarlı bir manaya sahip değilmiş gibi hareket ediyor gözüktüler. Aniden musiki kesildi, dervişler geri yerlerine gittiler, binişlerini giydiler ve yere oturdular. Biri bir dua terennüm ediyordu ve ihtiyar bir adam dikildi ve Kur'an'dan bir şeyleri ezberden okudu, o vakit dönme tekrar başladı ama daha kısa bir müddet devam etti. Nihayet her bir derviş *mihrab*a arkası dönük olarak dikilen *imam*ın huzuruna çıkıp onun elini öptü; o da sanki yanağından öper gibi yapıp elini onun omzuna koydu. Sonra her biri ileri giderek bir lâhza için başını onun omzu üzerine koyarak yanındaki dervişin elini kavradı. Zeminin etrafında, devamlı surette daireler içinde ama daima daireler ve yarım daireler içinde dönerek, garip ve hissettirmeyen bir ahenkle ileri çıkıp hareket ettiler. Bütün merasim, dairelerin ahengiyle idare oluyordu ve şüphem yok ki bir nevi devreden hareketsizlik içre, lâyıkıyla baygınlık geçiren ruhun ve hissiyatın bir baş dönmesi tarafından meydana getirilen bir vecde erişme ayiniydi.

Dönen dervişlerin merasimlerinde insanı kendi halkasının içine çeken tatlı bir vehimle beraber güzellik de bulunur. Vecd, insanın mutmain bir şekilde içine gark olduğu sarıp sarmalayan bir rüyadır. Fakat feryat eden dervişlerin vecdi, evvelâ budalalık ve sonra saraya ait bir deliliğe duçar olan bir kimsenin erişebileceği bir cinnet şeklidir. [Sara hastalığının bir akıl hastalığı olmadığının o yıllarda bilinmediği anlaşılıyor]."

SYMONS, Arthur, **Cities**, 2. B., s. 243-247 [Galata], London: J. M. Dent and Co., 1905.

O. HÉRIOT

Madame Olympe Hériot, Cyprienne Dubernet ve Mrs. Roger Douine takma adlarını kullanan Anne Marie Dubernet. (1857-1945). Olympe Hériot'nun karısı. Fransız hami ve hayırsever. Dul kaldıktan sonra 1904'te aldığı ve "El Salvador" adını verdiği bir yatla Akdeniz'i dolaştı. 1917'de bir yetimler yurduna 1.5 milyon frank bağışladı. 1920 yılında şatosunu tatil evi olarak kullanmaları için yurda verdi. Hayırları vesilesiyle kendisine Chevalier de la Légion d'Honneur nişanı verildi.

6 Mayıs [1904], Cuma- "Gemideki öğle yemeğinden dönüyoruz ve saat ikide *Derviches Tourneurs* [Dönen Dervişler]i görmek için aşağı indik.

Couvent [erkek manastırı] veya *tekké* [tekke]leri bayağı surette Avrupalılaşmış bulunan Pera caddesinde kâindir. Temaşa; iyice mumlanmış tahtayla döşeli müdevver bir odada vuku bulur. Dervişler yeşil veya kahverengi hırkalara bürünmüş olarak eğik başla, ikişer ikişer vasıl oldular ve cemaatin *chef* [reis; şeyh]inin önünde eğilerek divanhanenin etrafını dolaştılar. Sonra Müslüman dininin mutlaka istediği *salamalek* [selâmüaleyk]ler ve rükûlarla beraber niyazlar başladı. Nihayet flüt [ney]ler ve teflerin yumuşak ve hoyrat sedalarında, hoş bir tavır ve hareketle hırkalarını yere attılar ve hepsi beyaz, kırmalı, uzun fistan giyinmişti; kollarını yaymış, başı geriye atmış veya omuz üzerine eğmişler, gözler yarı kapalıydı ve kendilerini raksa bırakmışlardı. Beyaz eteklerini, rakkaselerin *tutu* [bale eteği]ları gibi ufkî olarak yayan, tacili dinmeksizin bir hareketle döndüler, döndüler, döndüler. Acayip ve dertli olup olmadığını bilmediğim bir şeyleri tatlılıkla katıp karıştırmış musiki daha canlı bir hâle geldi. Ve bu dönüş öyle sür'atliydi ki neredeyse hareketsizlik intibaı bırakıyordu; bu hayrette bırakan valsçilerin yarı açık ağızları yaştır ve başlangıçta yarı kapalı, ateşli göz kapakları kaldırılmıştır ve vecdin büyütmesiyle gözleri genişlemiştir. Onlar başdöndürücü bir *rythme*den, fırıl fırıl dönen ihtiyarî halüsinasyonlardan; deliliklerinin fizik kanunlarından azat gözüktüğü, sarhoş, şaşırmış oluşlardan hikmetli bir düş elde eden riyazetçilerdir. Ama bu delilik gülünç olandan halâs ettikleri zarafet ve vakarın halitasını gizler. Gülümseten topaçlar kadar iyi dönerler. Ve yabanî musiki durduğunda secdeye varırlar, sonra tekrar divanhanenin etrafını tavafa başlarlar ve terk etmeden evvel, merasimde hilâfsız bir ululuk havası takınan, asil bir tavırdaki, yaşlanmış, ehlivakar şeyhlerinin elini öpmeye gelirler."

Tutu

HÉRIOT, O., **Croisière Méditerranée**, s. 134-136 [Galata], [Coulommiers: P. Brodard, 1905].

Salut de l'Orient: Derviches Musiciens, [Şark'tan Selâm: Derviş Muganni ve Sazendeler -Üç Sazende ve Bir Muganni Mevlevî Dervişi-], 1910, İtalyan bir fotoğrafçının fotoğrafından çizim, Renkli, kullanılmış kartpostallardan bir örnek.

WHIRLING DERVISH [HIZLA DÖNEN DERVİŞ]
Gayesi, vecde benzer bir hâl meydana getirmek olarak; mahsus ibadet ameli, tamamen takatsiz kalana kadar ayak parmakları üstünde hızla dönmek olan; bu esnada, zihnin etraftaki maddî şeylerden büsbütün uzaklaştığı bir dinî tarikatın azası.

Whirling Dervish, [-Galata Mevlevihanesi'ne mensup- Hızla Dönen Derviş],
GOBLE, Warwick (Ressam), [GOBLE, Warwick ve VAN MILLINGEN, Alexander, Constantinople,
s. 230-231 arasında, London: A. And C. Black, 1906].

W. S. MONROE

HIZLA DÖNEN DERVİŞLER

Will Seymour Monroe. (1863-1939). Eğitim reformcusu. Columbia Üniversitesi öğretmen okulunun başkanı. Bazı diğer eserleri: Comenius' School of Infancy: An Essay on the Education of Youth During the First Six Years (1896), Bibliography of Education (1897), Comenius and the Beginnings of Educational Reform (1900).

"İstanbul'da her salı ve cuma şahit olunabilecek dikkate değer bir merasim *whirling* [hızla dönen] veya *dancing* [raks eden] dervişlerindir. Ayak parmakları üstünde bir dönme hareketi ve aynı esnada musikiye uyarak ve halka içinde halka olarak odanın etrafında hareket hâlinde olmak bu tarikata mahsus dinî tapınma şeklidir. İlahi tapınmada musiki aletlerinin istimalini Kur'an men etmiş olsa da hızla dönen dervişler Peygamber'in nehyinden ısrarla kaçınırlar. Dümbelek, tef, santur, *mandolin*, tek telli keman ve küçük bir Mısır *harp*inden ibaret altı veya sekiz parçalık bir mutribânı vardır. Tarikatın mutasavvıf kurucusu *Mevlevî* [Mevlânâ] hareketlerin remzî dinî manaları hakkında şöyle söyler: "Denizden ve onun dalgalarından bahsediyorsun, ama böylesi bir konuşmada iki farklı şeyi kastetmezsin, çünkü deniz yükselme ve düşmesiyle dalgaları yapar ve dalgalar düştüklerinde denize geri dönerler. Tanrı'nın dalgaları olan insanlar için de böyledir, öldükten sonra O'na inkılâp ederler."

İstanbul'daki hızla dönen dervişlerin mabedi, ortasında dervişlerin dindarane dönüşleri için iyice cilâlanmış yuvarlak bir kürsüsüyle, gösterişsiz, sekiz köşeli bir yapıdır. Alçak korkuluk; musikiciler ve umum ahali için bir şahnişin ve Müslüman kadınlarının kullanması için ayrılmış bir köşedeki kafesli bir mahfil tarafından ihata edilmiştir. *Şeyh*lerini selâmladıktan sonra dervişler, sağ elin avuç içi yukarı doğru ve sol elinki aşağı doğru bir hâlde yayılmış kollarıyla dönme hareketlerine başladılar. Mutribânın musikisi hareket edecekleri zamanı işaret eder. Sanki bir mihver etrafında döner ve yine tayin edilmiş halkanın içinde vals eder gibi, her derviş kendi yerini muhafaza ederken hayret verici bir sür'atle etrafta yalın ayak dönerler. Beş dakika sür'atli dönmenin ardından Peygamber'in adı tilâvet içinde belirdi ve ellerini göğüsleri üstünde kavuşturarak durdular ve sesli olarak baş ile ihtiram selâmında bulundular. İbadet fasılasını önceki hareketlerin bir tekrarı takip etti ve üçüncü icrada hepsi secdeye kapandılar.

Hızla dönen dervişler; cepkenler ve Arnavutların akordeon gibi kıvrımları olan entarilerini hatıra getiren ama daha uzun, geniş, beyaz

Üç Sazende ve Bir Muganni Mevlevî Dervişi, İstanbul, İtalyan bir fotoğrafçı, 1890 civarı, Siyah beyaz fotoğraf, Museo di Storia della Fotografia Fratelli Alinari, Florence.

fistanlar giyerler. Fistanların altına sıkıca oturan beyaz donlar giyerler. Dönme hareketleri daha sür'atli oldukça geniş fistanları bir kar fırtınası veya ters dönmüş, gayet iri beyaz topaçlar görünüşü arz ediyordu. Onlar bir bir düşünce üstlerine binişler atıldı, diz çöktüler ve uzun, yeknesak bir dua ezberden okundu. Onların Tanrı'yla en yüksek ruhanî müsahabe için lüzumlu bir vecd hâlini meydana getiren hareketleri devam ettirdiklerine inanıyorum. Harekî maharette ve hareketin yanılmaz vezninde, hızla dönen dervişlerin merasimleri hakikaten harikulâdedir."

MONROE, W. S., **Turkey and the Turks** (An Account of the Lands, the Peoples and the Institutions of the Ottoman Empire), s. 281-284 [Galata], Boston: L. C. Page and Company, 1907.

Fiscar MARISON

George John Blatter'ın takma adı. (1861-?). Amerikan yazar. Bir diğer eseri: City of God the Conception: The Divine History and Life of the Virgin Mother of God (1914), Theotokia: The Most Beautiful of Womankind (1929).

RAKS EDEN DERVİŞLER

"*Dancing dervishes* [raks eden dervişler] çok uzak olmayan bir camide haftalık temsillerini vereceklerinden o mahalle gittik.

Merkezi yuvarlak bir parmaklık tarafından raks etme döşemesi olarak taksim edilmiş sekiz köşeli bir yapıydı. Duvarlar ve parmaklık arasındaki diğer mesafe şimdiden seyircilerle dolmuştu. Dans döşemesinin baş kısmında parmaklığın bir açıklığı vardı, buranın gerisinde mükellef resmî elbiseli birkaç kibar Türk oturuyordu. Zemindeki yuvarlak parmaklık boyunca üçlü öbekler hâlinde, eğik başlarıyla dervişler oturmuştu. Kenarsız, soba borusu gibi bir şey olan kurşunî külâhlar ve kıvrımlı fistanlar giyinmişlerdi. Mahfilden kudümlerin ve cırlayan çalgıların boğuk sesleri işitiliyordu. Mevcut hâlde bu sesler feryat eden bir şarkı tarafından çoğaltılıyordu. Bunun üzerine dervişler sanki istiğraktan uyanıyormuş gibi başlarını kaldırmaya başladılar. Ayakları üzerine geldiler ve etrafı yürümeye başladılar. Parmaklığın açıklığındaki yeşil harmanili bir Türkün önünden her geçtiklerinde başlarıyla aşağıya doğru bir selâmlamada bulunuyorlardı. İkinci dolanmadan sonra, bir ayaklarını mihver olarak kullanarak topaçlar gibi etrafta fırıl fırıl dönmeye başladılar. Giderek daha hızlı döndüler; yukarıdaki musiki giderek daha müthiş, acı ve ince çığlıklar attı ve gümbürdedi. Dervişler bir avuç içlerini yukarı, diğerini aşağı doğru tutarak; başları ve gözleri semaya doğru, kollarını dışa doğru açmaya başladılar. Bol fistanları merkezden uzaklaşarak, dışa doğru yayılmaya başladı. Öyle ki içine çember geçirilmiş geniş etekleri içindeki tekinsiz cadılar gibi gözüktüler. Yeşil harmanili *overseer* [nazır] onları daha büyük bir sür'ate sevk etmek için ağır hareket edenlere bir hoşnutsuzluk bakışı fırlatırken; yukarıdaki şamata figan eden bir ses tarafından zaman zaman inkıtaya uğratıldı. Bazısı genç, bazısı ihtiyar bu kemikli, hayalî bedenler böylece bir ayakları üstünde dönmeye ve yarım saat süreyle dairenin etrafında hareket etmeye devam ettiler.

Müşahede edenlere çok manasız gözüktü. Bununla beraber onlar en yüksek bir ibadet tarzıyla meşgul olduklarını ve kendilerini topyekûn *Allah*'ın ellerine teslim etmiş bulunduklarını tasavvur ederler. Fakat haricî görünüşe kalırsa İstanbul'un caddelerinde daha iğrenç simalar bulmak müşkül olurdu. Avrupa'nın veya Altın Boynuz'un tatlı sularına gezintimizi yapmak için, dönmeleri dinmeden ayrıldık."

Galata Mevlevîhanesinin Son Postnişini Ahmed Celâleddîn [Baykara] Dede'nin Gençliği, 1880'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

MARISON, Fiscar, [BLATTER, George John], **O'er Oceans and Continents with the Setting Sun**, s. 162-163 [Galata], Chicago: [Yazar tarafından yayımlanmıştır], 1909.

Demetrius COUFOPOULOS

"En münasibi Mevlevîler veya *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler] Pera civarında, yer altı demiryolunun [Tünel] son durağında 539 *Grande Rue* [Büyük Cadde, Numara 539]'deki tekkelerinde görülürler. Temsil, bütün sene boyunca cumaları Türk vaktiyle 8.30'dadır. Duhuliye adam başı iki buçuk kuruştur. Ziyaretçilerin şapkalarını çıkarmaları beklenir. Baston, şemsiye ve *kodak* [fotoğraf makinesi] kapıda kapıcının nezaretinde bırakılmalıdır. Resim taslağı çıkarmak veya muhtıra yazmaya müsaade edilmez.

Dervişlerin bu tarikatı Peygamber'in kayın pederi *Ebu Bekr*'in neslinden *Mevlânâ Jellal-ed-din Muhammad* [Mevlânâ Celâleddîn Muhammed] tarafından M.S. 1245'de kurulmuştur. Her bir aza tarikata nihaî olarak kabul edilmiş olmadan evvel 1001 gün süren ciddî bir çıraklık devresi geçirir. Onların dönme raksı, güneşin etrafında devreden seyyarelerin intizamını tecessüm ettirmek meramındadır ve çoklarına göre *Hindu* hikmetlerinin bir bakiyesi olarak tasavvur edilir."

COUFOPOULOS, Demetrius, **A Guide to Constantinople**, 4. B., s. 49-50 [Galata], London: Adam and Charles Black, 1910.

Addison W. NAYLOR

Addison Wood Naylor. (1841-1921). Amerikan seyyah, yazar.

20 Nisan [1911, Perşembe tarihli muhtıra]- "Burada, yakın Şarkta olmaktan talihliydik veya değildik, çünkü Muhammedîler içindeki münzevilerin bir cinsi olan dervişler taassuplarında alışılmıştan ziyade samimîydiler. Hayatımda böylesine dehşet dolu çok fazla akşam geçirmemiştim. Gerçi geri dönüp baktığımızda, tersine, gülünçtür de.

[*Bir Rıfaî ayini tarif ediliyor.*]

Bu tecrübeden sonra, ertesi gün [21 Nisan 1911, Cuma] *dancing* [dans eden] dervişleri ziyaret edeceğimizi işittiğimize sevinmediğimiz hükmüne varabilirsiniz, lâkin onun hoş olduğu, öyle heyecan verici olmadığına ikna edilmiştik. Dervişler beyaz giymiş biri haricinde hepsi yeşil giyinmişlerdi. Danslarında mahreklerindeki yıldızları temsil etme tasavvurundadırlar. Evvelâ çok azametli bir yürüyüş ve baş selâmlamasında bulundular, sonra dönmeye başladılar. Bir daire içinde yavaşça hareket ederek dönmelerinin sür'atini tedricen arttırdılar. Yeşil etekleri birçok şemsiyeler gibi dışa açık kalıyordu. Her vakit düdüklerin tuhaf nağmesi tarafından refakat edilen bu dansı saatler boyu devam ettirdiklerini söylerler."

[NAYLOR, Addison W.], **Travels in the Orient**, s. 63-65 [Galata], Berkeley: Lack Bros, [1911].

Salut de Constantinople; Derviches, [İstanbul'dan Selâm; Dervişler], 1910, Renkli fotoğraf kartpostal.

Ethel L. URLIN

Ethel Lucy Hargreave Urlin. (1858-?). İngiliz. Bir diğer eseri: A Short History of Marriage: (1913).

HIZLA DÖNEN DERVİŞLER

"*Whirling* [hızla dönen] dervişler Pera'dadırlar; onların yirmi ikisi, her biri ayrı ayrı olarak ve bir topaç gibi eğirilerek dönerler. Hareket o kadar uyutucudur ki icra esnasında bazen uyuya kalırlar."

URLIN, Ethel L., **Dancing: Ancient and Modern**, s. 57 [Galata], New York, D. Appleton and Co., 1912.

Robert HICHENS

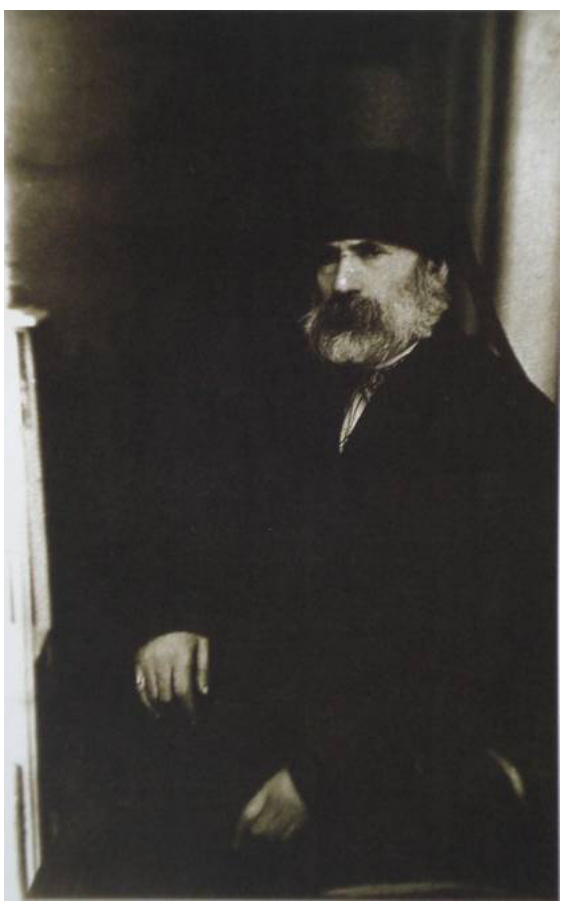
Robert Smythe Hichens. (1864-1950). İngiliz gazeteci ve romancı. Dört seyahat kitabı Jules Guérin'in çizimleriyle yayınlandı. Bazı eserleri: The Garden of Allah (1904), Century: Egypt and its Monuments (1908), The Holy Land (1910), The Near East (1911), The Spell of Egypt (1911), Harps in the Wind (1945).

"Büyük mezarlık o gün çok asudeydi. Sadece, Mevlevî dervişlerinin küçük *tekkeh* [tekke]'sine yakın mesafede yavaşça hereket eden sıkıca yaşmaklanmış iki kadın ve tepenin kenarında bir kahvehanenin önünde bir çocukla beraber oturan ihtiyar bir Türk gördüm. Siyah örtülü kadınlar belki de binlerce mezarın arasından, altında uyuyanın onların gönüllerine sevgili olduğu çiçekli veya *fez* [fes]li bir taşı arayarak devasa servilerin arasında ortadan kayboldular. İhtiyar Türk dalgınca; küçük bacaklarını altına kıvırmış, üzerinde ne bir tekne ne bir *caique* [kayık]ın hareket ettiği aşağıdaki suya gözünü dikmiş hâlde sessizce oturan çocuğa bakarak sert parmaklarında bir sigara yuvarladı."

HICHENS, Robert, **The Near East** (Dalmatia, Greece and Constantinople), s. 261 [Galata], London: Hodder and Stoughton, 1913.

Galata Mevlevîhanesinin
Son Postnişini Ahmed Celâleddîn [Baykara] Dede,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Galata Mevlevîhanesinin Son Postnişini
Ahmed Celâleddîn [Baykara] Dede, -Farklı bir pozlama-,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Galata Mevlevîhanesinin Son Postnişini Ahmed Celâleddîn [Baykara] Dede
-Kendi el yazısıyla çerçevedeki yazı:
"Sûret-i Rahmândur Âdem levh-i timsâlinde var/ Çok hakâyık çünkü Hakk'ın mazhar-ı esmâsıdır/
Bâtının 'unvânıdır zâhir demişler fi'l-mesel/ Hoşca bak kim sûreti âyîne-i ma'nâsıdır"
27 Nisan 1329, Hâdimü'l-Mevlevîhâne-i Galata, El-fakîr Ahmed Celâleddin El-mevlevî-.
1911, Siyah beyaz fotoğraf.

H. G. DWIGHT

Harrison Griswold Dwight. (1875-1959). Amerikan yazar. Ermeni misyonlarına yardım için gönderilmiş bir misyonerin oğlu olarak İstanbul'da dünyaya geldi. Robert Koleji'nin ardından Amerika'da tahsil gördü. 1918'de Versay savaş konseyinde tercüman olarak bulundu, daha sonra Paris Sulh Konferansı'nda kâtiplik yaptı. Amerikan hariciyesinde memuriyette bulundu. Paşa'nın Bahçesinde adlı oyunu 1934'te operalaştırıldı. Diğer bazı eserleri: Stamboul Nights (1916), Persian Miniatures (1917), The Emperor of Elam and Other Stories (1930).

"Onun [Kanunî Süleyman] oğlu *Cihangir*'in hatırasına diktiği camiin taraçasındaki manzara İstanbul'daki en hoşlarından biridir. Babası; avama mahsus olarak *Whirling* [Hızla Dönen] Dervişler denilen, Pera'daki Mevlevîleri kuran *Selim I.*'di. Onlar [Dervişler] bir zamanlar malik oldukları geniş emlâkin en büyük kısmı satılmış olsa da, bugüne kadar orada, onları yutmuş olan imansız kasabada küçük bir sulh ve sırrîlik adasında daim oldular. Cuma günü öğleden sonraları onların *tekkeh* [tekke]sini ziyaret etmek seyyahların klasik zevkidir ve kavalın kederle çalınışı, sessiz dönüşler, remzîlik ve o ayin sekiz köşelisinin vecdi ile, Garbın faik çocuklarının yaptıkları şamata ve gülümsemeler klasik bir tezattır. Avludaki güller ve sarmaşıklar arasında keza bir çeşit tezat meydana getiren Garbın bir çocuğu medfundur. O bir Fransız'dı; Fransa ve Avusturya ordularında hizmet ettikten ve korkunç *Prens Eugene*'le bozuştuktan sonra İstanbul'a gelmiş; topçu generali, *Karamania* [Karaman] valisi ve üç tuğlu *paşa* olmuş *Comte de Bonneval*'di. O, 1740 senesinde Türkiye ve bir Garbî memleketle yani İsveç'le yapılan ilk ittifak muahedesini müzakere etmişti."

DWIGHT, H. G., **Constantinople: Old and New**, s. 171-172 [Galata], London: Charles Scribner's Sons, 1915.

Stanwood COBB

(1881-1982). Amerikan eğitimci, yazar. 20'nci asrın en göze çarpan Bahaîlerinden. Harvard İlâhiyat Okulu'nu "Amerika'da Tecrübî Komünistik Yerleşimler" teziyle bitirdi. Bu sırada Bahaî oldu. 1907-1910 arasında İstanbul'daki Robert kolejinde tarih ve Latince okuttu. Takip eden yıllarda Avrupa ve Amerika'da öğretmenliğe devam etti. Eğitimi geliştirmekle ilgili derneklerde vazife aldı. Bahaî dernekleri ve gazetelerinde hizmet etti. Bazı diğer eserleri: Ayesha of the Bosphorus (1915), The Essential Mysticism (1918), The New Leaven (1928), What is Man? (1952), What is God? (1955), Memories of Abdu'l-Baha (1962), A Saga of Two Centuries (1979).

"*Sufiizm* [sufilik]'de mevcut pek çok derviş tarikatlarının kökeninin yalnızca İran'da değil baştan başa İslâm'da bulunması gerekir. Nitekim sufilik esasen *Shiism* [Şiilik]'in tabiî bir neticesidir; Şiilik, kollarını derviş tarikatlarını teşkil etmek üzere Türkiye gibi *Sunni* [Sünnî] memleketlere uzatmıştır. Bunların Türkiye'deki en göze çarpanları, bazı *sufi* veli ve muallimlere göre kendi menşelerinin izini süren tarikatlar olan Mevlevîler veya *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler], sonraki bölümde tarif edeceğim Rıfaîler veya 'Feryat Eden Dervişler' ve Bektaşîlerdir. Onların hem vazifeli hem de ahaliden azaları vardır. Hristiyan münzevi tarikatlarından farklı olarak mücerretliği icbar etmezler. Vazifeli azalar eğer varsa hanımları ve çocuklarıyla bir nevi manastır hayatı sürerler. Ahaliden azalar tarikat sırrıyla irtibatı devam ettirebilirler, fakat hayatları ve itikatlarına tarikat tesir eder.

Derviş tarikatlarının kendi dinlerinin usullerine karşı umumî tavırları *antinomian* [kurallara karşı gelici]'dır. Onlar bâtinîdirler ve böyle olmak sıfatıyla teamüllere itaat mecburiyeti üstlerinden kaldırılmıştır. Bu sebepten sadece alenîlik onları buna mecbur ettiğinde ibadet ederler. Ne *Ramazan* orucunu tutarlar, ne de ispirtolu içkilerden geri dururlar. *Dogmatik* Muhammedîlerden uzaktırlar ve Tanrı yoluna yönelen din veya itikada çok müsamahakârdırlar.

Bektaşîler Türkiye'deki dervişlerin sayıca en çok ve en kuvvetli zümresidirler. Başlangıçlarını Türkiye'de bir Konya velisi olan Hacı Bektaş'a borçludurlar. Bu tarikat bilhassa binlerce takipçisinin bulunduğu Arnavutluk'ta kuvvetlidir. Son sultanlardan birinin bu tarikata eza ettiği intibaı verdiği ve onu gözden düşürdüğü İstanbul civarında güçlüdür. Bugün bile, diğer *monarşi*lerdeki taç giymeye tekabül eden kılıç kuşatma merasimi sadece *Chelibi* [Çelebi] yani bu maksat için *Konia* [Konya]'dan gelen Bektaşî dervişlerinin başı tarafından icra edilebilir." s. 215-216.

Merasimleri daha hoşa giden bir diğer dervişler zümresi vardır: Bunlar her cuma Pera'daki *tekke*lerinde halka açık bir ayin yapan

Les Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler
-Galata Mevlevîhanesi-],
[HUART, Cl., Konia:
La Ville des Derviches Tourneurs
(Souvenir d'un Voyage en Asie
Mineure), Paris:
Ernest Leroux, 1897].

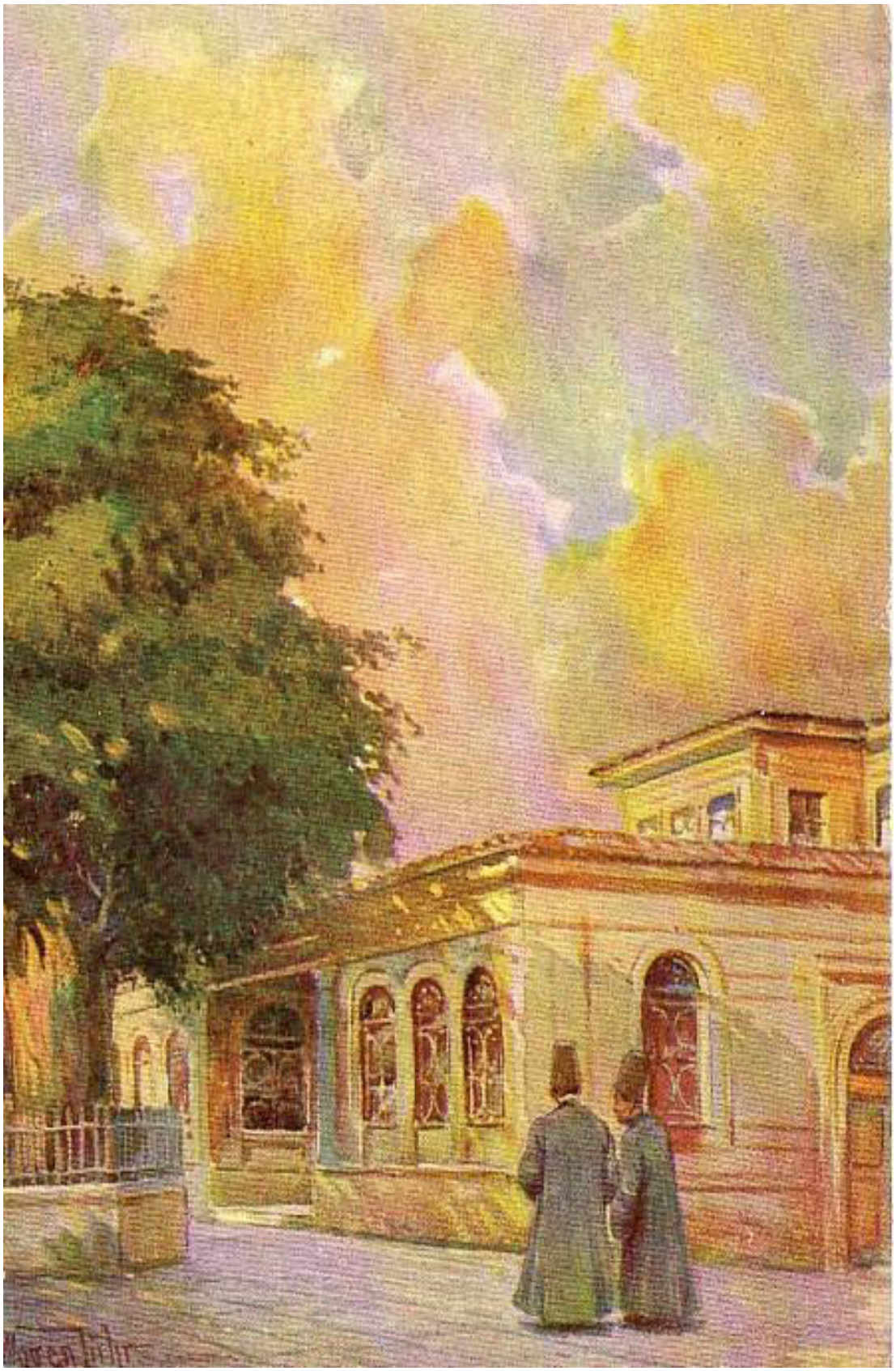

La Turquie,
Le Derviche Tourneur,
[Türkiye, Dönen Derviş],
Tarihi belirsiz,
Porselen heykel.

Mevlevîler veya Raks Eden Dervişlerdir. Seyyarelerin güneş etrafında hareketlerini remzeden dairevî bir raks içinde, etrafta hızla dönerlerken bunlarda vecd ve *halet* görülür. Dalgalanan uzun elbiseler giyinmiş; uzun, kahverengi şapkalarla salona girdiler ve merkezî bir kişi olarak *sheik* [şeyh]'lerinin etrafında yavaş, zarif rakslarına başladılar. Her bir dervişin, kılavuzu önünde baş kesmesiyle, başladığı gibi biten bu merasime dair hiçbir şey cebrî değildir. Odanın etrafında su üstünde yüzer gibi gözüken dervişlerin icra ettiği raks adımları çok düzgündür ve onlar raks ederlerken meftun eden kabaran dalgalar hâlinde dışa doğru yayılan uzun elbiselerinin eteklerine küçük kurşun toplar bağlıdır. Bir avuç içi yukarı ve diğeri aşağı dönük elleri havada tutulur.

Yumuşak musiki, temsil boyunca tekrar ve tekrar fasılaları zuhur eden raksı açar. Bu musiki bir dereceye kadar bir *clarionet* [küçük boru] gibi tonları bulunan bir şark kamışından gelir, fakat son derecede daha yumuşak ve hazindir. Berrak notaları bir bülbülün göğsünden çıkan bir şarkı gibi fışkırır. Şark musikisi bizimkine nazaran daha az zihnîdir ve daha fazla iptidaîce tabiîdir; o, içinde bütün güzel şeylerin mümkün gözüktüğü ve belâların uzaklaştığı bir teskin edici zihin ve ruh vecdi hâsıl eden, bütün bütün mahsus bir yolla hissiyata nüfuz eder.

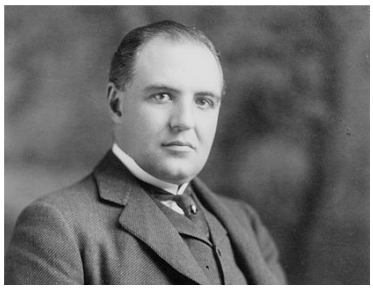
Mevlevîler; Rıfaîler veya Feryat Eden Dervişler'e göre daha akıllıca ve münevver bir fırkadır. Mevlevîlerin mensupları arasında Türkiye'deki en üstün dimağların birçoğu bulunur. Onların raks merasimi, onların derin fizik ötesi telakkileri üzerine dikkatsiz seyirciye hiçbir işaret vermeyen sadece haricî bir şekildir." s. 254-256.

COBB, Stanwood, **The Real Turk**, s. 215-216, 254-256 [Galata], Boston, New York ve Chicago: The Pilgrim Press, 1914.

Mosquee des Derviches Dansants a Pera, Constantinople,
[Pera'daki Raks Eden Dervişlerin Camii -Galata Mevlevîhanesi-, İstanbul],
1910, Renkli kartpostal, 14 x 9 cm.

Lewis EINSTEIN

Lewis David Einstein. (1877-1967). Amerikan diplomat ve tarihçi. 1903-1911 arasında İstanbul sefaretinde çalıştı. 1921-1930 arasında Çekoslovakya büyükelçisiydi. Diğer eserleri: Roosevelt: His Mind in Action (1930), Divided Loyalties: Americans in England during the War of Independence (1933), A Diplomat Looks Back (1968).

7 Haziran- "*A. Bey,* bir Türk *lise*si olan Galatasaray'da birinci sınıfı okuyan oğlu ile beraber öğle yemeğine kaldılar. Oğlu futbolda burnunun kırılmasıyla ve spor merakıyla mağrurdu. Askerlik hizmetine başlamak üzereydi, lâkin harp etmeye düşkün veya arzulu değildi. *A*., genç neslin ateizmine çok yazıklanıyordu. Kendisi sıklıkla ebeveyninin mezarlarını ziyaret eder, lâkin oğullarının hiçbirinin kendi mezarına gitmeyeceği ona muhakkak gibidir. Gidişat üzerine berbat bir şekilde kötümserdir. Erzurum'un düştüğünün doğru olup olmadığını sorduğumda, eğer bugün değilse bile yarın olacaktır diye cevapladı. Türkiye harap olmuştu. Onun Şark şiiri üzerine ciddî ve tafsilatlı konuşmasını dinlemek; bir âşık olarak Sultan Abdülmecid'in inatçı gözdesinin kapısını açmak için dizleri üstünde ona yalvardığının, onun da kıskançlıktan dolayı reddettiğinin hikâyesini ondan işitmek daha hoştu. Öte taraftan hanımlarından birinin bir başka adamı sevdiğini ortaya çıkarttığında, onunla evlenmesi için bu hanımını boşamış, onlara zengin bir drahoma bağışlamıştı; adamsa Sultan'ın hizmetine terfi etmişti. İç mükemmelliğine vesile olması niyetiyle ilâhî bir ahenk içinde raks eden Dönen Dervişler'le konuştuk. *A. Bey*, tarikatının tekke haricinde yaşayan bir azasıdır ve raks etmemekle beraber onların hareketlerinin ritmini kollarıyla taklit eder."

EINSTEIN, Lewis, **Inside Constantinople** (A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition April-September 1915), s. 100-101 [Galata], London: John Murray, 1917.

Üç Derviş,
[Biri okuyucu, biri kanunî, biri neyzen üç Mevlevî dervişi],
19. yy. sonları, Siyah beyaz fotoğraf.

Yenikapı Mevlevîhanesi

Yenikapı Mevlevîhanesi,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Joseph von HAMMER

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 668

YENI KAPOU MEWLEWIKHANÉSI
[YENİKAPU MEVLEVÎHANESİ] *MESCİDİ*:

"Yenikapı'daki Mevlevîlerin bu tekke camii, *yeniçeri*lerin *baş hali*fesi (birinci kâtibi) ve tekkenin burada defnedilmiş şeyhlerinin fihristine göre 1006 (1597) de Mekke'ye haccetmiş olan *Malkodj Mohammed* [Malkoç Muhammed] *Efendi* tarafından bir yemininin ifası için yaptırılmıştır."

HAMMER-PURGSTALL, Joseph von, **Histoire de l'Empire Ottoman (Depuis son Origine Jusqu'a nos Jours**, Almancadan Fransızcaya tercüme eden: J. J. Hellert, 18 C., C. XVIII, s. 53 [Yenikapı], Paris: Bellizard, Barthès, Dufour et Lowell, 1843.

Mary Adelaide WALKER

(?-1905). İngiliz yazar, ressam. Bir Anglikan misyonerinin kızıydı. 1856-1904 arasında İstanbul'da yaşadı. Bazı diğer eserleri: Brousse: Album Historique (1866), Untrodden Paths in Roumania (1888).

"*Mevlaneh Capoussy* [Mevlânâ Kapusu], adını yolun karşı tarafındaki Mevlevî dervişlerin *téké* [tekke]sinden alır." s. 164.

"*Mevlaneh-Capou* [Mevlânâkapu]'yu geçtikten sonra sol kolda dervişlerin pembe ve gri tekkeleri bulunur." s. 175.

WALKER, [Mary Adelaide], **Eastern Life and Scenery** (with Excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete and Roumania), 2 C., C. I, s. 164 ve 175 [Yenikapı], London: Chapman and Hall, 1886.

Yenikapı Mevlevîhanesi Postnişini Mehmed Celâleddîn Dede,
1880'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

Edwin A. GROSVENOR

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 913

"Yolun köşesinde görülen mütevazı, sarı bir beden olan *Mevlevî Khaneh Yeni Kapou* [Mevlevî Hane Yeni Kapu]'ya yani Mevlevî Dervişlerin Tekkesinin Yeni Kapısı'na vasıl olunur."

GROSVENOR, Edwin A., **Constantinople**, 2 C., C. II, s. 606 [Yenikapı], Boston: Roberts Brothers, 1900.

Demetrius COUFOPOULOS

"Sonra gelen *Yenî Kapû* [Yeni Kapı], Marmara'dan itibaren umumî üçüncü kapıdır ve karşısındaki cadde üzerinde yer alan Mevlevî veya Raks Eden Dervişler'in manastırından dolayı aynı zamanda *Mevlehaneh Kapûsû* [Mevlevîhane Kapısı] olarak adlandırılır. Bu dervişler perşembeleri öğleden hemen sonra icrada bulunurlar."

COUFOPOULOS, Demetrius, **A Guide to Constantinople**, 4. B., s. 139 [Yenikapı], London: Adam and Charles Black, 1910.

Pierre LOTI ve Samuel VIAUD

Asıl adı Louis Marie Julien Viaud. (1850-1923). Fransız romancı ve deniz subayı. 1906'da deniz yüzbaşısı oldu. Takma adını lotus çiçeğinden veya Tahiti yerlilerinin roti adlı çiçeğinden aldığı söylenir. 1891 yılında Fransız Akademisi'ne seçildi. Orta ve Uzak Doğu'yu dolaştı. İlk kez 1876'da subay olarak İstanbul'a geldi. 1913'te oğlu Samuel Viaud (1889-1969)'la gelişinde padişah tarafından ağırlandı. Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'ya karşı Türkleri savundu. Türk millî mücadelesini destekledi. Bazı diğer eserleri: Aziyadé (1879), Le Mariage de Loti (1880), Le Roman d'un Spahi (1881), Pêcheur d'Islande (1886), Madame Chrysantème (1887), Au Maroc (1890), Fantôme d'Orient (1892), Jérusalem (1895), Les Derniers Jours de Pékin (1902), Vers Ispahan (1904), La Turquie Agonisante (1913), Un Jeune Officier Pauvre (1923).

Samuel Viaud.

23 Ağustos 1913, Cumartesi- "Bu akşam Ramazan'ın en mübarek gecesini kutlamak için *derviches tourneurs* [dönen dervişler]'e; onların, *Stamboul* [İstanbul] surları haricinde, ölmüş kimselerin [mezarlığın] nihayetsiz ve sessiz viranlığı içinde dikili bulunan *couvent* [erkek manastırı; tekke]sine yemeğe davet edildik. Dönenlerin İstanbul'da, bilcümle Pera'da bile buna nazaran daha kolay varılır, ecnebilerin kabul edildiği başka tekkeleri de vardır, lâkin buraya isteyen giremez, burada anlayış sahibi olmak gerekir.

İçeri girişte tekkenin, duvarları Kur'anî yazılarla donatılmış büyük yiyecek odasının temizlik ve beyazlığıyla görünüşüne kapılınır. Burada küçük sofralarda yüksek, kahverengi serpuşlu dervişler akşam yemeğini yiyorlardı. Tahta döşeme üstünde, etrafına ciddiyetle çöktükleri bir düzine, küçük, değirmi, hemen hemen yer seviyesinde, alçak sofra bulunuyordu; uzun mumlar gibi küçük şamdanlar onları aydınlatıyordu. Âbitlerden biri yemek müddetince dualar okudu, diğerleri dindar bir sessizlik içinde dinlediler ve karinin durduğu her tevakkufta hepsi eğilerek derin bir sesle *Allah*'ın adını telâffuz ediyordu.

Ev sahibimiz olan dervişlerin *chef* [reis; şeyh]i henüz genç bir zattı, âlimdi, şimdiki bütün meselelerin çok farkındaydı, ama bunu nasıl hıfz edeceğini evvelki Türklerin yakışır hizmetleri, asaleti ve huzurlu mülâyimlikleri kadar iyi biliyordu. "Aziz" unvanını ve bunun, etrafına siyah sarık dolanmış yüksek serpuşunu taşımaktan başka, koyu elbise de ona çok yüce bir tavru hareket veriyordu. Lâkin çepeçevre etrafına oturduğumuz sofra o kadar alçak ve küçüktü ki yalnızca sofra takımları ziyadece kıymetliydi: Bunlar muhtemelen kadim zamanlardan kalma eski Çin porselenleridir. Akşam yemeğinden sonra buradan hususî divanhaneye götürüldük. Burada da tabiî halis Şark düzenini Garba ait hiçbir nesne bozmuyordu. Duvarları sadece Kur'an'dan ibarelerin altın harflerle yazıldığı üç veya dört siyah levha bezer. Büyük *divan*lar, üstüne kahve ve sigaraların konulduğu birkaç çok küçük sofra… Âdetten taşra sadelikteki bu divanhanedeki bütün her şey bundan ibarettir.

Yenikapı Mevlevîhanesi'nin Son Postnişini Nâsır Abdülbakî [Baykara] Dede, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Sonra mübarek gece merasimine iştirak etmek üzere tekkenin camiine gittik. Seccadeler üstüne yerleştiğimiz mahfilden; dervişlerin raks ettiği, camiin merkezini işgal eden ve bir parmaklığın çevirdiği; büyük, boş bir daire olan meydana hükmediyorduk. Şeyh alçakta, bu mübarek dairenin içinde kaldı; ayakta dikilerek ve yüzü bize dönük olarak hareketsiz, sert, hissiz, gözleri dalmış durdu. Dervişler çevrenin matemli tenhalığını ihlâl etmeksizin birer birer zuhur ettiler; eğik gözlerle, kolları göğüsleri üstünde kavuşturulmuş, Mısır mumyalarının son derece üslûplaştırılmış haletiyle geldiler. Çok bol, uzun, koyu renk, bin kırmalı elbiseler giymişlerdi; kuşakları çok ince kametlerine muhkem bağlanmıştı. Müdevver divanhanenin etrafında dizi hâlinde yavaş, gezinmeli bir ayinle icralarına başladılar. Şimdi düş içinde gibi hareket ettiler ve ihvanın reisinin önünden her geçtiklerinde veya bu geçişi

Mevleviname_2b.indd 932 12.07.2015 15:29:10

Çan çiçekleri.

Soldaki sayfada:
Derwisjen aan de Maaltijd,
[Dervişler Yemekte
-Galata Mevlevîhanesi matbahı-,
-İkinci versiyon-],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam),
1711-1737 arası,
Tuval üstüne yağlı boya,
33 x 43 cm.,
Rijksmuseum, Amsterdam.

Yenikapı Mevlevihânesi,
Semahaneden Türbeye Bakış,
1940, Siyah beyaz fotoğraf,
İstanbul Arkeoloji Müzeleri-
Eski Eserler Encümeni fotoğraf arşivi.

tekrarladıklarında çok derin bir baş eğmeyle ona döndüler, o da aynı ciddiyetle onlara döndü. Dinî raksa flüt [ney]lerden ve oransız, oyuk davullardan küçük bir orkestra tarafından kılavuzluk edildi; musiki, birkaç sesin kendisini fazla hissettirmeyen tegannisiyle beraber bütün ayin müddetince sürdü. Evvelâ dervişler; zemberekleri hissiz, güçle oynayan otomatlar gibi silkerek kollarını açtılar ve onları tamamen yayarak bunu itmam ettiklerinde hemen hemen haç hâlinde oldular, baş biraz marazî bir letafetle omuz üzerine eğilmişti, ancak o zaman başlangıçta çok yumuşak bir hareketle dönmeye başladılar, ama dakika dakika hızlandırdılar ve koyu renkli, geniş elbiseleri etraflarında değirmi hâle geldi; çok geçmeden, ters dönmüş, büyük çan çiçekleri hâlinde gözüktüler. Şimdi o kadar hafifleştiler ki, onları müdevver divanhanenin bütün etrafında, rüzgârın süpürdüğü sararmış yapraklar gibi girdaplar içinde sürüklemek için görünmez bir nefes kâfi gelecek gibiydi. Hepsi kendilerini pürüzsüz, düz bir satıh üstünde bir topaç hareketine bıraktılar. Geçerken hiçbir ses çıkarmadılar, hatta depreşen çabuk ayaklarına bakmadılar ve kendinden geçmiş gözleriyle, başlarındaki o yüksek başlıkları sallanmadı bile. Daima aynı yöne döndüler, döndüler. Hareketleriyle öylesine çok aynılaşmışlardı ki, eğer istikamet değiştirmiş olsalardı ağrılı bir sarsıntı hissederlermiş ve dünyevî olanın son derece haricinde bir hayal sığınacak bir yer olmaksızın yıkılırmış gibi görünüyordu. Bitip tükenmeden, baş döndürecek bir şekilde döndüler.

Böylesi yeğni kişilerin döndüğü yarı karanlık *dekor* büyük bir cenaze *dekor*uydu. Ölülerin yer katı önünde raks ettiler, ölüler ki hayatları boyunca burada, bu aynı mübarek yerin ortasında onlar gibi dönmüşlerdi, ama bugün mukayyet bir sessizlik içinde ve göz korkutarak, şimdiki dervişlerin dinî baş dönmesi an'anesine nasıl bir tarzda devam ettiklerini hoşnutlukla gözetirler. Hakikaten de derin geçitlerin üzerindeki geniş kemerlerle genişlemiş cami Peygamber'in rengi olan yeşil çuha kumaşlarla örtülmüş, kocaman ve çok yüksek sandukalarla çokça mamurdur. Kadim dönme ayinini sanki daha iyi görmek için biri diğerinin ardına sıkışmış bütün bu yeşil, *emir* makbereleri günümüzde çok iyi muhafaza

Yenikapı Mevlevîhanesinin Son Postnişini Abdülbâkî Dede'nin oğulları Mehmed Celâleddîn ve Rusûhî Baykara, 1910 civarı, Siyah beyaz fotoğraf.

edilir. İslâm'ın muhtelif zamanlarına ait bu makbereler çok iyi bina edilmişlerdir ve altında yatan ehli vakar, en mübarek ve *dervichery* [dervişhane]ler beyninde en çok ihtiram edilen ölülerdir. Her bir sandukanın üstünde tahta üstünde bir mantarın taşıdığı ve beraberce bir nevi muğlak bir beşer çehresi verdiği, sivri uçlu bir serpuş takılı durur.

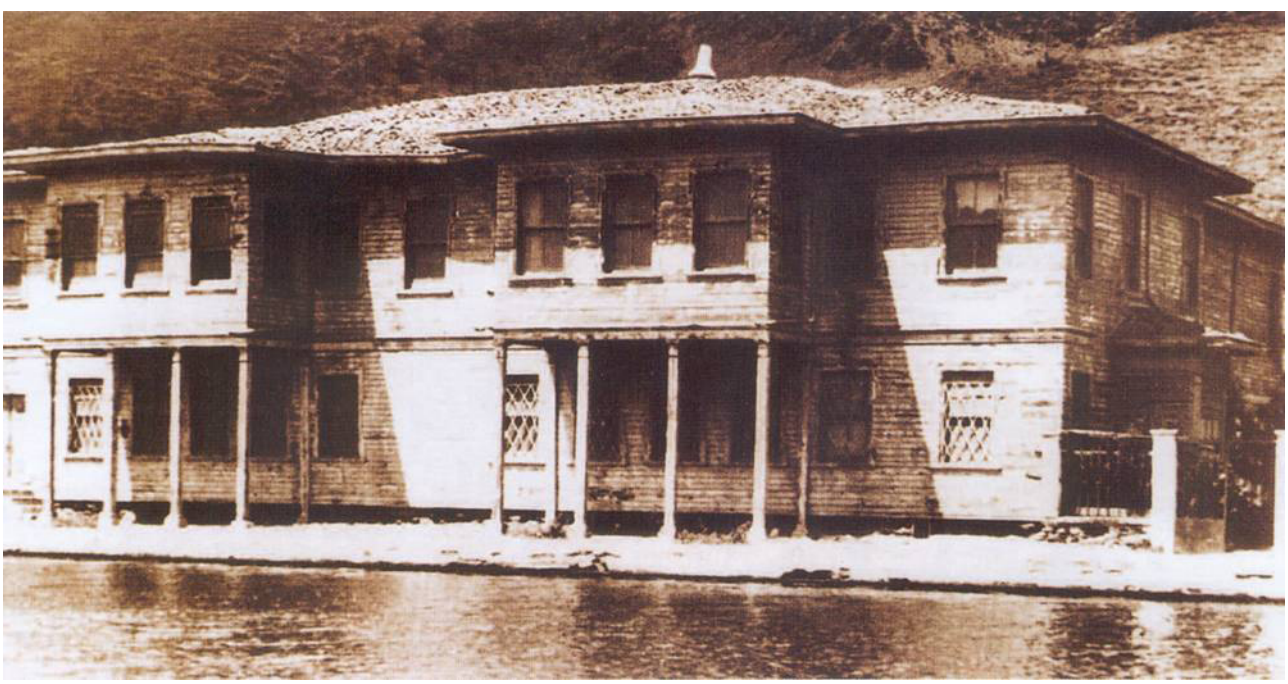
Bu hareketsiz ve saklı seyircilerin önünde dervişler döndüler; alışılmıştan pek uzak ve geçmiş zamanın içlerini duyuran küçük musiki düdüklerinin daima aynı seslerine uyarak daha çabuk, daha çabuk döndüler. Bir sarsılma veya yanlış bir adım olmaksızın, cismanîliği kaybetmiş gözüken bir hâlde veya daha doğrusu dönen makineler gibi, tereddüt etmeksizin, ters dönmüş çan çiçekleri şekilli elbiseleri daha da şişerek dönmelerine devamları öylesine hakikate benzemeyen bir şeydir. Yeşil sandukalar altında çok fazla alâka çekici ölüler, hiç şamatası olmayan bu kolay raks tarafından pek ziyade esir edilmiş gözüktüler; tahta boyunlarını uzatmış ve daha iyi görmek için yukarı kaldırmış gibi görünüyorlardı. Bundan başka, raksçıların aradığı mest bir bitkinlik; güzel, havai bir sarhoşluk erişilmez Tanrı'nın, İslâm'ın Tanrı'sı '*Allah*' hususî suretinde olduğu yerlerde ve büyük ıssızlıklarda süzülmeye yardım verici bir baş dönmesiydi. Seyrederken baş dönmesi sizi zapt eder ve dikkatli ölüler, raksçılara yaklaşmak için, başlarını örten dev serpuşları o esnada tamamen havaya kaldırırlar.

Bununla beraber en nihayet bu başdöndürücü *valseurs* [valsçiler]in düşmelerinden korkarsınız ve birdenbire o denli tek sesli, küçük musiki hakikaten yorgun ve aynı zamanda bitirmekte müteredditi gözükür; oyuklu davullar bir çeşit oyuncakta olduğu gibi denebilecek oransız bir şey vururlar: Yetişir, biter. Raksçılar yere yığılmaya başlarlar; önce biri, sonra ikisi, sonra üçü, sonra hepsi… Bitmiştir. Kendilerini hemen hemen tükenmiş hissederler ve sandukaların büyük serpuşları kendi tahtadan boyunlarına geri dönmek için yine öyle bir yığılma işi yaparlar. Bitmiştir.

Bütün merasim müddetince mutlak bir meyyit yeriyle çevrilmiş olmaya vukuflarını kaybetmezler ve şimdi gitmek tasavvuruyla biraz titrerler. Keza hepsi izbandudlara, dervişlerin akıldan çıkmayan baş örtülerine benzeyen baş taşları arasında; tepelerindeki beyaz dallarında kara yapraklarıyla serviler arasında, gece yarısının sararmış göğü altında uzun bir yürüyüşle orada deruna geri dalmak lâzım gelecektir."

LOTI, Pierre ve VIAUD, Samuel, **Suprêmes Visions d'Orient**, s. 239-246 [Yenikapı], Paris: Calmann-Lévy, 1921.

Beşiktaş/Bahariye Mevlevîhanesi

Bahariye Mevlevîhanesi,
Siyah beyaz fotoğraf.

Gemelli CARERI

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 430

13 [Ocak 1694], Çarşamba- "Dönen *dervi*şleri seyirden avdet ederken, benimle aynı merakta iki Fransız Cizvit pederiyle rastlaştım. Raks Edirne'de icra edilmişti.

Çarşamba günü dervişlerin *Bikitasi* [Beşiktaş]'ta bulunan diğer tekkelerini görmek için kayıkla Boğaz'ı geçtim. Boğaz'ın kıyısında, her tarafı boyayarak süslenmiş zengin bir odada benzer bir raksa şahit oldum. Kendisi Türk bir seyirci, ben onların deliliğine gülerken, bana, bunun kendilerine verdikleri dinî bir terbiye olduğunu söyledi."

[CARERI, Gemelli], **Voyage du Tour du Monde Traduit de L'Italien de Gemelli Careri**, Hazırlayan: L. M. N., 6 C., C. I (De la Turquie), s. 309 [Beşiktaş], Paris: Etienne Ganeau, 1719.

Joseph von HAMMER

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 668

BEŞİKTAŞ

"Denizin hemen yanındaki *Mewlewi* [Mevlevî]lerin *kloster* [manastır; tekke]si en güzellerinden biridir ve İstanbul'da ve bu semtteki en çok ziyaret edilen yerdir. Bu yerde idareci olarak, *Murad IV.* zamanında, meşhur *şeyh Hasan Dede* 110 yaşına kadar yaşadı; ondan sonra ise çoğu kere ilâhî heyecanla tahrik olması üzerine kürsüsünden dinleyicilerin başları üstüne kendisini atan ve sonra esrarlı Mevlevî raksının çarkını vuran damadı *Jussuf Dschelali* [Yusuf Celâlî] bulundu."

HAMMER, Joseph von, **Constantinopolis und der Bosporus (Örtlich und Geschichtlich Beschrieben)**, 2 C., C. II, s. 204-205 [Beşiktaş], Pest: Hartlebens Verlag, 1822.

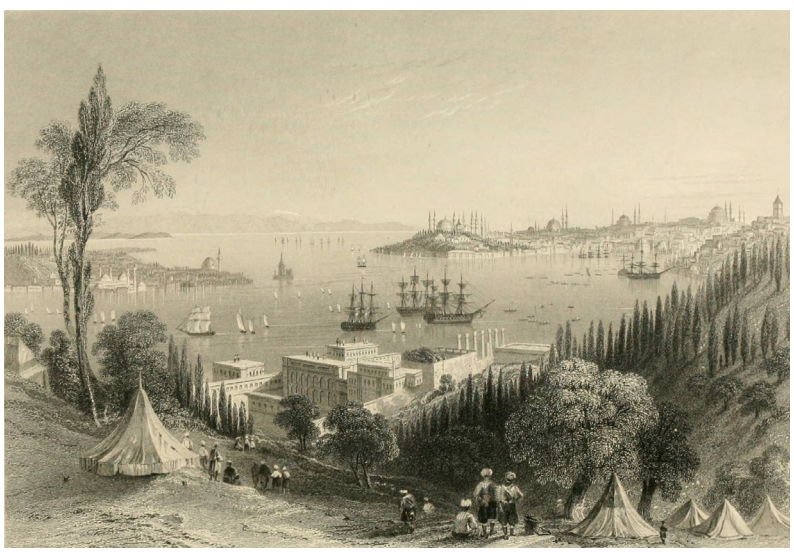
Julia PARDOE

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 721

BEŞİKTAŞ SARAYI

"Sarayın üstünde durduğu arsa eskiden Sultan Selim tarafından yaptırılmış güzel bir köşk tarafından işgal ediliyordu. Yükseldiği yerin merkezindeki servi kümelerinin arasında kocaman bir lâle gibi görünen, parlayan canlı renkli bu kasır *bir tekiè* [tekye, tekke] veya *Turning* [Dönen] Dervişlerin mabediydi. Onların cemaati yeni sarayın duvarları günden güne giderek yükselmesine rağmen, bu duvarlar mübarek yapının çatısının tepesini aşana kadar *Sultan*'ın gazabından yılmayıp meskenlerini işgal etmekte inat ettiler. *Tekke*lerini terk etmek için almış bulundukları sık emirleri; boğazın yukarısında bir tepenin takriben yarı yolunda, açık yeşil kafes işiyle çevrili mezarı olan bir ermişin küllerini [bakayasını] muhafaza ettiklerinden, çıkmaya serbest bulunmadıklarıyla cevapladılar. Hakikaten bu onların penceresinden göz önünde bir maksuttu. Bu müşkülde Sultan onları ihraca zorlamak için *Chèïk-Islam* [Şeyhülislâm] veya *High Priest* [başrahip; yüksek din vazifelisi]'ne müracaat etti fakat

Beşiktaş sarayı.

yine kavi bir retle karşılaştı. *Şeyhülislâm* böyle bir emsalin tehlikesini mazeret göstererek bütünüyle müdahaleden inhiraf etti. *Sultan Mahmut* bunu sükûnetle karşıladı ve *chief dervish* [başderviş; şeyh], yeri terk edeceği kat'î günü bildirmediği veyahut terk etmediği takdirde çatıyı cemaatinin başına yıkabileceğini kendisine basitçe haber verdiğinden meseleyi tekrar karıştırmadı. Mübarek zat şaşırmış kalmıştı ama başka çaresi yoktu. Saray dalkavuğunun ölümü üzerine, evvelce ona ait olan ve *Sultan* tarafından onlara devredilmiş bulunan suyun kenarındaki güzel evin ihvanı birkaç saat içinde sessizliğe büründü."

PARDOE, [Julia], **The Beauties of the Bosphorus**, s. 19 [Beşiktaş], London: George Virtue, 1838.

Joseph von HAMMER

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 668

BESCHIKTASH MEWLEWIKHANÉ TEKIESI
[BEŞİKTAŞ MEVLEVÎHANE TEKYESİ] *MESCİDİ*:

"Beşiktaş Mevlevîlerinin bu tekke camiinin 1034 (1624) senesinde idam edilmiş ve *Yahya Efendi* camii civarına defnedilmiş bulunan Mevlevî *şeyh*leri silsilesinden vezir-i azam *Hüseyin Paşa* tarafından yaptırıldığı söylenir."

HAMMER-PURGSTALL, Joseph von, **Histoire de l'Empire Ottoman (Depuis son Origine Jusqu'a nos Jours**, Almancadan Fransızcaya tercüme eden: J. J. Hellert, 18 C., C. XVIII, s. 83 [Beşiktaş], Paris: Bellizard, Barthès, Dufour et Lowell, 1843.

Meçhul bir seyyah

"Denize yakın, Mevlevîlerin tekkesi İstanbul civarındaki en güzel ve en sık uğranılan mahallerinden biridir."

Yazarı bilinmeyen, **A Handbook for Travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople**, s. 210 [Beşiktaş], London: John Murray, 1845.

The Dervishes Dancing,
[Raks Eden Dervişler],
JOHNSTON, J. (Ressam, hakkâk),
19. yy., Gravür.

Philipp KORN

Macar kitapçı, yayıncı, yazar. Diğer bir eseri: Bibliotheca Hungarica (1838).

[15 Haziran 1849, Cuma], [Dolmabahçe]- "Denize yakın olan Mevlevîlerin tekkesi İstanbul'un en güzel ve en çok ziyaret edilen noktalarındandır."

KORN, Ph[ilipp], **Neueste Chronik der Magyaren**, 2 C., C. I, s. 239 [Beşiktaş], Hamburg, New York: Schuberth and Co., 1851.

Meçhul bir seyyah

"Saray için niyetlenilen yer *turning dervises* [dönen dervişler]in bir *tekie* [tekye, tekke] veya manastırı [Beşiktaş Mevlevîhanesi] tarafından işgal ediliyordu, büyük yapıya başlandığında onların kalacak yeri için bir diğer bina temin edildi. Ama cemiyet ikametgâhlarına bırakmamacasına sıkıca sarıldılar. Çıkmaları emredildiğinde, türbesi kafes işiyle çevrili bir azizin küllerini [bakayasını] muhafaza ettiklerinden ayrılmakta serbest bulunmadıkları cevabını verdiler; onların penceresinden dikkati çeken bir gayeydi. Çıkmalarını tatbik etmek için *Mufti* [Müftü, Şeyhülislâm]'ye müracaat edilmesi üzerine, o karışmayı reddetti ve böyle bir emsalin tehlikesini mazeret gösterdi. Sultan onun sükût ettiğini duydu. Tekke güzel bir şekilde inşa edilene kadar meseleyi tekrar karıştırmadı; *superior* [manastır başrahibi; şeyh] araziyi terk edeceği kat'î gün ve terk etmezse binanın onun kulakları üstüne yıkılacağı hakkında basitçe haberdar edildi."

Yazarı bilinmeyen, **The Ottoman Empire: The Sultans, the Territory and the People**, s. 218 [Beşiktaş], London: The Religious Tract Society, [1859].

Edwin A. GROSVENOR

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 913

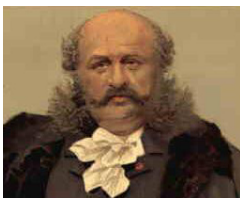
"Suyun [Boğaz'ın] yakınındaki; Murat IV.'ün himayesindeki Mevlevîler veya Hızla Dönen Dervişler'in, zahit *şeyh Hasan Dede*'nin 110'dan fazla bir yaşa erişene kadar nezaret ettiği bir *tekye*sidir. Onun halefi ve damadı *Yusuf Djellalin* [Celâleddîn] onun gibi uzun ömre asla eremedi, ama harice doğru gayrette ona faik oldu. Öğretirken çoğu kez ilâhî heyecanla tahrik olur ve kürsüsünden aşağıdaki âbitlerin başları üstüne kendisini pervasızca atardı. Ve ibadethanenin zemini üstünde esrarlı Mevlevî raksı böylece alkışlanırdı."

GROSVENOR, Edwin A., **Constantinople**, 2 C., C. I, s. 134-136 [Beşiktaş], Boston: Roberts Brothers, 1900.

Bahariye Mevlevîhanesi, Siyah beyaz fotoğraf.

De BLOWITZ

Henri Georges Stephane Adolphe Opper de Blowitz. (1832-1903). Bohemya'lı gazeteci. Yahudi ataları olan bir aileden. 15 yaşındayken seyahat etmek üzere evini terk etti. Çok sayıda dil öğrendi. 1849'da Tours lisesinde, ardından Marseilles lisesinde yabancı diller profesörlüğüne getirildi. Siyaset hayatında bazı skandallara adı karıştı, sürgüne gönderildi. Bazı diğer eserleri: Feuilles Volantes (1858), Le Mariage Royal d'Espagne (1878).

[1883]- "*Fanar* [Fener]'den *Hankoï* [Hasköy]'e, Boğaz'ın derununda *Ayoub* [Eyüb] camiinin mahallesinde ve onun toprağında kâin *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in *couvent* [manastır; tekke]sine gidiyoruz. Pek yayılmış bir kabristanın önünden geçtik; Peygamber, müminlerin ruhlarını devşirmek için gezinirken, onun yolunda mevcut olanlar daha kolaylıkla cem olacaklarından mezarlar daima yol kenarlarındaydı.

…Akıbet, bizi üç kilometre boyunca takip eden; yalnız başına, at sırtında geçen bir zabitin bizi kendilerinden halâs edebildiği; hayatımda rast geldiğim en inatçı dilencilerden küçük bir çemberin içinde, kırda uzun bir koşturmadan sonra Hasköy tekkesine vasıl olduk.

Her çarşamba merasimin vuku bulduğu *salle* [salon, divanhane]yi gördük, lâkin dervişlerin *chef* [reis; şeyh]i hasta bulunduğundan bugün dönmeyeceklerdi.

Onlardan ikisi, vecde getiren rakslarının bize ancak biraz umumî bir fikrini verdiler ve onlar daha fazla dönmeye nail olamadan ayrıldık.

Doktor *Harzé* hastaya bir ziyaret verdi, sadece gıdasızlıktan takatsiz kalmıştı. Bize dört dervişin elde Kur'an, ciddî ve sessiz olarak zemin veya sedir üstüne çöküp oturduğu müşterek bir hücre ziyaret ettirildi; bizim varlığımız onları şaşırtmaksızın ve hatta huzursuz etmeksizin mütefekkir bir edayla bize baktılar ve dindarane talimlerine devam ettiler. Öğleden sonrayı berbat etmemek için bir kayık tuttuk ve Yahudi mahallesini ziyaret etmek üzere Boğaz'a geçtik."

DE BLOWITZ, **Une Course a Constantinople**, 3. B., s. 129-131 [Bahariye], Paris: E. Plon, Nourrit et C., 1884.

Demetrius COUFOPOULOS

"Haliç yukarısındaki *Ayûb* [Eyüp] civarında *Bahariah* [Bahariye]'de, Raks Eden Dervişlerin bir diğer manastırları daha vardır. Her çarşamba öğle namazından hemen sonra icrada bulunurlar."

COUFOPOULOS, Demetrius, **A Guide to Constantinople**, 4. B., s. 50 [Bahariye], London: Adam and Charles Black, 1910.

Bahariye Mevlevîhanesi Postnişini Hüseyin Fahreddîn Dede, Siyah beyaz fotoğraf.

Bahariye Mevlevîhanesi Postnişini Hüseyin Fahreddîn Dede -İkinci pozlama-, Siyah beyaz fotoğraf.

Vicente Blasco IBÁÑEZ

(1867-1928). İspanyol realist romancı, senarist, film yönetmeni. Hukuk okudu, ama bu meslekte neredeyse hiç çalışmadı. Zamanını siyaset, edebiyat ve kadınlara ayırdı. Gençliğinde Cumhuriyetçi partizan bir militandı ve El Pueblo adında bir gazete çıkardı. Gazetesi sansürlendi ve kendisi yargılandı. Çok sayıda düşman kazandı, vuruldu, bir defasında az kalsın ölüyordu. Fırtınalı aşklar yaşadı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Paris'e yerleşti ve orada öldü. 1921 ve 1962'de iki kez filme de alınan ve dilimizde "Mahşerin Dört Atlısı" adıyla bilinen romanı Los Cuatro Jinetes del Apocalipsis (1921)'le şöhret buldu. Çok sayıda eserlerinden bazıları: Arroz y Tartana (1894), La Barraca (1898), Cañas y Barro (1902), La Maja Desnuda (1906), Sangre y Arena (1908), Los Argonauts (1915), Mare Nostrum (1918), Militarismo Mejicano (1920), Le Caballero de la Virgen (1929).

RAKS EDEN DERVİŞLER

Ağustos-Kasım 1907- "Eyüp'ün eteklerindeki *Bakarié* [Bahariye] camiinin şark duvarı billûrlu kafesleriyle, büyük, geniş pencereler tarafından yırtılıyor ve namaz saati gelirken, onlar vasıtasıyla, öğle güneşinin altın yağmuru altında, 'Avrupa'nın Tatlı Suları -Kâğıthane-' denilenle birbirine karışan Altın Boynuz'un mavi, koyu sularını ve merhumlarını görüyorum.

Ara sıra, sinematografik bir görüş gibi, büyük pencerelerin ötesindeki titreşen mavi genişliğin içinden, yükü olan kadınlarla seyreden bir tekne veya terli kürekçilerle beraber şeref muhafızı olan siyah kölesi de yanında olarak koyu peçelere sarınmış hanımların bulunduğu beyaz ve altın sarısı bir *kayık* geçiyor.

Tahminimce camiin benim göremediğim iskelesinde karaya çıktılar. Sonra bu esrarengiz kadınlar pencerelerin önünden, duvar boyunu takip ederek, bu defa yaya olarak tekrar geçiyorlar; sanki bir sahnenin arka zemininden geçen, yalnızca dekordaki delikler vasıtasıyla görülebilen oyuncular gibiler.

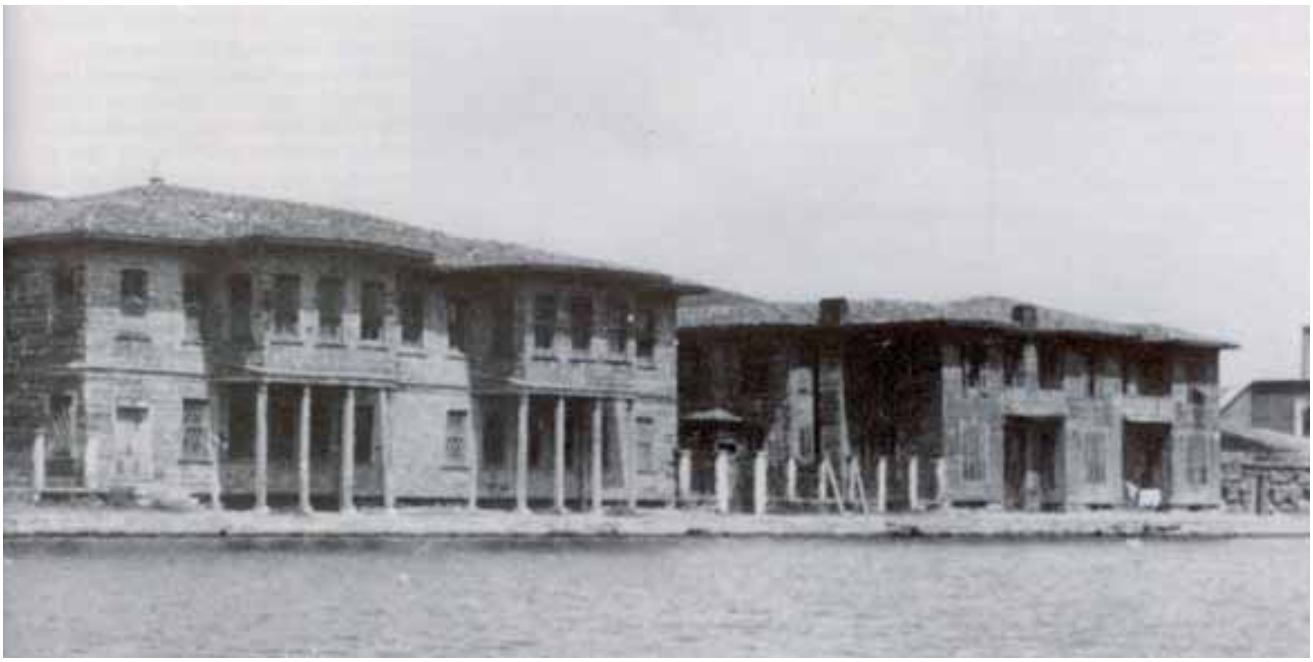
Bayrama iştirakin ardından gelen Türk kadınların her girişinde, camiin bütün üst katı tarafında sık kafes işiyle kapatılmış mahfilden sızan sohbet vızıltıları ve kahkahalar yükseliyor.

Ben camiin korosu denebilecek bir yerdeyim; burası giriş kapısının üzerinde, mavi nehre bakan pencerelerin karşısında ve kafeslerinin ardında beyaz ve siyah, belli belirsiz bohçalar gibi ve bir kilise rahibelerine olan merakı celp eden esrarengizliğe müsavi hareketlerin olduğu parmaklıkla kapatılmış mahfilin yakınında ahşap bir kürsüdür.

Bugün Çarşamba ve muhterem *derviches danzantes* [raks eden dervişler] ihvanı İstanbul'daki en mühim mabetleri olan Bahariye'de bayramı kutluyorlar. Cumaları komşu Pera'da, Avrupalı binaları arasında kaybolmuş, kahvehaneler ve asrî dükkânlarla çevrilmiş, ayinin ciddiyetinin tramvayların düdüğü ve gazete satıcılarının feryatlarıyla kesildiği bir camide bir diğer 'temsil' verilir. Bir memleketin an'ane ve adetleri hakkında seyyahların malûmatı olsun diye, bu icracılarınki gibi bir tarzda, *Cook* Acentesi tarafından tertip edilen canlı eğlenceye benzer bir şey olan o, ecnebiler için geçilen bir şenliktir.

Bahariye'deki dinî bayramda, âbitlerden başka halk olmaz ve raks eden dervişlerin *sacerdote jefe* [baş rahip; başderviş]i olan *cheik* [şeyh]i iştirak eder. Bahariye sadece taşralıları kendine çeker. Mukaddes camileri asırlar boyunca tüm kâfirlere kapalı ve erişilemez kalan İstanbul'un hiçbir Avrupalının yaşamadığı uç mahallesi olan Eyüp'ün metruk dış tarafında, hoş mezarlıklar ve bahçeler arasında kaybolmuş bir camidir; belli saatlerde buraların yılankavî dar sokaklarından geçmek, dinî bir şevkle Hristiyanların ayaklarına tüküren ve sadece, kendisini esrarengiz beddualaların takip ettiği 'köpek' lâfının tahmin edilebildiği, anlaşılamaz, boşboğaz bunak sözlerle sizi takip eden siyah hotozlu, ihtiyar mutaassıplar yüzünden sıkıntı verir.

Bahariye camiinin koroya mahsus yerinde benden başka Avrupalı yok. Tahminimce sıkı kafeslerin ardındaki hor gören yüz meraklı bakıştan ve mevcudiyetimden haberdar edilmemiş gözüken bitişiğimde oturan musikicilerin hislerini açığa vurmayan tavır ve hareketlerinden biraz mahcup hissettim. Çok fazla aramanın ardından camide buldukları yegâne Avrupa mefruşatı olan kirli, ayağı sakat ve oturacak yeri samandan, kırık dipli bir iskemleyi işgal ediyorum. Musikiciler yere taze, sarı sazdan yapılmış, temiz hasırların üstüne bağdaş kurup oturmuşlar ve

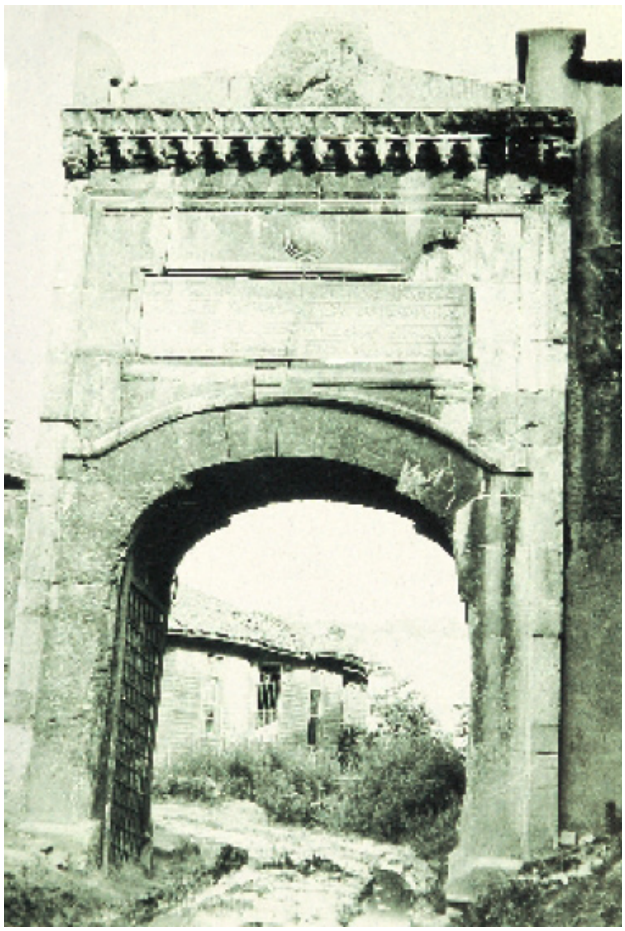
Bahariye Mevlevîhanesi,
Siyah beyaz fotoğraf.

raksçıların hepsi derviş kıyafeti giymişler: Koyu kırmızı, yeşil, beyaz ve mavi kumaştan geniş tunikler ve onun üstüne siyah bir hırka. Güneş yanığı, vahşi, sakallı yüzleri; gür kaşları ve tütün rengine solmuş, küçülmüş gözüken gözleri ihvanı tefrik etmeye hizmet eden hayli kocaman başlığın altında büyük sıkıntı çekiyor. Bu başlık kurşunî keçeden, sipersiz ve ince, dairevî bir kenar dışında diğer bir çıkıntısı olmaksızın, kulaksız bir kesik konidir. Ağzı aşağıya konulmuş, pişirilmiş çamurdan bir çiçek saksısı gibidir. Bazılarının ellerinde Türk flütleri [neyler] vardır ve çalgının iyiliğine inandırmak için duyulması zor gamlar yaparak ona hafifçe üflerler, diğerleri eşlik vazifesi gören küçük nakkareler olan *darbuka*ların yanına yerleşmişlerdir. Hanendeler dizleri arasında siyah ve kırmızı harfli, sarı yapraklı, açık bir kitabı taşıyan ahşap rahleler ihtiva ediyorlar.

Camiin dip tarafına baktım. Yukarı mahfilleri taşıyan ağaç sütunlar beyaz ve kırmızı bir korkulukla birleştirilmiş. Bu korkuluklar ve duvar arasında kutsiyet kokan, asırların tozları altındaki, güve yemiş yeşil örtülü ve o mübarek adamların hayatta iken kullanmış oldukları kocaman sarıklı sandukalar içinde müteveffa ihvan dervişlerin mezarları bulunuyor. Mezarların arasındaki hasırlar üstüne bayrama gelmiş olan bütün müminler çökerek veya topukları üstüne diz çökerek oturmuşlar: Eyüp'ün kaba dükkâncıları, İstanbul'dan tekneyle gelen şehirliler, civardaki bahçıvanlar, Altın Boynuz'daki daima hareketsiz harp gemilerinin tayfaları; hepsinin pabuçlar ellerinde ve fesler önlerinde dikili.

Camiin merkezine yakın dört sütunun korkulukları; temiz, mumlanmış ve parlak bir ahşap zemini olan bir büyük balo salonu teşkil ediyor. Bayramın mübarek icracıları olan yerde bir araya sıkışmış dervişler, şark tarafını işgal edip bir post üstünde oturan *şeyh*in önünde üç saf teşkil etmiş olarak orada vakitlerini bekliyorlar. Onların etrafında geniş bir huni teşkil eden, siyah hırkalarına sarmalanmışlar ve başlarını örten yüksek başlıklar tefekkürün sevk etmesiyle eğilmiş; görünmeyen, küçük bir yiyeceğe birdenbire atlamak için geri çekilmiş tuhaf böcekler gibi görünüyorlar.

Bir hanende ayağa kalkıyor ve açık kitapla koronun korkuluğuna doğru ilerliyor. Yarı açık hırkası katı kırmaları olan koyu turuncu tuni-

Bahariye Mevlevîhanesi'nin Cümle Kapısı; geride selâmlık, 1910, Siyah beyaz fotoğraf, B. Turnalı arşivi.

ğini açıkta bırakıyor; bu, derviş nesillerinin muhteremliğiyle beraber mübarekliğinin bir işaretidir ve keza yünden ve iki kat dokunmuş gözükür. Ayağa kalkan genç, seyrek sakallı ve al yanaklı. Beyaz boynu *falsete* [bir tenorun tam sesinin menzilinin tam üstüne binen ve onu aşan, sun'î bir şekilde hâsıl edilen ses] sesin gayretiyle şişiyor ve kızarıyor. Gırtlak cevizi olan boynun kaba çıkıntısı, ses perdesi değişikliklerini göstererek can havliyle yukarı ve aşağıya sallanıyor.

Bu dua; yeknesak, esrarengiz yavaşlığında uyutucu; her kelime düşünme fasılalarıyla yavaşlatılmış, tekrarlar ve nihayetsiz ses titretmeleriyle uzayan bir Şark nağmesinin veznindedir; Endülüs'ün bazı şarkıları da böyledir.

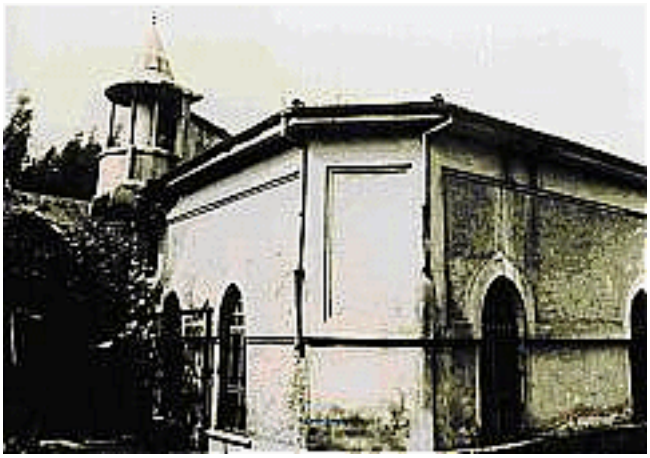
Aşağıdaki dervişler bir eli alınlarında ve dirsekleri dizlerinde, tefekkürün içine sokulmakla olabildiğince küçülüp, siyah hunileri içine gittikçe çekilerek rüyada gibi görünüyorlar.

Bu dua ne söylüyor? Hiçbir şey… Dairevî kalkandan, yeşil zemin üstünde parlayan, zarif kuyruklu altın Arap harflerinden başka bir maddî şekli veya diğer bir hayali olmaksızın, adaleti ihtimamla yerine getiren, kâinatın efendisi, görünmez *Allah*'a nihayetsiz medihler; Türk halkının tarihi olarak tarihe göre sıralanmış sultan isimleri. Ve bununla beraber, sözleri edebî kıymetten mahrum ve sadece uyku getiren musikinin lezzetine sahip bu dua seyirciler üzerinde, Garp ayinlerinde nadiren bulunabilecek bütün dünyevî endişelerden bir tecrit tesirine sebep oluyor. Hanendenin sesi dinleyicileri ipnotize ediyor gözüküyor. Müminler dalgın görünüşleri ve katı bedenleriyle derviş sözlerini peş peşe, giderek daha da faal söyleyerek bellerini hareket ettirmeye başlıyorlar. Kızarmış çehreleri sanki iç yanmalarını aksettiriyor gibi. Burun delikleri genişliyor ve mavi ve esrarengiz bir nokta gibi kıvılcım saçarak parlayan gözlerin kuvveti kesiliyor. Ara sıra bu göğüslerden dinî heyecanla hâsıl edilen sert bir inilti kopuyor. Bu uzak camide yalnız ve tecrit olmuş Avrupalılar; uzak, vahşi ve cenkçi asırları dirilttiği gözüken bazı merasimlerin sessiz şiddeti arasında endişe tarafından istila edilmiş hissediyorlar.

Hanende susuyor, kitabı kapıyor, yeniden bir köşeye çekilip, siyah hırkasını savurarak, turuncu renkli omuzları üzerine alıyor ve belli belirsiz ve yumuşak bir musiki, adamların ruhsuz cesetler gibi gözüktüğü camiin derin sessizliği içine *pastoral* [kır hayatına dair] bir iç çekiş yayıyor.

O bir ney. Mübarek rakstan evvelki yarım saatlik tefekkür pastoral şiirle alâkalı çalgıların şarkılarıyla dolduruluyor. Arkadaşları arasında hareketsiz çöküp oturmakta olan, manken gibi gözüken bir musikici yanakları şişmiş, kızarmış, devam eden gayretle terliyor, ama aynı zamanda donuk gözleri zevk içinde kaybolmuş, müstereddit bırakılmış vahşi kibri, müminlerin harareti ve ihvan kardeşlerin azizliği sırrını açığa vuruyor.

Çalgının yumuşak haykırışının; mukaddesata hasredilmiş heykeller ve resimlerin noksan olduğu, öte dünya kuvvetlerini temsil etmek için akıl almaz bir gayreti devam ettirmenin icap ettiği bir dinin inananlarının Şarklı arzularını ateşlediği görülüyor. Bahariye camiinin müminleri,

Bahariye Mevlevîhanesi'nin Mescidi,
Siyah beyaz fotoğraf.

öğle ortasında, pencerelerden dolan mavinin ve gün ışığının altında, neyin yavaş ses titremeleri tarafından nazikçe sallanarak rüya görüyorlar.

'Gündüz rüyaları'nda ne görüyorlar? Asla daha fazla medenî çehreli olmayan, kendi âdet ve an'anelerinde tuhaf bir asrî hayata arka olmaya zorlanmış Avrupalı misafirlerin fikirleri, dünyaların en eskisine, dağları camiin geniş pencerelerinden hemen hemen seyredilebilen muhterem ve esrarengiz Asya'ya dönüyor. *Pastoral* çalgılar; Suriye'nin kavrulmuş tepelerine yavaşça tırmanan ve mis kokulu otları otlatan sarı benizli çobanları; çoban ve düz arazi korsanı mahlutu kaba atlıların, şıkırdayan pirinç bilezikli kollarıyla kova çeken, peçelere bürünmüş genç kıza elle işaret ederek vardıkları çölün serin kuyularını; Yemen'in akşam çökerken kararan, tutuşan kızıl semasının ufkundan, başını indirip kaldıran ve kambur canavarlar gibi deve dizilerinin geçtiği kum denizlerini; Aziz Mekke'ye giden tenha yolu işaretleyen vahalardaki yeşil öbekler olan hurma ağacı kümesini; Medine'nin dünyevî tozla kaplı ve Tanrı cenkçilerinin ağır, kısa, eğri kılıçlarının altın şeritleri arasından görünen mübarek mezarlarını; rutubetli gölgelikleri ve kapalı bahçeleri olan Şam'ın sakin, dar sokaklarını; Kudüs'ün *Gran Implacable* [Muhteşem Yatıştırılmaz]'ın ateşinin şiddetli esintisi sanki üstünden geçmiş, kızıllaşmış ve taşlık tepelerini; bölünmüş kubbeli camileri ve kervanların muazzam servetleri taşıdığı, şehirler gibi çarşılarıyla Bağdad'ı; çıplak denizcileri inci çıkaran Basra'yı onlara gösterir. Yahudi ırkının hâlâ devam eden bütün şan ve şerefi, bütün ihtişamı asrî insanlarca hor görülüyor ve onlara eziyet ediliyor ve bununla beraber, bir gün dünyanın yarısının sahibi hâline gelen marangozun oğlu *Jesuha*'nın sükûn sözleri takip ediliyor ve asırlar sonra diğer yarının efendisi olan deve sürücüsünün oğlu *Muhammed*'in haykırışları tekrar ediliyor.

Yeni bir bayram seyircisi yanıma oturuyor. O, sadece başını örten kırmızı bir başlıkla biraz değiştirilmiş İngiliz üniformasıyla, bahriye yüzbaşısı bir Türk ordu zabitidir. Kolçağının bir beyzî ile sonlandırılmış altın dokuması ceketin koyu mavi kumaşının üstünde parlıyor. Bir ayna gibi, yakın cisimleri aksettiren tertemiz beyazlıktaki yüksek yaka ile gömleğinin parlak göğüslüğü arasında siyah ipekten, göze batan bir incisi olan düğümlenmiş bir boyun bağı görünüyor. Elinde vernikli pabuçlarını taşıyor ve ipek çoraplı ayakları hasırı çiğniyor. Geçerken, birbirini tanımayan ama sık sık karşılaşan kimseler olarak bana gözlerle gülümser gözüküyor. Onu her gece Pera'nın Avrupalı semtinde, bir Fransız operet kumpanyasının icrada bulunduğu "*Petits Champs*" tiyatrosunda bulurum. Bazı kereler üniformasını taşır, diğer geceler *smoking* giyer ve o zamanlarda '*kayzer* tarzı' kalkık bıyıklarını düz tarar; altın gözlükleriyle, İstanbul'da kaynayan, zenginlerle düşüp kalkan, bir takım milliyetlerden fahişelere âşıkane gözükür ve onlarla muhtelif lisanlarla konuşur. Bir kimse onun Paris ve Londra'da yaşamış, yeryüzünde uzun deniz yolculukları yapmış, milletlerarası heyetlerin bir kâtibi, bir sefaret askerî ateşesi olduğunu tahmin edebilir. Onu Bahariye camiine getiren hangi tuhaf meraktır?

Bacaklarını çaprazlayıp onları gövdesinin daha yakınına getirmek için elleriyle sıkıştırarak yere oturdu. Hareketsiz, hanendenin duasını dinledi ve vücudu, artan bir sallanışla azar azar, aynı diğer müminler gibi hareket etmeye başladı. Sonra diğerleri gibi derin bir tefekkür için-

Bahariye Mevlevîhanesi Postnişini Hüseyin Fahreddîn Dede,
Siyah beyaz fotoğraf.

de neyin fısıltısına daldı.

Ona baktığımda gözlükleri göğsüne düşmüştü. Bir kan hücumu evvelce soluk olan yüzünü kızartmıştı. Ortadan ayrılmış parlak ve düz saçları karışmış gözüküyordu, tesirden diken diken olmuşlardı. Asil ve mağrur bir atın burun delikleri gibi, Türklere has geniş burun delikleri toz kokluyormuş gibi titreyerek genişliyordu. Uzağı görmeyen gözleri, benimle karşılaşması üzerine düşmanca ve vahşi bir geri durmayı aksettirdi. Tefrik ettirici şeref işaretleriyle mavi üniforma bedeninden ayrılmış gözüktü.

O bahriyeli; modern icatları kendine mal eden, Alman teşkilatının aynını alan, medenî halkların bütün lisanlarını konuşan ve Paris'in modalarına uyan, ama bu haricî tarafın altında Asyalı ruhunu muhafaza eden Avrupalı Türkiye'nin ta kendisidir.

'*Petits Champs*'ın zenginlerle düşüp kalkan fahişelerinin neredeyse bir İngiliz denizci, sefarette toplanmış bir zarif olduğunu düşündükleri; benim bir şüpheci ve şen ve hayat dolu biri olduğuna inandığım arkadaşı, cihad ilân eden bir *imam*ı dinlerken hayal ettim ve tanınmamak için giydiği karışık Avrupalı kılığından soyunan ve aynı, *Muhammed*'in Tanrı'nın birliğini ispat etmek için mezarları kanla hafifçe boyanmış olan kılıç sallayan büyük kumandanları gibi, kılıcın ucunda kesik bir baş sallayan bir Asyalı gördüm.

***

Bahariye Camii'nin korosunda mübarek neyzen titrek sesle veya keskin ve feryat eden notaları doğaçtan çalmaya devam ediyor; bu esnada aşağıda, parlak döşemede tefekkür eden raks eden dervişler kıvrılmışlar.

Birdenbire ahşabın üstüne bir darbe duyuluyor. Bu, sanki yığılır gibi iki elini yere düşürerek hareketsizliğini bırakan şeyhtir. Pek ses ve seda vererek davula çift vuruş bu harekete mukabele ediyor. Bütün dervişler dört ayak üstünde olarak ellerini aynı zamanda müsavi olarak düşürüyorlar; kocaman başlıkları yerdedir.

Neyin iniltisine, şekilsiz ahenge intibak ettirilmiş yavaş bir marş vuran *darbuka*lar iştirak ediyorlar ve bu marş zamanlarında dervişler, ayakta kalıp korkuluklar boyunca yavaş bir yürüyüşle meşgul oluyorlar. Durduklarında koyu hırkalarını düşürüyorlar ve her biri bir örnek ama gök kuşağının bütün renklerinin türlü karmasını ihtiva eden merasim elbiselerini açığa vuruyorlar.

Bir başka yerde güldürecek, tuhaf bir kıyafettir; orada sadece mutaassıp gözlerdeki düşmanca ateş tarafından aydınlanan sakallı başlarının ciddî tavır ve vaziyeti onlara biraz hürmet ettirir. Küçük Türk ceketleri, kısa iç yelekleri ve farklı renkteki kuşaklarıyla bellerinin üstü erkek; ağırlığının çatırtısıyla yere temas eden, katı kırmalı, en geniş bir eteği sürükleyerek bellerinin altı kadın…

Marşın çalışına göre, göğüslerinde çaprazlanmış kollar ve omuzlarında toplanmış elleriyle hafifçe sallanarak yalın ayak ilerliyorlar. *Şeyh*, yavaş yürüme merasimini nişanlayarak sıranın önünde yürüyor. *Mihraba* varması üzerine topukları üstünde dönüyor ve kendisini takip eden dervişi iki keçenin ucu temas edecek kadar aşağıya eğilerek derinden selâmlıyor. Diğerleri aynı selâmlayı tekrarlıyorlar. Ardında tarikatın mübarek zevatının mezarları bulunan korkuluğun önünden geçerken aynı merasim yeniden icra ediliyor.

Dervişlerin alayı odayı üç defa dolandı ve bu geçit resmi, Şarklılar için haşmetin en tesir edici bir işareti olan katı bir yavaşlıkla çok zaman devam etti. Çıplak ayaklar, musikinin çalışına göre, ardı arkası kesilmeden lâkin pek ilerlemeksizin hareket ediyorlar. Nihayet üçüncü defa *mihrab*ın önüne gelmeleri üzerine, *şeyh*, şark duvarının merke-

Bahariye Mevlevîhanesi Postnişini Hüseyin Fahreddîn Dede,
Siyah beyaz fotoğraf.

zinde, kollar göğüste, suretini geniş bir pencerenin aydınlanmış camları üzerine neşrederek hareketsiz kalıyor.

Dervişler, sahnenin kenarında dönerek çıkmaya hazırlanan balerinler gibi uzun bir hat teşkil ettiler. Biraz evvel koyu hırkalarından soyunmaları ve göz kamaştıran kıyafetlerinin bütün ihtşamıyla ortaya çıkmaları üzerine; bazı operaların, siyah cadılar gibi sahnenin arkasından neşet eden ve birdenbire, tanınmamak için giydikleri kıyafetleri bırakarak aydınlığa çıkan; çok ince, şeffaf ve pembe kumaşlara sarınmış kadın dansçılarını hatıra getirdiler.

Koronun çalgıları valsinkine benzer bir vezni kendilerine mal etmişler ve küçük davulların yüksek ve devamlı sesi ve neylerin yumuşak iç çekişleri; birkaç mısralık her bendin sonundaki ses rengi değişikliği haricinde başka bir değişiklik olmaksızın seslerini yükseltip alçaltarak bir raks; değişmez ve tek perdeden ve tiz bir ilâhî okuyan hanendelerin sesine bitişiyor.

Bir derviş şeyhe doğru ilerliyor, müsaadesini istercesine onu hürmetkâr bir eğilmeyle selâmlıyor, şeyh ona hafif bir baş hareketiyle mukabele ediyor ve topukları üstünde, giderek artan bir sür'atle mübarek raksa başlıyor; bu baş döndürücü dönme hareketine, salonun dolayını takip ederek onu yavaşça ilerleten bir diğer hafif çevrilme ilâve ediyor. Ağır fistanın kırmaları bacakların etrafında fırıl fırıl dönüyor ve sür'atle beraber azar azar havayı zapt ediyor ve devasa nispetler kazanarak şişiyor, şişiyor. Evvelâ yarı açık devasa bir şemsiye, sonra bir küre, sonra bir paraşüt ve ağır kumaş neredeyse ufkî yayılıyor; çıplak bacaklar üstünde deli gibi, baş döndürerek, kırbaç topacı gibi dönüyor, dönüyor.

Dönme hareketine başlaması üzerine, derviş, rahibane vaziyette kollarını göğsünde çaprazladı. Onları azar azar ayırıp, gerinen zarif bir balerin gibi, gülümseyerek; nihayetinde onları haç hâlinde, bükülmez tutana kadar yayıyor; bu geriliş, onun dönme sür'atine yardım ediyor. Bu dönme mestliği içine katılır katılmaz artık gülümsemez oluyor. Gözleri donuk ve müphem kalıyor, yüzü soluyor ve bir vecd hissizliği, acı veren bir haz hareketiyle kasılıyor.

Beyaz giyinmiş dervişin ardından yeşil biri, sonra mavi biri, sonra kırmızı biri dönmeye başlıyorlar; bu suretle pembe, mavi, şarap rengi, sarı, turuncu etekler; Şark boyalarının medarı iftiharı olan büyük bir renk kesafetiyle gürültülü bir dairevî dalgalanmaya çıkıyorlar.

Cami, seyredenlerde baş dönmesinin mide bulantısına sebep olan, habire dönen renkli topaçlarla doluyor. Musikinin nadir fasılalarında, havayı kesen ağır kumaşların dalgalanışını ve ayakların sürtünmesini duyabilirsiniz. Güzel ve gülünç olanın terkibi olan icralardaki tuhaf kuvvetle akla takılan bir aslî temaşadır. Sakallı, çirkin adamlarca bitirilen; raks eden devasa çiçeklerdir. Keçeden bir yuvarlak başlıkla taçlandırılmış yabanî çehreli cücelerin tacının merkezine batmış, dönen enfes güller…

Hanendeleri daha da fazla bağırarak vezni hızlandırıyorlar, *darbuka*lar gök gürültüsünün gümbürdemesiyle tıkırdıyorlar, neyler delirmiş keçiler gibi sıçrıyor ve meliyorlar ve raksçılar öyle bir sür'atle dönüyor,

Bahariye Mevlevîhanesi,
Sonradan renklendirilmiş fotoğraf.

dönüyorlar ki kolları ve bacakları sür'atten kararıp sararıyor, lekeleniyor ve etekleri ufkî testereler gibi havayı kesiyor. Bu mübarek raks ne kadar sürer? Bunu bilmiyorum. Hareketsizliğime rağmen baş dönmesinin tesirini hissediyorum, gözüm kamaştı ve renklerin devamlı dönmesi beni hasta etti. Sanki asla sona ermeyecek bir tepeden aşağıya yuvarlanıyorum. Cehennemî musiki ve dervişlerin dönüşü müminleri mest ediyor. Zemindeki dar kafalılar musikinin zamanına uyarak bedenlerini hareket ettirdiler ve cami, bir musiki silindirinin kayıtsız sesine uyarak bir yandan öbür yana hareket eden, kırmızı başlıklı ve tahta suratlı yüzlerce mihanikî kuklanın olduğu kocaman bir oyuncak kutusu gibi gözüküyordu.

Şeyh bir hareket yapıyor, koro duruyor, dervişler dönmelerini durduruyor; hareketin yokluğu eteklerini indiriyor, sönüyorlar, bir şemsiye iken bir huniye dönüyorlar, şimdi daha da küçülüyorlar, yere sürtünmeye nihayet veren ağır kırmalar yerlerine geri dönüyorlar ve mübarek raksçılar mabedin bir yanında tekrar bir sıra teşkil ediyorlar. Yüzleri ter damlalarından parlıyor, cam gibi gözleri hâlâ baş dönmesinin deliliğinde. Nefes nefese kaldıklarından göğüsleri körük gibi kabarıyor. Bazısı ani hareketsizlikten, sendeleyen bir sarhoş gibi sersemledi. Ama buna rağmen hepsi bir tavır ve hareketle tekrar onun müsaadesini almak ve delice raksa yeniden başlamayı bekleyerek *şeyh*e bakıyor.

Hanendeler, istirahat müddetince, cemaat ibadetine mahsus bir çeşit yavaş ve ciddî bir ilâhîyi seslerini yükseltip alçaltarak okuyorlar, ama çok geçmeden sesleri tekrar mübarek raksın veznini tutturuyor ve canlı topaçlar dönmek için camiin merkezine geri geliyorlar.

Dervişler üçüncü bir kere için raks ediyorlar ve uzun bir saat boyunca kuvveti, aklı ve hatta Garplı birinin varlığını bitirecek baş döndürücü bir hareketle dönüyorlar, dönüyorlar. Sonunda dönmeyi durduruyorlar ve merasim elbiselerinden soyunmak için, kan toplamış ayakları üstünde sendeleyerek, etrafını çevreleyen *nopal* [bir çeşit kaktüs] ve palmiye ağaçlarından bir meyve bahçesini geçerek camie bitişik harap bir haneye çıkıyorlar.

*Şeyh mihrab*ın önünde duasını ediyor, posta birkaç kere secde ediyor, *Allah*'ın adını çağırarak kollarını uzatıyor ve o da çekiliyor.

Merasim nihayete erdi. Gülünç!.. Onları biraz görenler, akılları dünyevî şeylere açılmaya başladığında, onların keşfetmiş olduklarını kabul ederek samimî bir hararetle ona iştirak ediyorlar ve onu ibadetlerin en asil ve en şiircesi addediyorlar. Raks eden dervişlerden din gayretindeki bir Şarklının, Garbın cemaat ibadetine mahsus merasimlerini ilk defa için görüp üzerine düşündüğünü kim bilir? Esrarengiz Şarkın bütün insanları beşer Tanrı'ların doğum günlerinde raksı dinî bir merasim kılarak semavî kuvvetlere raks etmişlerdir. Raks; Tanrı'nın şanına, altın kadehlerde de olsa, şarap içmekten kat'iyetle daha yüksek ve daha az maddî bir ameldir.

Şarkın bütün Müslüman kardeşlikleri arasında, raks eden dervişlerinki en aristokratik olanlarıdır. Bağlıları umumî hürmete sahiptirler. Dervişlerin *papa*sı olarak adlandırılabilecek *sumo sacerdote* [yüksek rahip; şeyh] Asya'daki büyük Türk şehri Konya'da ikamet eder; Osmanlı an'anelerinin kalbi olan burası eski Türkiye'yi dumura uğratan ve yoz-

Bahariye Mevlevîhanesi Postnişini Hüseyin Fahreddîn Dede ve dervişleri,
Siyah beyaz fotoğraf.

laştıran Avrupa tesirinin henüz gelmediği bir yerdir.

Sultan ölüp ve yeni bir emirülmüminin dinî merasimle tayini lâzım geldiğinde, dervişlerin *jefe supremo* [en büyük reis; çelebi]si Konya'dan imparatorun kılıç kuşanma merasiminin vuku bulduğu Eyüb'ün mübarek camiine gelir. İmparatorun tacı yoktur. Onun haşmet ve kudretinin yegâne işareti Eyüb'ün meşhur camiinde muhafaza edilen Peygamber'in kılıcıdır. Büyük derviş, *Muhammed*'in mübarek kısa ve eğri kılıcını yeni hükümdarın beline kuşatır ve bütün Türkiye *padişah*ı alkışlar.

Eyüb'ün mübarek camii Türk halkının esrarını ve dinî tecridini muhafaza eden yegâne yerdir. Herhangi bir Hristiyan onun avlusunun bir taşının bile üstüne basamaz. Ecnebiler onun önünden geçerken onun kapılarına ve avluları ve bahçelerini çeviren duvarlarının demir parmaklıklarına bile bakmaya kalkışmazlar.

Bahariye'den ayrılıp da beni İstanbul'a götürecek bir tekne için Altın Boynuz'un kıyılarını ararken, Eyüb'ün beyaz mezarlıklarla, şebekelerinden sultanlar ve velilerin tepesi sarıklarla süslenmiş ve kadife ve altınla örtülmüş sandukalarının görüldüğü türbelerle şekillenmiş dar sokaklarında kayboldum.

Dar bir sokağın sonunda açık kapısıyla büyük bir kemer gördüm. Yaklaştım. Önünde yalnız ve serin bir avlu, daha ötede bir kemer; nihayet, güneş altında yıkanan ve duvarlarla kapatılmış, merkezinde dev bir nebat gibi, görünmeyen dallarıyla,beş yüz yıllık bir ağacın kocaman dört köşe gövdesinin durduğu büyük bir açıklık. Çinili revakın gölgesinde bir fıskiye, yeşil mermerden kâselerine sularını serperek şarkı söylüyor; sütunların başlarında yüzlerce esmer güvercin, suyun damlamasıyla ruh bulan sessizliği 'ku ku'larıyla keserek kanatlarını çırpıyorlardı. Avlunun sonunda hemen hemen çıplak afacanların birkaç takımı oynuyorlardı ve

kıvrılıp kalmış korkunç bir ihtiyar kadın bir sadaka bekliyordu.

Burası, İstanbul'u ziyaretinde Alman imparatorunun bile giremediği, Hristiyanlar için yaklaşılmaz mabet olan mübarek camiin avlusuydu. Bir tarafında yeşil ve siyah çinilerden, at nalı kemerinin önünde asılı bir Türk feneriyle esrarengiz bir cephe vardı.

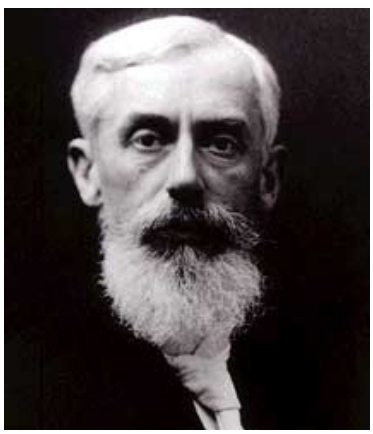
Başımı uzatıp tam gözetleyecektim ki Türk jandarması olan bir *zaptiye* bana doğru geldi. Afacanlar sanki taşları yokluyormuş gibi başlıklarını yere eğdiler, bağırıyor ve kavgacı bir neşeyle ellerini, kollarını hareket ettiriyorlardı: *Gâvur! Gâvur!* (Bir Hristiyan!).

İhtiyatla mesafe koydum ama güvercinleri ve su fıskiyeleriyle ve şiddetle esrarengiz, yeşil ve siyah cephesiyle yalnız avlunun hızlı bir görüşü hatıramdan kolayca silinmeyecek.

Eyüb'ün mübarek camiinin içinde ne var acaba?"

IBÁÑEZ, Vicente Blasco, **Oriente (Viajes),** 2. B., s. 189-205 [Bahariye], Valencia: Prometeo, 1919.

L. De LAUNAY

Louis Auguste Alphonse de Launay. (1860-1938). Fransız yer bilimci, şair, yazar, bilim tarihçisi. Politeknik ve maden bilimi öğrenimi gördü. Maden yatakları konusunda ihtisas sahibiydi. Bilhassa altın ve Afrika'daki elmas yataklarıyla ilgilendi. Fransa'nın, pek çok bakımdan da dünyanın en iyi yer bilimcisi kabul edilir. 1889'da tayin edildiği Paris Maden Okulu'nda ölümüne kadar hocalık etti, yanı sıra muhtelif kuruluşlarda idarecilik yaptı. 1904-19 arasında Nature mecmuasının editörüydü. Diğer bazı eserleri: Ches les Grecs de Turquie (1897), L'Or dans le Monde (1907), Gîtes Minéraux et Métallifères (1912), La Turquie que l'on Voit (1913), Le Christianisme (1925), L'Église et la Science (1936).

"Eyüb'e, daha az münasip bir muhitteki *derviches tourneurs de Bakarié* [Bahariye'nin dönen dervişleri]nin merasimini görmeye gitmemek, Pera'nın dervişlerinin benzer merasimine evvelce iştirak etmiş olmadıkça, ekseriyetle bir noksanlık değildir. Burada manzara çok hoştur. Dervişler bir *galoubet* [davula eşlik ederek tek elle çalınan üç delikli bir flüt]'in vezniyle çalınan düdükler ve teflere uyarak, uzun elbiseleri ve Farisî külâhlarıyla zarafetle dönerken, salonun açık pencereleri Altın Boynuz'un dalgaları hafifçe çarpan sularını görmeye müsaade eder. Dışarıdaki bu sessiz hareket; pencerenin çerçevesinden bir anda geçip giden, güneşle parlayan kayıkların yol almaları; bizim Batılı ruhlarımıza çok yabancı gelen çok mahsus tezahürleri bulunan, raksla Tanrı'ya perestiş eden, baş dönmesi hâlindeki ferdiyetin zail olmasında manen saadet arayan bu Asyalı canlarla temasın meydana getirdiği zihin karışıklığını tamamlayan sun'î bir *dekor* tesiri, bir *tiyatro* intibaı verir. Dönen Dervişler evvelce *Théophile Gautier* tarafından fevkalâde bir şekilde tarif edilmişti, ondan sonra hiç kimse yeniden tarife kalkışmaya cesaret edemez. Ben sadece tez elden bazı mülâhazalarda bulunacağım. Fakat lüzumlu oldukça, manzaranın zarif ve nazik şi'rî hususiyetine; dönen dervişler şık divanhanenin etrafında, iyice mumlanmış zemin üstünde, kavuşturulmuş kollarıyla cezbe içinde gülümserlerken mütemadi bir raks hareketi için çalan düdük ve teflerin taşra musikisine; inkıraz bularak münavebe ile birbirini takip eden, derece derece inen nağmeleri ve bariz vurgularıyla pest notalı çalgılar ve hafif çalgılara geri dönmek hoş olurdu.

1911-1916 arasında Bahariye Mevlevîhanesi postnişini olan (Küçük) Nazif Dede'nin Gençliği, Siyah beyaz fotoğraf.

Evvelâ iki derviş girdi. Biri diğerinin ardından vasıl oldular

Quelques Phrases Musicales des Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişlerden Birkaç Musiki Cümlesi], [LAUNAY, L. De, *Vues de Constantinople,* Le Tour du Monde, Nouvelle Série, Tome XIX, No.: 20, 17 Mayıs 1913, s. 232, Paris].

ve *maître à danser* [raks ustası]nın ayak izinde *mihrab*ı selâmladılar. Hepsinin farklı renklerde uzun elbiseleri, sarının tonlarında Farisî külâhları vardı ve yalın ayaktılar.

Maharetle baş selâmı verip salonun bir köşesinde sıra hâlinde çöktüler. Dört bir yanda, kalabalığın yığıldığı geniş bir mahfil mevcuttu. *Chef* [reis; şeyh] canı sıkkın ve keyifsiz bir tarzda, diğer dervişlerle yüz yüze *mihrab*ın önünde oturuyordu ve yukarıdaki *mahfil*de biri terennüm ediyor, birileri de düdük ve tef çalıyordu. Dervişler münasip bir tempoyla bütün salonun etrafında yürümeye koyuldular. Onlardan biri ne zaman mihrabın önüne varsa yarım devir dönüyor, kollarını binişiyle beraber göğsünün üstüne getirerek şeyhi derinden selâmlıyordu, sonra tekrar dönüyor ve devam ediyordu. Bir gong vuruşuyla meydana getirilen aksisedadan daha mevzun, bir sekizlik perde tertibinden bir diğerine birdenbire intikalleri olan, yüksekten perdesini tam veren, küçük görünüşlü bir *flageolet* [en yüksek sesli flüt]'in de bulunduğu bu merasim kat'î surette gülünçtü. Yüksek şapkaları ve geniş elbiseleriyle böylesine derin baş selâmı vererek, bir *burjuva* [orta sınıf] beyefendisi sanki balede ağır ve muntazam adımlarla yürüyormuş gibi gözüken bu dervişler, *Molière*'in hekimlerini veya *mamamouchi* [*Molière*'in yazdığı *Le Bourgeois Gentilhomme*'da geçen ve ahmaklara bir soyluluk payesi imiş gibi takdim edilen anlamsız söz]'leri kâfi derecede hatıra getiriyorlardı. Daima olduğu gibi, dinî bir merasim; bir dindarlık cemiyetine kendi kendine iştirak etmemiş birisine evvelâ tuhaf tarafıyla, hatta mevcutsa gülünç tarafıyla tesir etmeye başlar. Bir, iki, üç, dört benzer dönüş ve en az yüz defa baş selâmı veren yirmi derviş…

Sonra, kürk hatlı elbiseleri ve beyaz zevahirleriyle çekildiler, tefler daima çalıyordu. Salonu devrettiler; *mihrab*ın önüne geldiklerinde, her biri, onlara nezaret ettiği gözüken şeyh aralarında gezinir vaziyette olduğu hâlde raksın ölçüsüne uyarak dönmeye başladı.

Çok geçmeden, hepsi aynı zamanda, çok sür'atli olmaksızın, usule göre bir *vals* hareketiyle; bazılarının kolları kavuşturulmuş, diğerlerininse baş üzerine yükseltilmiş olarak dönüyorlardı. Musiki cana yakındı; birkaç dakika süreyle, asla birbirlerine tesadüf etmeksizin zarafetle *vals* ettiler; sonra nefeslenmek için yeniden salonu silsileyle devrettiler ve *mihrab*ın önüne vardıklarında yeniden dönmeye başladılar. Daha sonra ziyaret edeceğimiz Üsküdar'ın feryat eden dervişleri gibi bunlar da Tanrı'yı baş dönmesinde arıyorlardı."

LAUNAY, L. De, *Vues de Constantinople*, **Le Tour du Monde**, Yeni Seri, C. XIX, No.: 20, 17 Mayıs 1913, s. 232-233 ve 238 [Bahariye], Paris.

Kasımpaşa Mevlevîhanesi

Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin Methali,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Mevleviname_2b.indd 950 12.07.2015 15:29:16

Joseph von HAMMER

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 668

KASIMPAŞA

"Mevlevîlerin tekkesi, Sultan *Murad IV.*'ün zamanında, dini bütün *Abdi Dede* tarafından kendi el emeğinin yevmiyelerinin hâsılatıyla kurulmuştur." s. 71.

"Ankara'dan *İsmail Dede*'nin kabri *Kulle Kapussi* [Kule Kapısı]'ndaki Mevlevîlerin tekkesinin içindedir. O, Hicrî 1049 (1637)'de vefat etmiştir; büyük mutasavvıf şair *Dschelaleddin* [Celâleddîn] Rûmî'nin Mesnevî'sinin yedinci cildini keşfedip çıkarmış ve bugün bile hâlâ herkes tarafından takdir edilen ve Mevlevîlerin bütün *scheiche* [şeyh]lerinin ellerinde gezen tam bir şerhini kaleme almıştır.

Kassim Pascha [Kasımpaşa]'daki *Mewlewi* [Mevlevî] tekkesinin kurucusu *Abdi Dede*'nin kabri, gerçi hakkında daha az malûmat sahibi olsak da, buna rağmen, Kule Kapısı tekkesinde defnedilmiş İsmail *Dede*'ye göre daha büyük bir mübareklik şöhreti taşır. Bu meyanda *Sultan Murad IV.*'ün, *Bosburun* [Bozburun] (*Poseidonion*) burnunda, bir kayıkta İstanbul yolundayken şedit bir suda boğulma tehlikesi geçirdiği ve aynı zatın kızgın dalgaların içinde, arkasından refakatle onu sahil-i selâmete çıkardığı rivayet olunur."

HAMMER, Joseph von, **Constantinopolis und der Bosporus (Örtlich und Geschichtlich Beschrieben)**, 2 C., C. II, s. 71 [Kasımpaşa], 73-74 [Galata, Kasımpaşa], Pest: Hartlebens Verlag, 1822.

Robert SNOW

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 761

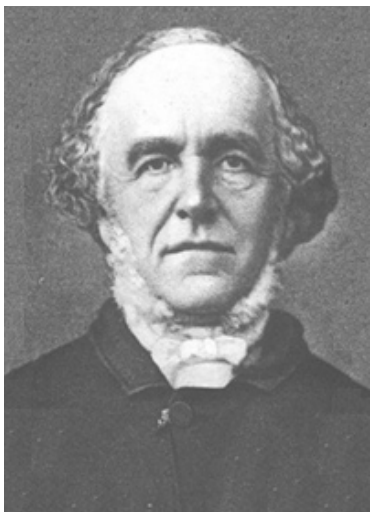
29 Ağustos [1841], Pazar- "*Cassim Pasha* [Kasımpaşa]'daki kendi *convent* [erkek manastırı] tekkelerinde, *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]… Pera'da evvelce şahit olmuş bulunduğumdan farklı bir merasim intizarıyla gitmeyi tercih etmiştim, lâkin ümit kırıcıydı. Burada, çok küçük bir oğlan, neredeyse bir çocuk gördüm; derviş kıyafeti içinde öteye beriye koşuşturuyordu. Yüksek mahrutî başlık ona çok gülünç bir görünüş veriyordu. Merasim başladığında zavallı çocuk, kalanlarla aynı şekilde secde ve ihtiramda bulundu. Fakat sonunda onun giderek yorulup, terlikleri üstüne oturduğunu ve diğer akranlarıyla oynamak üzere dışarı gittiğini gördüğüme memnun oldum."

Abdülbakî Gölpınarlı Dede'nin Çocukluğu,
Siyah beyaz fotoğraf.

[SNOW, Robert], **Journal of a Steam Voyage** (Down the Danube to Constantinople and thence by Way of Malta and Marseilles to England), s. 62 [Kasımpaşa], London: Moyes and Barclay, 1842. Yazarı bilinmeyen, [SNOW, Robert], *Three Weeks at Constantinople, in Two Article*, **Chambers's Edinburgh Journal**, Yeni Seri, C. VIII, No. 183, 3 Temmuz 1847, s. 125 [Kasımpaşa], Edinburgh: William and Robert Chambers.

Émilien FROSSARD

Émilien Benoît Daniel Frossard. (1802-1881). Fransız. Reform kilisesi papazı, ressam. Ordu papazlığı yaptı. Jeoloji, botanik, meteoroloji gibi ilimlerin hepsine açık biriydi. Pireneler'de keşif gezileri yaptı. 1829 ve 1839'da Fransız Pireneleri ile ilgili çizimlerini yayınladı. 1855'de Türkiye'de bulundu.

Kasımpaşa Mevlevîhanesi Rebabîlerinden Süreyya Baba,
19. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

16 Mayıs [1855, Çarşamba] [Ramazan]- "Sevgili çocuklarım, vaktimi daha ciddî işlere hasrettiğimden, görmediğim diğer pek çok görülecek nadir şeyler var; yine de, feryat eden dervişlerin ıstırabın mutaassıp dehşetinde elde etme gayretinde bulundukları gibi, bir esrarengiz *vals*in baş dönmesinde ilâhî vecdler arayan o yekta *Mewlewi* [Mevlevî]ler veyahut *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in bir içtimasında mevcut bulunmaksızın Şarkı terk etmeye hevessizdim. *Kassim-Pacha* [Kasımpaşa]'daki *téké* [tekke] veya *convent* [erkek manastırı]na gittiğimde Papaz *Turin* ve meslektaşım Mösyö *Gerlinger* ile birlikteydim. Asude ama hoş bir nezaketle kabul edildik. Onlarda ecnebilerin mevcudiyetinin belirli bir yere kadar tahdit edildiğini, bunun onları daha faal kılmak ve onların dinî idmanlarını teşvik etmek için olduğunu bilmelisiniz. Manastır kelimesini okurken, kendi kendinize, asil arzularla teneffüs eden pek çok ruhların kendi zamanlarında zulmet ve kargaşadan başka bir şey bulmamış, sükût ve yalnızlık içinde huzur ve hakikati aramak için kendi kendilerine bir köşeye çekilmiş pek çok yüce âkillerin gömülüp kaldıkları orta çağların vadeden evvel mezarlar olan kasvetli mekânlarını tasavvur etmemelisiniz. *Tekke*nin içindeki her şey bir resim güzelliğinin izini ve kır hayatının neşe veren ve büyüleyen rayihasını taşır: Yumuşak renklerle Türk tarzında boyanmış bir hane; orta yerinde altın ve maviyle süslenmiş, ince bir zevkle yontulmuş beyaz mermerden hoş bir çeşme görülen ve ihtişamlı çiçeklerin gür bolluğunu arz eden bir bahçe olan fevkalâde temiz bir avlu; *Kasımpaşa* semti üzerinden uzanıp *Suleymanée* [Süleymaniye]'nin enfes küçük kubbelerinden öteye erişen bir manzara. Burası bu *mendicant monk* [dilenci münzevi]lerin *Pera*'daki *tekke*lerinin yangınla tahrip olmasından sonra kendi kendilerine inşa ettikleri böylesine nefis bir inziva köşesidir. Mamafih 'dilenci' tabiri sizi aldatmasın, dervişlerin çoğu zengindir ve yeminleri onları ziyadesiyle muntazam itiyatlar, ziyadesiyle tefekküre dalmış bir hayat tarzı ve bazı hususî hüküm ve nizamlar ilân eden dinî bir cemiyete dâhil oluşları haricinde; kendilerini [zaten] ayırmamış bulundukları ne herhangi bir nevi ticaretle iştigalden, ne evlenmekten, ne de dünyevî cemiyetle kaynaşmaktan alıkoyar. Bu âdetlerin en emsalsizi onların Tanrı'yı arama veya O'nunla ünsiyet etme tarzlarına merbuttur. Lâkin kastettiğimi size tasavvur ettirmek için *tekke*ye girelim.

Âdet üzere pabuçlarımızı çıkardıktan sonra aynı binicilik mekteplerindeki gibi sekiz köşeli bir salonun içine buyur edildik. Müşterek merkezli mahfil; dervişlerin kendileri dâhilde kalırken, haricî çemberi işgal eden ecnebileri ayırmak maksadı içindir. Daha yukarıda bir mahfil aynı usule tekabül eder, sadece ecnebilerin yukarı çıkmalarına müsaade edilmez. Birkaç dakika sessizlik içinde bekledikten sonra, farklı yaşlarda ve daima giydikleri keçe serpuş haricinde, caddelerde tesadüf ettiğimiz Türkler gibi farklı tarzlarda giyinmiş on altı dervişin geçtiğini müşahede ettik. Dervişler daha içteki meydanın etrafına mütenasip olarak kendilerini yerleştirdiler ve zemine terziler gibi bağdaş kurarak oturdular. Ahiren zarif bir Arap ifadesiyle dikkat çeken, narin ve ciddî, yumuşak başlı ve dalgın çehreli, hâlâ genç bir zat olan *superior* [manastır başpapazı; şeyh] tarafından idare edilen *Müslüman* ayini başladı. Nihayet sür'atli ve ahenkli, ezberden okunan bir sesleniş işittik; sonra âbitler için işaret verildi, sonra dervişler ellerinin ayalarını göğe doğru kaldırarak mukabele ettiler; yüzleri zemine doğru, muntazam ve beden terbiyesine mahsus bir tarzda kalktılar. Dua bitti, dervişler alay hâlinde ilerleyerek

Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin Avlu Methali
20. yy.'ın ilk çeyreği,
Siyah beyaz fotoğraf.

üçer üçer hürmetle amirlerini selâmlamaya geldiler ve böylece divanhaneyi dolaştılar. Her biri dik bir vaziyette yerlerini aldı; bir sükût lâhzası ardından, bir üst mahfilden gelen çok alçak ve yumuşak flüt ve teflerin *senfoni*si tarafından meydana getirilen musikiyi işittik.

Musikinin ilk sedalarını işittiklerinde dervişler kendilerini sanki sihirle, hemen hemen ayaklarına inen dış elbiselerinden tecrit ettiler ve uzun, beyaz, sarkarak zemine erişen, alt tarafında çok bol, aynı malzemeden çok yüksek belli bir cepkenle birleşen bir elbise giyinmiş olarak gözüktüler. Böylece teçhiz edilmiş hâlde, musiki tarafından tanzim edilen yavaş bir tarzda kendi ayakları üstünde dönüş yaparak ve aynı zamanda salonun etrafında da dönerek harekete koyuldular. Bu dönüş hareketi boyunca dervişler başlarını bir omuzlarına doğru eğmişti, el ayası göğe doğru tevcih edilmiş hâlde bir kol yükseltilmiş, meyletmiş diğer kol parmaklarıyla birlikte yere doğru dönmüştü. Nihayet sür'atçe artan bir nağme işittik ve dervişler de geniş, beyaz çanlar veya belki daha çok, uçmaya başlamak üzere olan hayalî kuşlara benzer görünüşe sahip olarak aynı zamanda hareketlerini çabuklaştırdılar. İşlek, asude bu hareket onların bir an, döne kalmış topaçlar gibi görünmelerine yol açtı. Bu tatbikat takriben on dakika sürdü. Dervişler aniden durduktan sonra, o vakte kadar kendini hareketsiz tutmuş bulunan, keza yavaş ve hesaplı bir tarzda kendi kendine dönüşler yapan şeyhlerini selâmlayarak odanın etrafında bir dönüş daha yaptılar. Sonra her biri tekrar gündelik kıyafetlerini giydiler ve alelâde meşguliyetlerine kaldıkları yerden devam ettiler.

Saf bir sanat teşhiri olarak onun ilk intibaı nihayete erer ermez, bu garip sahneyi seyrettikten sonra; bîçare, zayıf beşeriyetin inhiraflarını iyice düşünerek acıklı bir hisse kapılmaktan kendimi alamadım. Beşeriyet daha iyi ve daha mukaddes bir vaziyet için büyük maksatlarında manevî ıslahın böylesi fevkalâde vasıtasına müracaat eder veyahut hakikî ve diri Tanrı ile iştirak eder. Sahi; hakikî ve ruhanî Hristiyanlık ne zaman bu bîçare ruhları zapt etmeye gelecektir? Ve Hristiyanlığın kendisi, ekserisinin onu idrak ettiği ışığın altında, gerçi biraz evvel şahit olduğumuzdan farklı bulunan ama o yüce ve mükemmel gayeye -yani, hakikî dindarlığın tesiri ve vicdan üzerinde inayetin tecdit edici ve kutsileştirici kuvveti-, hakikaten münasip gibi olmayan o tatbikattan kendini ne zaman mahrum bırakacaktır?"

FROSSARD, Emilien, **The French Pastor at the Seat of War** (Being Letters Written from the East), Fransızcadan İngilizceye tercüme eden bilinmiyor, s. 294-298 [Kasımpaşa], London: James Nisbet, 1856.

A. MONEY ve G. H. MONEY

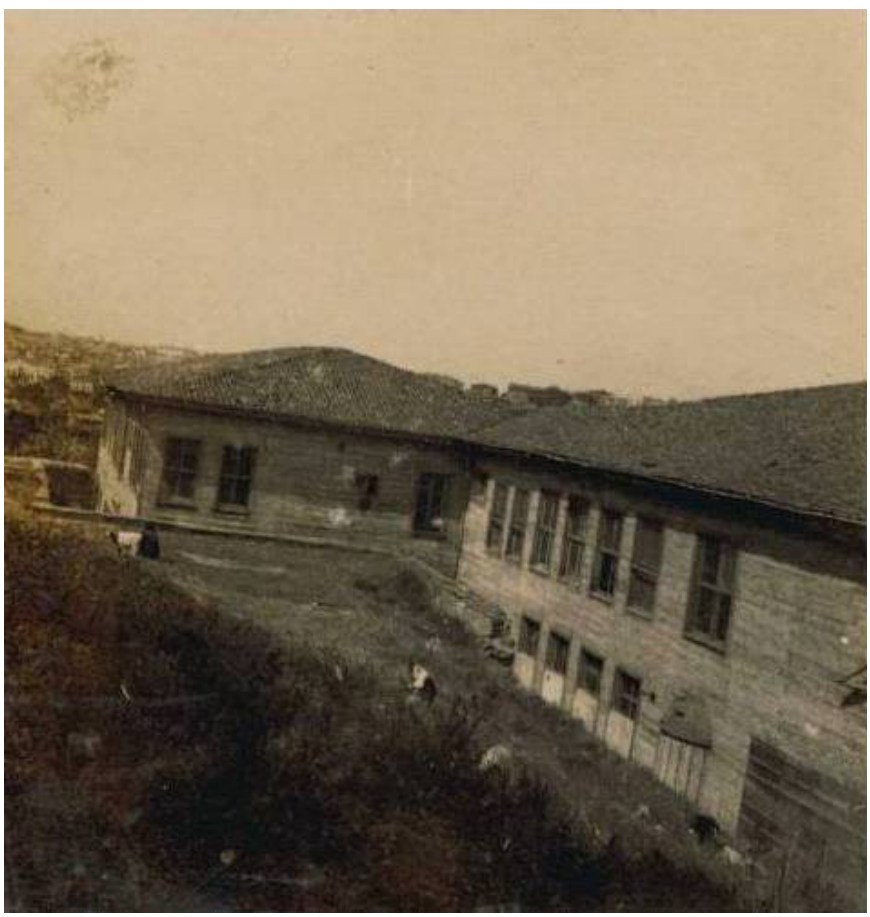
A. Money ve George Henry Money. İngiliz kardeş yazarlar. George Henry Money yarbaylıktan emekli oldu, Mısır hidivine hizmet ettiğinden üçüncü sınıf Mecidiye nişanı sahibiydi ve kendisine 1887'de kraliçe tarafından kraliyet nişanı da verildi.

RAKS ETME İBADETİ- RAKS EDEN DERVİŞLER

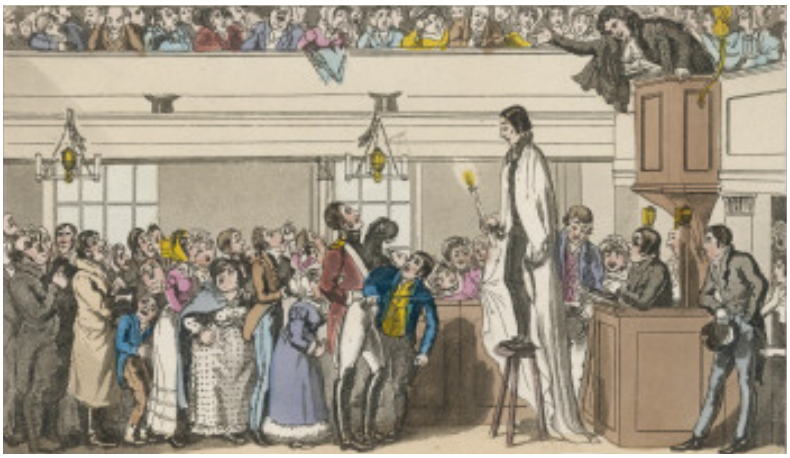
[1855 Eylül'ü]- "Başlıkların daha nadide olanları arasında siyah, yağlanmış ve bir Asurî [Iraklı] boğası gibi lüleli yünden, yüksek Acem şapkası ve kalın, kum renginde ve saksı şekilli, keçe, derviş külâhı gelir. Bu sonuncular garip bir tarikattırlar. Muhammedîliğin muhalif bulunan iki veya üç fırkasını terkip ve kendilerine 'has kudretler' atiyye kılındığını ikrar ederler. Tapınmanın hususî bir şekline sahiptirler, bu yüzden, feryat eden veya *dancing* [raks eden] dervişler denilirler.

Bir gün bu sonuncuları görmek üzere bir mümessille azimet ettik. Beni İngiliz Sarayı'nın aşağı tarafında ve sarayla denizin arasında bir camie götürdü. Bizim cumamız olan kendi *Sabbath* [sebt; dinlenme günü]'larında icrada bulunmadıklarından, teşhirin vukua geldiği yegâne gün pazardı. Saat birde vasıl olduk, lâkin hiçbir şey hazır değildi. Avluya girdiğimizde, sağda, fırkanın umumî *monastery* [manastır; tekke]si olduğu kadar raks veya ibadet etme divanhanesi de olduğu bana söylenen büyük bir bina duruyordu.

Avluda biraz önce gelmiş bulunan üç Fransız memuru [veya zabiti] ni fark ettim, salâhiyetliliği aşikâr olan bir Türk tarafından davet edilmiş bulunuyorlardı; mücavir, basık bir bina silsilesine girmekte üst derecede bir derviş tarafından kendilerine refakat ediliyordu ve orada ibadetin küşadını gözlüyorlardı. Acele, davete dâhil edildim; iki tercümanımızın refakatında olarak, her tarafına Türk minderleri yayılmış küçük bir kabul odasına geçtik. Fransızlar ve ben önümüze düşülüp baş köşeye götürüldük, iki tercümanımız kürsünün aşağı tarafına oturdular ve Türk beyefendilerle çok sayıda derviş odanın kenarlarına dizildiler. Kahve getirildi ve sohbet başladı, fakat sohbet bilhassa tercümanlarımızın Türklere iki büyük Garp kavminin dinlerinin en ince tafsilatını izahından ibaret gözüküyordu, ama görünen o ki kendileri tamamen cahil bulunuyorlardı. Tercümanım *high dervish* [yüksek derviş; şeyh]ten dönüp, bana, İngiltere'de fırsat düştükçe ilham aldığımız bir fırkamız olup olmadığını ve meçhul manalar konuşup konuşmadığımızı sordu. Ona, çok istidatlı olduklarını iddia eden bazı kişilerimiz olduğunu söyledim, ama ahalinin ekseriyetinin buna inandığını zannetmemesini ondan rica ettim. Mütercim, bu cevaba bedel olarak münasip gördüğü bir şey nakletmeyerek, bahis mevzuunda vazıh surette kendi fikrinden feragat etme yo-

Kasımpaşa Mevlevîhanesi
-kıble tarafı-,
20. yy.'ın ilk çeyreği,
Siyah beyaz fotoğraf.

Irvingite'ler.

lunu tuttu; sadece, bir Maltalının konuşabileceği kadar, beş dakika konuştuktan sonra bana döndü ve şöyle dedi:

'Orada söylediğim hakikattir. Sizin o fırkanız şanlı bir fırkadır. O, ruhların ilmine götüren yola sahiptir ve bana, ruhların yükselmesinin, sizin memleketinizde bile, âlemşümul tatbikin bir keyfiyeti olarak şimdiki zamanda bilinmeye başladığı söylendi.'

Onu; onlar kendi zaaflarında kâfi miktarda ileri gitmelerine rağmen, bahis mevzuu fırkanın, son zamanlarda İngiltere'ye takdim edildiği gibi, ruhlara masa tıkırdatmak veya ruh müşahede etmekten başka hiçbir şey yapmadığına ikna ettim. Ondan, kendi cemiyetlerine benzer bir şube olan *Irvingite* [İngiltere'de, Irving'in kurucusu olduğu bir Katolik fırka]'leri açıkça seven dervişe, ikisi arasında herhangi bir rabıta bulunmadığını söylemesini rica ettim; fakat o, dervişe, münasip gördüğü herhangi bir şey bulunmadığını söyledikçe, tabiî ki benim cümleme, en azından yaklaşan bir şey bile nakletmiyordu; onun konuşmasından sonra bütün dervişler sanki biz onlara yüksek bir iltifatta bulunmuşuz gibi baş eğdiler. O zaman onların fikirlerinin, benim kibrimi kırmaya başladıkları belli olmuştu, onların kanaatlerinin canlı unsurları nihayetinde ruhlarla irtibat etmeye muhakkak rehberlik ediyordu.

Fransız'lardan biri bir ruhu görmeye cevaz verilmiş olmayı sormamız gerektiğini ileri sürdü; teşebbüs edildiğinde, Türkler tarafından itibar gösterilmemekle kabul edilmedi. Bana kalırsa bu hususta kuvvetle sıkıştırdım ve *Eothen*'ın, ilk önce *Dr. Keate*'i ve sonra iblisi görmeye yeltenmesinin çarpıcı hikâyesini hatırlatarak, hiç kuruş saymadan nefis bir mülâkata gönüllü oldum. Fırkanın yakınımdaki bir dervişini büyük bir dikkatle gözden geçirdim. Genç ve uzundu, zarifti ve muntazam çehreliydi, fakat daha dikkate değer hususiyetleri son derece solgun benzi ve elâ gözlerinin canlılık ve hayatiyetiydi. Bütün kalanlar gibi; belde kuşakla bağlanmış, bol, koyu renkli bir uzun elbise ve daima saksı şekilli, herhangi bir kenarı bulunmayan, kulaklarının üstüne kadar inen kenarı kafayı dolaşan, keçe şapka giyinmişti. Cildinin solukluğu onun ciddî riyazetinin açık bir nişanesi olabilirdi. Kendi dinine -veya taassubuna veya her nasıl isimlendirilebilirse- kulluk eden ve binaenaleyh onun meşakkatini ve mahrumiyetini çeken birinin alâmetini taşıyordu. Sanki yarım günde on saat, ağır bir iş tarafından hâsıl edilmiş bir terleme hâlinde gibi gözüküyordu; öyle ki benzi diğer ikisinden kansızdı. Şapkasının altından ve yüzünde hiç saç görünmüyordu, tabiî şekilde yakışıklı bir adamdı, insan günahının tabiatın işleyişini bozabileceği şümulde bir tecessüm gibi geliyordu.

Yüzü aydınlandı ve ruh fikrinde hazzın mükemmel bir telaşı içinde gibi oldu. Fakat tarikte azim ve emare vermeyen müşkülât mevcuttu. Şeyh kendilerinin en meşhur ruh kâhininin gaip bulunduğunu ima etti, ama buna rağmen 'eğer kendi payımıza fırkanın vasıtasız olarak faydası tabiatında bir şey yaparsak' bunun olabileceğini zannettiğini söyledi. Onların en kıymetli biraderlerinden biri çok vakittir hasta yatağındaydı ve onu rahat ettirecek kuruşlara rağmen o kendisi için böyle bir şey aramıyordu. Ki fenniyle meşhur bir memleketten geldiğimizi bildiğinden,

Charles Alexandre de Calonne.

ciddî basur nöbeti için ameliyat ederek kendisinin hastalığa mecbur olmasına müsaade etmeyeceğimizi düşünüyordu.

Korkarım ki, gülmem, âbit bir Türkten başkasının canını sıkardı ve bir tıp adamı olmadığıma dervişi ikna etmem müşküldü. Fakat bu çok fazla ehemmiyetli gözükmedi; *Curzon*'un '*Armenia*'sındaki, anlaşılmaz bir şekilde durmuş bulunan kendi saat kulesiyle yüz yüze olarak yakaladığı bütün İngiliz'leri getiren ve onlara saat tekrar çalışmaya başlar başlamaz iyi yedirileceklerini ve iyi bakılacaklarını söyleyen *Erzeroum* [Erzurum] *Paşa*'sının hikâyesi hatırıma geldi; 'Bir İngiliz onu yapar, sen bir İngiliz'sin, bütün İngiliz'ler saatten anlar, saat çalışana kadar hiçbir şey yemeyeceksin' diye tekrarlıyordu.

Bu suretle, mevcut vak'ada, bizim tıp adamı olup olmamamız şeyhin umurunda değildi. Tedavi ilminin bilindiği diyardan gelmemiz kâfiydi, fakat tercüman (iş tersine dönmüş olarak) Fransız'lardan birinin hakikaten bir tabip olduğunu beyan etti, tüm fırkanın neşesi bütün itikadın ilerisine geçti. Ben de muhakkak bir ruhun istikameti üzere bir kalple, bunun çok kıymetli bir beyan olduğunu düşünmeye başladım ve *Lord John Russell* gibi taş ameliyatına girişmeye bile tamamen hazırdım, fakat gözlerinden gülme taşan Fransız tabip ciddî bir iş olan bu mevzudaki kendi hüner imtiyazının kalan bizlere verilmesini çok anlaşılmaz addetti. Şeyhin; Fransız'ın rüfekâsının ve kendisine takdim edilmiş bulunan ve onun kat'î surette izah edilemez bir muameleye tâbi tuttuğu benim böyle ağır bir vazifenin tatbikinde bizim budalaca yardımımızdan ürkmesi lâzım geldiğini ve kendisi yalnızca bizi himaye ederse hepimizin tehlikeye maruz kalmaya razı olduğumuzu, filvaki 'herşeyin ruh uğruna' olduğunu ısrarla anlatmamız beyhudeydi. Hatta, ona, hiçbir şart altında ve netice her ne olursa olsun; *Calonne*'un ölüm döşeğinde hekimine yazdığı meşhur mektubunda '*Tu m'as assassiné, et si tu es honnête homme, tu renonceras à la médecine pour jamais*' [Beni öldürdün, eğer namuslu bir adamsan tababetten elini ebediyen çek!] dediği gibi, dervişin bize söyleyeceği herhangi bir şeyin hükümsüz olacağını hatırlattım. Öne sürdüğümüz bütün deliller beyhudeydi ve çok geçmeden, ruh görüşmesinin tabip arkadaşımızın affedilemez hissizliğini boşa çıkardığını gördüm. Türk haylice aynı fikirdeydi.

'Eğer bu gibi meselelerdeki kudreti, sadece, bizim ayrı ayrı memleketlerimizin umumî ilminden hâsıl olan bizler itiraz etmemişsek, tabip olan biri nasıl reddedebilir ki?'

İhtiyar adam, talebe şimdi muvafakat edilse bile, ruhların kendi gayeleri için bu kadar çok hissizlik göstereceğini zannetmediğini ilâve ederek kendini teselli etti.

Lâkin, akşam namazı vakti erişmişti ve müezzin bizi raks divanhanesine celp ediyordu.

Âdet hükmündeki bir ibadet (*namaz*) olan ve her Müslüman tarafından günde beş kere tekrarlanan ayin mutat yavaş ve yeknesak terennümle başladı. Buna münavebe ile dizler üzerine düşme ve alınla yere temas etme refakat etti, bu bazen sadece bir kere, ama daha heyecanlı kısımlarda iki, hatta üç kere oluyordu.

Namaz nihayete erince dervişlerin *sheikh* [şeyh]i divanhanenin orta murabbaındaki küçük bir halı üstünde mevkiini aldı. Musikiciler aynı zamanda olarak çalgılarını ellerine aldılar ve ihtiyar bir derviş meydanda bizim sağımıza doğru dikilen biraderlerinin her birinin omzundan uzun binişini kaldırarak birinden diğerine dolaştı. Sonra her bir *dancer* [raksçı] kendi raks elbisesi içinde ortaya çıktı ve on dokuz icracı kendilerini *şeyh*in soluna doğru tertip ettiler. *Şeyh*e en yakın olan biri ehemmiyetçe en yüksekte, sırasıyla on üç ve on yaşlarındaki oğlanlar olan

Judas Iscariot; sağda.

son ikisi aşağıda olmakla galiba tarikattaki salâhiyet ve mevkilerine göre tasnif oldular. Boyun ve el bileklerinden bele kadar sıkı bir cepken kıyafetin haricî katıydı. Oradan bir fistan, ayakları saklayarak bol büklümler hâlinde yere dökülüyordu. Düz, saksı şapka tümünü ikmal ediyordu. Hepsi solgun görünüyordu, hatta -iki veya üçü farklı renkte olmakla beraber- kum rengi şapkalarından daha solgundular. Kabul odasındaki genç arkadaşımı gördüm. Fistanı açık sarıydı ve binaenaleyh her zamankinden daha solgun görünüyordu. Safta *şeyh*ten itibaren üçüncüydü, aşikâr olarak çoğu ihtiyar zevattan daha yüksekteydi. Yaş onların liyakatında yegâne mikyas olsaydı on beşinci veya on altıncı sırada dururdu. O, hayatın haricine doğru kendisini raks ettirmese de *sheikdom* [şeyhlik]e ermek için açık bir şekilde liyakatlidir. Diğer dervişlerin sadece biri sarı bir fistana sahipti ve o en genç olan çocuktu. Arkadaşımın bir mübareklik numunesi olduğunu tahmin ettim. Çoğu Şark milletleri sarı rengin bilhassa muazzez olduğuna inanırlar. Moğol Tatarları arasında ve Tibet'in taşrasında bu umumiyetle dinin remzidir. Bu suretle incelikle tasavvur edilmiş bulunan kendi fikirlerini ifade ederler; buna göre, bir din adamı herhangi bir hususî memlekete ait olamaz, ama tabirce dünya yüzündeki bir *kozmopolit* [dünya vatandaşı] olarak kendisine şefkatle muamele olunmak icap eder. 'Sarı keçinin memleketi; *lama* [Tibet'li Buda rahibi]nın ailesi yoktur'. Öte taraftan Batı Avrupa'da sarı renk cinayeti ima eder. İspanya'daki bütün dinî tasvirlerde *Judas Iscariot* [İsa'nın on iki havarisinden ona ihanet edeni] sarı giyinmiştir. Dervişlerin fistanları içinde diğerlerinin renkleri mavi, pembe, beyaz ve yeşildi.

Musikinin başlaması üzerine saf *şeyh*e doğru hareket etti ve birinci derviş yanına yürüyerek şeyhe baş eğdi ve sonra keskince dönüp hemen kendi arkasındaki dervişe, yere doğru baş eğdi; o da aynı anda ve aynı tarzda baş eğdi. Bu, başından sonuna, tüm sayı için tekrarlandı. İkinci kere için dönüp *şeyh*e varması üzerine birinci derviş vücudunu yavaşça sağdan sola kendi etrafında döndürmeye başladı, öyle yaparken ileriye doğru da hareket ediyordu. İkincisi aynı noktada dönüşüne başladı ve dördüncüsü başlamadan evvel ilki mihver üzerinde tam dönüş hâlindeydi. Dönmenin şiddeti arttıkça dip tarafına kurşun takılmış bulunduğu belli olan fistan şişmeye başladı ve nihayet aşağı yukarı dört buçuk veya beş ayak kutrunda ve çevresiyle neredeyse yere temas eden, mükemmel bir daire şeklini aldı. Fistan yükselirken nispetle *fanatic* [mutaassıb]ın kolları da yükseldi ve aşağıdaki daire tamamlandığında kollar tam uzunluklarına erişti ve omuzlarla hizalandı. Her bir adam bu vaziyette, küçük olmayan bir sahayı tuttular ve tam sür'atlerine erdikçe kendilerini murabba üstüne yaydılar.

On dokuz raksçı dört başı mamur hareketteyken murabba bütün bütün dolmuştu. Halı üstündeki makamını muhafaza eden *şeyh*ten ve cübbelerini çıkarmış ve onların arasında yukarı aşağı gezinen ihtiyar dervişlerden başka tek bir fazla kimse için yer bulmak imkânsız olurdu.

Derviş,
1878, Siyah beyaz fotoğraf.

Ve bununla beraber hepsi mümkün olduğu kadar çeviklikle gezinerek, hiçbiri aynı noktada dönmeyi devam ettirmeyerek, herhangi bir çarpışma olmaksızın hareket ettiler. Yine de hiçbir fistan bir diğerine hiç değmedi, hiçbir el bir diğeriyle hiç temasa gelmedi. Dönme ayini esnasında ihtiyar derviş yukarı aşağı dolaştı ve bir raksçının kaçınmasına müsaade etmekte asla bir lâhza bile rahat kalmadı. Sanki her bir kimsenin püskürten kuvveti, ona karşı bindiren bir diğer kimse tarafından engelleniyor gibi gözüküyordu.

Bütün bu müddet mahfilimizdeki musiki ve ahenksiz teganni devam etti. Zamanında *Blackwell*'de teşhir edilen, Çin yelkenlilerinin bordalarında eskiden söylenilen şarkılar haricinde, nağmeye yakınlıkça duymuş olduğum en uzağıydı. Derece derece, muganniler giderek daha fazla tahrik oldular ve nihayet seslerini en ahenksiz bir koro hâlinde yükselttiler.

Pek tabiî, raks etme hareketi, raksçı sol ayak üstünde dönerken sağ ayakla devam ettirildi, ama hiçbir sadme, hiçbir nabız atışı yoktu; en hafif bir hız gevşemesi veya seyelânında en küçük bir fasıla olmaksızın devamlı ve muntazam bir dönüştü. Bu, bütünüyle bir keyfiyetti ve bu münasebetle hepsi mükemmeldiler. Fakat muhtelif raksçıların sür'atleri arasında büyük fark vardı ve burada, çoktan tahmin ettiğim gibi, benim sarılar içindeki solgun genç arkadaşım kalanları çokça gölgede bıraktı. Onun reftârı müthişti. Dairenin etrafındaki reftârı pek tabiî kalanlarla tam aynı olduğundan onun kendi mihveri üzerindeki gidişini kastediyorum. Her bir raksçının şeyhin hemen önündeki noktadan tam bir daire yaparak aynı noktaya tekrar takriben üç buçuk dakikada dönüp geldiğini müşahede ettim ve benim sarı arkadaşımın dönüşlerinin dakikada yüz yirmiden daha az olamayacağını mütalâa ettim. Onların ekserisi kat'iyetle iki misliydiler. En nihayet musiki birdenbire durdu ve dahi her bir raksçı bir dönüş daha yapıp birdenbire durdu, ardı sıra on sekiz dakikalık bu en cebrî gayret birdenbire durdu. Sonra hepsi evvelce yaptıkları gibi takip eden dervişe baş eğerek *şeyh* ile yürüyüşe geçtiler ve raksa son verildiğinde, bu hâl üzere, uydukları usule göre hareket edildi.

Bir diğer ve mukabil olan raksın hitamında yüksek sesli ve mutat niyaz tekrar başladı ve her bir raksçı dönmeyi kestiklerinde dikildikleri noktada dizleri üstüne yıkıldılar. Hepsi alınlarını eğdiler ve yere temas ettiler, bu vaziyetteyken, ihtiyar derviş her raksçıyı kendi haricî

elbisesiyle örttü ve niyaz nihayete erdiğinde her biri dizleri üstünden doğruldu, talimin ve kıyafetlerinin bütün asarı ortadan kaybolmuştu. Sonra raksçılar murabbaın garp tarafında rütbeye göre kendilerini sıraya koydular ve *şeyh*e müteveccih birbiri arkasından yürüyüşe geçtiler. Şeyh, her iki elini ileri sürdü ve raksçılar onları kendi ellerinin içine alarak münavebe ile onları öpmek için eğildiler, *şeyh* eğildi ve raksçıyı sol yanağından öptü. Bu selâmlama silsile hâlinde hepsi için hatta on yaşındaki oğlana bile icra edildi ve o zaman raksçılar *şeyh*in sağ koluna doğru kendilerini sıraya koydular, şeyh ayrı bir mağfiret duası söyledi ve raksçılar tarafından takip edildiği hâlde murabbaın merkezi içinden bir yola rehberlik ederek ana binanın içine doğru ortadan kayboldu.

*Mevlevî*lerin bu dairevî raksının, *Samothracian* [Semadirek adasına özgü] efsanelerinde eskiden mevcut olan kürelerin raksına tekabül ettiğine küçük bir şüphe yoktur. Bununla beraber bu efsanelerde yüksek rahip ortada durma itiyadındaydı ve raksçılar onun etrafında hareket ediyorlardı. Hâlihazırda küreler için cazibe noktasını temsil eden rahibin [veya şeyhin] mevkiindeki tahavvülün herhangi hususî bir devir veya çağın izini takip edip etmediğini bilmiyorum, ama eğer öyleyse ona atfedilen sebepleri duymak alâka uyandırıcı olurdu."

[MONEY, A. ve Money, G. H.], (By Two Brothers) [İki Erkek Kardeş tarafından], **Sevastopol** (Our Tent in the Crimea and Wanderings in Sevastopol), s. 377-389 [Kasımpaşa], London: Richard Bentley, 1856.

Daniel C. EDDY

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 547

İSTANBUL'U ZİYARET EDEN AMERİKAN SEYYAHLARI İÇİN MUHTIRA

[1861], Pazar- "*Mevlevee Dancing Dervishes* [Mevlevî Raks Eden Dervişler]'in saat ikide *Cassim Pacha* [Kasımpaşa]'daki tekkelerinde ayinleri var."

EDDY, Daniel C., [CLARKE, Daniel], **Walter's Tour in the East** (Walter in Constantinople), s. 138 [Kasımpaşa], New York: Sheldon and Company, 1864.

John Punnett PETERS

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 899

DERVİŞLER TARAFINDAN MİSAFİR EDİLİŞ

[1890]- Ertesi sene [1890] karım ve ben, gençliğinde bir müptedi olarak orada raks etmiş bulunan *Bedri Bey*'in himayesi altında, bu tarikatın İstanbul'un bir Türk mahallesindeki daha az bilinen bir tekkesinde bir ayine iştirak ettik. Ayinden sonra, yanımda bir hanım bulunmasına rağmen bizi dervişlerin hususî odalarına davet etti, orada aynı zamanda bir askerî hastanede vaiz olan onlardan birinin misafiri olduk. Dervişlerden başka, bazı memurlar [veya zabitler] de mevcuttu. Sigara ve kahve ikram edildi ve sonra mihmandarımız cebinden bir *hasheesh* [haşiş; kenevirden elde edilen esrar] kutusu çıkardı ve arzu edenlere zorlanmadan yuttukları büyük yuvarlaklar dağıttı.

Mihmandarımız takriben yarım mil ötedeki Bedevîlerin tekkesine bir ziyaret teklif etti. Merasimleri hemen hemen Rıfaî'lerinkinin aynıydı, sadece uzun cübbelerinin ve *şeyh*in binişinin rengi siyah yerine kırmızıydı. Bağırma ve raks etme -eğer öyleyse- evvelce tarif etmiş olduğum Rıfaî'lerinkinden daha fazla kızışmış ve şiddetliydi. Aynı zamanda hem ayak altında çiğneyerek, hem de nefes vererek şifa kudretine malik olduklarını da zannediyorlardı ve ayakla çiğnenmeye ve nefes edilmeye gelmiş veya üzerine nefes edilmek üzere elbise

Bir neyzen, üç semazen, üç okuyucu, bir kanunî Mevlevî dervişi; İstanbul, 19. yy. sonları, Siyah beyaz fotoğraf.

veya su şişeleri getirmiş bulunan kalabalık Rıfaî *tekke*sinde gördüğümden de daha büyüktü. Bize refakat eden raks eden dervişlerden biri çevrili yerin içine gitti ve Bedevî'ler bağırır ve sıçrarlarken kendi hususî, sessiz, çevrilme raksını yaptı. Başkaca, *imam*ımız veyahut vaiz dostumuz, bilâhare, bana, kendisinin bunun aynısını yapma ilhamı için Tanrı'ya samimiyetle niyaz ettiğini ama bunun kabul olunmadığını söyledi.

AŞK AKİDESİ

Merasimlerin nihayete ermesinin ardından, kahve içmek ve tütün tüttürmek için dervişlerin oturma odasına alındık. Burada Mevlevî dostumuz kendisinin her nasıl kabul edilirse edilsin Tanrı'nın her kulunun bir kulu olduğunu göstermek için, diğer şeyler arasında pabuçlarımın tozlu burunlarını da öperek kendisini alçaltmakta ısrar etti. Bana kendi diniyle benim dinimin bir olacağı veya daha doğrusu, her ikisinin de Tanrı ilmi ve aşkından tekmil hak bir din içinde kaybolacağı vaktin geleceğini söyledi. İnsanlar inanış farklarından dolayı çekişmemeli ve kavga etmemeli, sadece bir diğerini sevmelidir dedi. Hakikat hâkimiyetine bu yolla hız verilmiş olurdu.

Dervişin maksadı, ekseriyetle, fena hâlde mihanikî ve fizikî vasıtalarla aradığı bir son hedef olan Tanrı'yla sırrî, ruhanî bir ünsiyete ermektir. Onun düsturları itaat ve aşktır. Daha kutsî bir hayat için lâzım gelen edep ve erkânın bir parçası olarak zahitliği ve hatta bedenî azabı tecrübe eder, ama onun zahitliğinin müteaddit tafsilatı Budizm'in veya Roma ve Bizans kiliselerinin keşişliğinden farklıdır. Bekârlık zarurî değildir, hakikaten de bildiğim bütün *şeyh* veya *abbot* [manastır baş rahibi; şeyh]'lar evlidir ve birçok tarikatta *şeyh* makamı ırsîdir. Keza bu yüzden tarikatın diğer azalarının ne *cloister* [manastır; tekke] de ikamet etmesi, ne de tefrik ve temyiz ettiren bir elbise giymesi zarurîdir; hayatın bayağı meşgalelerini terk etmeye zorlanmazlar ve tarikatla irtibatlarını istedikleri vakit koparabilirler. Hususî hayatlarına gelince, Orta çağların keşişlerine karşı oldukça sık yapılan aynı ithamlar duyulur, ama bu ithamlar hassaten, seyyah dilenci dervişlere yapılır. Dervişler ahali arasında umumiyetle kutsiyetin çok yüksek bir itibarını tesahup ederler. Bir çok hususta Eski Ahit devrindeki peygamberlere tekabül ederler."

PETERS, John Punnett, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates**, 2 C., C. I, s. 61-63 [Kasımpaşa], New York ve London: G. P. Putnam's Sons, 1897.

Harriet Cornelia HAYWARD

Amerikan yazar. Amerikan bir seyyah grubuyla beraber İsveç, Finlandiya, Rusya, Polonya, Macaristan, Sırbistan, Bulgaristan, Türkiye ve Yunanistan'ı dolaştı.

DERVİŞLER

"Ayinlerini devam ettiren *Dancing* [Raks Eden] ve Feryat Eden dervişlerin putperestlere yakışır, dehşetli manzarasını müşahede etmek için ilk günün fırsatından istifade ettik. Bu tarikatlar; keşişler Hristiyan kilisesine neyse, Muhammedî *church* [kilise; din teşkilatı]na nazaran öyledirler. Derviş ayinlerine devam edilen yerlerden mabetler olarak bah-

Kasımpaşa Mevlevîhanesi,
20. yy.'ın ilk çeyreği,
Siyah beyaz fotoğraf.

setmek gülünçtür, buralar bakımsızlıktan harap hâldedirler, eski ahşap hanelerdir, safi sundurmalardan biraz iyidirler.

Raks eden tarikat sadece güldürücüdür, ama feryat edenler tiksindiricidir. İlk bahsedilenlerin hanelerine girdiğimizde tatbikler başlamıştı. Musikiciler gözden uzak bir mahfildeydiler. Musiki; onların terennüm diye adlandırdıkları, dinsiz bir gürültüden ve bir çeşit bir çalgının üzerine hızla bir vuruştan ibaretti. Terennüm ve refakat eden şey aynen *New York* şenliği zarfında *California*'daki bir Çin mahallesinden dağıldığını işittiğim gürültü gibi ses verdi.

Ayini idare eden *priest* [rahip; şeyh]ler odanın merkezinde, parmaklıkla etrafı çevrilmiş bir çeşit ağılın içindeydiler. Bir kaytanla belde toplanmış, sallanan uzun kolları olan, uzun, beyaz elbiseler giymişlerdi; ayakları yalındı ve başları üstünde bir soba borusu parçasının şeklinde ve neredeyse bir boru ek yeri kadar uzun, ağartılmamış keçeden mamul bir şapka vardı. Her iki kollarını omuzları ile bir hatta, avuç içleri aşağı doğru dümdüz tuttular ve bir ayağı diğeri üzerinden sür'atli bir şekilde geçirerek hızla döndüler. Birkaç devir içinde, etekleri bir çanın şeklinde, kendilerinden ileriye fırlamaya yetecek tezlikte harekete geçtiler; sonra o kadar tez işlediler ki onlara bakmak insanın başını döndürür. Sadece hızla dönmediler, aynı zamanda çevrili yerin etrafında da gezindiler. Etekleri veya ellerinin bir diğerine temas etmesinin önünü almak için, onları açıkça kendi yerlerinde tutarak onların arasında gezinen bir idareci vardır.

Vardığımızda bunun ne kadar devam etmiş bulunduğunu söyleyemem, ama sonradan, en az bir saat devam ettirdiler. Bu arada sadece bir veya iki saniye soluklanmak için, ter yüzlerinden aşağıya akarak, iki kez durdular. Bir kerede bir kişi başladı, her biri yüzünü şarka doğru döndürdü, mütevazı tarzda baş eğerek selâmladılar ve tekrar hızla dönmeye başladılar. Kapanış tatbiki yoktu, sadece durdular ve korkuluk üstüne fırlatmış bulundukları deve yününden harmanilerini alarak onları raks kıyafetlerinin üstüne yerleştirdiler ve bir diğerine bir kelime bile söylemeksizin yollarına gittiler.

Tatbiklerin icra edildiği yer bir vadinin içindeydi ve bayır o kadar dikti ve böyle bir vaziyetteki yollar araba ile gitmek için öyle çekilmezdi ki, bu yüzden tepenin zirvesinde binek arabamızı bıraktık. İlk yerden [Mevlevî tekkesinden] yol tutup ve sonra ikincisine [Rıfaî tekkesine] gittiğimizde bu pis şehrin muhakkak en berbat tarafını görmekte olduğumuzu düşündüm. En kötüsünü görmediğimiz kadar berbattı, meğer ki araba ile surların civarına gittiğimiz güne kadar. Bu bahis ileridedir."

HAYWARD, Harriet Cornelia, **From Finland to Greece or Three Seasons in Eastern Europe**, s. 236-238 [Kasımpaşa], New York: John B. Alden, 1892.

Üsküdar Mevlevîhanesi

John GRIFFITHS

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 237

[1786]- "Şehirde [Üsküdar'da], *Mewlewah* [Mevlevî]'ler diye adlandırılan dervişlerin tarikatına ait olan ehemmiyetli bir cami vardır; onların ubudiyet tatbikleri zamanında bir veya iki kuruş duhuliye tediye edilerek ziyaret edilebilir.

Aynı mizacın bir diğer ve daha ehemmiyetli bir müessesesi Pera'da görülebilir, merasimleri mahsustur ve diğer Müslümanlardan farklı olarak kendilerinin alenen teşhir olunmasına müsaade ederler.

Neyzen Aziz Dede -Bir fotoğrafından-,
DİKMEN, Halil (Ressam), 20. yy.'ın ikinci çeyreği.

Bu dervişler, sık sık uğranılan bir seyir mevzuu olan o raks veya hızla dönme hareketini merkezi demir bir kafesle ihata edilmiş, küçük bir camide icra ederler. İştirak ettiğim günde onların üçü aşırı yorgunluğun bütün ıstırabıyla, kat'î surette yere yığılana kadar, sükûn bulmaz bir şiddetle azimle sebat ettiler ve yoldaşları tarafından kendi ikametgâhlarının içine taşındılar.

Merasim; bir halka içinde oturan birtakım biraderlerle başladı, sonra bir derviş Kur'an'dan ayetleri ezberden söylerek halka içinde yürüdü, gittikçe adımlarını arttırarak nihayet zor inanılır bir çabuklukla döndü, bu esnada diğer dördü icraya katıldılar ve hepsi bu meşakkatli harekete kuvvetleri müsaade ettiği kadar uzun katlanma gayretlerinde müsavi surette işgüzardılar. Bir saatten biraz daha azında üçü yıkıldı ve icra bitirildi. Dervişlerin ifalarını azamî ciddiyet ve vakarla müşahede eden takriben elli Türk, seyirci olarak iştirak etmişti. Bu mevzuu Konya'yı tahlil ederken yeniden zikretmem lüzumlu olacaktır."

GRIFFITHS, J., **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 95-97 [Üsküdar], London: T. Cadell and W. Davies, 1805.

Gulian C. VERPLANCK

Gulian Crommelin Verplanck. (1786-1870). Amerikan yazar, siyasetçi, din âlimi. Hukuk okudu. Bazı mecmualarda hiciv yazıları yazdı. Bir diğer eseri: The State Triumvirate, a Political Tale (1819).

"…Bu suretle diğer gezintiler arasında Üsküdar'a gittik. Burası camiler ve derviş manastırlarıyla dolu eski bir Türk kasabasıdır. Bu yerin en büyük şöhreti bir kâfirin seyretmesine müsaade edilen Muhammedîlerin çok az dinî ayinlerinden birisi olan *Mehveleveh* [Mevlevî]lerin veya raks eden dervişlerin teşhiridir."

VERPLANCK, Gulian C., *Major Egerton, 1833,* **The Prose Writers of America**, Derleyen: Rufus Wilmot Griswold, s. 233 [Üsküdar], Philadelphia: Carey and Hart, 1847.

Mevleviname_2b.indd 962 12.07.2015 15:29:21

Edmund SPENCER

İngiliz asker, denizci, seyyah, tarihçi, yazar. Uzun süre Almanya'da yaşadı. 1836 yılında İstanbul üzerinden Kırım ve Kafkasya'ya seyahat etti. Bazı diğer eserleri: Sketches of Germany and Germans (1836), Travels in Circassia, Krim-Tartary, etc. (1837), Travels in European Turkey in 1850 (1851), Travels in 1855 and 1866 (1866).

[1836]- "*Scutari* [Üsküdar]'ı terk etmeden evvel dervişlere ait ibadet mekânını ziyaret ettim. Girdiğimizde, onları, *ritim*lerin daha sabit olması ve hareketlerin daha sür'atli olması haricinde Alman valsinden başka bir şey olmayan bir nevi raksı, hususî ibadet hareketlerini icra ederken bulduk. Bu dindarların her biri, derin gözleri ve bir deri bir kemik bedenlerinde bu en mahvedici ve müfrit hareketin tesirlerini teşhir ediyordu. Buna mukabil, zemin üzerine baygın yığılmalarına rağmen nadiren bu hareketi nihayete erdiriyorlardı. Hakikaten bu tarikatın çok gayretli bir azası ve ahbabım olan akıllı bir Türk, bünyece gürbüz olsa bile nadiren kırk yaşına vardıklarına beni ikna etti.

Meşhur *scheik Hadgi Bechtasch* [şeyh Hacı Bektaş] aşikârdır ki bu Muhammedî tarikatın banisidir. Onun azaları İslâm inanışına tam manasıyla merbut olsalar da, peygamberin düsturlarınca bu müesseselerin doğruluğu tasdik olunmaz. Mamafih dervişler onların iaşesi için mebzul miktarda fahrî ianede bulunan ahalinin fevkalâde ihtiramına malikdirler. Keza, bütün dervişlerin *chief* [baş; şeyh]i, taç giyme [tahta çıkma] merasiminde sultana Osman'ın kılıcını kuşandırmak imtiyazını haiz bulunduğundan bu tarikat çok kadim ve ziyadesiyle muteber olmalıdır.

İman ikrarına bakılmaksızın ecnebiler dervişlerin ayinine şahit olmak üzere kendi yerleşmelerine tahsis edilmiş ve bu emsalsiz ibadet hareketinin icra edildiği geniş divanhaneyi fırdolayı geçen bir mahfile kabul edilirler. Daima dua, terennüm ve musiki takaddüm eder, fakat hiçbir âkil zat zahirde ihtiram celp eden ve kendi vehimlerine merhamet etmeksizin Tanrı'ya hürmetin bu suretle gösterildiğine kuvvetle iman eden adamlar tarafından icra edilen bu gülünç teşhire bakamaz. Buna mukabil samimî dinî şevkten daha muharrik bir şey bulunmadığına iman etmeliyiz. Mamafih yanlış yola sevk edilme öyle meşakkatle zahmetli bir vazifeye iştirak ettirir ki onları bir biraderliğin azaları olmaya teşvik edebilir. Binanenaleyh her ne kadar fakir kimseler olsalar da, onları Hristiyanlık imanını kabul etmiş bulunan dilenci keşişlerin çok sıklıkla kuvveden fiile geçirdikleri bir saik olan aylaklığa bir temayülle itham edemeyiz."

SPENCER, Edmund, **Travels in the Western Caucasus** (Including a Tour through Imerita, Mingrelia, Turkey, Moldavia, Galicia, Silesia and Moravia in 1836), 2 C., C. II, s. 152-154 [Üsküdar], London: Henry Colburn, 1838.

Meçhul bir seyyah

[1852-1853]- "Üsküdar'daki dinî icralara geri dönerek, burada, bir diğer vesile üzerine, *whirling* [hızla dönen] tabiri ile veya Fransızların onları isimlendirdiği *turning dervishes* [dönen dervişler] şekliyle daha doğru bir şekilde tarif edilebilecek olan *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in teşhirini seyretmeye gittik. Maalesef onların icralarının başlama saati üzerine bize yanlış malûmat verilmiş bulunuyordu ve mahalle girdiğimizde, dervişler ancak tek ayak üstündeki son dönüşlerini tatbik ediyorlardı.

Priest [papaz; derviş]ler, diğer Türk dervişleri gibi, başları üstünde biraz ters çevrilmiş çiçek saksıları gibi görünen, çok yüksek, mahrutî, keçe serpuşlara sahiptiler ve bele bağlanmış; yayılmış kollarla mihver üzerinde devrede devrede sür'atle döndüklerinde etekleri bir şemsiye gibi neşrolan, kısa bir maşlah veya biniş giyiyorlardı. Sersemlemeden en uzun müddet hızla dönmekte, bir diğeriyle rekabet eden bir çocuk kümesi gibi gözüküyorlardı ve ciddî görünüşleri ve uzun sakalları kâfi surette acayip ve gülünç gözüken, çocuksu bir eğlence hâsıl ediyordu.

Raksla ilgili faaliyetlerin kapanışında geçilen usuller feryat eden ih-

Üsküdar, Galata ve Bahariye Mevlevîhaneleri Neyzenbaşılarından Neyzen Aziz Dede, 1880'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

vanları tarafından ifa edilenlere nazaran çok daha fazla resmîydi.

Chief priest [baş papaz; şeyh] büyük bir vakarla, kafesli bir mahfile ve ziyadesiyle cilâlanmış tahta bir zemine sahip bir cambazhane şeklinde olan binanın ortasında durdu. Alt rütbedeki her derviş huşu ile *pat-riarch* [patrik; şeyh]e doğru davrandılar ve sırayla onun elini öptüler, bu esnada o da maiyetinin yüzünü öptü. Bu selâmlama bittiğinde dervişler tek sıra hâlinde birer birer dizildiler ve her biri kendi yerine ilerledi, ilk önce sıranın en yukarı ucuna ilerledi ve silsile ile her bir biraderinin yüzünü öperek en aşağı uçta kendi yerini almak üzere hatta intikal etti. Sonra, *chief dervish* [başderviş] Şarkta duymaya alışmış olduğumuzdan daha ahenkli bir makam tuttuğu bir terennüme başladı, ama çok geçmeden onun tek sesi dervişlerin tamamının iştirak ettiği koro içinde kayboldu. Bu konserin sesleri ahenksiz ve abesti ve köpeklerin bazen gece boyunca ağızlarından çıkardıkları uzun, kasvetli zırıldanma sesini andırıyordu. Hemen bir derviş bize çıktı ve bir gezici oyuncu edasıyla temaşanın gelecek cuma tekrarlanacağını söyledi.

Hızla Dönen Dervişler; Feryat Edenler veya isimlendirildikleri veçhile Müslüman itikadının *Shaker* [Sallananlar; bir Hristiyan tarikatı]'larına nazaran daha müreffeh bir cemiyet gözüktüler. Onların ibadet yeri yakın zamanlara kadar Pera'daydı, lâkin oraya gittiğimizde sadece kısa zaman evvel yangınla tahrip olmuş binanın kararmış bakayasını bulduk."

Yazarı bilinmeyen, *Constantinople and the Bosphorus*, **Hogg's Instructor**, C. II, Ocak-Haziran 1854, s. 192 [Üsküdar], Edinburgh: James Hogg.

C. W. WUTZER

Carl Wilhelm Wutzer. (1789-1863). Alman askerî cerrah. Alman ordusunda cerrahlık yaptıktan sonra Münster Cerrahi Okulu'nda anatomi ve cerrahi öğretti. Açık kırıklarda harici sabitleyiciyi ilk kez kullanan cerrahtır. 1830'da profesör oldu.

TANZENDE DERWISCHE
[RAKS EDEN DERVİŞLER]

25 Eylül [1856, Perşembe]- "Çok eski zamanlardan gelen bir örf olan, Tanrı'ya tapınmak için raks etme veya bedene mahsus devretme ve dönme, Osmanlılarda raks etme marifetiyle vuku bulur veya *Mewlewie-Derwische* [Mevlevî dervişler]ce ifade edilir. Mevlevîler seyyahların dikkatinden pek az kaçar, ifa ettikleri merasim ziyaret edenin şahsiyetine son derece bağlı olarak daima tesir edicidir. Bu sebepten son derece mahsus ayinlerinden hoşlanmış bulunduğumu inkâr edemem. 25 Eylül [1856, Perşembe] günü öğleden sonra saat ikide dervişlerin Üsküdar'daki tekkelerinde raks edecekleri söylendi. Böylece kendimi zamanından da evvel orada buldum. Tekke; *amfiteatr* gibi yukarı doğru çıkan şehrin bir parça yüksek bir noktasında bulunur. Tercümanımla beraber ilk olarak yüksek bir ihata duvarındaki sokak kapısı vasıtasıyla dar bir avluya girdim ve hemen, herhangi bir müşkül çıkarılmaksızın zatıma kılavuzluk edildi. Ahşap merdivenin eteğinde çizmelerimizi çıkartmamız üzerine basamakların yukarısında bulunan merasim salonuna girmemize müsaade edildi. Vasat genişlikte gözüken bu dört köşeli oda avluya açılan birkaç pencere vasıtasıyla gün ışığı alıyordu ve bir duvarı sokağa bakıyordu. Bu duvarın ortasında, pencerelerin arasında, yerden yükseltilmiş ahşaptan kısımda iki ihtiyar derviş dikiliyordu. Ayak bileklerine kadar inen siyah cübbesi ve sivri uçlu, dairevî şekilli, garip külâhıyla biri, diğerinin önünde durarak kendini tefrik ettirmişti. Şu hâlde açıkça belliydi ki aynîlik gösteren *oberpriest* [başrahip; şeyh] ler 70 yaşında gözüküyorlardı ve hassaten aşikâr bir nüfuz tasvir ediyorlardı. Bu yükseltilmiş kısmın iki tarafı; içerdeki halka büyük bir merasim mekânı meydana getirecek şekilde dairevî, ahşap bir mahfil tarafından kapatılmıştı. Böyle olmakla beraber korkuluk, daire içindeki

La Porte des Derviches Tourneurs Environs de Constantinople: Teké [Couvent] des Derviches Tourneurs à Scutari,
[İstanbul Yakınında, Raks Eden Dervişlerin Giriş Kapısı: Üsküdar'daki Dönen Dervişlerin Tekkesi],
ROBERTSON, James D. ve BEATO, Antonio (Fotoğrafçılar), 1854 veya 1859-60,
Negatif camdan albümen kağıt üstüne baskı, 30,5 x 25,5 cm,
Ancienne Collection Alfred Armand, Bibliothèque Nationale de France ve Voyage en Orient, du Duc de Chartres, Folio 131, Musée d'Orsay, Paris, France.

bir hareketi mevcut kimselerden saklayamayacak kadar çok alçaktı, aşikârdı ki sadece münzevilerin müsamaha gösterdiği seyircilere hizmet ediyordu. Mevcut müminler etraftaki duvarlara topukları üstüne çömelmişlerdi, Hristiyanların yere oturmalarına müsaade edilmişti, hiçbir yerde sandalye veya kerevet bulunmuyordu. Evvelce bahsedilen kürsünün karşısında, giriş kapısının üstünde duran, birkaç musikicinin oturmasına yarayan küçük, ahşap bir mahfil de dikkatimi tahrik etti. Sekiz dervişin göğüsleri üstünde çaprazlanmış kollarıyla etrafta yavaşça yürüyerek ilerlemek üzere, içerdeki halkanın içine girmeleriyle merasim başladı. Şark tarafına, şeyhin önüne geldiklerinde derinden eğildiler; buraya geldikleri her defasında, her iki taraftaki derviş de aynı vaziyeti alarak, eğilme boyunca yüzlerini birbirine döndürdüler. Aynı eğilmelerle, bunun gibi birkaç alay olup yürüme daha takip etti. Sekiz dervişin dairenin içine oturmaları üzerine, üç çalgı; genizimsi sesli küçük bir *obua*, üç delikli bir çeşit flüt ve küçük bir kös ortaya çıktı. Bu üç çalgı evvelâ tek başına, sıra ile ses verdiler; sonra beraberce duyuldular. Onların kâmilen hoş sesler çıkarmayan ve ahenksiz sedası uzun müddet kulaklarımı yırttı. Evvelâ, daire içinde yerleşmiş bulunan dervişlerden biri, iki kolunu önce ufkî, sonra sağ ve sol kolları çapraz olacak şekilde başının üstünde tuttu ve kendi mihverinin etrafında yavaşça dönmeye başladı; ikincisi, üçüncüsü ve sekiz olana kadar diğerleri onu takip ettiler. Bu bölük, bundan böyle, vücutlarını kendi mihveri etrafında döndürürken, aynı zamanda mahfillerin içinde kalan kısımda da dairevî olarak hareket ediyorlardı; etraflarındaki diğerleriyle makul bir mesafeyi takip ediyorlardı. Bu dönüşler daima belli bir had derecesinde tutulur ve asla diğer bir tarikatın dervişlerine olanları telkin eder şekilde, kendinden geçecek kadar dönme sür'atini arttırmadılar. Ayak bileklerine kadar aşağı uzanan, bazısı koyu yeşil, bazısı koyu mavi, bazısı da beyaz renklerde birbirinin aynı binişler giymişlerdi. Onlardan birbirinin tıpkısı olan ikisi çok gençlerdi, takriben 18 yaşındalardı, yüzlerine acı çeken bir ifade takınmışlardı ve dönerken başlarını daima sağ kollarına doğru yaslıyorlardı. Hepsi de yapmış oldukları devamlı talimle baş dönmesinden dolayı bir yana yatmanın hakkından gelmiş gözüküyorlardı. Siyah cübbeli, ihtiyar bir derviş dairenin ortasında durup kaldı; başlama ve bitme işaretlerini verdi. Onlar bu tarzda, geniş halkanın içinde tahdit edilmiş olarak beş veya altı kere raks etmişlerken, yukarıdaki kürsüdeki iki şeyh de kendi mihverleri etrafında dönmek için dairenin içine adım attılar. Mamafih onların kısa cübbeleri çıplak ayaklarını kapatmıyordu ve bu yüzden onların hareketleri çokça zarif görünmüyordu. Bütün bu raks hareketlerinin aşırı derecede çabuk yapılması ne nefes darlığına, ne de hassaten bir sıcaklık artmasına yol açmış gözüküyordu. Bir müddet merasimden ve musiki dinlemeden sonra dervişler arka arka, mahfilin duvarına çekildiler ve sonuna kadar mücadele eden siyah cübbeli; topluluğa Türkçe lisanında,

Üsküdar Mevlevîhanesi postnişini Ahmed Celâleddîn Dede, Beşiktaş Mevlevîhanesi postnişini Hüseyin Fahreddîn Dede, Galata Mevlevîhanesi postnişini Atâullah Dede, Mehmed Kemaleddin Dede -yerde-,
Siyah beyaz fotoğraf.

onların büyük bir dikkat ve sessizlik içinde dinledikleri bir hitapta bulundu. Vakar içinde, bilinen kelimelerle, nazmen ettiği hitabın, bende bile anlamadığım hâlde gönül ferahlatıcı bir tesiri oldu. Bunun tamamlanmasının ardından meclis dağıldı. Ecnebilerin, âdet üzere verdikleri çıkış kapısındaki para hediyelerini geride bırakıp uzaklaştılar. Aynı tarikatın farklı tekkelerinde bu merasimlerle alâkalı farklılıklar mevcut olduğu görülür. Geçmişte Pera'da bir manastırda yaşamış bulunan *Hr. von Grimm*[1]'in, münasip mevkiinden dolayı burasının Hristiyan ziyaretçileri daha sıklıkla cezb ettiği müşahedesi birkaç noktada benden ayrılır. Tabiî, Türklerin İstanbul'dakilere göre Üsküdar'daki tekkeleri daha yüksek bir yere koyduklarına da işaret edilmelidir.

Malûmunuz üzere, Türk münzevi tarikatlarının yukarıda işaret edilen raksa çokça sürüklenen azaları, nihayet bir nevi yabanî cinnete tutularak bitkin yere yığılırlar. Diğerleri, velvelesi uzaklardan yankılanan bir çığlıkla onların merasimlerine refakat ederler. *Hr. von Hammer*[2], evvelce, İstanbul'da böylesine bir Mevlevî dervişinin en yüksek coşkunluk içindeyken hitabet kürsüsünden aşağıya, dinleyenlerin başı üstüne kendisini fırlattığı; sonra hemen aşağıda bâtinî raksın çarkını vurduğu üzerine bize malûmat verir. Bu taşkınlığın parıldayan muhayyilesini ziyaret etmek bana asla heyecan hissettirmedi. Bununla beraber eğer ululamaya hizmet eden dinî merasimler olan raks üzerine hüküm vermek icap ederse, umumiyetle o zaman onu peşin hükümlü fikirlerin tesirine müsaade etmeksizin, gereği gibi ve insaflıca tetkik etmekte büyük müşkülâtla karşılaşılır. Onu bütünüyle, kendisi için ayarlanmış bulunan halkın harsî mertebesindeki ve keza ihsanen, daha kolaylıkla harekete geçebilen ve ziyadeleşebilen Şark muhayyilesindeki kendi yerine yerleştirmek lüzumludur. Eğer bugünün Garbî Avrupalıları, kral Davud'un mahfaza önünde resmettiği raksı görselerdi aşağılayıcı gülümsemelerini ve omuz silkmelerini güçlükle saklayabilirlerdi, muhakkak ki en azından, bu gibi bir raksa karşı bir kraliyet hücumu olurdu. Davud'un halkı şüphesiz, aleyhte hükmetmişti. Yunanların klasik çağı boyunca bazı çeşit tapınak ayinlerinin Baküs alayları ve bunun gibileri nasıl durdurduğunu hatırlatmak pek az lüzumludur. Bu yüzden, kimi raksı kınayan ve kimi de terbiye ölçüsünde ama fikirsizce, onu neredeyse sadece dinî temsil edişlerle yaşayan insanların daha aşağı idrakleri için gülünç bir şey bulan o müellifleri tashih edemem. Bu gibi hor gören hükümler bu surette salâhiyet kazanmış gözükür. Eğer Hristiyan inancına da ihtimalen benzer bir merasimin iliştirildiği hatırlanmak istenirse, ılımlı biri tarafsızca, insanları üzerindeki hükme tesir ettiği diğer taraftaki doğruyu hissedecektir, ama onların haris fikirlerini değiştirmeye muvaffak olmak neredeyse imkânsızdır. Ilımlı hüküm verilecektir."

1 A. a. O., C. II, s. 180.

2 Constantinopolis und der Bosporos, C.II, Pesth, 1822, s. 205.

WUTZER, C. W., **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, 2 C., C. II, s. 46-50 [Üsküdar], Elberfeld: Bädeker, 1860.

-Bibliyografya
-Tercümelerde yararlanılan sözlükler
-Dizin

Mevleviname_2b.indd 967 12.07.2015 15:29:22

BİBLİYOGRAFYA

Burada sunduğum bibliyografya, Mevlevîler ve Mevlevîhanelerden söz eden bütün Batılı seyahatnamelerini içermek iddiasında olmamakla birlikte, bunların önemli bir kısmını bünyesinde barındırmaktadır. Seyahatnameler 17, 18, 19 ve 20. yüzyıllara ait örneklerden oluşmaktadır. En eskisi 1610 yılına (Sandys), en yenileri ise 1954 yılında bilinen son ihtifale mekan olmuş Şam'daki Mevlevîhaneye ait 1948 yılından izlenimleri içeren 1954 tarihli bir seyahatname ve bu tarihten sonrakilere bir örnek olmak üzere 1960 yılına ait bir seyahatnamedir. 500'den fazla eser, Mevlevîliğin resmî hüviyetini yitirdiği tarihten geriye doğru 338 yıllık Batılı bakışını yakalamaya imkan verdiği kadar, tarihî değeri olan bilgi ve belgeleri de içermektedir.

Rıza DURU

ABASTADO, Léon, **L'Orient qui Meurt** (Salonique, ce qu'elle Est), s. 44-45 [Selanik], Salonique: Imprimerie Acquarone, 1918.

ABBOTT, G. F., **The Tale of a Tour in Macedonia**, s. 37-40 [Selanik], London: Edward Arnold, 1903.

ABRAHAM, J. Johnston, **My Balkan Log**, s. 16 [Selanik], 254-258 [Üsküp], London: Chapman and Hall, 1921.

ADAMS, William T[aylor] (OPTIC, Oliver), **Cross and Crescent or Young America in Turkey and Greece**, s. 228-233 [Galata], Boston: Lee and Shepard, 1873.

ADDISON, Charles G., **Damascus and Palmyra** (A Journey to the East with a Sketch of the State and Prospects of Syria under Ibrahim Pasha), 2 C., C. I, s. 153-154 [Galata], C. II, s. 83 [Şam], Philadelphia: E. L. Carey and A. Hart, 1838.

AINSWORTH, William Francis, **Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia**, 2 C., C. I, s. 149 ve 160-161 [Kırşehir], C. II, s. 67 [Konya], London: John W. Parker, 1842.

ALBERT-MONTÉMONT, **Voyage dans les Cinq Parties du Monde ou l'on Décrit**, 6 C., C. II, 2. B., s. 200 [Galata], Paris: Selligue, 1828.

ALCOCK, Thomas, **Travels in Russia, Persia, Turkey and Greece in 1828-9**, s. 135-136 [Galata], London: Kendi yayını, 1831.

AMÉRO, Constant, *Les Derviches Hurleurs et Tourneurs*, **Journal des Voyages** (et des Aventures de Terre et de Mer), C. XVIII, No.: 455, 28 Mart 1886, s. 194 [Galata], Paris: La Librairie Illustree.

ANASTASSIADOU, Meropi, **Salonique, 1830-1912: Une Ville Ottomane à l'Âge des Réformes**, s. 53 ve 56 [Selanik], Leiden: Brill, 1997.

ANDERSEN, Hans Christian, **En Digters Bazar,** s. 267-271 [Üsküdar Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], 272-274 [Galata], 365-366 [Budapeşte], Kjøbenhavn: C. A. Reitzel, 1842.

ANDERSEN, Hans Christian, **H. C. Andersens Dagbøger (1825-1875)**, 2 C., C. II (Dagbøger II, 1836-1844), s. 203 [Galata], København: G. E. C. Gads, 1973.

ANDREJEVICH, Vladimir, (Osman-Bey), **Les Imams et les Derviches**, s. 79-81, 86-90, 100-101 [Konya], Paris: Libraire de la Société des Gens de Lettres, 1881.

ANDREOSSY, [Antoine-François], **Constantinople et le Bosphore de Thrace** (Pendant les Années 1812, 1813 et 1814 et Pendant L'Année 1826), s. 97-107 [Galata], Paris: Thèophile Barrois et Benj. Duprat, 1828.

ARMSTRONG, W[illiam] G[eorge], **A Visit to Egypt in 1872**, s. 24-26 [Kahire], Newcastle-Upon-Tyne: J. M. Cabb, 1874.

ARNOLD, R. Arthur, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, 2 C., C. II, s. 35-42 [Galata], London: Chapman and Hall, 1868.

AUBRY, Paul, *Bonnet de Derviche Tourneur*, **Bulletins de la Société d'Anthropologie**, Haz.: G. Massan, Seri IV, C. X, Yıl: 1887, s. 260, Paris: Libraire de l'Académie.

AULDJO, John, **Journal of a Visit to Constantinople** (and Some of the Greek Islands in the Spring and Summer of 1833), s. 73-76 [Galata], London: Longman, Rees, Orme, Brown, Green and Longman, 1835.

AZAÏS ve DOMERGUE, C., **Journal d'un Voyage en Orient**, s. 289-290 [Galata], Avignon: F. Seguin Ainé, 1858.

AZHDERIAN, Antranig, **Under Oriental Skies or Asia Minor and Her Inhabitants**, s. 233-234 [Galata], Cleveland: The Williams Co., 1894.

BAEDEKER, Karl, **Egypt: Handbook for Travellers**, 2 C., C. I, s. 151-152 [Kahire], Leipsic, London: Yazarın kendi yayını, 1885.

BAILLIE, E.C.C., **A Sail to Smyrna, or, An Englishwoman's Journal**, s. 137-139, 147 [Galata], London: Longmans, Green, and Co., 1873.

BALTIMORE Lordu, **A Tour to the East in the Years 1763 and 1764** (with Remarks on the City of Constantinople and the Turks), s. 78-79 [Galata], London: W. Richardson and S. Clark, 1767.

BARATTA, A[ntonio], **Costantinopoli Effigiata e Descritta**, s. 724 [Galata], Torino: Alessandro Fontana, 1840.

BARATTA, Antonio, **Constantinopoli nel 1831** (Ossia Notizie Esatte e Recentissime Intorno a Questa Capitale ed Agli Usi e Costumi de' Suoi Abitanti), s. 288-289 [Galata], Genova: Pellas, 1831.

[BARNETT], By His Wife [Karısı tarafından], **Canon Barnett: His Life, Work and Friends**, 2 C., C. I, s. 227 [Kahire], London: John Murray, 1918.

BARRÈS, Maurice, **L'Ame Française et la Guerre**, 10 C., C. VIII (Le Suffrage des Morts), s. 92-93 [Konya], Paris: Émile-Paul Frères, [1915-1920] 1919.

BARRY, J. P., **At the Gates of the East: A Book of Travel among Historic Wonderlands**, s. 106-107 [Kahire], London: Longmans, Green and Co., 1906.

BASMAJIAN, Krikor Hagop, **Social and Religious Life in the Orient**, s. 146-147 [Galata], New York: American Tract Society, 1890.

BAXTER, William Edward, **Impressions of Central and Southern Europe** (Being Notes of Successive Journeys in Germany, Austria, Italy, Switzerland and the Levant), s. 243-244 [Galata], London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1850.

BEAMONT, William, **A Diary of a Journey to the East in the Autumn of 1854**, 2 C., C. II, s. 292-293 [Galata], London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1856.

BEAUFORT, Emily A., **Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines** (Including Some Stay in the Lebanon, at Palmyra and in Western Turkey), 2 C., C. II, s. 417-420 [Bursa], London: Longman, Green, Longman and Roberts, 1861.

BEAUMONT, Adalbert de, *Voyage en Asie Mineure*, **Revue Orientale et Algérienne**, 2 C., C. II, 1852, s.344, 346-348 [Bursa], Paris: Gide et J Baudry.

BEAUREGARD, J. de, **Parthénon, Pyramides, Saint-Sépulcre** (Grèce, Egypte, Palestine), s. 46 [Kahire], Lyon: Emmanuel Vitte, 1899.

BELL, Gertrude, **The Letters of Gertrude Bell**, 2 C., C. I, New York ve London: Boni and Liveright, 1927.

BELL, James, **A System of Geography, Popular and Scientific**, 2 C., C. II, s. 526, Glasgow: Archibald Fullarton and Co., 1832.

BELL, John, **Travels from St. Petersburg in Russia to Diverse Parts of Asia**, 2 C., C. II, s. 413-414 [Galata], Glasgow: Robert and Andrew Foulis, 1763.

BERTUCH, Charles, **Bilderbuch für Kinder**, 12 C., C. VII, s. 75-76 [Galata], Weimar: Bureau d'Industrie, 1810 (1792-1843).

BESSE, Alfred de, **The Turkish Empire: Its Historical, Statistical and Religious Condition** (also its Manners, Customs, etc.), Almancadaki dördüncü baskısından İngilizceye gözden geçirerek ve genişleterek tercüme eden: Edward Joy Morris, s. 165-167 [Galata], Philadelphia: Lindsay and Blakiston, 1854.

BICKFORD-SMITH, R. A. H., **Cretan Sketches**, s. 135-136, 138-139 ve 253 [Hanya], London, Richard Bentley and Son, 1898.

BIGOT, Charles, **Grèce-Turquie-Le Danube**, s. 157-158 [Galata], Paris: Paul Ollendorff, 1886.

BINGLEY, William, **Useful Knowledge or a Familiar Account of the Various Proucts of Nature**, 3 C., C. I, s. 85 [Eskişehir], London: Baldwin and Cradock, 1831.

BLACK, Archibald Pollok, **A Hundred Days in the East** (A Journey to Egypt, Palestine, Turkey in Europe, Greece, the Isles of the Archipelago and Italy), s. 504 [Galata], London: John F. Shaw, 1865.

BLISS, Frederick Jones, **The Religions of Modern Syria and Palestine**, s. 236, 246-247, 258-259 [Halep, Şam, Trablusşam, Humus], New York: Charles Scribner's Sons, 1912.

[BLUNT, Fanny Janet], By a Consul's Daughter and Wife [Bir Konsolosun Kızı ve Karısı tarafından], **The People of Turkey** (Twenty Years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians), Baskıya hazırlayan: Stanley Lane Poole, 2 C. C. II, s. 273-275, London: John Murray, 1878.

BONAR, Andrew A. ve M'CHEYNE, Robert Murray, **Narrative of a Mission of Inquiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839,** 3. B., s. 350 [İzmir], Philadelphia: Presbyterian Board of Publication, 1843.

BONJOUR, A., **Notes d'un Pèlerin de Lyon a Jérusalem**, Geliştirilmiş 2. B., s. 161-167 [Galata], Lyon: Girard et Josserand, 1854.

BOUÉ, Ami, **La Turquie D'Europe** (ou Observations sur la Géographie, la Géologie, l'Histoire, la Statistique, les Moeurs, le Coutumes…), 4 C., C. III, s. 402-403 [Galata], Paris: Arthus Bertrand, 1840.

BOULDEN, James E. P., **An American Among the Orientals** (Including an Audience with the Sultan and a Visit to the Interior of a Turkish Harem), s. 136-137 [Galata], Philadelphia: Lindsay and Blakiston, 1855.

BOURQUELOT, Félix, **Constantinople en 1861, Fragment d'un Journal de Voyage**, s. 21 [Galata], Meaux: J. Carro, 1867.

BOWEN, John, **Memorials of John Bowen**, [Kız kardeşi tarafından yayına hazırlanmıştır], s. 336-337 [Galata], London: James Nisbet and Co., 1862.

BRASSEY, **Sunshine and Storm in the East or Cruises to Cyprus and Constantinople**, s. 77-78 [Galata], London: Longmans, Green and Co., 1880.

BRAYER, A., **Neuf Années a Constantinople** (Observations sur la Topographie de Cette Capitale L'Hygiéne et les Moeurs de ses Habitants Habitants L'Islamisme et son Influence), 2 C., C. I, s. 211-213 [Galata], Paris: Bellizard, Barthés, Dufour et Lowell, 1836.

BREMER, Fredrika, **Travels in the Holy Land**, İsveççeden İngilizceye tercüme eden: Mary Howitt, 2 C., C. II, s. 259-260 [İzmir], 289-293 [Galata], 327, 331-332 [Üsküdar Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevî], London: Hurst and Blackett, 1862.

BREWER, Josiah, **Patmos and the Seven Churches of Asia** (Together with Places in the Vicinity from the Earliest Records to the Year 1850), Derleyen: John. W. Barber, s. 307-309 [Konya], Bridgeport, CT: Bradley and Peck, 1851.

BROMFIELD, William Arnold, **Letters from Egypt and Syria**, s. 58-59 [Kahire], London: [Hususi tedavül için bastırılmıştır], 1856.

BROWN, John P., *Eastern Derwiches*, **The Knickerbocker or New York Monthly Magazine**, C. XLVIII, No. 4, Ekim 1856, s. 389, New York: Samuel Hueston.

BROWN, John P., **The Darvishes**, s. 59-60, 241, 250-264, 282-287, 294, 386, 469, London: Oxford University Press-Humphrey Milford, 1927.

[BROWN, Thérèse], **Six Semaines a Constantinople**, s. 117-120 [Galata], Lausanne: L. Meyer, 1865.

BROWNE, J. Ross, **Yusef or the Journey of the Frangi: A Crusade in the East**, s. 153-155 [Galata], New York: Harper and Brothers, 1853.

BROWNE, William George, *Journey from Constantinople through Asia Minor, in the Year 1802*, **Travels in Various Countries of the East Being a Continuation of Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey**, Haz.: Robert Walpole, s. 121-123 [Konya], London: Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, 1820.

BRUGSCH, Heinrich, **Reise der K. Preussischen Gesandtschaft nach Persien 1860 und 1861**, 2 C., C. I, s. 13 [Galata], Leipzig: J. C. Hinrichs'sche, 1862.

BUCKHAM, George, **Notes from the Journal of a Tourist**, 2 C., C. I, s. 250-251 [Kahire], New York: Gavin Houston, 1890.

BUCKINGHAM, J. S., **Travels among the Arab Tribes** (Inhabiting the Countries East of Syria and Palestine…), s. 310 [Şam], London: Longman, Hurst, Rees, Orme, Brown and Green, 1825.

BUCKLEY, J. M., **Travels in Three Continents; Europe, Africa, Asia**, s. 553 [Galata], New York: Eaton and Mains, 1894.

BUNEL, Louis, **Jérusalem, la Cote de Syrie et Constantinople en 1853**, s. 389-391 [Galata], Paris: Sagnier et Bray, 1854.

BUNSEN, Victoria de, **The Soul of a Turk**, s. 20, 177-189 [Antep], London: John Lane the Bodley Head, 1910.

BURCKHARDT, John Lewis, **Travels in Syria and Holy Land**, s. 218 [Trablusşam], London: The Association for Promoting the Discovery of the Interior Parts of Africa, 1822.

BURDER, William, **Religious Ceremonies and Customs** (or the Forms of Worship Practised by the Several Nations of the Known World), s. 104-105 [Galata], London: Thomas Tegg, 1841.

BURGESS, Richard, **Greece and the Levant** (or Diary of a Summer's Excursion in 1834 with Epistolary Supplements), 2 C., C. II, s. 222-223 [Galata], London: Longman, Rees, Orme, Brown, Green and Longman, 1835.

BURTON, Isabel, **The Inner Life of Syria, Palestine and the Holy Land**, 2 C., C. I, s. 166-167 [Kahire], London: Henry S. King, 1875.

BUSSIERRE, Th. Renouard de, **Lettres sur L'Orient Écrites Pendant les Années 1827 et 1828**, 2 C., C. I, s. 78-81 [Galata], Paris: Chez F. G. Levrault, 1829.

BUTTERWORTH, Hezekiah, **Zigzag Journey in the Orient** (The Adriatic to the Baltic), s. 183-184 [Galata], Boston: Estes and Lauriat, 1884.

CALDWELL, George W., **Oriental Rambles**, s. 242-244 [Kahire], Poughkeepsie, New York: Kendisi tarafından bastırılmıştır, 1906.

CANTIMIR, Demetrius, **Histoire de l'Empire Othoman où se Voyent les Causes de son Aggrandissement et de sa Decadence**, Latince'den Fransızca'ya çeviren: M. de Joncquieres, 3 C., C. I, s. 121-123, Paris: Despilly, 1743.

[CARERI, Gemelli], **Voyage du Tour du Monde Traduit de L'Italien de Gemelli Careri**, Hazırlayan: L. M. N., 6 C., C. I (De la Turquie), s. 265-270 [Edirne], 309 [Beşiktaş], 370 [Bursa], Paris: Etienne Ganeau, 1719.

CARLSON, John Roy, **Cairo to Damascus**, s. 381-382 [Şam ve Halep], New York: Alfred A. Knopf, 1951.

[CARNE, John], *Constantinople*, **The New Monthly Magazine and Literary Journal**, C. X, 1824, s. 145 [Galata], London: Henry Colburn. **Letters from the East** (Written During a Recent Tour Through Turkey, Egypt, Arabia, the Holy Land, Syria and Greece, 2 C., C. I, s. 27-28 [Galata], London: Henry Colburn, 1826.

CARNE, John, **Syria, the Holy Land, Asia Minor etc. Illustrated**, 2 C., C. I, s. 22-23 [Trablusşam], London, Paris ve America: Fisher , Son and Co., [1839-1840].

CARSON, Blanche Mabury, **From Cairo to the Cataract**, s. 73-74 [Kahire], Boston: L. C. Page and Co., 1909.

CASTANIER, Victor-Jean-Ernest, **Jérusalem, Constantinople, Athènes et Rome: Impressions et Souvenirs d'un Pelerin**, s. 332-333 [Galata], Lyon: Librairie Générale Catholique et Classique, 1900.

CASTELLAN, A. L., **Lettres Sur la Morée** (L'Hellespont et Constantinople), 3 C., C. II, 2. B., s. 78 [Galata], Paris: Chez A. Nepveu, 1820.

CASTELLAN, A. L., **Moeurs, Usages, Costumes des Othomans et Abrégé de Leur Histoire**, 6 C., C. V, s. 60, 63 ve 70-72 [Galata], C. VI, s. 24-25, Paris: Nepveu, 1812.

CHAMIER, Frederick, *The Life of a Sailor-IV*, **The Metropolitan**, C. I, Mayıs-Ağustos 1831, s. 385 [Galata], London: James Cochrane and Co.. **The Life of a Sailor**, Yeni B., s. 54 [Galata], London: Richard Bentley, 1850.

CHANTAL, J. B. J. de, **Beautés de L'Histoire des Voyages les Plus Fameux Autour du Monde**, 2 C., C. II, s. 180-183 [Galata], Paris: Fruger et Brunet, 1836.

CHANTRE, B., **En Asie Mineure, Souvenirs de Voyages en Cappadoce et en Cilicie**, s. 418 [Ankara], Paris: Hachette et Cie., 1896-1898.

CHARMES, Gabriel, **Five Months at Cairo and in Lower Egypt**, Fransızcadan İngilizceye tercüme eden: William Conn, s. 170-172 [Kahire], London: Bentley, 1883.

CHILD, Theodore, **Summer Holidays: Travelling Notes in Europe**, s. 60-61 [Galata], New York: Harper and Brothers, 1889.

CHRISTMAS, Henry, **The Sultan of Turkey, Abdul Medjid Khan: A Brief Memoir of His Life and Reign** (With Notices of the Country, its Army, Navy and Present Prospects), s. 117 [Galata], London: John Farquhar Shaw, 1854.

CLARIDGE, R. T., **A Guide Along the Danube** (from Vienna to Constantinople, Smyrna, Athens, the Morea, the Ionian Islands and Venice from the Notes of a Journey Made in the Year 1836), s. 139-140 [Galata], London: F. C. Westley, 1837.

CLARK, Francis E., **Memories of Many Men in Many Lands**, s. 441-443 [Konya], Boston ve Chicago: The United Society of Christian Endeavor, 1922.

CLARK, Francis E., **Our Journey around the World**, s. 558-560 [Galata], Hartford, Connecticut: A. D. Worthington and Co., 1894.

CLARKE, Edward Daniel, **Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa**, 11 C., C. III, 4. B., s. 50-53 [Galata], London: T. Cadell and W. Davies Printing, [1769-1822] 1817.

[CLER, Jean-Joseph-Gustave], **Souvenirs d'un Officier dú Deuxiéme de Zouaves**, 2. B., s. 106 [Silivri], Paris: Michel Lévy Frères, 1859.

COBB, Stanwood, **The Real Turk**, s. 215-216, 254-256 [Galata], Boston, New York ve Chicago: The Pilgrim Press, 1914.

COCHRAN, William, **Pen and Pencil in Asia Minor or Notes from the Levant**, s. 328-329 [İzmir], London: Sampson Low, Marston, Searle and Rivington, 1887.

COLBECK, Alfred, **A Summer's Cruise in the Waters of Greece, Turkey and Russia**, s. 217 [Galata], London: T. Fisher Unwin, 1887.

COMPAGNONI, [Giuseppe], **Storia Dell'Impero Ottomano**, 6 C., C. VI, s. 2099-2100, 2109, 2111, 2112, 2113, 2116, 2133, Livorno: Glauco Masi, 1829.

CONDER, Claude Reignier, **Heth and Moab: Explorations in Syria in 1881 and 1882**, Yeni Baskı, s. 66-74 [Trablusşam], 297-299, London: Alexander P. Watt, 1889.

CONWAY, Agnes Ethel, **A Ride through the Balkans**, s. 52-53 [Selanik], London: Robert Scott, 1917.

COOK, Joel, **The Mediterranean and Its Borderlands**, 2 C., C. II, s. 311-313 [Trablusşam], Philadelphia: The John C. Winston Co., 1910.

COPPING, Arthur E., **A Journalist in the Holy Land** (Glimpses of Egypt and Palestine), s. 34 [Kahire], New York, Chicago ve Toronto: Fleming H. Revell, 1912.

CORNILLE, Henri, **Souvenirs D'Orient**, 2. B., s. 44-45 [Galata], Paris: Arthus Bertrand, 1836.

COUFOPOULOS, Demetrius, **A Guide to Constantinople**, 4. B., s. 49-50 [Galata], 50 [Bahariye], 139 [Yenikapı], London: Adam and Charles Black, 1910.

COUSINÉRY, E. M., **Voyage dans la Macédoine** (Contenant des Recherches sur L'Histoire, la Géographie et les Antiquités), 2 C., C. I, s. 140 [Selanik], Paris: Imprimerie Royale, 1831.

COVEL, John, *Extract from the Diaries of Dr. John Covel, 1670-1679*, **Early Voyages and Travels in the Levant**, Haz.. J. Theodore Bent, s. 168-170 [Galata], London: Hakluyt Society, 1893.

COX, Samuel S., **A Buckeye Abroad** (or Wanderings in Europe and in the Orient), s. 252, New York: George P. Putnam, 1852.

COX, Samuel S., **Diversions of a Diplomat in Turkey**, s. 226-228, New York: Charles L. Webster and Co, 1893.

COX, Samuel S., **Orient Sunbeams** (or from the Porte to the Pyramids by Way of Palestine), s. 100 [Galata], New York: G. P. Putnam's Sons, 1882.

CROWE, Eyre Evans, **The Greek and the Turk** (or Powers and Prospects in the Levant), s. 312-316 [Galata], London: Richard Bentley, 1853.

CURTIS, William Eleroy, **Around the Black Sea, Asia Minor, Armenia, Caucasus, Circassia, Daghestan, The Crimea, Roumania**, s. 173, New York: Hodder and Stoughton, 1911.

CURTIS, William Eleroy, **To-day in Syria and Palestine**, s. 132-133 [Şam], Chicago, New York, Toronto, London ve Edinburgh: Fleming H. Revell Co., 1903.

CUTTS, E. L., **Christians under the Crescent in Asia**, s. 336-338 [Galata], London: Society for Promoting Christian Knowledge, [1878].

D., *Scenes in the East*, **The Ladies' Monthly Museum**, C. XXI, Haziran 1825, s. 309-311 [Galata], London: Dean and Munday.

DALAH, Mag, **Un Hiver en Orient**, s. 123-126 [Kahire], Paris: Ch. Delagrave, 1892.

DALVIMART, Octavian ve ALEXANDER, William, **Picturesque Representations of the Dress and Manners of the Turks**, London: John Murray, 1814.

DAMER, G. L. Dawson, **Diary of a Tour in Greece, Turkey, Egypt and The Holy Land**, 2 C., C. I, s. 93-94 [Galata], London: Henry Colburn, 1841.

D'AUBIGNOSC, L. P. B., **La Turquie Nouvelle** (Jugée au Point où L'Ont Amenée les Réformes du Sultan Mahmoud), 2 C., C. I, s. 201-206 [Galata, Beşiktaş], Paris: La Librairie de Delloye, 1839.

DAVEY, Richard, **The Sultan and His Subjects**, s. 55-56, 61-63, 67, London: Chatto and Windus, 1907.

DAVID, Jules A., **Lucien Spalma**, 2 C., C. II, s. 311-317 [Galata], Bruxelles: J. P. Meline, 1835.

DE AMICIS, Edmondo, **Costantinopoli**, 4. B., s. 60 ve 175-176 [Galata], Milano: Fratelli Traves, 1877.

DE BASTEROT, **Le Liban, La Galilée et Rome** (Journal d'un Voyage en Orient et en Italie, Septembre 1867- Mai 1868), s. 286 [Kahire], Paris: Charles Douniol, 1869.

DE B[EYNE], [Arthur] B[aligot], **Constantinople et le Bosphore**, s. 53-54 [Galata], Paris: A. François et C., 1845.

DE BLOWITZ, **Une Course a Constantinople**, 3. B., s. 129-131 [Bahariye], Paris: E. Plon, Nourrit et C., 1884.

DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage à Constantinople** (Fait à L'Occasion de L'Ambassade de M. Le Comte de Choiseul-Gouffier à la Porte Ottomane), Hazırlayan: Guillaume Martin, s. 186-190 [Galata], Paris: Fn. Plèe, 1821.

DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage Pittoresque dans L'Empire Ottoman, en Grèce, dans la Troade** (les Iles de L'Archipel et sur les Cotes de L'Asie-Mineure), 4 C., C. IV, 2. B., s. 183-184, Paris: J. P. Aillaud, 1842.

DÉMIDOFF, Anatole de, **La Crimée**, s. 192-193 [Karasu Pazar, Kırım], Paris: Ernest Bourdin, 1855.

[DE KAY, James Ellsworth], By an American, **Sketches of Turkey in 1831 and 1832**, s. 241-243 [Galata], New York: J. and J. Harper, 1833.

DE LAGARDE, [Auguste de Messence], **Voyage de Moscou à Vienne** (par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt ou Lettres Adressées a Jules Griffith), s. 245-246, [Galata], Paris: Treuttel et Würtz, 1824.

DE LA MOTRAYE, A., **Voyages du Sr. A. De la Motraye en Europe, Asie et Afrique**, 2 C., C. I, s. 228, 231-232 [Galata], La Haye: T. Johnson et J. van Duren, 1727.

DELAROIÈRE, **Voyage en Orient**, s. 257-258, Paris: Debécourt, 1836.

DE LA TOUR, Dattili, *Constantinople*, **Bowen's Boston News-Letter and City Record**, Haz.: Jerome V. C. Smith, C. II, Temmuz 1826-Ocak 1827, s. 172 [Galata], Boston: Abel Bowen.

DE LEON, *Whirling Dervishes*, **Appletons' Journal of Literature, Science and Art**, C. III, No. 61, 28 Mayıs 1870, s. 608-609, New York: D. Appleton and Co..

DELLA VALLE, Pietro, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino** (Con Minuto Ragguaglio di Tutte le Cose Notabili Osseruate in Essi, Descritti da Lui Medesimo in 54 Lettere Familiari), Haz.: Mario Schipano, 3 C., C. I, s. 61-66 [Galata], Venetia: Paolo Baglioni, 1667.

DE MARCELLUS, **Notes et Commentaires sur Les Dionysiaques Poëme de Nonnos**, s. 69-70, 154, 197 [Galata], Paris: Firmin Didot Frères, 1856.

DE MOBELLAN, S., **Jerusalem** (Viaje Pintoresco, Romántico y Caprichoso), s. 246-248 [Galata], Barcelona: A. Riudor y C., 1876.

DEVAL, Charles, **Deux Années a Constantinople et en Morée (1825-1826)**, s. 51-54 [Galata], London: R. G. Jones, 1828.

DISRAELI, B., **Contarini Fleming: A Psychological Romance**, Yeni B., s. 249 [Galata], London: David Bryce, 1853.

DODGE, Robert, **Diary, Sketches and Reviews** (During an European Tour in the Year 1847), s. 178 [Galata], New York: [Dostları için kendisi tarafından bastırılmıştır], 1850.

D'OHSSON, M[ouradgea Ignatius], **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 415, 634-637, 643-644, 649-655, 656-657 [Galata], 661, 663, 665-666, 675-676 [Konya, Galata], Paris: Imprimerie de Monsieur, 1791.

DONISTHORPE, Wordsworth, **Down the Stream of Civilization**, s. 115-119 [Kahire], London: George Newnes, 1898.

DUCKETT, W. A., **La Turquie Pittoresque** (Histoire, Moeurs, Description), s. 215-216 [Galata], Paris: Victor Lecou, 1855.

DUFFERIN-AVA, Hariot, **My Russian and Turkish Journals**, s. 157-159 [Galata], New York: Charles Scribner's Sons, 1917.

[DUNDAS, Lawrence John Lumley], The Earl of Ronaldshay [Ronaldshay Kontu], **On the Outskirts of Empire in Asia**, s. 33 [Konya], Edinburgh ve London: William Blackwood and Sons, 1904.

DURBIN, John, **Observations in the East** (Chiefly in Egypt, Palestine, Syria and Asia Minor), 2 C., C. II, s. 228-232 [Galata], New York: Harper and Brothers Publishers, 1845.

DWIGHT, H. G., **Constantinople: Old and New**, s. 171-172 [Galata], London: Charles Scribner's Sons, 1915.

EAMES, Jane Anthony, **The Budget Closed**, s. 37 [Galata], Boston: Ticknor and Fields, 1860.

EDDY, Daniel C., [CLARKE, Daniel], **Walter's Tour in the East** (Walter in Constantinople), s. 107 [Kahire Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], 138 [Kasımpaşa], New York: Sheldon and Company, 1864.

ÉGRON, A., **La Terre-Sainte** (Et Les Lieux Illustrés Par Les Apôtres Vues Pittoresques), s. 11 [Remle], Paris: Audot Libraire Éditeur, 1837.

EINSTEIN, Lewis, **Inside Constantinople** (A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition April-September 1915), s. 100-101 [Galata], London: John Murray, 1917.

[ELIOT, Charles], By Odysseus [Odysseus tarafından], **Turkey in Europe**, s. 197-201 [Konya], London: Edward Arnold, 1900.

ELLIOTT, C[harles] B[oileau], **Travels in the Three Great Empires of Austria, Russia and Turkey**, 2 C., C. I, s. 402-403 [Galata], London: Richard Bentley, 1838.

ELLISON, Grace, **An Englishwoman in a Turkish Harem**, s. 132-133, London: Methuen and Co., 1915.

ENAULT, Louis, **Constantinople et la Turquie** (Tableau Historique, Pittoresque, Statistique et Moral de L'Empire Ottoman), s. 447-449 ve 451-452 [Galata], Paris: L. Hachette, 1855.

ENGEL, Carl, **The Literature of National Music**, s. 16-17, London: Novello, Ewer and Co., 1879.

EUDEL, Paul, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 118, 175, 177-180 [Galata], Paris: Librairie de la Société des Gens de Lettres, 1885.

EVERHART, James B., **Miscellanies**, s. 208-209 [Galata], West Chester: Edward F. James, 1862.

FARLEY, J. Lewis, **Egypt, Cyprus and Asiatic Turkey**, s. 190 [Galata], London: Trübner and Co., 1878.

FAUCHER, Julius, **Ein Winter in Italien**, Griechenland und Konstantinopel, C. I, s. 235-238 [Galata], Magdeburg: Faberschen Buchdrucckerei, 1876.

FELLOWS, Charles, **A Journal Written during an Excursion in Asia Minor**, s. 91-92 [Galata], London, John Murray, 1839. **Travels and Researches in Asia Minor** (More Particularly in the Province of Lycia), s. 68-69 [Galata], London: John Murray, 1852.

FERRIMAN, Z. Duckett, **Turkey and the Turks**, s. 198-207, 264, 315 [Konya], London: Mills and Boon, 1911.

FISK, George, **A Pastor's Memorial** (Egypt, the Red Sea, the Wildernesses of Sin and Paran, Mount Sinai, Jerusalem and Other Principal Localities of the Holy Land), 3. B., s. 426-427 [Galata], London: Seeley, Burnside and Seeley, 1845. **A Memorial of Egypt, the Red Sea, the Wilderness of Sin and Paran, Mount Sinai, Jerusalem and Other Principal Localities of the Holy Land**, s. 416-418 [Galata], New York: Robert Carter, 1850.

FOGG, Wm. Perry, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"** (Being Travels through Egypt, Arabia and Persia to Bagdad), s. 56-58 ve 220-221 [Kahire], Hartford: Dustin, Gilman and Co., 1875.

FORMBY, Henry, **A Visit to the East** (Comprising Germany and the Danube, Constantinople, Asia Minor, Egypt and Idumea), s. 50-52 [Galata], London: James Burns, 1843.

[FORSYTH, James Bell], By a Canadian, **A Few Months in the East** (or a Glimpse of the Red, the Dead and the Black Seas, s. 57-58 [Kahire], Quebec: John Lovell, 1861.

FRANKLAND, Charles Colville, **Travels to and from Constantinople in the Years 1827 and 1828** (or Personal Narrative of a Journey…), 2 C., C. I, s. 133-137 [Galata], London: Henry Colburn, 1829.

FRASER, J. Baillie, **Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.**, 2 C., C. II, s. 401-404 [Galata], London: Richard Bentley, 184[?].

FROSSARD, Emilien, **The French Pastor at the Seat of War** (Being Letters Written from the East), Fransızcadan İngilizceye tercüme eden bilinmiyor, s. 73 [Galata], 294-298 [Kasımpaşa], London: James Nisbet, 1856.

FULLER, John, **Narrative of a Tour Through Some Parts of the Turkish Empire**, s. 80 [Galata], London: John Murray, 1830.

GALLENGA, A[ntonio Carlos], **Two Years of the Eastern Question**, 2 C., C. I, s. 70 [Galata], London: Samuel Tinsley, 1877.

GALT, Edwin, **The Camp and the Cutter** (or a Cruise to the Crimea), s. 179-182 [Galata], London: Thomas Hodgson, 1856.

GARDNER, James, **The Faiths of the World** (An Account of Religions and Religious Sects, their Doctrines, Rites, Ceremonies and Customs), 2 C., C. II, s. 446-447, Edinburgh: A. Fullarton and Co., Tarihsiz [1858-60].

GARNETT, Lucy M. J., **Home Life in Turkey**, s. 199-202 [Selanik], New York: The Macmillan Company, 1909.

GARNETT, Lucy M. J., **Mysticism and Magic in Turkey** (An Account of the Religious Doctrines, Monastic Organisation and Ecstatic Powers of the Dervish Orders), s. 64-69 [Selanik], 81-83 [Manisa, Edirne], New York: Charles Scribner's Sons, 1912.

GARNETT, Lucy M. J., **The Turkish People** (Their Social Life, Religious Beliefs and Institutions and Domestic Life), s. 117, 168, 192, 194, 200-202, 205, 254, London: Methuen and Co., 1909

GARNETT, Lucy M. J., **Turkish Life in Town and Country**, s. 177-195 [Manisa], New York ve London: G. P. Putnam's Sons, 1904.

GARNETT, Lucy M. [J.], **Turkey of the Ottomans**, s. 56-58, New York: Charles Scribner's Sons, 1911.

GAUTIER, Théophile, **Constantinople**, s. 132-142 [Galata], Paris: Michel Lévy Frères, 1853.

GIDE, André, **The Journals of André Gide**, Fransızcadan İngilizceye tercüme eden: Justin O'Brien, 3 C., C. II, s. 17-19 [Konya], New York: Alfred A. Knopf, 1948.

GOFF A. ve FAWCETT Hugh A., **Macedonia: A Plea for the Primitive**, s. 166 [Selanik], London: John Lane the Bodley Head; New York: John Lane Co., 1921.

GOODELL, *Constantinople (Extracts from the Journal of Mr. Goodell)*, **The Missionary Herald**, C. XXVIII, No.:10, Ekim 1832, s. 326 [Galata], Boston: American Board of Commissioners for Foreign Missions.

GOODRICH, Charles A., **Religious Ceremonies and Customs or the Forms of Worship**, s. 143, Hartford: Hutchison and Divine, 1834.

GRIFFITHS, J., **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 95-97 [Üsküdar], 278-281 [Konya], London: T. Cadell and W. Davies, 1805.

GRINGO, Harry, **Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul**, s. 343-347 [İzmir], New York: Charles Scribner, 1857.

GROSVENOR, Edwin A., **Constantinople**, 2 C., C. I, s. 107-113 [Galata], 134-136 [Beşiktaş], C. II, s. 606 [Yenikapı], Boston: Roberts Brothers, 1900.

[GROSVENOR, Elizabeth Mary], **Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41**, 2 C., C. I, s. 320-324 [Galata, Beşiktaş], London: John Murray, 1842.

GUER, **Moeurs et Usages des Turcs** (Leur Religion, Leur Gouvernement Civil, Militaire et Politique), s. 276-279 [Galata], Paris: Coustelier, 1746.

GUÈRIN, Victor, **La Terre Sainte**, 2 C., C. II, s. 80 [Trablusşam], Paris: E. Plon, Nourrit, 1884.

GUIMET, Émile, **Croquis Égyptiens: Journal d'un Touriste**, s. 276-278 [Kahire], Paris: J. Hetzel, 1867.

[GUSTAVE, I. M. L. S. Frederica], Countess Hahn-Hahn, Ida, **Letters from the Orient** (or Travels in Turkey, The Holy Land and Egypt), Almancadan İngilizceye tercüme eden: [Samuel Phillips], 2. B., s. 47-51 [Galata], London: J. C. Moore, 1845. **Letters of a German Countess** (Written During Her Travels in Turkey, Egypt, The Holy Land, Syria, Nubia, etc. in 1843-4), Almancadan İngilizceye tercüme eden bilinmiyor, 3 C., C. I, s. 161-166 [Galata], London: Henry Colburn, 1845.

GÛYS, Henri, **Un Dervich Algérien en Syrie** (Peinture des Moeurs Musulmanes, Chrétiennes et Israélites), s. 223-239 [Halep], Paris: Just Rouvier, 1854.

H., W. B., *The Mussulman's Deity*, **Southern Literary Messenger**, Haz.: Thomas W. White, Vol. VII, No: 7, Temmuz 1841, s. 520, Richmond.

[HAIGHT, Sarah Rogers], By a Lady of New York, **Over the Ocean or Glimpses of Travel in Many Lands**, s. 127, 131-133 [Galata], New York: Paine, 1846.

HAMMER, Joseph von, **Umblick auf Einer Reise von Constantinopel nach Brussa** (und Dem Olympos und von da Zurück Über Nicaea und Nicomedien), s. 40 [Bursa], Pesth: Adoph Hartleben, 1818.

HAMMER, Joseph von, **Constantinopolis und der Bosporus (Örtlich und Geschichtlich Beschrieben)**, 2 C., C. II, s. 71 [Kasımpaşa], 73-74 [Galata, Kasımpaşa], 119-125 [Galata], 204-205 [Beşiktaş], Pest: Hartlebens Verlag, 1822.

HAMMER-PURGSTALL, Joseph von, **Histoire de l'Empire Ottoman (Depuis son Origine Jusqu'a nos Jours**, Almancadan Fransızcaya tercüme eden: J. J. Hellert, 18 C., C. XVIII, s. 33-34, 46, 53 [Yenikapı], 74 [Galata], 83 [Beşiktaş], Paris: Bellizard, Barthès, Dufour et Lowell, 1843.

HAMSUN, Knut, **Stridende Liv: Skildringer fra Vesten og Østen**, s. 242, København og Kristiania: Gyldendal, 1905.

[HANNA, William], *A Voyage to Alexandria and a Glimpse of Egypt*, **The North British Review**, C. XXXIX, No.: 78, Ağustos-Kasım 1863, s. 458 [Galata], Edinburgh: Edmonston and Douglas.

HARKNESS, Henry Law, **Sketch of a Tour in Egypt and the Holy Land**, 2. B., s. 14 [Kahire], London: S. W. Partridge and Co., [1869].

HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 41-44 [Galata], London: Hurst and Blackett, 1871.

H[ASLUCK], F. W., *Constantinople Now*, **The American Whig Review**, Yeni Seri, C. III, Bütün C. XIV, 1851, s. 433 [Galata], New York.

HASLUCK, F. W., **Christianity and Islam under the Sultans**, Haz.: Margaret M. Hasluck, 2 C., C. I, s. 56, 85-87 [Konya], 266 [Afyonkarahisar], C. II, s. 371-377 [Konya], 375-376 [Hanya], 393, 422, 532 [Tesalya, Rini], 532-533 [Tesalya'da Tatar yakınında bir tekke], 605-622 [Konya], Oxford: Clarendon Press, 1929.

HAWLEY, Walter A., **Asia Minor**, s. 79-82 [İzmir], 236-243 [Konya], 251-253 [Karaman], London: John Lane the Bodley Head; New York: John Lane Co., 1918.

HAYWARD, Harriet Cornelia, **From Finland to Greece or Three Seasons in Eastern Europe**, s. 236-238 [Kasımpaşa], New York: John B. Alden, 1892.

HERBERT, *Cradle Lands*, **Harper's New Monthly Magazine**, C. XXXVI, Aralık 1867- Mayıs 1868, s. 704 [Kahire], New York: Harper and Brothers.

HÉRIOT, O., **Croisière Méditerranée**, s. 134-136 [Galata], [Coulommiers: P. Brodard, 1905].

HERVÉ, Francis, **A Residence in Greece and Turkey** (with Notes of the Journey through Bulgaria, Servia, Hungary and the Balkan), 2 C., C. II, s. 162-164 [Galata], London: Whittaker and Co., 1837.

1906 yayın- Heyet, **Nordisk Familjebok: Konversationslexicon och Realencyklopedi**, Redaktörler: B. Meijer ve Th. Westrin, 2. B., 38 C., C. V, s. 1321-1322, Stockholm: Nordisk Familjebok, 1906.

HICHENS, Robert, **The Near East** (Dalmatia, Greece and Constantinople), s. 261 [Galata], London: Hodder and Stoughton, 1913.

HILDEBRAND, Hans ve ark., **Världhistoria** (Människosläktets Utveckling i Stat och Samhälle, i Kultur och Vetenskap), 8 C., C. III (Orienten, 1921), s. 261, Stockholm: Aktiebolaget för Spridning af Litterära Verk, 1917-1921.

HILLEREAU, Célestin, *Lettre de M. L'Abbé Hillereau à M. Bliguet (Directeur au Petit-Séminaire de Nantes)*, **Annales de la Propagation de la Foi**, C. XIX, 1847, s. 147-149 [Galata], Lyon: L'Èditeur des Annales.

HOBHOUSE, J. C., **A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey in Europe and Asia to Constantinople** (During the Years 1809 and 1810), 2 C., C. II, s. 310-313 [Galata], Philadelphia: M. Carey and Son, 1817. BROUGHTON, Lord, [HOBHOUSE, John Cam], **Travels in Albania and Other Provinces of Turkey in 1809 and 1810,** 2 C, C. II, Yeni B., s. 298-301 [Galata], London: John Murray, 1858.

HOGARTH, David, **A Wandering Scholar in the Levant**, 2. B., s. 49-50 [Konya], London: John Murray, 1896.

HORTON, Thomas Galland, **Turkey: The People, Country and Government**, s. 88, London: Mason and Co., 1854.

HUART, Clément, **Histoire de Bagdad dans les Temps Modernes**, s. XI [Bağdat], Paris: Ernest Leroux, 1901.

HUART, Cl[ément], **La Ville des Derviches Tourneurs (Konia)** -Önünde Charles Simond'un Konia Ancien et Moderne adlı risalesiyle-, Monografik baskı, s. 14, 20-22 ve 23-32 [Konya], Paris: Plon, 1898.

HUART, Clément, **Konia: La Ville des Derviches Tourneurs** (Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure), s. 43-44 [Eskişehir], Paris: Ernest Leroux, 1897.

HUGHES, Thomas Patrick, **A Dictionary of Islam**, s. 118-121, 707 [Kahire], London: W. H. Allen and Co., 1895.

HUNT, Sara K., **On the Nile**, s. 106-109 [Kahire], London: T. Nelson and Sons, 1880.

HUNTER, James, **The Golden Treasury of the History, Topography, Literature, Science, Art and Religion of the Various Countries of the Globe**, s. 391-392 [Galata], Philadelphia: Thayer, Merriam and Co., 1891.

HUNTER, William, **Travels through France, Turkey and Hungary to Vienna in 1792** (to which are Added Several Tours in Hungary, in 1799 and 1800, in a Series of Letters to His Sister in England), 3. B., 2 C., C. II, s. 76-81 [Galata], London: J. White, 1803.

HUNTINGTON, Elizabeth Dodge, *Community Organization,* **Constantinople To-Day or the Pathfinder Survey of Constantinople** (A Study in Oriental Social Life), Haz.: Clarence Richard Johnson, s. 151-153, New York: The Macmillan Company, 1922.

HURD, William, **A New Universal History of the Religious Rites, Ceremonies and Customs of the Whole World**, 5. B., s. 395, London: Richard Evans, 1814.

HUXLEY, Julian, **From an Antique Land Ancient and Modern in the Middle East**, s. 89-91 [Trablusşam], New York: Crown, 1954.

HUYSMANS, J. B., **Voyage en Italie et en Orient, 1856-1857**, 2. Kısım, s. 213- 217 [Kahire, Rıfaîlere misafir olan Mevlevîler], Anvers: Kennes et Gebrits, 1857.

HYETT, W. H. Adams, **Journal of a Visit to The Nile and Holy Land in 1847-48**, s. 142 [Galata], London: George Woodfall and Son, 1851.

IBÁÑEZ, Vicente Blasco, **Oriente (Viajes)**, 2. B., s. 189-205 [Bahariye], Valencia: Prometeo, 1919.

ISHAM, Warren, *Land of the Pyramids*, **Magazine of Travel** (A Work Devoted to Original Travels in Various Countries both of the Old and the New), s. 119 [Kahire], Detroit: H. Barns, 1857.

JACOB, Robert Urie, **A Trip to the Orient** (The Story of a Mediterranean Cruise), s. 279-280 [Kahire], Philadelphia: The John C. Winston Co., 1907.

JARVIS, Thomas Stinson, **Letters from East Longitudes: Sketches of Travel in Egypt, the Holy Land**, Greece and Cities of the Levant, s. 233 [Galata], Toronto: James Campbell and Son, 1875.

JEANNEL, J., *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, **Journal de Médecine de Bordeaux**, Rédacteur en Chef: M. Costes, 2. Seri, 2. Yıl, s. 311-317 ve 510-511 [Gelibolu], Bordeaux: G. Gounouilhou, 1857.

JEFFERY, George, **A Description of the Historic Monuments of Cyprus** (Studies in the Archaeology and Architecture of the Island), s. 58 [Lefkoşe], Nicosia: William James Archer, Government Printing Office, 1918.

JESSUP, Samuel, **Picturesque Palestine, Sinai and Egypt**, Haz.: Charles WILSON, 4 C., C. III, s. 8, 16-18 [Trablusşam], London: J. S. Virtue and Co., [1881].

JOANNE, Adolphe, **Voyage en Orient**, 2 C., C. I, s. 76-79 [Galata], Bruxelles: Delevingne et Callewaert, 1850.

JOHNSON, Sarah Barclay, **Hadji in Syria or Three Years in Jerusalem**, s. 239 [Kudüs], Philadelphia: James Challen and Sons, 1858.

JOLIFFE, T. R., **Letters from Egypt**, Yeni B., 2 C., C. II, s. 73-75 [Kahire, Galata], London: Partridge, Oakey and Co., 1854.

[JONES, George], By a Civilian, **Sketches of Naval Life** (with Notices of Men, Manners and Scenery on the Shores of the Mediterranean in a Series of Letters from the Brandywine and Constitution Frigates), 2 C., C. II, s. 130-133 [Galata], New Haven: Hezekiah Howe, 1829.

JONES, George Matthew, **Travels in Norway, Sweden, Finland, Russia and Turkey**, 2 C., C. II, s. 485-486 [Galata], London: John Murray, 1827.

JOUANNIN, Joseph Marie ve GAVER, Jules van, **L'Univers. Histoire et Description de Tous les Peuples: Turquie**, s. Placement des Gravures, Paris: Firmin Didot Frères, 1853.

JOUVE, Eugène, **Guerre D'Orient** (Voyage a la Suite des Armées Alliées en Turquie en Valachie et en Crimée), 2 C., C. I, s. 143 [Gelibolu], Paris: Alphonse Delhomme, 1855.

KING, Edmund Fillingham, **Ten Thousand Wonderful Things**, s. 669-670 [Galata], London: George Routledge and Sons, 1894.

KNIGHT, William, **A Diary in the Dardanelles** (Written on Board the Schooner "Corsair" While Beating through the Straits from Tenedos to Marmora), s. 43-44 [Gelibolu], London: Hunt, 1849.

KNIGHT, William, **Oriental Outlines** (or a Rambler's Recollections of a Tour in Turkey, Greece and Tuscany in 1838), s. 195-198 [Galata], London: Sampson Low, 1839.

KNOX, Thomas W., **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 166-172 [Galata], Hartford, Connecticut: A. D. Worthington and Co., 1875. **The Oriental World or New Travels in Turkey, Russia, Egypt, Asia Minor and the Holy Land**, s. 166-172 [Galata], San Fransisco: Hawley, Rising and Stiles, 1879.

KORN, Ph[ilipp], **Neueste Chronik der Magyaren**, 2 C., C. I, s. 239 [Beşiktaş], Hamburg, New York: Schuberth and Co., 1851.

KRAFT, Kate, **The Nilometer and the Sacred Soil** (A Diary of a Tour Through Egypt, Palestine and Syria), s. 56-58 [Kahire], New York: Carleton, 1869.

L., G. H. B., *The Dancing Dervishes*, **The Edinburgh Christian Magazine**, C. VII, Nisan 1855-Mart 1856, s. 54 [Galata], Edinburgh: Paton and Richie.

[LA FERTÉ-MEUN], **Lettres sur le Bosphore** (Ou Relation d'un Voyage en Différentes Parties de L'Orient Pendant les Années 1816-1819), s. 164-165 [Galata], Paris: Domére, 1821.

LABAT, Jean-Baptiste, **Memoires du Chevalier D'Arvieux** (Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger,de Tripoli et Autres Echelles du Levant), 7 C., C. II, s. 392-397 [Trablusşam], C. V, s. 546-547 [Halep], Paris: Charles Jean-Baptiste Delespin, 1735.

LACROIX, Frédéric, **Guide du Voyageur à Constantinople et dans ses Environs**, s. 69 ve 172-174 [Galata], Paris: Bellizard, Dufour et Editeurs, 1839.

LAMARTINE, Alphonse de, **Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages Pendant un Voyage en Orient (1832-1833) ou Notes d'un Voyageur**, 4 C., C. III, s. 139-142 [Remle], 208 [Galata], Paris: Librairie de Charles Gosselin, 1835.

[LAMBART, Frederick Edward Gould], Earl of Cavan [Cavan Kontu], **With the Yacht and Camera in Eastern Waters**, s. 31 [Galata], London: Sampson Low, Marston and Company, 1897.

LANDRIEUX, **Aux Pays du Christ** (Etudes Bibliques en Egypte et en Palestine), s. 61 [Kahire], Paris: Maison de la Bonne Presse, 1895.

LANE, Edward William, **An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians** (Written in Egypt during the Years 1833-35), 5. B., s. 432 [Kahire Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevî], London: John Murray, 1860.

LAPRADE, Jules de, *Hadgi Moustapha, Histoire d'un Derviche Tourneur*, **En France et en Turquie**, s. 177-346 [Gelibolu], Paris: L. Hachette, 1863.

LATOUR, Antoine de, **Voyage de S. A. R. Monseigneur le Duc de Montpensier a Tunis, en Égypte, en Turquie et en Grèce**, s. 160-161 [Galata], Paris: Arthus Bertrand, 1847.

LAUNAY, L. De, *Vues de Constantinople*, **Le Tour du Monde**, Yeni Seri, C. XIX, No.: 20, 17 Mayıs 1913, s. 232-233 ve 238 [Bahariye], Paris.

LAYARD, Mary Enid Evelyn (Guest), **Lady Layard's Journal**, Yazma, British Library Department of Manuscripts, Katalog: Add. MSS. 46183-46170, 50182, 58173 [Galata].

LEAKE, William Martin, **Journal of a Tour in Asia Minor** (with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country), s. 50 [Konya], London: John Murray, 1824.

LE BON, Gustave, **La Civilisation des Arabes**, Kitap IV [Galata], Paris: Firmin-Didot, 1884.

LE BRUYN, Corneille, **Voyage au Levant** (c'est-à-dire, dans les Principaux Endroits de L'Asie Mineure, dans le Isles …), 2 C., C. I, s. 389-391 [Trablusşam], Paris: Jean-Baptiste-Claude Báuche, 1725.

LELAND, Charles G., **The Egyptian Sketch-Book**, s. 94-96 [Kahire], London: Strahan and Co. and Trübner and Co., 1873.

LEVINGE, Godfrey, **The Traveller in the East** (Being a Guide Through Greece and the Levant, Syria and Palestine, Egpyt and Nubia), 2 C., C. I, s. 301-303 [Galata], London: [Yazar tarafından yayımlanmıştır], 1839.

LIEBETRUT, Friedrich, **Reise nach dem Morgenlande Insorderheit nach Jerusalem und dem Heiligen Lande**, C. I, s. 30-31 [Galata], Hamburg: Rauhen Hause, 1854.

LINKE, Lilo, **Allah Dethroned: A Journey through Modern Turkey**, s. 277 [Konya], London: Constable and Co., 1937.

LOCHER, A., **With Star and Crescent**, s. 515-517 [Diyarbakır], Philadelphia: Aetna Publishing Co., 1891.

LOTI, Pierre ve VIAUD, Samuel, **Suprêmes Visions d'Orient**, s. 239-246 [Yenikapı], Paris: Calmann-Lévy, 1921.

LOYSON, [Emilie] Hyacinthe, **To Jerusalem through the Lands of Islam among Jews, Christians and Moslems**, s. 220-225 [Kahire], Chicago: The Open Court, 1905.

LUKACH, Harry Charles, **The City of Dancing Dervishes** (and Other Sketches and Studies from the Near East), s. 3-36 [Konya], London: Macmillan and Co., 1914.

LUKACH, Harry Charles, **The Fringe of the East** (A Journey through Past and Present Provinces of Turkey), s. 220-222 [Hama], London: Macmillan and Co., 1913.

LUCAS, Paul, **Voyage du Sieur Paul Lucas fait par Ordre du Roy dans la Grece, l'Asie Mineure, la Macedoine et l'Afrique**, 3 C., C. I, s. 192-199 [Konya], Paris: Nicolas Simart, 1712.

LYNCH, W. F., **Narrative of the United States' Expedition to the River Jordan and the Dead Sea**, 9. B., s. 89-92 [Galata], 100-102 [Galata], Philadelphia: Blanchard and Lea, 1853.

M., F., **A Winter in the East** (in Letters to the Children at Home), s. 24-25 [Kahire], London: Joseph Masters, 1866.

MAC FARLANE, Charles, **Constantinople in 1828** (A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces), 2. B., 2 C., C. II, s. 398-418 [Galata], London: Saunders and Otley, 1829.

MAC FARLANE, Charles, **Turkey and its Destiny** (The Result of Journeys Made in 1847 and 1848 to Examine into the State of that Country), 2 C., C. I, s. 200-201 [Bursa], C. II., s. 229-233 [Galata], London: John Murray, 1850.

MacGAVOCK, Randall William, **A Tennessean Abroad** (or Letters from Europe, Africa and Asia), s. 309 [Galata], New York: Redfield, 1854.

MACGILL, Thomas, **Travels in Turkey, Italy and Russia** (During the Years 1803, 1804, 1805 and 1806 with an Account of Some of the Greek Islands), 2 C., C. II, s. 133-136 [Galata], London: John Murray, 1808.

MACKINTOSH, **Damascus and Its People** (Sketches of Modern Life in Syria), s. 36-38 [Şam], London, Seeley, Jackson and Halliday, 1883.

MADDEN, R. R., **Travels in Turkey, Egypt, Nubia and Palestine in 1824-27**, 2 C., C. I, 2. B., s. 62 [Galata], London: Whittaker, Treacher and Co., 1833.

MADOX, John, **Excursions in the Holy Land, Egypt, Nubia, Syria, Etc.** (Included a Visit to the Unfrequented District of the Haouran), 2 C., C. II, s. 138-139 [Halep], London: Richard Bentley, 1834.

MAIR, George B., **Doctor in Turkey**, s. 148 [Konya], New York, Roy Publishers, 1961.

MALHERBE, Raoul De, **L'Orient 1718-1845** (Histoire, Politique, Religion, Moeurs, etc.), s. 383-384 [Selanik], 446-448 [Galata], Paris: Gide et Compagnie, 1846.

[Malta Protestant College], By a Lay Member of the Committee [Encümenin Avamdan bir Azası tarafından], **Journal of a Deputation Sent to the East by the Committee of the Malta Protestant College in 1849**, 2 C., C. II, s. 636-637 [Galata], London: James Nisbet and Co., 1854.

MARISON, Fiscar, [BLATTER, George John], **O'er Oceans and Continents with the Setting Sun**, s. 162-163 [Galata], Chicago: [Yazar tarafından yayımlanmıştır], 1909.

MARITI, Giovanni, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina fatti da Giovanni Mariti fiorentino dall'anno 1760 al 1768**, 9 C., C. I, s. 78-80 [Kıbrıs, Larnaka], [Lucca: Jacopo Giusti], 1769-1776.

MARTIN, William Young, **The East: Being a Narrative of Personal Impressions of a Tour in Egypt, Palestine and Syria**, s. 35-37 [Kahire], London: Tinsley Brothers, 1876.

MASQUELEZ, **Journal d'un Officier de Zouaves** (suivi de Considérations sur L'Organisation des Armées Anglaise et Russe et Accompagné de L'Itıneraire de Gallipoli a Constantinople), s. 48 [Edirne], Paris: Corréard, 1858.

MASSETT, Stephen C., **Drifting About or What Jeems Pipes of Pipesville Saw-and-Did**, s. 84-85 [Galata], New York: Carleton, 1863.

MATTSON, H., **Minnen af Öfverste H. Mattson**, s. 325 [Kahire], Lund: C. W. K. Gleerups, 1890.

MAY, Karl, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul** (Souvenir de Voyage), Almanca'dan Fransızca'ya tercüme eden: J. De Rochay, s. 140-145 [Galata], Tours: Maison Alfred Mame et Fils, Tarihsiz [1892].

MAYNARD, Felix, **Impressions de Voyage de Paris a Sébastopol**, s. 96 ve 122 [Galata], Paris: Librairie Nouvelle, 1855.

McCABE, James D., **Our Young Folks Abroad** (The Adventures of Four American Boys and Girls in a Journey through Europe to Constantinople), s. 343 [Galata], Philadelphia: J. B. Lippincott and Co., 1882.

McGARVEY, J. W., **Lands of the Bible** (A Geographical and Topographical Description of Palestine with Letters of Travel in Egypt, Syria, Asia Minor and Greece), s. 422-423 [Kahire], Philadelphia: J. B. Lippincott, 1881.

McMILLAN, Lizzie, **Letters of Lizzie McMillan**, s. 133-134 ve 182 [Kahire], Cambridge: Riverside Press, 1902.

MÈRY, **Constantinople et la Mer Noire**, s. 449-451 [Galata], Paris: Belin-Leprieur et Morizot, 1855.

MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, 7 C., C. II, s. 383-385 [Galata], C. VI., s. 398-399 [Trablusşam], Paris: Ducollet, 1833.

MILLER, William, **Travels and Politics in the Near East**, s. 152 [Saraybosna, Budapeşte], New York: Frederick A. Stokes, 1898.

MILLINGEN, Alexander van, **Constantinople**, (Resimleyen: Warwick Goble), s. 230-231 arasında [Galata], London: A. And C. Black, 1906.

MILLINGEN, Julius R. van, **Peeps at Many Lands: Turkey**, s. 77, 90-91, London: Adam and Charles Black, 1911.

MISLIN, **Les Saints Lieux** (Pelerinage a Jérusalem), 2 C., C. I, s. 74-75 [Galata], Paris: Jacques Lecoffre, 1851.

[MONEY, A. ve Money, G. H.], (By Two Brothers) [İki Erkek Kardeş tarafından], **Sevastopol** (Our Tent in the Crimea and Wanderings in Sevastopol), s. 377-389 [Kasımpaşa], London: Richard Bentley, 1856.

MONROE, W. S., **Turkey and the Turks** (An Account of the Lands, the Peoples and the Institutions of the Ottoman Empire), s. 281-284 [Galata], Boston: L. C. Page and Company, 1907.

[MONTAGU, Mary Wortley], **Letters of the Right Honourable Lady M[ar]y W[ortley] M[ONTAG]U** (Written during her Travels in Europe, Asia and Africa…), 3 C., C. III, s. 22-25 [Galata], London: T. Becket and P. A. de Hondt, 1763. **The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu**, Haz.: Lord Wharncliffe, 3 C., C. II, s. 42-44 [Galata], London: Richard Bentley Publication, 1837.

MORENO, Joseph, **Viage à Constantinopla en el Año de 1784**, s. 102-103 [Galata], Madrid: [Yayıncısı belirlenemedi], 1790.

MORRITT, John B. S., **The Letters of John B. S. Morritt of Rokeby** (Descriptive of Journeys in Europe and Asia Minor in the Years 1794-1796), Hazırlayan: G. E. Marindin, s. 96-97 [Galata], London: John Murray, 1914.

MORTON, H. V., **In the Steps of St. Paul**, s. 185-186, 190-200 [Konya, Şam], New York: Dodd, Mead and Co., 1936.

MOTT, Valentine, **Travels in Europe and the East**, s. 432 ve 435-436 [Galata], New York: Harper and Brothers, 1842.

MOUY, Charles de, **Lettres du Bosphore: Bucarest, Constantinople, Athènes**, s. 183-185 [Galata], 193, Paris: E. Plon et Compagnie, 1879.

MUNRO, Robert, **Rambles and Studies in Bosnia-Herzegovina and Dalmatia**, s. 22 [Saraybosna], Edinburgh ve London: William Blackwood and Sons, 1900.

MURPHY, C. C. R., **Soldiers of the Prophet**, s. 179-180 [Konya], London: John Hogg, 1921.

[NAYLOR, Addison W.], **Travels in the Orient**, s. 63-65 [Galata], Berkeley: Lack Bros, [1911].

NEAVE, von Dorina L., **Twenty-six Years on the Bosphorus**, s. 120, London: Grayson and Grayson, 1933.

NERVAL, Gerard de, **Voyage en Orient**, 2 C., C. II, 3. B., s. 228-229 [Galata], Paris: Charpentier, 1851.

NICHOLLS, John Ashton, **In Memoriam: A Selection from the Letters of the Late John Ashton Nicholls**, s. 100-101 [Galata], Manchester: [Annesi tarafından hazırlanmış ve bastırılmıştır], 1862.

[OGILVIE, Edward David Stewart], By an Australian Settler [Bir Avustralyalı Müstemleke Sakini tarafından], **Diary of Travels in Three Quarters of the Globe**, 2 C., C. I, s. 223 [Kahire Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], London: Saunders and Otley, 1856.

OLDMIXON, John, **Gleanings from Piccadilly to Pera**, s. 348-349 [Galata], London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1854.

OLIN, Stephen, **Greece and the Golden Horn**, s. 281-283 [Galata], New York: J. C. Derby, 1854.

O'NEILL, John, **The Night of The Gods: An Inquiry into Cosmic and Cosmogonic Mythology and Symbolism**, 2 C., C. II, s. 725-727, 728 [Trablusşam], 922-923, London: Harrison ans Sons, 1897.

OPTIC, Oliver, **American Boys Afloat or Cruising in the Orient**, s. 328-331 [Galata], Boston: Lee and Shepard, 1893.

OSCANYAN, C., **The Sultan and His People**, s. 40-44 [Galata], New York: Derby and Jackson, 1857.

PARDOE, [Julia], **The Beauties of the Bosphorus**, s. 19 [Beşiktaş], London: George Virtue, 1838.

PARDOE, [Julia], **The City of the Sultan** (and Domestic Manners of the Turks in 1836), 2 C., C. I, s. 40-55 [Galata], C. II, s. 34 ve 70-71 [Bursa], London: Henry Colburn, 1837.

PARFIT, Joseph T., **Marvellous Mesopotamia: The World's Wonderland**, s. 57-58 [Konya], London: S. W. Partridge and Co., [1920].

PARLEY, Peter, **The Balloon Travels of Robert Merry and His Young Friends Over Various Countries in Europe**, s. 303, London: William Tegg and Co., 1856.

PATON, A. A., **A History of the Egyptian Revolution from the Period of the Mamelukes to the Death of Mohammed Ali** (From Arab and European Memoirs, Oral Tradition and Local Research), 2 C., C. II, s. 338 [Kahire], London: Trübner and Co., 1863.

PAZ SOLDÁN Y UNANUE, Pedro, **Memorias de un Viajero Peruano : Apuntes y Recuerdos de Europa y Oriente (1859-1863)**, s. 344-345 [Galata], Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2001.

PEARS, Edwin, **Forty Years in Constantinople** (The Recollections of Sir Edwin Pears 1873-1915), s. 175 ve 289, London: Herbert Jenkins, 1916.

PEARS, Edwin, **Life of Abdul Hamid**, s. 151, London: Constable and Company, 1917.

PEARS, Edwin, **Turkey and Its People**, s. 300-302, 306, London: Methuen and Co., [1912].

PEEBLES, J. M., **Around the World** (or Travels in Polynesia, China, India, Arabia, Egypt, Syria and Other Heathen Countries), s. 375-376 [Galata], Boston: Colby and Rich, 1875.

PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 29-33 [Konya], London: Edward Arnold, 1901.

PEREIRA, João José, **Historia da Vida, Conquistas e Religião de Mafoma** (e de Governo Civil e Militar do Imperio Ottomano), s. 164-168, Lisboa: Simão Thaddeo Ferreira, 1791.

PERTHES, Boucher De, **Voyage à Constantinople 1853**, 2 C., C. II, s. 314 [Galata], Paris: Treuttel et Wurtz, 1855.

PERTUSIER, Charles, **Promenades Pittoresques dans Constantinople et sur les Rives du Bosphore**, 3 C., C. II, s. 412-413, Paris: H. Nicolle, 1815.

PETERS, John Punnett, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates**, 2 C., C. I, s. 54-55, 59-61 [Galata], 61-63 [Kasımpaşa], New York ve London: G. P. Putnam's Sons, 1897.

PETIT, Louis, **Les Confréries Musulmanes**, s. 14, Paris: Bloud et Barral, 1899.

PFEIFFER, Ida, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, Almancadan İngilizceye tercüme eden: H. W. Dulcken, s. 41-45 [Galata], 104 [Remle], London: Ingram, Cooke and Co., 1852.

PHILLIPS, John, *The Strangest People (Footnotes on a Two-year Tour of a World at War)*, **Life**, 9 Nisan 1945, s. 69-70 [Şam], Chicago.

PIDGEON, Daniel, **An Engineer's Holiday** (or Notes of a Round Trip from Long 0º to 0º, 2. B., s. 444- 445 [Kahire], London: Kegan Paul, Trench and Co., 1883.

PIERRE, L'Abbé, **Constantinople, Jérusalem et Rome**, 2 C., C. I, s. 154-155, Paris: Michel Lévy Fréres, 1860.

PLUMLEY, **Days and Nights in the East** (from the Original Notes of a Recent Traveler through Egypt, Arabia-Petra, Syria, Turkey and Greece), s. 261 [Galata], London: Y. C. Newby, 1845.

POCOCKE, Richard**,** *A Description of the East, etc., Book the Second, Of Syria and Mesopotamia*, **General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels**, John Pinkerton, C. X, s. 486 [Trablusşam], 527 [Halep], London: Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, 1811.

POITOU, Eugène, **Un Hiver en Égypte**, 3. B., s. 115 [Kahire] ve 118 [Kahire'de Rıfaîlere misafir olan Mevlevîler], Tours: Alfred Mame et Fils, 1876.

PONAFIDINE, Pierre, **Life in the Moslem East**, Fransızcadan İngilizceye tercüme eden: Emma Cochran Ponafidine, s. 19-20 [Bağdat], New York: Dodd, Mead and Company, 1911.

POOL, John J., **Studies in Mohammedanism**, s. 265 [Kahire], Westminster: Archibald Constable and Co., 1892.

[PORTER, David], By an American, Long Resident at Constantinople, **Constantinople and its Environs** (in a Series of Letters Exhibiting the Actual State of the Manners, Customs and Habits of the Turks, Armenians, Jews and Greeks, as Modified by the Policy of Sultan Mahmoud), 2 C., C. II, s.18 [Galata], New York: Harper and Brothers, 1835.

PORTER, James, **Observations on the Religion, Law, Government and Manners of the Turks**, 2 C., C. I, s. 34-35 [Galata], Dublin: P. Wilson et al., 1768.

PORTER, James, **Turkey: Its History and Progress** (from the Journals and Correspondence of Sir James Porter, Fifteen Years Ambassador at Constantinople, Continued to the Present Time with a Memoir of Sir James Porter), Haz.: George Larpent, 2 C., C. I, s. 240 [Galata], London: Hurst and Blackett, 1854.

PRIME, Samuel Irenaeus, **Travels in Europe and the East**, 2C., C. II, s. 264 [Üsküdar Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], New York: Harper and Brothers, 1855.

PRIME, William Cowper, **Boat Life in Egypt and Nubia**, s. 84-89 [Kahire'de Rıfaîlere misafir olan Mevlevîler], New York: Harper and Brothers, 1874.

[QUICLET], **Les Voyages de M. Quiclet a Constantinople par Terre**, Hazırlayan: Jean Prome, s. 75-76 [Saraybosna], Paris: Iean Promé, 1664.

RAGUSE, Maréchal Duc de, **Voyage du Maréchal Duc de Raguse** (en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie Méridionale, en Crimée, et sur les Bords de la Mer D'Azoff, a Constantinople …), 5 C., C. II, s. 88-90 [Galata], Paris: Chez Ladvocat, 1837.

RAMSAY, [Agnes Dick], **Everyday Life in Turkey**, s. 3-4, 36-37, 260-265, 269-277 [Afyonkarahisar], London: Hodder and Stoughton, 1897.

RAMSAY, W. M., **The Cities of St. Paul** (Their Influence on His Life and Thought: The Cities of Eastern Asia Minor), s. 375 ve 382 [Konya], London: Hodder and Stoughton, 1907.

RAMSAY, W. M., **The Revolution in Constantinople and Turkey: A Diary**, s. 154, 202 ve 227, London: Hodder and Stoughton, 1909.

RAPELJE, George, **A Narrative of Excursions, Voyages and Travels** (Performed at Different Periods in America, Europe, Asia and Africa), s. 256-257 [Galata], New-York: West and Trow, 1834.

RAYER, A., **Voyage Agricole dans la Vallée du Nil**, s. 18 [Kahire], Corbeil: A. Crété, 1902.

REGNAULT, A., **Voyage en Orient, Grèce, Turquie, Égypte**, s. 419-420 [Kahire Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], Paris: P. Bertrand, 1855.

[REIMERS, Heinrich Christoph von], **Reise der Russisch-Kaiserlichen Ausserordentlichen Gesandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahr 1793**, 3 C., C. II, s. 76-80 [Galata], St. Petersburg: Schnoorschen, 1803.

REINACH, Joseph, **Voyage en Orient**, 2 C., C. I, s. 182-184 ve 280-284 [Galata], Paris: G. Charpentier, 1879.

REYNOLDS-BALL, E. A., **Cairo: The City of the Caliphs**, s. 193 ve 195-196 [Kahire], Boston: Dana Estes and Company, 1897. **Cairo of To-day** (A Practical Guide to Cairo and Its Environs), s. 62, 110, 111 ve 114-115 [Kahire], London: Adam and Charles Black, 1898.

RHONÉ, Arthur, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 140-145 [Kahire], Paris: Ernest Leroux, 1877.

RICAUT, Paul, **Histoire de L'Etat Present de L'Empire Ottoman** (Contenant les Maximes Politiques des Turcs; les Principaux Points de la Religion Mahometane, ses Sectes, ses Héresies et ses Diverses Sortes de Religieux…), İngilizceden Fransızcaya tercüme eden bilinmiyor, s. 249-251, Paris: S. Mabre-Cramoisy, 1670. **The History of the Present State of the Ottoman Empire** (Containing the Maxims of the Turkish Polity, the Most Material Points of the Mahometan Religion, Their Sects and Heresies, Their Convents and Religious Votaries…), Düzeltilmiş 6. B., s. 262-269, London: Charles Brome, 1686; ayrıca, aynı kitabın bir diğer baskısı, s. 54-55, London: A. Roper, R. Basset, A. Bosvile, 1701.

[RICHARDSON, Mary D.], ROSENGARTEN, Mrs. Frank H., **Letters of Mrs. Frank H. Rosengarten**, s. 478 [Şam], Philadelphia: J. B. Lippincott, 1917.

ROBERSART, Juliette De, **Orient, Égypte, Journal de Voyage**, s. 45-48 [Kahire], Paris: Victor Palmé, 1867.

ROBINSON, Edward, **Later Biblical Researches in Palestine and in the Adjacent Regions**, s. 184 [Kudüs], Boston: Crocker and Brewster, 1856.

ROBINSON, Edward ve SMITH, E., **Biblical Researches in Palestine and in Adjacent Regions** (A Journal of Travels in the Year 1838 by E. Robinson and E. Smith), 2 C., C. II, s. 238 [Remle], Boston: Crocker and Brewster, 1856.

ROLLAND, Charles, **La Turquie Contemporaine** (Hommes et Choses Études sur L'Orient), s. 215-216, 220-223 ve 339 [Galata], Paris: Pagnerre, 1854.

ROSE, W. G., **Three Months Leave**, s. 91-94 [Galata], London: Richard Bentley, 1838.

ROSS, Janet, **The Fourth Generation: Reminiscences**, s. 110 [Kahire'de Rıfaîlere misafir olan Mevleviler], New York: Charles Scribner's Sons, 1912.

RUDOLPH, The Crown Prince, **Travels in the East** (Including a Visit to Egypt and the Holy Land), s. 232-237 [Kahire], London: Richard Bentley and Son, 1884.

RUFFNER, Henry, **The Fathers of the Desert** (or an Account of the Origin and Practice of Monkery among Heathen Nations), 2 C., C. I, s. 108-113, New York: Baker and Scribner, 1850.

RUSSEGGER, Joseph, **Reisen in Europa, Asien und Afrika** (mit Besonderer Rücksicht auf die Naturwissenschaftlichen Verhältnisse der Betreffenden Länder, Unternommen in den Jahren 1835 bis 1841), 4 C., C. IV, s. 30-31 [Galata], Stuttgart: E. Schweizerbart'sche, 1848.

RUSSELL, Alex, **The Natural History of Aleppo and Parts Adjacent**, s. 96 [Halep], London: A. Millar, 1756.

S., N., *Dansa dos Derviches*, **Archivo Pittoresco Semanario Illustrado**, , I. Yıl, C. I, 1 Temmuz 1857, s. 224 [Galata], Lisboa: Typographia de Castro e Irmão.

SAINTINE, P. Gérardy, **Trois ans en Judée**, s. 174-178 [Kudüs], Paris: L. Hachette, 1860.

SAINT-YVES, G., *Les Musulmans du Turkestan et Leurs Maitres Européens*, **Revue de L'Islam**, Nu.: 70, Eylül 1901, s. 141 [Türkistan-Taşkent], Paris.

SALLE, Eusèbe De, **Pérégrinations en Orient** (ou Voyage Pittoresque, Historique et Politique en Egypte, Nubie, Syrie, Turquie, Grèce pendant les Années 1837-38-39), 2 C., C. II, s. 219-220 [Galata], Paris: Pagnerre, 1840.

SALVERTE, Georges De, **La Syrie Avant 1860**, s. 174-182 [Galata, Şam], Paris: P. Brunet, 1861.

[SALVATOR, Ludwig], **Levkosia: The Haupstadt von Cypern**, s. 38 [Lefkoşe], Prag: Heinr. Mercy, 1873.

SANDYS, George, **Sandys Travels Containing an History of the Original and Present State of the Turkish Empire**, 7. B., s. 43 [Galata], London: John Williams Junior, 1673.

SCHAFF, Philip, **Through Bible Lands: Notes of Travel in Egypt, the Desert and Palestine**, s. 117-118 [Kahire, Galata], New York: American Tract Society, 1878.

SCHICKLER, Fernand, **En Orient: Souvenirs de Voyage 1858-1861**, s. 58-59 [Galata], Paris: Michel Lévy Fréres, 1863.

SCHNEIDER, E. C. A., **Letters from Broosa, Asia Minor**, s. 69-72 [Bursa], Chambersburg: German Reformed Church, 1846.

SCHROEDER, Francis, **Shores of the Mediterranean with Sketches of Travel**, 2 C., C. I, s. 150-152 [Galata], London: John Murray, 1846.

SCHUBERT, Gotthilf Heinrich von, **Reise in das Morgenland in den Jahren 1836 und 1837**, 3 C., C. I, s. 233-236 [Galata], Erlangen: Palm und Ernst Enke, 1838.

SCOTT-STEVENSON, [Mary Esme Gwendoline Grogan], **Our Ride Through Asia Minor**, s. 326-335 [Konya], London: Chapman and Hall, 1881.

SEABROOK, W. B., **Adventures in Arabia** (Among the Bedouins, Druses, Whirling Dervishes and Yezidee Devil Worshipers), s. 233-285 [Trablusşam], New York: Harcourt, Brace and Co., 1927.

SEETZEN, Ulrich Jasper, **Ulrich Jasper Seetzen's Reisen** (durch Syrien, Palästina, Phönicien, die Transjordan-Länder, Arabia Petraea und Unter-Aegypten), Hazırlayan: Fr. Kruse, 4 C., C. I, s. 220-221 [Trablusşam], Berlin: G. Reimer, 1854.

SENIOR, Nassau William, **Conversations and Journals in Egypt and Malta**, 2 C., C. I., s. 172-174 [Kahire'de Kadirî tekkesine misafir olan Mevlevîler], London: Sampson Low, Marston, Searle and Rivigton, 1882.

SESTINI, **Lettres de Monsieur Abbé Dom. Sestini**, İtalyancadan Fransızcaya tercüme eden: Pingeron, 3 C., Paris: 1789. [Yazarı bilinmeyen, *Pingeron's Translation of Sestini's Letters*, **Appendix to the Second Volume of the Monthly Review Enlarged**, C. II, s. 498 [Galata], Ağustos 1790, London: R. Griffiths'in içinde].

S[KÓRZEWSKI], Z., **Wspomnienia Wschodu Dziennik Podróży** (do Syryi, Egiptu, Palestyny, Turcyi i Grecyi), s. 217-218 [Galata], Lipsk: Ksiegarni Zagranicznej, 1855.

[SKENE, Felicia Mary Frances], By a Seven Years Resident in Greece, **Wayfaring Sketches among The Greeks and Turks and on the Shores of the Danube**, s. 200-202 [Galata], London: Chapman and Hall, 1847.

SLADE, Adolphus, (Müşavir Paşa), **Records of Travels in Turkey, Greece etc.** (and of a Cruise in the Black Sea with the Capitan Pacha in the Years 1829, 1830 and 1831), 2 C., C. II, s. 102, Philadelphia: E. L. Carey and A. Hart, 1833.

SLADE, Adolphus, **Turkey and the Crimean War: A Narrative of Historical Events**, s. 49 [Galata], London: Smith, Elder and Co., 1867.

SLADEN, Douglas, **Oriental Cairo: The City of the "Arabian Nights"**, s. 176-179 [Kahire], London: Hurst and Blackett, 1911.

SMITH, Albert, **Customs and Habits of the Turks**, s. 93-96 [Galata], Boston: Higgins and Bradley, 1856. **A Month at Constantinople**, 3. B., s. 143-148 [Galata], London: David Bogue, 1860.

SMITH, J[erome]. V. C., **A Pilgrimage to Egypt** (Embracing a Diary of Explorations on the Nile; With Observations Illustrative of the Manners, Customs and Institutions of the People and of the Present Condition of the Antiquities and Ruins with Numerous Engravings), s. 307 ve 313 [Galata], Boston: Golud and Lincoln, 1852.

SMITH, Jerome V. C., **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 50-51 [Galata], Boston: F. Gleason's Publishing Hall, 1852.

[SNOW, Robert], **Journal of a Steam Voyage** (Down the Danube to Constantinople and thence by Way of Malta and Marseilles to England), s. 51-53 ve 58 [Galata], 62 [Kasımpaşa], 65-67 [Üsküdar Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevî], London: Moyes and Barclay, 1842. Yazarı bilinmeyen, [SNOW, Robert], *Three Weeks at Constantinople, in Two Article*, **Chambers's Edinburgh Journal**, Yeni Seri, C. VIII, No. 183, 3 Temmuz 1847, s. 106 ve 124 [Galata], 125 [Kasımpaşa], Edinburgh: William and Robert Chambers.

SOEHNLIN, J.-B., **Lettres sur la Terre-Sainte**, s. 58 [Trablusşam], Limoges: Martial Ardant Frères, 1864. PRUNET, L. de, **Pelerinage de Constantinople a Jérusalem**, 3. B., s. 182-183 [Trablusşam], Limoges: Eugène Ardant, 1879.

SOUTHGATE, Horatio, **Narrative of a Tour through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia** (with an Introduction and Occasional Observations upon the Condition of Mohammedanism and Christianity in those Countries), 2 C., C. II, s. 170-172 ve 175 [Bağdat], New York: D. Appleton and Co., 1840.

SPENCER, Edmund, **Travels in the Western Caucasus** (Including a Tour through Imerita, Mingrelia, Turkey, Moldavia, Galicia, Silesia and Moravia in 1836), 2 C., C. II, s. 152-154 [Üsküdar], London: Henry Colburn, 1838.

SPRINGETT, Bernard H., **Secret Sects of Syria and the Lebanon** (A Consideration of Their Origin, Creeds and Religious Ceremonies and Their Connection with and Influence upon Modern Freemasonry), s. 75-76, London: George Allan and Unwin, 1922.

STAP, A., *Constantinople: Moeurs et Paysages***, Revue Germanique Française et Étrangère**, C. XVIII, 1861, s. 402-403 [Galata], Paris, Henri Plon.

STAFFORD, William C., *A History of Music*, **Constable's Miscellany** (of Original and Selected Publications in the Various Departments of Literature, Science and the Arts), C. LII, 1830, s. 61-62, Edinburgh: Constable and Co..

STILL, John, **A Prisoner in Turkey**, s. 129 [Afyonkarahisar], London: John Lane, 1920.

STODDARD, John L., **John L. Stoddard's Lectures**, 10 C., C. II, s. 84-88 [Galata], Boston: Balch Brothers Co., 1898.

STRICKLAND, Hugh Edwin, **Memoirs of Hugh Edwin Strickland**, Hazırlayan: William Jardine, s. C-CI [100-101] [Galata], London: John van Voorst, 1858.

STUART, **Journal of a Residence in Northern Persia and the Adjacent Provinces of Turkey**, s. 42-44 [Galata], London: Richard Bentley, 1854.

SWAN, Charles, **Journal of a Voyage up the Mediterranean** (Principally among the Islands of the Archipelago and in Asia Minor), 2 C., C. I, s. 168 ve 186-187 [Selanik], London: C. And J. Rivington, 1826.

SYKES, Mark, **Dar-ul-Islam: A Record of a Journey through Ten of the Asiatic Provinces of Turkey**, s. 59 [Kilis], London: Bickers and Son, 1904.

SYMONS, Arthur, **Cities**, 2. B., s. 243-247 [Galata], London: J. M. Dent and Co., 1905.

T., S. F., *The Dervishes*, **The Juvenile Missionary Herald**, Yeni Seri, C. III, Nisan 1848, s. 49-50 ve 152-154, London: Baptist Missionary Society.

TANGYE, Richard, **Reminiscences of Travel in Australia, America and Egypt**, 2. B., s. 209-210 [Kahire], London: Sampson Low, Makston, Searle and Livington, 1884.

TAYLOR, Bayard, **The Lands of the Saracen** (or Pictures of Palestine, Asia Minor, Sicily and Spain), 12. B., s. 249, 256-257 ve 262-263 [Konya], 331 [Galata], New York: G. P. Putnam, 1860.

TAYLOR, Bayard, **Egypt and Iceland in the Year 1874**, s. 144-145 [Kahire], New York: G. P. Putnam's Sons, 1902.

[TAYLOR, Frances Margaret], By a Lady Volunteer, **Eastern Hospitals and English Nurses** (The Narrative of Twelve Months' Experience in the Hospitals of Koulali and Scutari), 2 C., C. II, s. 193 [Galata], London: Hurst and Blackett, 1856.

TAYLOR, W. Cooke, **The History of Mohammedanism and Its Sects**, 3. B., s. 230-237, London: John W. Parker, 1851.

TEMPLE, Greenville, **Travels in Greece and Turkey** (Being the Second Part of Excursions in the Mediterranean), 2 C., C. II, s. 180-182 [Galata], London: Saunders and Otley, 1836.

TERRY, Charles, **Scenes and Thoughts in Foreign Lands**, s. 241-242 [Galata], London: William Pickering, 1848.

TEULE, J. Ch., **Pensées et Notes Critiques Extraites du Journal de Mes Voyages dans L'Empire du Sultan de Constantinople**, 2 C., C. I, s. 211-213, Paris: Arthus Bertrand, 1842.

[THEVENOT, Jean de], **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, Asie et Afrique, 5 C., 3. B., C. I, s. 168-171 [Galata], C. III, s. 66-67 [Şam], 105-106 [Halep], Amsterdam: Michel Charles le Céne, 1727.

THOMSON, Thomas, **A System of Chemistry**, 4 C., C. IV, s. 358 [Eskişehir], London: Baldwin ve diğerleri, 1817.

THOMSON, William M., **The Land and the Book or Biblical Illustration Drawn from the Manners and Customs, the Scenes and Scenery of Holy Land: Lebanon, Damascus and Beyond Jordan**, s. 277 [Trablusşam], New York: Harper and Brothers, 1886.

THORNBURY, Walter, **Turkish Life and Character**, 2 C., C. I, s. 70-86 [Galata], London: Smith, Elder and Co., 1860.

THORNTON, Thomas, **The Present State of Turkey** (or a Description of the Political, Civil and Religious, Constitution, Government and Laws of the Ottoman Empire …), 2 C., C. II, s. 125-126, London: Joseph Mawman, 1809.

TINAYRE, Marcelle, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 189-193 [Edirne], Paris: Calmann-Lévy, [1909].

TISCHENDORFF, Constantine, **Travels in the East**, Almancadan İngilizceye tercüme eden: W.E. Shuckard, s. 280 [Galata], London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1847.

TITMARSH, M. A., **Notes of a Journey from Cornhill to Grand Cairo** (By way of Lisbon, Athens, Constantinople and Jerusalem s. 104-105 ve 109 [Galata], London: Chapman and Hall, 1846.

[TOTT, Baron de François], **Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares**, 4 C., C. I, s. 161-162, Amsterdam: [Yayınevi belirtilmemiş], 1784-85.

TOURNEFORT, Pitton de, **Relation d'un Voyage du Levant** (Fait par Ordre du Roi…), 2 C., C. II, s. 59-61 [Galata], 61 [Bursa], Amsterdam: La Compagnie, 1743.

TREVOR, Roy, **My Balkan Tour** (An Account of Some Journeyings and Adventures in the Near East together with a Descriptive and Historical Account of Bosnia and Herzegovina, Dalmatia, Croatia and the Kingdom of Montenegro), s. 104-106 [Saraybosna], London: John Lane, 1910.

TWAIN, Mark, [CLEMENS, Samuel L.], **The Innocents Abroad** (or The New Pilgrims' Progress), s. 364-365 [Galata], San Fransisco: H. H. Bancroft and Co., 1869.

TWEDDELL, John, **Remains of the Late John Tweddell Fellow of Trinity-College Cambridge Being a Selection of His Letters**, Haz.: Robert Tweddell, s. 229 [Galata], London: J. Mawman, 1815.

UBICINI, A., **La Turquie Actuelle**, s. 83-86 [Galata], Paris: L. Hachette, 1855.

URLIN, Ethel L., **Dancing: Ancient and Modern**, s. 57 [Galata], New York, D. Appleton and Co., 1912.

URQUHART, David, **The Mystery of the Danube** (Showing How through Secret Diplomacy, that River has been Closed, Exportation from Turkey Arrested and the Re-opening of the Isthmus of Suez Prevented), s. 139, London: Bradbury and Evans, 1851. **Progress of Russia in the West, North and South**, 2. B., s. 424-425, London: Trübner and Co., 1853.

VANE, C. W., **A Steam Voyage to Constantinople** (by the Rhine and the Danube in 1840-41 and to Portugal, Spain, etc. in 1839), 2 C., C. I, s. 315-316 [Galata], London: Henry Colburn, 1842.

VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, Johan Aegidius ve HEYMAN, Johannes, **Reizen door een Gedeelte van Europa, Klein Asien, Verscheide Eilanden van de Archipel, Syrien, Palestina of het H. Land, Aegypten, den Berg Sinai**, Haz.: J. W. Heyman, C. II, s. 376-379 [Halep], Leiden: Abraham Kallewier, 1758.

VAN-LENNEP, Henry J., **Bible Lands: Their Modern Customs and Manners**, s. 733-734 ve 760-763 [Galata], New York: Harper and Brothers, 1875.

VAN-LENNEP, Henry J., **Travels in Little-known Parts of Asia Minor**, 2 C., C. II, s. 45 [Tokat], 235 [Afyonkarahisar], London: John Murray, 1870.

VANNES, Ladislas De, **Deux Martyrs Capucins**, s. 104-108 [Halep], Paris: Poussielgue, 1905.

VAN OVERBERGH, Cyr., **Dans le Levant en Grèce et en Turquie**, s. 345-346 [Galata], Bruxelles: Société Belge de Libraire, 1899.

VAUX, Ludovic de, **La Palestine**, s. 8-9 [Kahire], Paris: Ernest Leroux, 1881.

VERE, Aubrey de, **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, s. 288, 313-315 [Galata], Philadelphia: A. Hart, Carey and Hart, 1850.

VERHAEGHE, Léon, **Voyage en Orient, 1862-1863**, s. 319-320 [Kahire], Paris: Librairie Internationale, 1865.

VERPLANCK, Gulian C., *Major Egerton, 1833,* **The Prose Writers of America**, Derleyen: Rufus Wilmot Griswold, s. 233 [Üsküdar], Philadelphia: Carey and Hart, 1847.

VILLEBRUNE, Jacques, *Notules de Voyage 1876-1883*, **Sonnets Mystiques**, s. 364 [Kahire], Paris: E. Plon, 1886.

[VON HUSSARD], *On the Chorusses of the Persian Dervishes*, **The Harmonicon**, Almancadan İngilizceye tercüme eden bilinmiyor, No.: XII, Aralık 1823, s. 185-191, London: William Pinnock.

VON TIETZ, **St. Petersburgh, Constantinople and Napoli di Romania in 1833 and 1834**, Almancadan İngilizceye tercüme eden: J. D. Haas, 2 C., C. II, s. 117-119 [Galata], London: Adolphus Richter and Co., 1836.

WAKEFIELD, Priscilla, **The Juvenile Travellers** (Containing the Remarks of a Family during a Tour through the Principal States and Kingdoms of Europe), 11. B., s. 405 [Galata], London: Darton, Harvey and Darton, 1815.

WALKER, [Mary Adelaide], **Eastern Life and Scenery** (with Excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete and Roumania), 2 C., C. I, s. 164 ve 175 [Yenikapı], London: Chapman and Hall, 1886.

WALPOLE, F., **The Ansayrii (or Assasins) with Travels in the Further East in 1850-51 Including a Visit to Nineveh**, 3 C., C. II, s. 275-276 [Galata], London: Richard Bentley, 1851.

WALSH, R., **A Residence at Constantinople** (During a Period Including the Commencement, Progress and Termination of the Greek and Turkish Revolutions), 2 C., C. II, s. 464-468 [Galata], London: Frederick Westley and A. H. Davis, 1836.

WARREN, Charles ve CONDER, Claude Reignier, **The Survey of Western Palestine: Jerusalem**, s. 40 [Kudüs], London: The Committee of the Palestine Exploration Fund, 1884.

WEBSTER, James, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt** (Performed during the Years 1825-1828 …), 2 C., C. I, s. 135-138 [Galata], London: Henry Colburn and Richard Bentley, 1830.

WHALEY, Buck, **Buck Whaley's Memoirs,** Hazırlayan: Edward Sullivan, s. 121-122 [Galata], London: Alexander Moring, 1906.

WHITE, Charles, **Three Years in Constantinople or Domestic Manners of the Turks in 1844**, 2. B., 3 C., C. I, s. 13-15 [Galata], London: Henry Colburn, 1846.

WILKINS, Louisa (Jebb), **By Desert Ways to Baghdad**, s. 72 [Konya], London, T. Fisher Unwin, 1908.

WILKINSON, John Gardner, **Modern Egypt and Thebes**, 2 C., C. I, s. 285-287 [Kahire], London: John Murray, 1843. **Handbook for Travellers in Egypt**, s. 163-164 [Kahire], London: John Murray, 1847.

WILLIS, Nathaniel P., *Sketches of Turkey*, **The Parterre of Fiction, Poetry, History and General Literature**, C. II, 1835, s. 316-317[Galata], London: Effingham Wilson. **Pencillings by the Way**, 3 C., C. II, s. 280-284 [Galata], London: John Macrone, 1835. **Summer Cruise in the Mediterranean** (On Board an American Frigate), s. 218-220 [Galata], London: T. Bosworth, 1853.

WITTMAN, William, **Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and across the Desert into Egypt** (During the Years 1799, 1800 and 1801 in Company with the Turkish Army and the British Military Mission), s. 84-86 [Galata], London: Richard Phillips, 1803.

WOOLSON, Constance Fenimore, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 231-236 [Kahire], New York: Harper and Brothers, 1896.

WUTZER, C. W., **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, 2 C., C. II, s. 46-50 [Üsküdar], Elberfeld: Bädeker, 1860.

YANOSKI, Jean ve DAVID, Jules A., **Syrie Ancienne et Moderne**, Tablo 13, s. Placement des Gravures [Trablusşam], Paris: Firmin Didot Frères, 1848.

Yazarı bilinmeyen, **A Handbook for Travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople**, s. 168 ve 399 [Galata], 210 [Beşiktaş], 227-228, 323 [Konya], London: John Murray, 1845. **A Handbook for Travellers in Turkey** (Describing Constantinople, European Turkey, Asia Minor, Armenia and Mesopotamia), 3. B., s. 120 and 217 [Konya], London: John Murray, 1854.

Yazarı bilinmeyen, *Constantine's Legacy*, **Chambers's Journal of Popular Literature**, No.: 379, 6 Nisan 1861, s. 256 [Galata], London: W. And R. Chambers.

Yazarı bilinmeyen, *Constantinople and the Bosphorus*, **Hogg's Instructor**, C. II, Ocak-Haziran 1854, s. 192 [Üsküdar], Edinburgh: James Hogg.

Yazarı bilinmeyen, *Constantinople and the Declining State of the Ottoman Empire*, **Blackwood's Edinburgh Magazine**, C. LXI, No. CCCLXXX, Haziran 1847, s. 689 [Galata], Edinburgh: William Blackwood and Sons.

Yazarı bilinmeyen, *Dancing Dervishes in a Mohammedan Mosque* [Gravür], **The Regions Beyond and Illustrated Missionary News**, C. 18, No.: 3, Mart 1884, s. 33 [Galata], London: East London Institute for Home and Foreign Missions.

Yazarı bilinmeyen, *Danse des Derviches Tourneurs,* **Almanach du Magasin Pittoresque**, 7. yıl, s. 18-19 [Galata], Paris, 1857.

Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, **Le Magasin Pittoresque**, 7. Yıl, 1839, s. 70-72 [Galata], Paris: J. Best.

Yazarı bilinmeyen, *Dervishes*, **Cyclopaedia of Biblical, Theological and Ecclesiastical Literature**, Hazırlayanlar: John M'Clintock ve James Strong, 1868, s. 751, New York: Harper and Brothers.

Yazarı bilinmeyen, *Four and Twenty Hours at Smyrna*, **Chambers' Edinburgh Journal**, Yeni Seri, C. V, No.: 125, 23 Mayıs 1846, s. 324-325 [İzmir], Edinburgh: William and Robert Chambers.

Yazarı bilinmeyen, *Fragments d'un Voyage dans la Crimée Méridionale*, **Le Magasin Pittoresque**, Haz.: Édouard Charton, C. XXIII, 1855, s. 154 [Bahçesaray-Kırım], Paris.

Yazarı bilinmeyen, **Glimpses Beyond Home** (from the "Churchman's Monthly Penny Magazine"), s. 72-73, London: Wertheim, Macintosh and Hunt, 1860.

Yazarı bilinmeyen, *Greece and Turkey-Part II*, **Supplement to the Third Reading Book Scriptural and Miscellaneous Lessons**, s. 164-165, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1857.

Yazarı Bilinmeyen, **Guide to the Eastern Mediterranean**, s. 50 [Saraybosna], London: Macmillan and Co., 1904.

Yazarı bilinmeyen, **Idée Générale de la Turquie et des Turcs** (pour Servir à l'Intelligence des Opérations de la Guerre Actuelle), s. 59-60, Paris: Leroy, 1788.

Yazarı bilinmeyen, *Incendie du Couvent des Derviches Tourneurs, a Constantinople*, **Revue Orientale et Algérienne**, 2 C., C. II, 1852, s. 477 [Galata], Paris: Gide et J Baudry.

Yazarı bilinmeyen, **Inside Sebastopol and Experiences in Camp** (Being the Narrative of a Journey to the Ruins of Sebastopol by Way of Gibraltar, Malta and Constantinople and Back by Way of Turkey, Italy and France), s. 246 [Galata], London: Chapman and Hall, 1856.

Yazarı bilinmeyen, *Kairos Dansande och Tjutande Dervischer*, **Svenska Familj-Journalen**, C. XIV, Yıl: 1875, No: 6, s. 165-166 [Kahire], Stockholm: Familj-Journalens Boktryckeri-Aktiebolag.

Yazarı bilinmeyen, **La Voix de Jérusalem**, s. 353-356 [Şam], Paris: Grassart; Lausanne: Meyer, 1863.

Yazarı bilinmeyen, **Le François a Constantinople**, s. 46-48 [Galata], Paris: ?, 1787.

Yazarı bilinmeyen, *Les Derviches Tourneurs*, **Les Soirées Littéraires**, Nu.: 122, 26 Şubat 1882, s. 132 [Galata], Paris.

Yazarı bilinmeyen, *Les Partis en Turquie*, **Revue De L'Islam**, Direktör: Gaston Dujarric, Nu.: 81, Ağustos, 1902, s. 121-122, Paris: Librairie Africaine, Coloniale et Orientale.

Yazarı bilinmeyen, **Mafeesh or Nothing New** (The Journal of a Tour in Greece, Turkey, Egypt, The Sinai Desert, Petra, Palestine, Syria and Russia), 2 C., C. I, s. 45 [Galata], 148-149 [Kahire], C. II, s. 114 [Trablusşam], London: Hususî tedavül için bastırılmıştır, 1870.

Yazarı bilinmeyen, *Moines Musulmans, leur Superstition et leur Extravagance*, [New Monthly Magazine'den], **Journal General de la Littérature de France**, 11. Defter, 1831, s. 348, Paris: Treuttel et Würtz.

Yazarı bilinmeyen, *Muhammadan Fanaticism: The Howling and Dancing Dervishes* [New York Observer'dan], **The Baptist Reporter and Missionary Intelligencer**, Haz.: Joseph F. Winks, Yeni Seri C. XIII, Bütün Seri C. XXX, 1856, s. 60 [Galata], London.

Yazarı bilinmeyen, **My Travels: A Series of Conversations with a Younger Sister** (After Returning from Journeys in France, Italy, Malta and Turkey), s. 202-205 [Galata], London: F. Westley and A. H. Davis, 1837.

Yazarı bilinmeyen, *Notes from My Journal of Eastern Travel*, 2. Kısım, **The Edinburgh Christian Magazine**, C. IX, Nisan 1857- Mart 1858, s. 44-45 [Kahire; Rıfaîlere misafir olan Mevlevîler], Edinburgh: Paton and Ritchie.

Yazarı bilinmeyen, *On the Chorusses of the Persian Dervishes*, **The Harmonicon**, Almancadan İngilizceye tercüme eden bilinmiyor, No.: XII, Aralık 1823, s. 185-191, London: William Pinnock.

Yazarı bilinmeyen, (By an American [Bir Amerikalı tarafından]), *Passages of Eastern Travel*, **Harper's New Monthly Magazine**, C. XII, Sayı: 69, Şubat 1856, s. 379 [Kahire Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], New York: Harper and Brothers.

Yazarı bilinmeyen, *Skildringer og Reise-Optrin fra Tyrkiet og Constantinopel (Ubbrag af en Dansk Reisendes Dagbog i Karene 1824 og 1825)*, **Nordisk Tidsskrift for Historie**, **Literatur og Konst**, 1828, s. 419-421 [Galata], Kiöbenhavn: H. H. Thiele.

Yazarı bilinmeyen, **The Ball or a Glance at Almack's in 1829**, s. 187, London. Henry Colburn, 1829.

Yazarı bilinmeyen, *The City of the Sultan*, **The National Magazine**, Editor: Abel Stevens, C. VI, Ocak-Haziran 1855, s. 369-370 [Galata], New York: Carlton and Phillips.

Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, **The New Monthly Magazine**, C. 22, 1828, s. 152-161 [Galata], London: Henry Colburn.

Yazarı bilinmeyen, *The Howling Dervishes of the East*, **The Boston Medical and Surgical Journal**, Haz.: J. V. C. Smith, C. XLIV, No: 21, 25 Haziran 1851, s. 421 [Galata], Boston: David Clapp.

Yazarı bilinmeyen, **The Ottoman Empire: The Sultans, the Territory and the People**, s. 7, 183 [Galata], 218 [Beşiktaş], London: The Religious Tract Society, [1859].

Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, **The Friend: A Religious and Literary Journal**, Haz.: Robert Smith, C. XIII, 28 Aralık 1839, s. 107-108 [Galata], Philadelphia.

Yazarı bilinmeyen, *Three Weeks in Pera*, **The New Monthly Magazine**, Editor: William Harrison Ainsworth, C. 111, 1857, s. 353 [Galata], London: Chapman and Hall.

Yazarı bilinmeyen, *Turkish Customs*, **The Illustrated London Reading Book**, 3. B., 1851, s. 185-186, London: The Illustrated London News.

Yazarı bilinmeyen, *Turkish Enthusiasm*, **Terrific Register** (or Record of Crimes, Judgements, Providences and Calamities), C. II, 1825, s. 12, London: Sherwood, Jones and Co.

Yazarı bilinmeyen, **Un Voyage en Syrie**, s. 11 [Trablusşam], Paris: L'Illustration Économique et Financère, 1921.

ZAHM, J. A., **From Berlin to Bagdad and Babylon**, s. 172-174 ve 175 [Konya], New York: London, D. Appleton and Company, 1922.

ZIEGLER, Henri De, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, **La Semaine Litteraire**, 19. yıl, Nu.: 934, 25 Kasım 1911, s. 559-560 [Konya], Genève.

TERCÜMELERDE YARARLANILAN SÖZLÜKLER

BARETTI, Joseph, **A Dictionary Spanish and English and English and Spanish**, Yeni B., London: F. Wingrave ve diğerleri, 1809.

BIANCHI, T., X., **Vocabulaire Français-Turc**, Paris: Éverat, 1831.

COBBETT, William, **A New French and English Dictionary**, London: Kendi yayını, 1833.

DO CANTO, J. D., **A New Pocket Dictionary of the Portuguese and English Languages,** London: J. Collingwood ve diğerleri, 1826.

FORBES, Patricia ve SMITH, Muriel Holland, **Harrap's Compact Dictionnaire Anglais-Français Français-Anglais**, London-Paris: Harrap, 1989.

GARAGLIA, C., **Italian Pocket Dictionary**, Boston: Hilliard, Gray and Co., 1833.

HOARE, Alfred, **An Italian Dictionary**, Cambridge: University Press: 1915.

HINDOGLU, Artin, **Dictionnaire Abrégé Français-Turc** (Hazîne-i Lüğât), Vienne: Beck, 1831.

KALTSCHMIDT, J. H., **A New and Complete Dictionary of the English and German Languages**, Leipsic: Charles Tauchnitz, 1837.

MEADOWS, F. C., **A New French and English Pronouncing Dictionary**, New York: Behr ve Astoin, 1835.

ÖNEN, Yaşar ve ŞANBEY, Cemil Ziya, **Almanca-Türkçe Sözlük**, 2 C., Ankara: Türk Dil Kurumu, 1993.

REDHOUSE, J[ames] W[illiam], **An English and Turkish Dictionary**, London: Bernard Quaritch, 1856.

REDHOUSE, J[ames] W[illiam], **A Lexicon English and Turkish** (Kitab-ü'l Hüccet'el Maânî Li Ceymis Redhaus El-İngilizî), London: Bernard Quaritch, 1861.

REDHOUSE, J[ames] W[illiam], **Redhouse's Turkish Dictionary** (Türkçe İngilizce Lüğat Kitâbı), 2. B., London: Bernard Quaritch, 1880.

VAN WELY, F. P. H., **Cassell's English-Dutch Dutch-English Dictionary**, 2. B., London: Cassell and Co., 1956.

WERNINCK, D. D., **A New Pocket Dictionary of the Dutch and English Languages**, London: T. Cadell ve diğerleri, 1824.

WIDEGREN, Gustaf, **Svenskt och Engelskt Lexicon**, Stockholm: Johan A. Carlbohm, 1788.

Dizin

A

ABASTADO, Léon 474
ABBOTT, G. F. 463
Abdî Dede 766, 951
Abdullah Besîm Dede 166
Abdulvâhid Çelebi 54
Abdülaziz 189, 295, 467
Abdülbâki Dede 278, 279, 307
Abdülganî Dede 166
Abdülhalim Çelebi 161, 191, 192, 267, 273, 308, 310, 316, 416
Abdülhamid 295
Abdülhamid II. 9, 273
Abdülmecid 49, 53, 87, 189, 294, 297, 298, 329, 783, 785
Abdülvâhid Çelebi 161, 250, 252, 261, 267, 308
Âbid Çelebi 7
ABRAHAM, J. Johnston 472, 530
abrizci 19
acemi 351, 353
açık havada sema 429
ADDISON, Charles G. 478, 721
Âdil Çelebi 307
Afyonkarahisar çelebileri 319
Afyonkarahisar çelebilerinin çiftliği 319
Afyonkarahisar Mevlevîhanesi 72, 317, 318, 319, 321
Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'ndeki saatler 323
Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nde sema 323, 333
Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin avlusu 318, 321
Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin haremi 321
Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin kabristanı 321
Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 322
Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin semahanesi 318, 321
Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin semahanesindeki kabirler 321
Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin semazenleri 322
Agathange, peder 343
Ahmed Celâleddîn Dede 307
Ahmed III. 292
Ahmed Rıfaî 276
Ahmed Selahaddin Dede 166
AINSWORTH, William Francis 241, 447
Akhisar'da bir Mevlevî 534
Akşemseddin 289
Alâeddîn I. 3, 251, 257, 267, 270, 283, 286, 287, 288, 301
ALBERT-MONTÉMONT 679
Albert, peder 343
ALCOCK, Thomas 703
ALEXANDER 556
Ali Dede 307
Ali Eşref Dede 166
Ali Paşa 297
alkış 636, 891
AMÉRO, Constant 897
Âmil Çelebi 307, 308
anchoret 382
ANDERSEN, Hans Christian 534, 538, 753, 754
ANDREJEVICH, Vladimir 248
ANDREOSSY, Antoine-François 656
Ankara Mevlevîhanesi 75, 419
Antep Mevlevîhanesi 75, 421
Antep Mevlevîhanesi'nde sema 419, 421, 425
Antep Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 421
Antep Mevlevîhanesi'nin semahanesi 421
arakiyye 12, 25
Aramsun 253
Arif Çelebi 8
Ârifî 7
ARMSTRONG, William George 376
ARNOLD, R. Arthur 859
Arzî Mehmed Efendi 69
asitane 9, 55
asitane-i Pir 9
aşçıbaşı 237, 248, 353, 413, 637
aşçı dede 55, 582
aşk 137, 589, 597, 669
Aşk-name 8
aşr-ı şerif 32
Atatürk 309, 310, 312, 314, 316
Atâullah Dede 250
Ateşbaz-ı Veli 11
Ateşbaz Velî Türbesi 60, 275
Ateşbaz Zaviyesi 12
Atina Harabeleri; Türk Marşı 331, 367, 370, 841
at meydanı 373
AUBRY, Paul 577
AULDJO, John 711
ayakçılık 19
ayin günü 30
Ayin-i Cem 12
ayin-i şerif (ayin musikisi) 30, 32, 99, 323, 558, 564, 575, 594, 644, 657, 662, 694, 708, 711, 718, 723, 732, 749, 754, 760, 766, 773, 793, 803, 817, 837, 845, 850, 854, 856, 867, 880, 885, 897, 904, 911, 917, 944, 945, 958, 961
AZAÏS 821
AZHDERIAN, Antranig 909
Aziz Chariton Rum manastırı (Ak Manastır) 284, 285
Aziz Chariton Rum manastırındaki cami 285
Aziz Dede 247
Aziziye Camii 251

B

Baal tapınması 309, 544
Bâb-ı Âli 259
Bacchante'lar 835, 846
BAEDEKER, Karl 393
Bağdat Mevlevîhanesi 76, 426, 427
Bahaeddîn Dede 307
Bahâeddîn (Veled) 3, 257, 273
Bahariye Mevlevîhanesi 15, 70, 939, 940
Bahariye Mevlevîhanesi'nde sema 945
Bahariye Mevlevîhanesi'nin avlusu 946
Bahariye Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 940, 948
Bahariye Mevlevîhanesi'nin mutrib mahfili 940
Bahariye Mevlevîhanesi'nin semahanesi 941, 948
Bahariye Mevlevîhanesi'nin türbesi 941
bahşiş 247, 664, 682, 735, 838, 880, 883, 966
BAILLIE, E. C. C. 866
bale 384
BALTIMORE Lordu 632
BARATTA, Antonio 705, 749
Bardolph 329
BARNETT 383
BARRÈS, Maurice 300
BARRY, J. P. 408
BASMAJIAN, Krikor Hagop 901
baş kesme 93
BAXTER, William Edward 788
Bayezid I. 288
bayramlarda sema 84, 940
BEAMONT, William 828
BEAUFORT, Emily A. 332
BEAUMONT, Adalbert De 330
BEAUREGARD, J. De 406

Bedevîler 197, 959
Beethoven 367
Bektaşîler 239, 273, 277, 292, 296, 356, 925
Bektaşîlerin dedebabası 298
BELL, Gertrude 262, 333, 346, 411, 504, 913
BELL, James 563
BELL, John 627
BERTUCH, Charles 653
BESSÉ, Alfred de 824
Beşiktaş/Bahariye Mevlevîhanesi 935
Beşiktaş Mevlevîhanesi 14, 70, 736, 936
bevvap dede 12
BICKFORD-SMITH 437
BIGOT, Charles 895
bin bir gün 159, 237, 258, 276, 287, 365, 595
BINGLEY, William 336
bin bir sayısı 18, 161, 399
bin bir taneli tespih 249, 353
BLACK, Archibald Pollok 858
BLISS, Frederic Jones 357
BLUNT 574
boğa güreşi yeri 373
BONAR 439
BON, Gustave Le 894
BONJOUR, A. 812
Bostan Çelebi I. 13
Bostan Çelebi II. 234
boş mezar 286
BOUÉ, Ami 752
BOULDEN, James E. P. 808
BOURQUELOT, Félix 858
BOWEN, John 794
BRASSEY 872
BRAYER, A. 662
BREMER, Fredrika 441, 546, 844
BREWER, Josiah 240
BROMFIELD, William Arnold 362
BROWNE, J. Ross 807
BROWNE, William George 239
BROWN, John P. 572, 592
BROWN, Thérèse 856
BRUGSCH, Heinrich 856
BRUYN, Corneille Le 490
BUCKHAM, George 374
BUCKINGHAM, J. S. 477
BUCKLEY, J. M. 908
Budapeşte'deki teşhir 458
Budist felsefesi 276
bulaşıkçı 20
BUNEL, Louis 820
BUNSEN, Victoria de 420
BURCKHARDT, John Lewis 492
BURGESS, Richard 715
Burhaneddîn Dede 307
Burhaneddin-i Muhakkik-i Tirmizi 4
Bursa Mevlevîhanesi 73, 326, 327, 328, 329, 330, 332
Bursa Mevlevîhanesi'nde sema 327, 328, 330
Bursa Mevlevîhanesi'nin avlusu 329
Bursa Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 330
Bursa Mevlevîhanesi'nin semahanesi 328, 329, 330, 332
BURTON, Isabel 375
BUSSIERRE, Th. Renouard de 680
BUTTERWORTH, Hezekiah 895

C

CALDWELL, George W. 408
cameşuy 19
Câmî 254
CANTIMIR, Demetrius 553
Capuchin rahipleri 45, 343
CARERI, Gemelli 327, 430, 936
CARLSON, John Roy 358
CARNE, John 493, 672
CARSON, Blanche Mabury 409
CASTANIER, Victor-Jean-Ernest 916
CASTELLAN, Antoine-Laurent 646, 647
casusluk 347
Cavan Kontu LAMBART 911
Celâleddîn Çelebi 320, 321, 322, 324
Celâleddin Emir Arif Feridun 8
Celâleddin-i Rumî 3
Cemaleddin Çelebi 7
Cemel-i Ali Tekkesi 12
cenazeler 174
CHAMIER, Frederick 705
CHANTAL, J. B. J. de 679
CHANTRE, B. 419
CHARMES, Gabriel 384
CHILD, Theodore 899
CHOISEUL-GOUFFIER Kontu 565, 635
CHRISTMAS, Henry 825
Cizvit 45, 248
CLARIDGE, R. T. 731
CLARKE, Edward Daniel 665
CLARK, Francis E. 281, 909
CLER 533
COBB, Stanwood 925
COCHRAN, William 441
COLBECK, Alfred 873
COMPAGNONI, Giuseppe 561
CONDER, Claude Reignier 450, 494
COOK, Joel 505
COPPING, Arthur E. 409
CORNILLE, Henri 720
cotillion 377
COUFOPOULOS, Demetrius 922, 930, 939
COUSINÉRY, E. M. 462
COVEL, John 621
COX, Samuel S. 571, 577, 891
CROWE, Eyre Evans 813
CURTIS, William Eleroy 485, 585
CUTTS, E. L. 883
Cybele tapınması 46, 311
Cyril, piskopos 282

Ç

çadırda sema 83, 363
çalgı meclisi 348, 349, 461
çark atma 22
Çelebiciler 579
Çelebi Efendi; Konya Çelebilerinin silsilesi 601
Çelebi Efendi; Konya Çelebisi 52, 55, 300, 357, 358, 360, 432, 521, 585, 586, 614
Çelebi Efendi; Konya Çelebisi'nin halkı yatıştırması 586
Çelebi Efendilerin imza ve mühürleri 9
Çelebi Efendinin makam odası 60
Çelebi Efendinin mevkii 9
Çelebi Efendi; Konya Çelebisi 250, 251, 256, 259, 260, 261, 264, 266, 268, 269, 278, 302
Çelebi Efendi'nin dairesi 268, 302
Çelebi Efendi'nin sarığı 268
Çelebi Efendi'nin sayfiyesi 261, 273
Çelebi Efendi'nin semaı 273
Çelebi Efendi'nin vekili 268, 273
Çelebi Efendi'ye müşir rütbesi verilmesi 298
Çelebi kelimesinin iştikakı 270

Çelebi Hüsameddin 4, 7
çelebi kelimesinin kökeni 9
Çelebiler 48
Çelebilik 7, 9
çerağ 234, 279
çerağcı 20
çırak 237, 351, 353, 365, 371
çiçek dürbünü tesiri 324
çile 9, 17, 247, 595
çiledeki Rıfaîler 523
çile hücresi 580
çileyi kırmak 19
çividen inmek 22
çubuk; tütün lülesi 339, 340, 365, 379

D

D. 674
DALAH, Mag 397
DALVIMART 556
DAMER, G. L. Dawson 747
dans etme 423, 424
darb-i Celâli 31
Darü'z-zakirin 12
D'AUBIGNOSC, L. P. B. 735
DAVEY, Richard 580
DAVID, Jules A. 717
Davud 281
DE AMICIS, Edmondo 870
DE BASTEROT 372
DE BEYNE, Arthur Baligot 773
De BLOWITZ 939
dede 23
DE DÉMIDOFF 446
Defterdar Nuri Bey 242
DE KAY, James Ellsworth 76
DELAROIÈRE 565
DE LA TOUR Kontu 680
DE LEON 573
DELLA VALLE, Pietro 611
DE MARCELLUS 835
demir ayakkabı 72, 325
Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ 244
dergâh zabitanı 247
Derviş caddesi 874
derviş hücreleri 11, 168, 554, 618, 678, 697, 939
Dervişiye Camii 79, 477, 478
derviş kahvesi 247
derviş kelimesinin iştikakı 330, 365
Derviş Mehmed Hadim 11
destar 25, 26, 145, 592
deste-gül 27
DEVAL, Charles 678
devr-i Veledî 28, 30, 31, 104, 197, 594, 604
devr-i Veledî, Afyonkarahisar 323
devr-i Veledî, Bahariye 944, 949
devr-i Veledî, Bursa 332
devr-i Veledî, Galata 613, 632, 644, 648, 651, 665, 675, 680, 693, 716, 720, 723, 742, 754, 759, 761, 776, 778, 786, 807, 812, 836, 861, 869, 881, 885, 893, 900, 906, 909
devr-i Veledî, Gelibolu 341
devr-i Veledî, Halep 344
devr-i Veledî, Kahire 364, 365, 366, 368, 374
devr-i Veledî, Konya 279, 304
devr-i Veledî, Üsküdar 965
devr-i Veledî, Yenikapı 931
DISRAELI, B. 679
dışarı meydancısı 20
Divân-ı Kebîr 6, 257, 266, 316
Divanî Mehmed Çelebi 13, 766
Diyarbakır Mevlevîhanesi 76, 429
Diyarbakır Mevlevîhanesi'nde sema 429
DODGE, Robert 782
D'OHSSON 289, 637
dolapçı 20
dolap saati 311
DOMERGUE, C. 821
DONISTHORPE, Wordsworth 399
dönen dervişler 202, 635, 875
DUCKETT, W. A. 821
DUFFERIN-AVA, Hariot 893
duhuliye bedeli 131, 371, 382, 390, 405, 557, 591, 672, 699, 772, 798, 807, 832, 874, 916, 922, 962
DUNDAS, Lawrence John Lumley 261
DURBIN, John 756
düğünler 174
DWIGHT, H. G. 925

E

EAMES, Jane Anthony 796
Ebubekir Çelebi 8
Ebû Bekr el-Vefâî 344, 345
Ebû Bekr el-Vefâî zaviyesi 54, 73
ecnebilerin camilere girişleri 39
EDDY, Daniel C. 547, 959
Edirne Mevlevîhanesi 76, 430
Edirne Mevlevîhanesi'nde sema 430, 432 433
Edirne Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 430
Eflakî 283
Eflatun kültü 284
Eflatun manastırı 284, 285
ÉGRON, A. 457
ehlivukuf 276
EINSTEIN, Lewis 928
El-Ekber Tekyesi 402, 408, 409
ELIOT, Charles 251, 270, 287, 288
elifî-nemed 27
ELLIOTT, Charles Boileau 737
ELLISON, Grace 591
Elyasa 369
Emir Alim Çelebi 7
Emir Sultan 288
Emir Şah 8
ENAULT, Louis 829
ENGEL, Carl 575
Epsepi (Eusebius), piskopos 234, 235, 236, 282, 285
Ertuğrul 239, 288
eski devirlerde Mevlevîlerin kıyafeti 146
eski devirlerde sema 118
Eskişehir Mevlevîhanesi 334, 335, 336, 337, 342
esrar 139
Esrar-name 3
EUDEL, Paul 896
EVERHART, James B. 828
evrad 597
eyvallah 553, 642

F

fâhir 25
Fahr-i Razi 3
fakir halka gıda yardımı 430, 448
fakirler 379
FARLEY, J. Lewis 884
farmasonluk 182, 276, 360
Fatma Hanım 8
FAUCHER, Julius 881

FELLOWS, Charles 741
Feridüddîn-i Attâr 3, 367
FERRIMAN, Z. Duckett 276
Ferruh Çelebi 164, 320, 322, 323, 324
fes 313, 314, 339, 371, 375
FISK, George 764
Fihi mafih 6
Filistin harekâtı 306
fistan 106
FOGG, Wm. Perry 379
FORMBY, Henry 746
FORSYTH, James Bell 363
FRANKLAND, Charles Colville 681
Fransız tasnifi 42
FRASER, J. Baillie 728
Frigya tapınması 311
FROSSARD, Émilien 832, 952
FULLER, John 670

G

Galata Mevlevîhanesi 13, 62, 250, 297, 609, 611, 632, 635, 644, 647, 668, 692, 697, 704, 710, 712, 713, 714, 719, 737, 747, 751, 760, 766, 771, 774, 803, 807, 810, 815, 826, 827, 829, 859, 877, 885, 888, 902, 913, 925
Galata Mevlevîhanesi'ndeki türbe 11, 63, 67, 69, 589, 621, 681, 721, 747, 757, 810, 842, 913
Galata Mevlevîhanesi'nde sema 611, 613, 617, 622, 625, 626, 627, 632, 634, 636, 637, 643, 644, 646, 649, 650, 651, 664, 665, 671, 673, 675, 678, 681, 682, 687, 689, 694, 700, 706, 709, 710, 711, 713, 714, 715, 716, 720, 724, 728, 729, 732, 734, 735, 737, 738, 740, 741, 744, 745, 749, 750, 751, 752, 757, 759, 762, 765, 768, 769, 770, 780, 786, 788, 789, 793, 805 807, 817, 820, 821, 824, 829, 831, 835, 840, 843, 844, 850, 857, 861, 864, 865, 866, 869, 870, 872, 874, 876, 878, 882, 883, 885, 888, 894, 893, 900, 904, 907, 910, 912, 914, 917, 921
Galata Mevlevîhanesi'nde vazifeli askerler 67, 719, 742, 753, 754, 853, 870
Galata Mevlevîhanesi'nde yangın 65, 66, 808, 809, 813, 820, 834, 842
Galata Mevlevîhanesi'ne Sultan'ın gelişi 763, 782, 784
Galata Mevlevîhanesi'nin avlusu 63, 584, 731, 754, 757, 815, 847, 872, 902
Galata Mevlevîhanesi'nin derviş hücreleri 902, 904
Galata Mevlevîhanesi'nin emaneti 779, 848, 868, 922
Galata Mevlevîhanesi'nin gelirleri 68
Galata Mevlevîhanesi'nin hâmûşânı 70, 661, 697, 704, 706, 767, 775, 810, 877, 886, 902, 913
Galata Mevlevîhanesi'nin kütüphanesi 652, 704, 705
Galata Mevlevîhanesi'nin mutriban mahfili 64, 665, 672, 699, 748, 860, 893, 904
Galata Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 597, 613, 621, 625, 636, 650, 657, 671, 673, 674, 678, 709, 711, 764, 765, 766, 770, 776, 802, 812, 817, 821, 822, 829, 831, 835, 838, 841, 848, 869, 878, 893, 899, 916, 920
Galata Mevlevîhanesi'nin muvakkithanesi 69, 681
Galata Mevlevîhanesi'nin sebili 62, 687, 739, 767, 815
Galata Mevlevîhanesi'nin semahanesi 31, 63, 66, 646, 648, 651, 671, 673, 674, 680, 682, 687, 688, 693, 699, 709, 710, 711, 714, 716, 719, 722, 728, 733, 734, 739, 750, 758, 770, 772, 774, 775, 779, 780, 781, 803, 807, 811, 816, 821, 829, 831, 836, 838, 839, 841, 842, 844, 848, 853, 859, 865, 866, 868, 877, 881, 888, 896, 901, 904, 906, 913, 916, 920
Galata Mevlevîhanesi'nin şadırvanı 688, 697, 836, 877
Galata Mevlevîhanesi'nin şeyh odası 68, 756
Galip Dede 843
GALLENGA, Antonio Carlos 874
GALT, Edwin 836
GARNETT, Lucy M. J. 411, 433, 466, 467, 582, 586
GAUTIER, Théophile 815
gavotte 475
Gavsî Ahmed Dede 68, 205, 621
gayrimüslim rehberler 40
gazel 658
gece sema 252
Gelibolu Mevlevîhanesi 73, 337, 338, 339
Gelibolu Mevlevîhanesi'nde namaz 340
Gelibolu Mevlevîhanesi'nde sema 341
Gelibolu Mevlevîhanesi'nin avlusu 339, 340
Gelibolu Mevlevîhanesi'nin matbahı 339
Gelibolu Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 341
Gelibolu Mevlevîhanesi'nin semahanesi 340
Gelibolu Mevlevîhanesi şeyhinin dairesi 339
Genç Türkler 300
Germiyanlı Süleyman Şah 8
Gevher Hatun 7
GIDE, André 299
gizli zikir 354
gnostikler 367
GOODELL 705
GOODRICH, Charles A. 564
görüşmek (öpmek) 26
gramofon plağı 311
GRIFFITHS, John 237, 260, 962
GRINGO, Harry 439
GROSVENOR, Edwin A. 913, 930, 938
GROSVENOR, Elizabeth Mary 757
GUER 629
GUIMET, Émile 371
GÛYS, Henri 351
gülbang 21, 116, 484, 604, 638, 724, 758
Güneş tapınması 279

H

Hacı Bektaş 276, 963
Hacı Bektaş türbesi 253
Hacı Mehmed Çelebi 237, 291
hafiyelik 735, 736, 740, 825
HAHN-HAHN Kontesi Ida 767
HAIGHT, Sarah Rogers 770
Halep Mevlevîhanesi 73
Halep Mevlevîhanesi'nde sema 342, 343, 347, 354
Halep Mevlevîhanesi'nin avlusu 344
Halep Mevlevîhanesi'nin derviş hücreleri 350
Halep Mevlevîhanesi'nin kütüphanesi 350
Halep Mevlevîhanesi'nin matbahı 345
Halep Mevlevîhanesi'nin semahanesi 344, 350, 353
Halep Mevlevîhanesi, Vefâî Dergâhı 342, 343, 344, 345, 346, 348, 350, 352, 353
Halet Efendi 53, 68, 69, 297, 673, 704, 705, 715, 727
Halet Efendi kütüphanesi 68
halife (kalfa) dede 20, 23
hamail 147
hamam 186
Hama Mevlevîhanesi 78, 435
Hama Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 435
Hama Mevlevîhanesi'nin semahanesi 435
HAMMER, Joseph von 289, 327, 566, 668, 766, 930, 936, 937, 951
hâmûşân (hâmûşhane) 12
hanendeler 95
hanikah 9
HANNA, William 857
Hanya Mevlevîhanesi 76, 286, 437
Hanya Mevlevîhanesi'nde sema 437

haremlik 12, 191, 507, 520
HARKNESS, Henry Law 363
HARVEY 865
Hasan Mevlidi 360
Hasan Sadaka 361
Hasköy tekkesi 70, 939
HASLUCK, F. W. 267, 281, 325, 533, 797
hatt-ı istiva 10, 27, 32, 34
HAWLEY, Walter A. 301, 312, 441, 444
hayalî seyahatname 42
HAYWARD, Harriet Cornelia 960
hazinedar 595
Hazret-i Mevlânâ'nın postu 249
Hazret-i Pir 3
Hengler'in sirki 383
HERBERT 373
HÉRIOT, O. 918
HERVÉ, Francis 732
HICHENS, Robert 923
HILDEBRAND, Hans 590
HILLEREAU, Célestin 778
hırka 19, 26, 34, 106, 503, 702
hırkaların renkleri 106
Hızır Paşa 8
Hint fakirleri 382
Hint raks dairesi tasavvuru 46
hiyerarşi 168
HOBHOUSE, J. C. 651
HOGARTH, David 251
HORTON, Thomas Galland 572
Hristiyanlar, Konya 252
Hristiyan mavisi 264, 281
HUART, Clément 254, 427
Hudâvendigar 3
Hû kelimesi 612
Humus Mevlevîhanesi 78
HUNTER, James 901
HUNTER, William 643
HUNTINGTON, Elizabeth Dodge 591
HUNT, Sara K. 384
HURD, William 557
HUXLEY, Julian 528
huzur 9
huzur-ı Pir 9
Hünkâr 3
hürmetkâr 642
Hüseyin Azmî Dede 49, 165, 340
H., W. B. 534
HYETT, W. H. Adams 787

I

IBÁÑEZ, Vicente Blasco 940
ISHAM, Warren 362
ışık 669

İ

İbrahim Fahreddîn Çelebi 249, 250
İbtida-name 4, 6, 35
içeri meydancısı 20
ikrarname 276
İlyas 369
İlyas Paşa 8
inas çelebilik 8
İncil peygamberleri 369
insanbiçimcilik 370
İsmail Dede 69
İsm-i Celâl hücresi 55, 469, 580, 595
İsm-i Celâl zikri 20, 28, 42, 128, 248, 597
İsm-i Zat 28
İstanbul Mevlevîhaneleri 607, 621
istişarî ve idarî heyet 248
istiva 27
İzmir Mevlevîhanesi 76, 439, 441
İzmir Mevlevîhanesi'nde sema 440, 441
İzmir Mevlevîhanesi'nin semahanesi 440
İzmir Mevlevîhanesi'nin türbesi 441

J

JACOB, Robert Urie 408
JARVIS, Thomas Stinson 874
JEFFERY, George 453
JOANNE, Adolphe 779
JOHNSON, Sarah Barclay 450
JOLIFFE, T. R. 664
JONES, George 687
JONES, George Matthew 671
JOUVE, Eugène 338
Jumpers 45

K

Kâbe 303
Kabirler, Daktiller ve Koribantlar 46, 311, 746, 798, 835
kabul merasimi 159, 237, 258, 260, 291, 351, 352, 353, 399, 427, 561, 569, 591, 637
kadınlar mahfili 421, 432, 494, 507, 512, 581, 698, 764, 767, 808, 811, 816, 848, 877, 896, 904
kadın seyirciler 190, 622, 635, 754, 763, 767, 772, 784
Kadirîler 195, 357, 537
Kadirîlere misafir olan Mevleviler 537
Kahire Mevlevîhanesi 74, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 369, 370, 371, 374, 388, 390, 394, 403
Kahire Mevlevîhanesi'nde namaz 372, 382
Kahire Mevlevîhanesi'nde sema 362, 363, 364, 365, 366, 369, 371, 372, 373, 375, 377, 379, 381, 382, 383, 384, 388, 389, 391, 393, 394, 397, 398, 399, 404, 408, 409
Kahire Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 371, 375, 379, 384, 391, 394, 397, 404
Kahire Mevlevîhanesi'nin semahanesi 362, 364, 365, 368, 371, 372, 373, 374, 375, 377, 379, 381, 383, 384, 388, 390, 394, 397, 408
Kahire Mevlevîhanesi'nin şeyh odası 405
kahve 139, 280, 299, 302, 321, 324, 331, 340, 350, 365, 373, 379, 405, 489, 631, 635, 756, 959
kahvehane 182, 384, 680, 708
Kaldeli hurafeleri 46, 890
Kalenderhane Zaviyesi 13
Kalenderîler 356
kandilci 20
kapıdan geçme 20
kaplan postu 246
Karaağaç Mescidi komşuluğundaki Mevlevî tekkesi 566
Karagöz 810
kara kullukçu 237, 637
Karaman Mevlevîhanesi 76, 240, 283, 288, 444
Karaman Mevlevîhanesi'nin avlusu 444
Karaman Mevlevîhanesi'nin semahanesi 444
Kasımpaşa Mevlevîhanesi 14, 71, 950, 952, 954
Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde sema 953, 957, 961
Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin mutrib mahfili 961
Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin semahanesi 952, 961
kaşığın ağzını aşağı çevirme 360
kavs-i nüzul 10, 34
kavs-i uruc 10, 30, 34
kazancı dede 11, 18, 20

kedi 461, 499
Kemâleddin Çelebi 164
Kemâleddîn Çelebi 320, 322, 323, 324
Kerimeddin (Şeyh) 7
Keyhüsrev 251
Kıbrıs Mevlevîhanesi 268
Kılıç Arslan 251
kılıç kuşandırma 52, 240, 242, 248, 251, 257, 259, 270, 277, 278, 287, 289, 293, 294, 295, 298, 302, 304, 307, 318, 360, 586, 602, 770, 792, 947
KING, Edmund Fillingham 910
Kırım'daki Mevlevîhane'de sema 446
Kırım'daki Mevlevîhane(ler) 76, 445
kırk rakamı 287
Kırk Şehitler Kulesi 81, 454, 457
Kırşehir Mevlevîhanesi 77, 447
Kırşehir Mevlevîhanesi'nde sema 447
Kilis Mevlevîhanesi 77, 448
Kira (Kerra) Hanım 8, 259, 585
KNIGHT, William 338, 737
KNOX, Thomas W. 876
kol açma 22
komünyon 44, 464
konsolos 243, 278
Kont Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) 68, 668, 693, 704, 706, 731, 733, 739, 757, 810, 821, 830, 913, 925
Konya Mevlânâ Dergâhı 8, 9, 12, 56, 82, 233, 252, 256, 260, 262, 265, 272, 278, 281, 285, 301, 304, 308, 309, 314, 315, 619
Konya Mevlânâ Dergâhı'ndaki kıymetli nesneler 61
Konya Mevlânâ Dergâhı'nda sema 246, 271, 276, 279, 304
Konya Mevlânâ Dergâhı'nda sema 94
Konya Mevlânâ Dergâhı'nda sema seyircileri 303
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın avlusu 56, 61, 268, 277, 278, 282, 299, 301, 315, 316
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın camii 260
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın derviş hücreleri 60, 61, 243, 299
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın kabristanı 244, 252
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın kütüphanesi 311
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın matbahı 60, 237, 243, 245, 248, 280, 301, 302, 311
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın muhipleri 247
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın mutrib heyeti 246, 271, 279, 303
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın semahanesi 59, 244, 257, 266, 268, 271, 279, 300, 301, 303, 310
Konya Mevlânâ Dergâhı'nın semazenleri 246
Konya'nın softaları 307
KORN, Philipp 938
kör şeyh 320
Köprülü 287, 292
KRAFT, Kate 372
kudas 279
Kudretullah Dede 50, 53, 87, 88, 162, 193, 250, 771, 860, 866
kudüm 34, 96
Kudüs mabedi 236
Kudüs Mevlevîhanesi 77, 449, 450
Kudüs Mevlevîhanesi'nde sema 449
Kudüs'ün ötesindeki bir Mevlevîhane 521
külâh-ı hilafet 26
külâh-ı iradet 26
külâh-ı teberrük 26
kütüphane 709

L

LABAT, Jean-Baptiste 345, 489
LABORDE, Léon de 236, 241
LACROIX, Frédéric 739
LACY, Thomas Hailes 364
LA FERTÉ-MEUN Kontesi 663
LAGARDE Kontu 653
LAMARTINE, Alphonse de 712
LANDRIEUX 398
LANE, Edward William 547
Larnaka Mevlevî Zaviyesi 77, 451
Larnaka Mevlevî Zaviyesi'nde sema 451
LATOUR, Antoine De 777
LAUNAY, L. De 948
LAYARD, Mary Enid Evelyn (Guest) 886
LEAKE, William Martin 238
Lefkoşe Mevlevîhanesi 77, 452, 453
LELAND, Charles G. 377
LEVINGE, Godfrey 710
L., G. H. B. 832
LIEBETRUT, Friedrich 805
LINKE, Lilo 315
Liverpool'daki Muhammedî Kilise 253
LOCHER, A. 429
lokma 11
LOTI, Pierre 931
LOYSON, Hyacinthe 403
LUCAS, Paul 234, 282, 285
LUKACH, Harry Charles 266, 269, 272, 274, 435
lüle; tütün lülesi 373
Luther 252, 270
LYNCH, W. F. 784

M

Maarif 4
MAC FARLANE, Charles 329, 697, 782
MacGAVOCK, Randall William 806
MACGILL, Thomas 650
MACKINTOSH 483
MADDEN, R. R. 672
MADOX, John 350
mahmil 175
Mahmud II. 293, 296, 298, 330, 583, 770, 826
Mahmud Sadreddin Çelebi 244
MAIR, George B. 315
MALHERBE, Raoul De 462, 766
Manisa Mevlevîhanesi 13, 75
Manisa Mevlevîhanesi'nin haremliği 415
Manisa Mevlevîhanesi'nin selâmlığı 416
Mantık-ut Tayr 367
Marace'l-Bahreyn Tekkesi 12
MARISON, Fiscar 921
MARITI, Giovanni 451
MARTIN, William Young 378
MASQUELEZ 432
Massachusetts Spy Gazetesi Muhabiri 747
MASSETT, Stephen C. 769
matbah 82
matbah canı 11, 168
Matbah-ı Şerif 11
matlaü'l-fecr noktası 34
MATTSON, H. 394
Mavi Cami (Konya Mevlânâ Dergâhı) 277, 308
MAY, Karl 902
MAYNARD, Félix 831
McCABE, James D. 891
McGARVEY, J. W. 383
M'CHEYNE 439
McMILLAN, Lizzie 398
Mecalis-i Seb'a 8
Mehmed Atâullah Dede 164
Mehmed Dede 165
Mehmed Enver Dede 168

Mehmed Nureddîn Dede 166
Mehmed Rûhî Dede 206
Mehmed Said Hemdem Çelebi 240
Mehmed Şemseddin Dede 166
Mehmed V. 9, 189, 273, 296, 590
Mektubat 6
Melike Hatun 8
Menâkıb-ı Şerîf 259
Meram 273
MÈRY 830
mescid 10
Mesih 283
Mesnevîhan 26
Mesnevî-i Şerîf 4, 5, 35, 235, 239, 241, 251, 254, 257, 266, 267, 270, 271, 276, 307, 309, 316, 327, 331, 370, 596
Mesnevî kürsüsü 64, 65, 76, 627, 680
Mesnevî'nin İngilizceye tercümesi 253, 276
Mesnevî şerhi 10, 31, 98, 430, 489, 629, 682
meşihat-name 20
meşkhane 11
Mevla 3
Mevlânâ 3, 34, 48
Mevlânâ için hazırlanan pilav 83
Mevlânâ'nın kisvesi 24
Mevlânâ'nın nesebi 298
Mevlânâ'nın sandukası 58
Mevlânâ'nın türbesi 57, 234, 237, 238, 240, 241, 242 243, 244, 257, 260, 262, 266, 268, 271, 273, 277, 279, 281, 286, 300, 301, 302, 304, 307, 309, 310, 315
Mevlânâ'nın türbesindeki halılar 245, 280, 301, 302
Mevlânâ'nın türbesindeki keşiş mezarı 286
Mevlânâ'nın türbesinin kubbesi 12, 56, 252, 254, 256, 260, 262, 267, 277, 278, 301, 308, 309
Mevlânâ'nın türbesinin kubbesinin çinilerinin rengi 57
Mevlevî 3
Mevlevî ayini 312
Mevlevî Çelebi İsmail Dede Efendi 566
Mevlevî dervişlerinin çehreleri 142
Mevlevî evradı 29
Mevlevîhane 9, 12, 412, 466, 467
Mevlevîhaneler 40, 54, 510, 629
Mevlevîhanelere teberrular 82
Mevlevîhanelerin gelirleri 157, 426, 470, 562, 570, 584, 621, 641, 705, 877, 890, 902
Mevlevî kelimesinin iştikakı 277, 370
Mevlevî kıyafeti 24, 593, 614, 619, 624, 629, 635, 643, 680, 875, 892, 896, 911
Mevlevîler 39, 412, 551
Mevlevîlerin diğer tarikatlara ziyaretleri 593, 638
Mevlevîlerin gıdalanması 141
Mevlevîlerin hayırseverliği 809, 841
Mevlevîlerin maksadı 509, 511, 669, 960
Mevlevîlerin mizacı 464, 466, 570, 614, 624, 629, 634, 704, 745, 866
Mevlevîlerin müsamahası 960
Mevlevîlerin nüfusu 892
Mevlevîlerin selâmlaması 138, 248, 414, 518, 642
Mevlevîler ve ekâbir 605
Mevlevîler ve ilim 143
Mevlevîler ve musiki 143
Mevlevîler ve temizlik 144, 329, 611
Mevlevîlik 7
Mevlevî misafirperverliği 172
Mevlevî rençberler 423
Mevlevî şeyhlerinin şûrası 305, 307
Mevlevî tabiri 7
Mevlevî taburları 306
Mevlevî zikri 253
Mevlevî ziyafeti 83, 508
meydan 10, 92, 613
meydancı dede 11, 18, 30
meydan-ı şerif 11, 19
M., F. 365
MICHAUD 492, 704
MILLER, Sc. 349
MILLER, William 458
MILLINGEN, Frederick 248
MILLINGEN, van 585
MISLIN 787
mihrap-mezar 252
mintan 108
minuet dansı 390
mi'rac noktası 34
misyoner 237
mitre 344
MOBELLAN, S. De 872
Molla Hünkâr 48, 234, 237, 239, 240, 248, 278, 293, 355, 357, 361
Molla-yı Rûmî 3
MONEY, A. 954
MONEY, G. H. 954
monogram 252
MONROE, W. S. 920
MONTAGU, Mary Wortley 626
MORENO, Joseph 634
MORRITT, John B. S. 646
MORTON, H. V. 309
MOTRAYE, Aubry de la 622
MOTT, Valentine 760
MOUY, Charles De 888
Muhammed Alâeddin 7
Muhammed Ali Camii'nde sema 396, 398, 402
Muhammed Arifî Paşa 280
Muhammed Bâkır Çelebi 192, 310, 314, 358, 510, 516
Muhammed II. 289
Muhammed IV. 291
Muhammedî yeşil 281
Muhammed Saîd Dede 167
Muhammed Şemseddîn Dede 333
Muhammed Veled Çelebi 166
muharrik içecek ve maddeler 140, 253, 264, 330, 572, 618, 624, 629, 664, 672, 702, 790, 959
muhip 23, 189, 267, 276, 357, 417, 435, 510, 529, 928
Muineddin Süleyman Pervane 6
mukabele 30, 252, 268
mukabele-i şerif 10
MUNRO, Robert 459
murabıt 351, 352
Murad II. 288
Murad IV. 467, 951
Murad V. 295
murakabe 597
MURPHY, C. C. R. 306
muska 360, 566
Mustafa Dede 167
Mustafa Nureddîn Dede 166
Mutahhare Hatun 8
mutriban (mutrib heyeti) 11, 95, 558, 594
mutribdeki çalgılar 95, 605
mutrib (mutriphane) 10
Muzafferiddin Ahmed Paşa 8
Muzafferiddin Emir Âlim 8
mübarek sayılar 657, 900
müptedi mukabelesi 22
Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı 14, 151, 300, 306
mücerred 360
müntehi 23
mürit 351, 352, 414

müsama 330
Mustafa III. 292
Mustafa IV. 293
Mustafa Safvet Çelebi 249
müşterek ayin 530
müşteri 371
mutfak oğlanı 237, 353
müftü 240, 289
müsamaha 155, 268, 283, 297
Müslüman yeşili 264
müze (Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi; Mevlânâ Müzesi) 309, 310, 315

N

Nâcî Ahmed Dede 205
naip halife 413, 595
Nâkib'ül-Eşraf 289, 293
Nakşibendîler 361
namaz 580, 597, 636, 644, 758, 778, 797, 816, 856, 904
namzet 351, 353
Nâsır Abdülbâkî Dede 164
na'than 95, 632, 836, 941
na't-ı şerif 31, 97, 680, 744, 748, 848, 888, 893, 942
NAYLOR, Addison W. 922
Nazif Dede 307
NERVAL, Gerard de 798
Nestûrî rahipleri 270
nevniyaz (can, talip) 22, 23, 237
nevniyazlık 159
New York'taki teşhirler 505
ney 96, 102, 509, 555, 611, 612, 617, 621, 651, 708, 709, 738, 804, 893, 942
neyin menşei 275, 503
neyzenbaşı 621
nezir 279
nezr-i Mevlânâ 11
nezr-i Mevlevî 11
NICHOLLS, John Ashton 805
nimtem 106
Nirvana 369
NYENBURG, Van Egmond Van Der 345

O

Oberon 367
OGILVIE, Edward David Stewart 539
OLDMIXON, John 827
OLIN, Stephen 751
O'NEILL, John 502
on iki post 413
on sekiz sayısı 11, 19, 55, 56, 580
OPTIC, Oliver 868, 905
OSCANYAN, C. 839
Oscillating and Shouting Negroes 45, 404
Osman Dede 166
ortodoks İslâm 277
Ortodokslar, Konya 264
ortodoks Muhammedîler 276, 283, 307, 308
oruç 237, 242, 356, 619, 624, 629, 643, 680
Osman I. 239, 242, 248, 251, 270, 287, 291, 307
otomaton 652, 779, 782, 912, 914, 933
OVERBERGH, Cyr. VAN 912

P

panteizm 251
PARDOE, Julia 329, 721, 936
PARFIT, Joseph T. 304
PARLEY, Peter 572
PATON, A. A. 361
pazarcı 19, 832
PEARS, Edwin 589, 590
PEEBLES, J. M. 875
PERCY, Henry Algernon George 260
PEREIRA, João José 554
PERTHES, Boucher de 820
PERTUSIER, Charles 557
Peşte'de bir Mevlevî 534
PETERS, John Punnett 899, 959
PETIT, Louis 579
PFEIFFER, Ida Laura 457, 763
PHILLIPS, John 486
PIDGEON, Daniel 389
PIERRE 573
pilav 275, 790, 862
pir 9
Pir Adil Çelebi 7, 30
Pir Hüseyin Çelebi 30
Pîr-i Destgîr 238, 243
Plato Manastırı 282
PLUMLEY 772
POCOCKE, Richard 348, 491
POITOU, Eugène 363, 542
PONAFIDINE, Pierre 427
POOL, John J. 396
PORTER, David 706
PORTER, James 631
post 34, 92, 487
post duası 32, 94, 603, 913
POUJULAT 492, 704
PRIME, Samuel Irenaeus 539
PRIME, William Cowper 549

Q

QUICLET 458

R

RAGUSE Dükü 715
raks eden dervişler 202
Ramazan 237, 242, 253, 358, 363
Ramazan'da sema 84, 895
RAMSAY, Agnes Dick 319
RAMSAY, William Mitchell 264, 265, 296, 311, 320, 586
RAPELJE, George 670
RAYER, A. 406
REDHOUSE, J. 253
REGNAULT, A. 540
rehber kitapları 408
REIMERS, Heinrich Christoph von 644
REINACH, Joseph 884
Remle Mevlevî Zaviyesi 81, 454, 457
Remle Mevlevî Zaviyesi'nde sema 454
REYNOLDS-BALL 402
RHONÉ, Arthur 367
RICAUT, Paul 291, 614
Risale-i Afak u Enfüs 6
Risale-i Akaid 6
ROBERSART, Juliette de 365
ROBINSON, Edward 449, 457
ROLLAND, Charles 810
Roma Katolik Kilisesi 237
Roma Katolik mihrabı görünüşü 252
Ronaldshay Kontu 261
ROSENGARTEN, Mrs. Frank H. 484
ROSE, W. G. 734

ROSS, Janet 548
RUDOLPH 390
Rıfaî ayini 524
Rıfaîler 39, 195, 197, 238, 239, 307, 309, 357, 361, 365, 370, 522, 538, 541, 542, 549
Rıfaîlere misafir olan Mevleviler 538, 539, 540, 541, 542, 544, 546, 547, 548, 549
RUFFNER, Henry 551
Rûmî 3
RUSSEGGER, Joseph 745
RUSSELL, Alex 348
Rüzgârlar Mabedi 63, 81, 709, 803

S

Sabiîlerin tapınması 46
Sabri Dede 165, 332
Sadîler 357, 361
Sadreddin Çelebi 236
Sadreddîn Konevî 254
Sâfî Musa Dede 166
SAINTINE, P. Gérardy 449
SAINT-YVES, G. 533
saka Mevlevîler 169, 605, 629, 641, 708
saka postu 19
SALLE, Eusèbe de 746
SALVATOR, Ludwig 452
SALVERTE, Georges de 479
Samî ve Arî mefkûreleri 276
SANDYS, George 610
Saraybosna Mevlevîhanesi 458
Saraybosna Mevlevîhanesi'nde sema 458
sarhoş derviş 764
sarhoşluk 382
sarhoş şeyh 330
Satryler 311
SCHAFF, Philip 382
Schenisis [Şems] 283
SCHICKLER, Fernand 842
SCHNEIDER, E. C. A. 328
SCHROEDER, Francis 772
SCHUBERT, Gotthilf Heinrich von 730
SCOTT-STEVENSON 242
SEABROOK, W. B. 506
SÉBAH, Pascal 340
sebil 151, 589, 708
SEETZEN, Ulrich Jasper 491
sefirler 858
Selahaddin Dede 166
Selahaddin Zerkubî 4, 8
selâmlık 12, 55, 243
Selanik Mevlevîhanesi 78, 460, 461, 462, 463, 466, 474
Selanik Mevlevîhanesi'ndeki türbe 461
Selanik Mevlevîhanesi'nde sema 463, 474
Selanik Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 475
Selanik Mevlevîhanesi'nin semahanesi 474
Selçukîler 255, 257
Selçuk sultanları 266, 270, 278, 287, 319
Selim I. 243, 925
Selim III. 293
Selimiye Camii, Konya 242, 251, 272, 278
sema 45, 86, 109, 565, 569, 576, 581, 603
semaa başlama ve bitiş işareti 111, 482, 485, 515
semaa dayanma 125
semaa hazırlık 871, 872, 877
sema ayini 10, 32
semada dönüş sayısı 121, 515, 712, 749, 874
semadaki dört selâm 34
semadaki remizler 111, 612, 759, 771, 874, 882, 911, 915, 920
Semadirek efsaneleri 669, 673, 809, 838, 844
sema duası 32
sema günleri 83, 606
semahane 10, 34, 92, 414, 467, 565, 580, 583, 603, 638, 657
semahanede kıdem sırası 30
semahane girişinde vestiyer hizmeti 89
semaın ertelenmesi 84
semaın manası 357, 812, 862, 870, 915
semaın manevî cazibesi 271
semaın menşei 347, 669, 730, 787, 833, 873, 884, 922, 959
semaın müddeti 119, 652, 666, 672, 679
semaın safhaları 114
semaın seyircileri 87, 90, 582, 591, 636, 642, 651, 668, 673, 696, 726, 736, 737, 748, 772, 774, 779, 781, 782, 784, 789, 794, 813, 815, 826, 829, 849, 851, 865, 871, 874, 877, 909, 911, 913, 940, 943, 954, 963, 965
semaın sona ermesi 115, 886
sema kıyafeti 632, 636, 644, 663, 670, 674, 681, 688, 693, 724, 734, 745, 748, 751, 760, 761, 770, 775, 779, 798, 816, 837, 848, 854, 861, 867, 874, 878, 885, 901, 910, 912, 920, 944, 957, 961, 963
sema meşki 21, 329
sema öncesinde namaz 88
sema sonrasında yemek 806, 845
sema talimi 168
sema ve Batı dansları 120
semazenbaşı 32, 128, 271, 304, 333, 341, 512, 574, 594, 662, 666, 701, 706, 716, 774, 812, 824, 829, 836, 845, 851, 862, 882, 886, 900, 904, 957
semazenbaşı duası 32
semazenlerin ayak kıyafeti 109, 912
semazenlerin çehreleri 113, 124, 772, 821, 830, 837, 838, 844, 865, 871, 880, 912, 915, 921
semazenlerin sayıları 122, 562, 841
semazenlerin semahaneye girişi 93, 878
semazenlerin vücut vaziyeti 111, 753, 899
semazenlerin yaşı 123, 195, 869
SENIOR, Nassau William 537
ser-tabbah dede (aşçıbaşı) 18
ser ü pa etmek 26, 520
SESTINI 632
seyahat 627
seyahatler süreleri 41
seyahat maksatları 41
seyahatname 42
seyahat vermek 189, 521
seyircilerin mahfillere yerleştirilmesi 91
seyr-i süluk 34
seyyahların meslekleri 203
seyyareler 379
Seyyid-i Sırdan 4
Shaking Quaker'lar 45, 258, 377, 380, 404, 671, 687, 824, 870
sır hücresi 21
sırlar ve an'aneler 248
sırr-ı istiva 27
sigara 280, 302, 324
sikke imalâthanesi 313
sikke 12, 25, 34, 46, 49, 109, 144, 572, 577, 592, 642, 738
sikkenin menşei 504, 596
sikkenin renkleri 145
sikke tekbirletme 23, 29
silahdar ağası 289
Silivri'de Mevlevîler 533
Sille 264
silsile 30
Sinan Tekkesi 458
Sinan Tekkesi'nde sema 458, 459
Sixtine şapeli 369
siyaset etmek 235

siyaset meydanı 235
SKENE, Felicia Mary Frances 775
SKÓRZEWSKI, Z. 796
SLADE, Adolphus 563, 858
SMITH 457
SMITH, Albert 789
SMITH, Jerome V. C. 803, 804
S., N. 841
SNOW, Robert 538, 761, 951
SOEHNLIN, J.-B. 494
softa 252
somat 931
somatçı 20
SOUTHGATE, Horatio 426
soyunmak 18
SPENCER, Edmund 963
SPRINGETT, Bernard H. 591
STAFFORD, William C. 563
St. Amphilochius 281, 284
STAP, A. 780
St. Chariton 264, 281, 285, 286
St. Demetrius kilisesi/camii 472
STILL, John 325
St. Michael kilisesindeki dedelerin hücreleri 285
STODDARD, John L. 911
STRICKLAND, Hugh Edwin 728
St. Sabbas 281
STUART 716
sufi panteizmi 370
Sultan Divanî'nin türbesi 325
Sultanların himayesi 50
sultan mahfili, Bursa 329
Sultan Selim camii, Konya 240
Sultan Veled 255, 257
sükuncular 367
Süleyman I. 241
Süleyman Şemsi Dede 438
Sünnî Papa 270
süpürgeci 20
SWAN, Charles 461
SYKES, Mark 448
SYMONS, Arthur 916

Ş

Şâhidî 239 Şam Mevlevîhanesi 78, 477, 483
Şam Mevlevîhanesi'nde sema 482, 483, 485, 486
Şam Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 516
Şam Mevlevîhanesi'nin semahanesi 480, 483
Şam Mevlevîhanesi'nde sema 310
Şam Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 310
şapka imalâthanesi 313
Şefik Dede 167, 192, 506, 507, 508, 511, 515, 516, 519, 522, 523, 527
Şehname 257
Şemseddîn Tebrizî 254, 255, 256, 257, 259, 267, 283, 286
Şemseddîn Tebrizî'nin türbesi 61, 254, 283
Şems-i Tebrizî Türbesi 255
Şemseddîn Tebrizî 4, 35, 599, 600
Şemseddîn Tebrizî'nin gaybubeti 4
Şemsülvâhid Çelebi 314
Şems Zaviyesi 12
şerbet 489
şerbetçi 19
Şeref Hatun 8
şeyh 22
şeyh ailesi 191
Şeyh Galib türbesi 69
şeyh haremi 434
Şeyh Hasan Sadaka Tekyesi 361
şeyh hücresi 595
şeyhin karısı 341
şeyhin semaı 115
şeyh köçeği 416
şifa türbeleri 325
şifa verme 577, 745, 841, 864, 910
Şiilik 276, 925
şûra 357

T

Taeschner albümü 25
tahmisçi 20
taksim 31
TANGYE, Richard 389
Tapınakçılar 371
tarikatçi (ser-tarik) dede 21
tarikat hiyerarşisi 44
tarikatların kapatılması 309
tasavvufun gayesi 509, 528
taslak resim 378, 922
TAYLOR, Bayard 241, 378, 809
TAYLOR, Frances Margaret 834
TAYLOR, W. Cooke 569
Tebriz Mevlevîhanesi 79
tekkenişîn 479, 704
tekke ve zaviyelerin setredilmesi 78, 85
tekke yemekhanesi 240
Tekyet-el Acem, Kahire Mevlevîhanesi 361
telkin 351, 352
TEMPLE, Greenville 713
tennure 19, 27, 34, 106, 147
tennurelerin eteklerindeki ağırlıklar 108
tennurelerin renkleri 107, 945
teravih 242, 253
TERRY, Charles 781
Tesalya, Rini'deki Mevlevî zaviyesi 533
Tesalya, Tatar'daki Mevlevî zaviyesi 533
tespih 147, 343, 351, 352
TEULE, Jules Charles 566
tevazu 137
teveccüh 597
tezkere 241
Thebai'li münzeviler 367
THEVENOT, Jean de 344, 477, 613
THOMSON, Thomas 335
THOMSON, William M. 500
THORNBURY, Walter 846
THORNTON, Thomas 555
TINAYRE, Marcelle 432
Tıraş-name 6
TISCHENDORFF, Constantine 773
TITMARSH, M. A. 536
Tokat Mevlevîhanesi 79, 487
Tolun camii 364
Tophane'de, hamamda bir Mevlevî 536
TOTT 553
TOURNEFORT, Joseph Pitton de 327, 624
Trablusşam Mevlevîhanesi 79, 488, 489, 491, 492, 493, 494, 500, 505, 506, 507, 528
Trablusşam Mevlevîhanesi'nde sema 489, 496, 512, 519, 528
Trablusşam Mevlevîhanesi'nin avlusu 507
Trablusşam Mevlevîhanesi'nin misafir odası 511
Trablusşam Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 512
Trablusşam Mevlevîhanesi'nin semahanesi 494, 507, 512
Trembler'lar 45, 404
TREVOR, Roy 459

T., S. F. 567
türbe-cami 277
Türkistan'da Mevlevîlik 81, 533
tütün 139, 321, 331, 340, 350, 904, 960
TWAIN, Mark 864
TWEDDELL, John 648

U

UBICINI, A. 826
Ulu Arif Çelebi 7, 8, 13
UNANUE, Pedro PAZ SOLDÁN Y 853
URLIN, Ethel L. 923
URQUHART, David 567

Ü

Üsküdar Mevlevîhanesi 14, 80, 962, 964
Üsküdar Mevlevîhanesi'nde sema 962, 963, 965
Üsküdar Mevlevîhanesi'nin mutrib mahfili 965
Üsküdar Mevlevîhanesi'nin semahanesi 964
Üsküp Mevlevîhanesi 530
Üsküp Mevlevîhanesi'nde sema 532

V

Vacid Çelebi 7
vahdet-i vücutçuluk 257, 267, 276, 307, 368, 580
vakar 138
vakıf 150, 157, 240, 357, 423, 467, 470, 876
VANE, C. W. 752
Vanî Efendi 617
VAN-LENNEP, Henry J. 318, 487, 875
VANNES, Ladislas de 343
VAUX, Ludovic De 388
Veled Çelebi (İzbudak) 8, 54, 161, 267, 268, 269, 271, 273, 279, 300, 302, 303, 304, 307
Veledî 7
Veled (Sultan Veled) 4, 7
VERE, Aubry de 792
vergi muafiyeti 319
VERHAEGHE, Léon 364
VERPLANCK, Gulian C. 962
VIAUD, Samuel 931
VILLEBRUNE, Jacques 386
vird-i işrâk 597
VON HUSSARD 558, 575
VON TIETZ 714

W

WAKEFIELD, Priscilla 662
WALKER, Mary Adelaide 930
WALPOLE, F. 802
WALSH, R. 708
WARREN 450
Waux-Hall 811
WEBER, E. 328
WEBSTER, James 688
WHALEY, Buck 636
WHITE, Charles 771
WILKINS, Louisa (Jebb) 266
WILKINSON, John Gardner 360
WILLIAMS, Becket 311
WILLIS, Nathaniel P. 719
WITTMAN, William 648
WOOLSON, Constance Fenimore 394
WUTZER, C. W. 964

Y

yatakçı 20
Yenikapı Mevlevîhanesi 14, 71, 929, 931
Yenikapı Mevlevîhanesi'nde sema 933
Yenikapı Mevlevîhanesi'nin matbahı 71, 931
Yenikapı Mevlevîhanesi'nin matbahında yemek 931
Yenikapı Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti 933
Yenikapı Mevlevîhanesi'nin semahanesi 931
Yenikapı Mevlevîhanesi'nin türbesi 72, 933
Yunanistan'daki Mevlevî zaviyeleri 81

Z

zahitler 403
zahmetli duruşlar 129
ZAHM, J. A. 307
zâkirler 377
zaviye 9, 274
Zerdüşt tapınışı 46, 747
Zeydan Hilmi 516, 517, 518, 519, 520, 521
zeytin yağı ianesi 264, 285
ZIEGLER, Henri de 278
zikir 367
ziyafet 247, 274
zükur çelebilik 8